Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

J. Blaeus grooten atlas, oft werelt-beschryving, in welcke 't aerdryck, de zee, en hemel, wort vertoont en beschreven : eerste deel des aerdkloots-beschryving, inhoudende de afbeeldingen en beschryvingen der landen op het aerdryck.

https://hdl.handle.net/1874/405059

VRANC RYCK

O

SPAEN GIEN

y

VIII 7.a.44

DVO PRO- TEGIT VNVS.

SESTE STVCK

DER

AERDRYCKS-

BESCHRYVING,

WELCK VERVAT

VRANCKRYCK.

AENHANGSEL

der algemeene beſchrijving van dit Rijck.

NAdemael wy oordeelen, dat de vorige beſchrijving gantſch beknopt en niettemin wat te kort oft te weynigh is, ſoo ſijn wy te rade geworden, deſelve te vermeerderen, met de ſeden, dapperheydt, en aert deſer volckeren; een kort verhael van de Parlamenten, en van de Staten van Vranckrijck, waer uyt die beſtaen, en hoe die vergaderen: nevens de prerogativen ofte voorrechten des Konings; en eyndelijck een beſchrijving van al de Koningen: met dit vertrouwen, dat het den begeerigen Leſer aengenaem ſal weſen, waer toe wy geen moeyten nochte koſten ſparen.

Van de zeden, dapperheyt, naerſtigheyt en genegentheden der Franſchen.

Algemeene aenmercking van Vranckrijck.

OM deſe algemeene beſchrijving te vercieren, die op de heerlijckheydt en krachten van dit koninckrijck ſiet, ſoo moeten wy oock algemeene opmerckingen, die daer toe behooren, en van de gelegenheyt, van de grootheydt van het volck, en van de dapperheyt der inwoonders genomen ſijn, daer toe gebruycken. Wat de gelegenheydt aengaet, dit Rijck light in 't midden van Europa, tuſſchen twee zeen, bequaem om oorloghsſchepen op alle zeen en oevers te ſenden, met twee machtige gebergten, de Pyreneen en d'Alpen verſorght, overal vry en open voor de koophandel met alle volcken ter zee en te landt; het ſchijnt Rechter van de Chriſtenheyt, en in 't midden daer af op een troon ſittende, om daer het hooge woort te voeren, de wapenen van alle de Vorſten, die over de Chriſtenen gebieden, te helpen, te krencken, te vereenigen, oft te verdeelen; hun aenſlagen te bedwingen, hun gebueren van verdrucking te beſchutten, en te beſchermen, ſoo ſy van een machtiger aengetaſt worden. Van voren kan Italien, van achter Engelant wederſtaen, ter rechterhandt Spanjen betoomt, en ter ſlinckerhandt Duytslandt in plicht gehouden worden. Het is van alle ſijden ſeker tegen alderhande vyanden; en haer naturelijcke vaſtigheyt door de zeen en bergen, die haer omringen, wordt van veel Schrijvers hoogh geroemt. Het is machtigh en ontſacchelijck door de groote menighte van haer volck; en Bodinus verhaelt hier op, dat men, in de tijdt van Koning Henrick de Tweede, alle de bewoonde plaetſen in Vranckrijck telden, en, ſonder Burgundien daer in te begrijpen, een getal van ſeven-en-twintigh duyſent klocktoorens vond, behalven noch de gehuchten en buerten, die byna d'een aen d'ander reycken. De ſteden en landtſchappen konnen bequamelijck met malkander handelen en koopmanſchappen, door middel van de bevarelijcke rivieren, van de welcken 't getal ſoo groot is, dat Anjou alleen veertigh kleyne en groote heeft. Deſe rivieren maecken het koninckrijck in 't algemeen ſeer ſterck, door middel van de ſteden, veſtingen en burghten, die daer aen geſticht ſijn, in grooter menichte dan in eenigh geweſt des weerelts. De beſte ſteden ſijn met heerlijcke mueren beſloten, met diepe grachten omringt, en met vaſte toorens voorſien. Daer is een groot getal van vaſte burghten en kaſteelen, met bolwercken, en met alderhande tegenweer voorſien, van de welcke de voornaemſte ſijn Montargis, Chaſteaudun, Chaſteaulandon, Auxerre, Chaumont in Baſſigny, Montcourt by Vitry le Parthois, Montereau, Meaux, Amiens, Langres, Sancerre, Iſſoudun in Berry, Argenton, Amboiſe, Saumur, Loches, Angers, Falaiſe in Normandien, Caën, Honfleur, Diepe, Saintes, Vzerche in Limoſin, Angouleſme, Uſſon, en Nonnette in Auvergne, Saint Flour, Beaune in Burgundien, Talan by Dijon, Semur, te Lyon Pierre-Anciſe, Mets, Vienne op de Rhoſne in Daufiné, Valence, Montlimar, Grenoble met de ſterckte de la Baſtille, de ſterckten van Barrau, van Serre, en van Eſſelles op de grenſen van Savoyen, Caſtel-d'If, Noſtredame de la Garde, Tour de Bouc en Antibe in Provence, Leucate in Languedoc, Carcaſſonne, Beſiers; de kaſteelen van Beaucaire, en van Peſenas, Montpelier, Sommieres, Aigues-mortes, Pont S. Eſprit, Polignac in Vivarez, Severac in Rovergue, Cadenac in Quercy, Caſtelnau de Barbarans in Gaſcogne, Auch, Leytoure, en vijftigh andere kaſteelen, die ſterck van gelegenheit ſijn, en daer men ſwarelijck bykomen kan.

Kaſteelen.

Macht.

De ſteden, die, ſoo veel hun ſterckte en veſtingen aengaet, de voornaemſte geacht worden, ſijn Gergeau, ſes mijlen van Orleans, ſaint Diſier in Champagne, Laon, la Fere, S. Quentin, Perone, la Chapelle, Ham, Dourlens, Abbeville, Amiens, Boulogne, Corbie, Monſtreuil, Calis, Ardres, Beauvais, Montesclair op de grenſen van Lotteringen; Atrecht, Heſdin, Baupaume, la Baſſée, Landrechy, vijf veroverde veſtingen: daerna Tours, Poitiers, Auranches in Normandien, Blaye in Xaintonge, Narbonne in Languedoc, d'Eylanden van Ieres in Provence, Dol, Vannes, Quinpercorentin, S. Malo, Rouan, Orleans, Dijon, Grenoble, Marſeille, Rochelle, Bordeaux, &c. De veſtingen van S. Pieter op Oleron, en van S. Martin in 't Eylandt Ré, de veſting van 't eylandt Zere in

Sterckſte plaetſen.

Normandien, van S. Catharina by Rouan, de bergh S. Michiel, Blavet in Bretagne, en veel andere ſterckten, bequaem om groote tegenweer te doen, en voor ſteden van oorlogh geacht te worden, die, door de groote wackerheyt en naerſtigheyt der inwoonders, hun gebueren in vrees houden, en ontſachelijck voor hen ſijn.

Hoedanigheden van Vranckrijck in 't algemeen.

Kort, om dit vertoogh van de hoedanigheden van Vranckrijck te volmaecken, en als in een woort te begrijpen, ſoo ſullen wy ſeggen dat Ceſar hen ſeer wel gekent heeft, eer hy ſijn vaendelen daer oprechte. Wat de geſtaltenis van de lucht aengaet, de Somer is 'er niet al te heet, noch de Winter al te lang, en te ſtreng: en deshalven behoeft men daer niet d'onderaerdſche holen van Morenlant, noch het ſneeuwater van Spanjen, oft van Italien, noch de kacchelſtoven van Duytslandt. Hier valt geen overmatigen regen; de winden ſijn 'er niet geweldigh: de tijden van 't jaer ſijn 'er getempert, de wateren geſont, en de landen ſeer vruchtbaer in alderhande ſaden, planten, aerdvruchten, boomen, en fruyten voort te brengen. Hier ſijn geen woeſtijnen, noch ſandige wilderniſſen; geen ontoeganckelijcke bergen, noch onbewoonde boſſchen. Alle de wegen ſijn beſet met huyſen, kaſteelen, vlecken, oft ſteden: ja Vranckrijck in 't geheel ſchijnt niet meer dan een eenige ſtadt te ſijn, in veel wijcken en ſtraten verdeelt, en van volck verſien en volgepropt. Men vind 'er geen verſchrickelijcke ſlangen, noch wreede beeſten; geen krokodil van Egypten, noch baſiliſcus van Cyrenen, noch eenige andere ſlangen van Arabien. Hier ſijn geen leeuwen noch tygers. Men verneemt hier geen verſlindende vueren, die van den hemel vallen, geen gebrul van d'aerde, geen ſchrickelijcke openſplijtingen der landen, noch diergelijcke andere vervaerelijcke teeckenen. Hier ſijn niets anders, dan aengename bouwlanden, klaere ſpringbronnen, vloeden en beecken, die viſchrijck ſijn, en bevaren worden, aengenaeme beemden, vette weyden, ſchaduwrijcke boſſchen, bergen en heuvels, die met wijngaerden bedeckt ſijn. Kort, het geheel landt is voorſien met bloemen, kruyden, boomen, granen, vogelen, wol, leder, boter, kaes, olie, &c. Eyndelijck, de menſchen ſijn tot alles bequaem, tot de wapenen en geleertheyt, tot de koophandel en landtbouw, gelijck wy hier na ſullen toonen; de vrouwen ſoo vruchtbaer als d'aerde ſelve, die hen draeght, om 't getal der gener, die dagelijcks door de doot weghgeruckt worden, in de ſteden en vlecken weder te vervullen.

Oude inwoonders.

Wat de ſeden en genegentheden der oude Gaulers aengaet, Ceſar ſeght dat ſy ſeer ſchoon, machtigh en ſterck, en wit van huyt waren. Sy droegen een lange baert, hun hair was blond, en hing tot op de ſchouders, was dick en gekronckelt. Sy hoedden ſich voornaemelijck van vet en dick te worden, om ſoo veel te geſwinder te weſen, en waren gewoon met bloote lichamen ten oorlogh te gaen. Hun kleederen waren kort, en bequaem tot het ſtrijden. Sy droegen broecken, oft ruyme en wijde kouſſen, met een opengeſneden lijfrock; vergulde ſchoenen, met koſtelijcke halsketenen, en armbanden, die met dierbaere juweelen verciert waren. De mutſen en bonnetten, met gout oft ſilver geborduert, hebben, tot in 't jaer 1550, aen hen tot hoeden verſtreckt.

De huyshouding, en 't huysgewaet van het ſlechte volck, beſtonden in aerde potten, die geſchildert en met bloemen verciert waren. Als ſy hun maeltijt hielden, ſaten ſy plat ter aerde, op vellen van honden, oft van bocken. Sedert gebruyckten ſy tapijten en bedden, en aten het vleeſch der beeſten, die ſy gejaeght hadden, met ſeer weynigh broot. De gene, die meeſt aen de zee woonden, gebruyckten viſch tot hun ſpijſe, die ſy oock aen hun paerden en oſſen t'eten gaven. Hun naerſtigheyt en vernuftige vonden worden klarelijck genoegh van Ceſar, Plinius, Pollux, en andere verhaelt.

Het groot getal deſer volcken, en van hun dappere en ſtrijdbare mannen, maeckten hen altijdt meer ontſien, dan hun veſtingen en beſlooten plaetſen. Ia ſy vermenighvuldighden ſoodanigh, dat ſy genootſaeckt waren ſich by groote Heeren buyten hun landt te begeven, om nieuwe landen en wooningen te ſoecken en te veroveren, gelijck ſy in Europa en Aſia deden. Alle de gene, die onder hen waren, trocken ten oorlogh, ja ſelf de gene, die hooghſt van jaren onder hun waren. Sy verlieten nooyt de wapenen, en gebruyckten gemeenlijck ſwaerden ſonder punt, voetbogen, pijlkoockers, ſchilden, worpruſtingen, ſlingers, knotſen, handbogen, en ander krijghsgereetſchap, dat niet meer in 't gebruyck is, ſedert dat men het geſchut te voorſchijn heeft gebracht.

Groot getal van inwoonderen.

De menighte der inwoonders van Vranckrijck, in onſe leſte eeuwen getelt, klom op, in de tijdt van Koning Karel de Negende, tot een getal van twintigh millioenen van mannen, die bequaem waren om de wapenen te dragen; 't welck verwondering en ſchrick in d'uytheemſche veroorſaeckt heeft. Wat hun ſeden aengaet, ſy ſijn heuſch, beleeft, gaſtvry en medogend. De kleene eeren 'er hooghlijck de Grooten, doch met meerder liefde, dan vrees. Den Adel is ſeer eerbiedigh tot de vrouwen, de welcke ſy in alle vryheyt mogen ſien, en die daer niet opgeſloten ſijn, gelijck by andere volcken; maer de vrye uytgang en ommegang hebben, en echter groote ſorge voor hun eer en achting dragen. Soo wel de vrouwen als de mannen hebben geen vaſte en geduerige dracht van kleederen, hulſel en toyſel van hair. Men moet echter belijden, dat 'er geen volck in Europa is, 't welck ſich beter en netter kleed, en ſoo naukeurighlijck op de verciering van hun kleeding mercken, dan de Franſchen: 't welck oorſaeck is dat d'uytheemſchen de dracht en wijſe der kleederen van dit volck ontleenen, en aennemen; ſoo wel paſſen hen die naer 't oogh, en ſijn ſeer bevallijck voor 't geſicht.

Nieuwe ſeden en kleederen.

Hun wijſe van leven.

De Franſchman is lecker en prachtigh in ſijn leven, ſonderling en uytſteeckend in 't toemaecken van ſijn ſpijſe: en deshalven ſijn de Franſche kocken, en de Franſche toebereyding der gerech-

gerechten altijdt voor de leckerſte en ſmaeckelijckſte geacht. Hy is weêrgadeloos van behendigheyt in alle dingen, en ſijn geeſt ſeer leerſaem om alles in ſeer korte tijdt te bevatten. Alle kunſten, hoe ſwaer en kommerlijck ſy oock ſijn, vallen hun licht en gemackelijck. De Wiskunſt, ſchilderkunſt, ſnykunſt, ſtercktebouwingkunſt, en alle kunſten en ampten, die tot d'oorlogh behooren, ſijn hen als eygen. Alle oeffeningen van vrede en oorlogh, ſijn hen niet ſwaer, om de ſelfde op een bevallijcke wijſe uyt te voeren; 't ſy in 't danſſen, ringſteken, de ſpeer te breken, en ſpeelgevechten, ja ſelf de danſſen en oeffeningen der andere volcken nae te volgen. Maer d'Adel van Vranckrijck overtreft alle de gene van Europa in te paert te ſitten, en kan de wapenen wel gebruycken: en deshalven ſijn de wapenſcholen daer ſeer vermaert, en binnen Parijs, en elders by d'uytheemſchen wel bekent. Wat de geleertheyt en welſprekentheyt aengaet, indien de Gaulers ſich daer toe hebben begeven, de Franſchen, die hun nakomelingen ſijn, hebben 'er een beſondere genegentheyt toe. Sy hebben een natuerelijcke neyging tot cierelijck te ſpreken, en ſijn van over lange tijdt daer in verre boven andere volcken tot de volmaecktheyt opgeklommen, voor ſoo veel men de hoedanigheden van Orateur kan verkrijgen, en de ſelfde by 't geen voegen 't welck de natuur daer af aen dit volck medegedeelt heeft. Wat de geleertheyt en wetenſchappen aengaet, ſy werden nergens ſoo ſeer, als hier, geëert, en geluckighlijck gebout, met ſoo groot een toevloeying van uytſtekende en deurwrochte boecken, die dagelijcks van alderhande ſaeken en ſtoffen in 't licht komen. Binnen Parijs, en in alle ſteden van 't koninckrijck is groote overvloet van geleerde en weetgierige mannen. De vrouwen ſelver ſijn deelachtigh aen d'eer, die de mannen door de geleertheyt konnen verkrijgen, gelijck wy uyt de Hiſtorien konnen bemercken; dat meer is, gelijck de mannen in Vranckrijck alle de hoedanigheden beſitten, die tot d'oorlogh vereyſcht worden, dewijl ſy begeerigh ſijn om overal d'eerſte in den ſtrijt te ſijn, ſich dapper, en vaerdigh om te trecken betoonen, en behendigh ſijn in 't handelen van alderhande wapenen, ſoo te voet, als te paert; ſoo heeft men oock in Perigord, Limoſin, Gaskonje, Auvergne en elders geſien, dat de vrouwen groote behendigheyt betoonden in paerden te handelen, ja ſelf de genen, die ſeer wilt waren, beſtierden, op de groote jacht gingen, met het vuerroer ſchoten, met het geweer omgingen, en alle andere Ridderlijcke ampten pleeghden, ja tot ſich ſelven in lijfgevechten te vertoonen, gelijck de vrou Maerſchalckin van Biron in Perigord, de jonckvrou van S. Criſtie by Auch in Gaſconje, de vrouw erfgenaem van 't huys van Murat in Auvergne, de vrouw erfgenaem van 't huys de la Tour in Limoſin, en andere, die om de twiſten van hun mannen lijfgevechten aengevangen hebben.

Schrander-heyt,

en behendigheyt in de wapenen.

Koophandel. Wat de koophandel aengaet, de Franſchen ſijn geluckigh daerin, hebben groot vermaeck in 't reyſen, en in vremde landen te beſien: ja men vind geen geweſt des weerelts, daer men geen Franſchen ſiet, die bequaem ſijn om in alle landen te woonen, en alle talen te leeren. Sy behelpen ſich overal met hun ambachten en oeffeningen, en leeren aen de vremde volcken veel geeſtige en nieuwe vonden. Sy veylen hen hun waeren, als lakenen, carſeyen, ſargien, ſtametten, ſcharlaecken, ſaeyen, boratten, tapijten, wolle, vlaſch, lijnwaet, taffen, fulpen, ſijde, papier, parckement, tin, yſer, loot, ſtael, marmer, wijn, en noch veel andere waren, die met de handt gemaeckt ſijn, en voor 't gemeen en beſonder groote rijckdom veroorſaeken. De landtbouw, daer alle hun winſt uyt ſpruyt, en daer alderhande vruchten uyt voortkomen, als raſijnen, vijgen, kaſtaenien, manna, kaes, oraenje-appelen, citroenen, rooſen, &c. is ſeer gemeen by hen, en wel bekent, en ſy begeven ſich meer daer toe, dan eenigh ander volck. Kort, de Franſchen ſijn gedienſtigh, behendigh, wacker, en neerſtigh in alles en overal; en ſy handelen ſonder eenige grootsheyt in alle hun wercken. De glans van hun eer wordt eenighſins beſmet en verduyſtert door d'ongebondenheyt en ontucht, die ſy by de vrouwen, en in hun ſpeelen bedrijven. Sy ſijn geſwind, vaerdigh en rap, en konnen niet lijden dat iemant hen van leugen beticht, ſonder de genen, van de welcken ſy waenen verongelijckt te ſijn, in lijfgevecht uyt te dagen. Deſe oploopende natuer belet hun echter niet de gemeene en hen andere ſaeken wel te beleyden. De woorden, die men aen Keyſer Karel de Vijfde toeſchrijft, dienen tot hun voordeel; namelijck, dat d'Italiaen wijs ſchijnt, en 't oock is; dat de Spaenjaert wijs ſchijnt, en het niet is; maer dat de Franſchman wijs is, ſonder ſoodanigh te ſchijnen.

Van de Parlamenten van Vranckrijck.

DEwijl het Parlement van Parijs, gemeenelijck het Hof der Pairen genoemt, uyt de Hertogen en Pairen van Vranckrijck beſtaet, ſoo ſullen wy hier wel te pas van des ſelfs oprechting handelen, gelijck oock van d'oprechting der andere Parlementen.

De Gerechtigheydt is een der beſonderſte merckteeckenen der Koningen van Vranckrijck, die overal in hun ſegels, en elders in hun Rechterſtoel begeeren vertoont te worden; in plaets dat d'andere Koningen en Vorſten ſich gewapent te paert, oft in eenige andere geſtalte, doen vertoonen. Sy wierd eertijdts door de Koningen ſelver bedient, die in eygen perſoon hun volcken verhoorden, en de vonniſſen gaven. Maer dewijl de ſaeken en beſigheden dagelijcks toenamen, ſoo behielden de Koningen niets voor ſich, dan de kennis der ſaeken, die den Staet aengaen, en ſtelden tot de bedieninge van 't Gerecht, ſekere Raden, oft Raetsvergaderingen, die ſy Parlementen noemden, de welcke onder d'onbeampte en beſondere lieden kennis van de ſaeken, die 't goet en 't lijf aengaen, ſouden nemen, ſonder dat men ſich op

hooger

hooger recht ſou mogen beroepen. In deſe Raetsvergadering ſouden alle de Pairen van Vranckrijck, ſoo wel geeſtelijcke, als wereltlijcke, zijn. Dit Parlement volgde de Koning in alle ſijn reyſen, en dieshalven wierd het ambulatoir, oft reyſigh genoemt. Het wierdt door Pepijn ingeſtelt, en is buyten twijfel 't gene, 't welck heden de Geheyme Raet wordt genoemt. Doch de Koningen ontſloegen ſich eyndelijck van deſen Raet, tot voordeel en nut van hun volcken; en Koning Philippus de Schoone gaf aen 't Parlement een vaſte plaets, en dede het Paleys van Parijs bouwen, om de ſetel van deſen heerlijcken Raet te ſijn, die door d'oprechtigheyt van haer vonniſſen ſoo hoogen achting by alle volcken verkregen, dat de Pauſen, Keyſers, Koningen en uytheemſche Vorſten, gewilligh-lijck hun verſchillen tegen malkander aen deſe Vergadering hebben geſtelt, gelijck men byna ontellijcke voorbeelden daer af in de Hiſtorien ſiet; en onder anderen van Keyſer Frederick, met Paus Innocentius de Vierde; de Koning van Kaſtilien, met die van Portugael, en meer anderen. De Koning Philippus ſtelde niet meer dan twee ſittijden voor dit Parlement, te weten in de Kersdagen, en omtrent Vrouwendagh. Hy onderſcheyde het oock in twee Kameren, van de welcke d'een, die kennis van de gewichtighſte ſaeken nam, het Groot gewelf, oft de Groote kamer, en d'ander, de Kamer der Onderſoeckingen genoemt wierdt.

Reyſigh Parlement.

Vaſt of blijvend Parlement.

By dit Parlement voeghde ſich het Hof der Pairen, 't welck des ſelfs glans grootelijcks vermeerderde. Deſe Vergadering verkreegh dieshalven meer macht, van des Konings geboden en bevelen te beveſtigen, af te kondigen, te regiſtreren oft aen te teeckenen, en, indien de noot ſulcks vereyſchte, te verſachten, oft by wijſe van verklaren, de ſelfde uyt te breyden, oft hun vertooningen daer op aen hem te doen. Doch dewijl de volgende Koningen verſcheyde Lantſchappen, die van hun Kroon afgeſcheurt hadden geweeſt, weder aen hun Rijck voeghden, en dewijl 't hun onderſaten, die verre afgelegen waren, laſtigh viel hun geſchillen te Parijs te komen bepleyten, ſoo hebben ſy noch andere Parlementen, oft Opperhoven, ingeſtelt, van de welcke wy hier na ſullen ſpreken.

Het Parlement beſtaet uyt vijf Kamers.

Het Hof van 't Parlement beſtaet uyt vijf kamers, te weten, de Groote Kamer, de Tournelle, de Beveelkamer, de Verſoeckkamer, en d'Onderſoeckkamer.

De Groote Kamer.

In de Groote Kamer ſijn acht Preſidenten au Mortier genoemt.

Kamers der Onderſoeckingen.

Daer ſijn vijf Kamers der Onderſoeckingen, yder oock omtrent uyt gelijck getal van Raetsheeren beſtaende, daer men alle de vonniſſen oordeelt, die ſchriftelijck beſloten en ontfangen ſijn, om t'oordeelen oft 'er wel oft qualijck in 't Hof van 't Parlement geappelleert is.

De Tournelle.

De Tournelle oft Beurtkamer onderſoeckt d'appellatien, die 't lijf aengaen, behalven van d'Edelingen, en van andere lieden van Staet, die aen de Groote Kamer gebracht moeten worden. Sy word dus genoemt, om dat ſy beſtaen moet uyt twee Preſidenten van 't Mortier, en uyt twee Raetsheeren van yder der bovengenoemde Kamers, die daer by beurten van drie tot drie maenden ſitten.

Kamer van 't Edict, oft Beveelkamer.

De Beveelkamer beſtaet uyt een Preſident van 't Mortier, en uyt ſestien Raetsheeren van de Groote kamer, en van de Kamer der Onderſoeckingen, die alle twee jaren door mijn Heer de Kancelier, en door de Gedeputeerde generael die van de Gereformeerde Godsdienſt verkoren worden, tot welckers voorſtant deſe Kamer opgerecht is, door de Edicten van de bevrediging, in de jaren 1576, 1577, en 1598 gemaeckt; van de welcken de leſte het edict van Nantes, of van Januarius genoemt wordt.

De Biſſchoppen hebben niet meer ſitting in de Parlementen.

In oude tijden hadden alle de Biſſchoppen van Vranckrijck ſitting en ſtem in de Parlementen, en waren Raetsheeren daer af; maer dit voorrecht is hen benomen, en by niemant gebleven, als by d'Aertsbiſſchop van Parijs, en by d'Abt van S. Denys in Vranckrijck.

Deſe Preſidenten ſijn, ſoo haeſt men hen aengenomen heeft, Raetsheeren van Staet: in voegen dat ſy, als ſy hun ampt willen bekleden, om in de Raet van Staet ſitting te hebben, daer de plaets nemen, die op de tijt paſt, in de welcke ſy tot d'ampten van Preſidenten aengenomen ſijn.

De Preſidenten van de Kamers der Onderſoeckingen, de welcken twee voor yder kamer ſijn, ſijn niets anders dan Raetsheeren, die dit bevel aengenomen hebben, en beſitten geen ander plaets in 't Parlement, als ſy geſamentlijck vergadert ſijn, dan de gene die hen, volgens de dagh van dat ſy aengenomen ſijn, onder de Raetsheeren toekomt.

Behalven de Preſidenten en Raetsheeren ſijn noch in 't Parlement een Procureur generael, en twee Advocaten, die over alle de gedingen gaen, de welcken de Koning en 't Gemeen betreffen. Het getal der Advocaten van 't geſeyde Parlement is onſeker; maer dat van de Procureurs is ſedert eenige jaren tot op ſes hondert gebracht. Behalven die is 'er een opperſte Greffier, 't welck de Heer du Tillet is, diens voorſaten dit ampt ſedert drie hondert jaren herwaerts hebben beſeten, het welck een der ampten is, die de meeſte winſt in Vranckrijck geven.

Alle d'Amptlieden van 't Parlement ſijn op een ſelfde wijſe gekleed, te weten, met een onderrock, een tabbert, en een vierkante bonet. In 't begin van d'oprechting des Parlements waren de Raetsheeren ten meeſtendeel Edellieden met korte kleederen: maer alle de geſeyde Raetsheeren dragen heden een lange tabbert. De Preſidenten van 't Mortier, als ſy gehoor verleenen, en de Raetsheeren, als ſy in openbare pracht gaen, of in des Konings tegenwoordigheyt om gemeene ſaeken vergaderen, of eenige plechtelijcke vonniſſen uytſpreecken, ſijn met ſcharlaeken bekleedt, met verçieringen van ſwart fluweel. De Koning ſondt jaerlijcks nieuwe laſt aen 't Parlement, uyt welcks kracht men deſe Raet op den dagh na S. Martens dagh opent, en tot aen de ſevende van September duurt; en

daer

daer na volgen de vacantien, gedurende de welcken echter daer een kamer is, die men de Kamer der vacantien noemt, en van ſoodanige ſaken kennis neemt, die een vaerdigh onderſoeck en beſlechting vereiſſchen.

Inſtelling der negen andere Parlementen.

't Geen wy van 't Parlement van Parijs geſegt hebben; dat moet oock van alle d'andere Parlementen verſtaen worden, die de negen volgende ſijn:

Koning Karel de Sevende, d'Engelſchen uyt ſijn Koninckrijck verdreven hebbende, rechtte een Parlement op te Toulouze, voor 't lant van Languedoc, en een gedeelte van Auvergne; en gaf het daer een vaſt verblijf in 't jaer 1443.

Het Parlement van Roüan, door de ſelfde Karel de Sevende in 't jaer 1443 opgerecht, kreeg een vaſte ſetel onder Louys de Twaelfde, in het jaer 1503.

Het Parlement van Grenoble wierdt door Louys d'Elfde, Dolfijn van Viennois ſijnde, door brieven van de maent Junius, in 't jaer 1453, opgerecht; en toen hy de kroon verkregen had, verordende hy noch een ander te Bordeaux, daer onder hy ſtelde de Seneſchalſchappen en landen van Guyenne, des Lannes, de l'Agenois, du Bazadois, Perigord, Xaintonge en Limouſin. Louys de Twaelfde rechte oock een op t'Aix voor Provence; een ander te Dijon voor Borgonje, en gaf, gelijck wy geſegt hebben, een vaſt verblijf aen dat van Roüan, voor Normandien.

Het Parlement van Rennes wierdt door Henrick de Tweede, in 't jaer 1553, voor Bretagne opgerecht en vaſtgeſtelt. Dit Parlement is ſesmaendigh, dat is, dat de helft der Preſidenten en Raetsheeren ſes maenden hun dienſt waerneemen, en d'andere helft de ſes andere maenden.

Dat van Pauw is door Henrick de Vierde ingeſtelt, voor 't landt van Bearn, en van Neder-Navarre.

Het Parlement van Mets wierdt door Louys de Dertiende, in 't jaer 1633, opgerecht, en ter ſelfde tijdt daer aen een vaſt verblijf gegeven, en ſesmaendigh gemaeckt: dit Parlement wordt, ſedert d'oorlogen, te Toul gehouden.

Het Parlement van Roüan was oock, ſedert de weêrſpalt in Normandien, die in 't jaer 1640 geviel, ſesmaendigh gemaeckt. Maer ſedert eenige jaren is deſe ſesmaendigheyt afgeſchaft, en 't Parlement in ſijn voorgaende ſtaet herſtelt.

Voorrechten des Parlements van Parys.

Het Parlement van Parijs is het edelſte onder alle d'anderen, om dat de Hertogen en Pairen van Vranckrijck, en veel hooge Amptlieden van de Kroon daer d'eedt doen, en, als ſy van eenigh misdrijf beſchuldight ſijn, oock daer geoordeelt moeten worden; hoewel men in de laetſte heerſchappy geſien heeft dat de Maerſchalck van Marillac door uytgekoſe Commiſſariſſen, en de Hertogh van Montmorency door het Parlement van Toulouſe geoordeelt wierdt. Doch het Parlement van Parijs betuygt, dat deſe twee ſaeken tot nadeel ſijner voorrechten verhandelt ſijn. Wijders, de Raetsheeren des Parlements van Parijs geven voor, dat ſy recht, van in alle d'andere Parlements-Hoven te ſitten, hebben, en willen echter dat niet aen de Raetsheeren der andere Parlementen in 't Hof van Parijs toeſtaen. Voorts, dewijl de heerſchappy der andere Parlementen ſich niet ſoo wijt uytſtrekt, als die van Parijs, ſoo hebben ſy oock niet meer dan een Kamer der Onderſoeckingen, of ten hooghſten twee.

Hier ſtaet oock aen te mercken, dat 'er Parlementen ſijn, die geen Kameren van 't Edict hebben, gelijck dat van Rennes en Dijon; in voegen dat perſoonen van de Gereformeerde Godsdienſt hun gedingen te Parys komen bepleyten. De Parlementen van Toulouſe, Aix en Bordeaux hebben 'er oock geen; maer dewijl een groot getal der lieden van de Gereformeerde Godsdienſt in deſe geweſten ſijn, ſoo heeft men daer Midgedeelde kameren opgerecht, dat is, die uyt een gelijck getal van Katholijcken en Gereformeerden beſtaen. Te Caſtres is een midgedeelde kamer, onder het begrijp des Parlements van Toulouſe behoorende: oock een te Nerac, onder het begrijp des Parlements van Bordeaux; een te Grenoble voor Dauphiné, Provence, en voor het volck van Borgonje, die liever daer, dan te Parys, willen pleyten.

Midgedeelde Kamers.

Behalven de Kameren, van de welcken hier voor geſproken is, ſijn 'er noch twee anderen, die men de Kamers der Requeſten van 't Palais noemt, de welcken uyt Raetsheeren van 't Hof des Parlements beſtaen, yder van twee Preſidenten, en van tien of twaelf Raetsheeren, die oock kennis nemen van alle ſaken, die de perſoonen en beſittingen aengaen, gelijck oock van ſoodanigen, die onder de voorrechten behoren; de welcken recht hebben van *Committimus*, dat is, *Wy bevelen*, 't ſy van ondergeſtelde Officiers of Amptlieden, of anderen. Sy worden in alle vergaderingen ontboden, en verſchijnen daer in gelijcke kleding als d'andere Raetsheeren van het Parlement. Maer ſy komen nooit in de Groote kamer, ſoo ſy niet het bevel overgeven, 't welck ſy hebben om in de Requeſten van 't Palais t'arbeyden. De Meeſters der Requeſten nemen oock de hoedanigheyt van Preſidenten en Raetsheeren van 't Parlement, en van Commiſſariſſen in de Requeſten van 't Palais. Sy ſijn oock leden van 't lighaem des Parlements, en nemen daer oock, in de verhoordagen, hun ſitting onmiddelijck na de Preſidenten, doch niet meer dan tot een getal van vier t'ſeffens. Sy ſijn heden tot een getal van twee-en-ſeventigh, dienende in de geſeyde Requeſten van 't Palais, daer ſy kennis nemen van de ſaecken die de perſoonen en beſittingen der Amptlieden van de Kroon aengaen, gelijk oock der ondergeſtelde Amptlieden van de Koning en Vorſten, die recht van *Committimus*, of *wy bevelen*, hebben. Daer is appel van hun vonniſſen op 't Parlement, het en ſy door renvoy van de Raet van Staet d'opperſte uytſpraeck van recht aen hen opgedragen is. Sy dienen oock in de Kancellery, en in de Raet van Staet, daer ſy de Requeſten brengen en tekenen; gelijck oock in eenige bovengewone beveelingen in de Lantſchappen, daer ſy Inten-

denten van 't Gerecht, en van de Geltmiddelen ſijn : daer beneffens in de heyrlegers, in de welcken ſy ſeer groote macht en gebiedt hebben.

Eertijdts wierdt het recht ſonder appel bedient door de Baljuwen en Seneſchallen, de welcken van de Koning uyt de bequaemſten van ſijn huys verkoſen, en naer de lantſchappen geſonden wierden, om daer 't Recht te bedienen. Maar heden is 'er appel van de vonniſſen die door de voorſeyde Baljuwen en Seneſchallen gegeven worden; 't welck ſedert d'oprechting der Parlementen is geſchiedt. Van de Baljuwen en Seneſchallen appelleerde men op de Preſidentsſtoelen, en van deſen op 't Parlement.

Het Baljuwſchap van 't Palais is d'eerſte en oudtſte gewone Rechtſpraeck van Vranckrijck, eertijts ingeſtelt om recht aen de huysgenoten en Amptlieden der Koninckſlijcke huyſen te geven en uyt te ſpreken. De Baljuw voerde weleer de naem van Maire, en van Graef van 't Paleys.

Van d'Ordeningen en Staeten des Koninckrijcks van Vranckrijck, en van hun algemeene Vergadering.

De Staeten van Vranckrijck in drie Ordeningen gedeelt.

D'Ordening wort in alle Staten en Koninckrijcken ſoo vereyſcht, dat ſy niet ſonder haer ſouden konnen beſtaen. Want de menſchen ſijn niet geboren, om geſamentlijck in gelijckheyt van ſtaet te leven; maer ſommigen moeten nootſakelijck gebieden, en d'anderen gehoorſaemen. In Vranckrijck hebben de genen die gebieden, veel Ordeningen, rijgen en trappen. De Koning heeft het opperſte gebiedt over alle de volcken van ſijn Staet, en ſijn hooge en algemene Amptlieden by hem, die ſijn beveelen aen d'Overigheden der Landtſchappen ſenden, de welcken deſe beveelen d'Overigheden der ſteden toeſchicken, die hen van 't volck, 't welck gehoorſaemt, doen uytvoeren: en dewijl het volck een lighaem met veel hoofden is, ſoo verdeelt men het ſelfde noch in verſcheyde ordeningen, ſtaten, of beſondere beroepingen. Want ſommige ſijn beſonderlijck ten dienſt van Godt gewijd; anderen om door de wapenen de Staet te beſchutten; en anderen om de Gemeente door d'oeffeningen van vrede te voeden, en t'onderhouden. Deſe ſijn de drie Ordeningen, of Staeten in 't algemeen van Vranckrijck, de Geeſtelijckheyt, d'Edeldom, en de Derde ſtaet.

De Geeſtelijcke Staet.

Na dat wy van de Parlementen gehandelt hebben, die openbaer gebiedt en macht hebben onder de Heerſchappy van d'Oppervorſt, ſoo is 'er nu noch overigh deſe drie Ordeningen te verklaren, die alle de trappen en ſtaten der gene de welcken gehoorſamen, begrijpen. Voor eerſt, wat de bedienaers van 't Goddelijcke aengaet, de Koningen van Vranckrijck hebben d'eerſte plaets van eer voor hen bewaert, en volgen daer in d'oude Gaulers, die d'eerſte Ordening aen hun Prieſters gaven, de welcke *Druyden* genoemt wierden, en die ſy oock tot hun Rechters ſtelden.

De Geeſtelijcke of Kerckelijcke ſtaet dan, in weerlijcke en regulier-perſoonen verdeelt, is het eerſte en aenmerckelijckſte lidt van dit Koninckrijck, ſoo uyt oorſaeck van 't groot getal der geletterde en geleerde lieden, uyt de welcken het beſtaet, als om de groote voorrechten die ſy genieten, en de groote goederen die ſy beſitten, daer af d'inkomſt meer dan driehondert twintigh millioenen ponden bedraeght. Sy ſijn vry van alle beſwareniſſen, behalven van de tienden, die ſy aen den Koning betalen, dewelcke ſy geen beſwareniſſe, maer een gewillige mededeeling, noemen.

Lijſt der Aertsbiſchdommen en Biſchdommen van Vranckrijck.

Vranckrijck, ſoo veel het Geeſtelijck aengaet, is in vijftien Aertsbiſchdommen verdeelt, van 't welck men de lijſt en opnoeming hier onder heeft, met d'onderhoorige Biſchdommen van yder Aertsbiſchdom, onder de welcken d'Aertsbiſſchop van Lyon de Primaet der Gaulen is, ſchoon die van Sens, Narbonne, Bourges, Vienne, Bordeaux, en Roüan oock voorwenden dat ſy 't recht van Primaetſchap hebben.

1 Aertsbiſchdom van Lyon.

't Aertsbiſchdom van Lyon, 't welck het eerſte Lantſchap van 't Lyonnois is, heeft vier onderhoorige Biſchdommen : Autun, Langres, Maskon en Chalon.

2 Roüan.

't Aertsbiſchdom van Roüan heeft ſes Biſchdommen : Bayeux, Auranches, Evreux, Sées, Liſieux en Conſtance.

3 Tours.

't Aertsbiſchdom van Tours begrijpt elf Biſchdommen : Mans, Angers, Rennes, Nantes, Vannes, Cornoaille, anders Quinpercorentin, Leon, Treguier, S. Brieu, S. Malo, en Dol.

4 Sens.

't Aertsbiſchdom Sens heeft heden niet meer dan drie onderhoorige Biſchdommen : Troyes, Auxerre, en Nevers.

5 Parijs.

't Aertsbiſchdom van Parijs, in 't jaer 1622 opgerecht, heeft drie onderhoorige Biſchdommen : Chartres, Orleans, en Meaux.

Beſançon.

Het Aertsbiſchdom van Beſançon, 't welck tot het Sequanoiſe Lantſchap behoort, en van de Romeynen *Maxima* gebynaemt wierdt, begrijpt drie onderhoorige Biſchdommen : Baſel, Loſanne, en Bellay. Doch van deſe vier ſteden ſijn 'er heden niet meer dan een, die de Koning van Vranckrijck gehoorſaemt, te weten, Bellay.

Triet.

Het Aertsbiſchdom van Trier, 't welck van 't eerſte Belgiſch Lantſchap is, heeft drie onderhoorige Biſchdommen, die den Koning van Vranckrijck gehoorſamen, te weten, Metz, Toul, en Verdun.

6 Rheims.

't Aertsbiſchdom van Rheims, van het tweede Belgiſch Lantſchap, begrijpt acht onderhoorige Biſchdommen : Soiſſons, Chaalons, Laon, Senlis, Beauvais, Amiens, Noyon, en Bologne.

Camerijck.

Het Aertsbiſchdom van Kamerijck wierdt van dit tweede Belgiſch-landtſchap afgeſcheurt, en heeft vier onderhoorige Biſchdommen : Atrecht, Doornick, S. Omer, en Namen.

Deſe drie leſte ſteden, en Kamerijck ſelve, gehoorſamen den Koninck van Spanjen : en toen de ſtadt van Terrouaen, oock onder Rheims behoorende, door Keyſer Karel de Vijfde verdelght was, wierd de Biſſchoppelijcke

ke ſtoel te Bologne gevoért, 't welck eertijdts een deel daer af was, gelijck oock Doornick en Noyon. Kort, van 't ander deel van des ſelfs Biſchdom wierden de Biſchdommen van S. Omer, en van Yperen in Vlaenderen, opgerecht.

7 *Vienne.* Het Aertsbiſchdom van Vienne begrijpt ſes Biſchdommen, van de welcke de twee laetſte in de landen des Hertoghs van Savoyen ſijn: Valence, Die, Viviers, (daer af de ſtoel eerſt t'Aubenas geweeſt is; maer na dat de Wandalen deſe plaets verdelght hadden, wierd het Biſchdom naer Viviers gevoert,) Grenoble, S. Jean de Maurienne, en Geneve, welcks ſetel naer Niſy is gevoert, na dat de Gereformeerden ſich meeſters van Geneven hadden gemaeckt.

8 *Arles.* 't Aertsbiſchdom Arles, uyt het ſelfde Lantſchap van Vienne getrocken, heeft onder ſich vier onderhoorige Biſchdommen: Marſeille, S. Paul trois Chaſteaux, Toulon, en Aurange.

Avignon. 't Aertsbiſchdom Avignon, van 't oude Viennoiſe Landtſchap afgenomen, en aen S. Pieters Stoel behoorende, heeft drie onderhoorige Biſchdommen: Carpentras, Vaiſon, en Cavaillon.

9 *Narbonne.* Het Aertsbiſchdom Narbonne, van het tweede Viennoiſch Lantſchap, begrijpt negen onderhoorige Biſchdommen, van de welcke die van Lodeve en Alet door Paus Ioannes de Twee-en-twintighſte opgerecht wierden, toen hy Toulouſe tot een Aertsbiſchdom maeckte: Beziers, Agde, Carcaſſone, Niſmes, Lodeve, S. Pons de Tomieres, Alet, Uſez, en Montpelier, te voren bekent onder de naem van Maguelone, van daer de ſtoel naer Montpellier gevoert wierdt in 't jaer 1536.

10 *Toulouſe.* 't Aertsbiſchdom Toulouſe, eertijts van het eerſte Narbonnois Lantſchap, begrijpt ſeven Biſdommen, van de welcken 't eerſte opgerecht wierdt door Paus Bonifacius d'Achtſte, en de ſes anderen door Paus Joannes de Twee-en-twintighſte, alle in 't Aertsbiſchdom van Toulouſe ſelve, behalven Montauban, 't welck men van dat van Cahors nam: Pamiez, Mirepoix, Montauban, l'Avaur, Rieux, Lombés, en S. Papoul.

11 *Ambrun.* 't Aertsbiſchdom Ambrun, 't welck het Lantſchap der Zee-Alpen, of Coccinſche-Alpen is, heeft ſes onderhoorige Biſchdommen, van de welcken het laetſte in de landen des Hartoghs van Savoyen legt: Digne, Graſſe, (welcks ſtoel eertijts Antibe was,) Vence, Glandeve, Senés, en Nice.

12 *Aix.* Het Aertsbiſdom Aix in Provence, van het tweede Narbonnois Lantſchap, heeft vijf onderhoorige Biſchdommen: Apt, Riez, Frejus, Gap, en Siſteron.

13 *Aux oft Auch.* 't Aertsbiſchdom Aux of Auch, van 't derde Lantſchap van Aquitanie, anders genoemt Novempopulania en Gaskonje, begrijpt tien onderhoorige Biſchdommen, van de welcken de twee leſte in 't Vorſtendom van Bearn leggen: Aqs, Laictoure, Comenges oft Cominges, nu S. Bertrand, Conſerans oft Coſerans, Aire, Baſas, Tarbe, Bayonne, Oleron, en Leſcar oft Laſcar.

14 *Bourges.* Bourges, een Aertsbiſchdom van 't eerſte landtſchap van Aquitanien, heeft elf onderhoorige Biſchdommen, van de welcke de vier leſten door Paus Ioannes de Twee-en-twintighſte ingeſtelt wierden: Clermont, Rhodes, Alby, Cahors, Limoges, Mande in Gevaudan, Le Puy in Velay; Caſtres, van 't Biſchdom van Alby verduyſtert; Vabres, van 't Biſchdom van Rhodois genomen; Tulles, van 't Biſchdom van Limoges afgetrocken; en S. Flour, van 't Biſchdom van Clermont afgeſcheyden.

15 *Bourdeaux.* Bourdeaux, een Aertsbiſchdom van 't tweede landtſchap Aquitanien, begrijpt negen onderhoorige Biſchdommen, van de welcke de vier laetſte oock door Paus Ioannes de Twee-en-twintighſte opgerecht wierden: Poictiers, Agen, Angouleſme, Xaintes, Perigueux, Condom van 't Biſchdom van Agen verduyſtert, Mailleſais van 't Biſchdom van Poictiers afgetrocken, Luſſon oock van dat van Poictiers genomen, en Sarlat van 't Biſchdom van Perigueux ontleed.

Daer ſijn noch veel andere Aertsbiſchdommen en Biſchdommen van 't oudt Gaule, gelijck die van Keulen, Uytrecht, Mechelen, Ments, met hun onderhoorige Biſchdommen: maer dewijl ſy niet meer onder de heerſchappy van Vranckrijck ſijn, ſoo ſullen wy de ſelfde met ſtilſwijgen voorbygaen, en de Leſer tot d'andere deelen van onſen Atlas ſenden, daer wy breedelijcker daer af handelen.

Generalen der Ordeningen. In Vranckrijck ſijn meer dan elf hondert Abdyen, ſoo van Mannen, als van Vrouwen, ſonder een veel grooter getal van Klooſters, Prieurſchappen, Gaſthuyſen, Lazarushuyſen, en Commanderyen van Malta, daer onder te tellen.

In dit koninckrijck ſijn veel Generalen der Ordeningen, gelijck de Generalen van Clugny, van Granmont, de la Chartreuſe, des Ciſteaux, van S. Antoine de Viennois, van Clairvaux, van Premonſtraten, van S. Ruf, van de heylige Drieeenigheyt, van de Verloſſing der gevangenen, van de Vergadering der Oratorien van Ieſus, van de Vergadering van S. Maur, van de Vergadering der Regulier-Canonicken; daer na de Groot-Prieurs van Vranckrijck, en de Groote Aelmoeſſeniers van 't ſelve Rijck.

Begeving der geeſtelijcke Ampten aen de Koning. D'oude verkieſing van Aertsbiſſchoppen, Biſſchoppen, Abten, Prieurs der Vergaderingen, en Hoofden van d'Ordening, door de Capittelen, Conventen en Geeſtelijcken gedaen, is in Vranckrijck afgeſchaft, door het verdragh, tuſſchen Koning Françoys d'Eerſte, en Paus Leo de Tiende, in 't jaer 1515 gemaeckt, en door het Concilie van Latrane beveſtight.

Vergadering der kerckelijcken. De kerckelijcken hebben hun jurisdictie van het weereltlijcke afgeſcheyden, de welcke ſijn de Hoven van de kerck, uyt kerckelijcke Amptlieden beſtaende, die kennis van ſekere ſaeken nemen, als van de Sacramenten, miſdaden door lieden van de kerck bedreven, echtſcheuringen, huwelijcksſcheydingen, &c.

De Franſche kerck geniet ſeer treffelijcke rechten, vryheden, en uytſonderingen, en is dickwils vergadert geweeſt in verſcheyde ſteden van Vranckrijck, onder d'eerſte en tweede ſtam der Koningen. Maer ſedert eenige tijdt verſamelt de Geeſtelijckheyt, met verlof van de Koninck, alleenlijck alle vijf jaren, om van de Tien-

Tienden te handelen, en van andere saeken, die daer toe behooren.

Het Concilie van Trenten, 't welck het leste Algemeene onder verscheyde Pausen, sedert het jaer 1545 tot aen 't jaer 1563, gehouden is, wierd in Vranckrijck niet aengenomen, voor soo veel het tijdelijck aengaet, maer alleenlijck voor soo veel het d'artijckelen van 't Geloof betreft.

Godsdienst der Fransoken.

De Christelijcke Godtsdienst is in Vranckrijck aengenomen seer korten tijdt na die van d'Apostelen: maer sy heeft 'er niet wel konnen stant houden, (uyt oorsaeck van d'overredingen der Druyden, en der gedurige oorlogen,) dan na de bekeering van Clouys, d'eerste Christen Koning.

De Gereformeerde Godsdienst.

De Gereformeerde Godtsdienst, door Ioannes Calvinus in 't licht gebracht, die uyt Picardien gesproten was, is in Vranckrijck toegelaten door de Edicten van Françoys d'Eerste, Henrick de Tweede, François de Tweede, Karel de Negende, en hun naesaten; maer niet de gene, die door Martinus Luther gepredickt, en in Duytslandt aengenomen wierd omtrent het jaer 1519.

Aen die van de voorgemelde Gereformeerde godtsdienst is veroorloft hun Vergaderingen, oft Synoden te houden, om daerin van hun kerckelijcke tucht en ordening te handelen, in 't byzijn van de Commissarissen, die den Koning belieft daer toe te stellen, doch die belijdenis van de selfde Godtsdienst moeten doen.

In sekere landtschappen van Vranckrijck vind men grooter getal Calvinisten oft Gereformeerden, dan in d'anderen; gelijck in Languedoc, Dauphiné, Guyenne, in 't landt van Bearn, Poictou, in 't landt van Aulnis, en in Normandyen. In d'andere Landtschappen van Vranckrijck is het getal der Catholijcken veel grooter: ja men vind slechts een kleen getal van Gereformeerden in de landtschappen van Picardyen, Champagne, Bretagne, Burgundien, Auvergne, Roüergue, Limousin, Berry, Bourbonnois, Angoumois, en Provence: en d'inwoonders, die belijdenis van dese godtsdienst doen in de steden van Parijs, Gergeau, Orleans, Blois, Tours, Bourges, Rouän, Caën, Diepe, Poictiers, Agen, Angers, Lyon, Besiers, en in andere, hebben vrye oeffening daer af oft in de voorsteden, oft in sekere gebuerige dorpen en plaetsen, &c.

De Fransche kerck dan bestaet uyt alle dese voorgenoemde Prelaten, die alle de hoedanigheyt van Raetsheeren des Konings in zijn Raden van Staet, en Geheyme Raden aennemen, schoon sy daer in geen recht van sitting hebben, en daer niet, dan door uytgedruckt bevel, geroepen worden. De noeming behoort aen de Koninck, met uytsluyting van de Capittelen; en sy doen den eed aen hem, en leggen, als sy de selfde doen, de handen op de borst, tot onderscheyt der wereltlijcke, die hen te saemengevoeght houden.

Van d'Edelen, het tweede Lidt der Staten van Vranckrijck.

DEwijl het koninckrijck van Vranckrijck seer groot in zijn ommekring, en oock seer oud is, soo moet het nootsaeckelijck met een groot getal van Adeldom versien zijn, die van alle tijden meer geëert heeft geweest, dan 't overige van 't volck. Dit is misschien gesproten uyt de gewoonte der oude Gaulers, die geen anderen, dan hun Druyden en Edelen, in achting hielden en ontsach toedroegen: want het overige van 't volck was sonder macht, en als dienstbaer. Oft anders, de Fransche Edeldom heeft zijn oorsprong genomen uyt de vermenging van twee volcken, die sich in dit koninckrijck te samenvoeghden, te weten, van de Gaulers, en van de Francken, die de Gaulers verwonnen en onderbrachten, sonder dat sy echter hen wilden verdrijven, oft verdelgen. Maer sy begeerden dit voorrecht boven hen te behouden, dat sy alleen de gemeene ampten, de wapenhandeling, en de besitting der Leenen souden hebben, sonder gehouden te wesen eenige penningen voor de nootwendigheydt van den Staet op te brengen; in welcks plaets sy alleenlijck verplicht souden zijn in d'oorlogh te verschijnen. De gissing van een nieuw Schrijver is dieshalven niet onwaerschijnelijck, de welcke seght, dat de naem van *Gentils-hommes* (Edelmannen) hier uyt spruyt, dat d'eerste Francken, die *Gentils* en Heydenen waren, Gallia ondergebracht hebbende, dat alreede Christelijck was, en de wapenen en heerschappyen voor hen alleen, met volkomen vryheyt, en ontlasting van alle schattingen, behoudende, van de Christenen, die inboorlingen van 't lant waren, uyt versmading, oft uyt nijdt, oft om eenige andere oorsaecken, *Gentilshommes*, dat is, Heydensche menschen, namaels verandert in Edellieden, genoemt wierden: 't en waer dat sy sich selven dus geheeten hebben, naer 't voorbeeldt der gener, die men onder de Romeynen *Gentiles* noemde.

Gentilshommes, of Edellieden, van waer gesproten.

Verdeeling van d'Edeldom.

Doch dit sy soo 't wil, eenige onderscheyden dese Ordening en staet van d'Edeldom in drie trappen, te weten, in enckele Edelingen, die men Escuyers noemt; in hooge Edellieden, Heeren en Ridders geheeten; en in die van de hooghste Staet, de welcke men Vorsten noemt. Maer andere deelen de selfde alleenlijck in hooge oft eerste, en in minderen Adel; 't welck de beste en sekerste deeling schijnt.

Hoogen Adel.

Die van den hoogen Adel worden in d'oude Fransche Historien aengewesen met algemeene tijtelen van *Primores*, *Primates*, *Principes regni*, *Magnates*, *Optimates*, *Seniores*, *Barones*, *Leudes*, *Vassi regales*, dat is, Eerste, Voornaemste, Vorsten van 't Rijck, Grooten, de Beste, Oudermannen, Vryheeren, en Leenlieden des Konincks, die hun voorname heerlijckheden van de Kroon te leen hadden. En sedert heeft men hen besonderlijcker onderscheyden in Hertogen, Marckgraven, Graven, Burghgraven, Baronnen, en Kasteleynen.

De

Hartogen. De naem van Hartogh beteeckent eygentlijck de gene die voorgaet, en d'andere leyd, oft met het heir de tocht doet. Onder de Romeynen wierden d'Overſte der heiren dus genoemt. Sedert wierdt deſe tijtel voor 't ampt en de weerdigheyt onder de leſte Keyſers genomen; en d'eerſte Koningen van Vranckrijck noemden de gene Hertogen, aen de welcke ſy het gebiedt over Lantſchappen vertrouden: doch met dit onderſcheyt, dat in 't Roomſche Rijck de Hertogen alleenlijck geſach in de ſaeken van d'oorlogh hadden; en de Koningen van Vranckrijck voeghden hen met eenen toe de bediening van 't Gerecht, met het ampt van de ſchattingen en belaſtingen te vergaderen, op dat yder van hen ſelf die in de Vorſtelijcke ſchatkiſt ſoude brengen. Sy ſtonden volkomelijck onder het believen van de Koninck, die hen affette, als hy wilde; en ſy hadden onder ſich veel Graefſchappen, d'een meer, en d'ander min.

De waerdigheyt van Hertogen is nu d'eerſte en voornaemſte van 't koninckrijck, na die van de Koning. Eertijdts, ſegh ick, waren ſy geen andere dan Amptlieden, die voor Landtvooghden verſtreckten, gelijck wy alreede aengemerckt hebben. Maer toen de Koningen begonnen Leenen van de Hertoghdommen en Graefſchappen te maken, namen de gene, die hen als Ampten beſaten, de ſelfde tot Leenen voor hen, en voor hun nakomelingen. Hier uyt ſproot dat eenige door hun dienſten en verdienſten grooter wierden, ſchoon ſy echter niet van beter afkomſt waren dan veel andere Edelen. Sedert verliep 'er veel tijdts, ſonder dat men eenige nieuwe Hertoghdommen oprechte, de welcke in 't begin alleenlijck voor de Vorſten van den bloede waren. Want d'eerſte, die in deſer voegen Hertogh gemaeckt wierdt, was Louys van Bourbon, ſoon van Robert van Vranckrijck, Graef van Clermont, welcks Baronnie van Bourbon, Koninck Karel de Schoone tot een Hertoghdom oprechtte in December des jaers 1327. Koninck Ian rechtte daer na op de Hertoghdommen van Berry, en van Auvergne, voor ſijn ſoon Ian van Vranckrijck. En dus deden verſcheyde Koningen met eenige andere, tot dat eyndelijck veele Heeren deſe tijtel deelachtigh wierden, gelijck wy hier voor getoont hebben.

Marckgraven. De Marckgraven houden heden de tweede ordening van eer naeſt de Hertogen, en ſijn heden minder dan de ſelve, en meerder dan de Graven. Want in 't eerſt gaf men de tijtel van Marckgraef ſoo wel aen de Hertogen, als aen de Graven, die op de grenſen woonden; om dat *Marche* in d'oude Franſche tael beteeckent grens, oft ſcheydpael. De Romeynen, die deſe naem niet kenden, noemden hen deshalven alleenlijck *Duces & Comites limitaneos*, dat is, *Hertogen en Graven der grenſen*. En om de waerheyt te ſeggen, ſy wierden geſtelt en opgerecht, om de grenſen te beſtieren, en te beſchermen, gelijck Aimoinus met uytgedruckte woorden te kennen geeft. Maer ſedert eenige tijdt hebben de Koningen van Vranckrijck in 't hart van hun Rijck ſelf

Marckgraefſchappen opgerecht, ter gunſt van ſekere Heeren, die ſy dus hebben willen eeren; de welcke ick wel ſoude noemen en optellen, gelijck oock de Graven, Burghgraven en Baronnen van dit koninckrijck; maer dewijl dit een geheel boeck ſoude vereyſchen, ſoo ſal ick dat hier, als onnoodigh, nalaten.

Graven. Wat de Graven aengaet, in Vranckrijck heeft men twee ſoorten: ſommigen Graven van Lantſchappen, en anderen van Steden. De Graven van Lantſchappen, gelijck van Champagne, van Vlaenderen, van Languedoc, van Provence, van Poictou, &c. waren niet minder dan de Hertogen; en in eenige landen noemde men hen oock Hertogen en Graeven ſonder onderſcheyt, gelijck die van Normandien, van Bretagne, en Gaſcongne, en anderen. In tegendeel de Graven van ſteden waren minder, en de Graven van Lantſchappen, of de Hertogen onderworpen, naer de ſtant en gelegenheyt van hun Graefſchappen. Men moet ſich hier in niet misgrijpen, dewijl de Graven van Lantſchappen ſich oock dickwijls naer de naem van hun voornaemſte ſteden noemden. Men vindt heden ſeer ſelden dusdanige Graefſchappen, om dat hun Lantſchappen en ſteden byna alle weêr aen de Kroon gevoegt, of tot Hertoghdommen opgerecht ſijn. En in plaets van deſe Graven voeren de Koningen andere Amptlieden in, om hen te beſtieren, gelijck Baljuwen *Baljuwen.* en Seneſchallen, ſoo om d'Edelen van hun gebiedt te vergaderen, en ten oorlogh te voeren, als om 't Gerecht te bedienen, 't ſy door hen ſelven, of door hun Schouten en Stedehouders. Hier uyt ſpruyt dat in de Hiſtorien van Vranckrijck ſoo veel heerlijcke inſettingen verhaelt worden, die door de Koningen Philippus Auguſtus, en S. Louys gemaeckt ſijn, aengaende de plicht van ſoodanige Amptlieden, van de welcken men leeſt, dat ſy eenige maelen door het Parlement verkoſen, en in 't beſit van hun Ampten geſtelt ſijn. Dus bevindt men in een Regiſter van 't jaer 1415, dat in de Kamer verkoſen wierden Meſſire Thomas van Launais, Ridder, tot Baljuw van Vermandois; Meſſire Raoul van Gaucourt, tot Baljuw van Rouan; de Heer van Humbercourt, tot Baljuw van Amiens; de Heer van Bours, tot Baljuw van Doornick en van Doornickerlandt; en Meſſire Olivier van Mauny, tot Baljuw van Chartres, &c. Deſe Ampten waren ſlechs voor 't leven lang, ja de Koning weêrriep, of veranderde hen naer ſijn believen.

Seneſchallen. De Seneſchallen, voornamelijck aen d'overſyde van de Loire opgerecht, hadden gelijcke macht als de Baljuwen, en verſchilden van hen alleenlijck met de naem: want hun macht ſtreckte ſich uyt ſoo wel over de handeling der wapenen, als over 't Gerecht: kort, in plaets van de voorgenoemde Hartogen en Graven hebben de Koningen ingeſtelt en opgerecht Gouverneurs, en Luytenanten generael, en andere beſondere Gouverneurs onder hen, aen de welcken, gelijck men bevindt, groote macht en veel vermogen toegeſtaen is. Maer om weêr tot de Graven te keeren, wy ſeggen dat de Koningen

van Vranckrijck, ſedert drie hondert jaren tijdts, een groot getal nieuwe hebben gemaeckt, die niet de ſelfde macht, als d'oude Graven, konden behouden.

Burghgraven. Na de Graven volgen de Burghgraven, die van hun eerſte oorſprong Amptlieden waeren, gelijck ſy, en hun Stedehouders, dus genoemt, om dat ſy in de ſteden de plaetſen der Graven bekleedden, als ſy hun gemeene wooning daer niet hadden. Maer ſedert dat de Graven hun ampten ſich eygen maeckten, hebben hun Stedehouders, hun voorbeelt volgende, desgelijcks gedaen. Hier uyt ſpruyt het dat de gene, die ſich niet door gewelt hebben konnen vaſt ſtellen, niet anders dan enckelde Amptlieden gebleven ſijn, gelijck onder anderen de Burghgraven van Normandien.

Baronnen. De Baronnen ſijn oock onder de Graven, niet in d'algemeene beteeckening van Baronnen, die alle Vaſſalen begrijpt, de welcke immediatelijck aen de Kroon verbonden ſijn, 't ſy Vorſten van den bloede, Hertogen, Marckgraven, Graven, oft andere Heeren, gelijck wy hier voor aengemerckt hebben. Maer ſy ſijn 'er volgens een andere beſondere en eyge beteeckenis, de welcke beſonderlijck de Heeren van ſoodanige landen aenwijſt, die tot Baronnien verheven en opgerecht ſijn. En ſommige ſtellen noch in deſe rijgh de Heeren, die de tijtel van Princen voeren, alleenlijck om dat hun landen met de naem van Prinsdommen vereert ſijn; gelijck Chabanois, Chalais, Thalemont, Mareillac in Angoumois, en andere: want ſoodanige Prinsdommen behooren onder Graefſchappen.

Kaſteleynen. De Kaſteleynen ſijn minder dan de Baronnen en Burghgraven: maer om de groote gelijckheyt en overeenkoming, die ſy met de Baronnen hebben, en om dat men in ſaeken van ſtaet en waerdigheyt altijt by gevolgh van tijdt opklimt, ſoo hebben ſy oock dit verkregen, dat ſy van hoogen Adel ſijn. Sy waren d'oude Capiteynen der ſtercke plaetſen, die minder dan de groote ſteden waren, in de welcke de Graven hun wooning hielden. Men vind oude Heeren, en van deurluchtigh geſlacht geſproten, die de tijtel van Kaſteleyn dragen. Heden is 't, oft de naem van een Heerlijckheyt, die alleenlijck laegh recht voert, gelijck in Anjou, le Maine, Dauphiné, Blois, Foreſts; oft de naem van een Ampt, gelijck het eertijts was in Auvergne, Poictou, en Languedoc. Eenige ſeggen, dat d'oude Burghgraven de ſelfde macht hadden als de Kaſteleynen.

Vidames. De Vidames ſijn oock van den hoogen Adel, en hebben hun oorſprong van d'oude Huysbeſorgers, in de Biſchdommen ten tijden van d'eerſte kerck opgerecht, toen de Geeſtelijcken machtigh gemaeckt wierden om tijdelijcke goederen te beſitten: want om de Biſſchoppen, die d'Overſten van deſe tijdelijcke goederen waren, oft de Prieſters, die onder hen ſtonden, niet in de bediening van 't geeſtelijck te belemmeren, ſoo wierden ſekere Huysbeſorgers en voorſtanders geſtelt, om hun goederen en perſoonen te ſtieren, beſorgen en te beſchermen tegen alle benijders, en ſoodanige, die de ſelfde met onrecht aen ſich ſouden willen trecken; en dieshalven was de voorſtant en 't ontſach van machtige lieden ten hooghſten nootſaekelijck. Deſe verdedigers wierden genoemt Verſorgers, Voorſpreeckers, Beſchermers, Vicariſſen, en Stedehouders der Biſſchoppen, ſoo veel de tijdelijcke middelen aengaet, in 't Latijn *Vice-Domini*, daer af de naem van Vidames is geſproten, die daer mede gedaen hebben gelijck de Graven en Burghgraven, de welcke ſich van gemeene Amptlieden en dienaers, Heeren en meeſters van veſtingen hebben gemaeckt, oft ten minſten te wege gebracht hebben dat hun ampten leenroerigh en erffelijck ſijn, en die van de kerck hunne leenheeren. Ia ſy hebben de tijtel van 't Biſchdom, daer af ſy Vidames waren, aengenomen, gelijck die van Rheims, van Amiens, du Mans, van Chartres, van Laon, van Normandien, &c. De Vidames voeren 't hoogh Gerecht, met meer reden dan de Burghgraven, die 't met gewelt aen ſich hebben getrocken. Maer de Vidames hebben 't volgens de natuer van hun ampt; vermits de Biſſchoppen, die 't niet konden gebruycken, uyt oorſaeck van hun geeſtelijck ampt, genootſaeckt hebben geweeſt om dat aen hen te beveelen, en over te geven.

Ordonnantie van de Koning aengaende den Adel. Daer ſiet ghy alle de trappen van d'eerſte mindere verdeeling der Edelen; en om de ſelfde in eenige glans te houden, en niet al te gemeen te maeken, ſoo hebben de leſte Koningen van Vranckrijck goetgevonden deſe volgende ordonnantien daer in te ſtellen: te weten, dat het landt en de heerlijckheyt van de Kaſteleyn, van oude tijden over des ſelfs onderſaten hoog, middel en laegh Gerecht moet hebben, met recht van jaermarckten, marckten, Schoutſchap, tollen te ſtellen, en uytſteeckentheden in de kercken. De Baron moet ten minſten drie Kaſteleynſchappen beſitten, om vereenight en te ſamen gelijft, en van de Koning voor een eenigh leen gehouden te worden. De Graef moet hebben twee Baronyen, en drie Kaſteleynſchappen, oft een Baronnye, en ſes Kaſteleynſchappen. Het Marckgraefſchap moet beſtaen uyt drie Baronnyen, en ſes Kaſteleynſchappen, te ſamen vereenight, en van de Koning gehouden. Den Hertogh moet ten minſten beſitten vier-en-twintigh duyſent ponden inkomſt, ſoo in 't landt, dat tot een Hertoghdom opgerecht is, als in 't gene dat daer onder behoort, en onder uytgedruckte voorwaerde dat, by gebreck van mannelijcke erfgenamen, het Hertoghdom weder aen de Kroon keert. Maer dit wordt niet altijdt naeukeurighlijck onderhouden.

Minderen Edeldom. Den minderen Edeldom wort weder verdeelt in Ridders, Schiltknapen, en Knapen. Want ick ben niet van 't gevoelen der gener, die achten dat de Ridders geen plaets onder d'Adel hebben; dewijl ſeker is dat de tijtel van Ridder *Ridders.* een dubbelde beteeckening heeft, even op de ſelfde wijſe, als die van Baron. Volgens d'eerſte beteeckening, die algemeen is, en ergens bygevoeght wordt, paſt ſy aen alle Heeren en Vorſten, ja oock aen de Koningen, en aen hun kinderen, na dat ſy d'ordening van Ridderſchap, als

als een bewijs van de wapenen, en van dapperheydt, aengenomen hebben. En volgens deſe beteeckening mach men ſeggen, dat de Ridders geen vaſtgeſtelde ordening noch trap van ſtaet hebben. Maer ſy geven oock op een beſondere en afgeſcheyde wijſe ſeker ſoort van Edelen aen, die minder ſijn, dan de Baronnen, en boven de Schiltknapen en ſlechte Edelingen verheven. En dieshalven heeft men niet hier aen te twijffelen, dat ſy een beſondere rijgh en ordening in d'Edeldom maeken. De Latijnſche Hiſtorieſchrijvers van Vranckrijck hebben hen *Milites*, oft *Krijghslieden* genoemt, om datſe wegens hun leenen verplicht waren de Koning, en andere Heeren, van de welcke ſy iets te Leen hebben, in d'oorlogh te dienen. In de Franſche tael worden ſy *Chevaliers*, dat is, *Ruyters*, oft Ridders genoemt, uyt oorſaeck van 't paert, met het welck ſy ten dienſt moeſten komen; want in Vranckrijck voornamelijck ſijn de ruyters altijdt in hooger achting geweeſt, dan de voetknechten.

Chevaliers Bannerets, Bacheliers, en Simples.

Voorts, men bemerckt dat'er drie trappen van Ridders ſijn geweeſt, als men dit woort in deſe laetſte beteeckening neemt; te weten, Bannier-Ridders, Proef-Ridders, en gemeene Ridders. Want de gene, die ſoo groot een getal van vaſſalen, onder hun Heerlijckheyt behoorende, hadden, dat ſy een geheel vaendel van Paerdevolck konden uytmaecken, wierden *Chevaliers Bannerets*, Bannier-Ridders, oft die vaendels voerden, genoemt; 't welck ſy voor groote eer hielden: en ſy rechten hun bannier oft vaendel op met groote plechtelijckheyt, gelijck Froſſart, in 't eerſte boeck ſijner Hiſtorien, verhaelt. D'andere, die geen middel hadden om een vaendel oft kornet op te rechten, maer onder die van de Bannier-Ridders trocken, wierden *Chevaliers Bacheliers*, oft Proef-Ridders, genoemt, van de welcke twee ſoorten geweeſt hebben, gelijck men beſpeurt uyt een verdragh, in 't jaer 1331, tuſſchen Koning Philips van Valois, en d'Edelen van Normandien, gemaeckt: want ſommige worden daer in genoemt *Chevaliers Bacheliers à compagnons*, dat is, Proef-Ridders met hun Medegeſellen, en d'anderen alleenlijck *Chevaliers Bacheliers*, dat is, Proef-Ridders. En beneden deſen waren de gemeene Ridders, die oock in 't ſelfde verdrach gedacht worden.

Maer behalven deſe onderſcheyden, die aen ſoodanige Edelen eygen ſijn, de welcke boven de Schiltknapen uytſteecken, heeft de waerdigheyt van Ridderſchap van alle tijden in ſoo hooge achting geweeſt, uyt oorſaeck van de heerlijcke ceremonien en toeſtel, die gemaeckt wierd, als men deſe waerdigheyt verkreegh, dat niet alleenlijck d'Edelingen, maer oock de Heeren en Vorſten, ja oock de Koningen en hun kinderen daer mede vereert wilden ſijn, gelijck ick onlangs geſeght heb; daer uyt ſedert de vond van ſekere Ordeningen van Ridders te maeken, geſproten is, in de welcke de Koningen van Vranckrijck alleenlijck de gene aengenomen hebben, die van ſeer hooge verdienſten waren, oft om hun dapperheyt, oft om hun afkomſt. 't Is aenmerckelijck, dat men noch heden geen andere daer in aenneemt, dan de gene, die alreede van elders de tijtel van gemeen Ridder beſitten.

Schiltknapen.

De Schiltknapen ſijn minder dan de Ridders, tot welcker ordening ſy echter konnen geraken. Sy voeren deſe naem van de ſchilden, die ſy dragen, niet hun eygen, maer die van hun meeſters. Want in de voorleden tijdt begaven d'Edelen ſich in dienſt van de gene, die grooter waren, gelijck van Ridders en Heeren, van de welcke ſy de ſchilden en oorloghswapenen droegen. En dieshalven worden ſy in de Latijnſche geſchriften der Franſchen genoemt, *Scutiferi, Schiltdragers*; *Armigeri, Wapendragers*; *Serianti, Serjanten*; *Famuli, Knechten*; en *Servientes, Dienaers*. In eenige Landtſchappen voerden ſy de naem van *Valets, Knechten*; gelijck in Poictou: want deſe naem had eertijdts een eerlijcke beteeckening, en komt van 't Latijnſch woort *Valeo*, 't welck dapperheyt beteeckent. Maer ſedert de ſelfde tot ſoodanig een verachting is gekomen, dat hy recht tegen d'Adel geſtelt is, en na dat de naem van Serjant aen de mindere dienaers van 't Gerecht is gegeven, ſoo hebben de gemeene Edellieden ſich aen de tijtel van Schiltknaep gehouden, die ſy alle voeren, als op de krijghs-oeffening paſſende, dewelcke de waerachtighſte bron van Edeldom is, 't ſy dat ſy in den dienſt van grooter blijven, dan ſy ſelver ſijn, oft dat ſy t'huys van hun inkomſten leven.

Pagien.

Eyndelijck, na de Schiltknapen volgen de Pagien, oft Edelknapen, dus genoemt van *Pædagogium, oeffenplaets*, hoewel eenige deſen naem afleyden van *Pagani*, oft *Pagenſes, dorplieden*. Daer ſijn tweederhande Pagien, te weten, Staet-pagien, en gemeene Pagien. De Staetpagien vervoegen ſich alleenlijck by de Koning, daer ſy oeffeningen leeren, die aen d'Adel paſſen. Deſe ſijn gemeenelijck kinderen van Baronnen, oft Ridders, die, uyt hun jongelingſchap gekomen, in voorgaende tijden genoemt wierden *Bacheliers*, dat is, die naer de Ridderſchap trachten, oft *Damoiſeaux* en *Donzels*, met de verkleynde naem van *Dam*, 't welck Heer beteeckent. Sy droegen deſe naem ſoo lang, tot dat ſy, vooght van het huys geworden, ſich volkomelijck Heeren noemden, oft tot dat ſy, hun dapperheyt door de wapenen bekent gemaeckt hebbende, van de Koning tot Ridders gemaeckt wierden. De gemeene Pagien ſijn van den ſlechten Adel afgekomen, en dienen de Ridders, oft Heeren: want de ſlechte Edellieden moeten geen Pagien hebben, maer alleenlijck Lackeyen, die van 't gemeen volck ſijn. En in de vorige tijden wierden de ſoodanige, als ſy buyten het Pagieſchap waren, Schiltknapen genoemt, om dat ſy het ampt hadden van het ſchilt, oft de wapenen der Ridders te dragen, als ſy ten oorlogh trocken. Deſe Pagien droegen de lievereyen van hun Meeſters, die gemeenelijck met de voornaemſte koleuren van hun wapenen overeen quamen. 't Welck d'Adel noch behoorde waer te nemen, als ſy aen hun Pagien en Lackeyen de koleuren doen dragen.

Staetpagien.

Gemeene Pagien.

Merckteeckenen van den Adel.

Nu is 'er noch overigh te ſpreecken van de merckteeckenen van deſen Adel, die de tweede Staet van Vranckrijck uytmaeckt. Het een merck-

Swaert. merckteecken is dat van 't ſwaert, van 't welck d'Edelen alleen recht hebben om dat t'allen tijden en overal te dragen, ja tot in des Konings kabinet. *Stamwapenen.* 't Ander beſtaet in de Stamwapenen, dewelcke oock alleenlijck aen d'Edelen behooren, en niet aen 't gemeen volck, van 't welck het meeſte deel, oft door te groote eerſucht, oft door hun rijckdom opgeblaſen, heden tracht het recht aen ſich te trecken, tot groot nadeel van den waren Edeldom. Men vint het gebruyck der Stamwapenen voor d'Edelen in Vranckrijck ſedert de tijdt van Carolus Magnus; en de Herauten, oft Koningen der wapenen, hebben geſtelt geweeſt om de ſelfde op te rechten, en te verbeteren, en om op 't beſtaen van 't gemeen volck te paſſen.

Helm. Tot een ander onderſcheyding ſtellen de Schiltknapen boven hun Stamwapenen een ſlechte helm, *tymbre* genoemt, die van de Ridders verguld wordt gevoert: maer de Graven, Marckgraven en Hartogen voeren de ſelfde verguld en open, met kroonen, die echter verſcheyden ſijn. Want de kroonen, die de Graven op hun helmen voeren, ſijn met paerelen beſaeyt; die van de Marckgraven met paerelen en bloemen; en die van de Hartogen met bloemen alleen. *Kroonen van Graven, Marckgraven, en Hartogen.* De Ridders hadden oock by oude tijden, tot een beſonder kenteecken van hun waerdigheyt, vergulde ſporen en harnaſſen, de welcke ſy alleen vermoghten te dragen. En tegenwoordigh hebben de Ridders van d'Ordening de halsbant, oft andere kenteeckenen van hun Ordening. Kort, de Hartogen en Graven hebben de Hartoghlijcke oft Graeffelijcke mantel, die ſy noch by de helmen van hun Stamwapens voegen, met hun ſinſpreucken.

Vrye Leenen. D'Edelen in Vranckrijck hebben verlof gehad van hun Leenen aen onadelijcke lieden te verkoopen, die bequaem oft machtigh gemaeckt wierden om de ſelfde te beſitten: en voor dit verlof, gratie oft gunſt genoemt, betaelden ſy eertijdts aen de Koning ſeker recht, dat door Karel de Seſte afgeſchaft wierd; en in plaets van dit recht worden de gene, die geen Adel ſijn, van tijdt tot tijdt geſchat, namelijck door de Koningen, oft door Commiſſariſſen, die hier toe gemachtight ſijn. De ſommen, en de tijdt, in de welck deſe ſchattingen, rechten van vrye Leenen genoemt, gelicht worden, ſijn niet bepaelt.

Behalven d'onedelen ſijn oock de Kerckelijcke lieden, de Klooſters, Gaſthuyſen, Godtshuyſen, en Lazarushuyſen tot de Leenen ontfangen, ſonder echter het volck te verſchaffen, 't welck ſoodanige Leenen ſchuldigh ſijn; en dieshalven worden ſy volcken van *main-morte*, dat is, die geen hulp oft oorloghsvolck verleenen, genoemt.

In Vranckrijck ſijn huyſen en geweſten, daer de dochters niet vermogen de Leengoederen t'erven: in voegen dat, ſoo eenige Edelingen ſterven, ſonder ſoon oft broeder nae te laeten, de Koningen deſe Leenen weder aen hun Kroon mogen voegen, gelijck ſy in de Reyſen van 't Heyligh Landt, en in d'andere oorlogen gedaen hebben.

Van de derde Staet.

WAt de derde Staet van dit Koninckrijck aengaet, ſy begrijpt al 't overige van 't volck, dat buyten de Kerck en d'Adel is. Dit volck wiert echter niet gereeckent ten tijden van de Romeynen, noch van de twee eerſte Stammen der Koningen van Vranckrijck. Maer in de derde Stam, toen de Koningen een gewoonte maeckten van onderſtant van gelt het gemeen volck af t'eyſſchen, tot behoef der oorlogen, wierden ſy, op dat men te vreedſamer hun toeſtemming ſoude verkrijgen, voortaen tot d'algemeene Vergaderingen geroepen; en dieshalven wierdt het de derde Staet genoemt. En deſe derde Staet is nu in veel grooter macht en achtbaerheyt, dan te voren, om dat d'Amptlieden van 't Gerecht, en van de geltmiddelen byna alle daer uyt genomen worden, na dat d'Adel de geleertheyt heeft veracht; want uyt hen wierden eertijdts de Rechters en voornaemſte Toeſienders over de geltmiddelen verkoſen.

Trappen van de derde Staet. In de derde Staet ſijn, ſoo wel als in d'eerſte en tweede, veel trappen en ordeningen, dewelcke van Loiſeau en andere dus beſchreven en aengeteeckent worden: de Geleerde lieden, de Bedienaers der geltmiddelen, de Practiſijns, Kooplieden, ambachtslieden, landtbouwers, en daghhuerlingen.

De derde Staet is deelachtigh aen de beneficien, officien, en waerdigheden, verkrijght en beſit Leenen; en kan, met eenige dienſt aen de Koning te bewijſen, oock tot de trap van Edeldom komen. Als d'Adel en 't volck wel onderhouden worden, ſoo kan d'een d'ander niet verdrucken, noch de twee tegen hun Hooft aenſpannen. Indien d'Adel, die de wapenen heeft, het volck verongelijcken wil, ſoo wordt ſulcks door 't Gerecht belet, aen 't welck de Koninck ſoo groot vermogen gegeven heeft, dat de Grootſte van 't koninckrijck ſelve dat ontſien. En indien het volck, ſtercker in getal, tegen hun Koninck opſtaen wil, ſoo is d'Adel ſoo machtigh, en met het Gerecht ſoo ontſacchelijck, en het volck ſoo ſwack in de wapenen, dat het ſeer lichtelijck weder tot ſijn plicht gebracht kan worden.

Slaverny afgeſchaft. In Vranckrijck ſijn ſedert veel eeuwen geen ſlaven meer, gelijck door veel vonniſſen daer af geoordeelt is. Daer ſijn echter in eenige Landtſchappen ſekere ſtrenge rechten voor d'onderdanen en landtlieden tot hun Heeren, die men *main-morts* noemt, dat is, ſlaefſche menſchen, maer oneygentlijck, &c.

Daer ſiet men een verdeeling en korte beſchrijving van de drie Ordeningen of Staten van Vranckrijck. Nu ſal het welvoegelijck ſijn van hun algemeene Vergaderingen te handelen, de welcke van de Franſche Koningen aengeleyt en gehouden worden ſoo dickwijls als men d'oude wetten en regelen weêr wil oprechten, de misbruycken verbeteren, goede tucht herſtellen, tegen d'afval en oproer verſien, d'onderdanen verlichten, en de gemeene noot van 't Koninckrijck te hulp komen.

Ver-

Vergaderingen der Algemeene Staten.

D'Algemeene Staten van 't Koninckrijck, uyt drie Ordeningen beſtaende, te weten, uyt de Kerck, uyt d'Adel, en uyt de derde Staet, hebben eenige overeenkoming met de vergaderingen der Gaulers, die ſekere gedaente en lighaem van Staten hadden, de welcken in veel Gemeenten vereenigt en te ſamen verbonden waren, of oock van alle de volcken der Gaulen, gelijck 'er een voorbeelt af is in Julius Ceſar, die ſelf by deſe vergaderingen quam: en de Koningen van Vranckrijck, inſonderheyt die van de tweede Stam, hebben miſſchien deſe gewoonte van de Gaulers, of die van de Franſchen ſelve behouden, die in 't velt vergaderden. De Mairen van het Paleys voerden in hun tijt een form van jarelijckſche vergadering in, die ſy Parlement noemden, om dat men daer van Staetsſaecken ſprack. Sy gaven daer in de voorſitting aen de Koningen, en deden de Heeren en Baronnen van 't Koninckrijck, en andere voorname mannen, ſtemmen, om antwoort op de klachten der onderſaeten, en aen de Geſanten der vreemde volcken te geven. Karel Martel wierdt in een gelijcke vergadering Vorſt der Franſchen verklaert. Pepin, om ſijn macht en achtbaerheyt met de toeſtemming der Ordeningen van 't Koninckrijck t'onderſteunen, noemde deſe algemeene ſamenroeping, met ſeker woort, van 't Latijnſch *Conventus*, *Samenkomſt*, afkomende, 't welck d'oude Franſche Schrijvers gebruycken. Karel de Groote, en Louys de Goedertieren behielden de ſelfde. Hugo Capet, hooft van de derde Stam, vergaderde deſe Ordeningen om de ſelfde reden, als Pepyn. Sijn nakomelingen deden desgelijcks, en ſeer dickwijls, om beſluyt over gewichtige aenſlagen te neemen, die de welſtant van de Kroon betroffen. Adelardt ſegt, in ſijn boeck van d'Ampten van 't Paleys, dat ſoodanige Staten, die hy *Placita*, *Keuren*, noemt, ten minſten tweemael des jaers gehouden worden, d'een kort nae Paeſſchen, die toen het begin van 't jaer in dit Koninckrijck was, (welcke gewoonte ſedert door Koning Karel de Negende afgeſchaft wierdt;) en d'ander omtrent S. Martens dagh.

Oude Staten.

Verſcheyde vergaderingen der Staten.

Maer ſedert wierden deſe vergaderingen of beroepingen van Staten niet ſoo veel gebruyckt; en dewijl het volck voor een derde Staet by de twee anderen gevoegt was, ſoo begon men oock de voornaemſten daer af by deſe vergaderingen te roepen, namelijck in de heerſchappy van Koning Philips de Schoone. D'andere Koningen ſijn ſedert van tijt tot tijt daer in voortgevaren, om alle hun onderdanen te vernoegen. Dus leeſt men dat Koning Ian, in 't jaer 1355, de drie algemeene Staten te Parijs vergaderde, om middelen te beramen tot lichting van krijgsvolck, en d'Engelſchen tegen te ſtaen. Drie jaren daer nae, toen hy in Engelant gevangen was gevoert, wierden ſy weêr te Compiegne te ſamen geroepen, daer men de heffing van een bovengewoone groote ſchatting tot ſijn verloſſing toeſtondt. Koning Karel de Vijfde vergaderde hen oock in 't jaer 1369, in ſijn Parlementshof, daer op ſijn bevel d'aenmerckelijckſten van de Kerckelijcken, van d'Adel, en van de groote ſteden verſchenen, om middelen tot d'oorlogh, en tot de tegenweer van 't Koninckrijck t'overwegen. De ſelfde algemeene Staten wierden door Koning Karel de Sevende in de ſtadt Poictiers beroepen, terwijl d'Engelſchen ſich meeſters van Parijs hadden gemaeckt.

De Koningen Louys d'Elfde, en Karel d'Achtſte, ſijn ſoon, riepen hen te Tours, in de jaren 1467 en 1484; en ſedert ſijn ſy noch dickwijls vergadert in verſcheyde tijden, gelijck t'Orleans onder Koning Karel de Negende, in 't jaer 1561; te Blois onder Koning Henrick de Derde, in 't jaer 1576; en te Parijs in 't jaer 1614, onder Koning Louys de Rechtvaerdige, van de welcke wy, tot vernoeging van de Leſer, d'ordening en ſitting ſullen verhalen.

Ordening en ſitting der Staten onder Louys de Rechtvaerdige.

Van wegen de Geeſtelijcke Staet waren in deſe vergadering hondert en veertigh Gemachtigden, onder de welcken vijf Kardinalen waren, ſeven Aertsbiſſchoppen, ſeven-en-veertigh Biſſchoppen, en twee Hoofden van Orderen. Van wegen d'Edeldom waren 'er hondert twee-en-dertig Edelingen; en van wegen de derde Staet, hondert twee-en-negentigh Gemachtighden, alle Amptlieden van 't Gerecht, of van de geltmiddelen. In d'algemeene Ommegang ging de derde Staet voor, d'Adel daer nae, en de Geeſtelijcke Staet leſt, die ſich by de Koning voeghde, de welck toen in een geſtoelte ſat van drie treden hoogh, met violet-fluweel bekleedt, en met goude leliebloemen beſaeyt. D'oude Koningin, des Konings moeder, ſat op een ſetel, en by haer Mevrouw Eliſabeth, eerſte dochter van Vranckrijck, toen aen de Vorſt van Spanjen belooft, en de Koningin Margarita, Hertogin van Valois, alle drie een weynigh van malkander afgeſondert, en als tot een halfront gebogen, die aen des Konings rechte handt waren. Mijn Heer des Konings broeder ſat in een leunſtoel, en Mevrouw Chriſtina, tweede dochter van Vranckrijck, een weynigh van daer; doch beyde aen des Konings ſlincke hant. De Groote Kamerling ſat aen des Konings voeten op een fluweel kuſſen: de Grootmeeſter op een draeghſtoel, maer niet met een leuning, met violet fluweel bekleedt, met de rug naer de Koning, en 't aengeſicht naer het volck gekeert: de Kancelier op een leunſtoel, aen des Konings ſlincke hant, ten eynde van de voetbanck. De twee deurwachters hielden hun knotſen opgeheeven, en lagen geknielt voor de Koning, tuſſchen de Grootmeeſter, en de groote Kamerling. De Kapiteynen der lijfwachten, en eenige anderen, ſtonden daer achter; dicht aen de Majeſteyten, des Konings broeder, en ſijn ſuſters. Deſe toeſtel ſaghmen op de hooghſte voetbanck. Op het groot tooneel ter rechter hant ſaten de Vorſten van den Bloede, met een kleyn afſchutſel van d'andere Vorſten van 't Huys van Lotteringen afgeſcheyden, en twee Pairs oft Genoten van Vranckrijck.

Ter ſlincke hand, en tegen over de Vorſten, waren eenige Kardinalen, en op hun ſelfde ſitplaets twee Hertogen en Pairen, en eenige Maerſchalcken van Vranckrijck. Achter hen op een banck ſat d'eerſte Edelman van de Kamer, en de Meeſter van de kleerkas. Beneden aen 't tooneel, tegen over des Konings geſtoelte, was de tafel der Secretariſſen van Staet, die met de rugh naer het tooneel gekeert ſaten. Aen hun rechte hand, by d'affchutſels, ſaten de Raetsheeren van Staet met de lange rock; en de Meeſters der Requeſten, op bancken, die in 't lang gevoegt waren. Ter ſlincke hand, en tegen deſen over, waren de Raetsheeren van Staet met de korte rock, bynae alle Ridders der beyde Ordeningen. Voor de bancken der Gemachtigden waren de Herauten, of Uytroepers, met hun wapenrocken bekleedt. Acht of tien ſchreden van het tooneel, op de vloer van de Sael, ſtonden veel bancken, tegen malkander over, aen wederſijden van de kamer; op die van de rechte ſijde wierdt de kerckelijcke Staet geplaetſt, ter ſlincke ſijde d'Edeldom, en achter hen de derde Staet. De Meeſter der ceremonien, en eenige lijfwachten by hem, hadden hun plaets in 't midden van de gang over de Sael, en maeckten een affcheyding van de bancken, die aen weêrſijden ſtonden. Alles was met affchutſelen omringt en beſloten, met een eenige opening, recht over de Koning, &c.

Wijſe van de geſeyde Staten by malkander te vergaderen.

De Koning doet door Edict de vergadering der Staten bekent maecken, 't jaer, de dagh en de plaets wordt 'er in aengeweſen. Men ſendt dit Edict aen de Parlementen, die 't weêr aen de Baljuwen en Seneſchallen ſenden, de welcke het ſelfde aen de Schouten, en Rechters, die onder hen behooren, bekent maecken. De Gemachtigden der drie Ordeningen of Staten van yder Lantſchap vervoegen ſich ter geſtelde dagh en plaets, daer van alle d'affchriften der Lantſchappen niet meer dan drie gemaeckt worden, de welcke algemeen ſijn voor de Geeſtelijckheyt, voor d'Adel, en voor de derde Staet. D'artijckelen, in yder affchrift herhaelt, worden aengetekent; de genen, die beſonder ſijn, worden onthouden, met de naemen der Lantſchappen en plaetſen, om beſonderlijck daer op te doen beraetſlagen en beſluyten. Als de Staten dus vergadert ſijn, ſoo vertoont de Koning of de Kancelier d'oorſaecken van de byeenkomſt; en de drie Gemachtighden, uyt yder Ordening verkoſen, doen een vertoogh, en vertoonen hun klachten in 't algemeen, &c. Daer ſiet ghy hoe de Koningen van Vranckrijck ſomtijts aen hun volcken gelegentheyt geven om voor hen te verſchijnen, en door middel van dusdanigh een t'ſamenkomſt, ſich vernederen om oock met de derde Staet van hun Rijck raet te leven, en des ſelfs gevoelen, tot welſtant van 't Koninckrijck, te hooren; daer ſy oock ter ſelfde tijt het gene, 't welck voor hen ſoude konnen verborgen weſen, ſoo veel de noot der volcken aengaet, ſonder eenige vermaening en veynſing verſtaen.

Van de grootheden, uytſteekentheden, tijtelen en voorrechten der Koningen, van 't Huys, en van de Kroon van Vranckrijck.

ALle de voordeelen van roem, eer en Majeſteyt, die een Huys deurluchtigh maecken, worden geluckiglijck in dat van Vranckrijck gevonden; en geen ander, hoedanigh het oock is, kan by het ſelfde geleecken worden, om de top van des ſelfs grootheyt te bereycken, ſoo om ſijn outheyt, en Koninckklijcke oorſprong, als om de voorrechten, verdienſten, deughden, verwinningen en veroveringen van ſijn Koningen.

Hun Heerſchappy en Kroon is beſtandigh gebleven ſedert d'omkeer van dertien eeuwen, of daer omtrent; en van deſe tijt af ſijn ſy tot weêrgadeloſe grootheden opgeſtegen. En dewijl Godt op hen, en op hun nakomelingen ſoodanige gunſten, die aen andere Vorſten niet gemeen ſijn, en ſeer beſondere ſegeningen, heeft doen afvloeyen, ſoo konnen wy, om de ſelfde als in een beknopte ſchildery te vertoonen, niet beter doen, dan van 't gene, dat tot de heyligheyt behoort, beginnen. Wy ſeggen dan dat de Koningen van Vranckrijck, door een weêrgadeloos geluck, met olie, of met een welrieckende balſiem, van de hemel in een heylige ampoule of kruycke geſonden, geſalft en gewijdt ſijn; 't welck betoont dat Godts beſondere genade en gunſt, door de welcke de Koningen geluckigh ſijn, en daer door ſy heerſchen, onmiddelijck van ſijn voorſorge en goetheyt alleen komen; en men kan van hen met recht ſeggen, dat ſy met de deurluchtige Koninckklijcke Staet oock eenigſins aen d'uytſteeckende waerdigheyt van 't Prieſterſchap deelachtigh ſijn. Sy communiceeren mede, door een ander voorrecht, onder de twee gedaenten van broot en wijn; een voorrecht 't welck geen andere Chriſten-Koningen genieten. Wijders, ſy vergeven met volkome recht eenige beneficien, en openſtaende prebenden, by voorval van 't Koninckklijck recht: ſy hebben de noeming in de hooge Prelaetſchappen van hun koninckrijck, namelijck in d'Aertsbiſchdommen, Biſchdommen en Abdyen; beſitten ook ſelve eenige prebenden in de Domkercken van Lyon, Tours, Poictiers, Angers en du Mans, met de waerdigheyt van eerſte Kanonicken der ſelve; hoewel door de Kannonycke inſettingen de leeke perſonen niet bequaem daer toe ſijn. Dat meer is, ſy ſijn oock Abten in andere kercken. Ja uyt kracht van hun ſalving, die meer Goddelijck dan menſchelijck geacht wort, en de welcke eenighſins met die van de Koningen van Iſraël overeenkomt, is hen ſedert de dagh van hun krooning, een andere gunſt en ſegening, als een ſtrael van de Godtheyt, ingeſtort, namelijck het wonderlijck vermogen van de ſieckte der kropſweeren, met het aenraecken van hun handen, te geneſen: 't welck alle de vreemdelingen gedwongen ſijn met verwondering t'erkennen, en te belijden, dat de krachtige wercking van deſe geneſing niet alleenlijck in Vranckrijck is geſchiedt, maer oock in de

in de geburige Staten, beſonderlijck in Italien, in de tijt der verwinningen van de Koningen Karel d'Achtſte, en Louys de Twaelfde, in die geweſten; en ſedert in Spanjen door François d'Eerſte, terwijl hy daer in de macht was van Keyſer Karel de Vijfde.

Wijders, de Koningen van Vranckrijck hebben door hun godtvruchtigheyt, en door hun andere heldachtige deughden, met recht verdient en verkregen de heerlijcke tijtels van *Aller-Chriſtelijckſte, oudtſte Sonen en Beſchermers van de Kerck, van Katholijck, en Voorſtanders van 't Geloof, van de Heylige Stoel, en van de Roomſche Pauſen:* voor de welcken Vranckrijck dickwijls een ſeekere toevlucht in hun dringenſte nooden en tegenſpoeden heeft geweeſt. Door veel bullen der Pauſen is oock aen hen vergunt, dat ſy niet verbannen ſullen mogen worden. Als 'er een nieuwe Paus verkoſen is, bewijſen ſy geen onderſtelling aen hem, gelijck alle d'andere Katholijcke Vorſten, welcker Staten leenen ſijn of van 't Keyſerrijck, of van de heylige Stoel. Sy bewijſen alleenlijck, door hun Geſanten, een kinderlijcke gehoorſaemheyt aen de Paus: ja ſy hebben oock recht, om uyt hun eygen macht Synoden en Concilien te beroepen, en in de Franſche kerck regelen op te rechten. Met een woort, J. Morin ſegt, dat ſy onder de Koningen van d'aerde het gene ſijn, 't welck de ſon in de hemel is, die door haer tegenwoordigheyt het licht der ſtarren verduyſtert, en door haer verwijdering glans aen hen geeft; en dat de voornaemſte welſtant der Chriſtenen uyt Vranckrijck voortgekomen is. En ſeeker, de treffelijckſte wercken, die men geſien heeft, tot welſtant van de Kerck gedaen, 't ſy om het verdelgen van Arrius kettery, gelijck Clouys deê; 't ſy om het uytroeyen van d'afgodendienſt der Saraſijnen, gelijck men van Karel Martel verhaelt; 't ſy oock om de bekeering van de Groote Conſtantijn, (de gront-veſt van de verloſſing der Chriſtenen,) en die van Koning Clouys ſelf, ſijn in Vranckrijck gedaen: dit alles is beſtelt door de Goddelijcke voorſorge, en doet over de geheele aerde uytklincken, met hoe groote genegentheyt en liefde Godt dit Chriſtelijckſte koninckrijck, en des ſelfs Koningen bemint; die, behalven dit, noch de vryheyt voor de Roomſche kerck, en haer heerſchappy en middelen vermeerdert heeft.

Tytelen.

Daer is noch een ander voorrecht. De Kroon van Vranckrijck ſtaet onder niemant: haer Koningen hebben een Opper-Vorſtelijckheyt, die in alle deelen volmaeckt is. Sy houden hun ſtaet onmiddelijck van Godt alleen, en erkennen in hun tijdelijck geen andere macht, dan van ſijn Goddelijcke Majeſteyt. D'oude Gaulen wierden door Koningen beſtiert, eer de Romeynſche macht daer erkent wierdt. Sy verkregen deſe glans weêr onder de Vorſt Meroüeus, die de Romeynen verdreef; en de koninckliijcke waerdigheyt wierdt daer, met een oppervermogen, herſtelt.

Eenigen hebben gelooft, dat de Koningen van deſe eeuw deſe opperſte macht aen de wackerheyt van Louys d'Elfde verplicht waren, die 't vermogen van 't Parlement grootelijcks verminderde, om de voorrechten van de Kroon te bewaren. Maer, wat het gene oock is, dat ſy tot grontveſt van hun gevoelen ſtellen, ick vind het een weynig belachelijck: en de reden, die my dus doet ſpreeken, is dat het Parlement altijt door ſeer klaer-blijckelijcke handelingen bekent heeft, dat het geen andere macht hadt dan de gene die de Koningen daer aen gegeven hadden; 't welck het noch heden bekent, dewijl het ſelfde, nae de vacantien, niet geopent wordt, dan uyt kracht van een uytgedruckt bevel, 't welck de Koning daer toe ſend. Hy heeft oock de ſelfde volkome macht over ſijn Raet, en ſelf over alle de vergaderde Staeten van 't Koninckrijck, als over ſijn Parlement: en hy gebruyckt hun raden in ſaecken van belang; nae het welck hy volkome macht heeft om het gene, dat hem goet dunckt, te beveelen; 't welck hy in deſe woorden doet: *Wy, uyt ons volkome vermogen, en ſekere kennis, hebben geordonneert, en ordonneeren*, &c. En hy brengt geen andere reden van ſijn wil by, dan ſijn believen, in deſe woorden: *Want het ons aldus belieft*, &c.

Het is wel waer, dat het Parlement van Parijs breet vermogen heeft om alle d'Edicten en beveelen des Konings te beveſtigen; en eenigen willen daer uyt beſluyten, dat 'er in de Staet van Vranckrijck eenigh vermeng van Ariſtocratie is. Maer ſy ſouden met ſoo groote reden konnen ſeggen, dat 'er oock Democratie onder vermengt was in d'oprechting der Mairien, Schepenſchappen, en andere bedieningen, die aen perſoonen van de derde Staet meêgedeelt worden. Wy antwoorden voor eerſt, dat aen 't Parlement niet geoorloft is ſich tegen d'Edicten en ordonnantien van ſijn Majeſteyt te ſtellen; en dat, gelijck een Rechts-geleerde ſeer verſtandighlijck aenmerckt, deſe beveſtigingen niet ſoo nootſaeckelijck ſijn, als ſy wel uyt beleeftheyt derwaerts geſonden worden. Het heeft wel verlof van vertooningen aen de Koning te doen; maer daernae is het gedwongen te gehoorſamen, en te beveſtigen. Dit vermogen, in plaets van des Konings achtbaerheyt te verminderen, dient alleenlijck om de ſelfde grooter, ſeekerder en verdragelijcker voor ſijn volcken te maecken, en ſpruyt uyt de goetheyt der Koningen, en uyt de liefde, die ſy tot de gerechtigheyt hebben, onder de welcke ſy ſich gewillighlijck ſchijnen te ſtellen, om te doen blijcken dat ſy niets tegen de billijckheyt, en tegen de gront-wetten van de Staet, aenvangen; en oock om te maken dat niemant ſoo ſtout ſy, dat hy ſich tegen 't Recht ſtelt, aen 't welck de Koning toelaet ſijn beveelen tegen te ſpreken. In deſer voegen vermindert de ſon niets van haer klaerheyt, ſchoon ſy haer ſtralen aen al 't gene, dat men blincken ſiet, meêdeelt; en d'Oceaen is daerom niet min ruym en diep, ſchoon hy ſich in rivieren en fonteynen verſpreydt. De Koning alleen geeft dan de vooghdyen der ſteden en Landtſchappen, ſtelt de voornaemſte Amptlieden van de Kroon, ſoo wel tot d'oorlog, als tot het Gerecht, en ſet hen weêr af, als het hem goet dunckt. Hy magh tollen en ſchattingen

gen

gen opſtellen; en heeft volkomen gebied over de geltmiddelen. De Koninck alleen doet goude en ſilvere munt ſlaen, en geeft daeraen ſulck gewicht en waerde, als hem goet dunckt. De Koninck alleen vermagh edel te maecken, en de landen der Edelen tot Hertoghdommen, Pairſchappen, Graefſchappen, &c. op te rechten. De Koning alleen maeckt Wetten, en verklaert oock de ſelfde. De Koning alleen geeft genadebewijſingen, vergiffeniſſen en vernietigingen. De Koning alleen geeft lijfverſekeringen. In de naem van de Koning worden de beveelen en ordonnantien afgekondight. De Koning alleen heeft recht om Collegien en Univerſiteyten op te rechten. De Koning alleen vermagh Oorlogh en Vrede aen te ſeggen. De Koning alleen geeft commiſſien van krijghsvolck te werven. De Koning alleen maeckt verbonden met d'uytheemſche Staten en Vorſten, en heeft alleen Geſanten buyten Vranckrijck. Aen de Koning alleen behoort het recht van Repreſalien. In 't kort, de Koning alleen pleeght alle daden van Oppervorſtelijckheyt en volkome macht: daer uyt men beſluyten moet dat de Staet van Vranckrijck ſuyver Monarchael is, en ſoodanigh, dat 'er geen Oppervorſtelijcker kan ſijn.

De Koning is Keyſer in Vranckrijck, gelijck Bodinus ſeght, dewijl hy 'er geen wet ontfangt, dan ſijn eygen ordonnantien: en de Roomſche Rechten worden in d'Univerſiteyten van dit koninckrijck niet onderweſen, dan door een beſonder verlof van de Koning, ſonder eenige prang van wetten, maer alleenlijck van reden; en worden van de Rechters niet toegelaten dan als gelijckformigh met d'Edicten, Ordonnantien en verklaringen des Konings, die d'eenige wetten ſijn, volgens de welcke men 't Recht bedient. Paus Gregorius, aen Koning Childebert ſchrijvende, ſeght dat de Koningen van Vranckrijck alle de Koningen ſoo verre overtreffen, als de koninclijcke waerdigheyt boven alle menſchen verheven is. Veel uytleggers van 't Geeſtelijck oft Canonijck Recht, en onder deſen veel Uytheemſche Geleerden, hebben geſchreven, dat de Koningen van Vranckrijck, noch van rechtswegen, noch in der daet, geen grooter naeſt Godt kennen, dan hen ſelven; dat ſy Keyſers geboren ſijn, en dat ſy een beſloten kroon vermogen te dragen, gelijck die van de Keyſer is.

Dewijl dan deſe Vorſten de waerdighſte en volkomenſte Oppervorſten des weerelts ſijn, ja ſelf d'eerſten onder d'oude Koningen, die het Chriſtendom omhelſt hebben, (vermits men geen anderen vind, die ongeloovigen oft ketters waren, dan voor de Groote Clouys,) ſoo is niet ſonder reden de voorſitting, en uytſtekentheyt van eer boven d'andere Koningen en Vorſten aen de Koningen van Vranckrijck in alle plaetſen, Concilien, vredehandelingen, verbonden, beſoeckingen, en in andere vermaerde handelingen toegeſtaen en opgedragen tot aen de tijdt van Philippus de Tweede, koning van Spanjen, (naſaet van Karel de Vijfde) die begonnen heeft tegen hen om deſe beſitting te dingen.

Wy ſullen hier byvoegen, dat de Monarchy van Vranckrijck d'oudſte is van alle de gene die in Europa gebied gehad hebben ſedert de komſt van onſen Heer Chriſtus, en dat ſy tegenwoordighlijck, ſonder afbreecking, meer jaren geſtaen heeft dan eenige andere heerſchappy, dewijl de dertiende eeuw van haer heerſching begonnen is, en door een reecks van meer dan tachtigh Koningen is beſtiert, als men in dit getal de gene begrijpt, die in Ooſtenrijck, Burgundien, en in andere plaetſen geheerſcht hebben, als van de Groote Clouis afgedaelt ſijnde.

Indien wy deſelfde willen vergelijcken met d'andere Staten, die in de Weſterſche landen opgerecht ſijn, ſoo hebben wy t'overwegen dat het koninckrijck der Viſigotten ſijn begin nam in 't jaer 507, in de perſoon van Geſalricus, en omtrent twee hondert jaren daer na eyndighde. Dat van Leon wierdt niet opgerecht, dan in 't jaer 717, door de Koning Pelagus. Navarre wierd eerſt als een koninckrijck beſtiert omtrent het jaer 825, onder Eneco, Graef van Bigorre. Het koninckrijck van Kaſtilien nam ſijn oorſprong niet eerder, dan in 't jaer 1016, onder Ferdinandus, jonger ſoon van Sancius, Koning van Navarre; dat van Arragon in 't jaer 1020; van Portugael in 't jaer 1112; van Ieruſalem onder Godefroy van Boulogne, Hertogh van Boüillon, in 't jaer 1099. Het koninckrijck van Engelandt nam ſijn begin onder Egbert, in 't jaer 801; de koninckrijcken der beyde Sicilien in 't jaer 1145; dat van Cyprus in 't jaer 1193; van Ongeren in 't jaer 995, in de perſoon van de Vorſt Geyſa; van Polen omtrent het jaer duyſent, in welcke tijdt Boleſlaus tot d'eerſte Koning daer af verkoſen wierdt; Bohemen omtrent hondert jaren daer na, toen Vratiſlaus de kroon daer af op ſijn hooft kreeg; Lombardien in 't jaer 568, onder Alboinus, en eyndighde omtrent 260 jaren daer na. Wat Duytslandt aengaet, de Vorſt, die d'eerſte de tijtel van Koning daer af droegh, was Lodewijck, Germanicus gebynaemt, jonger ſoon van de Koning en Keyſer Lodewijck de Goedertieren, en ſoonsſoon van Karel de Groot. Dit koninckrijck bleef lange tijdt onder de handen der Vorſten, die van 't koninclijck bloet van Vranckrijck geſproten waren, tot dat het hen weder onttrocken wierd. En hoewel eenige nieuwe Schrijvers, doch ſonder beſtandige grontveſt, een lang gevolgh der Koningen van Schotlandt, Denemarcken, Sweden en Noorwegen afgeleyd hebben, die, gelijck ſy voorgeven, in deſe Noortſche Landen geheerſcht ſouden hebben, ſelfs voor de geboorte van Chriſtus, onſen Heer; ſoo kan men echter beweeren, volgens het gevoelen der vermaertſte Hiſtorieſchrijvers, onder anderen van den geleerden Nicolaes Vignier, dat d'oudſte Vorſt van deſe landen, die men bevint dat de hoedanigheyt van Koninck aengenomen heeft, in de tijt van d'ondergang des eerſten Stams der Koningen van Vranckrijck de koninclijcke Staet heeft beſeten; en noch waren deſe Noortſche Koningen afgodendienaers, en Heydenen, geen Chriſtenen. Uyt dit alles volght, dat een der voor-

voornaemſte uytſteeckentheden van deſe Monarchie in hare oudtheyt beſtaet, welcke met het verloopen van 1200 jaren is beveſtight.

Men kan oock dit lang gevolgh van Oppervorſten, uyt drie koninckſlijcke Stammen geſproten, aen twee andere aenmerckelijcke oorſaecken toepaſſen: d'eerſte dat 'er in de weerelt noyt volck heeft geweeſt, 't welck meer liefde, eer en ontſagh aen ſijn Koningen heeft betoont, dan de Franſchen. D'ander is d'oprechting en onverbrekelijcke onderhouding der oude Salijcke wet, dewelcke de vrouwen en uytheemſchen uytſluyt van d'erffenis tot de Kroon, die het bloetrecht toeſchickt aen de mannelijcke Vorſten alleen, die d'oudtſten en naeſten aen d'overlede Koningen ſijn, 't ſy in rechte lijn, of ter ſijden af, in welcke jaren de Vorſten oock ſijn, en in welcke trappen van de gemene Stamboom ſy oock gevonden werden, alwaer 't tot in 't duyſendſte lid, gelijck Baldus, een vermaerdt Rechtsgeleerde van Italien, aenmerckt: een erffenis, ſeg ick, die met volkome recht aen de mannelijcke Stam opgedragen is, met uytſluyting van de dochters en ſuſters der Koningen, en van der ſelfder afkomelingen, ſchoon ſy de naeſten waren.

Deſe nutte inſtelling is oock onderhouden door de Romeynen, Celten, Hebreen, Perſianen en Lacedemoniers, de welcken geen gebiedt van vrouwen wilden lijden, die om hun ſwackheyt en tederheyt niet gewent ſijn de wapenen te handelen, volcken te beſchermen, en 't Gerecht te bedienen. Hier komt ſeer wel te pas dat de heylige Schrift ons leert, *dat de Lelien des velts niet wercken, noch ſpinnen*; woorden, die op ons oogemerck gepaſt konnen worden, dewijl dit Koninckrijck niet *van de ſpeer op de ſpinrock* valt. Dit veroorſaeckt dat Vranckrijck nooit een eenigh oogenblick ſonder Koning is, die 'er niet ſterft, dewijl het overlijden van d'een terſtont d'erffenis tot d'ander, die de naeſte is, opent; gelijck men in 't Noortſch eylant ſiet gebeuren, daer het in ſekere tijt van 't jaer niet van de ſoete beſchijningen en invloeyingen der ſon onvoorſien is, die, aen d'een ſijde ondergaende, terſtont aen een ander opſtaet en verſchijnt. Hier uyt ſpruyt het dat het Parlementshof, de heerlijcke ſetel der Koningen, nooit ſijn purper in rou verandert, om ſoo veel te meer te betuygen, dat het de gedurige tegenwoordigheyt der Koningen een ſonderlinge eerbiedigheyt toedraegt.

Een ander voordeel der Franſche Koningen komt van Godt, die Vranckrijck in ſijn beſondere beſcherming ſchijnt genomen te hebben. Want toen men uyterlijck oordeelde, dat des ſelfs ondergang voorhanden, en de verdelging van het Koninckſlijck geſlacht onvermijdelijck was, om dat het door d'Ongeloovigen, of door de wapenen van eenige Chriſtelijcke Vorſten, of door het vuur der burgerlijcke oorlogen, daer af het dickwijls ontſteecken heeft geweeſt, gedruckt wierdt; verſcheen des hemels hulp, die het weêr ophielp, en tegen ſoo veel felle ſchockingen beſchutte, en door uytheemſche veranderingen en verwiſſelingen weêr in ſtaet ſtelde, ja in deſe uytterſte nooden dickwijls kracht en vermogen aen hen gaf, om veel Vorſten in hun Staten te herſtellen, voornamelijck eenige Koningen van Spanjen en Engelandt.

't Is voor Vranckrijck noch een andere eer, dat ſy Koningen hebben, uyt het deurluchtighſte geſlacht des weerelts geſproten, 't welck voor ſoodanigh geoordeelt is met algemeene toeſtemming van alle de volcken, 't ſy men acht neemt op de deurluchtigheyt van 't bloet, en op d'outheyt, 't ſy men de verdienſten en weêrgadelooſe voordeelen der Vorſten aenmerckt, die ſy voortgebracht heeft, van de welcken eenigen tot op de trap van ſaligheyt en heyligheyt ſijn gekomen. Dewijl ick in deſe plaets niet alles kan ſeggen, ſoo ſal ick alleenlijck een weynig ſtilſtaen op de derde Koninckſlijcke Stam, de welck met een wonderlijcke glans beſtaet, en bloeyt, ſedert byna negenhondert jaren, de welcken men aenteeckent van Graef Robert af, d'eerſte van die naem, vader van de grootmoedige Vorſt Robert de Tweede, de Stercke gebynaemt, Graef van Anjou, Hertogh en Marckgraef van Vranckrijck, de welcke d'eer en 't geluck genoot van twee kinderen te hebben, die Koningen van Vranckrijck gekroont wierden, Eudes, en Robert de Derde. Deſe leſte heeft Vaderlijcke Grootvader geweeſt van Hugo Capet, die oock over meer dan ſeshondert en ſeventigh jaren de Scepter der Lelien begon te dragen.

Van deſe levendige en klare fonteyn is geſproten een lang vervolgh van nakomelingen, meeſt alle groote Koningen en Vorſten, die ſonder eenige ophouding en afbreecking geheerſcht hebben. Hier uyt ſijn oock veel andere Koninckſlijcke geſlachten afgekomen, die ſich in verſcheyde geweſten van Europa verſpreydden, en daer heerſchappy hadden. Uyt dit Huys ſijn afgedaelt Keyſers, Koningen en andere Opper-Vorſten: in voegen dat uyt deſen ouden Stam geſproten ſijn, gelijck vruchtbare tacken uyt een groote boom, meer dan hondert Vorſten, die de Kroon hebben gedragen, en beſitters, of wettige beſchermers van verſcheyde Keyſerrijcken en Koninckrijcken geweeſt. Want van deſe koning Hugo, en van ſijn overgrootvader Prins Robert de Stercke, ſijn afgedaelt, of by rechte lijn van vader op ſoon, of by andere trappen in mannelijcke ſijdlijn, vijfendertig Koningen van Vranckrijck, van de welcken men met recht magh ſeggen dat ſy ſoo veel Keyſers ſijn geweeſt. Hier uyt ſijn oock voortgekomen acht Keyſers van Conſtantinopolen, ſeſtien koningen van Sicilien, Napels en Jeruſalem, tien koningen van Navarre, twee-entwintigh van Portugal, vijf van Ongeren, en eenigen van Polen, Schotlandt en Arragon.

Behalven alle deſe Koningen, van ſoo hoogh een Stam geſproten, komen in aenmercking meer dan hondert groote en vermaerde Hertogen en Graven, die een ſelfde oorſprong hebben als deſe Monarchen, en veel machtige Huyſen en geſlachten geſticht hebben; onder anderen de ſeven Hertogen van Orleans, de twintigh

Hertogen van Borgonje, ſelf de vier leſten, die oock Hartogen van Brabant en Lutſenburgh, en Graven van Vlaenderen waren. Het praelt oock met veel Hertogen van Anjou,eenigen van Lotteringen, de twaelf Hertogen van Bretagne, de vijftien Hertogen van Bourbon, daer in oock begrepen ſijn die van Vendoſme, Enguien, Condé, Eſtouteville, en van Montpenſier, met andere Vorſten der telgen en affetſels van Valois, Berry, Anjou, Alençon, Evreux, Artois, en van Dreux, welcker rijckdommen en Lantſchappen van hun heerſchappy ten meeſtendeel van ſoo groote uytſtrecking waren, dat men hen by die van eenige Koningen kon vergelijcken, ja niet minder achten.

Een der voordeelen des Adels van 't Huys van Vranckrijck, in vergelijcking van d'anderen, is dat het altijt ſoo heerlijck en deurluchtigh is geoordeelt, dat d'Ooſterſche en Weſterſche Keyſers, de Koningen van Spanjen, van Engelant, van Ongeren, Schotlant, Cyprus, en andere Vorſten voor groote eer geacht hebben ſich by huwelijck daer aen te vermaeghſchappen. Wijders, de leſte Koningen van Vranckrijck, en veel Vorſten van hun bloet, hebben noch dit lof verdient, dat ſy ſich in hooge ſtaet hebben gehuwelijckt en vermaeghſchapt, hebbende ten meeſtendeel getrout Koninginnen en Vorſtinnen, van de welcken eenigen erfgenamen van groote Staten, en rijcke Heerlijckheden hebben geweeſt. Het Keyſerrijck van Conſtantinopolen, de koninckrijcken van Navarre, Ongeren, Polen, Portugal, Schotlant en Sicilien; de Hartogdommen van Lotteringen, Milanen en Brabant; de Graefſchappen van Vlaenderen, Provence, Tolouſe, Artois, en andere groote Leenen, ſijn door deſe middel in het deurluchtig Huys van Vranckrijck ingekomen, 't welck men een zee van Adel magh noemen, dewijl ſy als groote vloeden hebben geweeſt, die ſich in d'Oceaen ontlaſten, en daer in vermengen. De Keyſerlijcke Stammen van Ooſtenrijck, Lutſenburgh, Beyeren, Naſſou, Hollant en Brunſwijck, en van Comnena en Paleologus, (van de welcken de twee leſten het Keyſerrijck van Ooſten hebben beſeten,) de Koninclijcke Stammen van Spanjen, Arragon, Engelant, Schotlant, Ruſchlant, Denemarcken, Cyprus, en Savoyen, (welcker Hartogen Tytelkoningen van dit leſte Rijck ſijn,) bevinden ſich by huwelijck daer aen vermaegſchapt. Andere Opper-Vorſten hebben oock gemalinnen aen de Koningen van Vranckrijck, en aen verſcheyde Vorſten van hun bloet gegeven. In 't kort, het deurluchtigh Huys van Vranckrijck is met ſoo veel andere Prerogativen en voordeelen verceert, dat wy geheele boecken ſouden behoeven, om de ſelfde ten toon te ſtellen.

Dus verre hebbende geſproken van d'algemene ſaken, en daer onder van de Parlementen, en Staten van dit Rijck, hebben wy terſtont in 't kort verhaelt de Prerogativen ofte voordeelen en uytſtekentheden van de Koning; derhalven is 't nu tijdt, dat wy komen tot de Koningen ſelf, de hoofden en opperſte Monarchen van de gemelde Parlementen en Staten van Vranckrijck, welcke met de ſtralen van hare Majeſteyt en achtbaerheyt hunne landen en volckeren een glans, die yder deelachtigh wort, verleenen.

Den H. Gregorius, Biſſchop van Tours, en een der outſte Hiſtoryſchrijvers van Vranckrijck, (want hy leefde onder 't eerſte geſlacht van hare Koningen,) ſtaet toe, dat 'er verſcheyde Franſche Koningen ſijn geweeſt voor Clodion de Gehaerde, met welcke hy ſijn Hiſtorie begint; maer hy ſpreeckt niets van hare namen nochte ſucceſſie. Doch andere verhalen, dat Keyſer Maximianus, Rijks-genoot van de Keyſer Diocletianus, Genebaud, Koning der Franſchen, overwon, en weder in ſijn Rijck ſtelde. Eſatech, Aſcaric en Radagiſe, oock koningen van dit volck, leefden niet lang na de ſelve tijdt, en de twee laetſte wierden door Conſtantijn de Groot verwonnen en omgebracht. Daer na wort 'er geſproken van de koningen Malaric, Mellobaudes, Priamus of Priarius, Richomer, Theodemer, Genebaud, Marcomir en Sunnon, meeſt alle door de Keyſers t'ondergebracht. Maer onlangs daer na heeft dit volck met meer voorſpoet geoorloght, en koſen Koningen uyt het eerſte en edelſte geſlacht van alle hare ſtammen, die wy, met meerder ſekerheyt, konnen verhalen, dewijl de naeſte van den bloede t'elckens ſijn voorſaet is gevolgt.

KONINGEN *van 't eerſte geſlacht, genaemt de* MEROVINGIERS, *van Pharamond tot aen Pepyn de Korte.*

I. *Pharamond*, Veltheer van de Franſchen, die vele houden voor een ſoon van Marcomir, wierd door dit volck in 't jaer 420 tot haren Koning verkoren, en terſtont, na hare wijſe, op een ſchilt om hoogh geheven. Deſe Vorſt verſorghde ſijnen Staet met goede wetten en ordonnantien; en men houd hem voor inſteller der Salijcke wet, welcke betreft de mannelijcke ſucceſſie van dit Rijck, met uytſluyting van alle vrouws-perſoonen, ſelf dochters der Koningen. Hy overleed in 't jaer der Saligheyt 429, na dat hy negen jaren op den troon had geſeten.

II. *Clodion de Gehaerde*, ſijn ſoon, is hem gevolght; en vermeeſterde al de landen tuſſchen de Schelde en Somme gelegen, als Artois, Henegouwen, het Doornickſche, en 't gebiedt van Camerijck, daer hy den ſtoel ſijns Rijcks ſtelde, en, na 't heerſchen van 20 jaren, ſturf en begraven wierd in 't jaer 448. Sommige Schrijvers ſeggen, dat hy vier ſonen had, die ſy Rancaire oft Ragnacaire, Renaud, Richer, en Albero oft Alberic noemen; doch andere ſtellen 'er maer twee, als Clodebald, vader van Chloderic, en

III. *Meroué*, volgens het gemeen gevoelen, hoewel een ſeker vermaert Autheur hem houdt voor een ſoon van eenen anderen Meroué, en alleen neef van Clodion. Deſe Vorſt was een braef oorloghshelt, gelijck hy tegen Attila, Koning der Hunnen, de Geeſſel Gods geheeten, betoonde: als hy deſen Barbaer verjaeght had, ſtelde hy ſijn ſtoel in Gaule, 't welck hy in vrede beſtierde; en wordt voor het hooft van 't eerſte geſlacht der Koningen, na hem de Merovingiers genoemt,

noemt, gehouden. Als hy acht of negen jaren geheerſcht had, verliet hy de weerelt in 't jaer 456, doch andere ſeggen 459.

I V. *Childeric d'Eerſte* verworf de lof van dapper en kloeckmoedigh, deughden die hy van ſijn vader Meroué geerft had: hy verſloegh de Saxen, verjoegh d'Alanen, en andere Noordſche volckeren, die in Vranckrijck gevallen waren; en vergrootte de Franſche Monarchie, tot dat hy in 't jaer 482 ſijn leven afleyde. Hy had by Baſine, ſijn gemalin, Clouis of Louys, ſijn navolger, gewonnen, nevens een dochter, Alboflede oft Blanchefleur genaemt, gemalin van Theodoric oft Thierry, koning der Ooſter-Gotten in Italien.

V. *Clouis d'Eerſte*, toegenaemt *de Groote*, en eerſte Chriſten Koning, ſat 30 jaren op den Rijckstroon. Hy verwon Siagre met ſijn Romeynen in Picardien, en deê hen Gaule verlaten; veroverde een gedeelte van 't Koninckrijck Bourgondien; en verloſte Aquitanien en Languedoc van de Gotten. Maer dat veel meer is t'achten, hy plante en beveſtighde de Chriſtelijcke Religie in Vranckrijck. Sijn gemalin was Clotilde van Bourgondien, die, als een geſegent middel, kloeckelijck arbeyde tot ſijn bekeering: hy ging van 't aerdrijck naer den hemel in 't jaer 511 oft 512, andere ſeggen 513 oft 514: en liet vier ſonen na, onder welcke de Franſche Monarchie gedeelt wierd in Tetrarchien ofte vier deelen. In deſe tijdt begon oock d'afdeeling in Ooſter en Weſter-Vranckrijck, waer van 't eerſte Auſtraſien, 't ander Weſtrien, en door tael-verandering Neuſtrien wierd geheeten.

V I. *Thierry d'Eerſte* was een natuerlijck ſoon van Clouis, wierd Koning van Mets, oft Auſtraſien, en regeerde 25 jaren; ſijn ſoon Theodebert volghde hem, wiens ſoon Thibaud in 't jaer 555 ſonder kinderen ſturf; ſoo dat ſijn heerſchappy verviel aen ſijn oud-oom Koning Clotarius. *Clodomir*, wettigh ſoon van Clouis, volghde na ſijn outſte broeder Ingomer in 't Koninckrijck Orleans, en beſat het tien jaren: hy wierd van de Bourgondiers verſlagen, die hem aen ſijn lang hair kenden, als hy ſijn overwinning tegen hen t'onvoorſichtigh vervolghde; toen wierden ſijn drie ſonen onterft door ſijn broeder Clotarius, die twee der ſelve met ſijn eygen hant doodde; de derde Clodouad ontvluchte 't gevaer, wierd Prieſter te Parys, en leefde ſoo heyligh, dat men hem na ſijn doot onder 't getal der Heyligen ſtelde, en wort noch in 't gemeen S. Cloud genaemt. *Childebert* ofte *Hildebert*, derde ſoon van Clouis, was Koning te Parijs, en heerſchte 46 jaren; welcke de Hiſtoryſchrijvers als navolger van Clouis ſtellen, en in de ſucceſſie der Koningen vervolgen ſy alleen de gene die te Parijs geſeten hebben, om verwarring te vermijden, (want in deſe tijden ſijn ſomtijts twee, drie, en meer Koningen te gelijck geweeſt,) welcke ordre wy oock voortaen ſullen volgen. Deſe koning Childebert verjoegh Godomar uyt Bourgondien, verſloegh Amaury, Koning der Gotten in Spanje, en bracht van daer den lijfrock van S. Vincent, tot wiens gedachtenis hy te Parijs een Abdye, nu S. Germain des Prez genaemt, bouwde, in welcke hy, na dat in 't jaer 562 ſijn dagen geeyndight waren, wierd begraven, nalatende twee dochters, Crothberge en Groteſinde, welcke het Rijck niet erfden, om datſe door de Salijcke wet, en d'oude gewoonte van 't Koninckklijck geſlacht, uytgeſloten waren.

Clotarius d'Eerſte, vierde en laetſte ſoon van Clouis, had eerſt voor ſijn deel het Rijck van Soiſſons, 't welck vervatte een deel van Weſtrie, nu Normandien geheeten, Picardien, en Vlaenderen; doch op 't eynde van ſijn heerſchappy vereenighde hy, door 't affterven van ſijn broeders, de geheele Franſche Monarchie onder ſijn gebiedt; maer ſijne vier ſonen deelden die weder in ſoo vele deelen, welcke afdeelingen en veelheyt der Koningen ſeer groote wan-ordre en verwarring in Vranckrijck veroorſaeckten, die wy, als boven geſegt is, ſullen vermijden. Deſe Koning ging in d'onſterflijckheyt in 't jaer 563, en wierd in de kerck van S. Medard te Soiſſons in d'aerde geſet: hy had vijf vrouwen, en by eenige der ſelve vele kinderen. VII.

Charibert ofte *Aribert*, koning te Parijs, regeerde ontrent tien jaren, en betaelde de laetſte ſchult in 't jaer 573: hy trouwde Ingoberge, die hem drie dochters ter weerelt bracht, te weten, Adilberge, (gemalin van Ethelbert, koning van Kent in Groot-Bretagne,) Bertheflede en Chrodielde, beyde Nonnen. VIII.

Chilperic d'Eerſte, ſoon van Clotarius d'Eerſte, was eerſt Koning te Soiſſons, en regeerde 24 jaren: doch na de doot van ſijn broeder Charibert vermeeſterde hy 't Rijck van Parijs: hy verliet ſijn wettige vrouw Audovere, om ſijn boel Fredegonde te behagen; wierd te Chelles, niet wijdt van Parijs, als hy van de jaght quam, in 't jaer 588 vermoort, en is in de kerck van S. Vincent, nu S. Germain des Prez, begraven. IX.

Clotarius de Tweede, toegenaemt *de Groote*, was wijs en voorſichtigh; want na dat hy de krachten van de koningen Thierry en Theodebert, ſijne neven, die ſijn Staet pooghden te vermeeſteren, had afgeweert, verſamelde hy d'afgeſcheyde deelen der Monarchie, byna ſonder bloetſtorten, onder ſijne heerſchappy; ſoo dat hy de machtighſte Monarch van ſijn tijdt wierd, en rijcker van landen en volckeren dan Clouis de Groote, en ſijn grootvader Clotarius, dewijl hy meer dan veertigh groote Provintien onder ſijn gebiedt vereenighde, in welcke hy de vrede, gerechtigheyt en goede ordre ſtelde en hanthaefde. In 't kort, na vele treffelijcke daden wierd hy door de doot in 't leven gebracht in 't jaer 632, en ontfing ſijn ruſtplaetſe in de kerck van S. Germain des Prez te Parijs, in die tijdt de gewoone begraefplaets der Franſche Koningen: hy had van ſijn gemalin Bertrude twee ſonen, Dagobert, ſijn navolger, en Meroué door liſt der Koningin Brunehaud gedood; van Sichilde, ſijn tweede echtgenoot, had hy Charibert, die 't Rijck van Aquitanien van ſijn broeder verkreeg, en een ſoon had, die geen kinderen naliet, ſoo dat ſijne Staten weder aen ſijn oom Dagobert vervielen. X.

Dagobert d'Eerſte, oock *de Groote* gebynaemt, bracht XI.

bracht d'oproerige Gaſconjers weder tot haren plicht, en daer na de Bretons, en andere volckeren, die hem nieuwe gehoorſaemheyt beloofden; de Bulgaren boden hem aen, datſe hem voor haren heer wilden erkennen, welcke hy 't landt van Beyeren tot een wooning gaf; doch als ſy ontrouw wierden en verraet pleeghden, ſijn ſy ſwaerlijck geſtraft. In 't kort, hy maeckte ſich ſoo gevreeſt en geacht, dat verſcheyde vreemde volckeren hun toevlucht tot hem namen, als tot den opperſten middelaer van Europa. Hy bouwde, beſchonck en vercierde op 't prachtighſte en rijckelijck de vermaerde kerck en Abdye van S. Denys by Parijs, waer in hy ſijn graffteê aen de rechter ſijde van 't groot altaer verkoos, die oock ſedert die tijdt niet alleen het heerlijck Mauſoleum ofte begraefplaets der Aller-Chriſtelijckſte Koningen, ſijne navolgers, is geworden, maer oock tot de krooning der Koninginnen is verordent. Deſe Koning had by ſijn tweede gemalin een ſoon, ſijn navolger, nevens drie dochters; en verwiſſelde dit tijdtlijcke met het eeuwige leven in 't jaer 644.

XII. *Clouis de Tweede* regeerde achtien jaren, en was een Prins van weynigh beleyt, want hy liet ſich ontruſten door de twiſten der Hofmeeſters; doch was in ſijn huwelijck geluckigh: want hy had tot ſijn gemalin Batilde, een ſeer deughdelijcke Princes, die drie Abdyen ſtichtte, en hem drie ſonen, Clotarius, Childeric en Thierry, baerde: hy gaf den geeſt in 't jaer 662, oft, volgens andere, 664.

XIII. *Clotarius de Derde*, outſte ſoon van Clouis de Tweede, wierd in 't jaer 663 koning, en op den troon geſet met de koningin ſijn moeder als Regente, 't welck ſy in ſware en oproerige tijden bediende; want den Hofmeeſter Ebroin, een wreet en ontrouw menſch, ſtack geheel Vranckrijck in een brant van burgerlijcke oorlogen door ſijn ongetoomde eergierigheyt, in welcke deſe Koning, na dat hy maer vijf jaren had geregeert, in 't jaer 667, de ſchult der nature betaelde, en wierd te S. Denys in d'aerde geſet.

XIV. *Childeric de Tweede*, broeder van de vorige, wierd toen in Auſtraſien, door liſt van de gemelde Ebroin, geſonden; maer deſe Prins begeerde het recht, dat hem ſijn geboorte verleent had tot de Kroon van Vranckrijck, te hanthaven; dies nam hy de wapenen, met welcke hy ſijn vyanden overwon, en nam Ebroin gevangen, die hy liet ſcheeren, en ſond hem als een monick in d'Abdye van Luxeul: dus geraeckte hy geluckigh op den troon, om de Franſchen te gebieden; maer quam om verſcheyde oorſaken ſeer ongeluckigh in den haet en verachting van ſijn volck, welcke ſoodanigh toenam, dat ſy deſen haren Vorſt, als hy op de jaght was in 't boſch van Lyhons oft Livry, door de hant van een vadermoorder, in 't jaer 679 jammerlijck ombrachten, en gingen daer na in 't kaſteel van Chelles, daer ſy de koningin Bildechilde, ſijn gemalin, die ſwanger was, oock van 't leven beroofden.

XV. *Thierry d'Eerſte*, (of, als andere ſeggen, *de Derde*, als men de gedeelde koningen mede telt,) laetſte ſoon van Clouis de Tweede, wierd, door 't afſterven van ſijne broeders, alleen Koning van Vranckrijck: doch ſijn heerſchappy was ongeluckigh door al de beroerten en oorlogen van Ebroin en andere Hofmeeſters om hunne ampten, ſoo dat hy eyndelijck byna gedwongen wierd te doen al 't gene dat Pepin Heriſtel begeerde. Acht jaren na dit onweder quam de Koning in de haven der gedurige ruſt in 't jaer 690, en genoot d'eer der begraeffeniſſe in de heerlijcke Abdye van S. Vaaſt, die hy by Atrecht geſticht had.

XVI. *Clouis de Derde*, outſte ſoon van Thierry, volghde ſijn vader in de gantſche Monarchie, doch regeerde maer vier jaren. Hy had de gemelde Pepin oock tot ſijn Hofmeeſter, die de Saxen, Swaven, en Vrieſen, afgeweken van de gehoorſaemheyt des Konings, weder tot haren plicht bracht. Deſe Koning ging langs d'algemeene wegh in 't jaer 694, en wierd in de kerck van S. Stephanus te Choiſy, dicht by de ſtadt Compiegne in Picardien, begraven.

XVII. *Childebert de Tweede* volghde ſijn broeder Clouis in 't Rijck: in ſijn regeering verwon Pepin den fellen Ratbot, Hertogh der Vrieſen, Villier, Prins der Swaven, en verſcheyden andere oproerige volckeren: deſe Koning ſcheyde uyt het leven in 't jaer 710, en is in de kerck van Choiſy op de Aiſne (niet te Coucy, noch te Nancy, als andere voorgeven,) in d'aerde geſet.

XVIII. *Dagobert de Tweede*, toegenaemt *de Jonge*, beſat dit Rijck vijf jaren, doch niet ſonder beroerte om de twiſten der Hofmeeſters, die d'een d'ander ombrachten oft beoorloghden: ondertuſſchen wierd deſe Koning van de doot vermeeſtert in 't jaer 715, en ſijn lichaem in de kerck te Choiſy te ruſt geleyt, nalatende ſijn ſoon Thierry, van welcke wy hier na ſullen ſpreken.

XIX. *Chilperic de Tweede*, oock *Daniel* genoemt, regeerde mede vijf jaren. Sommige ſeggen, dat hy de broeder was van de vorige Dagobert; maer andere, dat hy een ſoon was van Thierry oft van Childebert. Wat 'er af is, dit is ſeker, dat de Françoyſen hem ſtelden voor Thierry, ſoon van Dagobert, die noch een kint was; want ſy haelden hem uyt een klooſter, en verhieven hem op den koninckliycken troon. Sijn Hofmeeſter Ragenfroy wierd van Karel Martel verwonnen, doch maeckte daer na een verbont met hem, ſoo dat hy ſijn Heer de Koning aen Karel gevangen overgaf, in welcks vermogen hy niet lang was, of ſijn ziel verkreeg de gewenſte vryheyt der elendigen in 't jaer 720, ſonder kinderen na te laten.

XX. *Thierry de Tweede*, of *de Vierde*, na de meening van andere, *van Chelles* toegenaemt, (om dat hy in 't koninckliyck huys te Chelles opgevoedt was,) ſoon van Dagobert de Tweede, wierd ten troon (die hem door geboorte toebehoorde,) van Karel Martel, ſijn Hofmeeſter, verheven, welcke het Rijck met den tijtel van Vorſt oft Hertogh der Franſchen beſtierde, en de Saxen, Swaven, Beyerſchen, en andere Duytſche volckeren verwon; verſloegh het machtigh leger der Sarraſijnen by Tours, en ſuyverde al de Provintien van Vranckrijck van de

de vreemde natien. Dit geſchiede voor 't jaer 736, in 't welck de Koning Thierry dit leven met een ander verwiſſelde.

XXI. *Childeric de Derde*, broeder van de vorige Thierry, begon te regeeren onder de beſtiering van Pepin, ſoon van de gemelde Karel Martel, en was ontrent negen jaren Koning, meer met de naem en ſchijn dan de daet. Sommige ſeggen dat hy, kranckſinnigh ſijnde, in 't klooſter te Sithiu, nu S. Bertin in Artoys genaemt, wierd opgeſloten; en ſelf ſijn ſoon Thierry is oock tot een monick in de ſelve Abdye gemaeckt. Dus is den boom van dit eerſte geſlacht, in 't jaer 752, na dat hy 332 jaren gebloeyt had, geheel afgehouwen, ſoo dat 'er noch ſtam, noch tacken van te vinden ſijn; in welcks plaetſe de Carlovingiers, die 't aertrijck met haren naem en lof vervulden, ſijn gevolght.

KONINGEN *uyt het tweede geſlacht, genaemt de* CARLOVINGIERS, *van Pepin de Korte, tot aen Hugo Capet.*

DE Franſche Hiſtoryſchrijvers noemen dit tweede geſlacht de Carliens, Caroliens, en Carlovingiers, om de Prins Karel Martel, vader van Pepin, van welcke het ſijn begin heeft; want van hem ſijn afgekomen, niet alleen ſoo veel Koningen van Vranckrijck, maer oock acht Roomſche Keyſers, verſcheyde Koningen van Italien, Duytſlandt, Beyeren, Lotharingen, Provence, en Aquitanien.

I. *Pepin*, toegenaemt *de Korte*, om de geſtalte van ſijn lichaem, ſoon van Karel Martel, en ſoonsſoon van Pepin Heriſtel, klom op den troon der Franſche Monarchie in plaets van de vorige Childeric, wierd in 't jaer 752 gekroont, en regeerde ſeſtien jaren. Hy is van ſijn moeders ſijde uyt Clouis de Groote, eerſte Chriſten koning, geſproten: deſe Vorſt verloſte de Roomſche kerck uyt de dienſtbaerheyt; en gaf aen de Paus alle 't gene hy in Italien gewonnen had, als het Exarchat van Ravenne, de Provintien van Pentapolis, en Emilia, welcke Parma, Plaiſance, en Modena begrijpen, nevens Ferrara, Comacchio, en andere groote ſteden en heerlijckheden. Hy verwon ook verſcheyde oproerige Vorſten, onder andere die van Beyeren en Saxen, en ſtelde geheel Aquitanien onder ſijn gebiet: doch moeſt eyndelijck in 't jaer 768 d'algemeene wet gehoorſamen, en wierd te S. Denys begraven, nalatende van ſijn gemalin Berthe twee ſonen, die hem in ſijne Staten volghden.

II. *Karel de Groote*, geſegt *Charlemagne*, outſte ſoon van Pepin, wierd koning van Vranckrijck, Italien, Duytſlandt, en een gedeelte van Spanje; want hy beſtreet en verwon in ſes beſondere oorlogen de Saxen, die noch afgodendienaers waren; ontnam den Lombarden het koninckrijck van Italien, van 't welck hy ſich Koning deê noemen; en herſtelde de Paus in ſijne Staten, daer hy byvoeghde 't landt der Sabinen, de hartoghdommen Spoleto en Benevente, en andere geweſten. Hy vermeeſterde de Baleariſche eylanden, nu Majorca en Minorca geheeten; quam de Spaenſche Chriſtenen tegen de Saraſynen te hulpe; verwon de Slavoniers en de Hunnen, ſedert Hongerſchen geheeten; bracht het hartoghdom van Beyeren onder de Kroon; verhief Aquitanien tot een koninckrijck, waer mede hy Lodewijck, ſijn derde ſoon, voorſach. Eyndelijck, als tot een toegift van ſoo veel eer en lof, verhief hem Paus Leo ten top van glorie, als hy hem opentlijck, in 't jaer 801, Keyſer van 't Weſten of der Romeynen verklaerde, nevens den heerlijcken tijtel van Beſchermer der Roomſche Kercke. Den roem en achtbaerheyt van deſen nieuwen Keyſer door 't gantſche Aertrijck verſpreydt, deden hem niet alleen aenſoecken, maer ook vreeſen en eeren van de grootſte Vorſten der weerelt, ſoo wel Chriſtenen als ongeloovigen. Na dat hy d'overige onruſten van Italien had bevredight, den oorlogh der Saxen geeyndight, d'Avaren geſtilt, de Koningen van Denemarcken, vader en ſoon, verwonnen, en Paus Leo in Vranckrijck ontfangen, maeckte hy ſijn eerſte Teſtament, in 't welck hy alle ſijne Staten aen ſijn drie ſonen verdeelde; doch twee der ſelve ſtorven by ſijn leven, tot ſijne ſeer groote droefheyt, te weten, Pepin, en Karel ſijn outſte ſoon. Eyndelijck, gantſch verſwackt door ouderdom en arbeyt, veranderde hy in 't jaer 814 dit leven in een beter, en wierd te Aken ter aerde beſteet; en namaels, ter begeerte van Keyſer Frederick d'Eerſte, in 't getal der Heyligen geſtelt. Hy ſtichte veel kercken en kloo-ſters, ſoo in Vranckrijck, Spanjen, en Italien, als in Duytslandt, waer in hy negen Bisdommen oprechtte; hy fondeerde d'Academien van Pavien, Bologne, Padua, en Piſa, ſelf die van Paris, doch van deſe laetſte wort van andere het tegendeel gelooft. Hy had verſcheyde vrouwen, en vele kinderen. In 't kort, hy was in alle deelen een groot Koning en Keyſer, en ſijnen naem de Groote ten hooghſten waerdigh.

III. *Lodewijck d Eerſte*, toegenaemt *de Goedertieren*, en *de Godtvruchtige*, derde ſoon van Karel de Groote, volghde ſijn vader in de Rijcken van Vranckrijck, Italien, Duytſlant, en in 't Roomſche Keyſerdom. Hy herſtelde de Saxen en Vrieſen in hare privilegien; deê ſich van de Denemarckers, en andere Noordſche volckeren gehoorſamen; ſtrafte de Slavoniers en Sorabers; bracht d'oproerige Bretons en Gaſconjers weder tot haren plicht; bevredighde de beroerten ontſtaen in Hongaryen en in 't landt Wiltz; ſtelde Gouverneurs in d'eylanden Corſica en Sardaigne, om de Saraſijnen te wederſtaen. Sommige beſchuldigen hem van onvoorſichtigheydt, dat hy aen yder van ſijne ſonen de koninckliycke waerdigheyt vereerde; want behalven dat hy hen daer door 't hart verhief, ſoo wierden aen d'andere ſijde oock de genegentheden der onderdanen verdeelt, 't welck oorſaken waren van groote ſwarigheden, ja ſelf van t'ſamenſweeringen ſijner kinderen tegens haren goeden vader. Eyndelijck, na dat hy hier op 't aertrijck veel arbeyt en droefheyt had geleden, reyſde hy in 't jaer 840 naer den hemel, om daer ruſt en blyſchap te genieten; en ontfing d'eer der begraefeniſſe in de kerck van S. Arnoldus te Metz,

dicht by 't lichaem van ſijn moeder de keyſerin Hildegarde.

IV. *Karel de Tweede*, gebynaemt *de Kale*, ſoon van Lodewijck de Goedertieren uyt ſijn tweede huwelijck, (want ſijn andere drie ſonen gaen wy voorby, om datſe eygentlijck geen Koningen van dit Rijck geweeſt ſijn,) kreeg Vranckrijck tot ſijn deel, 't welck hy 37 jaren beſtierde; en beſat, in 't laetſt van ſijn leven, byna twee jaren het Keyſerrijck. Hy vernietighde den koninckklijcken tijtel van Aquitanien, en maeckte het tot een Hartoghdom. In deſen tijdt wierd Vranckrijck ſeer geplaeght van de Noordſche volckeren, die ſich ſoo vaſt daer in ſtelden, dat de Graven van Champagne en Blois, en de Hertogen van Normandien uyt de ſelve ſijn geſproten, gelijck de Hiſtorien ſeggen. Deſe Koning wierd door ſijn Medicijnmeeſter, dat een Jode was, in 't jaer 877 vergeven, na dat hy vele fraye kercken had geſticht.

V. *Lodewijck de Tweede*, toegenaemt *de Stamelaer*, outſte ſoon van Karel de Kale, wierd na hem Koning van Vranckrijck, Lotharingen en Bourgondien, doch regeerde maer twee jaren, terwijl hy met Karel de Vette om 't Roomſche Rijck twiſte. Hy hadt veel ongemack door ſijn ſtiefmoeder de keyſerin Richilde, door ſijn neven in Duytſlandt die hem beoorloghden, onruſt met ſijne Grooten, met de Noormannen, Denemarckers, en ſijn afvallige Bretonnen; doch hy redde ſich uyt alle deſe ſwarigheden door ſijn voorſichtigheyt: en wierd in 't jaer 878 te Troyen, door Paus Ioannes d'Achtſte, tot Keyſer gekroont; maer verliet al d'aertſche Kroonen om een hemelſche in 't jaer 879.

VI. *Lodewijck de Derde* en Carloman, ſonen van Lodewijck de Stamelaer, deelden de landen van deſe Monarchie in 't jaer 880 te ſamen; ſoo dat Lodewijck, als d'outſte, kreeg Vranckrijck en Neuſtrien, en Carloman Bourgondien en Aquitanien. Doch Lodewijck verreyſde uyt de tijdt in d'eeuwigheyt twee jaren daer na, ſijnde het jaer 882.

VII. *Carloman* verkreeg, na ſijns broeders doot, hun heerlijck erfdeel, en was alleen Monarch van Vranckrijck; doch betaelde mede den onvermijdelijcken tol der nature in 't jaer 884.

VIII. *Karel*, toegenaemt *de Vette*, neef van de vorige, Koning van Duytſlandt ſijnde, wierd van de Staten des Rijcks (door een hooghdringenden noot, en om dat Karel de Simpele maer ſes jaren out, en overſulcks onbequaem was om 't landt te beſchermen) tot Koning geſtelt: doch ſijn heerſchappy was oock kort; want hy liet af van te leven in 't jaer 888.

IX. *Eudes*, oft *Odo*, was ſijn navolger, en een ſoon van Robert de Stercke, Stamheer van het derde Koninckliick geſlacht. Deſe Koning was kloeckmoedigh en dapper, doch de Franſche Heeren geenſins aengenaem; dies hebben eenige van hen den jongen Vorſt Karel ingeroepen, en voor hunnen wettigen Koning erkent: en daerom tellen ſommige deſen Eudes, en de vorige Karel de Vette, niet onder de Koningen, dewijl ſy hen voor onwettigh houden.

X. *Karel de Derde*, gebynaemt *de Simpele*, ofte Eenvoudige, is in 't jaer 893, dertien jaren out ſijnde, te Rheyms gekroont. Onlangs daer na is dit Rijck met gedeeltheden, beroerten en trouwloosheden vervult; want op een ſelve tijdt waren hier, behalven Karel, vijf andere Koningen (of die den tijtel aennamen) uyt verſcheyde volckeren en geſlachten geſproten. Doch na 't afſterven van Eudes, in 't jaer 898, wierd Karel als op nieuw ten troon verheven: maer ſijn achtbaerheyt en gebiedt verminderde onlangs daer na niet weynigh; want vele Princen en Heeren, die Gouverneurs van Provintien waren, namen die in eygendom, onder den tijtel van Hertogen oft Graven, voor hen en hare kinderen. Daer op quamen de Noormannen gedurigh 't Rijck ſoodanigh quellen, dat deſe Koning genootſaeckt was hen 't beſte deel van Neuſtria, nu Normandien genaemt, met verdragh over te geven, dies ſoude haer hooft Rollon dat, met den tijtel van Hartogh, van de Koning te leen houden: 't afſcheuren van dusdanige ſlippen veroorſaeckten, dat hy de ſpotnaem van *de Simpele* kreeg; en dat eenige groote Heeren ſoo vele beroerten maeckten, datſe hem eyndelijck eerſt te S. Quintijn, en daerna te Perone, gevangen hielden, tot dat ſijn ſiel, door droefheyt over ſijn ongeval en d'ontrouw der ſijnen, in 't jaer 929 uyt d'aertſche gevangenis naer de hemelſche vryheyt vertrock.

XI. *Lodewijck de Vierde*, (toegenaemt *van Overzee*, om dat ſijn moeder met hem in Engelandt was gevlucht, terwijl ſijn vader gevangen ſat,) eenigh ſoon van Karel de Simpele, wierd van de Françoyſen weder geroepen na de doodt van Raoul oft Rudolf, (die wy, ſoo wel als Robert, niet onder de Koningen ſtellen, om datſe by 't leven van de gemelde Karel dien tijtel gebruyckten,) en in 't jaer 936 te Laon tot Koning gekroont. Doch Hugo Graef van Parijs, met hulp van Keyſer Otto, Herbert Graef van Vermandois, Arnold Graef van Vlaenderen, Richard Hertogh van Normandien, en anderen van hun verbont, brachten deſen Koning in gedurige onruſt, en byna geſtadige ballingſchap, om d'ongetrouheyt van ſijn volck. Eyndelijck ſturf hy in 't jaer 954 door een val van ſijn paerdt, na dat hy 17 jaren Koning was geweeſt, en leght in d'Abdye van S. Remy te Rheims begraven.

XII. *Lotharius*, oudtſte ſoon van Lodewijck van Overzee, regeerde 32 jaren. Hy had groote geſchillen met de Keyſers Otto de Tweede en Derde, vader en ſoon, met welcke hy eyndelijck vrede maeckte tot misnoegen van de ſijne, nadien hy Lotharingen aen de Keyſer overgaf. Niet lang daer na, in 't jaer 986, verliet hy de ſterffelijcken, en wierd by ſijn vader in d'aerde geſet.

XIII. *Lodewijck de Vijfde*, eenigh ſoon van Lotharius, regeerde maer veertien maenden, en overleed, als ſijn vader, door vergif, en ſonder kinderen, in 't jaer 987, en genoot d'eere der begraefeniſſe te Compiegne. In deſe Vorſt verdorde de Stam der Carlovingiers, die de Rijcksſtaf van Vranckrijck 235 jaren had gedragen.

KONINGEN *uyt het derde geslacht, genaemt* CAPET.

HEt derde en laetste geslacht heeft sonder twijfel een beter en volmaeckter gedaente aen dese Monarchie gegeven; 't welck onder d'oorsaken getelt wort, dat het geluckiger en langer den scepter heeft geswaeyt dan de twee andere te samen: want als men rekent van Hugo Capet, (daer het de naem Capet van heeft,) die in 't jaer 987 begon te heerschen, tot het jaer 1664, soo blijckt dat het nu 677 jaren op den koninckklijcken troon heeft gesseten, en d'ander twee geslachten niet meer dan 567 jaren te samen. Oock sijn uyt het selve, behalven de Monarchen van dit Rijck, verscheyde Koningen van andere koninckrijcken in 't Christendom, ja self eenige Keysers van 't Oosterssche Rijck, gesproten.

I. *Hugo Capet*, Prins en Hertogh der Françoysen, wierd te Noyon Koning verklaert: hy was d'outste soon van Hugo de Groote, toegenaemt den Abt, Prins der Fransschen, Hertogh van Bourgondien, Graef van Parijs en Orleans, en afgekomen van Robert de Stercke, Hertogh en Marckgraef van Vranckrijck, na bloetverwant van Keyser Karel de Kale. Karel, Hertogh van Lotharingen, oom van den laetsten koning, pooghde Capet door de wapenen te verdrijven, en self koning te worden; maer hy was soo ongeluckig, dat hy, na verscheyden oorlogen, in handen viel van Hugo Capet, die hem gevangen naer Orleans sond. Dus wierd, door een verborgen oordeel van den Koning der koningen, de Scepter in 't Huys van Capet bevestigt. Desen nieuwen Monarch bracht oock tot reden verscheyden tegenstrevende Vorsten, als den Hertogh van Guyenne, de Graven van Poictou, van Vlaenderen, van Troyen, en andere. Als hy in rust was, weerde hy de wanordren en verwarringen van de Staet door goede wetten en ordonnantien; stelde eenen Raet van de grootste Princen en Heeren, 't welck sommige houden voor d'instelling der Pairs ofte Genoten van Vranckrijck; en stichte sommige Abdyen. Hy had by sijn gemalin Adeleyde een soon en drie dochters. Den toenaem Capet komt van een half Latijns woort, die men hem gaf, als eenige gelooven, om dat hy wat groot van hooft was, oft oock een weynigh hoofdigh, en vast in sijne meeningen. Na dat hy ontrent tien jaren geluckig dit Rijck bestiert had, vertrock hy naer 't eeuwige in 't jaer 996, andere seggen 998, en wierd te S. Denys ter aerden bestelt, daer men sijn graf noch kan besien.

II. *Robert* sijn soon, toegenaemt *de Devote*, *de Heylige*, en *de Wijse*, regeerde 35 jaren na sijns vaders doot; want hy was van hem als een Medegenoot des Rijcks aengenomen, en in 't jaer 987 te Orleans gekroont. De vorige bynamen verkreeg hy, om dat hy sijn gedachtenis verheerlijckte door een besondere Godtvruchtigheyt tegens Godt, een groote liefde tot d'armen, en een ongemeene wijsheyt in sijne heerschappy. Hy trouwde Constantia van Provence, waer by hy vier sonen en een dochter kreeg, te weten, Hugo, tot koning gekroont, doch ongetrouwt voor sijn vader overleden; Henrick, sijn navolger; Robert, Hertogh van Bourgondien, uyt welcke een lang gevolg van Hertogen van Bourgondien, en Koningen van Portugael, sijn gesproten; Eudo, wiens af komelingen onbekent sijn; en Alix, getrouwt aen de Graef van Vlaenderen. Robert ging uyt d'aertsche naer de hemelsche wooning in 't jaer 1032, en rust te S. Denys.

III. *Henrick d'Eerste* regeerde 28 jaren: hy troude Anna van Rusland, oft Moscovien, die hem drie sonen gaf, Philips sijn navolger; Robert, die jong sturf; en Hugo, Graef van Vermandois, waer uyt een brave afkomst is gesproten. Henrick verliet de weerelt in 't jaer 1060, en legt mede te S. Denys.

IV. *Philips d'Eerste* sat 48 jaren op den koninckklijcken troon: sijn regeering is hier in aenmerckelijck, dat de Françoysen nooit soo wijt, en in soo veel afgelegen landen, met soo veel overwinningen, oorloghden, in 't bysonder in Engelant, door Willem, Hertogh van Normandien, vermeestert; in Spanje, in 't Noorden, en Sicilien; daer na in Grieckenlandt, Cappadocien en Palestine, of 't Heylige landt, en andere gewesten, onder 't beleyt van Godefrid van Bouillon: soo dat in dese tijdt d'achtbaerheyt van de Fransche naem soo hoogh opging, dat byna de gantsche weerelt daer van als verwondert en verbaest stont. Dese Koning had by sijn gemalin Berthe van Hollandt, (dochter van Floris, Graef van Hollandt,) sijn navolger Lodewijck; Henrick, die in sijn teedre jaren sturf, en een dochter Constantia geheeten: en ging de wegh van alle 'vleesch in 't jaer 1108; sijn lichaem wierd in d'Abdye van S. Benedictus op de Loire, gesegt Fleury, in d'aerde geset.

V. *Lodewijck de Seste*, toegenaemt *de Dicke*, verworf den lof van een deuchdelijck en uytnemend Vorst; want terwijl sijn vader de wellusten te veel gehoorsaemde, nam hy de bestiering van den Staet in handen, verdreef geluckelijck de vervolgers van de Kerck en van sijn volck, strafte d'oproerige Princen, stelde Vlaenderen in sijn gehoorsaemheyt, en gaf het sijne Graven, en aen Normandien weder Hertogen. Hy begaf sich in d'echt met Alix van Savoyen, waer by hy won, Philips, die by 't leven van sijn vader sturf; Lodewijck sijn navolger; Henrick, Aertsbisschop van Rheyms; Robert, waer uyt vele Graven van Dreux sijn gekomen; Philips, eerst getrouwt, en daer na Geestelijck geworden; Pieter, Heer van Courtenay, uyt welcke eenige Keysers van Constantinopolen, Graven van Nevers, Auxerre, en andere Princen, sijn gesproten; Hugo, jong gestorven; en Constantia, gehuwt aen de Graef van Toulouse. Dese Koning, als hy ontrent 29 jaren had geheerscht, betaelde d'algemeene schult in 't jaer 1137.

VI. *Lodewijck de Sevende*, gebynaemt *de Ionge*, trouwde Eleonora, Hertogin van Aquitanien, Gasconje en Poictou, met hope van dese treffelijcke Provintien aen de Kroon te voegen; maer 16 jaren daer na wierd dit huwelijck ontbonden, en de

de Koningin verſaemde met Henrick de Tweede, Koning van Engelant, waer uyt een bloedigen oorlogh ontſtont tuſſchen deſe twee Princen, die weynigh ruſt hadden, en byna gedurigh in de wapenen waren. Lodewijck had van de gemelde Eleonora twee dochters; en nam tot ſijn tweede gemalin Conſtantia van Kaſtilien, die hem een dochter baerde: ſijn derde huwelijck was met Alix van Champagne, by welcke hy won Philips ſijn navolger, en twee dochters, Alix en Agnes geheeten: hy beſat ſijn Rijck 43 jaren, 't welck hy in 't jaer 1180 door de doot heeft verlaten; en ruſt in d'Abdy van onſe Vrouwe van Barbeau, oock S. Port op de Seine geheeten, die hy geſticht en beſchoncken had, om d'ongehoopte en geluckige geboorte van ſijn eenigh ſoon Philips, die daerom *Dieu-donné*, dat is, van Godt gegeven, wierd genaemt.

VII. *Philips de Tweede* verkreeg, behalven *Dieu-donné*, de bynamen van *Auguſt*, en *Overwinnaer*, om ſijne wonderlijcke victorien over ſijne vyanden: want hy vermeeſterde met kracht van wapenen de Hertoghdommen van Aquitanien en Normandien, met de Graefſchappen van Poictou, Anjou, Touraine en Maine, verbeurt verklaert in den perſoon van Ian, koning van Engelandt, ſoon van de voorgemelde Eleonora en Henrick de Tweede: hy vereenighde oock met de Kroon de Graefſchappen Vermandois, Auvergne, en Valois; verkreeg de Graefſchappen Evreux, Alençon, Nogent, de kaſtelanye van Gien, en verſcheyde andere landen. Daerenboven verworf hy in 't jaer 1214 een heerlijcke en groote verwinning van een veltſlagh te Pont de Bouvines by Doornick, tegen Keyſer Otto de Vierde, de Koning van Engelant, de Hertogen van Lotharingen en Limburg, de Graven van Vlaenderen, van Leuven, Bologne, Hollandt, Namen, Salisbery, en andere, die te ſamen een vaſt verbont tegen Vranckrijck hadden gemaeckt: hondert en vijftigh duyſent mannen van de t'ſaemverbondene wierden ſoo gedoot als in de vlucht geſlagen en verſtroyt. Ter gedachtenis van deſe victorie ſtichte hy d'Abdyen van de H. Maegt Maria by Senlis, en van Bonport in Normandien. Het ſcheen oock, dat de Françoyſen, ontſteken door 't vuur van ſijnen yver en dapperheyt, ſich buyten hun landt door hun oorloghsdeughden vermaerder maeckten, inſonderheyt door het heerlijck veroveren van Conſtantinopolen, en 't Grieckſche Keyſerrijck, met hulpe der Venetianen: daer na door 't winnen van de koninckrijcken Cyprus, en Sicilien, nevens recht tot het Rijck van Jeruſalem. Doch al dit geluck wierdt getempert, om dat het hem niet volghde in ſijne drie huwelijcken: want het eerſte met Iſabella van Henegouwen, geſchiedt ſijnde tegen 't welbehagen van de Koningin ſijn moeder en ſijn oomen, bragt Vranckrijck byna in beroerte; by deſe Princes won hy Lodewijck ſijn navolger, en twee ſonen t'eener dracht, die byna ſoo haeſt ſturven als ſy geboren waren: het tweede was met Ingeburg van Denemarcken, die hy verliet, en verſcheyde reyſen in genade nam: ten derden mael verſaemde hy met Agnes van Meranien, die hem Philips en Maria baerde. Eyndelijck, na een geluckige heerſchappy van 43 jaren, wierd hy van 't ſterflijcke ontbonden in 't jaer 1223, en te S. Denys in d'aerde geſet.

VIII. *Lodewijck d'Achtſte*, toegenaemt *de Leeuw*, om ſijn grootmoedigheyt, regeerde drie jaren, en eenige maenden. By 't leven van ſijn vader wierd hy door eenige Engelſche heeren in hun landt geroepen, en voor hunnen Koning erkent; doch hy genoot dit geluck niet lang: want na de doot van Koning Jan namen d'Engelſchen ſijn ſoon tot hunnen Koning. Daer na toonde Lodewijck ſijn dapperheyt in Artois, Guyenne en Languedoc, tegen d'Engelſchen en Albigeoiſen. Hy trouwde met Blanche van Kaſtilien, die hem acht ſonen en twee dochters baerde, d'eerſte was Philips die jong ſturf; de tweede, Lodewijck ſijn navolger; de derde, Robert, Graef van Artois; de vierde en vijfde, Philips en Ian, in hunne kintsheyt overleden; de ſeſte, Alphonſus, Graef van Poictou; de ſevende, Karel, Graef van Anjou en Provence, en daer na Koning van Sicilien, wiens afkomſt verſcheyde Koningen aen Sicilien, Hongaryen en Polen, en eenige Keyſers aen Conſtantinopolen, heeft geſchoncken; d'achtſte was Stephanus, in ſijn eerſte bloeyen verwelckt en afgemaeyt; de jongſte dochter Iſabella wierd geeſtelijck. Als deſen Koning, met laurieren van overwinningen verheerlijckt, door Montpenſier pooghde te reyſen, wierd hy van een ſieckte verraſt, die hem in 't jaer 1226 vermeeſterde, en ſijn afſterven veroorſaeckte.

IX. *Lodewijck de Negende*, geſeyt *de Rechtveerdige*, en, eenige jaren na ſijn overlijden, *de Heylige*, overwon ſijn uyt- en inlandtſche vyanden: hy braght den Hertogh van Britannien tot ſijn plicht; vernederde de Graef van Champagne, en verſcheyde andere t'ſaemverbondene heeren; maeckte vrede met de Koning van Engelandt, die hy een deel van Aquitanien gaf, welcke daer meê afſtont van alle oude pretenſien op Normandien, Anjou, Poictou, Maine, Touraine, en andere: daer na ſcheepte hy met een leger in Aſia en 't Heylige landt, verſloegh de Saraſijnen in twee veltſlagen, verſterckte vier goede plaetſen in Syrien, en dwong d'Emirs oft Vorſten van Egypten een groot getal ſlaven te verloſſen. In ſijn tweede reyſe over zee verwon hy d'Africanen en Mauritaniers, die eertijts de ſchrick van Italien, Griecken en Spanje geweeſt waren; en ſoude, ſoo 't ſcheen, veel meer gedaen hebben, indien hy langer had geleeft. Hy had by ſijn gemalin Margarita van Provence, vijf ſonen, Lodewijck, in ſijn jonckheyt geſturven; Philips, ſijn navolger in 't Rijck; Ian, Graef van Nevers en Valois, die ſonder kinderen in 't beleg van Thunes overleed; Pieter, Graef van Alençon, Chartres, Perche en Blois; Robert, Graef van Clermont, en Heer van Bourbon, was ſijn vijfde ſoon, en Stamheer van 't koninckliick Huys van Bourbon, dat nu regeert: ſijne vier dochters waren Iſabella, Blanche, Margarita, en Agnes. Deſen loffelijcken Koning, na dat hy vele kercken, kloſters, kapellen en gaſthuyſen had geſticht, byna 44 jaren 't Rijck beſeten, en

nu

nu ten tweedenmael tegen d'ongeloovigen oorloghde, is in 't beleg van Thunes van de besmettelijcke sieckte aengetast, door welcke hy verwonnen sijnde, na den onbesmetten hemel reysde in 't jaer 1270, nalatende een heerlijcke gedachtenis van een Vorst boven al Godtvruchtigh, Goedertieren, Rechtveerdigh, Kuysch, Kloeckmoedigh, en de naem van Heyligh waerdigh, met welcke hy oock in 't jaer 1297, door Paus Bonifacius d'Achtste, is vereert en gecanoniseert.

X. *Philips de Derde* verdiende den toenaem van *de Stoute*, om dat hy, als een andere Mars, byna gedurigh oorlogh voerde. Korts na sijn krooning bracht hy het Rijck van Navarre onder de gehoorsaemheyt van Ioanna, Gravinne van Champagne, die het wettelijck toebehoorde: daer na pooghde hy 't Rijck van Arragon te veroveren voor sijn soon Karel, met twee machtige legers; en dwong de steden Perpignan, Pierrelate, Gironne, en andere plaetsen; versloeg d'Arragonesen in een veltslagh, en soude oock vorder sijn overwinningen vervolgt hebben, indien hem de doot, in 't bloeyen van sijn jaren, niet had doen verwelcken, en in 't jaer 1285 al sijn hooge voornemens bepaelt. Hy liet na uyt sijn eerste huwelijck met Isabella van Arragon, Lodewijck, in sijn teedre jaren gesturven; Philips sijn navolger; Karel, Graef van Valois, uyt wiens afkomst dertien Koningen van dit Rijck sijn gesproten; en Robert, oock overleden in sijn jonckheyt: van Margarita van Brabant, sijn tweede gemalin, had hy Lodewijck, Graef van Evreux, van welcke de Graven van Evreux, oock Koningen van Navarre, sijn afgekomen; en twee dochters, Margarita, en Blanche.

XI. *Philips de Vierde*, toegenaemt *de Schoone*, om de brave gedaente van sijn lichaem, trouwde met Ioanna, koningin van Navarre, erfdochter van koning Henrick d'Eerste, welcke hem, behalven dat Rijck, ten huwelijck bracht, de Graefschappen van Champagne, Brie, en Bigorre: oock voeghde hy by sijnen Staet de Graefschappen Bourgondien, Angoulesme, la Marche, en andere heerlijckheden. Hy vermeesterde door de wapenen 't Hertoghdom Guyenne, op den Koning van Engelandt verbeurt verklaert; dwong d'oproerige Vlamingen; en stichte vele kercken en Abdyen, nevens d'Academie te Orleans. De gemelde koningin Ioanna baerde hem vier sonen en drie dochters, Margarita, Isabella, en Blanche: men soude niet ongevoeghlijck van desen Monarch konnen seggen, dat hy soo veel Koningen als sonen heeft gehadt; want de drie outste, Lodewijck, Philips, en Karel, sijn hem alle in den koninckklijcken troon van dit Rijck gevolght; doch de jongste, als een bloeyende bloem, in sijn jonge jaren door de Doot afgemaeyt, heeft de Kroon, die hy op 't aertrijck door sijn vroegh overlijden moest derven, in den hemel verworven. Eyndelijck heeft desen Vorst, na dat hy 29 jaren dit Rijck had bestiert, en seer vermeerdert, in 't jaer 1314 sijn leven afgeleyd.

XII. *Lodewijck de Tiende*, toegenaemt *Hutin*, soon van de vorige, volghde in 't besit der beyde Kroonen, Vranckrijck en Navarre; maer hy genoot die nauwlijcks twee jaren; want hy ging in 't jaer 1316 in d'onsterflijckeyt; nalatende van Margarita van Bourgondien, sijn eerste gemalin, een dochter, Ioanna genaemt, die daer na Koningin van Navarre wierd; en van Clementia van Hongaryen, sijn tweede bedgenoot, een soon, Jan geheeten, die na sijn doot is geboren.

XIII. *Ian d Eerste* wierd, soo haest hy ter weerelt quam, Koning van Vranckrijck en Navarre; doch sijn teedre levens lamp is acht dagen daer na uytgeblust: evenwel moet hy onder de Koningen getelt worden, al had hy 't maer een dagh geweest; want in Vranckrijck sterven de Monarchen niet, om dat, soo haest hen den adem uytgaet, op 't selve oogenblick de naeste mans-oir van sijnen bloede hem volgt, en sijn recht verkrijgt.

XIV. *Philips de Vijfde*, die men *de Lange*, om sijn hooge gestalte, noemde, was oom van de laetste Koning Ian, broeder van Lodewijck de Tiende, en tweede soon van Philips de Vierde. Hy bracht de misnoeghde Princen en de Vlamingen met sachte middelen tot haren plicht; en verordende de Rekenkamer te Parijs. Sijn houwelijck was met Ioanna van Bourgondien, van welcke hy alleen dochters naliet; want sijn soon Lodewijck overleed in sijn eerste jeught: de dochters waren Ioanna, Margarita, Isabella, en Blanche die geestelijck wierd in 't klooster te Long-champ. Desen Koning eyndighde sijn dagen in 't jaer 1321.

XV. *Karel de Vierde*, toegenaemt *de Schoone* als sijn vader Philips, volghde sijn broeder in 't Rijck, en nam mede, als sijn voorsaet had gedaen, den tijtel van Navarre. Hy strafte strengelijck verscheyde Princen en Heeren, overwonnen van misdaet; dwong d'Engelschen tot vrede; bracht de Graef van Vlaenderen tot sijn plicht; en was van voornemen het Westersche Rijck met Vranckrijck te vereenigen, indien hem de doot, op 't beste sijner dagen, in 't jaer 1328 't selve niet had verhindert. Sijn derde gemalin Ioanna van Evreux was toen swanger, en baerde na sijn afsterven een dochter Blanche genaemt. Derhalven ging de Kroon, die tot aen de dertiende Koning t'elckens van vader op soon was gekomen, en in de twee laetste op d'ooms, nu over tot de neven, en de collaterale ofte dwarslinie van Valois.

XVI. *Philips de Seste*, gesegt *van Valois*, wierd in 't jaer 1328 gekroont, in welck jaer hy d'oproerige Vlamingen by Cassel versloegh: sedert bracht hy d'Engelschen tot vrede; versekerde sijn Staet na sijn vermogen, nam de Graefschappen Champagne en Brie tot sich, en gaf sijn nicht Ioanna, koningin van Navarre, haer Rijck weder, en andere heerlijckheden, verder van Parijs gelegen, in plaetse der voorgemelde landen. Hy was van meening tegen d'ongeloovigen met twee machtige legers t'oorlogen; maer als hy verstont, dat de Koning van Engelandt naer die gelegentheyt wachte, om sijn Rijck te bespringen, was hy genootsaeckt dat voornemen te verlaten. Oock waren dese twee Koningen

ſedert die tijdt byna gedurigh in oorlogh : ſoo dat daer na den grooten en voor Vranckrijck droevigen veltſlagh van Crecy gebeurde ; de bloedighſte en ſchadelijckſte voor dit Rijck, om dat 'er in de hiſtorien geen weerga van de ſelve is te vinden. Op dit ongeval namen d'Engelſchen Calis, Poictiers, en andere ſteden ; doch deſe ſwarigheden wierden verſacht door 't vermeerderen van den Staet met Dauphiné, Champſor, Briançonnois, Ceſane, Vienne, Albon, Graſivaudan, Ambrunois, Rouſſillon, Montpellier, en verſcheyde andere landen en heerlijckheden. Hy trouwde d'eerſte mael met Ioanna van Bourgondien, die hem vijf ſonen en een dochter baerde ; d'outſte was Ian ſijn navolger ; Lodewijck, Robert en Ian ſturven in hare jonckheyt ; doch Philips de jongſte, Hertogh van Orleans, en Graef van Valois, heeft kinderen nagelaten. Des Konings tweede gemalin was Blanche van Navarre, die hem Ioanna ter weerelt bracht : eyndelijck, na een heerſchappy van 22 jaren, heeft hy in 't jaer 1350 te Nogent le Roy de laetſte ſchult betaelt.

XVII. *Jan de Tweede*, gebynaemt *de Goede*, outſte ſoon van Philips de Seſte, had een regeering, opgehoopt van grooter ongelucken, droeviger voorvallen, en onruſten dan de voorgaende : want hy wierd ſelf, in 't jaer 1356, van d'Engelſchen in den Slagh van Poictiers gevangen, en in Engelant gevoert, daer hy vier jaren ſat ; en wierd genootſaeckt, om ſijn vryheyt weder te bekomen, een verdragh met den verwinnaer te maken op ſeer nadeelige voorwaerden : want hy moeſt hem Poictou, Thouars, Belleville, Saintonge, Agenois, Perigord, Limouſin, Quercy, Tarbe, Rouergue, Angoumois, Bigorre, en Gavre, overgeven, en daerenboven een uytermaten groot rantſoen oft losgelt van drie millioenen goude kroonen, en veertig Princen en Heeren tot Oſtagiers oft pantsmannen, tot volbrenging van 't verdrag, in hunne handen ſtellen. Eenigen tijdt, na ſijn komſt uyt Engelandt, in Vranckrijck geweeſt ſijnde, keerde hy weder naer Londen, om het verdragh te vervullen, d'oſtagiers te verloſſen, en de Koning te bewegen, om tegen d'ongeloovigen t'oorlogen : doch aen 't Engelſche hof weſende, wierd hy in 't jaer 1364 door de doot in 't leven gebracht, ſijn lichaem naer Vranckrijck gevoert, en te S. Denys begraven. Hy had by Bona van Luxenburg vier ſonen en vijf dochters ; d'outſte ſoon was Karel, ſijn navolger ; Lodewijck, Hertogh van Anjou, en Koning van Sicilien en Napels ; Jan, Hertogh van Berry ; en Philips, Hertogh van Bourgondien, toegenaemt de Stoute, Stamheer van de laetſte Hertogen van Bourgondien : de dochters waren Joanna, Maria, Agnes, Iſabella, en Margarita.

XVIII. *Karel de Vijfde*, toegenaemt *de Wyſe*, om dat hy, door een beſondere wijsheyt, ſijn Rijck beveſtighde tegen de felle ſtormwinden van 't ongeval, die het in de regeering der vorige Koningen hadden doen ſchudden. Terwijl ſijn vader gevangen ſat, was hy Regent van 't Rijck, en wederſtont kloeckelijck het ſchadelijck voornemen der Engelſchen en oproerigen. Tot de Kroon gekomen, herwon hy 't beſte deel van 't gene ſijn voorſaten verloren hadden, holp ſijn geallieerde vrienden, toomde de trots ſijner onderdanen en vyanden, deê ſijn Rijck bloeyen en in rijckdom toenemen, vervulde de ſchatkiſt met groote ſommen gelts, hoewel hy ſijn vader had moeten loſſen, ſware oorlogen voerde, en groote legers had verſorght ; ſtichte eenige klooſters, en bouwde ſommige kaſteelen. Hy trouwde Ioanna van Bourbon, waer van hy twee ſonen, en ſes dochters kreeg ; d'outſte was Karel, ſijn navolger ; en Lodewijck, Hertogh van Orleans, oorſprong der koninckliјcke telgen van Orleans en Angouleſme, waer uyt de Koningen Lodewijck de Twaelfde, en François d'Eerſte ſijn geſproten ; de dochters waren Ioanna, Bona, Ioanna de Iongſte, Maria en Iſabella, alle jong geſturven ; de ſeſte was Katharina. Eyndelijck, na een loffelijcke regeering van 16 jaren, heeft deſe Vorſt in 't jaer 1380 dit tijdtlijcke met het eeuwige leven verwiſſelt.

XIX. *Karel de Seſte*, die den toenaem heeft van de *Beminde*, was 42 jaren Koning. In ſijn tijdt is dit Rijck, (dat in de heerſchappy van ſijn vader d'adem had herhaelt,) door de ſchrickelijke beroerten der Engelſchen en Bourgondiers, welcke van de Koninginne, ſijn gemalin, gevoedt, en door de twiſten van de Princen van den bloede vermeerdert wierden, byna tot ſijn uyterſte verderf gekomen : want de Koning in 't begin minderjarigh, en daer na in 't verſtant geraeckt ſijnde, rees eerſt geſchil tuſſchen ſijn drie oomen om het Regentſchap : ondertuſſchen kon Lodewijck, Hartogh van Orleans, niet gedoogen dat men hem, dewijl hy des Konings broeder was, voorby ging ; en verweckte ſoo veel haets tegen den Hertog van Bourgondien, ſijn oom, dat d'Engelſchen daer door in Vranckrijck quamen, en Hertogh Jan van Bourgondien hem jammerlijck liet ombrengen ; doch deſe daet wierd ſchrickelijck gewroken, in den perſoon van den ſelven Hertogh Jan, die door 't volck van den Dauphijn op een brug te Monſtereau-faut-Yonne in 't jaer 1419 is vermoort. Gedurende deſe twiſten kregen d'Engelſchen, na 't winnen van den ſlagh t'Azincourt, een groot ja 't beſte deel van Vranckrijck in hun gewelt. Deſe Koning, niet tegenſtaende alle de gemelde beroerten, verwon d'oproerige Vlamingen in de ſlagh by Roſebeke ; ſtelde Genua onder ſijn gebiedt, met toeſtaen van den Adel der ſelve ſtadt ; ſond den Hertogh van Bourbon tot hulp van de Caſtilianen tegen de Portugeſen ; vernederde den Hertogh van Gelder ; en beſchermde de Florentiners. Hy trouwde Iſabella van Beyeren, die hem ſes ſonen en ſes dochters ter weerelt bracht ; van de ſonen ſijn 'er vijf, te weten, twee Karels, Lodewijck, Jan en Philips, voor hem overleden ; de ſeſte, oock Karel geheeten, was na hem Koning : de dochters waren Iſabella, Ioanna, Maria, Ioanna de jonge, Michelle, en Katharina. Na ſoo veel ſtormen en baren van ongeval reyſde deſe Koning, in 't jaer 1422, in de haven van een gedurige ruſt, en verworf d'eer der begrafeniſſe te S. Denys.

XX. *Karel de Sevende* verworf den bynaem van *Overwinnaer*,

winnaer, om dat hy byna geheel Vranckrijck van d'Engelſchen verloſte, door een byſondere gunſt des hemels: want in 't begin ſijner heerſchappy ſtonden ſijn ſaken ſeer ſlecht; doch hy behiel gedurigh ſijn groote kloeckmoedigheyt, en quam alles te boven. Ioanna d'Arc, daer na de Maeght van Orleans geheeten, quam tot ſijn hulp, ontſette de ſtadt Orleans, en verſloeg vele Engelſchen in verſcheyde gevechten. Ontrent deſe tijdt verwon de Koning ſijn vyanden by Patay, veroverde vele ſteden; en wierd daer na ſonder bloetſtorten in Parys gelaten, dat 18 jaren in de macht van vreemden was geweeſt. Daer na won hy geheel Normandien, en Guyenne, en in 't kort, 't gantſche Rijck, uytgeſeyt Calis: hy voeghde aen ſijn Kroon, 't Graefſchap Comminges, de heerlijckheden van Parthenay, Secondigny, Beceleu, Coudray, Salebart, Vovant, Mervant en andere in Poictou, Chaſtellaillon, Mathefelon, Duretal, en de Graefſchappen van Chiny en la Roche in Ardenne. By ſijn gemalin Maria van Anjou had hy vier ſonen, en ſeven dochters: d'outſte ſoon was Lodewijck, ſijn navolger; Philips en Iacob ſturven jong; en Karel, die eerſt Hertogh van Berry, daer na van Normandien, en eyndelijck van Guyenne wierd: de dochters waren Radegonde, Iolande, Katharina, Ioanna, Magdelena, en Ioanna en Maria, tweelingen. Eyndelijck, na een geluckige heerſchappy van 39 jaren, is deſe Vorſt in 't jaer 1461 ontſlapen, en te S. Denys in d'aerde geſet, om t'ſijner tijdt t'ontwaken.

XXI. *Lodewijck d'Elfde* heeft den bynaem van *de Voorſichtige* niet t'onrecht verkregen: want hy wiſt door ſijn gaeuw verſtant het voornemen ſijner tegenſtrevers t'ontdecken en om te ſtooten, en hare aenſlagen te vernietigen: hy was ſeer geheym in ſijn berading, rechtvaerdigh en ſtreng in ſijn oordeelen, het welck ſommige van de grootſte Heeren gevoelt hebben: hy deê ſich verwonderen van alle de Mogentheden van Europa, ontſien van de vreemdelingen, en vreeſen van ſijn onderdanen. Hy vereenighde weder met de Kroon de landtſchappen van Bourgondien, door 't overlijden van Karel de Stoute, haren laetſten Hertogh, ſonder mannelijcke erfgenamen: vermeerde ſijn Rijck met de lantſchappen van Anjou, du Maine, Provence en Barrois, door 't afſterven van Renatus en Karel, koningen van Sicilien, welcker recht en pretenſien hy verkreegh: by al 't voorſeyde voeghde hy de ſteden Amboiſe, en Mont-Richard, de heerlijckheden, Montils by Tours, Montagu in Poictou, en andere. Hy was Richter en Scheydsman over de geſchillen tuſſchen de Koningen van Navarre, van Arragon, en van Kaſtilien; en Middelaer van de vrede tuſſchen Romen en Florencen, en Romen met Venetien. In 't kort, hy verrichte veel meer met verſtant en liſt, dan andere met geweldige oorlogen; en heeft de Koningen van dit Rijck ten top van mogentheyt verheven; want hy baende hen de wegh tot een wijt uytgeſpreydt ja onbepaelt geſagh. Hy ſtichtte een klooſter van Mindrebroeders te Parijs, ter begeerte van ſijn gemalin Charlotte van Savoyen, die hem drie ſonen en drie dochters baerde: d'outſte en jongſte ſonen waren Joachim en Françoys, die jong ſturven; de tweede was Karel, ſijn navolger: ſijne dochters waren Louyſe, Anna, en Ioanna. Als hy 22 jaren had geheerſcht, en vier jaren tegen 't gewelt van een ongeneeſſelijcke ſieckte geworſtelt, is hy ten laetſten in 't jaer 1483 van de ſelve vermeeſtert, en in de kerck te Clery, die hy gebouwt en rijckelijck beſchoncken had, begraven.

Karel d'Achtſte, ſijn eenigh ſoon, volghde XXII. hem, die by ſommige Schrijvers de bynamen van *de Kleyne*, *de Beleefde* en *Geſpraeckſame* worden gegeven. Deſe Vorſt, in de kracht ſijner jonge jaren, reyſde over d'Alpen, om 't Rijck van Napels te winnen, 't welck hy geluckelijck volbracht; ſoo dat hy daer met groote pracht (gelijck hy onlangs te voren binnen Romen gedaen had) ſijn intreê dede, en niet lang daer na gekroont wierd: doch dit geluck duerde weynigh maenden, door d'onſtantvaſtigheyt der Neapolitanen, welcke in minder dan drie jaren vijf Koningen hadden. Ondertuſſchen begeerde deſe Koning weder naer Vranckrijck te reyſen; maer ſijne vyanden poogden dat te verhinderen met een machtigh leger; doch hy wederſtont hen kloeckmoedighlijck, en bevocht te Fornouë in Lombardien met weynigh volcks een heerlijcke verwinning: daer na ontſette hy ſijn neef den Hertogh van Orleans, die van den Hertogh van Milanen in Noare belegert was. In Vranckrijck gekeert, deê hy 't kaſteel t'Amboiſe herbouwen; en overleyde terwijl om een tweede tocht naer Napels te doen, en ſijn verlies weder te winnen: maer dit voornemen wierd hem door een droeve toeval belet; want als hy den ſevenden April in 't jaer 1498 in een galerye ging, op 't gemelde kaſteel t'Amboiſe, ſtiet hy ſijn hooft ſoo krachtigh, dat daer op terſtont een apoplexie oft beroertheyt volghde, die hem negen of tien uren daer na uyt de weerelt nam, na dat hy 14 jaren en ſeven maenden het Rijck had beſtiert. Hy had Anna, Erf-Vorſtin van Bretagne, (welck landt hy aen de Kroon hechtte,) getrouwt, en won by haer Karel Orland, Karel geſegt de jonge, François, en Anna, alle in hunne jeugt overleden: ſoo dat hier door de ſtam en telgen van Valois alle afgehouwen waren; en de Kroon aen de dwarslinie van Orleans quam, welcke de naeſte was van den koninckliycken bloede.

Lodewijck de Twaelfde verdiende den bynaem XXIII. van *Vader van 't volck*; hy was te voren Hertogh van Orleans, en ſwager van de vorige Koning, wiens ſuſter hy ten huwelijck had: na ſijn krooning ſchreef hy ſich Koning van Vranckrijck, Sicilien, en Hieruſalem. Hy breyde de palen ſijner heerſchappy wijdt uyt over d'Alpen, en kreeg de machtige ſteden Milanen, Napels en Genua, met d'eylanden Corſica en Chio, onder ſijn gebiedt: verwon de Venetianen en Genueſen in twee gedenckwaerdige veltſlagen: oock wierd de ſlagh van Ravenna onder ſijn geluckige beſtiering door de Françoyſen gewonnen. Hy ſond een machtige ſcheeps-vloot tegen de Turcken, onder 't beleyt van de Heer van Raveſteyn. Sijn tweede huwelijck was met de

Konin-

Koninginne weduwe van ſijn voorſaet, Anna van Bretagne, by welcke hy twee ſonen had, die voor hem ſturven; en twee dochters die hy naliet, d'outſte was Claudia, gemalin van ſijn navolger, en d'andere Renata, die in huwelijck trat met Hercules d'Eſte, Hertogh van Ferrare: ſijn derde trouwverbont was met Maria, dochter van Henrick de Sevende, Koning van Engelandt: korts na dit huwelijck, als hy byna 17 jaren dit Rijck had beſtiert en beſchermt, en ſijne Princen, ſijnen Adel en ſijn volck, met een vaderlijcke genegentheyt bemint, ging hy den eerſten dagh des jaers 1515, ontrent 53 jaren out ſijnde, d'algemeene wegh der ſterffelijcken.

XXIV. *Françoys d'Eerſte*, die men *de Groote*, oock *de Vader der wetenſchappen* toenaemde, was toen d'eerſte Prins van den bloede, geſproten uyt het ſtamhuys van Orleans, doch uyt den telgh, die Angouleſme, en van ſommige oock Valois, wort geheeten: want hy was d'eenige ſoon van Karel, Graef van Angouleſme; en wierd door ſijn voorſaet gemaeckt tot Hertogh van Valois, ('t welck miſſchien oorſaeck heeft geweeſt van de gemelde benamingen) en ſijn ſchoonſoon, nademael hy hem ſijn outſte dochter Claudia ten huwelijck gaf. Deſe Vorſt met heldendeughden rijckelijck beſchoncken, won de gedenckwaerdige ſlagh by Marignan tegen de Switſers; herwon het Hertoghdom van Milanen, dat Lodewijck Sforce toen beſat, en verſcheyden andere plaetſen: doch het verlies van den beroemden ſlagh van Pavien in 't jaer 1525, in welcke hy gevangen wierd, belette en ſtutte den loop van ſijne overwinningen, die alreede ſijne vyanden met ſchrick en verwonderinge vervult hadden. Hy is eyndelijck ontſlagen, doch op ſeer harde voorwaerden, en een overgroot losgelt: daer na had hy ſware en bittere oorlogen tegen Keyſer Karel, die lang duerden, en deſe twee machtige Princen hunne krachten op elckander deden ſpillen. Verſcheyde blijcken der heerlijckheyt van deſen Koning ſijn noch overigh in de kaſteelen van Fontainebleau, S. Germain in Laye, Chambor, Bologne oft Madrid, Folembray, en Villiers-Cotterets, die hy gebouwt of vernieut heeft. Hy was een groot beminnaer der konſten en wetenſchappen, had de geleerde lieden in hooge achting, en verplichte hen door weldaden. Tweemael is deſen Vorſt in 't huwelijck verſaemt; ſijn eerſte gemalin was Claudia, dochter van ſijn voorſaet, als geſeyt is, de welcke hem drie ſonen en vier dochters ter weerelt bracht; hoewel ſy op haer overlijden maer 25 jaren out was: d'outſte ſoon Françoys wierd vergeven, negentien jaren out ſijnde; Henrick wierd ſijn navolger; Karel, de derde ſoon, was Hertogh van Orleans, en andere landen, die oock voor ſijn vader ſturf: ſijne dochters waren, Louyſe, Charlotte, Magdalena, en Margarita. Sijn tweede gemalin was Eleonora van Ooſtenrijck, ſuſter van Keyſer Karel. Daer na heeft deſe lofwaerde Vorſt, als hy 32 jaren Koning was geweeſt, in 't jaer 1547 dit leven met een ander verwiſſelt.

XXV. *Henrick de Tweede* volghde ſijn vader in de regeering; en toonde ſijn wapenen in Italien, tot hulpe van Octaviaen Farneſe, die hy tegen Paus Julius de Derde beſchermde: ſond oock byſtant aen de Duytſche Vorſten; en als hy in Lotharingen quam, om verder te reyſen, veroverde hy Mets, Toul en Verdun, welcke de Keyſer namaels, door een vredeverdragh, afſtont. Daer na won hy ſeer vele ſteden in Piemont; en in Nederlandt, die van Marienburgh, Dinant, en Bouvines. Te Renty verwon 't Koninckſlijcke leger het Keyſerlijcke, waer op een treves van vijf jaren volghde. Ondertuſſchen gaf Keyſer Karel ſijn ſoon Philips ſijne heerſchappyen over, om hem tegen de voorſpoet van deſen Koning te ſtellen, welcke onlangs daer na de Paus beſchermde tegen de macht der Keyſerſchen en Spaenſchen; doch de treves daer door gebroken ſijnde, wierd de zon der vorige voorſpoet vry verduyſtert door 't verlies van twee veltſlagen, te weten, van S. Quintijn, en van Grevelingen: maer deſen Vorſt beſweeck niet, en verdreef die nevelen van ongeval door 't kloeckmoedigh veroveren van Calis, Guines, Hames, Oye, en al 't gene d'Engelſchen, ſedert twee hondert jaren, daer hadden beſeten, en alleen overigh was van alle hare conqueſten in Vranckrijck. Daer op volghde 't veroveren van Theonville in Lutſenburg, dat de Spaenſchen verloren; en een nieuwe vrede tuſſchen deſe machtige Monarchen, waer in beſloten wierd dat de Koning van Vranckrijck ſijn outſte dochter Iſabella aen de Koninck van Spanjen ten huwelijck ſoude geven, welcke daerom Princes van de vrede wierd geheeten: dit wierd beyde volbracht, tot heyl van Chriſtenrijck, met een beſonder ongeval voor Vranckrijck: want als deſe Koning de feeſt van ſijn dochter vierde, wilde hy mede om prijs loopen, waer in hy gequetſt wierd van een ſplinter eener lancie die door den helm in ſijn oogh ſprong, waer van hy groote pijne leed, en tien dagen daer na, in 't jaer 1559, den geeſt gaf. Sijn gemalin was Katharina de Medicis, die hem vijf ſonen, en ſoo veel dochters baerde: drie van ſijne ſonen ſijn hem na elckander in de regeering gevolgt, van welcke wy terſtont meer ſullen ſpreken; de tweede was Lodewijck, die niet lang leefde; van de jongſte Françoys, Hertogh van Anjou, en Alançon, en daer na oock van Brabant, die voor ſijn broeder Henrick ſturf: de dochters waren Iſabella d'outſte, boven gemelt, Claudia, Margarita, Victoria en Ioanna, tweelingen.

XXVI. *François de Tweede*, outſte ſoon van Henrick de Tweede, wierd in September van 't jaer 1559 gekroont, en regeerde niet meer dan een jaer en vier maenden. Hy trouwde Maria Stuart, dochter van Jacob de Vijfde, koning van Schotlant, namaels in Engelandt onthooft. In 't laetſt van 't jaer 1560 wierd deſe jonge bloem, terwijl hy noch bloeyde, door de ſeyſſen van de doot afgemaeyt.

XXVII. *Karel de Negende* volghde ſijn broeder, die geen kinderen nagelaten had, maer tien jaren out ſijnde. In ſijn tijdt begon het vuur van inlantſche twiſten op 't hevighſte te branden tot openbare oorlogen, die te feller waren, om datſe om de Godtsdienſt gevoert wierden. De Koning

ning won verſcheyde ſlagen en gevechten, maer alle winſt is verlies in burgerlijcke geſchillen, daer de Vorſt tegen 't volck, en d'onderdanen tegen haren Koning gekant ſtaen, en elckander trachten te verderven : dies maeckte men vrede, en de Koning gaf ſijn volck, die van andere dan de Roomſche geſintheyt waren, vryheyt van gewiſſe. Hy verſaemde in d'echt met Eliſabeth van Ooſtenrijck, dochter van Keyſer Maximiliaen de Tweede, die hem een dochter baerde, Maria-Eliſabet genaemt, welcke in hare eerſte jaren ſturf. Als deſe Vorſt 24 jaren geleeft, en 13 geheerſcht had, is hy in 't leſte van Bloeymaent 1574 door de doot verdort, om in 't graf, terwijl ſijn Rijck vol twiſt en onruſt was, vredelijck te ruſten.

XXVIII. *Henrick de Derde* ſat op den koninckliJcken troon van Polen, als hy ſijn broeders doot ſonder manlijck erfgenaem na te laten, en ſijn recht tot de Kroon van Vranckrijck, verſtont : het wijt uytgeſpreyd gerucht van ſijne dapperheyt, in de veltſlagen van Iarnac en Montcontour betoont, had de Staten van Polen opgeweckt, om hem tot haren Koning te kieſen en te verheffen. Doch hy was genootſaeckt dat Rijck te verlaten, om 't beſit van Vranckrijck te verkrijgen, van 't welck hy in 't jaer 1575 tot Koning wierd gekroont. Onder deſen Monarch is dit Rijck meer dan te voren van vreeſelijcke ſtormen beſprongen, gelijck een ſchip dat met ſware en tegenſtrijdige winden worſtelt : want het wierdt van factien, liguen of verbonden, en partyſchappen vervult : van drie gedeeltheden hiel men de koninckliJcke voor de ſwackſte, doch rechtvaerdighſte. De Koning pooghde al ſijn onderdanen gelijckelijck t'omhelſen en te vereenigen; maer hy wierd gewaer dat de gunſt en ontſagh van ſijn volck in haet en oproerigheyt was verandert ; en, dat hem meeſt druckte, eenige van ſijn naeſte bloetverwanten en Grooten van ſijn Rijck waren, met gantſche landen en ſteden, tegen hem ingeſpannen ; ſoo dat hy eyndelijck Parijs verliet, en daer na belegerde, voor 't welck hy, te S. Cloud ſijnde, den eerſten Auguſti 1589 ſeer jammerlijck door een vervloeckt menſch wierd vermoort : want met een mes in de buyck geſteken ſijnde, overleed hy in de volgende morgenſtont, ſonder kinderen na te laten van ſijn gemalin Louyſe van Lotharingen, na dat hy 15 jaren dit Rijck had beſtiert, en 39 geleeft. In deſen Vorſt eyndighde de ſtam van Valois, Orleans, of Angouleſme, van Philips de Derde, outſte ſoon van S. Lodewijck, afgekomen. Ondertuſſchen waren d'andere telgen, als van Anjou, Bourgondien, Alençon en Evreux, die nader waren dan die van Bourbon, oock alle verſtorven : ſoo dat het Rijck, ſonder eenigh tegenſpreken, aen 't gemelde Huys van Bourbon-Vendoſme quam, geſproten uyt Robert, Graef van Clermont, en Heer van Bourbon, vijfde ſoon van de ſelve S. Lodewijck.

XXIX. *Henrick de Vierde*, toegenaemt *de Groote*, Koning van Navarre door 't affterven van ſijn vader Anthony van Bourbon, en ſijn moeder Ioanna d'Albret, wierd oock Koning van Vranckrijck, als eerſte en naeſte Prins van den KoninckliJc-

Vranckrijck.

ken bloede, hoewel hy ſijn voorſaet maer in den een-en-twintighſten graet beſtont. Deſen Vorſt achte het niet genoegh te weſen, dat hy uyt ſoo een overdoorluchtigh geſlacht ('t welck misſchien in de weerelt geen weerga heeft) geſproten was, 't en waer dat hy 't ſelve vercierde met ſijne deughden en heldendaden, waer door ſijn naem in den tempel van d'onſterflijckheyt altijdt ſal ten toon blijven. In der daet, ſijn leven vol treffelijcke werckingen, en geholpen door een beſondere gunſt van d'Opper-Monarch over alle koningen, is als een geſchakelde keten van heerlijcke daden en verwinningen : want hy alles wat hem tegenſtont niet alleen kloeckmoedelijck verwon, maer heeft oock het van een verſcheurde Rijck vereenight, ſijne wonden geneſen, voor ſijn ondergang bewaert, tegen alle in- en uyt-lantſche machten beſchermt, van de vreemdelingen verloſt, en loffelijck vermeerdert. Sommige gelijcken hem by Cyrus, en by den Grooten Alexander; andere by de Keyſeren Julius Ceſar, Auguſtus, Conſtantijn, Karel de Groote, Otto d'Eerſte, en Henrick de Vierde, Vorſten die door haer loffelijcke wapendaden de bynaem van de Groote, als deſen Koninck, verdient hebben. De laetſtgenoemde deſer Monarchen was in 62 felle gevechten ; maer deſen Franſchen Herculeſ, waerdigh de heerſchappy der gantſche weerelt, was tegenwoordigh in ſeven vermaerde veltſlagen, 125 gevechten, 200 belegeringen, en innemen van plaetſen, het meeſte deel in ſijn byſijn uytgevoert. In tijden van vrede ſagh men hem landen en ſteden met goede wetten verſorgen, de wanordre weeren, de wetenſchappen, konſten en hantwercken vorderen, ſijne havenen met galeyen, en de wapenhuyſen met allerley voorraet voorſien, ſijne plaetſen verſtercken, ſijn kaſteelen en paleyſen van de Louvre en de Tuilleries te Parijs, van Fontaineblaeu, S. Germain in Laye, te Blois, Verneuil, en Monceaux, herbouwen en vercieren. Hy vereenighde en hechtte aen de Kroon het Prinsdom van Bearn, en Domeſan; de Hertoghdommen Vendoſme, Beaumont, en Albret; de Graefſchappen Roüergue, Foix, Bigorre, Armagnac, Marle, en Perigord; de onder-graefſchappen van Tartas, Limoges, en andere, behalven 't Graefſchap Breſſe, en aengehoorige landen. Sijn eerſte gemalin was Margarita van Vranckrijck, dochter van Henrick de Tweede ; doch dit huwelijck was niet geluckigh, en wierd niet geſegent met eenige lijfsvrucht ; ſoo dat het, door 't geſagh van den Roomſchen Stoel, met vrywilligh toeſtaen der beyde partyen, wierd vernietight : toen nam de Koning tot ſijn tweede bedgenoot Maria de Medicis, dochter van François, Groot-Hertogh van Toſcanen, en van Joanna van Ooſtenrijck, dochter, ſuſter, moeye en nicht van ſoo veel Keyſeren. Uyt dit huwelijck ſijn geboren drie ſonen, Lodewijck de Dertiende, ſijn navolger; N. van Vranckrijck, die niet meer dan vier jaren leefde ; Gaſton-Ioan-Baptiſt van Vranckrijck, Hertogh van Orleans, Chartres, en Valois, Graef van Blois, &c. in 't jaer 1660 overleden ; en drie dochters, Eli-

ſabeth, koningin van Spanje; Chriſtine, Hertogin van Savoyen, onlangs op 't eynde van 't jaer 1663 geſturven; en Henriette Maria, koningin van Groot-Britannien. Als deſe Koning in volle voorſpoet en heerlijckheyt bloeyde, 57 jaren geleeft, en Vranckrijck byna 21, en Navarre 38 jaren had beſtiert, is hy, in 't midden der ſijnen, en in ſijn karos, van een boos menſch, of liever een gedrocht, van 't helſche vuur aengeſteken, door de gruwelijckſte vadermoort, den 14 Mey 1610 van 't leven berooft, dat hy ſoo menighmael, ten beſten van ſijn Rijck, in gevaer had geſtelt. Sijn lichaem wierd te S. Denys in d'aerde geſet: en ſijn doot wierd, door 't beſluyt van den Raet, met deſe benaming verkondight: *Henrick de Groote, ſonder weêrga in grootmoedigheyt en genade.*

XXX. *Lodewijck de Dertiende*, vereert met den bynaem *de Rechtvaerdige*, outſte ſoon van den Grooten Henrick, is te Fontaineblaeu den 27 September 1601 geboren, wanneer de Françoiſen, in de ſchaduw van palmen en laurieren, een aengename vrede genoten. Nae 't droevigh afſterven van ſijn vader wierd hy, maer negen jaren out ſijnde, den 18 October 1610 gekroont, en den tweeden der ſelve maent, in het jaer 1614, majeur, of mondigh, dat is, bequaem om te regeeren, verklaert. Daer na ging hy in Guyenne, om ſijn huwelijck te voltrecken met Anna, Infante van Spanje, oudtſte dochter van den Catholijcken Koning Philips de Derde, de welcke op de grenſen van Spanje wierd ontfangen door den Hartogh van Guyſe, uyt de naem van ſijn Majeſteyt; en ter ſelver tijdt Eliſabeth van Vranckrijck, ſuſter van de Koning, en bruyt van de koning Philips de Vierde, aen ſijne Ambaſſadeurs overgegeven. Als de nieuwe Koningin te Bourdeaux gekomen was, volbracht men aldaer de ſolemniteyten en ſegeningen van dit huwelijck. Sijn gantſche regeering was een klaer bewijs, dat alle ſijne vyanden, die in en buyten 't Rijck de wapenen tegen hem aengenomen hebben, alleen dienden om ſijne overwinningen te vermeerderen; en dat al hun quade raetſlagen en wederſtrevingen tegen ſijnen geſalfden perſoon en wettelijcke macht, niets uytwerckten, dan de ſtralen ſijner glorie en heerlijckheyt te wijder te verſpreyden, en die al de werelt te toonen: want in de jaren 1616 en 1619 reſen eenige beroerten, doch deſe Koning bluſte dat opgaende vuur tijdelijck, met een groote kloeckmoedigheyt, waer op een vrede tuſſchen de Grooten, ten beſten van 't gantſche Rijck, volghde. Hy hechtte de Landen van Navarre en Bearn aen ſijn Rijck: daer na deê hy de dampen van een machtigh verbont, dat men tegen hem opgerecht had, verdwijnen; en veroverde de ſteden Saumur, Poictiers, Sancerre, Jargeau, Vitré, Pontorſon, S. Jan Angely (van 't welck hy de muren deê afwerpen, tot ſtraf van hun misdaet,) Pons, Chaſtillon, S. Foy, Bergerac, Clerac, Monheur, Royan, Montpellier, en vele andere plaetſen in Guyenne, Opper-Languedoc, Poictou, en andere Provintien. Ter ſelver tijdt bevocht ſijne ſcheeps-vloot een groote verwinning voor Rochel: ſoo dat de tegenſtrevers aen alle ſijden benaeut wierden, en genootſaeckt waren de goedertierentheyt van haren Koning, nevens een vrede, te verſoecken, welcke ſy verkregen. D'inlantſche twiſten bevredight ſijnde, begon deſen Vorſt d'uytlantſche te beſorgen; want hy ſond ſijne bontgenoten hulpe, en deê ſijne wapenen in Italien vreeſen; ſoo dat Valteline in vryheyt wierd geſtelt. De Heer van Soubiſe, die in 't jaer 1625 op Blavet en de ſchepen van ſijne Majeſteyt toeleyde, wierd geſlagen, en d'eylanden Ré en Oleron ingenomen. Als d'Engelſchen in 't jaer 1627 't ſelve eylandt Ré meenden te vermeeſteren, wierden ſy ſoo kloeckelijck afgeſlagen, datſe vruchteloos na hun lant moeſten keeren. Toen nam de Koning voor de ſtadt Rochel te dwingen, het welck hy, door een ſware en vermaerde belegering, volbracht: in voegen dat hy daer als overwinnaer den eerſten November, 1628, ſijn inkomſt dede. Dit geluck wierd gevolgt van twee andere in Italien, te weten, 't innemen van Suſa, en 't ontſetten van Caſal; en dus gaf ſijn Majeſteyt, door een verdragh te Suſa geſloten, de vrede en ruſt aen Italien: daer na ſond hy ſijn leger in Languedoc, ſtelde Sevenes in ſijn vermogen, en nam d'Onroomſchen alle de ſteden af, die ſy in dit geweſt beſaten. In 't jaer 1630 vermeeſterde hy byna geheel Savoyen, en een gedeelte van Piemont, daer hy twee ſtrijden won: welcken oorlogh met een nieuw vredeverdragh wierd beſloten, en de ruſt van Italien herſtelt. In 't jaer 1632 wendde deſe Koning ſijne wapenen naer Duytſlant, kreeg de ſtercke plaetſen Hermenſteyn en Philipsburg in handen; en onlangs daer na verſcheyde ſteden in Elſas, en onder anderen Colmar, Hagenau, Saverne, Manheym, Schletſtad; en in de Hartoghdommen Lotharingen en Bar won hy la Mothe, Pont à Mouſſon, Vic, Mojenvic, Marſal, en Clermont in Argonne; de ſtercke hooftſtadt Nancy, Liverdun, en anderen, volghden op die voorgang. In 't jaer 1633 ſtelde deſe Koning een nieu Parlaments-hof in de ſtadt Mets, ſedert te Toul verplaetſt. Twee jaren daer na wierd den oorlogh tegen den Catholijcken Koning aengevangen, waer toe deſen Monarch vijf legers naer verſcheyde geweſten ſond, die vele ſteden innamen, ſoo in de Palts, als eenige in Picardien, door de Spaenſchen te voren vermeeſtert: een der legers verſloegh de Keyſerlijcke troepen in een veltſlagh by Rhijnfeld, in welcke de Generaels Savelly en Ian de Weert gevangen, en in Vranckrijck gebracht wierden: voorts wonnen de Françoyſen noch eenige ſteden in Elſas en in Swaben, inſonderheyt de ſtercke ſtadt Briſach op den Rhijn, hooftſtadt van Brisgou: daer na verſtroyden ſy d'Ooſtenrijckſche macht, en veroverden Hermenſteyn, Neuſtad, Landau, Creutzenach, en Coblens: in Italien dwongen ſy den Marquis de Leganes 't beleg van Caſal op te breken, en kregen de ſtadt Turin. Ontrent de ſelve tijdt, te weten, in 't jaer 1639, veroverde de Prins van Condé eenige ſteden, en onder andere Salſe in 't Graefſchap Rouſſillon: 't ſelve jaer wierd Heſdin in Artois, en in 't volgende Atrecht, een ſtercke en de hooftſtadt van

de

de gemelde Provintie, met de ſteden Arien, Bapaume, en la Baſſée, ingenomen. Het ſamenſpannen van eenige Franſche Heeren wierd verbroken, en verdween door 't gevecht by Sedan, met verlies van hun Hooft. Den Mareſchal Guebriant verſloegh de Keyſerſchen by Kempen, in welck gevecht Lamboy hunnen Generael wierd gevangen. Alle de verhaelde overwinningen ſchenen niet genoegh voor deſen grooten Monarch, wiens geluck ſijne dapperheyt evenaerde, en byna geduerigh vergeſelſchapte: hy ſont ſijn hulp aen die van Catalonien, vermeeſterde de ſteden en kaſteelen Coliovre, Argillieres, S. Elmo, en andere Sterckten; wendde ſijne wapenen naer Perpignan, hooftſtadt en bolwerck voor Spanje in 't Graefſchap Rouſſillon, dat mede voor den verwinnaer moeſt buygen. In 't kort, het ſcheen dat 'er niets onwinnelijck was voor deſen heerlijcken Koning. Doch alle de gemelde voorſpoedigheden wierden nu en dan getempert door eenigh verlies van volck en plaetſen, om te toonen, dat het lot der wapenen veranderlijck is, gelijck alle andere weereltſche ſaken. Maer een edel en ſtantvaſtigh gemoet wapent ſich tegen de ſlagen van 't ongeval: want het Koninckliјcke Huys had nu meer dan twintigh jaren verlangt na een Dauphijn; en ſich van langer hant gewent om dat leet geduldigh te dragen. Eyndelijck heeft ſich de gunſt des hemels over 't ſelve uytgeſpreyt, ſoo dat hare Majeſteyt de Koningin ſwanger wierd, en een jonge Koning baerde, die wy nu met ſeer groot geluck den ſcepter deſer Monarchie ſien ſwaeyen: deſen ſegen wierd twee jaren daer na, te weten den 21 September, 1640, met een nieuwe vermeerdert, welcke was de geboorte van Philips, Soon van Vranckrijck, nu Hertogh van Orleans, Anjou &c. en in d'Echt verſaemt met de doorluchtige Princes Anna van Groot-Britannien, jongſte dochter van Koning Karel d'Eerſte. Twee jaren daer na kreeg deſen grooten Vorſt een quynende ſieckte, het welck hem beweeghde ordre in ſijnen Staet te ſtellen, en de Koningin tot Regente, en ſijnen broeder, den Hertogh van Orleans, en andere Grooten des Rijcks, tot hare Raden te ordineren, om haer den laſt der heerſchappye te helpen verlichten: en als hy nu volle 33 jaren dit Rijck had beſtiert, heeft hy te S. Germain in Laye op den 14 Mey (de ſelve dagh dat ſijn vader ſijn heerlijck leven eyndighde) 1643, ſijnde Hemelvaerts-dagh, de ſchult der nature betaelt: ſijn lichaem is in de kerck te S. Denys (dat heerlijck Mauſoleum ofte begraefplaetſe van ſoo veel Koningen) ter aerde beſtelt, om een vrolijcke opſtanding te verwachten.

XXXI. *Lodewijck de Veertiende*, oock *Dieudonné*, dat is, van Godt gegeven, toegenaemt, (om dat hy buyten hope, na een onvruchtbaerheyt van 22 jaren, is geboren,) quam ter weerelt op den vijfden September 1638, een dagh, die Vranckrijck ſoodanigh een blyſchap gaf, dat het geen woorden genoegh kon vinden, om die uyt te drucken, en den Opperſten Koning voor deſen haren Vorſt te dancken. Tot Gouverneur en Beſorger van dit Koninckliјcke kint wierd den Mareſchal de Villeroy geſtelt, die ſorge droeg, om het alle oeffeningen, die een groot Monarch betamelijck en noodigh ſijn, te laten leeren. Door 't overlijden van ſijn vader, is deſen Prins, noch geen vijf jaren out ſijnde, Koning geworden, en begon ſoo haeſt te winnen als te regeeren; want onlangs daer na heeft den Hertogh van Anguyen, (nu Prince van Condé) op den 10 Auguſti 1643, de vermaerde ſlagh van Rocroy gewonnen, waer op volghde 't innemen van Thionville, Virton, Circ, en 't kaſteel Aimery. Rotweil wierd verovert door den Mareſchal Guebriant, die daer 't leven liet; doch deſe plaets is 't ſelve jaer weder verloren. In 't jaer 1644 vermeeſterde de Hertogh van Orleans, oom ſijner Majeſteyt, de ſtadt Grevelingen. Den gemelden Hertogh van Anguyen, die het leger in Duytslandt gebood, maeckte ſich meeſter van Spiers, Philipsburg, Worms, en Ments. Doch alle deſe voorſpoet verduyſterde een weynigh door 't verlaten der belegering van Tarragone, 't verlies van Lerida, en van Fryburgh in Brisgau, 't welck de Beyerſche innamen; maer wierden onlangs daer na door den Hertogh van Anguyen geſlagen. In 't volgende jaer 1645 hebben de legers van ſijn Majeſteyt de ſteden Roſes in Catalogne, Balaguyer, en la Motte in Lotharingen verovert: gelijck oock Mardijck, Linck, Bourborg, Armentiers en Meenen, door ſijn Koninckliјcke Hoogheyt. Ondertuſſchen won den hooghgemelden Hertogh van Anguyen den gedenckwaerdigen ſlagh van Nortlingen. In 't jaer 1646 ſijn Lanoy, Cortrijck, Veurne, en Duynkercken in Vlaenderen, nevens Piombino en Portolongone in Italien, ingenomen. 't Jaer 1648 was geluckigh door de vrede die met de Keyſer en geheel Duytſlandt wierd geſloten; en het t'onderbrengen van Tortoſa in Catalogne, Yperen in Vlaenderen, door de Prins van Condé, die oock den ſtrijt by Lens won, in welcke de Generael Beeck, die 't Spaenſche leger gebood, is gevangen, en kort daer na van ſijn wonden geſturven. Op 't eynde van 't ſelve jaer begonnen vele misnoeghden ſich t'openbaren tegen 't groot geſagh van den Cardinael Mazarini, 't welck ſoo een groote onordre in den Staet bracht, dat alle de conqueſten en overwinningen, die men hadde konnen doen, belet wierden, ten grooten nadeel van 't Rijck, tot in 't jaer 1654, als ſijn Majeſteyt den ſevenden van Junius ofte Somermaent te Rheyms, met een ſeer heerlijcken toeſtel en groote pracht, is gekroont, om de plichten van vreeſe, eerbiedigheyt en ontſagh ſoo veel te dieper in de herten der onderdanen te drucken. Hier op quamen in 't jaer 1655 de plaetſen Cap de Tiers, Chaſtillon, en Saulſone in 't vermogen des Konings; gelijck oock in de volgende jaren eenige ſteden in Henegouwen en andere Provintien, hier te lang te verhalen.

Na ſoo veel ſtormen en bloedige plas-regenen des oorloghs, wierd den grootſten Monarchen van Chriſtenrijck van den hemel ingegeven, dat ſy hunne gemoederen neyghden tot heylſamer raetſlagen, op dat eenmael de zon der vrede 't meerderdeel van Europa mochte beſchij-

beſchijnen , verquicken en verwarmen : dies hebben de twee grootſte Miniſters ofte Staetbedienaers der beyde Koningen van Vranckrijck en Spanje , den Cardinael Mazarini en Don Louys de Haro, met laſt en bevel van hare Majeſteyten geſterckt , een vredeverdrach en huwelijcks-verbont getroffen , 't welck den 15 Februarii 1660 te Parijs afgekondight wierd , en van de beyde Koningen den ſeſten Iunii in 't ſelve jaer beſworen , na dat drie dagen te voren de ſolemniſatie ofte plechtelijckheyt der Echtelijcke verbinteniſſe van den Aller-Chriſtelijckſten Koning met de doorluchtighſte Princes Maria Tereſa , dochter van den Catholijcken Koning Philips de Vierde , was volbracht : van dit overheerlijck Paer , uyt de twee aenſienlijckſte en hooghſtverheven geſlachten geſproten , is den eerſten November 1661 een jongen Vorſt geboren , Louys Touſſaints genaemt , die wy wenſchen , dat tot heyl van Vranckrijck opwaſſe ; en den 18 November , 1662 , een jonge Princes , Anna Eliſabeth geheeten , doch deſe eerſt ontloke bloem is den 30 December daer na , als zy maer 42 dagen geleeft had , door de doot afgemaeyt , en in 't graf geleght. In dit ſelve jaer heeft deſen Monarch ſijn Rijck vermeerdert met het Hertoghdom Lotharingen, 't welck Hertogh Karel hem vrywilligh , op ſekere voorwaerden , heeft overgegeven. Ondertuſſchen bloeyt dit Koninckrijck in volle vrede , en deſe Koning ſiet ſich ſoo geſegent , dat alle Chriſte Mogentheden hem met verwondering beſchouwen , eeren , ontſien , en beminnen : en heeft noch onlangs , in dit jaer 1664 , eenige misverſtanden, tuſſchen hem en den Roomſchen Stoel ontſtaen , loffelijck ter nedergeleyt en bevredight. Hier is dan niets overigh, dan de Goddelijcke goedertierentheyt te bidden , dat ſijne Majeſteyt deſen Vorſt lang geſont , en in vrede en voorſpoet ſpare , tot heyl der gantſche Chriſte weerelt , tot ſegen van ſijn Rijck , Huys en Volck , en tot gedurigen welſtant ſijner Bontgenoten.

't GE-

Het Koningrijck
VRANCKRYCK.

Naem.

VEle zijn van opinie, dat het deel Europæ, tegenwoordigh *Gallia* oft *Francia*, in voortijden wierdt genoemt Γαλατία, van γάλα, dat melck te seggen is; om dat 'et menschen voort-brengt van seer witte en melckachtige kouleur; Diodorus getuyght, dat dese naem komt van Galata, Hercules dochter; Ptolemæus en andere Griecken noemen 't *Celtogalatia*; sommige vermoeden dat *Gallia* van *Gallatia* geformeert zy: doch is soo veel hier aen niet gelegen, dat men den Leser daerom des te langer soude ophouden; want *Gallia* by den Latijnschen schrijvers seer breedt genomen is, gelijck dan uyt 'et vervolgh blijcken sal. Postel en Arias Montanus schrijven, dat dit Landt van de Hebreen Tzarphat genoemt wordt; hedensdaeghs is 't *Francia* geheeten, nae de Francken, Duytsche volckeren aen den Rhijn, die 't met gewapender-handt verovert hebben; de Françoysen in hare sprake noemen 't *la France*; de Nederlanders Vranckrijck; de Hoogduytschen Franckreich; de Griecken hebben alle de *Gallos* in 't gemeyn *Celtas* en *Galatas* genoemt, en, als Iosephus getuyght, heeft men die eertijts oock Gomeritas geheeten.

Palen.

In 't noorden wordt het door de Britannische zee van Engelandt afgescheyden, en paelt voorts aen de Nederlanden, treckende een linie van Calis tot Straesburgh toe, latende aen de slincker-handt, Artoys, Henegouw, Lutzenburgh, en andere landen; aen de rechter-zijde Picardyen en Lothringen; in 't westen paelt het aen den grooten Oceaen, die by Guyenne eenen grooten inham maeckt, van de Nederlandsche schippers oock de Bocht genoemt; in 't zuydwesten, daer 't aen Spanjen annex is, sijn de Pyreneische bergen; en vorder naer 't zuyden, daer het sich wijder uytbreyt, heeft het voor limiten de Middellandsche zee; en in 't oosten wordt het door de Alpes van Italien afgescheyden, met den bergh Iura van de Switsers, en van de Duytschen door den Rhijn.

Lucht.

Al-hoe-wel dit landt met de noorde winden seer gequelt wordt, soo mach het niet-te-min, van wegen de gesonde en getemperde lucht, gerekent worden onder de beste en treffelijckste Landen van Europa. Claudianus seydt, dat 'et van wegen de situatie het aldergeluckighste is; Cæsar noemt het, het aldergesontste, een vruchtbare teelster van menschen; gelijck oock Strabo, en meer andere. De velden en ackers zijn meestendeel effen, hier en daer met genoeghlijcke heuvelen verheven, in haer besluytende seer lustige en playsierige, en over al vruchtbare valleyen, veel tarwe en ander kooren voort-brengende, alsoo dat men daer nauwelijcks iet onbeplant en onbebouwt soude konnen vinden, 't en ware de morasschen en bosschagien. Van wijn is daer sulck een overvloedt, dat het daer mede sijne Britons, Normans, en Picarden, ja oock de Duytschen, Engelschen, Nederlanders, en andere Noordsche volckeren (aen welcken de koude lucht der druyven rijpigheyt weygert) genoeghsaem versorght en toe-komen laet. Dat 'er eertijdts gout en silver-mijnen waren, getuyght, behalven Strabo, oock Athenæus, doch meent men datse nu uyt-geput zijn. De velden die geen kooren dragen, zijn bequaem om beesten te weyden, waer van het komt, dat 'er soo groote menighte melck, kaes, vleesch, wolle, en diergelijcke andere nootwendigheden gevonden worden.

Vruchtbaerheyt.

Grootte.

Vranckrijck streckt sich hedensdaeghs niet soo wijdt als in voortijden; want dat deel van Italien, tusschen de Alpes en Ancona gelegen, eertijdts *Gallia Cisalpina*, en nu Lombardyen genoemt, daer van als afgeruckt is, en het meeste deel der Nederlanden wordt onder Duytslandt gerekent, het welck eertijdts, nae de beschrijvinge van Cæsar, Ptolemæus, en alle d'oude Schrijvers, onder Vranckrijck behoorde; want sy *Galliam Transalpinam* ('t welcke Plinius *Comatam*, en Ptolemæus *Celtogalliam* noemt) afdeelden in drie deelen, als *Celticam*, *Belgicam* en *Aquitaniam*; en Ptolemæus in vier deelen, te weten, *Aquitaniam*, *Lugdunensem*, ('t welcke met Cæsars *Celtica* overeen komt) *Belgicam* en *Narbonensem*; en alle dese deelen hebben sy toenmaels besloten tusschen het Pyreneische gebergte, den Rhijn, den Ocean, en de Alpes; daer ten huydigen dage, al dat van Calis af oostwaerts streckt, niet onder Vranckrijck, maer onder Duytslandt gerekent wordt; en de Duytschen beyde de sijden des Rhijns, wijdt en sijdt sich streckende, voor het hare rekenen.

Meiren.

Hier zijn oock veel meiren, onder welcke de voornaemste is, dat men Lacus Lemanus noemt, van welck men breeder bescheyt sal vinden in de particuliere kaerte daer van beschreven. Een vierendeel van een mijl der stadt Besso in Auvergne, is eenen bergh, en op den selven een meir, het welck soo wijdt, en diep is, dat men meent dat 'er geen gront in is; men kan niet speuren of daer eenigh water in loopt, en soo iemant iets daer in werpt, soude men stracks een groot onweder hooren van donder, blixem, hagel, en regen. Niet verre van daer is een hol, welckers ingang ront is, en wordt gemeenlijcken *Creux de Soulcis* geheeten, waer van de diepte niet te doorgronden is; soo iemant een steen daer in werpt, en sijn oor daer nae toe houd, die sal stracks een geweldigh rumoer en geraes vernemen, als of hy van verre hoorde donderen; en des somers, als is 't dat 'er niet wordt ingeworpen, soo hoort men nochtans in de holligheden sulck een geraes, dat de winden, die daer in gesloten zijn, met malkanderen schijnen te strijden. Het meir *Abitacum* oft Sorlieüe, in Auvergne by Clermont, wordt van Sidonio, in sijn tweede boeck sijnder Sendbrieven beschreven, even gelijck men het selve nu ter tijdt bevindt. Van het meir Rubreso mach men lesen Pomponius Mela in het tweede boeck; Plinius noemt het *Rubrensem Lacum*, Strabo en Stephanus, *Lacum Narbonensem*; nu heet het Vendres.

Rivieren.

Vranckrijck heeft ontallijcke, soo groote als kleyne rivieren. Ausonius (*in Eidyllio tertio,*) noemt 'er niet weynige, alwaer hy van de Moesel in deser manieren spreeckt:

Non tibi se Liger anteferet, non Axona præceps,
Matrona non, Gallis, Belgisque interfita fines;
Santonico refluus non ipse Carantonus æstu
Amnis, & auriferum postponet Gallia Tarnem:
Insanumque ruens per saxa rotantia late
In mare purpureum, Dominæ tamen ante Mosellæ
Numine adorato, Tarbellius ibit Aturnus.

En een weynigh daer nae:

Te Druna, te sparsis incerta Druentia ripis,
Alpinique colent fluvii, duplicemque per urbem
Qui meat, & dextræ Rhodanus dat nomina ripæ:
Te Stagnis ego cæruleis, magnumque sonoris
Amnibus, æquoreæ te commendabo Garumnæ.

Seyne.

De voornaemste rivieren en stroomen zijn, de Seyne, Loyre, Garonne en Rhosne. De Seyne, gelijck men die nu ter tijdt noemt, wordt in 't Latijn *Sequana* geheeten, van Ptolemæo Σηχάνα, van Strabo Σηχᾶν@-, en van Stephanus Σηχέαν@-, Siban Benjamino; sy neemt haren oorsprong in 't Hertoghdom Bourgoigne, niet wijdt van Aysle Duc, ontrent een Fransche mijle noordwaerts van S. Sequano oft S. Seyne, beginnende met twee sprongen oft armen, tusschen de welcke de dorpen Billy en Perriere liggen; voorby loopende verscheyden plaetsen, als oock Paris (alwaer sy een schoon eylandt maeckt) en Roan, valt sy eyndlijcken met eenen breeden mont in de Britannische ofte Normannische zee; de vloedt komt daer met sulcken ongestuymigheyt en geraes in, dat het water tot de hooghte van een spiesse wast; de Normans noemen het La Bare; waer door

ANGLIAE PARS
OCEANUS BRITANNICUS
De Hoofden
Maris Germanici Pars
AQUITANICUS
OCEANUS
HISPANIAE PARS
MARIS MEDITERRANEI PARS
GERMANIAE PARS
Notarum explicatio.
Archiepiscopatus
Episcopatus
Academiæ
Parlamenta.
GALLIA
LE ROYAVME DE FRANCE.
Amsterdam
Excudebat Guilielmus
Blaeuw Sub Signo Solarii

de ſchippers; die daer geen acht op geven, dickwijls groot gevaer uyt ſtaen. De Seyne neemt onderwegen verſcheyden rivieren met haer, van welcke de voornaemſte zijn de Marne, by den ouden *Matrona* geheeten; *Eſia*, gemeenlijcken Oyſe ofte Ayſe; *Axona*, gemeenlijcken Ayne, Aiſne ofte Eſne. De *Ligeris* (door Cæſar en andere meer vermaert) wordt hedensdaegs Loire en Leire genoemt; ſy ontſpringt in Velay, en wordt die plaetſe gemeenlijck *le font de Leire* genoemt: in de breette gaet ſy alle andere rivieren te boven, ſoo datſe met recht een vader aller Franſcher rivieren genoemt is; het water daer van is ſuyver en klaer; loopende tuſſchen verſcheyden volckeren, en afdeelende, nae de rekening van Strabo, de *Celtas* van de *Aquitanis*, valt ſy eyntlijcken in de weſterſche zee tuſſchen Britaigne en Poictou, waer van den mont ofte uytgang bynae vier mijlen breedt is, doch met eenige ſanden beloopen, en binnenwaerts op anderhalf myle zijn ſteenrotſen, die men Les Porceaux noemt. Sy ontfangt onder wegen veel groote en vaerbaere rivieren, onder anderen, den Elaver ofte Allier; de Carus, nu Cher geheeten; *Vigennam*, hedensdaegs Vienne, Viane en Vignane; *Meduanam*, nu ter tijdt Mayne genoemt, en meer andere. De *Garumna*, (ſeparerende, nae Cæſars ſtellingh, de *Gallos* van de *Aquitanis*,) van Ptolemæo *Garuna*, en van Frontino *Garonna* genoemt, welcken naem ſy noch ten huydigen dage behoud, van haer begin af tot het kaſteel Blavia, alwaer de Romeynſche ſprake begint, want van daer af wordt ſy voorts Geronde en Gironde genoemt: Guilielmus Brito, in zijn Philippeide, noemt die oock *Gerumnam*. Sy ontſpringht uyt het Pyreneiſche geberghte, niet wijdt van de ſtadt Cadalup, en loopende voorby verſcheyde ſteden, onder anderen oock Toulouze en Bordeaux, menghtſe haer in de Aquitaniſche zee, zijnde in haren uytgang wel twee mijlen breedt, in welcke leggen de klippen, die men de Eſels noemt: de noordelijckſte worden van de Nederlandtſche ſchippers noorder-eſels, en de andere zuyder-eſels geheeten. Daer is een hoogen toorn ofte vuur-bake; die men gemeenlijcken *la Tour Cordan* noemt. De rivieren die in de Garonne vlieten, zijn de *Tarnis*, le Tarn ofte le Tar; *Egercius*, die de Gaſcons Gers noemen; *Oldus*, van die van Auvergne en die van Cahors, Ooldt, l'Old, ofte l'Oolt genoemt; *Duranius*, hedens-daeghs la Dordogne, en elders oock Dordonne. De laetſte van de voornaemſte rivieren van Vranckrijck is *Rhodanus*, by alle Grieckſche en Latijnſche Schrijvers bekent, wordt door geheel Vranckrijck le Rhoſne geheeten; doch van hare bywoonders le Ros. Oppianus in zijn Halieuticis in 't vierde boeck, en Philoſtratus *in vitis Sophiſtarum*, noemen die *Eridanum:* Plinius ſeydt, datſe deſen naem gekregen heeft van *Rhoda*, een Colonie der Rhodienſen, aldaer geplant. Sy heeft haren oorſprong niet wijt van de beginſelen van de Donauw, den Rhijn, Arola, Po, en meer andere, by den bergh Briga: ontrent het dorp Neufville looptſe in den Genever-meir, en komt wederom daer uyt by de ſtadt Geneven, welcke ſy deelt in twee deelen, van daer nae de heerlijcke ſtadt Lyon, alwaerſe door de Saone vermeerdert, loopt voort voorby de ſteden Vienne, Valence, Viviers, Avignon, en valt beneden Arles in de Middel-landtſche zee, met ſeven uyt-gangen; gelijck Appollonius in zijn Argonauticis ſchrijft; doch ſtellen Diodorus, en andere, maer vijf; Strabo, Plinius, en Ammianus drie; Polybius en Ptolemæus twee; Livius, om niet beriſpt te worden, ſchrijft van veel uyt-gangen: van de inwoonders worden nu ter tijdt vijf ofte meer getelt, die ſy deſe namen geven, Gras Neuf, Gras d'Orgon, Gras Paulet, Gras Grand, Gras d'Enfer, Gras de Paſſon, waer van Plinius het laetſte *Meſſaleoticum* noemt, om dat het naer Marſeillen ſtreckt; Polybius heet het *Maſſaleoticum*, de welcke dit het eerſte ſeydt te zijn. De Rhoſne ontfanght in haer *Arvam*, *Ararim*, de Soane, ofte Sone, *Iſarim* ofte Iſere; *Drunam*, die nu Drona ofte Droſne genoemt wort; *Druentiam* ofte Durance.

Loyre. *Garonne.* *Rhoſne.*

Inwijcken. Vranckrijck heeft verſcheyde groote inwijcken, ſoo aen de weſterſche als de Middel-landtſche zee; van welcke de voornaemſte is de *Sinus Aquitanicus*, van Lucano *Tabellicus Ancon* genoemt. Aen de Middel-landtſche zee is de *Gallicus* ofte *Galaticus Sinus*, welcke in den Grooten en Kleynen gedeelt wordt; den Grooten noemt men dat deel des Middel-landtſchen zees, waer in de Rhoſne loopt. M. Porcius Cato noemt hem *Angulum Gallicum*, van Livius wordt hy door uytnementheyt *Gallicus Sinus* geheeten, als oock van Iuſtino en andere. Den Kleynen ſtelt Strabo aen het voorgeberghte der Pireneen, 't welck *Aphrodiſium* genoemt wordt, deſen noemt Mela den ſouten inham; Antoninus ſtelt oock ontrent Galliam Narbonenſem, den *Gamblacianum Sinum*. Dit landt heeft treffelijcke zee-havens, beſchreven in de Zee-ſpiegel by ons uytgegeven. De voornaemſte daer van zijn *Staliocanus*, *Vindana*, *Brivates*, van de Ouden alſoo genoemt. De gene die van Ptolemæo *Staliocanus* geheeten wordt, meent men dat nu ter tijdt is Sint Paul de Lyon ofte Roſcou; die veel ſekerder en bequamer is als de andere, hoewel het eylandt de Bas daer recht tegen over leydt, ſoo is hy nochtans ſeven vadem diep, en heeft aen beyde zijden een bequame invaert. By S. Paul de Lyon, leydt het periculeuſe eylandt *Taurus*, gemeenlijck Le Taureau genoemt, rontom het welcke veel klippen ſoo verheven als verborgen liggen. Niet wijdt van daer, in het ſelve Brittannien zuydwaerts, achter de kromte des voorbergs Gobai, vertoont ſich de zee-haven Vindana, die men nu Feneſtiers ofte Conqueſt noemt; Iovius dwaeldt, als hy hem den naem Breſt geeft. Hier ontrent ſtelt Ptolemeus oock de haven Βρεσάων, behoudende Breſt bynae noch den ſelven naem; volght by hem de haven Σηϊῶϱ, hedensdaeghs Luſſon ofte Luxon geheeten. Daer nae wordt van Ptolemæo geſtelt *Santonum Portus*, die Villanovanus meent dat nu Rochelle is, &c.

Havenen.

Bergen. Dit landt is op de eene plaetſe berghachtiger als op de andere, beſonder Daulphiné, Provence, Savoyen, en Burgondien. In Anjou zijn oock veel bergen, welcke haer wijt ſtrecken tot op de frontieren van Bretagnien en Poictou: by de oude Schrijvers zijn deſe de vermaerdtſte, *Cebenna*, *Vogeſus* en *Iura*. Cebenna is die bergh, welcke Auvergne van Vivaretz ſcheydt; Plinius noemt hem *Gebennam*, Lucanus en Auſonius *Gebennas*; Mela *Gebennicos*, doch is zijn eygen naem *Cebenna*, gelijck Scaliger wel geobſerveert heeft, en wordt hedensdaeghs Montagnes de Cebenes en Cevenes genoemt, gelijckſe oock van Ptolemæo en Strabo ſeer wel *Cemmeni*, en van ſommige Latijnſche *Cebennæ* geheeten worden, als by Vinetum en Nozorenum: Villanovanus noemtſe Montaignes d'Auvergne. Een deel van dit gebergte is hedensdaeghs Tarara, als Budæus in zijn 4 boeck *de Aſſe* getuygt, over welcken, die naer Lyon willen, hare reyſe moeten nemen. Boven op den top is een ſit-plaets in een ſteen uyt-gehouwen, in welcke de koop-lieden ſetten die gene die noyt de Miſſe ofte jaer-marckt van Lyon beſocht hebben: deſe ſtoel wordt gemeenlijck *La chaire de la verité* genoemt, want ſy aldaer moeten ſweeren, ofte ſy te Lyon zijn geweeſt; en die daer noyt geweeſt zijn, moeten ietwes ten beſten geven, daer van ſy goede çiere maken. De bergh *Vogeſus* wordt alſoo van Cæſar geheeten in 't vierde boeck *de bello Gal.* Lucanus in 't vierde, Plinius, en andere; by Tacitum qualijck Vocetus en Vocetius; Strabo in zijn vierde boeck, ſtelt hem onder de Alpes; nu ter tijdt wordt hy *Mont de Faucilles* genoemt, en heeft noch andere namen. Hy ſcheydt Burgondien en Elſas van Lothringen; uyt hem vloeyen de Maſe (gelijck Cæſar oock beveſtight) en meer andere rivieren, die meeſt alle in den Rhijn loopen. Dat deel daer de Moeſel uyt ontſpringt, wordt **die Kratzer** genoemt, 't welcke Ortelius ſeydt geleſen te hebben in een geſchreven boecksken van Magno Grubero, in het welcke hy den Rhijn beſchrijft; en hy doet noch dit daer by, dat deſe contreye *Eſtaye* en **auff der Stayg** genoemt wordt in de landt-tafel van Lothringen, afgebeeldt van Ioanne Scyllio uyt laſt des Hertoghs, en dat 'er geen andere kruyden gevonden worden (als de ſelve Scyllius getuyght) dan Aſarum. De bergh Vogeſus heeft oock puer ſilver in het **Leberthal**, doch niet ſeer veel, als Munſterus getuyght. In voor-tyden, als men Zwitzerlandt onder Nederlandt rekende, hoorde de bergh Iura bynae geheel onder Vranckrijck, hedensdaeghs wordt hy meeſtendeel onder Duytslandt gerekent. Zijn begin ſtelt men in het gebiedt van Baſel, aen den Rhijn, tegen over Waltzhut. Hy is hoogh, vol rotſen en ſteenklippen: Ptolemeus noemt hem *Iuraſſus*, Strabo *Iuraſſius* en *Ioras*; by onſe tyden heeft hy by de inwoonders verſcheyden namen, nae de plaetſen daer hy ſich uyt-ſtreckt. Niet wijdt van het ſlot Habsburgh, by het ſtedeken Burgis (welck ſoo groot genoemt is nae de brugge die met een boge over het water Arola leght) wordt hy Botzbergh genoemt, van

Vogeſus. *Iura.*

van wegen het dorp Botzen, het welck met noch eenige andere aen den voet deſes berghs gelegen is. Munſterus, Scudus, Lazius, en meer andere houden het daer voor, dat dit deel des berghs *Iura* is *Taciti Vocetus* ofte *Vocetius*; doch gelooft Ortelius vaſtelijck, dat by Tacitum in plaetſe van Vocetus, Vogeſus behoorde geleſen te worden. In het ſelve deel deſes berghs, is een groote valeye, nae het bygelegene dorp **Frickthal** genoemt, en de valeyen **Lauffenthall / Sint Imerſthal /** en andere, van welcke geene door den bergh gaet, want over al daer men over deſen bergh wil reyſen, moet men met groote moeyte en hoogh daer over klimmen. Tuſſchen de riviere Sone en Farſpurgh, wordt deſe bergh **Schaffmat** geheeten, 't welck ſoo veel te ſeggen is, als ſchaeps-weyde. Tuſſchen het ſtedeken Olten en de vooghdye van Hamburgh wordt hy **Niderhauwenſtein** genoemt, om dat de wegh aldaer door de ſteen-klippen gehouwen is. Tuſſchen Walnburgh en Balſtal heet hy **Oberhauwenſtein /** alwaer de geladene wagens met groote touwen van boven den bergh nederwaerts gedaen worden. Wat weſtlijcker, wordt hy **Waſſerval** geheeten; en noch voorder, Iurten, van de Savoyaerts, bykans nae ſijnen ouden naem. Die arm, welcke ſich ontrent een myle van de ſtadt Baſel ſtreckt, by het rivierken Byrſa, wordt Blouwen genoemt, is tot Delſpargh toe ſteyl en rouw, alwaer hy wederom nederſackt in een pleyn; en wat vorders, nae het Franſche kloſter Bellele, begeeft hy ſich allengskens wederom in de hooghte, en daer nae verdwijnt hy ontrent een myle weeghs; van daer ſtreckt hy ſich wederom in de hooghte van het ooſten naer het weſten, met ſteyle en vreeſſelijcke klippen, alwaer hem Iulius Cæſar (ſoo men ſeyt) heeft laten doorhouwen in de gedaente van een poort, welcke ſommige *Pierre-port*, andere *Pierre pertuis* noemen, het welck ſoo veel te ſeggen is, als een doorgehouwen ſteen. Deſe poorte ofte ſteen is curieuſelijck van Munſtero en Merula beſchreven, die de ſelve ſelfs doorwandelt heeft, en getuyght dat het opſchrift over deſe poorte noch klaer is om te leſen, alleen, dat de letters van het eerſte woort meer verſleten zijn als de andere. Deſe ingehouwen letters ofte opſchrift zijn, als volght:

N.:::. Auguſti via ducta per ardua montis
Fecit iter Petram ſcindens in margine fontis.

Door deſe fonteyn wordt verſtaen het beecksken Byrſa, welck aldaer uyt een ſteenrotſe met groot geweldt van water ontſpringt; van daer ſtreckt ſich de bergh Iura naer het zuydweſten, tuſſchen Switſerlandt, Savoyen en Burgondien (daerom getuyght Cæſar in zijn eerſte boeck, dat de bergh Iura op twee plaetſen de Bourgonjons van de Switſers affondert, langs en ontrent vele meiren, waer van het voornaemſte is de Genever-meir,) alwaer hy wijt en zijdt ſich uytbreydt met den naem van S. Claudii bergh, en eyndight ten laetſten aen de Rhoſne. Van het Pyreneiſche geberghte ('t welck oock onder Vranckrijck kan gerekent worden) is mentie gemaeckt in de beſchrijvinge van Spanjen; en van de Alpes, in de beſchrijvinge van Italien.

Boſſchen. De boſſchagien in Vranckrijck zijn veel in 't getal, doch niet ſoo groot, dicht en rouw van ſtruycken, als in vele andere Landen. In de Provincie Mans zijnder verſcheyden, als Les Foreſts de Verſay, Longoulney, Perſi, Sille, Charnay, Audani, Maine, Conciſe; die van Baſſe Bretagne zijn de Buſtblanc, Toriant, Guierche; by de Poictevins, les Foreſts de Mouliere, Dine, Breſſe, Ligne, en andere; by die van Bourges worden behalven het boſch S. Robert oock andere gevonden; by die van Anjou is Lourſaie en Marſon: het geheele landeken van Boulogne is bynae doorgaens als met een boſſchagie bekleedt, welckers beſondere gedeelten zijn, Les bois de Surene, Celles, Hardelot, Dalles, en Bourſin. In Vermandois, niet wijt van Peronne, zijn de boſſchen Recoigne en Bouhan; in Picardien is Bois de Baine, de Beaulieu, de la Fere, de Couſſy: Lothringen heeft oock zijn beſondere boſſchen, als Warnewalt, le Banbois, Bois de Mondon, de Heyde, de S. Benoiſt, de la Voyge, Mortaigne, Doſeyne; in Burgondien zijn vele boſſchagien: het wout Ardenne noemt Claudianus 't Franſche boſch, en Cæſar in zijn ſeſte boeck van de Franſche oorlogen, 't grootſte wout van gantſch Vranckrijck, om dat het eertijdts in *Gallia Belgica* gelegen was.

2

De Françoyſen zijn raſch en veerdigh, genegen tot de wapenen, in de religie altijdt ſeer aendachtigh geweeſt, en hebben het Chriſtelijcke geloove aldereerſt aengenomen, 't ſelve oock meer als andere natien behouden en in weerden gehadt, gelijck ſulcks getuygen niet alleen de oude Schrijvers, maer oock de menighte van kercken, en andere huyſen, ten dienſte Godes gedeſtineert. *Inwoonderen aert.*

Vranckrijck grenſt in 't ooſten aen Savoyen, 't Graefſchap Burgondien, Lothringen, en Neerlandt; in 't weſten aen de zee; in 't noorden aen Neerlandt; in 't zuyden ten deele aen de Middel-landtſche zee, ten deele aen Spanjen, waer van het door de Pyreneen afgeſcheyden wort. *Palen.*

De voornaemſte landen, in dit Koningrijck gelegen, zijn: Bretagne, Normandie, Picardie, Champagne, la France, Beauſſe, Berry, Blaiſois, Vendoſme, Perche, Gaſtinois, Senonois, Valois, le Maine, Touraine, Anjou, Poictou, Xaintonge, Perigort, Limoſin, Bourbonnois, Lyonnois, Foreſt, Beaujolois, Auvergne, Angouleſme, Auxerre, Nevers, het Hertoghdom Bourgondie, Quercy, Guaſcogne, Languedoc, Provence, Dauphiné, en Bearn. Onlancks is 'er la Breſſe oock bygekomen, welck een deel van Savoyen is. Ontrent ſeventien jaren geleden, heeft den Koning heel Lorreynen ingenomen. Het Graefſchap Avignon, het Hertoghdom Savoyen, het Prinſchap Oraenjen, de Graefſchappen Burgondien en Charlois zijn oock in Vranckrijck, maer ſtaen onder de Koning niet. *Deelinge.*

De vermaertſte Hertoghdommen zijn, Orleans, Burgondie, Narbonne, Bretagne, Anjou, Berry, Normandie, Auvergne, Guyenne, Touraine, Barleduc, Valois, Nemours, Alençon, Reims, Laon, Langres, Bourbonnois, Limoſin, Nevers, en le Maine. *Hertoghdommen.*

De voornaemſte Steden van Vranckrijck zijn, Paris gelegen in la France. Amiens in Picardien. Rouan, Caen, en Diepe in Normandien. Renes en Nantes in Bretagne. Angiers in Anjou. Bourges in Berry. Tours in Touraine. Blois in Blaiſois. Chartres en Orleans in Beauſſe. Reims, Chalons, en Troyes in Champagne. Dyon, Chalon, Maſcon, Beaune, en Autun in Bourgogne. Molins in Bourbonnois. Limoges in Limoſin. Poictiers in Poictou. Sainctes en la Rochelle in Xaintonge. Bourdeaux in Guaſconien. Tolouſe, Narbonne, Montpellier, en Niſmes in Languedoc. Marſeille, Arles, Aix, en Avignon in Provence. *Steden.*

In Vranckrijck zijn drie voornaemſte Staten van perſoonen, by welcken wel eer geweeſt is het recht van *Concilia* ofte Rijcks-vergaderingen uyt te ſchrijven; Koningen te ſtellen en af te ſetten; te weten, de Edeldom, de voornaemſte van 't volck, en 't gemeene peupel; een ieder van deſe heeft, nae zijn conditie en gelegentheyt, zijn eygen wetten en rechten, daer hy nae leeft, en zijn ſoo vaſt aen een verbonden, dat geen van alle de macht heeft een ander te onderdrucken, ofte tegens den Koning op te ſtaen. Van de Geeſtelijcken ſtandt, die men rekenen mach voor den vierden, en hedensdaeghs, van wegen zijne groote macht, wel voor de eerſte, ſullen wy daer nae handelen. *Staten.*

De Adel ofte Ridder-ſtant heeft groote privilegien en vryheden, waer door ſy den Koning ſoo ſeer aenhangen en careſſeren, oock voor den ſelven en des Landts welvaren haer leven wagen; want ſy geven gantſch geen ſchattinge, mogen overal gewapent gaen, en hebben veelerley middelen tot haer onderhout, ſoo datſe niet en behoeven haer te begeven tot eenigen handel oft koopmanſchap, die tegens de weerdigheyt des Edeldoms ſtrijdt: maer die den Koning volgen, worden met goet onderhout verſien; want 'er veel dienſten en officien in 't hof zijn, waer mede men alleen de Edelen verſiet, met welck een ieder een deel des jaers overbrengt, en den overigen tijdt tot zijn eygen ſaken magh beſteden. De vorſtelijcke perſoonen, en andere groote Heeren, welcke des Konings mildheyt oock genieten, en een gedeelte des Rijcks adminiſtreren, onderhouden oock dickwils de Edelen die niet ſeer rijck zijn. De Koningen gagieren oock een groote ruyterye, om daer door den Adel in wapenen te oeffenen; deſe ruyterye beſtaet uyt vele en verſcheyden officien, die onder haer verdeelt worden, en dieſe behouden ſoo wel in vrede als oorloge. *I. Adel.*

Tot den anderen ſtandt hooren principael de koopliden, wiens gewin en profijt te grooter is, om datſe vry en vranck, door geheel Vranckrijck, haren handel mogen dryven, eensdeels oock, om dat de Edelen ſich des koophandels niet *II. De voornaemſte van het volck.*

niet onderwinden. Onder deſen ſtandt worden oock gerekent Richters, Rechts-geleerden, Advocaten, Procureurs, Schrijvers en diergelijcke.

III. Het gemeene volck.

Onder de derde ſtandt wordt begrepen het gemeene volck en peupel, welcke haer begeven tot den ackerbouw, en allerley handt-wercken. Deſe, behalven dat hun gelijck en ſoo een goedt recht weder-vaert als den machtighſten, genieten oock de vryheden, dieſe van hare voor-ouders ontfangen hebben, en worden tot veel ampten en bedieningen toe-gelaten. Uyt deſe Rijcks-ſtanden wierden eertijdts jaerlijcks op den eerſten May, en ſoo dickwils als daer eenige wichtige ſaken voor-vielen, een gemeyn *Concilium* ofte Parlement gehouden, alwaer de Koning ſelfs in een vergulden troon placht te preſideeren, naeſt den welcken ſaten de Vorſten en Rijcks-Raden, en wat laeger, de Gedeputeerden van een iegelijcke Stadt. Als dan wierde de Koning daer gebracht, op een wagen, van oſſen getrocken. En als de Koning op de ſael van 't paleys gekomen was, ſetten hem de Princen op ſijn Koninglijcke ſtoel, en voorts nam een ieder ſijn plaetſe; en in dien ſtaet wierde hy geheeten de Koninglijcke Majeſteyt. De autoriteyt deſes *Concilii* ofte vergaderinge is ten allen tijden hoogh geacht geweeſt, en plachten gemeenlijcken deſe nae-beſchreven ſaken daer in verhandelt te worden: Eerſtelijck, van een Koning te kieſen, te confirmeeren, ofte af te ſetten; daer nae van vrede en oorlogh, van de gemeene wetten, van de hooghſte dignitеyten en officien; aen des verſtorven Konings kinders haer wettelijck erfdeel uyt te reycken, des Konings dochters met houwelijcks goedt te verſien, en eyndelijcken van alle ſaken den ſtaet des landts betreffende: naedien het niet geoorloft was van eenige dingen, concernerende het gemeene beſte, te handelen, als alleen in deſe vergaderinge der Staten. Soo een Prince, ofte ander perſoon, van eenigh quaedt feyt overtuyght wierde, riep men hem te recht in dit Concilie, om ſijn ſake aldaer te defendeeren; inſgelijcks, als de Koning begeerde eenige groote koſten te doen, ſoo in kercken te bouwen, als kloosteren te ſtichten, dede hy ſoodanigh Concilium byeen roepen. In ſumma, dit Parlement is by uytheemſche volckeren in ſulcker aenſien geweeſt, dat oock ſomtijdts vreemde Princen hare ſtrijdige ſaken en verſchillen in handen van 't ſelve plachten te ſtellen, en recht daer van te verwachten.

Parlement, hoedanigh eertijdts;

en Autoriteyt van het ſelve.

Dit Concilium noemen de Hiſtory-ſchrijvers het Hof, Convent, ofte Parlement; en *Placitum,* om dat de ſake, daer men in 't Concilio over gedelibereert hadde, eyndelijcken wel uytgevallen was, behaeght, en belieft hadde; daerom worden by Cicero en andere, ſoodanige believingen, *placita philoſophorum* geheeten; hier van ſchijnt deſe clauſule, die men hedensdaeghs in des Konings edicten ſtelt, gekomen te zijn: *Quoniam ita placitum eſt*; in het Franſch, *Car tel eſt noſtre plaiſir*; en op Duytſch, *Want het ons alſoo gelieft.*

In deſe vergaderinge der Staten plachten oock gekoren te worden de Stadt-houders van de Gemeente, welcke ten tijden der Merovingen *Majores Domus*, Maires, ofte *Magiſtri Palatii* geheeten wierden. Deſer macht en autoriteyt is by den Koningen van Vranckrijck ſoodanigh geweeſt, als eertijdts by de Roomſche Keyſers *Præfectorum Prætorii*, die men oock *Aulæ præfectos* ofte Hof-meeſters noemde; welcke, met Koninglijcke autoriteyt verſien zijnde, door onachtſaemheyt en traegheyt der Koningen, hebben, met verloop van tijdt, de ſelve geheelijck aen ſich getrocken; want nadien ſy over 't geheele Rijck het geſagh, en in de oorlogh 't geheele bewint hadden, en de Koningen ondertuſſchen t'huys bleven, ſich vergenoegende met den blooten Koninglijcken tijtel, en haer leven in ledigheyt en welluſten toe-brengende, heeft onder de regeering Childerici, achtiende Koning, Pipinus de Hof-meeſter, die in des Konings naem langen tijdt groote en langdurige oorlogen gevoert, en de Saxens overwonnen hadde, deſe gelegentheyt waer-genomen, en ſich ſelfs Koning gemaeckt.

Soodanige macht der Koninglijcke Stadt-houders ofte Hof-meeſters, heeft begonnen ten tijden van Clotharius de II, ontrent het jaer Chriſti 588, het welck is ontrent het 130 jaer, nae dat het Rijck *Franco-Gallia* eerſt opgerecht is.

In 't ſelve jaer (ſeydt Trithemius) hebben de voornaemſte Heeren des gantſchen Rijcks, byeen vergaderende, raedt gehouden over de affettinge des ondeughdelijcken Konings Childerici, en alle voor goedt erkent, dat men den Koning Childericum ſoude affetten, als geen wetenſchap en autoriteyt hebbende om te regeeren, en Pipinum (by welcken alle de Koninglijcke macht en autoriteyt beruſtede) tot een Koning verheffen. Doch heeft Pipinus, om gewichtige redenen, ſulcks niet willen toe-ſtaen, eer men des Paus Zachariæ raedt en advijs daer van gehoort hadde.

Coneſtables.

Het ſchijnt dat daer nae, in ſtede van deſe Hof-meeſters, gekomen zijn *Comites ſtabuli* ofte Conneſtables; want alle die in 't Koninglijcke Hof, als oock in 't Rijck, eenige hooge bedieninge hadden, wierden eertijdts *Comites* ofte Graven geheeten; en was *Comes Stabuli* bynae gelijck als by de Romeynen *Magiſter Equitum*, 't welck ſoo veel te kennen geeft, als een die over de ruyterye het gebied hadde, en van de Duytſchen Maerſchalck genoemt wordt, die nu ter tijdt ſulcken authoriteyt heeft, als eertijdts *Præfecti Prætorii*, *Magiſtri Palatii*, oft de groote Hof-meeſters hadden. Onder hem ſtaen hedensdaeghs noch vier Mareſchals, aen welcke alle ſtrijdt en twiſtige ſaken, onder ruyteren en ſoldaten ontſtaen, gebracht worden.

Pairs ofte Genooten.

Daer nae heeft men, ten tijden van Hugo Capet (hoewel de Hiſtory-ſchrijvers niet accordeeren in den oorſprong daer van) opgericht de *Pares Franciæ*, ofte *Pairs de France*. Want als de voorſeyde Hugo ſich het Koninckrijck toegeeygent hadde, verſtootende de wettelijcke erf-genamen, heeft hy de voornaemſte Heeren van 't Rijck, met deſe nieuwe eere begift en verbonden, gelijck alle Hiſtory-ſchrijvers getuygen.

Doch ſchijnt, dat om tweederley oorſaecken wille deſe Pairs ofte Genooten zijn ingeſtelt, eerſtelijcken, op dat ſy ſouden tegenwoordigh zijn in de huldinge des Konings, en hem in de by-een-komſte der Princen en Grooten des Rijcks, met de Kroone, en andere Koninglijcke ornamenten verçieren; ten anderen, dat, ſoo wanneer een Prince, ofte een van de Grootſte van Vranckrijck, een groot delict ofte capitael crimen begaen hadde, ſy daer over Richters ſouden zijn; want naedien ſoodanige gerichten van oudts in 't gemeene Concilio plachten gehouden te worden, als geſeyt is, en deſe maniere van doen allengskens door der Capevingiorum aengeven aen het Parlement begon getransfereert te worden, en de Princen des Rijcks hare ſaken niet geern en vertrouwden aen 't Parlement, ſoo namen de Koningen ſoodanige gelegentheyt waer, beneffens het Parlement, dit Convent van de Pairs op te richten, die *Parium Curia*, ofte het Hof der Pairs genoemt wierde; doch is in het begin geen ſeker getal der ſelven geweeſt; want daer niet altijdt juyſt twaelf waren, maer ſomtijdts meer, ſomtijts weyniger, nae dat 'et de Koning goedt vondt, door wien deſe eere verleent wierde, tot een teken van 't grootſte beneficie; en kan genoegh met verſcheyden exempelen beweſen worden, dat met deſe digniteyt oock verſcheyde Princen en Heeren begiftight zijn geweeſt, in welckers Concilie ſomtijdts oock andere groote Heeren en Biſſchoppen bygevoeght zijn, jae oock uytheemſche Koningen en Princen.

Hoewel door deſe inſtellinge der Pairs, Hugo Capet (om de gemoederen der Grooten aen ſich te trecken) alle digniteyten en officien (die ſomtijdts, nae den tijdt vereyſchte, verandert wierden,) tot een geduurige poſſeſſie gebracht heeft, als de Hertoghdommen en Graefſchappen, en daer door niet weynigh de publijcke autoriteyt der algemeene Concilien geſwackt en vermindert, hoewel met ooghluyckinge van 't Concilie; ſoo bleven nochtans alle de andere ſaken onder het Concilio beruſten: alſoo dat oock, gelijck Budæus en Karolus Molinæus getuygen, de macht en het recht van de munte te verminderen ofte vermeerderen, altijdts, gelijck te voren, gebleven is by de Gemeente. En is die oorlogh gedenckwaerdigh, welcken de machtighſte van 't Rijck, van wegen 't gemeene beſte (en door veelvoudigh klagen der Gemeente daer toe bewogen) tegens den Koning Lodewijck de XI gevoert hebben: onder wiens regeeringe een gemeen Concilium oft Parlement te Tours is uytgeſchreven, in 't jaer 1467 op den eerſten April, in het welcke beſloten wierde, dat ſes-en-dertigh degelijcke vrome mannen, uyt yder ſtandt, ſouden gekoren en geſtelt worden tot Curateurs van 't gemeene beſte, welcke recht

ſouden

souden plegen, en 't gemeene beste helpen bevorderen, namelijcken twaelf uyt de Geestelijckheyt (die toen ter tijdt een orden oft standt alleen maeckten) twaelf uyt de Ridderschap, en soo veel Rechts-geleerden uyt het gemeene volck; en wat dese ses-en-dertigh mannen souden besluyten, beloofde de Koning by Koninglijcker eeren te ratificeeren en voor goedt t'erkennen. Dese wijse van regeeringe in 't gemeen, heeft geduurt tot de tijden der Capevingiorum. Behalven dese officien, den Admirael, Cantzler, en Rentmeester generael van Vranckrijck, &c. zijn de Raedsheeren en andere officieren des Konings, die der selver eygen saken verrichten en bedienen, als de Kamerlingen en meer andere hof-officieren.

Meer Parlementen. Met verloop van tijdt zijn meer andere Rechts-Parlementen op-gericht; waer uyt men speuren kan, dat bynae tot de tijdt der Capevingiorum, weynigh strijdige saken zijn voor-gevallen, en alles slecht toeging, soo in 't pleyten als in 't recht te spreken: 't welck men hier uyt kan mercken, dat de Koning S. Lowijs, de welcke ontrent den jare Christi 1230 regeerde, (gelijck Ionivelle, die sijn leven beschreven heeft, te verstaen geeft) alle twist-saken selver slechtede, ofte liet het geschieden door die in sijn gesel schap waren. Sulcks wordt mede van Carolo Magno verhaelt, die, als hy hem kleede, en sijn schoenen aentrock, partyen verhoorde, en scheyde; in wiens Capitulari dese wet geschreven staet: Dit sullen onse Af-gesanten te kennen geven den Graven en 't volck, dat wy alle weke eenen dagh willen verkiesen, en sitten om de klachten te hooren, en de selve te slichten. Maer als daer nae, door de verkeertheydt der tijdt, de twisten vermeerderden, wierde eerstmaels dat voortreffelijcke paleys en Raedhuys gebouwt, onder de regeeringe des Konings Ludovici Huttini, ofte, als sommige willen seggen, onder Philippe le Bel, in 't jaer 1292; toen zijnder drie gerechten gestelt, een dat men *La grand' Chambre* noemt, dat *des Enquestes*, en *des Requestes*. Koning Franciscus d'eerste heeft daer nae, in 't jaer 1521, de vierde kamer van twintigh nieuwe Raets-heeren daer by gevoeght: en wederom in 't jaer 1543 andere twintigh gekoren. Doch was dese vergadering niet geduurigh, gelijckse nu is; maer wierde uytgeschreven, met bevel des Konings, op S. Martins-dagh, en de Rechters van de Koning geauthoriseert, om het Parlement te beginnen. Deses Parlements autoriteyt heeft allengskens soo toegenomen, dat oock geen Koninglijcke wet ofte eenigh edict van waerde wierde gehouden, dan als de Raedts-heeren die hadden bevestight, gelijck door gantsch Vranckrijck in burgerlijcke ofte krijghs-saken, geene Magistraet gestelt wierde, ofte die moeste in dit Parlement bevestight worden, en aldaer den eedt doen. Van dit Parlement en mocht men oock niet appelleeren, maer voor goedt houden, 't gene by het selve besloten was. Eyndelijcken, wat de gemeene Raedt met het Parlement der Staten, (welckers naem en macht het heeft) oyt voor autoriteyt, respect en macht hadde, is nu aen desen Raedt getransfereert; maer hedens-daeghs, wanneer de Koning alleen nae sijn verstandt en oordeel, met sijnen secreten en geheymen Raedt ietwes decerneert, sulcks is geheelijcken verandert in een ordinaris gerechtelijck Concilium, en blijft derhalven de Koning voortaen ongemoeyt met de saecken des Rijcks en des gemeenen besten, hebbende eenen vaste en geduurige residentie te Parijs genomen.

Parlementen, Dit voor-geseyde Parlement streckt sich seer verre, en heeft voor alle andere ordinarise Hoven ofte Parlementen (welcke seven in Vranckrijck getelt wierden) een wijde en groote jurisdictie. Dese Parlementen handelen en nemen kenniss van burgerlijcke en hals-saken, en wat by een iegelijck der selver gedecideert werdt, daer by moet het verblijven.

van Parijs. Het Parlement van Parijs heeft dit noch boven de anderen in 't besonder, dat in 't selve somwijlen de Koningen plachten te verschijnen, als sy eenige wichtige saken, concernerende vrede ofte oorlogh, onder handen hadden: hedensdaeghs worden daer noch de verbonden en handelingen der Koningen, en wat voorts hoort tot des Rijcks constitutien, gelesen, geregistreert, en bewaert. 't Gene van oudts, het Rijck belangende, op de gemeene Rijcks-dagen en vergaderingen plachte gerefereert te worden, en nae afschaffinge van de selve, aen het Parlement van Parijs, is nu getransfereert op den Koning, en de gene, die hy in sijn Raedt begeert.

Grooten Raedt. In dit Koningrijck is oock noch een ander *Consilium* ofte Raedt opgericht, welcke men den Grooten noemt, en bestaet alleen uyt Princen en voornaemste des Hofs en des Rijcks; welcke Raedt, ten tijden van Koning Karel de sevende en de achtste, placht vergadert te worden alleen in saken betreffende de Staten des Rijcks, en het gemeene welvaren; doch is de selve daer nae met soo veel twisten en strijdt-saken overvallen en bemoeyt geworden, dat Koning Karel de VIII daer van een ordinaris Raedt maeckte, bestaende in seventien Raedts-persoonen, welck getal namaels Koning Lodewijck de XII tot twintigh vermeerdert heeft, daer by voegende den Cantzler als een President over den selven Raedt; alsoo dat onder Francisco de waerdigheyt des Cantzlers tot het Presidentschap is verheven; en dese Raed voortaen niet meer te doen hadde, als alleen met extraordinarise saken sich te bemoeyen, welcke haer van den geheymen Raedt wierden overgedragen, en bynae ordinaris, met de *appellationibus Præfecti hospitalis.*

Geheymen Raedt. Behalven de voor-verhaelde seven Parlementen, en den grooten Raedt, heeft de Koning noch een geheymen Raed, welcke den Koning altijdts vergesel schapt, en meestendeel geoccupeert is in Rijcks-saken, hoewel de selve nu oock als in een ordinaris Raedt verandert is, naedien mede de saken van de steden en Parlementen, en oock andere privé saken, daer niet veel aen gelegen is, daer in verhandelt worden; alsoo dat dese aensienlijcke en voortreffelijcke mannen (zijnde met andere dingen besigh en onledigh) de kenniss van saken, concernerende den staet des Rijcks, bynae geheelijcken zijn quijt geworden; en 't schijnt, dat de gantsche administratie des Rijcks, en alle de sorge hedensdaeghs aen den Koning, en eenige weynige Raden is over-gedragen, welcken Raedt men nu noemt *le Conseil Secret*, ofte den Secreten Raedt, in den welcken men van de gewichtighste saken des Rijcks delibereert, over welcke van te voren van den geheymen Raedt van de financien geraedtslaeght was; doch by soo verre het soodanige saken zijn, die des Konings particuliere kenniss vereyschten. In desen Raedt worden oock alle beneficien, brieven en Koninglijcke bevelen versegelt, andere Princen, Ambassadeuren, Prelaten, en Kapiteynen brieven geopent, beantwoort, en den Secretarisen der Staten over-gelevert. Daer is oock noch eenen anderen Raedt, die men noemt den Raedt van Financien, de welcke het bewind van des Konings en des Rijcks schat-kamer heeft, by welcke noch gevoeght zijn de Surintendans, de Secretarisen der Financien, en de Rekenmeesters.

Secreten Raedt.

Raedt van Financien.

't GEBIEDT VAN CALIS.

Calis. CAlis word getelt onder d'alleroudtſte havenen van Europe ; 't light twee mijlen van de ſtadt van Ardres : deſe ſeer ſtercke ſtadt is gelegen aen de zee, geſterckt met een ſeer machtigh kaſteel, en voorſien van allerley *Palen.* oorlogsgereetſchap. Sy werd ten Ooſten beſloten van 't Graefſchap van Oye ; ten Weſten van de haven van Nivelle ; ten Zuyden van de maraſſchen *Hames* ; en endelijck ten Noorden van de ſterckte van *Richeban*. Sy heeft noch eenige andere vaſtigheden in de moeraſſchen uytgeſtreckt liggende, te weten, *Brule*, *Fore-Rouge*, *Baſtard*, *l'Escluſe*, door welcke ſy afgeſcheyden werdt van Artois.

Deſe landſtreke wort in de Commentarien van Julius Ceſar, en in andere oude Roomſche Hiſtorien byſonderlijck gepreſen onder den name van *Portus Iccii*. Deſe plaetſe heeft Ceſar ſelve den weg gebaent, door welcken hy over zee eene nieuwe wereldt opſpeurde, en Landtſchappen door den Oceaen van een gereten t'ſamenhechtede, de ſelve onderwerpende ſijnen gebiede. De ſtadt Calis is recht tegen over Doeveren, maer ſeven mijlen van 't ſelve gelegen, ſulcks datmen met eenen goeden voorwindt in drie uuren tijdts derwaerts kan overſchepen. Sy wordt gerekent onder de voornaemſte ſleutelen des Rijcks, heeft eene driehoeckige geſtalte, en pronckt met ſchoone en vaſtgeboude huyſen. Maer 't gene haere grootheydt voornaemlijck vertoont, is dit, datſe t'allen tijden geweeſt is de beſittinge der aller-edelſte Stadvooghden, aen welcke ſy, gelijck als aen de getrouwſte en machtighſte opgedraegen ſijnde geweeſt, oock van de ſelve eenen ſeer grooten luyſter heeft ontfangen.

Seden. Hare inwoonderen ſijn grootmoedigh, oprecht en van eene ſonderlinge trouwe tot hun Vaderlandt : want alhoewelſe nae de victorie van Creſſy, ſich den wille van Eduard Koning van Engelandt overgaven ; 't en geſchiede nochtans niet als naer een ganſch jaer belegeringe, en door hongersnoodt geperſt ſijnde. En als Eduard, den gemeenen volcke toegeſtaen hebbende met ſoo veel huysraets uyt te trecken, als ieder konde dragen, ſes van de voornaemſte Burgeren der ſtadt, tot voldoeninge van den gedanen eed in bewaringe ſtelde, om door hunne doodt de wederſpannigheydt te ſtraffen, en de ſelve daerna tot dien eynde voor den overwinner vereyſcht wierden ; ſoo riepenſe ſtracks alle met ſtantvaſtigen en onverbaeſden gemoede : *laet ons den Koning toetreden, en voor 't Vaderlandt ſterven*. Welck dapper opſet ter ooren gekomen ſijnde van de Koninginne, Eduards huyſvrouwe, ſoo hieldſe aen en verſocht datſe ſouden vry werden gelaten, waer in oock de Koning verwilligde. Uyt dit uytnemende voorbeeldt kan 't gemoedt van de reſte der burgeren afgemeten worden.

De doodelijcke tweedrachten dan tuſſchen Engelandt en Vranckrijck ontſteken ſijnde, en hardneckelijck blijvende duuren, als Vranckrijck alreede door vele nederlagen was afgemat, ſoo wierdt 'er endelijck in den jaere 1360 tot Bretigny, tuſſchen de Koningen Ian en Eduard duſdanig een verdrag getroffen, dat de heerſchappye van *Calis*, *Merck*, *Sangate*, *Colognes*, *Hames*, *Wals*, *Oye*, en oock van 't Graefſchap van Guines, aen den Koning van Engeland ſoude blyven ; gelijck hy de ſelve oock lang heeft behouden. Maer door 't geluck en dapperheydt van Karel den Sevenden, ſijn d'Engelſchen uyt heel Vranckrijck gedreven geworden, Calis alleen uytgenomen ; welcke ſtadt Koning Henrick de Tweede in den jaere 1558, de gelegentheydt waernemende, belegert heeft, uyt Italien geroepen hebbende met een machtig heyrleger den Hertogh van Guiſe, die den Spaengiaerden, welcke in Picardyen eenige andere ſteden bevochten, den toevoer als affnyden willende, en als op iet anders uyt ſijnde, na Calis henentoogh, en ſijne heirkracht derwaerts aenvoerde, en eerſt alle d'oorlogs-vaſtigheden in 't ronde bemachtigt hebbende, de ſtadt ſelve belegerde, en korts daerna vermeeſterde ; en aldus is endelijck het Graefſchap van Oye ('t welck aen de veſtingen paelt van Calis, en tot Grevelingen, Duynkercken en Horſteck toe ſich uytſtreckt) onder 't gebiet gebracht van ſijnen ouden Prince, en wordt heden gemeenlijck genoemt *Pays reconquis*, oft *Herwonnen landt*. Maer als namaels d'Aertshertogh Albertus ſich Calis geluckelijck onderworpen hadde, ſoo is 't door de wapenen van Henrick den Grooten, altijdt Verwinner, noch veel geluckelijcker wedergekregen, en endelijck d'overgevinge van Calis gedaen ſijnde, den gewenſchten olijftack van vreede in ganſch Europa herſtelt geworden.

LE GOUVERNEMENT DE CALAIS, & PAYS RECONQUIS.

FLANDRIÆ PARS.

ARTESIÆ PARS.

CALAIS
Richeban
la Digue
Fontaine d'Eau douce
S. Pierre
Fort Nieulet
Coquelle
Fretun
Nielle
S. Fricat
Hammes
Ch. de Hammes
Coulongue
Marcq
Fort Daicque
Redoute
Redoute
F. S. Phillippe
Redoutes
Nouveau havre
GRAVELINES
Digue d'Oye
l'Escluse
Bajarde
Fort l'Escluse
Balettes
Folquin
Cappelle
Barriere
Vielle Eglise
Fort Rebus
Chasteau Henin
St. Marikercke
Fort Baster
Fort Ruyne
Eglise de Recque
Andruicq
Nordkercke
Chasteau d'Oye
Oye
Ref. de Goson
Ref. de Waldam
Ref. de pont d'Oye
Petite Walle
Watergang du Nord
Watergang du Zuid
Riviere d'Oye
Riviere du Marcq
Watergang du Wesm Ducque
Carnardiere du grand Coulombiere
Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Coulongue
Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Neufort
Nouvelle Riviere
Watergangh de Hammes
Riviere de Hammes
Riviere de Ballinghen
Riviere de Nielles
Nouelle Riviere
Riviere le trou Coquelle
Riviere d'Andres
Riviere de Guines
Riviere de Hardes
Riviere de Ballinghen
Riviere de Campagne
Riviere de Fiennes
Riviere de Boucre
Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Ardres
Riviere de Bredenarde
Riviere de Bossenarde
Riviere de Fretun
Riviere de Coquelle
Riviere de Nielle
Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Nordkercke
Riviere de Andruicq
Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Fort Rebus
Riviere de Fort Baster
Riviere de Vielle Eglise
Riviere de Barriere
Riviere de Cappelle
Riviere de Folquin
Riviere de Balettes
Riviere de Fort l'Escluse
Riviere de Bajarde
Riviere de l'Escluse
Riviere de Digue d'Oye
Riviere de Redoute
Riviere de Redoutes
Riviere de Nouveau havre
Riviere de Fort Daicque
Riviere de Fort Phillippe
Riviere de Gravelines
Riviere de Oye
Riviere de Ref. de Goson
Riviere de Ref. de Waldam
Riviere de Ref. de pont d'Oye
Riviere de Petite Walle
Riviere de Watergang du Nord
Riviere de Watergang du Zuid
Riviere de Riviere d'Oye
Riviere de Riviere du Marcq
Riviere de Watergang du Wesm Ducque
Riviere de Carnardiere du grand Coulombiere
Riviere de Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Riviere de Coulongue
Riviere de Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Riviere de Neufort
Riviere de Nouvelle Riviere
Riviere de Watergangh de Hammes
Riviere de Riviere de Hammes
Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Nouelle Riviere
Riviere de Riviere le trou Coquelle
Riviere de Riviere d'Andres
Riviere de Riviere de Guines
Riviere de Riviere de Hardes
Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Campagne
Riviere de Riviere de Fiennes
Riviere de Riviere de Boucre
Riviere de Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Riviere de Ardres
Riviere de Riviere de Bredenarde
Riviere de Riviere de Bossenarde
Riviere de Riviere de Fretun
Riviere de Riviere de Coquelle
Riviere de Riviere de Nielle
Riviere de Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Riviere de Nordkercke
Riviere de Riviere de Andruicq
Riviere de Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Riviere de Fort Rebus
Riviere de Riviere de Fort Baster
Riviere de Riviere de Vielle Eglise
Riviere de Riviere de Barriere
Riviere de Riviere de Cappelle
Riviere de Riviere de Folquin
Riviere de Riviere de Balettes
Riviere de Riviere de Fort l'Escluse
Riviere de Riviere de Bajarde
Riviere de Riviere de l'Escluse
Riviere de Riviere de Digue d'Oye
Riviere de Riviere de Redoute
Riviere de Riviere de Redoutes
Riviere de Riviere de Nouveau havre
Riviere de Riviere de Fort Daicque
Riviere de Riviere de Fort Phillippe
Riviere de Riviere de Gravelines
Riviere de Riviere de Oye
Riviere de Riviere de Ref. de Goson
Riviere de Riviere de Ref. de Waldam
Riviere de Riviere de Ref. de pont d'Oye
Riviere de Riviere de Petite Walle
Riviere de Riviere de Watergang du Nord
Riviere de Riviere de Watergang du Zuid
Riviere de Riviere de Riviere d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere du Marcq
Riviere de Riviere de Watergang du Wesm Ducque
Riviere de Riviere de Carnardiere du grand Coulombiere
Riviere de Riviere de Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Coulongue
Riviere de Riviere de Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Riviere de Riviere de Neufort
Riviere de Riviere de Nouvelle Riviere
Riviere de Riviere de Watergangh de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Nouelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere le trou Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere d'Andres
Riviere de Riviere de Riviere de Guines
Riviere de Riviere de Riviere de Hardes
Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Campagne
Riviere de Riviere de Riviere de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Boucre
Riviere de Riviere de Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Riviere de Riviere de Ardres
Riviere de Riviere de Riviere de Bredenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Bossenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Fretun
Riviere de Riviere de Riviere de Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Nielle
Riviere de Riviere de Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Riviere de Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Riviere de Riviere de Nordkercke
Riviere de Riviere de Riviere de Andruicq
Riviere de Riviere de Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Riviere de Riviere de Fort Rebus
Riviere de Riviere de Riviere de Fort Baster
Riviere de Riviere de Riviere de Vielle Eglise
Riviere de Riviere de Riviere de Barriere
Riviere de Riviere de Riviere de Cappelle
Riviere de Riviere de Riviere de Folquin
Riviere de Riviere de Riviere de Balettes
Riviere de Riviere de Riviere de Fort l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Bajarde
Riviere de Riviere de Riviere de l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Digue d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Redoute
Riviere de Riviere de Riviere de Redoutes
Riviere de Riviere de Riviere de Nouveau havre
Riviere de Riviere de Riviere de Fort Daicque
Riviere de Riviere de Riviere de Fort Phillippe
Riviere de Riviere de Riviere de Gravelines
Riviere de Riviere de Riviere de Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Goson
Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Waldam
Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de pont d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Petite Walle
Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Nord
Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Zuid
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Marcq
Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Wesm Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Carnardiere du grand Coulombiere
Riviere de Riviere de Riviere de Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coulongue
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Neufort
Riviere de Riviere de Riviere de Nouvelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Watergangh de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Nouelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere le trou Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Andres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Guines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hardes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Campagne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Boucre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ardres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bredenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bossenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fretun
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nielle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nordkercke
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Andruicq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Rebus
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Baster
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Vielle Eglise
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Barriere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Cappelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Folquin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Balettes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bajarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Digue d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoute
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoutes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouveau havre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Daicque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Phillippe
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Gravelines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Goson
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Waldam
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de pont d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Petite Walle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Nord
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Zuid
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Marcq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Wesm Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Carnardiere du grand Coulombiere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coulongue
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Neufort
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouvelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergangh de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere le trou Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Andres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Guines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hardes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Campagne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Boucre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ardres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bredenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bossenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fretun
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nielle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nordkercke
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Andruicq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Rebus
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Baster
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Vielle Eglise
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Barriere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Cappelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Folquin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Balettes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bajarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Digue d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoute
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoutes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouveau havre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Daicque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Phillippe
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Gravelines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Goson
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Waldam
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de pont d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Petite Walle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Nord
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Zuid
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Marcq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Wesm Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Carnardiere du grand Coulombiere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coulongue
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Neufort
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouvelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergangh de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere le trou Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Andres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Guines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hardes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Campagne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Boucre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ardres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bredenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bossenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fretun
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nielle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nordkercke
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Andruicq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Rebus
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Baster
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Vielle Eglise
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Barriere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Cappelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Folquin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Balettes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bajarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Digue d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoute
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoutes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouveau havre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Daicque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Phillippe
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Gravelines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Goson
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Waldam
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de pont d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Petite Walle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Nord
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Zuid
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Marcq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Wesm Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Carnardiere du grand Coulombiere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coulongue
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Neufort
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouvelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergangh de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere le trou Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Andres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Guines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hardes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Campagne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Boucre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ardres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bredenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bossenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fretun
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nielle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nordkercke
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Andruicq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Rebus
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Baster
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Vielle Eglise
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Barriere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Cappelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Folquin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Balettes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bajarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Digue d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoute
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoutes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouveau havre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Daicque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Phillippe
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Gravelines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Goson
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Waldam
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de pont d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Petite Walle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Nord
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Zuid
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Marcq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Wesm Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Carnardiere du grand Coulombiere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coulongue
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Neufort
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouvelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergangh de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere le trou Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Andres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Guines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hardes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Campagne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Boucre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ardres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bredenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bossenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fretun
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nielle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nordkercke
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Andruicq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Rebus
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Baster
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Vielle Eglise
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Barriere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Cappelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Folquin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Balettes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bajarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de l'Escluse
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Digue d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoute
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Redoutes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouveau havre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Daicque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Phillippe
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Gravelines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Goson
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de Waldam
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ref. de pont d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Petite Walle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Nord
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Zuid
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Oye
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Marcq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang du Wesm Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Carnardiere du grand Coulombiere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergang de Nouvau Ducque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coulongue
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere du Pont à Pierres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Neufort
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouvelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Watergangh de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hammes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nouelle Riviere
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere le trou Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere d'Andres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Guines
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Hardes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ballinghen
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Campagne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Boucre
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Moulin de Fiennes
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bas Boulogne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Ardres
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bredenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Bossenarde
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fretun
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Coquelle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nielle
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Ruyne
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Eglise de Recque
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Nordkercke
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Andruicq
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Chasteau Henin
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Rebus
Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Riviere de Fort Baster
Ri

De Graeffchappen

B O V L O G N E

EN

G V I S N E S.

Naem.

HEt Graeffchap Boulogne heeft een wijden omloop, is feer ſandachtigh, en van die ſoorte, dat men het brandende oft ziedende ſandt noemt; uyt welcker oorſake ſommige de naem Bolonia afbrengen willen van het woordeken *Bouillir* ofte zieden, 't welck belachelijck ſchijnt; want het ſijnen naem na de hooftſtadt heeft.

Het begint by het geberghte van S. Ingelbert, en ſtreckt tot aen de riviere Cauche, 't welck ſijn rechte lengte is; de breette ſtreckt tot aen het Turnohenſer boſch. Onder Carolus Calvus, Koning van Vranckrijck, is het tot een Graefſchap verheven, als S. Paul, Oye, Guiſnes, en Artoys oock den ſelven tijtel en ſtaet verkregen; en heeft veel ſteden en dorpen, waer van de Hooftſtadt verdeelt is in hoogh en laegh Boulogne, van elckander verſcheyden ontrent 100 treden. Het hooghſte deel was maer een Burgh ofte Veſte, eer het van de Engelſchen belegert wierdt; het andere deel light op het vlacke, en wordt met de zee beſpoelt. Deſe ſtadt wordt van vele Bononia geheeten; in een ſeker Panegyrico aen den Keyſer Conſtantinus, wordt ſy genoemt *Bononienſe oppidum*; *Notitia Provinciarum* noemt haer *Civitatem Bononienſem*, die ſtellende onder de ſteden van *Belgica Secunda*. De Françoyſen heetenſe hedensdaeghs Bouloigne, en de Nederlanders (naerder komende aen hare oude benaminge) Beunen. In ouden tijden was het *Geſſoriacum* genoemt, gelijck ſulcks betuyght Ioſephus Scaliger in ſijne brieven aen Merula, (want hy, ſchrijvende over Auſonius, bewijſt dat ontrent deſen ſtreeck landts het ſtedeken Geſſoire noch dien naem ſoude behouden hebben) Papyrius Maſſonius, Lelandus, Ortelius, en andere, gelijck oock de *Tabula Peutingeriana*, alwaer men leeſt *Geſſoriacum*, aen die plaetſe daer nu Bolonia gelegen is; Antoninus noemt het ook *Geſſoriacum*, ſtellende aldaer het 15 Legioen; elders wordt gementioneert *Geſſoriacenſis portus*, en *Geſſoriagenſis portus in Maritimis*; Ptolemæus noemt het *Geſſoriacum Navale Morinorum*: ſommige willen dat *Geſſoriacum* en *Navale Bononienſium* niet een ſouden ſijn: Ioannes Talbot maeckt 'er Calis van, andere S. Omer; Turnebus, *Vicum Soaci*; Boëtius, Sluys; Hermolaus Barbarus, Brugge; en Bilibaldus, Gent; Robertus Cænalis maeckt onderſcheydt tuſſchen *Geſſoriacum portum* en *Geſſoriacum Navale*, houdende het eerſte voor Bononien, en het ander voor *Caſletum* ofte Caſſel. Van Boulogne is geboortigh Godefridus, ſone van Euſtachius, Grave van Boulognen, Hertogh van Lothringen, eerſte Chriſte Koning van Ieruſalem. Niet wijdt van Bouloigne was *Icius portus*, waer uyt dat ſommige Calis willen maecken, doch worden ſy genoeghſaem wederleght van Ptolemæo, die naer de mondt van de Seyne *Icium Promontorium* ſtelt, daer nae *Geſſoriacum Navale Morinorum*; waer van dat Calis wel meer als twintigh duyſent treden gelegen is. M. Velſerus meent dat *Geſſoriacum* en *Icium* een ſijn: ſommige houden *Icium portum* voor S. Omer, en willen ſulks beveſtigen met den ouden naem der ſelver ſtadt Sitiem, het welck ſoo veel ſoude beduyden als *Sinus Itii*; brengen oock noch deſe reden by, dat deſe plaetſe ſeer nederigh gelegen is, en daerom met hooge oevers bewalt en omcingelt, een klaer teecken, dat alhier eertijdts een grooten inham geweeſt is. Camdenus in ſijn Britannia ſchrijft, dat *Itius Portus* langen tijdt is geweeſt op die plaetſe, die men hedensdaeghs noch Withſan noemt, niet wijdt van Blaneſt, daer over wy anderen laten diſputeren.

Steden.

Boulogne.

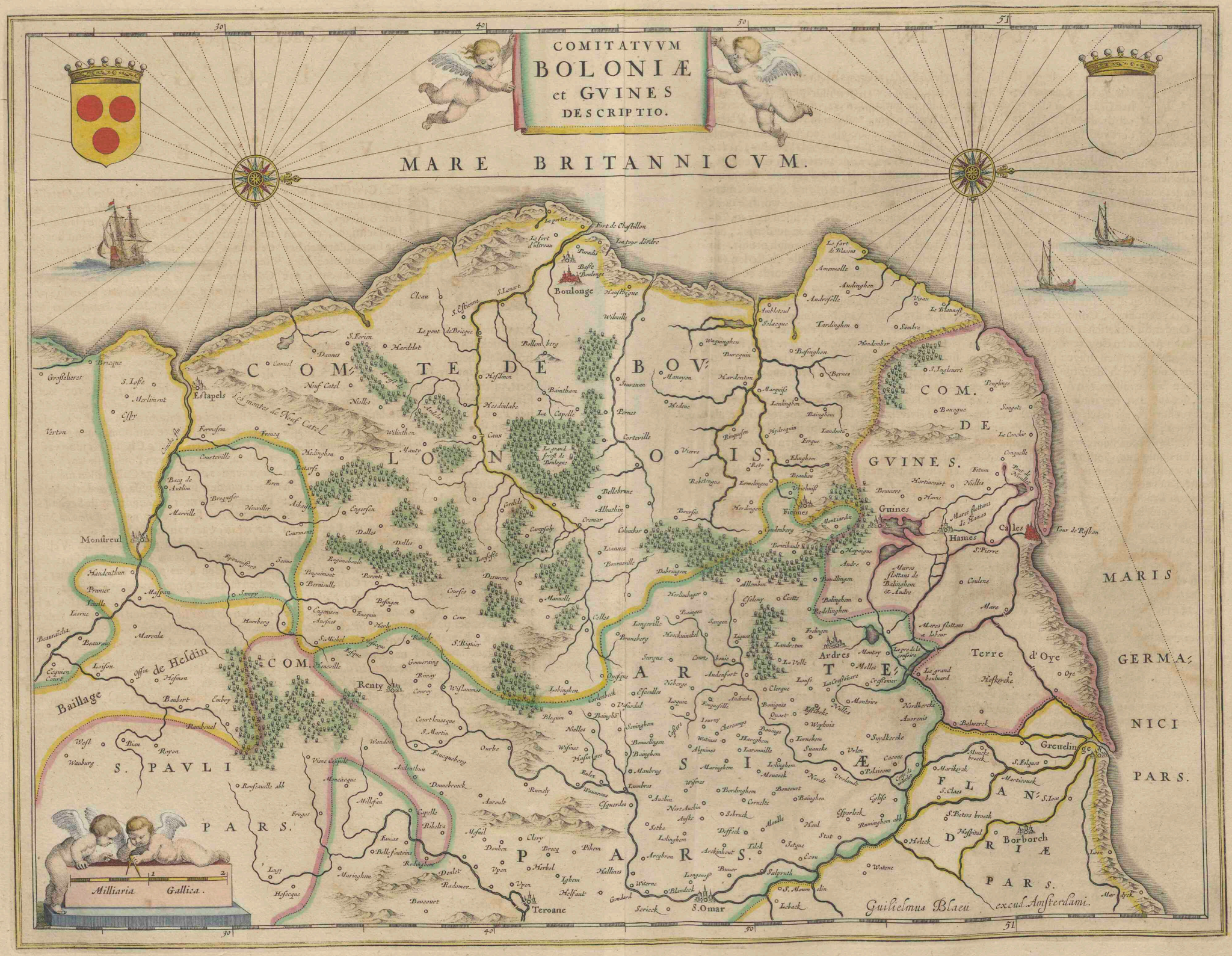
COMITATVVM
BOLONIÆ
et GVINES
DESCRIPTIO.
MARE BRITANNICVM.
COM. TE DE BOV. LONOIS.
COM. DE GVINES.
ARTESIÆ PARS.
FLANDRIÆ PARS.
COM. de Heldin
S. PAVLI PARS.
Baillage
MARIS GERMANICI PARS.
Terre d'Oye
Boulonge
Estapels
Guines
Hames
Calles
Ardres
Renty
Teroane
S. Omar
Borborch
Greuelinge
Milliaria Gallica.
Guilielmus Blaeu excud. Amsterdami.

GVISNES.

NAest aen Boulogne light het Graefschap Guisnes, van welck het Graefschap Oye gescheyden wordt door het groote Canael, dat voorby de stadt loopt, en derhalven die bynae onwinbaer maekt. Guisnes, de hooftstadt, afgedeelt in twee deelen, waer van 't eene in moraſſen leght, het andere aen het vaste landt, is van wegen sijne situatie seer sterck, en wierd in 't jaer 1558 van Hendrick de II, Koning van Vranckrijck, door sijnen Lieutenant, Françoys van Lothringen, Hartogh van Guyse, ingenomen. Wat pretensien en recht de Denemarckers in vorigen tijden op dit landeken Guisnes hadden, is van Meyerus beschreven in sijne Iaer-boecken van Vlaenderen. Daer sijn noch de steden Hartincourt, Peuplinge, Conquelle, *Portus Nivellitius*. Onder dit Graefschap sijn oock de Baronnyen van Ardres en Courtembroun, welcke van hare steden die namen dragen; eyntlijcken soo gehoort oock noch daer toe de Baronnye van Fiennen. Twee mijlen van Ardres, naer de Zee toe, leydt Calis, een stadt soo van wegen sijne gelegenheydt, als oock van gemaeckte fortificatien, seer sterck, die men altijdt gehouden heeft voor een sleutel van Vranckrijck. Philips van Bouloigne, Oom van S. Lodewijck, soude die eerstmaels bemuurt hebben; daer is een Kasteel met een stercken Toren, die lichtelijck beletten kan de invaert van de haven. Dese Stadt wierd ingenomen van Eduard de III, Koning van Engelandt, in Augusto, in de elfde maent nae die slagh, die hy in het jaer onses Heeren 1347 by Cressy gewan, tegens Philips den VI, Koning van Vranckrijck, wijdtloopigh van Paulus Æmylius in sijn negende boeck verhaelt: en hebben de Engelschen dese stadt wel 211 jaer beseten, (want Philips de Goede, Hertogh van Burgundien, de selve in 't jaer 1431 te vergeefs belegerde, door dien de Vlamingen hem geen bystant deden) en alsoo den sleutel van Vranckrijck als in haer tasschegedragen, tot dat sy in 't jaer 1558 in Februario, van de Françoysen, door den Hertogh van Guyse verovert is. Even verre van Calis en Bouloigne, light *Teroana Morinorum*, gemeenlijck Terouane, welcke Stadt, alhoewel die van Karel de V verdestrueert is, en den Bisschoplijcken stoel naer Boulogne getransfereert, soo behoudt die evenwel haren naem, wordende van die van Vlaenderen Terrennenbergh, van Antonino *Teruanna* ofte *Taruenna*, in *Tabula Itineraria Teruanna*, en van Ptolemæus *Taruanna* geheeten, en van eenige, gelijck Bovillus seydt, *Tarubanum*. Trithemius, in sijn Historie der Fransen, maeckt oock mentie der *Terrubanorum*: van sommige wordtse oock Teruana genoemt, als of sy wilden seggen, *Terra vana*, beduydende sulcks een aerdtrijck, dat ydel en ledigh leydt, sonder eenigh profijt. In *Notitia Provinciarum*, alwaer alle de steden van *Belgica Secunda* verhaelt worden, wordt oock gewach gemaeckt van *Civitas Morinorum*. In een oude steen, voor eenige jaren in Gelderlandt, een halve mijle van Nieumegen gevonden, wordt sy *Colonia Morinorum* geheeten.

Guisnes.

Andere Steden.

Calis.

Terouane.

Het gebiedt van Oye, oft *la terre d'Oye*, streckt sich tot aen Duynkercken in Vlaenderen, en heeft, behalven Oye, oock noch andere kleyne stedekens.

OYE.

Het landt van Boulogne wordt met veeler hande rivierkens en beecxkens bevochtight, als van Arche, het welcke door de stadt Renty en S. Omer loopt, en te Grevelingen in zee. Niet wijdt van daer is *Scalense æstuarium*, 't welck ebt en vloeyt tot aen het slot Ardres; noch soo sijn'er twee Zee-rivierkens oft scheurkens, als die van Maquisin en Boulognais; en Hantia ofte Hesdyn, een beecksken, waer van de stadt Hesdyn haren naem heeft; oock de broecken en moeraſſen van Ponthieu, en de riviere Cauche. Veele van dese voorgeseyde waterkens veroorsaken visch-rijcke vivers en meiren, die van de naest-gelegene Steden haren naem voeren, als die van Hames, d'André, en d'Ardres. Dese geheele streeck is met duynen langs de strandt becingelt; binnen in 't landt sijn oock sommige Bergen, als *les Monts de S. Ingelvert*, *de Neufcatel* en *Dalles*. Bosschen en beemden sijn het gantsche landt door verspreydt, welcker deelen sijn *les Bois de Surene*, *Celles*, &c. De inwoonders van dese contreye sijn seer korsel en eygen-sinnigh, sich selfs al te veel toegevende.

Rivieren en beecxkens.

Bosschen.

PICARDIEN.

Naem. ALhoewel de naem Picardien niet oudt ſchijnt, nochtans weet men den rechten gront en oorſaecke daer van niet, want de Schrijvers heel divers daer van ſpreken. Robertus Cenalis ſeydt, niet te weten, ofte de Picardi deſen naem van de ketters Begardis hebben, om dat het genoeg kenbaer is, dat de Picardi ouder zijn als de Begardi. Eenige meenen dat deſe naem komt van de lancien ofte piecken, die men daer eerſt gemaeckt heeft, ſoo ſy ſeggen. Andere trecken deſen naem van de ſtadt Pequigny, ofte van een doorluchtigh Chevalier ofte Edelman genaemt Pignon, die de gemelde ſtadt Pequigny en Amiens ſoude gebouwt hebben, en, nae de doodt van Alexander de Groote, met zijn heyrleger verſcheyde landen verovert.

Grenſen. Dit landt is in 't weſten bepaelt met een gedeelte van Normandyen, en de Britanniſche zee; in 't noorden liggen de Landtſchappen van Gallia Belgica, die men ten huydigen dage Artoys en Henegouw noemt; in 't ooſten is Lutzenburgh en Lothringen; en in het zuyden leyt Champagne, met de gantſche contreye, die met haren byſonderen naem la France genoemt wordt.

Vruchtbaerheyt. Het is een ſeer weelderigh landt, vol koren, ſoo dat het een kooren-ſchuyre van Parijs en la France geheeten wordt. Het draeght geenen wijn, 't welck (als ſommige meenen) ſoo ſeer niet en komt door de onbequame locht ofte landt, als door der inwoonderen traegheyt.

Deelinge. Picardien wort in drie deelen geſcheyden, als in het rechte oft eygene, het hooge en lage.

Picardie eygentlijck. *La vraye* oft eygen Picardie neemt zijn begin te Crevecœur, als men van Parijs komt, door het gebiedt van Beauvoys, en begrijpt onder ſich de *Vicedamies* ofte heerlijckheden van Amiens, Corbye, en Picquigny, de Graefſchappen van Vermandois, en Rethelois, het Hertoghdom van Tiraſſe.

Amiens. De Vidamie van Amiens heeft haren naem van *Ambiano*, eertijdts, nae veler Geleerder opinien, *Samarobrina*, en van Ptolemæo *Samarobriga* geheeten, ſommige exemplaren van Antoninus hebben *Samarobriva*, ofte *Samarabriga*, want *Briga* in de Spaenſche, en *Bria* in de tale van Thracien beduydt een ſtadt; ſommige ſchrijven oock *Somonobriga*, van een brugge, die over de riviere lagh, die door de ſtadt Amiens loopt; welck de oorſaecke is, nae 't gevoelen van ſommige, datſe van Keyſer Gratiaen *Ambianum* genoemt ſy, om datſe met water omringt is, oft, ſoo de Latiniſten ſpreken, *ambiatur*. Deſe ſtadt is eene van de ſterckſte van Vranckrijck, zy heeft diepe grachten, hooge wallen, en is in dat geweſte de ſleutel van Vranckrijck. Aldaer is een ſchoone kercke; met konſtige architectiſche wercken ſoo koſtelijck gebouwt als eenige in Europa; daer nu noch het geheele hooft van S. Ian den Dooper bewaert wort. Het landt van Amiens is nu een Bailliuſchap, alwaer de Preſident, ofte provinciael van de plaetſen daer ontrent, woont ten huyſe van de Majeur der gemelde ſtadt: zijne guarde leydt daer binnen, en de guarde van Buffroy, met de wacht van de burgeren, waeckende op de geeſtelijcke plaetſen. De eerſte Biſſchop deſer ſtadt was S. Firmin, geboren te Pampeluna, de tegenwoordige Biſſchop Françoys le Febvre is de drie en ſeventigſte. De inwoonders van Amiens worden van wegen harer getrouwigheyt en vromigheyt ſeer gepreſen, waerom ſy oock vry zijn van belaſting der garniſoenen en ſoldaten. Hier zijn geboren de ſeer vermaerde Medicijns Sylvius en Fernelius, en de groote Orateur Sylvius, die verſcheyde commentarien ofte uytleggingen op de boecken van Cicero en andere geleerde mannen gemaeckt heeft. De eerſte fundateur van Amiens is geweeſt, gelijck verſcheyde Schrijvers gevoelen, een fraey krijghsman Pignon genoemt, die onder Alexander de Groote gedient hadde. In 't jaer 1597, den 11 Meert, is deſe ſtadt met een ſtratagema, dewijl een hoywagen, het ſchof van de poorte ophiel, en de wacht beſigh was om de noten op te rapen, die van de Spaenſche, als boeren gekleedt zijnde, geſtort wierden, verraſt en verovert, onder het beleydt van Harnendello de Porto Carera, Gouverneur van Dorlans. Maer is korts daer nae weder belegert, en den 24 September aen den Koning van Vranckrijck met accoort overgelevert.

Corbie. De Vidamie van Corbie heeft den naem van Corbia, 't welck is een ſtadt aen de Somme, waer neffens noch een kleyne rivier loopt, die ſich in de Somme ontlaſt. Corbie is in dit geweſt de ſleutel van Vranckrijck, moegelijck is het Antonini *Curmiliaca*; tuſſchen *Samarobrina* welck Amiens, en *Cæſaromagum* dat Roye genaemt wordt.

Pequigny. Peguignya ofte Pehigny, heeft deſen naem van Pignone voornoemt; deſe plaetſe is in de hiſtorien ſeer vermaert, om dat Wilhelm, Hertogh van Normandyen, met den toename Longa Spatha, door liſtigheyt en bedroch van de factie oft partye des Graven Balduni van Camerick (die hem onder ſchijn van vrede, derwaerts gelockt hadde) daer vermoort is. De Franſche hiſtorien verhalen oock dat alle de Engelſchen, die in de ſlagh niet gebleven waren, zijn dootgeſlagen, die het woort Pequigny niet te degen konden uytſpreken, maer in plaets van 't ſelve Pequeny ſeyden.

Vermandois. Het Graefſchap Vermandois, 't welck noch ſijnen ouden naem behoudt, begrijpt in ſich, nae 't getuygeniſſe der Franſche Hiſtory-ſchrijvers, de landen van Soiſſon, Laon, en Tartenois, als oock de ſteden Noyon en S. Quintin.

Soiſſons. Het landt van de *Sueſſones* wordt gemeenlijck Soiſſons ofte Soiſſonnois geheeten, daer Antoninus oock van vermaent. De hooft-ſtadt daer van is Soiſſon, die Ptolemeus *Auguſta Sueſſonum* noemt, en verſterckt is met een kaſteel. Het is de eerſte van de ſteden van *Gallo-belgica*, behoorende onder Rheims, welcke Cæſar den naem van Koningrijck geeft. Sy is onder het gebiedt der Romeynen geweeſt, maer Clovys heeftſe daer nae beſeten, en ſijne nakomelingen nae hem, ſoo datſe het hooft van 't Koningrijck geweeſt is. De Soiſſons zijn altijdt voor kloecke en dappere mannen gehouden. De kercke en abdye der Religieuſen van onſe Lieve vrouwe aldaer is geſticht door Ebroyn, Maire oft Opperhofmeeſter van het Hof van Vranckrijck. Van S. Sixtus, eerſte Biſſchop van Soiſſons, tot den tegenwoordigen Symon le Gras van Parijs ineluys, zijn daer vier-en-tachtentigh Biſſchoppen geweeſt.

Laonnois. *Laudunenſium Ager*, ofte het landeken van Laonnois, heeft deſen naem van de ſtadt *Lauduno*, van welcke mentie gemaeckt wordt in 't leven van Carolus Magnus, hedensdaeghs Laon genaemt, gelegen aen een bergh tuſſchen de rivieren de Ayne en Oyſe, is de hooft-ſtadt van het gemelde landt, en gebout, ſoo Sigebertus ſeyt, van den Hertogh Clovis, in 't jaer 500, die daer den eerſten Biſſchop geſtelt heeft Genebald; nu ter tijdt is Biſſchop Philibert de Brichanteau de 75. Laon is heden een Bailliuſchap, hebbende onder ſich de ſteden Soiſſons, Noyon, S. Quintin, Rigabemont, Coucy, Chauny, Guiſe, Peronne, Mondidier, en Roye.

Compiegne. Compiegne is een woordt dat in het Latijn *Compendium* te ſeggen is, andere noemen het Carolopolis van Charles le Chauve, die deſe plaetſe vergroot en verſterckt heeft, nae de maniere van Conſtantinopelen, die oock de Abdye van S. Cornelius en Cyprianus aldaer geſticht heeft in het jaer 876. De jonge dochter Ieanne, die men *la pucelle* noemt, is van Compiegne door de Engelſche wegh gevoert, aen welcke ſy verkocht was door haer eygen volck; dat voorwaer een leelijcke vergeldinge was, voor de groote weldaden die ſy aen Vranckrijck hadde beweſen. Sy heeft een jaer lang met groote ellendigheyt gevangen geſeten, en is eyndelijck in 't jaer 1430, in de May-maent, tot Roan, ter plaetſe, daer nu de kerck van S. Michiel ſtaet, verbrandt; ſy was onrechtveerdigh beſchuldight en veroordeelt van ketterye en ſacrilegie, door Peter Cauchon van Beauvois, die een Engelsman van geboorte, en een groot vyandt van de Françoyſen was: waerom hy oock van de Paus Calixtus is in den ban gedaen. Nae de doodt van de gemelde Ieanne, is Guillaume Flavy Capiteyn van Compiegne, dieſe verraden en vervoerdt hadde, van zijn eygen vrouwe Blanche, met hulpe van

Septentrio

Milliaria Gallica Communia.
Milliaria Germanica Communia.

NOVA PICARDIÆ TABULA.

Occidens

Meridies

Orientis

PARTIE DE CAßEL

DE LA FLANDRE

LA COMTÉE DE LILLE

COMTE DE NAMVR.

PARTIE DE LIEGOIS

LE BOVLONOIS

LE PONTHIEV

LE MONTREVIL

LE BOVLENOIS

LE COMTE DE GVINES

LE COMTE DE MONTREVIL

LE COMTE DE S. POL

LE COMTE DE LENS

LE COMTE DE HESDIN

LE COMTE DE S. PAVL

LE COMTE DE S. OMER

LE COMTE DE TERROANE

LE COMTE DE MONTHVLIN

LE COMTE DE BOVLOGNE

LE COMTE DE CRECQVY

LE COMTE DE RVE

LE COMTE DE CROTOY

LE COMTE DE S. VALERY

LE COMTE DE S. RIQVIER

LE COMTE DE TRESPORT

LE COMTE DE DOVLENS

LE COMTE DE DOVRIANS

LE COMTE DE BETHVNE

LE COMTE DE PERNES

LE COMTE DE COVRIERES

LE COMTE DE MARCHIENNES

LE COMTE DE S. AMAND

LE COMTE DE QVIEVRAING

LE COMTE DE CONDE

LE COMTE DE MONS

LE COMTE DE BINCH

LE COMTE DE FONTAINE

LE COMTE DE MARCHIEN AV PONT

LE COMTE DE THVIN

LE COMTE DE BEAVMONT

LE COMTE DE WALCOVRT

LE COMTE DE PHILIPPE VILLE

LE COMTE DE CHARLEMONT

LE COMTE DE MARIEBOVRG

LE COMTE DE LVTZENBVRG

LE COMTE DE MAXIERES

LE COMTE DE ROCROY

LE COMTE DE MAVBERT FONTAINE

LE COMTE DE RETHEL

LE COMTE DE BOVRSEE

LE COMTE DE BOVRSCHEID

LE COMTE DE BOIS DES ARDENNES

LE COMTE DE CHIMAY

LE COMTE DE BAVAY

LE COMTE DE MAVBEVGE

LE COMTE DE AVESNES

LE COMTE DE BERLAYMONT

LE COMTE DE AYMERIES

LE COMTE DE QVESNOY

LE COMTE DE BOVCHAIN

LE COMTE DE VALENCHIENES

LE COMTE DE BOVCHAIN

LE COMTE DE ARLEVX

LE COMTE DE DOVAY

LE COMTE DE ARRAS

LE COMTE DE LENS

LE COMTE DE LESCLVSE

LE COMTE DE DOVLENS

LE COMTE DE CAMBRAY

LE CAMBRESIS

LE COMTE DE CHASTEAV EN CHAMBRESIS

LE COMTE DE CASTELLET

LE COMTE DE LANDRECHIES

LE COMTE DE CAPPELLE

LE COMTE DE BAPALMES

LE COMTE DE PERONNE

LE COMTE DE MANICAMP

LE COMTE DE TORCY

LE COMTE DE ROYE

LE COMTE DE MONDIDIER

LE COMTE DE DOMIS

LE COMTE DE HAM

LE COMTE DE NELLE

LE COMTE DE LA FERE

LE COMTE DE CHAVNY

LE COMTE DE NOYON

LE COMTE DE LAON

LE COMTE DE RETHELOIS

LE COMTE DE SOISSONS

LE COMTE DE COMPIEGNE

LE COMTE DE PONT DE PIERRE

LE COMTE DE CLERMONT

LE COMTE DE MONTDIDIER

LE COMTE DE GOVRNAY

LE COMTE DE BEAVVAIS

LE COMTE DE CRESPIN

LE COMTE DE CHAVMONT

LE COMTE DE GISORS

LE COMTE DE DIEPE

LE COMTE DE BLANGY

LE COMTE DE SENEPONT

LE COMTE DE AVMALLE

LE COMTE DE NEVFCHASTEL

LE COMTE DE ABBEVILLE

LE COMTE DE S. RIQVIER

LE COMTE DE CRECQVY

LE COMTE DE RVE

LE COMTE DE CROTOY

LE COMTE DE S. VALERY

LE COMTE DE TRESPORT

LE COMTE DE DIEPE

LE COMTE DE BLANGY

LE COMTE DE SENEPONT

LE COMTE DE AVMALLE

LE COMTE DE NEVFCHASTEL

PARTIE DE LA NORMANDIE.

PARTIE DE LA CHAMPAIGNE.

PARTIE DV VALOIS.

LE BEAVVOISIS

LE SANTERRE

LE VERMANDOIS

LE NAVARRE

LE LAONNOIS

LE RETHELOIS

LE PARTIE DE LA CHAMPAIGNE

LE PARTIE DE LA NORMANDIE

LE DIE.

Calais, Guines, Ardres, S. Omer, Terouane, Boulogne, Montreuil, Estaples, Montulin, Hesdin, S. Paul, Arien, Lilers, Bethune, Pernes, Basse, Lille, Couriers, Lens, Marchiennes, S. Amand, Quiverain, Conde, Mons, Binch, Fontaine, Marchien au pont, Thuin, Iemeppe, Namur, Dinant, Walcourt, Philippe ville, Charlemont, Beaumont, Mariebourg, Maubeuge, Bavay, Aymeries, Quesnoy, Valenchienes, Bouchain, Arleux, Douay, Arras, Berlaymont, Avesnes, Landrechies, Cambray, Chasteau en Cambresis, Castellet, Cappelle, Bapalmes, Peronne, Manicamp, Torcy, Roye, Mondidier, Domis, Ham, Nelle, La Fere, Chauny, Noyon, Laon, Rethel, Maubert Fontaine, Maxieres, Roccroy, Chimay, Bois des Ardennes, Lutzenburg, Fumay, Soissons, Compiegne, Pont de Pierre, Clermont, Gournay, Beauvais, Crespin, Chaumont, Gisors, Diepe, Blangy, Senepont, Aumalle, Neufchastel, Abbeville, S. Riquier, Crotoy, S. Valery, Rue

sijnen barbier, door Godts toelatinge geworgt. Dese heeft pardon van de Koning verkregen, alsoo sy konde bewijsen dat haren man haer hadde willen verdrincken. Koning Lowijs heeft Compiegne de kerck der Iacobiner Monicken, en die van de Minnebroeders doen bouwen.

Tartenois. De hooft-stadt der *Tartenorum*, ofte van Tartenois, is Fera, gemeenlijcken *la Fere* geheeten, een wel-bevestighde stadt, liggende aen een seer bequame plaets, by de t'samenloop der rivieren Oyse en Serve, met een sterck kasteel voorsien.

Noyon. De stadt nu ter tijdt Noyon genoemt, gelegen aen de Oyse, is een van de oudtste van Vranckrijck, wordt van Antonio *Noviomagus* geheeten, die de selvige stelt tusschen de *Suessones* en *Ambianos*, en aldaer logeert het achtiende legioen ofte regiment: van Ptolemæo wordse *Noviomagus Vadecassorum* geheeten, van de Geestelijcke *Noviomus*. Dese stadt toont noch veel teeckenen en overblijfselen harer oudtheyt. De eerste Bisschop van Noyon was S. Hilarius, de tegenwoordige Bisschop Karel de Balsac, is de acht-entachtighste. Dese schrijven haer Graven van Noyon en Pairs de France.

Vermandois. S. Quintin, het hooft en de woonplaetse der Graven van Vermandois, heeft den naem van S. Quintino, welcke daer martelaer gestorven is. Dese stadt was eertijdts *Augusta Vermanduorum* genoemt, ter eeren van Keyser Octavianus Augustus. Sy is gelegen aen de Somme tusschen veel morassen en poelen, soo datse aen die zijde de sleutel van Vranckrijck is, en in tijden van oorloge den eersten aenloop lijdt. In 't jaer 1557, heeft de Koning van Spanjen, Philippus de II, dese stadt doen belegeren, onder 't beleyt van Emanuel Philibertus, Hertogh van Savoyen. Waer op den 10 Augusti een groote slagh geschiet is, tusschen de Françoysen die de stadt meenden t'ontsetten, en de Spaensche die de victorie hadden. Daer wierden sommige grooten van Vranckrijck verslagen, vele gevangen, alle het geschut, vaendelen, en standaerden genomen, en korts daer na aen Koning Philips gepresenteert, als hy voor S. Quintin in 't leger quam, die oock, tot danckbaerheyt van dese groote victorie, ter eeren Godts en S. Laurens, op wiens dagh de slagh gewonnen was, dat wijdt-beroemde klooster l'Escuriael, seven mijlen buyten Madril, heeft gesticht, daer hy oock den 14 September 1598 gestorven en begraven is. De victorie van dese slagh wierdt meest toegeschreven de kloeckheyt van l'Amirael van Egmond. Daer nae den 27 Augusti is de stadt aen vier zijden bestormt, en de soldaten zijn heymelijck door een tooren, daer de bresse verlaten was, in de stadt gekomen, en hebbense vermeestert; doch is, door het accoort gemaeckt tusschen de Françoysen en Spanjaerden, aen Henrick de II, wederom gegeven, anno 1559.

Rethelois is gelegen tusschen Henegou, Lothringen, en Bar, waer van Rethel de hooft-stadt is. *Rethelois.*

De voornaemste stadt van *la Tirasche*, is Guise, heeft een kasteel, 't welck is als een bolwerck tegens Lutzenburgh. Sy is een oudt patrimonie van den oudtsten soon van de Hertogh van Lothringen. *Tirasse.*

Neder oft Basse Picardie heeft verscheyde deelen, als Santerre, de Graefschappen Ponthieu, Boulogne, Guiesnes, en Oye. Santerre is besloten van den bergh van S. Desiderius, in 't François *Mont Didier* genaemt, van Perone, Roye, en Nesle. Mont Didier is een stercke plaets. Perone een frontier-stadt, is gelegen aen de riviere de Somme: in dese stadt heeft Hebert Grave van Vermandois, den Koning van Vranckrijck Karel de Simpele genaemt, gevangen gehouden; die aldaer stervende, sijn Koningrijck vol troubelen en onrusten liet. Roye is oock een fraey stedeken, aldaer is een kasteel dat heel sterck is. *Cæsaromagus* is bekent in Antoninus reys-kaerte. Nesle is een sterckte en bolwerck van die sijde van het Koningrijck, en heeft oock, gelijck bynae alle de plaetsen daer ontrent gelegen, een sterck kasteel. In de gemelde stadt zijn vele vermaerde mannen geboren; de Marquisen van de selve zijn uyt het geslachte en Huys van Courtenay gesproten, 't welck sijnen oorsprong heeft van de Koningen van Vranckrijck. Ponthieu is een Graeflijckheyt, alsoo genaemt van de menighte der bruggen, die daer zijn; want het is een land tusschen de Somme en Authy, daer veel staende wateren en morassen gevonden worden. De principaelste stadt van de gemelde Graeflijckheyt is Abbeville, gelegen aen de riviere Oyse, alwaer een Presidents-stoel en Balliuschap is, dat onder Parijs sorteert. De andere plaetsen zijn Cretoy, Rue, Treport. Cressi, vermaert door eenen ongeluckigen slagh, in de welcke al de Adel van Vranckrijck is verstroyt, en wel 36000 menschen gebleven zijn: dit is geschiedt ten tijden van Philips de Valois, die overwinner was in 't jaer 1346. Alhier liggen noch de twee Graeflijckheden Monstruel en S. Paul, de welcke beyde haren naem hebben van de voornaemste steden, Monstreul en S. Paul geheeten. Monstreul is soo veel te seggen als Mont Royal, soo sommige gevoelen; andere meenen dat 'et soo heet van een seker monster, welck men seydt dat aldaer sijn plaets gehadt heeft. Neder-Picardien begrijpt oock het Graefschap van Boulogne, welcks beschrijvinge wy neffens sijne particuliere kaerte gevoeght hebben. *Neder Picardie.*

De voornaemste rivieren van Picardien zijn de Somme, daer langhs men naer Amiens en Abbeville vaert; de Oyse, by welcke la Fere leydt, met de Marne, Ayne, en Scarpe; en de riviere l'Escault, dat is, de Schelde. *Rivieren.*

Alsoo 't Hooge Picardien nu meestendeel in Nederlandt leyt, sullen wy 't hier voorby gaen, *Hoogh Picardien.*

VERMANDOIS.

Een deel van Picardien.

VErmandois leydt in dat deel van Picardien, het welcke wy Eygen Picardien, en de Françoyſen *la vraye Picardie* noemen. Cæſar en Plinius ſtellen de *Veromanduos* onder de volckeren van *Gallia Belgica*; Ptolemæus noemt die *Romandii*.

Eertijdts een Graefſchap.

Eertijts was 't een Graefſchap: de eerſte Grave was Hugo, Sone van Henrick de I, Koning in Vranckrijck, en broeder van Koning Philips. Deſe, ſoo de Hiſtorien ſchrijven, was in 't jaer 1099, met Godefroid, Hertogh van Boullion, in de oorloge van Paleſtina. Hem zijn gevolght twee Rudolphi, ſijn ſone, en ſijn ſoons ſone, die ſonder kinderen geſtorven is, en daer door het Graefſchap aen de kroon gekomen. Als de Wenden met de Burgoignons Vranckrijck ſtroopten, hebbenſe dit lant deerlijck gequelt.

Soiſſon.

Dit Graefſchap begrijpt 't landt Soiſſonnois, Laonnois, en Tartenois, met de ſteden Noyon, en S. Quintin.

Cæſar verhaelt dickmaels van de Soiſſonnoiſen, en noemt haer *Eleutheros*, dat is, vrye. Strabo heetſe Σουεσσῶνες, daer Iſaacus Caſaubonus Σουεσσανες leeſt, Ptolemæus Σέσσονες. Ten tijde van Cæſar was Koning Divitiacus de machtighſte van heel Vranckrijck, die een groot deel van deſe landen en Britannien beſat; nae wien Galba regeerde. Hoedanigh dit rijck geweeſt is, kan men hier uyt verſtaen, dat de Soiſſonnoiſen broeders en bloetverwanten waren van die van Rheims, en de ſelfde rechten, wetten, regeringe en Magiſtraet met haer hadden.

De Soiſſonnoiſen hebben een groot landt gehadt, en 12 ſteden, onder welck een is van Cæſar *Noviomagum*, nu Noyons genoemt, welck hy, van de Belgen treckende, in het reyſen proefde te beſtormen, maer konſe niet winnen van wegen de breede graft, en hoogen muer, hoewel datſe van weynige beſchermt wierd.

Clodovæus heeft de ſtadt Soiſſons genomen van Siagrius, ſone van Gilo, Preſident van Roomen: nae de doot van Clodovæus, hebben de kinderen haer de Koninglijcke heerlijckheyt weder gegeven, dieſe ten tijde van Cæſar hadde. Daer na iſſe tot een Graefſchap verheven. Karel, de ſone van Lodowijck Prince van Condé, is Grave van Soiſſon geweeſt. Louys, de eenige ſone van de gemelde Karel, was nae hem Grave van Soiſſon, &c. Pair en Grand Maiſtre de France, Ridder van beyde de ordren, en Gouverneur van Dauphiné, &c. Het is een Biſdom, waer van de eerſte Biſſchop geweeſt is S. Sixtus, geſonden van S. Pieter, en de 84 Simon le Gras, gewijdt te Parijs den 17 November 1624.

Laons.

Laonnois heeft den naem van de ſtadt Laon, daer van verhaelt wort in de hiſtorie of leven van Karel de Groote. Papirius Maſſonius meent dat deſe ſtadt gebouwt is van de Preſident Matrobius. Sy leydt op een heuvel. Karel Hertog van Lorreyne, Oom van Lodewijck, de laetſte Koning van Vranckrijck uyt de ſtam van Karel de Groote, heeft deſe ſtadt ingenomen, als hy moeyelijck was, om dat Hugo Capet hem het recht van ſucceſſie genomen hadde. De Biſſchoppen ſchrijven haer Hertogen en *Pairs de France*. De eerſte Biſſchop was S. Genebaldus; de 75, Philibertus de Brichanteau, gewijdt in de vaſten 1620, van Franciſcus Cardinael de la Rochefaucaud.

La Fere.

De hooftſtadt van Tartenois is la Fere, ſterck en wel gelegen op den t'ſamen-loop van de Oyſe en Serve, met een kaſteel verſien.

Noyon.

De ſtadt Noyon wort van Antoninus *Noviomagus* genoemt, en ſteltſe tuſſchen Soiſſons en Amiens, legert oock daer het achtiende regiment. De geeſtelijcke heetenſe gemeenlijck *Noviomus*, om kortheyts wil, gelijck men *Treſſes* ſeyt in plaetſe van *Tricaſſes*. Die meenen, dat dit de ſelve is met *Noviodunum*, dwalen. De Schrijvers ſtellen vier verſcheyden *Novioduna*; maer geen van alle heeft iet gemeens met Noyon, daer wy hier van ſpreecken. Deſe ſtadt heeft veel kenteeckens van haer oudtheyt; en is een Biſdom, wiens Biſſchoppen Graven en *Pairs de France* genoemt worden. Waer van de eerſte geweeſt is Hilarius, de 88 Karolus de Balſac, onder wien de Minimen en Capucinen, in het jaer 1610, in de ſtadt gekomen zijn.

S. Quintin.

S. Quintin heeft deſen naem van den H. Quintin, die daer Martelaer geſtorven is. Eertijdts was 't de wooninge der Graven van Vermandois, en is de hooftſtadt van deſe ſtreeck. By de oude Schrijvers heetſe *Auguſta Veromanduorum*, gelijckſe oock expreſſelijck in 't leven van S. Quintin genoemt wort. Robertus Cænalis ſchrijft, dat dit *Auguſta* t'eenemael verdeſtrueert, en niet daer van overigh is, als het klooſter, dat men gemeenlijck *Vermand-Abbaye* noemt. S. Quintin is verſterckt met een kaſteel, heeft veel geleden in de oorloge tuſſchen Philips de II, Koning van Spangien, en Hendrick de II, Koning van Vranckrijck. De riviere Somme loopt voorby de ſtadt, en ontſpringt ontrent drie mijlen boven de ſelve.

Chaſtelet.

In Vermandois liggen oock Chaſtelet, en Beaurevoir, niet verre van S. Quintin naer den noorden, en Han op de Somme naer het zuyden. Perona light op de frontieren naer 't weſten als een ſterck bolwerck van 't landt.

Han.

Peronne.

Petrus Bertius, in ſijn Boecxken van de werelt-beſchrijvinge, ſpreeckt aldus: Deſen ſtreeck, die eertijdts de *Veromandui* bewoont hebben, heeten de Françoyſen noch met de oude naem Vermandois. Het is een landt met ſloten, dorpen, en ſteden wel verſien, en het bolwerck van gantſch Picardien. De hooftſtadt is S. Quintin,

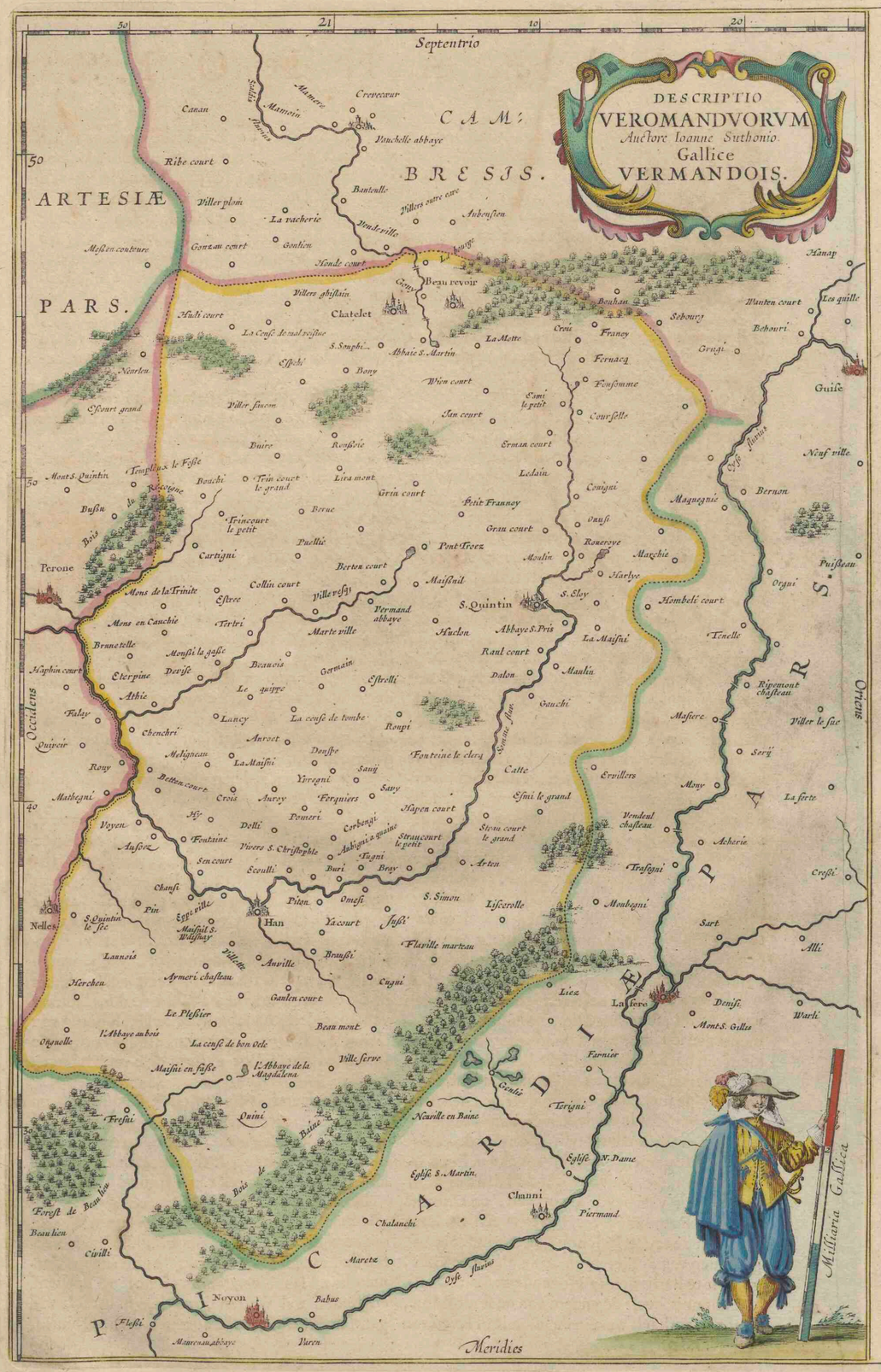
DESCRIPTIO
VEROMANDVORVM
Auctore Ioanne Suthonio.
Gallice
VERMANDOIS.
Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
ARTESIÆ
PARS.
CAM:
BRESIS.
PICARDIÆ
PARS.
Milliaria Gallica

GOVVERNEMENT
de la
CAPPELLE
par P. petit Bourbon.
Septentrio
Occidens
Oriens
Explicatio
Notarum
Villes
Bourgs
Villages
Hameaux
Chasteaux
Abbayes
PICAR:
DIÆ
PARS.
Milliaria Gallica
Amsterdami
Apud Guiljelmum
et Joannem Blaeuw.

ſoo genoemt nae Quintinus, een Patritius van Roomen, die onder den Keyſer Diocletianus, de inwoonders tot het Chriſten geloof gebracht heeft. Hier was eertijdts *Auguſta Veromanduorum*, nu t'eenemael vervallen, op wiens oude overblijffelen het klooſter, dat de inwoonders *Vermand-Abbaye* noemen, gebouwt is. 't Was weleer een Biſſchoplijcke ſtoel, die ten tijde van de Biſſchop Medardus te Noyons geſtelt is, nae 't getuygeniſſe van Karolus Bovillus. Soo is S. Quintin dan *Auguſta Veromanduorum* niet. Twee vermaerde rivieren hebben in deſe ſtreeck haren oorſprong, de Somme en de Schelde. De Somme wort van ſommige *Samona*, van andere *Sabus* en *Samara* genoemt, waer van *Samaranum* oft *Samarobrina*, dat is, Camerijck, den naem heeft. Sy heeft haer begin op een berghsken neffens de ſtadt Beauvois. De Schelde van Ptolemæus *Tabuda* genoemt, ontſpringt hier mede, en loopt voorby de ſteden Valençijn, S. Amand, Doornic, Oudenaerde, Gent, Dermonde, Rupelmonde, en Antwerpen, en ontfangt onderwege eenige rivieren, de Scarpe by S. Amand, de Leye en Lieve te Gent, de Denner te Dermonde, en de Rupel te Rupelmonde; met welcke vermeerdert, ſtort ſich met twee uytgangen in de zee. Dit Graefſchap begrijpt Soiſſonnois, wiens ſtadt Soiſſons is: Laonnois, en Tartenois, waer onder hooren de ſteden La Fere, Noyon, en S. Quintin, welck ſommige meenen dat *Auguſta Veromanduorum* is.

Het Gouvernement van
LA CHAPELLE.

Tiraſſe in Picardien.

HEt recht Picardien, behalven de Vidamien Amiens, Corby en Pequigny, en het Graefſchap Vermandois en Retelois, begrijpt oock het Hertoghdom Tiraſſe.

Steden.

Guiſe.

In dit leydt de vermaerde ſtadt Guiſe, en onder meer andere, la Chapelle, daer van deſe ſtreeck den naem heeft. Deſe wort gemeenlijck Chapelle in Tiraſſe geheeten, tot onderſcheyt van Chapelle in Henegou. Sy leyt aen het zuyd-eynde van Henegou, tuſſchen Guiſe een ſtadt in Picardien, en Chimay een ſtadt in Henegou.

Chapelle.

Palen.

In 't weſt paelt het aen Picardien, in 't noorden aen Henegou, in 't ooſt aen de Maſe, in 't zuyden aen Laonnois. Het is 20 Franſche mijlen lang tuſſchen Boncourt en Roquigny, en 13 mijlen breet.

Chapelle de hooftſtadt.

Vervins.

De hooftſtadt is la Chapelle, ſterck en luſtigh. Vervins leyt ſes mijlen van daer, en Merle ſoo verre van Vervins, op den t'ſamen-loop van twee rivieren. Op de frontieren naer het ooſten light de groote en ſchoone ſtadt Aubanton. De Oyſe bewatert dit landt, die 12 mijlen boven Guiſe ontſpringt, en midden door het lant loopende, komt by La Fere, daer nae by Compiegne, Pont S. Maixence, en andere ſteden, tot dat hy beneden Pontoiſe ſich met de Seyne menght, eerſt mede nemende ſommige rivieren, onder andere de Aiſne boven Compiegne. In deſe ſtreeck zijn veel dorpen, ſloten, en Abdyen. Aen de noort-zijde leyt het boſch, *La Foreſt de Noyon* genoemt; naer het ooſten is het mede met veel boſſchen beſet. Op de frontieren in 't weſten leyt de ſtadt Guiſe, ſoo boven geſeyt is, als een bolwerck tegen Luxenburgh, een oudt patrimonie van de oudtſte Soon des Hertoghs van Lorreyne. Wiens af-komſte wy hier by ſullen ſtellen:

Aubanton.

Guiſards.

Claudius van Lorreyne, Hertogh van Guiſe en Aumale.

Franciſcus, Hertogh van Guiſe, is geſtorven in de belegeringe van Orleans in 't jaer 1563, den 12 Februarius. Sijn broeder was Claudius Hertogh van Aumale: Sijn ſuſter was Maria, die, na de doot van haer eerſte man de Hertogh van Longueville, getrouwt is met Iacobus de V, Koning van Schotlant, uyt welcke geboren is Maria Stuart, Koninginne van Schotlant, moeder van Iacobus de VI, Koning van Engelant, Schotlant, en Yrlant; welcke, nae een lange gevanckeniſſe, door bevel van haer nichte Koninginne Eliſabeth, in 't jaer 1587 den 12 Februarius onthalſt is.

Henricus Hertogh van Guiſe, door bevel van Koning Hendrick de III omgebracht, in de vergaderinge tot Blois, in 't jaer 1588 in December. Ludovicus, broeder van Henrick, en Cardinael, is op den ſelven tijdt, in de preſentie van de Koning, in de voornoemde vergaderinge omgebracht. De andere broeder van Henrick is geweeſt Karel Hertogh van Mayenne.

Karel van Lorraine, tegenwoordigh Hertogh van Guiſe, is voor deſen Genoot van Vranckrijck, Ridder van beyde de ordren des Konings, en ſijne Majeſteyts Gouverneur en Lieutenant Generael in Provence, en Admirael van de Middellantſche zee, geweeſt.

Het Gouvernement van L'ISLE DE FRANCE, En byſonder van HVREPOIS.

France driederley.

DE naem *Francia*, ofte *France*, wordt op driederley wijſe verſtaen. Eerſt beteeckent het 't gantſche Koningrijck van Vranckrijck; ten tweeden, wat nauwer genomen, wort daer voor gereeckent een kleyn deel des Rijcks, eygentlijck *L'Iſle de France* genoemt, en is Paris met het lant daer om. Ten derden wort daer by verſtaen het Gouvernement van *L'Iſle de France*, welck, behalven het tweede, noch onder hem heeft het Hertoghdom Valois, de landen van Beauvoiſis, Hurepois, en Gaſtinois, alle in de by-gevoeghde kaerte afgebeelt.

Van de landen om Paris, en van Valois, Beauvoiſis, en Gaſtinois, volgen de byſondere kaerten en beſchrijvingen daer nevens, ſullen derhalven die hier voorby gaen, en alleen verhalen het gene in Hurepois gelegen is.

Hurepois. Het landeken Hurepois neemt ſijn begin aen de Seyne onder de kleyne brugge van Paris, en

Grenſen. ſtreckt ſich langs de ſelve riviere tot voorby Corbeil, Melun, en Moret, alwaer het door de beke Verine (die aldaer met de Loing ſich vermengt) van Gaſtinois onderſcheyden wort; en het grenſt met Brye ontrent S. Colombe grande, aen de Senonoiſen: voorts heeft het in 't noorden de Seyne, in 't weſten Normandie, in 't zuyden Beauſſe, welcken het in vruchtbaerheyt gelijck is. Het begrijpt het Vicomté en Bailjouſchap Melun, welckers hooft-ſtadt *Melodunum* by Cæſar, en oock *Metioſedum* genoemt wort, en hedensdaeghs Melun, gelegen in een eylandt van de Seyne, even gelijck de ſtadt Paris, met een ſterck kaſteel.

Corbeil. De ſtadt Corbeil wort, in het leven van S. Peter van Tarentaiſe, *Corbolium* geheeten, en is vermaert van wegen de delicate viſſchen en ſoete kreeften, die daer gevangen worden; ſy is oock met een kaſteel voorſien.

Poiſſy. *Poſſiacum*, gemeenlijcken Poiſſy geheeten, is oock een fraye ſtadt, met een kaſteel, in 't welcke de Franſche Koningen haer dickwils plachten te vermaecken, en de Koninginnen in de kraem te liggen, eer 't ſlot S. Germain gemaeckt was. Aldaer wierden oock der Koningen kinderen opgevoedt, gelijck nu te Blois en Amboyſe geſchiet.

Tuſſchen Poiſſy en Paris light *Fanum D. Germani*, gemeenlijck S. Germain en Laye genoemt, een ſtedeken, repreſenterende noch ſijne outheyt.

Vranckrijck.

Daer is in heel Vranckrijck, oft bynae in heel Europa, niet luſtiger als de ſloten San Germain en Laye, en Fontaine-Belleau. San Germain en Laye leyt niet verre van de Seyne, vol van boomen, door haer groente en ſchaduwe ſeer vermaeckelijck. Hier ſijn wondere en konſtige gebouwen, groote en wijde plaetſen, heerlijcke en Koninglijcke paleyſen, ſchoone hoven, konſtelijck met priëelen, hagen, en diergelijcke wercken verçiert, boomgaerden met pijn-boomen op de rye, na de konſt der Geometrie, geplant. Daer ſijn oock klare en ſpringende fonteynen: konſtige ſtatuen oft gehouwen beelden, en andere wercken, onder welcke is een marmore tafel, die van alle zijden ſchoon water ſtort, het welck kruycken en fleſſen van verſcheyde fatſoen ontfangen. Het beelt van de Nimphe, dat is water-godinne, is oock wonderbaer, deſe ſpeelt en ſingt ſoetelijck op een orgel. Men ſiet hier oock nachtegalen, die door ſeecker waterfluyten het geſang van de levende na-volgen. De andere ſoude men nauwlijcks konnen beſchrijven ofte uyt-ſchilderen. Koning Karel de V heeft de eerſte fondamenten van dit kaſteel geleyt. Daer na, ten tijde van Karel de VI, is het geweeſt onder de macht der Engelſchen, tot dat Karel de VII het ſelve met groot gelt gekocht heeft van een Engels Gouverneur. Nu ter tijt is het noch een aengenaem vertreck der Koningen, ſoo om den geeſt als het lichaem te vermaken, en wel beſorght van alle nootdruft: daer de overleden Koning Lodewijck de XIII een deel van ſijn kintſche dagen overgebracht heeft. *S. Germain.*

Fontaine-Belle-eau. *Fons Bellæ Aquæ*, gemeenlijck Fontaine-Belleau, is een ſeer vermakelijck paleys, luſt-huys en vertreck der Franſche Koningen; eertijdts was het de wooninge van S. Ludovic, daer nae van Philips en Françoys van Valois: het is ſoo geheeten van de ſuyvere en klare fonteynen; behalven de ſelve is hier over al menighte van levende wateren. De bouw van 't geheele ſlot is heerlijck, en een Koninglijck paleys, daer veel Koningen bequaemlijck in konnen logeeren, en na haren ſtaet getracteert worden. Lodewijck de Heylige hadde deſe plaets ſeer beſint, en noemdeſe ſijn' Eremitagie en vertreck. Als dit ſlot begon te vervallen, heeft Koninck François de I uyt heel Europa konſtige bouwmeeſters ontboden, en het ſelve doen vermaecken, en het voornaemſte ſlot van heel Vranckrijck gemaekt, ſoo dat ſijns gelijck niet lichtelijck te vinden is. En gemerckt deſe Koninck een groot lief-hebber der geleertheyt was, en als een vader der

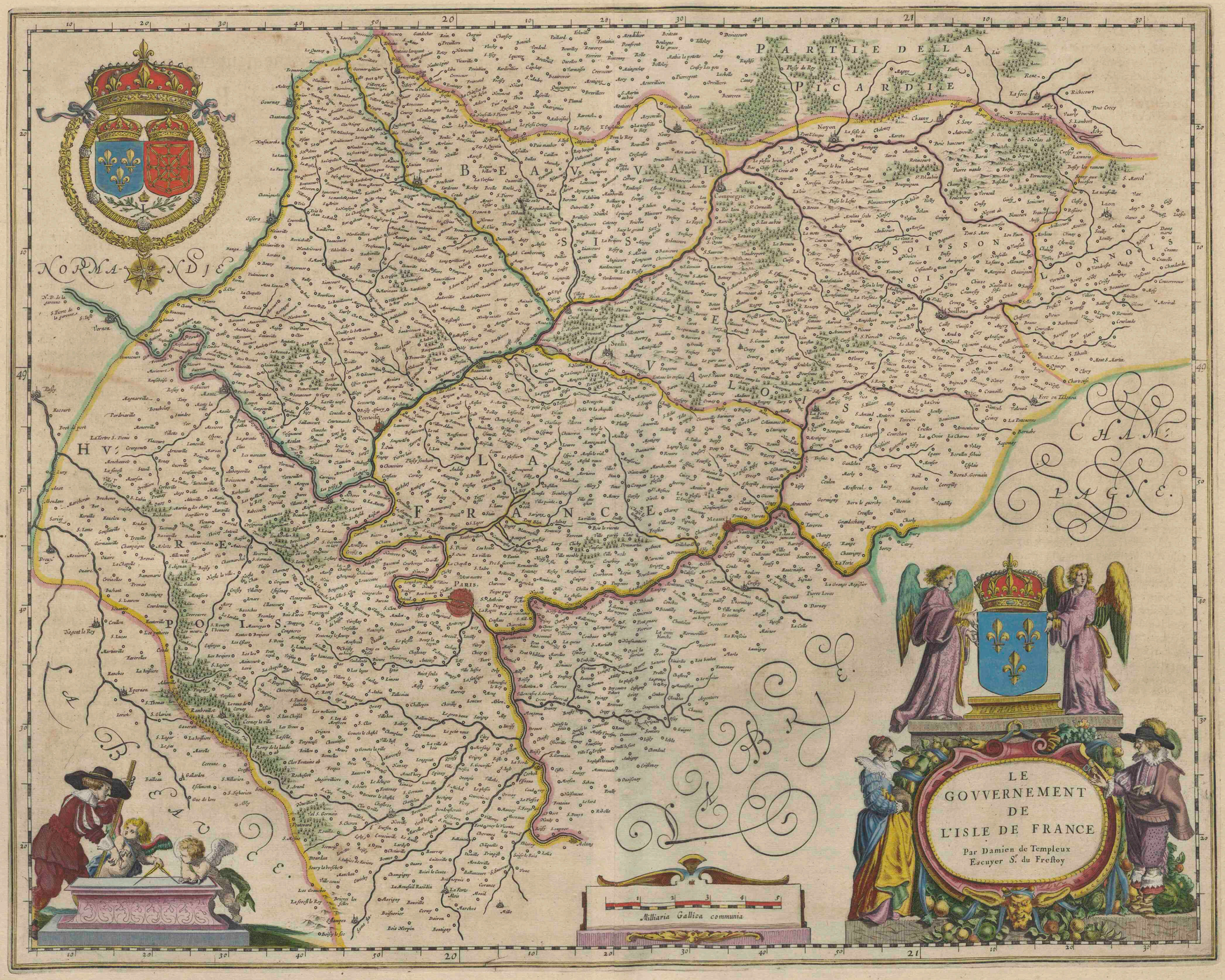
LE
GOVVERNEMENT
DE
L'ISLE DE FRANCE
Par Damien de Templeux
Escuyer S.r du Frestoy
Milliaria Gallica communia
PARTIE DE LA PICARDIE
BEAVVAISIS
SOISSONNOIS
LAONNOIS
LE VALOIS
LA FRANCE
CHAMPAGNE
NORMANDIE
HVRE
POIS
PARIS
Noyon
Compiegne
Soissons
Senlis
Pontoise
Meaux
Beauvais
Laon
Vernon
Nogent le Roy

geleerde, heeft hy hier een ſchoone Librarie ofte Bibliotheke gemaeckt. Het is ſoo luſtigen plaets als men kan bedencken. Daer is een hof met alderley ſeldſame vruchten, bloemen en kruyden beplant, met bequame wandelingen. Hier is ſoo grooten en ſchoonen vogel-vlucht, dat het de aenſchouwers doet verwonderen. Over al ſijn 'er oude opſchriften en meer andere Roomſche antiquiteyten. De naeſtliggende boſſchen ſijn bequaem tot jagen, en vogel-vang; de beecxkens, meiren, en rivieren om gemackelijck en overvloedelijck te viſſchen. De lucht is hier open en geſont. In heel Vranckrijck is 'er geen bequamer plaets tot vermaeck der Princen, principael in de ſomer. Hier ontrent ſijn veel ſloten en ſteden, daer de Hovelingen, en die te Hove te doen hebben, haer konnen onthouden. De groote Koning Henrick de IV hadde deſe plaets meer als eenige andere beſint, en heeft daer de Geſanten van veel Koningen en Princen ontfangen, namelijck wanneer hy ſijnen ſoon Lodewijck, nae hem Koning van Vranckrijck, en ſijne dochters, daer, door den Heyligen Doop, Chriſto en de Heylige kercke heeft doen inlijven.

Ruel. Ruel leyt ontrent drie mijlen van Paris; daer is een paleys van de Heer Moiſet, met tuynen, fonteynen, en vivers verçiert, en diepe grachten, met twee valbruggen; als men over de eerſte is, ſiet men twee kopere honden, die door haer ſchamelheyt water in de graft ſtorten. Daer na komt men tot de fonteyn de Rooſe genoemt, daer Hercules, de draeck met veel hoofden, en de hont Cerberus, en diergelijcke van metael gemaeckt, water ſpouwen. Nevens de viver onder de aerde is een grotte van ſchoone waterwercken, welcke beſien hebbende als men wil uytgaen, wort men van alle ſijden met water beſpat; die de trappen weer wil oplopen, wort van twee metale muſquettiers niet min beſchoten met water. Een mijl van daer is het Koninglijcke luſt-hof S. Germain hier voor beſchreven.

S. Clou. Sainct Clou is een Koninglijck ſlot en plaets, heeft den naem van Clodovæus de vierde, ſoon van Koning Clodovæus de Groote, die monick geworden en hier begraven is, en ſijn graft in de kerck gemaeckt van ſwart marmor, ruſtende op vier pilaren van porphyr-ſteen. In de rechte ſijde van 't choor is 't marmoren graft, oft ruſtplaetſe van 't hert van Koning Henrick de III, van Frere Iaques Clement vermoort den eerſten Auguſti 1589. Dit ſtedeken leyt aen een berghsken aen de Seyne, daer een ſteene brugh over leyt. Het ſlot en kaſteel ſtaet onder de Heer Gondy; op de hooghte is een gebouw, van waer een luſtigh uytſicht is naer Paris en de naeſt-liggende vlecken. In de ſaletten ſijn de conterfeytſelen van groote Heeren en haer Gemalinnen. De tuyn is verçiert met boſch-achtige wandelingen, hooge en lage, welcke alle onderſcheyden worden met fonteynen, ſteene beelden van boeren, boerinnen, en andere. Hier is oock een gewelfde chroech, op de manier van een capel, daer een tafel in ſtaet van ſwart marmor, die door verſcheyden buyſen water ſpouwt.

Arcueil. Arcueil heeft deſen naem van de *Arcubus*, dat is, bogen ofte watergangen, welcke de Romeynen in de voorſteden plegen te maken. Eertijdts heeft de Magiſtraet deſe waterloopen tot profijt van 't volck gemaeckt, en met gewelfde buyſen in de ſtadt geleyt, om haer heerlijckheyt te toonen, en der gemeente gonſt te verkrijgen. Deſe klare en geſonde wateren heeft Iulianus de Apoſtaet in ſijn paleys gebrocht door loode canalen, het ſelve verwarmt en tot ſijn baedſtoven gebruyckt. Voor eenige jaren ſijnſe met groote koſten van Henrick de IV, en ſijn Gemalinne Maria de Medicis, nieuw opgebouwt, en onder de brugh met gewelfde buyſen geleydt tot het Koninglijck Paleys van la Reyne Mere, in de voorſtadt van S. Germain, en van daer op verſcheyde plaetſen te Paris in de Univerſité.

Gentilly. Het dorp Gentilly is nu ſoo vermindert, dat men daer by komende met recht mach ſeggen, waer is't? Eertijdts ſijn hier *les Aſſemblées*, dat is, de vergaderingen der Staten gehouden, welck alles van de Normannen met andere antiquiteyten verwoeſt en belet is. Midden door het dorp loopt de riviere Bieure, wiens water goedt is om ſcharlaken te verwen.

Iſſy. Iſſy hebben de Romeynen, alſſe Paris belegerden, *Iciacum* genoemt. Hier wiert eertijdts de afgodinne Iſis aengebeden, als mede te Paris in de voorſtadt van S. Germain, daer nu de Abdye is. Hier ſijn klare en geſonde fonteynen op den wegh die naer Paris leyt.

Biſſeſtre. Biſſeſtre heeft deſen naem van 't Koninglijck ſlot Winceſtre, gebouwt van Ian Hertogh van Berry, onder de Koning Karel de V. Ten tijde van Karel de VI is 't van de vleeshouwers, en de huyvetters van Paris, berooft, en omgeworpen met gewapender handt, ter liefde des Hertoghs van Burgundien; ſoo dat hier niet te ſien is als een hoop oude ſteenen.

Het Hertoghdom
V A L O I S.

Naem. HEt Hertoghdom Valois is mede een gedeelte van l'Isle de France. Men meent dat het den naem heeft van de schoone genoeglijcke valeyen, met welcke dit landt over al verçiert is: andere willen het van elders afbrengen.

Grenſen. In het ooſten paelt het aen Champaigne, in 't zuyden aen Pariſis, in 't weſten aen Beauvoiſis, en in het noorden aen Picardien. In vorige tijden was 't maer een Graeffchap, en daer nae tot een Hertoghdom opgerecht. De eerſte Grave van Valois en Alençon is geweeſt Karel, ſone van Philips de III, Koning van Vranckrijck, broeder van Philips de Schoone. Deſe heeft, door ſijn ſoon Philips de VI, den Koninglijcken ſtam van Valois in Vranckrijck voortgeplant.

Senlis de hooftſtadt. De hooftſtadt is Senlis, in 't Latijn *Silvanectum*, dus genoemt, ſoo ſommige meenen, om datſe aen de boſcagien als gehecht is. Sy ligt tien mijlen van Parijs, en behoort onder des ſelfs Parlement. Het kenboeck der Franſche Provincien, in de beſchrijvinge van het gene men *Belgica Secunda* eertijts noemde, vermaent mede van Senlis, nu *l'Eveſché de Senlis* geheeten. *Een Biſdom.* Het is een oude en Biſſchoplijcke ſtadt, ſtaende onder den Aertzbiſſchop van Rheims, heeft een Prevoſtie en een Baljouſchap. Behalven de hooftkerck, ter eeren de Maget Maria gebouwt, ſijnder noch ſeven parochie-kercken. In het geheel Biſdom ſijn ontrent ſeſtigh parochien, met de navolgende Abdyen S. Vincent, in de ſtadt, Victorius, Charles, S. Rhemy een Abdye van vrouwen, die, ter begeerte van Koning Lodewijck de XIII, van Paus Gregorius de XV geſtelt is onder het Biſdom Soiſſons. Uyt Democharés en andere Schrijvers telt men tachtigh Biſſchoppen, waer van de eerſte geweeſt is S. Regulus, mede-geſel van de H. Dionyſius, en ſucceſſeur van Trophimus in het Biſdom Arles. Koning Robert h heeft hem ter eeren hier te Senlis een kerk gebouwt. De tweede was Nicenus, de derde Manſuetus, de vierde Venuſtus, en ſoo voorts: nu ter tijdt is daer Biſſchop Nicolaus Sanguin, te voren Canonick en Raetsheer van Parijs, die gewijdt is van Franciſcus Cardinael de Sourdis, Aertzbiſſchop van Bordeaux, in de Kercke S. Louys, binnen Parijs, in 't jaer 1623. Deſe ſtadt wort oock gereeckent onder de Graeffchappen van Vranckrijck, en heeft eertijdts haer eygen Graven gehadt, maer door houwelijck is 't gekomen aen Wilhelm Hertogh van Normandien. Als Koning Philips Auguſt, met een duyſter placaet, alle de landen, die de Engelſche in Vranckrijck beſaten, confiskeerde en verbeurt maeckte, heeft hy dit Graeffchap oock aengetaſt, hoewel dat naderhant vele deſen tijtel gevoert hebben.

Villers Coteretz. Onder de vermaertſte ſteden van dit Hertoghdom is Retz, nu genoemt Villers Coteretz, tien mijlen van Parijs, onder wiens Parlement ſy hoort, en in 't geeſtelijck onder het Aertz-biſdom Rheims.

Creſpy. Creſpy is mede een van de voornaemſte ſteden. *Heerlijckheden onder Senlis.* De Prevoſdie van Senlis heeft dit Hertoghdom vermeerdert met de Heerlijckheden Pierrefons, Bethiſi, en Verberie, de ſteden d'Angy, le Pont S. Maxence, welck, met moraſſchen omringt, ſcheyt l'Isle de France van Picardien, Pongoing, Brenouville, &c.

Compiegne. Deſe Prevoſdie begrijpt oock de ſtadt Compiegne, welck eertijts was de woonplaetſe der Koningen, van ſommige Carolopolis oft Charleville genoemt, nae Koning Karel de Kaluwe, die men ſeyt datſe vergroot en verſterckt heeft. De hiſtorien ſchrijven, dat de ſelve Karel hier vergadering gehouden heeft van de Staten van Vranckrijck, en een nationael Synode van de Biſſchoppen en Prelaten der Franſche Kercke. Deſe ſtadt grenſt aen Picardien, Soiſſonnois, en Laonnois. Het is noch dickwils een vertreck voor de Koningen van Vranckrijck, ſoo om de vermaeckelijckheydt en luſtigheydt van de plaetſe, als byſonder om de goede gelegentheyt van de jaght, die in deſe quartieren ſoo groot is als men ſoude konnen wenſchen. Onder Compiegne ſtaen Magni, Thorette, en Creil. Niet verre van Creil is een lac ofte meir, ontrent een half mijle groot, en een out ſlot, oft ſterckte, van Iulius Cæſar, ſoo men meent, gebouwt.

Pontoiſe. Onder de Prevoſdie van Senlis hoort oock de ſtadt Pontoiſe, welck is een Prevoſdie, Baljouſchap, en Vicomté, daer onder ſtaen Villeneufve le Roy, en l'Isle Adam. Sommige meenen dat Pontoiſe de ſelve ſtadt is, die Antoninus *Brivaiſara* noemt, en de reys-kaerte *Briviſara*; is het de ſelve niet, ſoo iſſe ten minſten geweeſt ontrent die ſtreeck van Pontoiſe. Hieronymus Surita, ſchrijvende op het Reysboeck van Antoninus, ſeyt, dat in alle de boecken ſtaet Brivaniſare; maer dat in het exemplaer van de Librie van Blandin, deſen naem ſoo van een

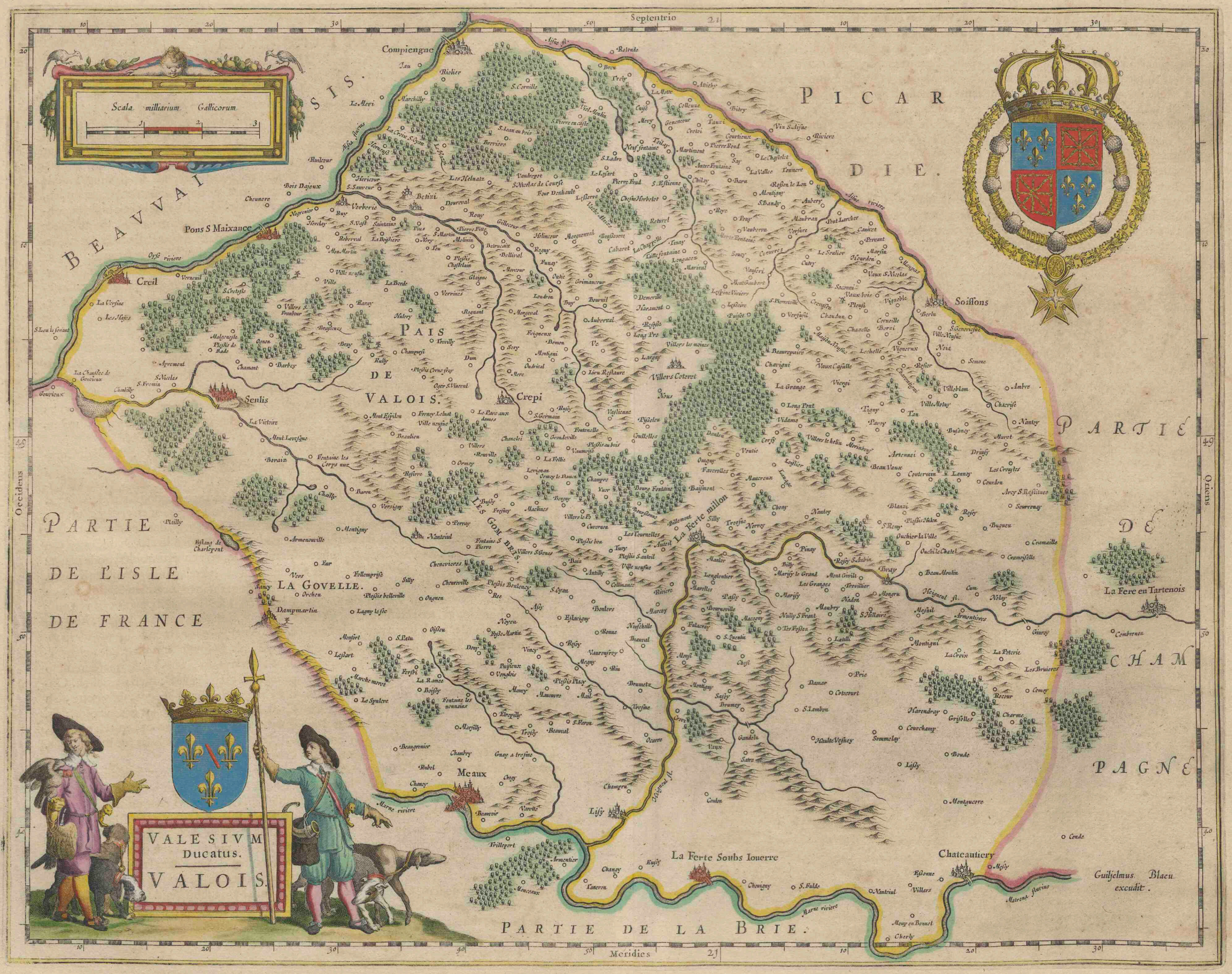
Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
Scala milliarium Gallicorum
BEAVVAISIS.
PICARDIE.
PAIS DE VALOIS.
PARTIE DE L'ISLE DE FRANCE
PARTIE DE CHAMPAGNE
PARTIE DE LA BRIE.
Compiengne
Pons S Maixance
Creil
Senlis
Crepi
Soissons
La Ferte Soubs Iouerre
Chateautiery
La Fere en Tartenois
Meaux
Lisy
La Ferte milon
Villers Coteret
LA GOVELLE.
Dampmartin
Guiljelmus Blaeu excudit.
VALESIVM Ducatus.
VALOIS.

een gedeelt ſtaet, dat *Briva* ſchijnt een ſtadt te weſen, en haren toenaem te hebben van de riviere *Iſara*, als oft men wilde ſeggen *Briva Iſaræ*. Maer in dit quartier is geen *Iſara*: ſoo dat men niet ſonder fondament ſoude mogen ſtellen *Briva Aſiæ*. Gregorius noemtſe enckelijck, ſonder eenigh byvoegſel, Briva, als hy in ſijn ſevende boeck ſeyt, dat de Kerck van S. Marten, by het dorp Brive, van de vyandt afgebrant is, en dat Avitus nae ſijn doot gebrocht is in het dorp. De ſelve maeckt mentie van de Dioceſe Brive. Boven Pontoiſe leydt Normandien.

Beaumont. Het Graeffchap Beaumont op de Oyſe light mede in 't gebiedt van Senlis; onder dit Graeffchap ſtaen Perſang en Metu. Beaumont kent voor ſijn eygen Heeren, de Princen van de Koninglijcke ſtam Vendoſme. Ontrent deſe ſtadt over de riviere d'Oyſe begint Beauvoiſis. Beaumont ſchijnt de ſelve te ſijn met Auguſtomagus van Antoninus, en dat Ptolemæus qualijck noemt Rotomagus. Sommige meenen, dat het de ſelve is, die Cæſar in ſijn tweede boeck van de Franſche oorlogen beſchrijft, en ſeyt, datſe ſterck van natuur is, rondtom met hooge rotſen beſet, en maer eenen ſteylen opgang heeft.

Beauvoiſis. Ten laetſten begrijpt het gebiedt van Senlis oock het Graeffchap Beauvoiſis, oft Beauvoiſin; waer van een byſondere Kaert is, en daer benevens ſijne beſchrijvinge.

Het Graeffchap
BEAVVOISIS.

Bellovaci.

BEauvoiſis leydt in het deel van Vranckrijck, dat men l'Iſle de France noemt. Eertijts was 't bewoont van de Pariſiens en Beauvoiſins, die van Cæſar en Plinius *Bellovaci*, van Strabo Βελλοάκοι, van Ptolemæus Βελλόβακοι geheeten worden. Gregorius Turonenſis, Ado Viennenſis, Regino, Aimonius, en andere, noemenſe *Belgivacos*. In het Regiſter ofte kenboeck der Provincien wortſe *Civitas Bellovacorum* genoemt, nu ter tijdt, Beauvoiſis, *l'Eveſché de Beauvais*. Hier van ſchrijft Cæſar aldus in ſijn tweede boeck: Nae dat Cæſar de voornaemſte der ſtadt en twee ſoonen van de Koninck Galba tot gyſelaers gekregen hadde, en alle de wapenen der ſtadt hem overgelevert waren, heeft hy die van Soiſſons bemachtight, en ſijn leger in *Bellovacos*, dat is, in Beauvoiſin gevoert; van welcke nae datſe met alle haer goederen in de ſtadt *Bratuſpantium* gevlucht waren, en Cæſar met het leger ontrent vijf duyſent treden van daer was, zijn al de bejaerde perſoonen uyt de ſtadt gekomen, en gaven met uyt-geſtreckte handen en woorden aen Cæſar te kennen, datſe haer in ſijn beſcherminge en macht ſtelden, en tegen de Romeynen niet begeerden te ſtrijden. In het ſevende boek ſchrijft hy aldus: de *Bellovaci* (dat zijn, de Beauvoiſins) verſtaende, dat de *Ædui* (dat zijn, de Burgoignons) af-gevallen waren, en te voren ontrouw geweeſt, begonnen volck te vergaderen, en openbaerlijck haer ter oorloge te bereyden. Door ſoodanige veranderinge heeft Labienus hem anders beraden, als hy te voren gedaen had, en docht, niet hoe hy eenige plaetſe bemachtigen ſou, maer op wat manier ſijn leger ſonder ſchade weder te *Agendicum* brengen. Want van de andere ſijde praemden hem de Beauvaiſins, van welcke ſtadt een groote opinie was, en die naem van kloeckheyt in Vranckrijck hadde. De autheur van 't achtſte boeck der Franſche oorloge ſchrijft oock, dat de *Bellovaci*, dat is, de Beauvoiſins, alle de andere Franſchen en Belgen in eere en lof van wapenen en ſtrijtbaerheyt ver te boven gingen. Strabo ſpreekt van de ſelfde in ſijn vierde boeck: Men ſeyt de Beauvoiſins de beſte en ſterckſte van al de Belgen zijn, en nae haer de *Sueßiones*, dat is, de Soiſſonnoiſen. De maniere van de Republijke der Beauvoiſins beſchrijft Cæſar ten deele, als hy ſeyt, datſe gewoon zijn haer Princen uyt haer eygen volck te kieſen: gelijck onder andere dien Corbeus, die, na de nederlage van ſijne burgeren, door geen tegenſpoet beweeght is konnen worden uyt den ſtrijt te ſcheyden, oft naer de boſſchen vluchten, oft den Romeynen, die ſulcks aenboden, hem overgeven; maer heeft met kloeck vechten, en velen te quetſen, de gramme overwinners gedwongen op hem met de wapenen te vallen. Inſgelijcks verhaelt Cæſar van de Magiſtraet, en groote authoriteyt der gemeente; ſoo dat de Raet van Beauvais ſich by Cæſar ontſchuldight heeft, ſeggende, dat ſy in 't leven van Corbeus ſoo veel vermogen niet hadden, als de onverſtandige gemeente. Van de ſelfde ſchrijft Ado Viennenſis aldus: de Beauvoiſins, die de andere in menighte en ſterckte ſchenen te overtreffen, hadden 40000 uytgeleſen gewapende mannen.

Dit Graeffchap, oft *Comté de Beauvois*, ſtaet onder het Baljouſchap van Senlis, welcke is in 't Hertoghdom Valois, dat men noemt, *le Pays de Valois*. *Onder Senlis.*

De boeren van Beauvoiſin hebben, ten tijde van Koninck Ian, een oproer gemaeckt, die men *Iaquerie* noemde, principael tegen den Adel, daerſe veel van doot ſmeten. Ten laetſten zijnſe geſtilt door den Dolphin Karel. *Oproer.*

De hooftſtadt is *Bellovacum*, dat is, Beauvais. Joſephus Scaliger meent dat deſe het *Bratuſpantium* van Cæſar is, en onder de volgende Keyſeren *Cæſaromagus* geheeten. Karolus Bovillus ſeyt ter contrarie, dat *Bratuſpantium* een dorp is, Granviller oft Grattepance genoemt: andere ſeggen, dat het Clermont in Beauvoiſin is. Vigenere maeckt 'er Beaumont af, gelegen by de Oyſe. Van Bratuſpant leeſt men in 't leven van S. Guibert, en by Sigebertus in de hiſtorie van Anfrid Biſſchop van Wtrecht. Maer wat is 't van noode uyt *Bratuſpanto Bellovacum* te maken, gemerckt Cæſar ſelve op de plaetſe hier boven gemelt *Bellovacum* een ſtadt noemt? waer van het volck *Bellovaci* genoemt zijn. De ſelve maeckt van *Bratuſpantium* en *Bellovacum* twee verſcheyde ſteden, hoewel hy die beyde in 't gebiedt van Beauvoiſis ſtelt. *Hooftſtadt Beauvais.*

Belgium was eertijts oock een groote ſtadt in Beauvoiſin, en onder de Belgen van groot aenſien en volckrijck, daer Cæſar en ſommige van ſijn regimenten ſomwijlen haer winter-quartier hadden. Guicciardin, die de Nederlanden beſchreven heeft, ſeyt datſe Beauvais in Picardijen is, niet *Bevacum*, dat is, Bavais in Henegou. *Belgium.*

De ſtadt Beauvais leydt in een luſtige con-

COMITATVS BELLOVACVM, Vernaculè BEAVVAIS.

PARTIE DE NORMANDIE.

PARTIE DE PICARDIE.

VEXIN.

PARTIE DE DIE.

PARTIE DE VALOIS.

LA FRANCE.

Septentrio

Meridies

Occidens

Orientis

Amsterdami Apud Guiljelmum et Joannē Blaeu.

Gelegenheyt van Beauvais. treye, aen d'een ſijde heeftſe vruchtbare bergen, die niet heel hooge ſijn, aen de andere ſijde goet zaeylant. Hier waſt oock wijn. De vrouwen hebben hier ſchoone privilegien, haer verleent van Lodewijck de XI, Koning van Vranckrijck, in 't jaer 1472; om datſe oorſaeck waren dat Karel de Stoute, Hertogh van Burgundien, ſonder iets uyt te rechten moeſte vertrecken, nae dat hy de ſtadt een maent hadde belegert.

Privilegie voor de vrouwen.

Rivieren. In de ſtadt wort een rivier door een kanael geleyt, welck door de ſelve loopt. Daer ontrent vloeyt de Thare, Therain. Over de Thare leydt een ſteene brugh niet verre van de plaetſe daerſe in de Oyſe valt; van welcke brug de ſchepen, met ſout en andere ſware vracht geladen, met paerden lichtelijck tegen ſtroom opwaerts getrocken worden. Sy heeft een Biſſchoplijcken ſtoel, en haer Biſſchoppen ſchrijven ſich Graven en Pairs de France. Hier ſijn ontrent twee-en-dertigh kercken, waer onder dertien prochie en ſes collegiale. In de principaelſte, S. Pieter toe-geeygent, ſijn twee-en-veertigh Kanoniken. In 't heel Biſdom worden vier-hondert parochi-kercken getelt, in 10 Decanyen gedeelt, behalven de Abdyen en vijftigh Prioryen. De eerſte Biſſchop alhier was S. Lucianus ten tijde van Domitianus, gewijdt van S. Dionyſius Areopagita; de laetſte en ſes-en-tachtigſte is Auguſtinus, broeder van Renatus de voorgaende; deſe Auguſtinus is eerſt Kanonick geweeſt en cantor, daer na Aelmoeſſenier geworden van Anna van Ooſtenrijck, Koninginne van Vranckrijck.

Niet verre van Beauvais is de ſtadt Clermont, die den tijtel van een Graefſchap voert, en met een kaſteel verſterckt is. Lodewijck de IX, die men de Heylige noemt, heeftſe ſijn ſoon Robert *jure apanagii*, dat is, tot onderhout gegeven. Wiens ſone Lodewijck de Groote, de II Grave van Clermont, gemaeckt is eerſte Hertogh van Bourbon in 't jaer 1329, van Philips de VI, Koning van Vranckrijck. Van deſen is gekomen de Koninckliijcke ſtam van Bourbon, die nu de kroon beſit.

VEUXIN.

HEt landt Veuxin is, als wy voren geſeydt hebben, een gedeelte van l'Iſle de France, doch aldaer niet beſchreven om dat het in die kaerte niet vervat is, maer den leſer tot hier geweſen; ſeggen dan tot voldoeninge, dat het heeft in 't ooſten Beauvoiſis, in 't weſten een deel van Hurepois, en in 't noorden Normandyen, en leght benoorden de Oyſe door de ſelve riviere van de andere deelen van l'Iſle de France afgeſondert. In dit quartier is de voornaemſte ſtadt Pontoiſe, ſeven Franſche mijlen van Parijs, in ſoo goeden oort, dat de vrouwen van deſe ſtadt voor een ſpreeckwoort hebben, dat ſy haer dochters aen gene-ſijde van de Oyſe niet willen uythylicken: dat is, ſo ſy uytleggen, buyten de palen van alle gemack.

De andere ſteden zijn Maigny, en Meulan, eertijts *Mellentum* genoemt, gelijck oock het eylant in de Seyne dat aen deſe ſtadt light.

't GRAEFSCHAP VAN VEXIN LE FRANÇOIS.

BY Montfort wort oock gereeckent het Graefschap van *Vexin le François*; want de volckeren, daer Ceſar van meld onder den name van Velocaſſen, ſaten ſuſſchen Calis en Vermandois. Sy worden van Ptolemeus genoemt *Veneliocaſii* oft *Veveliocaſii*, van de Hiſtoriſchrijvers *Vilcaſſini* en *Wlcaſſinenſes*; en 't landſchap ſelve *Vilcaſſinum*, *Wlcaſinum*, *Vilcaſinus pagus*, *Vilcaſinenſe* oft *Vulcaſſinenſe territorium*, en *Vilcaſſina provincia*. Dit geweſt breyde ſich eertijdts uyt van de riviere d'Oiſe tot aen d'Andele toe, door welcken ſtroom het ſelve wierdt afgereten van het landt van Cales, gemeenlijck gelegt *Pays de Caux:* maer na dat de Normannen die Provincie bemachtight hebben, die van hun den name verkregen heeft van Normandien, ſoo is het Velocaſſijnſche landt geſcheyden geworden in twee deelen, van welcke 't een het *Vilcaſſinum* der Normannen, 't ander der Françoiſen genoemt is geworden. Het *Vilcaſſinum* der Normannen light uytgeſtreckt tuſſchen de rivieren d'Epte en d'Andele, en is aen 't Hertoghdom van Normandien gehecht gebleven, 't welck wy oock betoonen ſullen in de beſchrijvinge van Normandien ſelve. Maer 't Franſche *Vilcaſſinum* oft *Vexin le François*, draeght deſen naem om dat het tot den Françoiſen gehoort. Tot palen heeft het ten zuyden de Seyne en Montfort, ten ooſten de riviere d'Oiſe en 't landt van Parijs, ten weſten de riviere d'Epte, en 't *Vilcaſſinum* der Normannen; en endelijck wordt 'et ten Noorden beſloten door de riviere *Terin*, en door het landt van *Beauvoiſin*. 't Landt van *Vexin le François* is een Graefſchap van oude geheugeniſſe, vele vermaerde ſteden behelſende, namelijck *Pontoiſe*, *Chaumont*, *Mante*, en andere.

Namen.

Uytbreydinge.

Palen.

DE GRAEFSCHAPPEN VAN MANTE en MEVLLENT.

't Graefſchap van Mante.

DE Hiſtoryſchrijveren, die verhael doen van de ſtadt Mante, gevenſe verſcheydene namen; want in de Hiſtorie van Koning Lodewijck den Vetten, beſchreven door Sugerus Abt van S. Denys, wordſe genaemt *Meduntenſe caſtrum*. Ordericus Vitalis heetſe ergens *Medantenſe caſtrum*, met veranderinge ſlechs van een letter; en met inwerpinge van eenige weynige, *Madantum*, en *Mandantum*; en in d'ou-

de Bullen wordſe *Medanta* genoemt, maer meeſt *Medunta*. Sy leght aen de Seyne daerſe ten zuyden ſiet, en hoewelſe de palen van Vexin te buyten gaet, ſy gehoorde nochtans tot de Graven, beſitteren deſer landſtreeke, en wierd gerekent onder de voornaemſte ſteden des Graefſchaps. Koning Philips d'Eerſte voeghde deſe ſtadt by ſijne kroone; maer alſſe Willem d'Eerſte, Koning van Engelandt, hem weder eyſchte, als ſeker gedeelte ſijner Provincie, heeftſe hem Philips geweygert; waer over hy, genoopt van raſerye, de ſelve rondom in den brand geſteken, en al 't omliggende landt wreedelijck geſtroopt heeft.

Mantis-villa, niet verre gelegen van Mante, gehoorde wel eertijds aen Simon, ſone van Rudolph, Grave van Mante; maer als hy de Monnickskap had aengetrocken, heeft hy de ſelve uyt eene doorluchtige mildheyt aen d'Abdye van Cluny overgedragen; tot welcke oock gehoort het Deconaet van Graſſicourt; maer Roſny ſteeckt uyt boven dit.

Wat aengaet Meullent, 't is eene andere ſtadt van *Vexin le François*, liggende op de Seyne, by welcke een kleen eylandt light, waer in eene ſterckte rijſt die niet onvermaerd en is. Onder de brieven van Yvo, Biſſchop van Chartres, is daer een van hem geſchreven *aen de Klercken van Meullent, en aen allen die ſijn in 't Archidiaconaet van Poiſſy*. Sy heeft haer begin van heel oude tijden, en is verciert met een Prioraet. *Meullent.*

In deſe Caſtellanie van Meullent wordt menige heerſchappye en landtgebiedt gevonden, als, *Vaux*, *Vigny*, *Longueſſe*, &c.

DE GRAEFSCHAPPEN VAN CHAVMONT EN MAIGNY.

HEt reſterende gedeelte van *Vexin le François* in ſich beſluytende *Chaumont*, *Maigny* en *Pontoiſe*, wordt geregeert door 't Bailjuwſchap van *Senlis*. *Chaumont* oft *Calvus-mons* is de voornaemſte oft de hooftſtadt deſes gebieds. Sy wordt oock van ſommige genoemt *Calus-Mons* en *Calidus-Mons*, tot welcke namen noch gedaen wordt *in Vilcaſſino*, of *en Vexin*, om de plaetſen eens ſelven naems t'onderſcheyden; want in andere geweſten worden oock ſteden gevonden alſoo genoemt. De ſtadt ſchijnt oudt genoegh te ſijn, voornaemlijck in haer opperdeel, 't welck heel byna verbroken is ter plaetſe daer 't uytſiet na den toren van Balby. In dit

't Graefſchap Chaumont.

CARTE DV PAYS VEXIN FRANÇOIS.

Septentrio.

Occidens.

Orient.

Meridies.

PARTIE DE LA NORMANDIE.

LE PAIS et FOREST D'YVELINE PARTIE DE L'HVREPOIS.

BEAVVAISIS.

L'ISLE DE FRANCE.

Milliaria Gallica.

Amstelodami, Apud Ioannem Blaeu.

gebied ſijn noch eenige andere plaetſen, *Maudeſtour*, *Serranz*, *Bourris*, *Natainville*, *Trie*, *Parnes* oft *Pernes*, alwaer een vermaerdt Prioraet is van S. Martijn; voorts varende langs den oever van de riviere d'Epte, vindt men den tempel van S. *Clara* en *Neuf-Chaſtel*, oock *Roche-Guyon*, eene plaetſe ſeer ſterck door nature en konſt, oock vereert met den tijtel van Graefſchap; de welcke geſeten is op een ſeer hooge rotſe aen den oever der Seyne, van waerſe oock den naem erlangt, gelijck oock van hare Gouverneurs, die meerendeels den name van Guido gevoert hebben. Sugerus Abt van S. Denys getuyght, dat Guido Heere der ſelve aldaer wierd omgebracht van ſijnen ſchoonvader, ten tijde van Lodewijck den Vetten; 't welck als de Koning te weten quam, ſond hy een leger om de plaetſe te beſtormen, die hy oock in weynigh dagen vermeeſterde, en tot wrake van 't ſchelmſtuck dede hy dooden alles wat hy daer binnen vond. In 't ſelve geweſte liggen *Benecourt*, *Beauregard*, *Chantemerle*, en den tempel van *S. Marten*, *Vaux*, *Francourt*, *Maudeſtour*, en andere plaetſen van *Vexin le François*.

Maigny. *Maigny* is een kleen ſtedeken gelegen in de Kaſtellanye van *Chaumont*, 't is vereert met eene Collegiale kercke van Canonicken; hier aen grenſen *Villarceau*, *Roulleboiſe*, *Ambleville*, *Omerville*, by 't welcke licht *Allincourt*, ſijnde eene Baronye. Niet verre van daer vertoont ſich *Montjaveux*, aldus genoemt na der Heydenen Jupiter; oock *Chars*, in ouden parkemente *Charcium in Vilcaſſino* geheeten, van welcks boſſchen het oudt Regiſter gewaeght, 't welck van de gifte ſpreeckt gedaen aen 't klooſter van S. Denys: *in nemoribus de Charcio, videlicet de Lusleiz, de Eſpineto, de Valleoſtru, de Diviſionibus, de Eſſartelis, de Geneſtaio, & du Cheſnay.* Van daer gaende na Pontoiſe ontmoetmen *Cormeilles* geſeght *en Vexin*, tot onderſcheydt van *Cormeilles*, gelegen in 't landt van Parijs. Laet ons nu voortgaen tot de Kaſtellanie van Pontoiſe.

Cormeilles.

PONTOISE.

Pontoiſe. POntoiſe is 't Gebiedt onderworpen van *Senlis*, en wordt geregeert door de ſelve wetten en gewoonten. 't Light aen de riviere d'Oiſe, alwaer eene ſeer oude brugge is, waer af het den naem heeft van Pontoiſe. Het reysboeck des Rijcks, 't welck Antoninus wordt toegeſchreven, noemt 'et *Briviſara*; de kaerte van Peutingerus *Briviſura*, welck woordt met Pontoiſe overeenkomt; want *Briva*, een oudt Franſch oft Galliſch woordt, beteeckent eene brugge; van waer oock komen *Samarobriva*, *Somonobriva*, *Briva ſuper Vram*, en *Briva-Curretia*, om d'overgangen en bruggen deſer ſtroomen aen te wijſen. Waerom oock waerſchijnlijck is, dat de brugge gebouwt over d'Oyſe d'oudſte van allen ſy geweeſt, en daerom aen de ſtadt den naem heeft gegeven; ja dat doenmaels die brugge d'eenige geweeſt ſy, waer langs men reyſde uyt de ſtadt van *Beauvoiſin* naer Parijs. Die wat nauwer opmerck neemt, ſal gewaer werden, dat voormaels de brugge wat leeger heeft gelegen, namelijck by 't klooſter van S. Martyn, alwaer noch d'overblijfſelen der balcken alreede verrot geſien werden; want met die brugge komt overeen d'algemeene wegh, die in d'oude tijtelen van dit geweſt genoemt wordt *de wegh van Iulius Ceſar*. Oock ſtaen 'er in den omring des kloſters ſelve eenige wijngaerden geplant, onder de welcke ſpeloncken liggen, waer uyt men giſſen kan, dat deſe ſtadt wel eertijdts hier heeft geſtaen. Ten laetſten wierd de Kercke ſelve van onſe Vrouwe, die tegenwoordelijck buyten de ſtadt light, geacht voor de voornaemſte Parochie der burgeren; want de nieuwe brugge alreede gemaeckt ſijnde, ſijn d'andere eerſt gebout geworden. Voorts is de riviere *d'Oiſe* oock met andere namen genoemt geweeſt; want *Eſia* wordſe geſeght van Vibius Sequeſter, *Ezera* van Lodewijck den Stamelaer in ſekere brief; in de Chronijcke van de daden der Normannen *Hiſa*; en endelijck van Flodoardus en Sugerus, Prelaet van S. Denys, *Sara*; waer uyt oock de ſtadt ſelve verſcheydelijck wordt genoemt, te weten, *Ponteſia*, *Ponteſium*, *Pontezera*, *Pons-ſeræ*, of *Saræ*, &c. oock vindtmen Munte genoemt *Pontiſarenſis*, en *ſolidi Ponteſienſium*. Sy wordt verdedight door een kaſteel, eertijds gebouwt om den aenloop der Normannen te bedwingen, op datſe namelijck d'Oiſe niet ongeſtraft en paſſeerden; maer te vergeefs: want den aenval der Noormannen bywijlen geſtuyt hebbende, ſoo is 't nochtans endelijck hunne dulheyt ten deele gevallen, die 't ſelve in brandt hebbende geſteken, terſtondt na Parijs toe vlogen. Voorts is de ſtadt verciert met vele kercken en kloſteren.

Maubuiſſon. Niet verre van Pontoiſe light de doorluchtige Abdye van *Maubuiſſon*, gebout door de mildheydt van Koning Lodewijck den Heyligen, 't welck hy dede op 't verſoeck van Blanche ſijne moeder, die hier hare grafſtede hadde verkoren, ja ſy beval noch in leven ſijnde, dat men Philippa van Champagne haere bloedtverwante, oock alhier ſoude begraven.

't Gebiedt der Kaſtellanye van Pontoiſe begrijpt noch veel andere plaetſen van geenen geringen belange, te weten, *Villeneuve le Roy*, *Henonville*, *Marines*, *Griſy*, *Eſpies*, *Valengoujart*, in 't Latijn *Vallis Enjardi*, en *Vallis Engueivardi*; *Hedouville*, *Berville*, *Sandricourt*, *Amblainville*, *Herouville*, *Auvers*, *Mery ſur Oyſe*, oft *Meriacum ad Iſaram*, &c.

L'Iſle Adam. By deſe landſtreke wordt oock gerekent d'oude Kaſtellanye van *l'Iſle Adam*. Deſen naem heeftſe verkregen van ſeker kleen eylandeken door d'omdraeyinge des ſtrooms geformeert, en van den naem van *Adam*, by hare eerſte Heeren aengenomen. Onder deſe Kaſtellanye gehooren van ouds deſe volgende plaetſen, *Nogent ſur Oiſe*, *Valmondois*, *Marquemont*, en *Champ-dolent*. In dit geweſte light het ſeer edele kloſter der H. Maria, oft d'Abdye van den Dale, gemeenlijck genoemt *l'Abbaye du Val*, en 't dorp *Villiers-Adam* geſeght, liggende by de geſeyde Abdye.

Abbaye du Val.

't LANDT EN BOSCH VAN YVELINE.

HEt Boſch van Yveline ligt ten Zuyden aen 't landt van Parijs ; ten Ooſten ſtoot 'et aen dat van Gaſtinois. Dit geweſte plag ſijne palen wel eertijds langer en breeder uyt te breyden; niettemin 't bevat als noch twee Baljuwſchappen, te weten *Dourdan* en *Montfort Amaury*, die 't gebiedt van het Eylandt van Vranckrijck ſijn onderworpen ; alhoewelſe in 't geeſtelijcke den Biſchop van Chartres erkennen. Dit Boſch heeft in d'oude Regiſters verſcheydene namen ; want het wordt genoemt *Æqualina ſilva*, *Equalina* en *Aquilina* ; ja Koning Robert noemt 'et in ſijnen machtbrief *Eulinam*, Lodewijck de Ionge *Egilinam*, Sugerus Abt van S. Denys *Yvelinam*, en endelijck de Franſche Hiſtoryſchrijvers *Yveline* ; alle welcke byſondere benamingen van de ſtroomkens en beecxkens ſijn afgekomen, daer 't overal vol van is : want een van de ſelve behoudt noch den name van *Yve* of *Yvete* ; en 't gene in 't Latijn *aqua*, in 't Duytſch *water* geſegt wordt, wierdt in oudt en nu byna afgegaen Franſch *Egue*, *Eve* en *Yve* genoemt : ja in eenige Provincien van Vranckrijck gaet 'et noch in ſwange, al waer de canael of gote, door welcke 't water uyt de huyſen geleydt wordt, *Evier* word geheeten. Sommige nochtans meenen, dat de naem van de merrien afgevloeyt ſoude ſijn ; en in d'oude Franſche tale 't Boſch *Yves* genoemt is geweeſt, om de ſeer groote menigte der paerden, die aldaer gingen weyden ; waer uyt miſſchien oock eenige oorſaeck genomen hebben om 't ſelve *Silvam Caballinam* te noemen.

Het ſeer aengenaem vermaeck der jacht heeft tot allen tijden de Koningen herwaerts aengelockt : alhier is 't dat Caroloman, ſone van Koning Lodewijck de Stamelaer, een wild vercken vervolgende, van 't ſelve gewond ſijnde, geſtorven is, in 't jaer 884. Maer 't is genoegh dusdanige buytenwegen ſlechs met den vinger aen te wijſen.

DOVRDAN.

HEt ſtedeken Dourdan en light wel niet in 't Boſch van Yveline; maer dewijl het een is van des ſelfs nabuuren, en eenige ſijn aenhangſelen aldaer gelegen ſijn; ſoo dunckt 'et ons raedſaem dat alhier te beſchrijven. De Monick Aimoinus noemt het *Dordingam villam*: Gerbertus Aertsbiſſchop van Rheims, die namaels geſtegen tot de Pauſſelijcke hoogheydt, den naem aennam van Silveſter de Tweede, heet het *Dordingum* in eene ſijner brieven ; endelijck in 't oudt regiſter des Prioraets van Long-Pont, word het de naem gegeven van *Dordingtum*. Uyt welcke benamingen ick vermoede, dat het 't begin en den oorſpronck ſijns naems ſal hebben getrocken van den Grave Dordingus, die ten tijde van Koninck Childebert de Eerſte leefde.

Dordingum light in een dal 't welck vry lang en breed is, ontrent tien mijlen van Parijs. Deſe ſtadt wordt beſpoelt van den vloed *Vrgie*, die oock *Orgie* genoemt word. De geſeyde riviere ontſpringt in eene plaetſe geheeten *Bertrandi Curia*, anderſins *Bertaucourt*, in 't doorluchtigh gebied van 't huys van Montlhery. Voorts heeft *Dordingum* twee Parochien en een Prioraet ; 't is met kaſteel, toornen en grachten geſterckt. Hier glinſtert het koninckljck geſagh onder verſcheydene namen : want hier is Droſtye, Vooghdye, en andere waerdigheden. Maer het geeſtelijck gebied is by den Aertsdiaken van *Chartres*.

Boven de ſtadt is een middelmatigh boſch, alwaer voormaels yſermijnen waren, gelijck de nagebleven teeckenen noch getuygen. Niet verre van daer is de Heerlijckheyt van S. Maxima, gemeenlijck S. *Meſme* geſeyt, welcke den naem ontfangen heeft van Maxima, eene ſeer heylige vrouwe; deſe, buyten weten haeres Heydenſchen vaders, 't geloove Chriſti belijdende, wierdt van de hand haers eygen broeders omgebracht, die daerna berouw hebbende van ſijne misdaed, den doop ontfangen, ſich in der boſſchen eenſaemheyt verſteken, en aldaer een ſeer ſtreng leven geleyd heeft. In 't ſelve geweſte is Loya, of Louye, vermaerd door 't Prioraet der ordre van Grandmont. 't Light in eene ſeer vermaekelijcke plaetſe, alom omſet met boſſchen en heuvelen, in orde geſchickt na de wijſe van een ſchouwtooneel. In d'uyterſte vlackte dicht by 't boſch, vertoont ſich 't gebouw eener kercke, ſijnde voorwaer een koninckljck werck. 't Volck ſeght, en vertelt 'et na als van ſijne voorouders ſulcks gehoort hebbende, dat de plaetſe den naem van den Koning ontfangen heeft, die, als hy ſeer beſigh was met jagen, en door 't boſch verdoolt ging, en van niemandt gehoort en wierde, die hem weder te recht mocht helpen, van hier eyndelijck begonde gehoort te werden ; tot gedachteniſſe van welcke ſaeke hy aldaer eene kapelle dede bouwen, de ſelve beſchonck met rijcke inkomſten, en den name gaf van Onſe Vrouwe van 't Gehoor, of

CARTE DV PAYS et FOREST D'YVELINE,

que quelques uns mettent pour la partie Septentrionale DE L'HUREPOIS.

MILLIARIA
Gallica Germanica

Septentrio.
Occidens.
Orientis.
Meridies.
Pontoise
PARIS

N. Dame de L'ouye. Maer op dat wy geene onſekere voor ſekere ſaken ſtellen; dit altijt is buyten twijffel, dat Koning Lodewijck genaemt de Ionge, aldaer heeft geplaetſt de Monicken van d'orde van Grandmont, de ſelve de plaetſe met haere aenhangſelen toewijſende; ja dat oock d'inwoonderen van 't dorp van *Granches*, 't recht datſe op de boſſchen hadden, hun hebben toegeſtaen.

Reyſende voorts naer Yveline, ſoo ontmoetmen een andere plaetſe van oude geheugeniſſe, die den name draeght van S. Arnold, en beſpoelt wordt van de riviere *Remarde*, alſoo genoemt met een gebroken Franſch woord; ſy vloeyt uyt *Rambouillet* na *Souchamp*, daerna looptſe voorby S. Arnouts tempel en *Nonvillier*, en valt daerna in d'Orgie.

MONTFORT.

DIt Graefſchap bevatte voormaels ſeer groote Vooghdyen en Heerlijckheden, die door wiſſelinge van tijden, van 't ſelve afgeſcheyden, en van beſitter en Heere verandert ſijn, maer de Bailjuwſchappen ſijn onder desſelfs gebied gebleven. In den inganck ſelve van 't geweſte, light een plaetſe gemeenlijck *Montfort* genoemt, ſijnde de voornaemſte van dit Graefſchap. Dit geweſte breydde ſich uyt tuſſchen de rivieren de *Mader*, de *Seyne*, en *Eure*, tot het kruys toe van S. Leufredus, 't welck eertijdts genoemt wierd de plaetſe van S. Odoënus. De riviere *Mader* ſchijnt aen 't geweſte den naem gegeven te hebben; ſy begint van 't boſch Yveline, en bevochtight de landouwe van *Muroſque* die 't Gaſthuys van Parijs toekomt; van daer roltſe af na *Madriacum* of *Merey*, het welck oock van d'Ouden *Medriaca* en *Matriaca poteſtas* genoemt wordt, te weten, na den naeme der ſelve riviere: want 't is ſeker dat vele plaetſen, die by rivieren liggen, den naem van de ſelve ontfangen hebben. Voorder wort Montfort geciert met den toename van *l'Amaury*, ſijnde namelijck een langduurigh beſit van 't eertijdts doorluchtigh geſlachte, 't welck aen 't ſelve den naem heeft gegeven.

Beine. *Beine* wordt getelt onder d'oudtſte Kaſteleynſchappen deſes Graefſchaps, het leght aen den oever van den ſtroom *Mandrie*, die uyt *Merey* derwaerts aenvloeyt, en ſijnen loop neemt door *Neelfam*, gemeenelijck genoemt *Neaufle la Ville*, waerom het oock van ſommige *Nealfa Villa* genoemt wordt; op dat men 't te beter onderſcheyde van *Nealfa Caſtello*, of *Neaufle le Chaſtel*; 't welck oock een ander Kaſteleynſchap is, palende aen 't voorgaende: daerna gaet de geſeyde ſtroom naer *Marvellium*, anders *Marveille*, 't welck oock *Mareolium*, *Marolium*, *Maroilus* en *Marogilus* genoemt wort; en endelijck vermengt hy ſich met de Seine. 't Gebied van *Maule* is ſeer oud; gelijck oock dat van *Eſpone*.

Maule. *Eſpone.*

Oock is *Houdan*, in 't Latijn *Hosdanum*, eenig gedeelte geweeſt van de Heerſchappye der Montfortſche Graven; hier blinckt de kercke onder de naem van S. Ian den Dooper. Daer is oock een kaſteel dat niet onvermaerd en is. Deſe ſtadt light op het beecksken, dat in d'oude kaerten *Abeton* wordt geheeten, maer in 't gemeen *Vegria*, 't welck van daer ſich ſtort in d'Evre; het neemt ſijn begin ontrent den tempel van S. Leodegaer in Yveline, waer by *Gaudiacum* light of *Iouy*; oock liggen aldaer *Adainville* en *Condé*, alle welcke ſteden beſpoelt worden van 't rivierken *Abeton*: daerna wat leeger de boſſchen verlatende van *Gros-rouvre*, en de plaetſen van S. Anian en Molet beſproeyende, ſpoeyt het ſich naer Hodan, aen welcks ſlincke ſijde Boutigny gelegen is. Daer is oock een ander dorp in 't gebiedt deſer Parochie, namelijck Burdony; ter rechter ſijde wordt Garancieres geſien, eene plaetſe weleer beroemt wegens de dappere ruyteren dieſe voortbrachte. Niet verre van Houdan word d'oude landsdouwe, *Dives-burgh* genoemt, geſien. *Boutigny.*

Eſpernon is een ſtedeken, eertijds vereert met den tijtel van Baronye en Kaſtellanye, maer nu verheven tot hooger waerdigheydt, namelijck tot een Hertoghdom; 't heeft in ſijne gebuurte 't Prioraet van S. Thomas, gelegen aen 't rivierken de *Thau*; 't rivierken ſelve uyt de plaetſe *Gué de Loré* loopt door Galardon, van daer vliet 'et af naer Eſpernon, en daerna valt 'et in d'Eure. Van dit Prioraet hangen af de Parochiale kercken van *Gazeran*, *Rambouillet*, en andere nabuurige. *Eſpernon.*

Niet verre van Eſpernon wordt oock gevonden het oudt gebied *Maintenon* geheeten, 't welck voormaels ſtondt onder de heerſchappye van Montfort. *Rambouillet* is eene oude en vermaerde landouwe. Koning Pipijn gedenckt deſelve; en Koning François d'Eerſte ſtelde dit vertreck ſoo verre voor andere, dat hy 't uytkoos tot ſijn jachtvermaeck, en aldaer wenſchte geruſtelijck te ſterven.

Hier aen palen de volgende ſteden, *Gazeran*, *Boiſſiere*, aldus genoemt van de boſchboomen daer 't alom mede beplant is; *Neron*, *Levis*, d'Abdye van Roſche, van d'ordre van S. Auguſtijn, 't woud van Guido, d'Abdye *Haute-Bruiere*, en *Bruieres*, 't welcke light in 't laeger geweſte.

De riviere Remarde ſpoeyt ſich uyt Rambouillet na S. Aernouts tempel, by welcken *Rochefort* in Yveline allernaeſt is gelegen, 't welck eenige oock noemden ſtercke Rotſe, en voormaels gehoorde onder de Graven van Montfort.

't GRAEFSCHAP VAN DREVX.

't GRaefſchap van Dreux grenſt aen Montfort, en light in 't Bisdom van Chartres; 't is verciert met een Bailjuwſchap, den eylande van Vranckrijck onderworpen; en van desſelfs beſluyten appelleertmen regelrecht tot het Parlement van Parijs. 't Heeft in d'oude Regiſteren en Hiſtorien verſcheydene namen; want ſomtijds word 'et *Durcaſſinum*, *Dorcaſſinum*, *Drocaſſinum*, altemet oock *Drocenſis* en *Drocacenſis pagus* of *Comitatus* genoemt. 't Wort bevochtight van drie rivieren, en van de ſelve omſchreven,

te

te weten, van d'*Eure*, *Bleſe* en *Aure*, oft liever *Hadre*, die Vranckrijck affcheyd van Normandien, gelijck gemeenlijck met dit versken wordt uytgedruckt:

De vliet van Hadre, al is hy kleen,
Scheyd Vranckrijcks ackeren van een.

Dreux is de hooftſtadt deſes Graeffchaps; ſy legt aen den waterſtroom Bleſe, die de ſtadt van onder beſpoelende, korts daerna in d'Eure vloeyt. Wilhelmus Gemeticenſis noemtſe *Dorcaſſinum Caſtrum*; Glaber *Drogas*; en endelijck d'oude munte *Drucas*. Waer uyt men kan giſſen dat aldaer eene munterye geweeſt is, welcker geld geſlagen is geworden onder den name van Graef Hugo, mogelijck Capet, die namaels tot de Kroone gekomen is. De forme deſer munte wordt u hier vertoont:

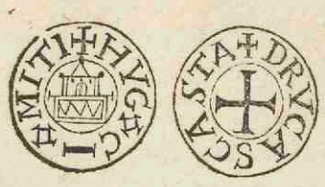

Daerna volght *Fermaincourt*, ſijnde eene ſeer edele Kaſtellanye van dit gebiedt, alwaer een Prioraet is van Canoniken Regulieren. Oock is 'er *Monſtreüil*, gelegen aen den vloedt Eure; voorts het dorp van S. George, daer de munte van Dreux geſlagen wierd; en 't boſch van *Crotois*, oft van *Dreux*, gelegen dicht by *Fermaincourt*. Die ſeer beroemde ſlagh van Dreux tegens d'opgereſene beroerten om de Religie, is voorgevallen tuſſchen de Bleſe en d'Eure in den jare 1562.

L'ISLE de FRANCE.

France driederley.

IN de beſchrijvinge van het Gouvernement van *l'Iſle de France* hebben wy geſeydt, hoe dat 'et woordt France op driederley wijſe verſtaen wordt: hier ſullen wy beſchrijven dat deel van Vrankrijck, welck eygentlijck *l'Iſle de France* is.

Polen.

Dit France is bynae beſloten tuſſchen de Marne, Seyne, en Oyſe: niet dat alle de landen tuſſchen de rivieren daer onder gehooren, maer de naeſte aen Paris gelegen.

Naem.

De oorſake van deſe naem en deelinge halen ſommige van de tijden van Clodoveus, bybrengende 't gene Belleforeſt geſchreven heeft, dat aldus luydt: Nae de doodt van de groote Koning Clovis, is Vranckrijck op een nieuwe manier gedeelt, alſoo uyt eene meer Koningen geboren waren; en is die alleene Koning van Vranckrijck genoemt, die te Paris reſideerde. Van daer komt 'et, dat *l'Iſle de France* is het ware en oude domeyne van de Koningen, hoewel ſulcks niet geobſerveert is in de ſtamme van Pepin; maer dat daer nae dit gebiedt en Graeffchap van Paris als erfdeel aengenomen is van de Koningen van Vranckrijck.

Deelinge.

l'Iſle de France, eygentlijck ſoo genoemt, zijnde *La Prevoſté & Comté de Paris*, wordt in vier deelen afgedeelt, als in het Pariſche, Goelle, l'Iſle de France, en Vexin.

Pariſis.

Het Pariſche, gemeenlijcken *le Pariſis*, begreep eertijdts onder ſich alle 't gene dat van de poorte van Paris ſtreckt tot Pontoyſe, en voorts tot Claye toe, naer Brye. De naem hier van is bynae in vergetinge gekomen, alleen dat 'er noch eenige memorie is over-gebleven in ſommige dorpen, als Louvre, Cormeille, Eſcouan, en andere, die den toenaem van *en Pariſis* hebben: als oock in ettelijcke munten en penningen, die men *Sols* en *Deniers Pariſis* noemt, en in ſommige taxatien ofte ſchattingen des Parlements van Paris. Sommige meenen, dat een poort te Paris, die men noch de poorte van Paris noemt, nergens elders van deſen naem draeght, als, om dat men van de ſelve ging recht naer Pariſis.

Paris.

Van dit Pariſis, als oock van geheel Vranckrijck, is Paris ofte *Lutetia* de hooft-ſtadt, welcke alſoo van Cæſar genoemt is, en van Ptolemæus *Leucotetia*, van Iulianus *Leucetia*, van Marcellinus *Lutetia* en *Caſtellum Pariſiorum*, en van Zozimus *Pariſium*; hedensdaeghs wordtſe *Lutetia Pariſiorum*, en gemeenlijcken Paris geheeten, nae de volckeren deſes landekens. Sommige geven haer den naem *Lutetia, à luto*, het welck is van het ſlijck, van wegen de naeſt-gelegene poelen en moraſſen: andere willen het deriveeren van de groeven van de gyps, dat ſeer witachtige kalck oft een ſpecie van krijt is, als λὰτόμιαι, om dat de ſelve ſtadt bynae geheelijcken uyt ſulcke materie opgebouwt is. Deſe geweldige ſtadt is eertijdts veel kleynder geweeſt als nu tegenwoordigh, zijnde toenmaels maer op 't eylandt gelegen, in de Seyne, en heeft alſoo eerſtmael een ſeer kleyn begin gehad; doch de aenwas van 't volck dagelijcks grooter wordende, en dit eylandt alle deſe menighte niet konnende begrijpen, heeft men beyde de zijden van de riviere beginnen te bebouwen en te bewoonen, en allengskens voorſteden daer aen te maken; waer door dan deſe ſtadt alſoo vergroot is, dat ſy nu ter tijdt de grootſte van geheel Vranckrijck, en in drie deelen af-gedeelt is; van welcke het grootſte, gelegen aen de rechter-zijde der riviere, het laeghſte ofte nederighſte is, ſich ſtreckende naer 't ooſten en noorden, en gemeenlijcken *Villa* ofte *la Ville* genoemt wort; het kleynſte deel, gelegen aen de ſlincker-zijde der riviere, naer het zuyden en weſten, begeeft ſich meer in de hooghte, van wegen de heuvelkens en bergskens, en wort geheeten *l'Univerſité*; het middelſte is 't eylandt, 't welck men na ſijnen ouden naem *la Cité* noemt, en is geheel met de riviere omcingelt, en aen 't kleynſte deel met twee, en aen 't grootſte met drie bruggen vaſt; behalven de Pont neuf, die de Univerſité, over het eylandt la Cité, aen la Ville voeght. Architremus, een Engelſch Poëet, heeft deſe ſtadt eertijdts met deſe veerſen verheerlijckt:

Exoritur tandem locus, altera regia Phœbi
Parrhiſii, Cyrrhæa Viris, Chryſæa Metallis,
Græca Libris, Inda ſtudiis, Romana Poëtis,
Attica Philoſophis. Mundi roſa, balſamus Orbis,
Sidonis ornatu, ſua menſis, & ſua potu,
Dives agris, fœcunda mero, manſueta colonis,
Meſſe ferax, Fortis Domino, Pia legibus, aura
Dulcis, amœna ſitu, bona quolibet, omne venuſtum,
Omne bonum, ſi ſola bonis fortuna faveret.

Deſe ſtadt is een van de treffelijckſte in Europa; want ſy is 't ordinaris hof der Koningen van Vranckrijck, een Aertz-biſdom, en Univerſiteyt, heeft het grootſte Parlement van 't heel Koningrijck, en is een koop-ſtadt. Voor deſen was het maer een Biſdom, en is, ter begeerte van Koning Lodewijck de XIII, van Paus Gregorius de XV, in 't jaer 1622, tot een Aertz-Biſdom verheven, welcke digniteyt eerſt bedient heeft Ioannes Franciſcus de Gondi, zijnde de 108 Biſſchop. De eerſte was S. Dionyſius Areopagita, aldaer geſonden van Paus Clement de I.

Hof. *Aertz-biſdom.* *Vniverſiteyt.* *Parlement.*

Aen de zijde van de ſtadt die men la Ville noemt, zijn vijf voor-ſteden, te weten van S. Martin, S. Denys, Montmartre, S. Honoré, S. Antoine. VILLE. *Voorſteden.*

In dit deel is 't Chaſtelet dicht by Pont Marchant en Pont de Change, gebout van Iuliaen de Apoſtaet, tot een kaſteel en plaetſe om de tollen t'ontfangen. Nu is het een van de voornaemſte Hoven van juſtitie. *Chaſtelet.*

De *Louvre* is de ordinaris woonplaetſe des Konings, gemaeckt van Philippus Auguſtus. François de I, Henrick de II, Karel de IX, en Henrick de III, hebben dit werck veel vermeert; maer Henrick de IV, die men de Groote noemt, heeft 'et noch heerlijcker gemaeckt, en met ſchoone galderyen ſoo verçiert, dat het niet nae ſijn weerde beſchreven kan worden. Sijn ſoon Lodewijck de XIII heeft 'er oock aen doen arbeyden, om met 'er tijdt tot een volkomen werck te brengen. *Louvre.*

Les Thuilleries, welck de Koninglijcke hof oft tuyn is, wierdt begonnen van la Reyne Mere Catharine de Medicis, en volbracht met groote koſten van Koning Henrick de IV, die een lange galderye gemaeckt heeft, door welcke men naer les Thuilleries gaet. *Thuilleries.*

Het Stadthuys begon men te bouwen in 't jaer 1533, wiens fondamenten geleyt heeft François de I, doch is lang onvolmaeckt gebleven, tot dat François Miron, Raedsheer des Konings en Lieutenant Civil, 't ſelve heeft doen opmaken door den konſtigen bouwmeeſter Marin de la Vallée. Hier houden de Prevooſten en Schepenen der koop-lieden haer rechtbanck, en oordeelen over de geſchillen der koop-manſchappen van koorn, wijn, hout, hoy, en andere die te water en te lande aenkomen. Deſe ſtellen oock ordinantie op den prijs van die dingen. *Stadthuys.*

De Fonteyn die voor het Stadthuys ſpringt, tot gerief van de Gemeente, is begonnen in 't jaer 1624, den 28 Iunii, en volmaeckt in het jaer 1625. Koning Lodewijck de XIII heeft daer van den eerſten ſteen geleyt. Daer zijn naederhandt in verſcheyden quartieren van de ſtadt noch meer fonteynen gemaeckt. *Fonteyn.*

La Baſtille light op het eynde van de ſtadt, by de poort S. Antoine, is een groot ſterck gebouw, gemaeckt van Hugo Abriot, Prevooſt van Paris, en niet van d'Engelſche, ſoo ſommige meynen; dient tot een gevangeniſſe van Princen, Graven, en andere Heeren. Hier is de Mareſchal van Biron onthalſt. *Baſtille.*

Hier ontrent is 't Arſenael, oft huys daer de wapenen bewaert worden, dit is van allerley amonitie wel voorſien. Daer neffens is de Palemaille tot exercitie van ieder een. *Arſenael.*

La place Royale, te voren genoemt *l'Hoſtel de Tournelles*, is gemaeckt van Koning Karel de V, en daer nae afgebroken, om de ongeluckige doodt van Koning Henrick de II. *Place Royale.*

AGER PARISIENSIS Vulgo L'ISLE DE FRANCE

Fr. Guilloterius Bitur. Viu. describ. et Cl. V. Petro Pithoeo I.C. dedicabat.

Septentrio.

Occidens.

Oriens.

Meridies.

L A F R A N C E.

L A G O E L E.

L E M V L T I E N.

L'A V L N A Y.

L E P A R I S I S.

V A L O I S.

L A B R I E.

Meaux

PARIS

Milliaria Gallica communia. 1 2 3

Apud Guilielmum Blaeu.

de II. Daer zijn nu aen elcke zijde ſes-en-dertigh nieuwe huyſen, heerlijck van ſteen opgebouwt, uyt eenderhandt, van Henrick de Groote, daer veel Adel woont. Hier zijn twee pavillons, het een voor de Koning, het ander voor de Koninginne. In 't midden is een groote plaetſe, om te tournoyen, ring-ſteken, &c. In 't jaer 1612 is hier het ſchoonſte tournoy-ſpel van alle gehouden, ter eeren van de twee houwelijcken, die beſloten waren tuſſchen de kroonen van Vranckrijck en Spanjen.

Mareſts de Temple. De Mareſts de Temple hadde Henrick de IV oock voorgenomen te maken, maer is door zijn doodt belet; doch naderhandt opgebouwt, maer niet met ſulcke heerlijckheyt als hy beworpen hadde. Den tooren is volmaeckt in 't jaer 1306.

Temple. In het Hof dat men de Temple noemt, hebben eertijdts ſommige Koningen gewoont, daer nae de Templiers, en nu de Ridders van Malte.

S. Germain de l'Auxerrois. De kercke van S. Germain de l'Auxerrois is van Childebert, ſone van Koning Clodoveus, gebouwt, ter eeren Sint Vincent; daer nae heeftſe de naem gekregen van S. Germain, Biſſchop van Auxerre. Het is een Parochie-kercke en collegiate, dat is van Canonicken; binnen het klooſter van deſe kercke wordt den grooten Raedt gehouden.

Saints Innocens. De kerck Saints Innocens is geſticht in 't jaer 1185, uyt de geconfiskeerde goederen der Ioden, die uyt Vranckrijck verdreven wierden: op 't kerck-hof van S. Innocens, dat is, van de onnooſele kinderen, worden alle ſoorten van menſchen begraven.

Ferronnerie. Naeſt dit kerck-hof is la Ferronnerie, dat is de ſtrate der ſmeeden, ſoo genoemt, om dat S. Lodewijck Koning van Vranckrijck deſe plaetſe eertijdts aen ſommige ſmeden hadde gegeven. In deſe ſtrate is Koning Henrick de IV, in het jaer 1610 den 14 May, weſende vrydagh, ontrent vier uren nae middagh, deerlijck met een mes vermoordt, ſittende in zijn karos, tuſſchen den Hertogh van Eſpernon, den Mareſchal Laverdin, van Roquelaure, den Hertogh van Monbaſon en la Force, oudt 57 jaren. Wiens doodt niet alleen Vranckrijck, maer oock veel uytheemſche Princen en volckeren grootelijcks bedroeft heeft.

Croix de Tiroir. In de ſtrate oft Rue S. Honoré is een kruys opgericht, dat men la Croix de Tiroir, dat is, van trecken noemt, om dat onder Koning Clothaire de II, de Koninginne Brunehaut alhier met vier peerden van een getrocken is.

S. Euſtache. Sainct Euſtache is de grootſte Parochie van Paris; men ſeydt dat 'er 30000 communicanten onder hooren: te voren was 't maer een kapelle gebouwt ter eeren S. Agnes, van Ian Alais burger van Parijs.

La Trinité. La Trinité is een Godtshuys voor de arme kinderen, die van haer ouders niet konnen onderhouden worden. Sy worden gekleedt met blaeu laken, en hebben bonetten van het ſelfde, men leertſe alderhande ambachten. Françoys de I, en Henrick de II, hebben het vermeerdert. Eertijdts woonden hier de Religieuſen van de Orden der Premonſtraten. Hier achter is een groot kerck-hof, daer begraven worden die van *l'Hoſtel de Dieu*, en alle die geen middel hebben om haer begraeffeniſſe te bekoſtigen.

S. Martin desChamps. Sainct Martin des Champs was eertijdts een Abdye, is nu een Prieurie, die begeven wordt by den Abt van Cluny. Dit is altijdt het Paleys geweeſt van Koning Henrick de I, en was toen buyten Paris.

S. Nicolas desChamps. Sainct Nicolas des Champs, ſoo genoemt, om dat het buyten de Stadt was, is gefundeert van Robert, ſoon van Hugo Capet. Hier leydt begraven Wilhelmus Budeus, door zijn uytnemende geleerdtheyt genoegh bekent. In 't jaer 1576 heeftſe ſeer toegenomen, en is daer nae noch vermeerdert.

l'Hoſtel de Bourgoigne, Het Paleys oft Hof van Burgondien, heeft den naem van den Hertogh die het toebehoorde: nu ſpeelt men hier comedien.

De Bourbon, Het Paleys van Bourbon is gebouwt ten tijde van Koning S. Lodewijck, van Lodewijck de III, Hertogh van Bourbon.

De Mercœur, Het Paleys van Mercœur is heel hoogh. Men arbeydt noch dagelijcks om 't ſelve te verçieren.

De Guiſe, Het Paleys van Guiſe, nu genoemt de la Miſericorde, heeft toebehoort Olivier de Cliſſon, Coneſtabel van Vranckrijck, ten tijde van Koning Karel de VI: nu komt het toe de Hertogen van Lorrainen.

Niet verre van hier ſtaet het Paleys van Mont-morency. *De Mont-morency, Soiſſons, en andere.* Daer zijn noch de Paleyſen van Soiſſons, Longeville, de Langres, nu toebehoorende de Hertogh van Majenne, de Sens, de la Marck, nu toekomende de Heer Cancelier, de Nemours, d'Eſpernon, de Sau, de Luſſan, en in 't Faubourgh van S. Germain het heerlijck Paleys van Gondy.

L. Vrouwen brug. Niet verre van 't Stadt-huys is de brugh van onſe L. Vrouwe, die eerſt van hout was tot het jaer 1499, toenſe in 't water viel. Toen gaf een Minnebroeder van Verona, Iucundus genaemt, de inventie om de ſelve te maken op houte palen in 't water geheydt, op welcke geleydt zijn de fondamenten van gehouwen ſteen, daer de brugh met gewelfde bogen op ſtaet; aen elcke ſijde van deſe brugh ſtaen acht-en-dertigh huyſen.

Wiſſelbrug. Hier is oock *le Pont au Change*, dat is de wiſſelbrugh, ſoo genoemt om den wiſſel die daer geſchiet van gelt dat te licht oft niet ganckbaer is.

Pont Marchand. *Pont Marchand* light hier mede over de Seyne, te voren wiertſe geheeten de molenaers brugge, om dat daer by veel meulens waren: in 't jaer 1596 den 22 Decembris 's avonts te ſeven uren vielſe in, waer door veel menſchen verdroncken, en goederen verſoncken. Daer nae is ſy weder opgebouwt van Karel Marchant, daerſe de naem van heeft: welcke mede te kennen geven deſe twee veerſen, die in een marmeren tafel op de brugh ſtonden tegen een van de huyſen:

Pons olim ſubmerſus aquis, nunc mole reſurgo:
Mercator fecit, nomen & ipſe dedit.

Daer nae iſſe jammerlijck geheel verbrandt, wantſe van hout was.

CITE'. *Paleys.* Over deſe bruggen gaet men naer het deel van de ſtadt la Cité genoemt. In dit is 't Koninglijck geſticht oft Paleys, welck bynae altijdt geweeſt is de woonplaets der Koningen van Vranckrijck, principalijck ten tijde van Lodewijck de Heylige, die het ſelve vermeerdert heeft, gelijck noch getuyght de kamer nae hem genoemt. Philips de Schoone heeft hier geſtelt de vaſte plaetſe van 't Parlement, welck te voren de Koningen over al volghde. In dit Paleys zijn oock andere verſcheyden kameren van juſtitie, als de Grande Chambre, de Chambre des Enqueſtes, twee van des Requeſtes, die van *l'Edict*, het Hof van de Beden, genaemt *des Generaux*, opgerecht van Karel de VI; de Threſorie, die oordeelt van de Domeynen, Leenen, *Aubaines*, Baſtardien, onterffeniſſen, &c. La Table de Marbre, daer 't Conneſtabelſchap en Maerſchalckſchap recht doen. De Admiraliteyt heeft hier oock haer Recht-banck, als oock de kleyne Cancellarye. In de ſale van dit Paleys is de plaetſe van de Preſidenten en Raedts-heeren des Parlements. Het gebouw van deſe is ſeer uytnemende. In 't jaer 1617, in Meert, is een groot deel van dit Paleys afgebrandt, en korts daer nae van Koning Lodewijck de XIII heerlijcker opgemaeckt.

Heylige kapelle. De H. kapelle van het Paleys is geſticht van S. Louys; nae het oordeel der Boumeeſters, het ſchoonſte werck van heel Vranckrijck; het zijn twee kapellen, die boven op malkanderen ſtaen. In 't midden zijn geen pilaren, maer alleenlijck aen de zijden, welcke hoogh, recht, en ſoo dun zijn, dat het wonder is datſe ſoo langen tijdt deſen ſwaren laſt ſonder eenigh letſel hebben konnen dragen. Men ſeyt, dat hier bewaert wordt de doorne kroone, purpere rock, riet, ſpongie, het ammelaken van het laetſte avondtmael, en andere reliquien, welcke altemael om den noot des Rijcks van Keyſer Balduinus aen de Venetianen verpant waren, en Sint Louys daernae gekoft, en hier te bewaren gegeven heeft. De Canoniken van deſe kapelle hebben de ſelve privilegien, gelijck die van onſe Lieve Vrouwe kercke, en ſtaen onder niemandt als den Paus; de Koning geeft de prebenden die 't hem belieft.

Place Dauphine. Place Dauphine is een van de ſchoonſte plaetſen van Paris, gebouwt ten tijde van Koning Henrick de Groote, op het fatſoen van een driehoeck, daer alle de huyſen gemaeckt zijn in een ſelve gedaente.

Kercke van onſe L. Vrouwe. De kercke van onſe L. Vrouwe is een der voornaemſte wercken in heel Vranckrijck, ſy is 174 treden lang, 60 breet, 100 hoogh, en ſtaet op 120 pilaren. Daer zijn binnen rontom de kercke 45 kapellen, beſloten met yſere tralien. Sy heeft elf poorten, en twee hooge toorens, groote klocken, waer van ſommige met achtien en twintigh mannen moeten

ten geluyt worden; de grootſte, Maria genoemt, kan men met ſtil weder ſeven mijlen vêr hooren. Deſe is begonnen te bouwen van Ceranus de 25 Biſſchop van Paris, ten tijde van Karel de Groote: Mauritius de Soliac de 70 Biſſchop heeft den bouw vervordert, onder Philips Auguſt; doch Odo heeftſe volmaeckt.

Petit Chaſtelet. Het Petit Chaſtelet is gebouwt van Hugues Auriot, Prevooſt van Paris, tegen de moedwilligheyt der Studenten, en andere, die onder haren naem veel quaedts deden. Het ſtaet by Petit Pont, en is niet altijdt van ſteen geweeſt, gelijck 't nu is.

Brugh van S. Michiel. De brugh van S. Michiel is driemael opgebout, eerſt van ſteen, die ingevallen is in 't jaer 1299, en weder van hout opgemaeckt; maer is wederom gevallen in 't jaer 1547, en opgebout: als de ſelve de derdemael ingevallen was in 't jaer 1616, iſſe heel van ſteen gemaeckt in 't jaer 1624, en aen beyde de zijden met ſchoone huyſen verçiert, malkanderen gelijck in getal en hooghte.

l'Univerſité. Het derde deel der ſtadt is l'Univerſité, ſoo genoemt, om dat in de ſelve vierderhande wetenſchappen geleert worden, te weten, de H. Theologie, de Pauſelijcke rechten, de Medicine, en vrye konſten. Deſe Univerſiteyt is de moeder van alle andere Hooge ſcholen in heel Vranckrijck, en ſommige andere landen. Haer fondateur is Keyſer Karel de Groote; Philips Auguſt haer vermeerder; en Françoys de I haer voltoyer. De Rector is het hooft van de Univerſiteyt, en wordt alle drie maenden een nieuwe gekoſen. Hier zijn ten minſten 20 publijcke, en 30 particuliere collegien, waer onder het ſchoonſte is dat van Navarre, gebouwt van Ioanna Navarræa, gemalinne van Koning Philips de Schoone. Het collegie van Sorbona is gefondeert van Robert de Sorbona Theologant, daer inne woonen, die men de Sorboniſten noemt, mannen, om haer groote wetenſchap in de Godt-geleertheydt, door de heele wereldt beroemt. Onder andere ontallijcke geleerde Doctoren uyt deſe Univerſiteyt geſproten, ſijn Albertus Magnus, D. Thomas de Aquino, S. Bonaventura, Ioannes Scotus, Petrus Lombardus, Petrus de Aliaco, Ioannes Gerſon, Guilielmus Budæus, en andere.

Pont neuf. De nieuwe brugh, begonnen ten tijde van Koning Henrick de III, in 't jaer 1578, die den eerſten ſteen daer van leyde, is nu volmaeckt. Den 23 van Auguſtus 1614, wierde daer geſtelt het kopere beeldt van Henrick de Groote, ſwaer 3000 pondt. Dit ſchoon werck is gemaeckt te Florencen, door meeſter Ian de Boulogne, uytnemend beeldtſnijder.

Foire de S. Germain. Koning Lodewijck de XI heeft in 't jaer 1482 aen de Religieuſen van de Abdye Saint Germain privilegie gegeven, van een jaermarckt te houden des anderen-daeghs nae onſe L. Vrouwe Lichtmis. Deſe wordt gemeenlijck *la Foire de Saint Germain* genoemt.

Paleys. Het Paleys van de Koninginne Margriete is t'eenemael afgeworpen, en de plaetſe bebout met huyſen van particuliere perſoonen.

't Hof van Luxembourgh. Daer eertijdts het Hof van Luxembourgh was, is nu het heerlijck Paleys van la Reyne Mere Marie de Medicis, onder andere rariteyten verçiert met koſtelijcke tapiſſeryen, repreſenterende alle de victorien van Koning Henrick de Groote, alles gemaeckt na de tekeningen van den vermaerden ſchilder Petrus Paulus Rubens, die oock het leven van de voorſchreven Reyne Mere ſeer konſtelijck in een gaelderye des ſelven Paleys uytgebeeldt heeft. Dit werck is bynae volmaeckt; men doet dagelijcks neerſtigheyt om de fonteynen te voltoyen, die het volkomentlijck ſullen verheerlijcken.

Pont Charenton. Niet verre van Paris light le pont Charenton, daer de Marne ſich met de Seyne vermengt. Alhier is een Echo oft weder-klanck, die tot dertien reyſen de menſchelijcke ſtemme naevolght, en wederhaelt, en kan een woordt van vier ſyllaben, vier ofte vijfmael nae malkanderen perfectelijck pronunciëren. Hier hebben de Gereformeerden een kerck gebouwt.

La Goelle. Van 't landeken Goella, oft *la Goelle*, zijn de oude limiten onbekent, alleen hebben tot gedachteniſſe noch eenige plaetſen den naem van Goelle behouden. Hier light het Graeffchap Dam Martin, deſen naem hebbende van Dam Martin, weleer een voorname ſtadt, nu ter tijdt is het een dorp, gelegen op een hooghte.

l'Iſle de France. *Inſula Franciæ*, ofte l'Iſle de France, begrijpt (nae de beſchrijvinge der Franſchen) alle den ſtreeck landts, die men van S. Denys af rekent, tot Poiſſy en Montmorancy, en oock alle het gene, dat tuſſchen de inhammen en kromten van de Seyne gelegen is, ſoo naer Picardien, als naer Normandien toe; ſommige ſtellen de palen wat anders.

S. Denys. Twee mijlen van Paris light het ſtedeken S. Denys, ſoo genoemt nae den H. Dionyſius Areopagita, diſcipel van S. Paulus, en Apoſtel van Vranckrijck, die met Ruſticus en Eleutherius de volckeren van Paris, en daer ontrent, tot het Chriſten geloof eerſt gebracht heeft, en onder Keyſer Domitianus onthalſt is. Men ſeydt dat hy ſijn hooft gedragen heeft van Montmartre tot deſe plaetſe, die toen Catulus hiet. Hy is hier begraven, en daer nae met een heerlijck graf vereert van Koning Dagobert, die deſe kercke gebouwt heeft. De lichamen van de ſelve S. Denijs, Ruſticus, Eleutherius, Dionyſius Biſſchop van Corinthen, en de reliquien van andere, worden hier met groote eerwaerdigheyt bewaert. Deſe kercke is nimmermeer van de Normannen, ofte in de inlandſche oorloge berooft oft verſtoort, ſoo dat de Koningen van Vranckrijck meenen, datſe merckelijck van Godt bewaert wordt: daerom alsſe ten oorloge, ofte yerre van huys trecken, beſoecken ſy eerſt deſe plaetſe, en doen eenige belofte. De overſte van de kercke is een Abt, die genoemt wordt de Heer in het Parlement van Paris. Lodewijck de II heeft den ſelven vry gemaeckt van 't gebiedt van de Biſſchop van Paris, om dat ſekere Abt hem geſchoncken hadde het ſilveren dack van deſe kercke, om in de dieren tijdt aen de armen uyt te deelen.

Abdye. De kerck van deſe Abdye ruſt op 60 columnen, en heeft drie metale poorten; het choor is in drien gedeelt; het eerſte deel is de plaetſe daer de religieuſen ſingen, en haren Godtsdienſt doen. In deſe drie chooren zijn de begraeffeniſſen en graf-dichten van de Koningen: in 't eerſte leght Koning Karel de Kaluwe, met dit opſchrift:

Begraeffeniſſen der Koningen.

Imperio Carolus Calvus regnoque potitus,
Gallorum jacet hic ſub brevitate ſitus.

Aen de rechter-zijde ruſten Koning Lodewijck, en Dagobert: aen de ſlincke, Koning Hugo Capet en Odo; tuſſchen beyde ſtaet de kaſſe met de reliquien van den H. Ludovicus. In het tweede choor zijn de begraeffeniſſen van elf ſoo Koningen als Koninginnen: vijf aen de ſlincker-zijde, te weten, van Philips de III die men den Stouten noemt; van Philips de Schoone, met ſijn gemalinne Koninginne Iſabella van Arragon; van Koning Pepin, en Koninginne Berta: aen de rechter zijde liggen Lodewijck de ſoon van Philips de Schoone met ſijn ſoonken Ioannes, Ioanna Koninginne van Navarra, en Karel de VIII van koper gegoten en knielende. In 't derde choor is het graf van S. Lodewijck. Tuſſchen het tweede en derde choor, aen de rechte zijde, ſiet men de begraeffenis van Koning Dagobert, ſtichter van deſe kercke; ſy is van ſteen ſonder eenigh çieraet. Aen de ſlincker-zijde, van Philips de Lange en ſijn gemaelinne Ioanna; noch van Karel de Schoone en ſijn gemaelinne Ioanna, en van Philips en Ioan. Buyten 't eerſte choor is het graf van Koning Françoys de I, uyt albaſter ſteen, en ſijn oorlogen en victorien aen de ſlincker-zijde: hier is oock de begraffeniſſe van Koning Lodewijck de XII met ſijn gemaelinne Anna van Bretagnien; deſe is de heerlijckſte van alle. Catharina de Medicis heeft een ronde kapelle aen de noordzijde van de kerck begonnen, in 't midden van welck is de begraeffeniſſe van haren man, Koning Henrick de II, aen de zijden van haer ſonen François de II, en Karel de IX, uyt albaſt. Deſe kapelle vervalt dagelijcks meer en meer door den regen.

Schat. Een deel van de ſchat wordt binnen, een deel buyten de kerck bewaert. In de kerck zijn de reliquien, als het hooft van den H. Dionyſius in gout beſloten, en met peerlen verçiert, een nagel van 't kruys Chriſti, een arm van de H. Simeon, het hooft van S. Benedictus, de windels Chriſti, de reliquien van de H. Eſaias en Nicolaes. Hier zijn oock autaren en kruycen blinckende van gout en geſteente, een eenhoren ſevendehalf voeten lang, en vijfentwintigh pont ſwaer; een vont van Porphir, die Koning Dagobert tot een badt gebruyckte, van Poictiers hier gebracht, daer eertijdts een vont was van 50000 kroonen: in deſe ſteen oft vont van Porphir

wort noch te Paeſſchen en Pinexteren het water gewijt, om te doopen. Daer is oock de lanteern van de verrader Iudas, op de oude manier gemaeckt, en zijn ſwaert. Tot de kamer daer de Koninckſlijcke juweelen bewaert worden, gaet men uyt de kerck aen de rechter zijde, met een trap. Hier zijn vier threſooren, vol Koninckſlijcke goederen, alle van heerlijck en wonderlijck werck, ſoo dat men meent dat 'er in heel de werelt geen kapel is, daer men ſulcken menighte van uytgeleſen koſtelijckheyt vint; welcke te kennen geven de groote Godtvruchtigheyt der Koningen van Vranckrijck. De Abt bewaert de Koninckſlijcke kroone, beyde de ſcepters, en de ampulle van de H. Olie, welck hy te Rheims moet brengen, als de Koning geſalft en gekroont wort. In 't klooſter is een geſonde fonteyn, uyt eenen ſteen gehouwen, daer rontom veel oude beelden van afgoden ſtaen, waer uyt men meent dat deſe fonteyn daer geweeſt is, voor dat Vranckrijck Chriſten was.

Mont Martre.

De bergh van Mercurius oft Mars, wiens beelden de Heydenen daer eerden, wort nu Mont Martre, dat is der Martelaren bergh genoemt, om dat men gelooft dat de H. Dionyſius Areopagita, met zijn medegeſellen Ruſticus Prieſter, en Eleutherius Diacon, hier van de Heydenen gedoot zijn; gelijck de oude beſcheeden van Vranckrijck getuygen met deſe woorden: Alle de H. Martelaren zijn op haer bloot lichaem geſlagen, en wederom haer kleederen aengedaen hebbende, geleyt tegen over het beelt van den afgodt Mercuur nae de geſtelde plaetſe, en haer is bevolen te knielen om onthalſt te worden. Men meent dat den H. Dionyſius zijn afgehouwen hooft van hier gedragen heeft tot de plaetſe die nu S. Denys heet, gelijck S. Albaen te Mentz gedaen heeft. Op die wegh zijn vier ſteene heuvelkens, met kruycen daer op gerecht, gemaeckt om te ruſten; de Franſche noemenſe Montjoyes. Men is gewoon aen elck wat ſtil te ſtaen in de begraeffeniſſen der Koningen. In de begraeffeniſſe van Koning Lodewijck de IX zijnſe hier eerſt geſtelt, verçiert met drie Koninckſlijcke beelden, en in 't top met een crucifix. Op dit berghsken heeft Lodewijck de VI, en zijn gemalinne Adelheida, een Maeghden klooſter gebouwt van S. Benedictus Orden in 't jaer 1134. Hier wordt veel ſtof gegraven om pleyſterwerck te maken, waer van het ſpreeckwoordt komt: Daer is meer van Mont Martre te Paris, dan van Paris te Mont Martre. Dit berghsken is ſoo hoogh, dat men van daer over Paris kan ſien.

Hoſpital.

Niet verre van deſe bergh is het *Hoſpital*, dat is gaſt-huys, welck Koning Henrick de Groote daer heeft doen maken ter eeren van S. Louys, gelijck het opſchrift van de kerck te kennen geeft.

Mommorency.

Mommorancium wordt nu Mommorency geheeten.

Madrid.

Het heerlijck Paleys Madrid leyt een mijl van Paris in een vlackte. De Koningen vermaken haer ſomwijl hier met de konijn-jaght. Françoys de I heeft dit doen maken nae Madrid in Spanjen, daer hy nae den ſlagh van Pavien vier jaren gevangen was. Henrick de IV heeft het Margareta de Valois gegeven, nae dat hyſe verlaten hadde.

Bois de Vincennes.

Le Bois de Vincennes light op de Seyne, een mijl van Paris, is met hooge graften, en acht vier-kante toorens verſterckt. Philips de Valois heeft het begonnen te bouwen, maer Koning Karel de vijfde geheel volmaeckt. Hier is een boſch bequaem tot vermaeck der Koningen, daerſe oock veeltijdts plachten te weſen. Lodewijck Huttenus, Karel de Schoone, Karel Dauphin, en Karel de IX zijn hier geſtorven: het wort nu veel gebruyckt tot gevangeniſſe van groote Heeren.

Sainct Maur.

Sainct Maur leydt ſeer luſtigh op een heuvelken by een boſſchagie. Koning Françoys de I heeft dit Paleys begonnen, maer niet volmaeckt. In 't midden van de plaetſe is een ſteene pilaer met yſerwerck beſloten, daer een koperen beelt op ſtaet van Koning Françoys de I. Dit ſlot heeft Henrick de IV aen den Prince van Condé gegeven.

Vulxin le Françoys.

Nae l'Iſle de France volght *Vexinum Francicum*, tegenwoordigh Vexin, ofte, ſoo ſommige ſeggen, *Vulxin le Françoys*, begrijpende alle het gene, 't welck ſich ſtreckt van de riviere Oyſe tot Clermont naer Picardien.

Alſoo dit gedeelte is aen gene ſijde van de Oyſe, en in de kaerte van Beauvoiſis begrepen, heeft ons goet gedacht dat aldaer te beſchrijven.

Het Graeffchap

B R I E.

Palen.

HEt Graeffchap Brie leydt in 't ooft dicht aen Champaigne; in 't zuyden wort het gefcheyden van Gaftinois en Heurepois door de Seine; in het weften paelt het aen l'Ifle de France, en een deel van de Seyne; in het noorden aen Valois, en een deel van Champaigne.

Hithardus vermaent van Brie in fijn eerfte boeck van de gefchillen tuffchen de fonen van Koningh Lodewijck de Godtvruchtige. De Franfchen noemen 't *Pays de Brie*. De oorfprong des naems is onfeecker. Onder andere beduyt Abri in 't Franfch een fchaduwe, donckerheydt, en plaetfe daer de wind niet deurwaeyt. Gemerckt dan dat alles hier duyfter is, en met vruchtbare boomen beplant, waer door de boer en reyfende man tegen den regen en hitte hem kan bergen, welck de Franfchen *fe mettre à l'abri* noemen, meenen fommige dat het hier van den naem heeft. Andere treckenfe van de Sicambren, diefe, tegen de waerheydt der hiftorien, feggen dat hier gewoont hebben. Dit Graeffchap begint by het dorp Cretel, niet verre van Pont Charenton, daer de Marne in de Seyne loopt. De Marne fcheyt Champaigne, en de Seyne Gaftinois van Brie. Het gene tuffchen defe twee rivieren tot aen 't Hertoghdom Burgundien leydt, hoort byna altemael onder 't Graeffchap Brie.

Naem.

Brie de hooftftadt.

De hooftftadt Brie, oft Braie, light op de Seyne, en wordt oock genoemt *Brie Comte Robert*, na Graef Robert Heer van 't landt, die hier meeftendeel woonde. Dit Graeffchap is gekomen op het geflacht van Britannien door Pierre de Dreux, en door Blanche dochter van Ian de II, Hertogh van Britannien, aen Philips van Artois, van wien geboren is Margariet, gemalinne van Louys, Grave van Evreux. Nae de dood van Philips Hertogh van Orleans, die de erfgename getrout hadde, heeft Koning Karel de IV 't felve gegeven aen fijn broeder Louys Hertogh van Orleans, en is alfoo, door Koning Louys de XII, aen de Kroon van Vranckrijck gekomen.

Rivieren.

Dit Graeffchap heeft vele rivieren, als de Vrce, die door het dorp Affy loopt, en eyndight ontrent Monceaux, een Koninckfijck palleys, foo luftigh en vermaeckelijck als eenige plaetfe in Vranckrijck, liggende een mijle van Meaux. Aimon fchrijft in fijn 4 boeck in het 41 capit. aldus: Audoenus heeft een klooffter doen bouwen in het boffch van Brie, welk hy Ierufalem genoemt heeft, maer wordt nu Resback geheeten, na 't rivierken daer 't op leydt. De rivier Morin loopt voorby Columiers, Creffi, en le pont Couilly van de religieufe Ionckvrouwen van S. Bernardts orden, en begint by de haven Condé fchepen te dragen, en wat vorders oock redelijcke groote, die vijftigh tonnen wijn, oft andere waren laden konnen. Defe rivier bevochtight oock en maeckt vruchtbaer de landouwe gelegen by de ftadt Pruvin, en valt ontrent Lagny in de Marne. De Seine vloeyt van Conftans naer Parijs, maer befpoelt eerft het palleys ontrent de plaetfe, daer die wonderlijcke Echo oft wederklanck is.

De Bievre mengt haer met de Seyne, heeft defen naem van het dorp Bievre, gelegen in het gebiedt van Parijs. Dit kleyne rivierken is naderhandt Gobelin genoemt, na eenen Ian Gobelin, die aen de felfde woonde. Het heeft fijnen oorfprong by het vermaerde dorp Iancourt, onder 't gebiedt van Parijs, en neemt fijn loop tuffchen Trappes en Caprofe, niet verre van Montigny, daer na door Buty, gelegen anderhalf mijle van den oorfprong defer riviere, en voorts na een meulen in de valleye Betune, en mede nemende een kleyn rivierken, valt in de Orge, en maeckt door de menighte van fijn water, het meir van Bouvery. Ontrent een mijle van hier, ontfangende andere rivieren, loopt naer de dorpen Igny en le Pont Anthony, krijght hier den naem Bievre. Daer na fijn cours nemende naer Bourg de la Reine, en vermeerdert met veel beecxkens, komt tot Gentilly, toebehoorende de Biffchop van Parijs, daer eertijds een Synode gehouden is. Ten laetften, doorfnijdende het Faubourg S. Marceau, maeckt daer een bequame plaetfe om purper en karmofijn te verwen, en valt in de Seyne. In defe riviere is menighte van goede kreeften, maer geen vifch, 't en ware dat de graften van 't flot overliepen, oft het meir van Bouvery.

Meaux.

Behalven andere fteden fijn in dit Graefchap le Chafteau Thierry, Meaux, en Provins. Ptolemæus heet Meaux *Iatinum Meldarum*. Sy light op de Marne, en voert de tijtel van Provofdye, Vicomté, en Bailjouffchap van Nogent. Haer merckt is gelijck een Fort, en is met de Marne omringt. Een deel van de ftadt hoort onder het Graeffchap Brie, 't ander onder Valois. Hier is een oudt Bifdom, wiens eer-

PARTIE DE L'ISLE DE FRANCE

PARTIE DE LA CHAMPAGNE

LE PAIS DE BRIE.

Septentrio

Occidens

Oriens

Meridies

PARIS

HVRE

POIS

GASTINOIS

SENONNOIS

Milliaria Gallica Communia.

Guiljelmus Blaeú excudit.

ſte Biſſchop was de H. Sanctinus, diſcipel van S. Dionyſius Areopagita, en de 97 in 't jaer 1624 Ioannes de Beileave. Provins is een vermaerde ſtadt door haer welrieckende rooſen, die over al in de apotheecken, tot hulpe en vermaeck van de krancken, geconfijt, en op verſcheyde manieren toegemaeckt worden.

Provins.

Lijſte van de oude Graven van Brie.

Eudo, Odo, oft Otto, Graef van Brie. Deſe trachtte Keyſer Conrad de II Burgundien af te nemen, maer wierd verwonnen, en naderhandt, Lorreynen ſtroopende, verſlagen van Gothelon.

Theobaldus de II, Grave van Brie, en Blois, &c. is van Keyſer Henrick de IIII Ridder gemaeckt, en ſonder kinderen geſtorven. Hy heeft het Graefſchap Touraine verloren.

Stephanus, Grave van Brie, Champaigne, en Chartres, heeft wederom gekregen het Graefſchap Touraine, na de doodt van ſijn broeder Theobaldus. Adela, de gemalinne van Hugo Capet, was ſijn ſuſter.

Theobaldus de III, Grave van Brie, genoemt de Groote, om ſijn heerlijcke daden; de Heylige, om ſijn deughdelijck leven; en Vader van de armen, om ſijn mildtheydt aen de arme menſchen; heeft te weegh gebracht, dat Rudolph Grave van Vermandois in de ban gedaen wierd, om dat hy ſijn wettige huyſvrouwe verlaten, en in haer leven een ander getrout had.

Henrick de Milde, ſoon van Theobaldt de III, Grave van Brie en Champaigne, wierdt van de Turcken gevangen in de oorloge van Syrien, en verloſt door het voorſpreecken van Emanuel Keyſer van Conſtantinopolen. Sijn gemalinne was Maria, dochter van Lodewijk de VII, Koning van Vranckrijck. Hy overleed in 't jaer onſes Heeren 1081.

Henrick de II, Grave van Brie en Champaigne, en Heer van Tyrus in Paleſtine, daer hy getrocken was met de Koningen Philips Auguſt van Vranckrijck, en Eduard van Engelant, in 't jaer 1191. Hy troude Iſabella, de dochter van Amalricus, Koning van Ieruſalem.

Theobald de V vermeeſterde en nam de Graefſchappen Champaigne en Brie, maer wierde door Philips Auguſt, Koning van Vranckrijck, daer in beveſtight, tegen Alexia Koninginne van Cyprus, en Eberhard Grave van Brennes, in 't jaer 1201, en ſtorf in het jaer 1216.

B E A V S S E.

Deelinge. *Hoogh-Beausse.* *Chartrain.*

BEausse wordt in drien gedeelt, te weten, in Hoogh, Neder, en Middel Beausse. Het Opper begint van het dorp Ablays, streckt naer Chartres, en vorder. Het begrijpt het landt le Chartrain, daer onder de Graefschappen Dreux en Montfort gehooren.

Chartres. Chartres, eertijts by de Latijnsche schrijvers *Autricum Carnutum* genoemt, is nu een voorname stadt, gelegen eensdeels op een effen velt, en eensdeels op een heuvel; is vol huysen, met stercke wallen versien, met graften omringt, en heeft een rijcke burgerye. Aen de voet van het berghsken loopt een seer bequaem rivierken, om de molens te drijven, welck komt van Perche, en is, door de neerstigheyt der burgeren, tot hier geleyt, en valt by Louviers, een weynigh boven Roüen, in de Seine. De hooft-kerck is gewijt ter eeren de Maget Maria, in wiens kruch een put is, genaemt stercke Heyligen put, in de welcke veel martelaren geworpen sijn, door bevel van Quirinus, Stadt-houder van Vranckrijck, als die van Chartres eerst 't Christen geloove aengenomen hadden. In dese kerck wort met groote devotie een hemd bewaert van de Maget Maria, gelijck getuygen, die seggen sulcks gesien te hebben. Hier sijn acht poorten, waer van de ses alle dage geopent worden, en de andere twee sijn ten tijde van de inlantsche oorlogh gesloten, wanneer de stadt in 't jaer 1567 belegert en sterck beschoten is van de Gereformeerden, maer door de kloeckheydt van de Gouverneur Lignier mannelijk beschermt. Het Latijns dicht op steen gehouwen, en gestelt aen de sijde van de wallen by die van buyten afgeschoten, en daer na weder opgemaeckt, geeft sulcks oock te kennen. Dese stadt hadde in vorige tijden eygene Heeren, die haer Graven van Chartres noemden. Het is waerschijnlijck, dat dese Graven gesproten waren van Otto, soon van de oude Theobald, Grave van Blois, neve van Rollon van Normandien, welcke Otto Chartres met de wapenen gekregen hadde. Dese hadde twee soonen, die hem in de regeeringe volghden, Theobald de II, die sonder kinderen overleed, en Stephanus; Theobald de III, soone van Stephanus; en Theobald de IV, soon van Theobald de III, alle Graven van Chartres. Nae Theobald de IV, die sonder kinderen gestorven is, vint men in de historien geen Graven van Chartres.

Een Graefschap.

Inwoonderen aert. De burgers van Chartres sijn beleeft en goedertieren, beminnen malkanderen, sijn mildt aen den armen, behulpigh aen de vreemdelingen, de koopmanschap toegedaen, en yverige voorstanders van de Roomsche Catholijcke Religie. Het Chartrain (seyt Masson) is een lant rijck van tarwe en koorn, streckt van de Loir en Orleans tot Estampes 15 mijlen, en van Estampes tot Parijs 16 kleyne, elck van 2000 treden. Dit lant heeft geen bergen, fonteynen, rivieren, bosschen, wijngaerden, noch weyden, hierom worden de putten, van de reysende man, de fonteynen van Beausse, spotswijse, genoemt. Hier van heeft een onbekent Poëet dit versken gedicht:

Belsia triste solum, cui desunt bis tria solum:
Fontes, prata, nemus, lapides, arbusta, racemus.

Men seyt dat in Beausse weynige boomen wassen, en als men daer eenige plant, dat se selden tot perfectie komen, om dat de grondt onbequaem is door de Tuph, oft Touffteen. De putten sijn seer diep, om dat het lant hoogh en verheven is, en wort niet sonder reden de koorn-schuer van Paris genoemt. De inwoonders van Beausse vergaderen het regen-water in diepe en holle plaetsen, diese *Mareests* noemen, om het vee te wateren. *Landts aerdt.*

Dreux. Dreux is een oude schoone stadt, in vorige tijden seer vermaert door de wooninge van de Druyden, die de Priesters van Vranckrijck waren in 't heydendom, soo men meent. Sy leyt op de riviere Evreux, en heeft den tijtel van Graefschap.

Montfort. Montfort, gelegen half wegen tusschen Dreux en Paris, wort genoemt le Comté de Montfort. Men leest datse toebehoort heeft Robert de IV Grave van Dreux, door het houwelijck van Beatrix, de dochter en erfgenaem van Ian, Graef van Montfort.

Hoogh-Beausse begrijpt oock het Hertoghdom Anjou, de Graefschappen Maine, Blois, en Perche.

Neder-Beausse. Neder-Beausse is heel vlack, leyt tusschen de Bisdommen Chartres en Orleans, streckt van Estampes naer 't oost tot het Senonois, en naer 't zuydt tot de brugh van Orleans. Het begrijpt het Hertoghdom Orleans, en de landen van Lorris en Soloigne.

Orleans. De hooft-stadt van dit Hertoghdom is Orleans, in 't Latijn *Aurelia* genaemt, na den Keyser Aureliaen, diese vergroot heeft; want te voren wasse kleyn, gebouwt van de Druydes, en genaemt *Genabum*, gelijck Cæsar schrijft in het sevende en achtste boeck van de Fransche oorlogen: en Aimon in 't vijfde capittel van 't eerste boeck seydt: Gebanus, daer nu Orleans is. Belleforest seght, dat de Keyser Aureliaen dese stadt vergroot heeft, ter liefde van de oude Druydes, stichters van de selve, om datse hem 't Keyser-rijck voorseydt hadden. Sy leyt op een heuvel, die allenskens aen de rechte sijde van de Loyre op klimt, welck de muuren van de stadt in de lengte bespoelt, niet recht daer voorby loopende, maer met veel bochten, eerst breeder, daer nae smalder; in 't midden van dese rivier leyt een lustigh eylandeken, eensdeels met schoone lindeboomen beplant, eensdeels met huysen beset, een rechte plaets van vermaek. Dit eylandeken is aen d'eene sijde aen de stadt vast, aen d'andere met de voorstadt Pontereau, welck, als oock d'andere, schoon en groot is, bequaem, door menighte van herbergen, om den reysenden man, en principael de boeren te logeeren, die verscheyden vruchten en eetbare waren naer de stadt uyt Soloigne te koop brengen. De stadt is versterckt met een aerde wal, steene muuren, en torens met aerde gevult. *Van de Druydes gesticht.*

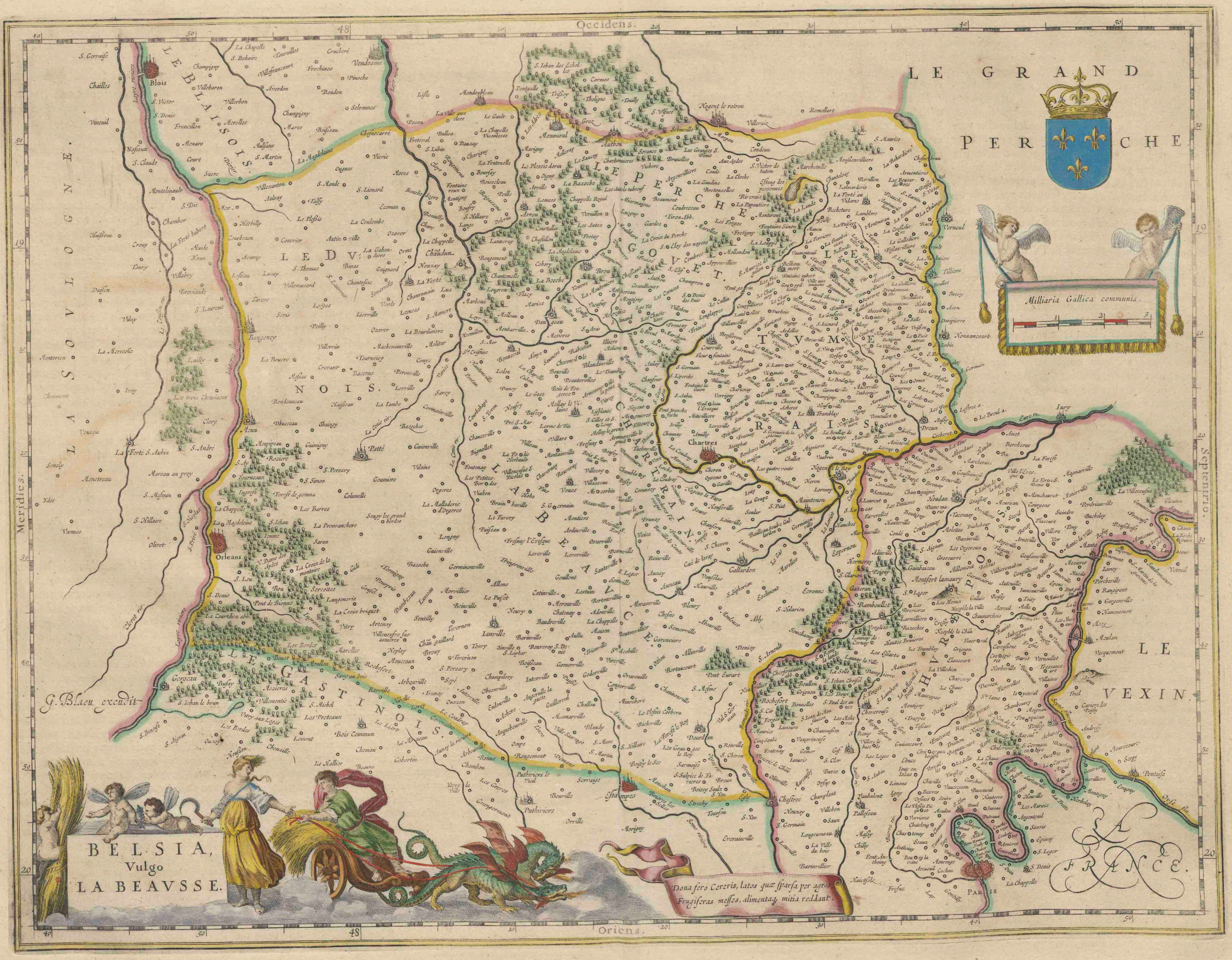

Occidens.
Oriens.
Meridies.
Septentrio.
LE GRAND PERCHE
LE PERCHE GOVET.
LE DVNOIS.
LE BLAISOIS.
LA SOVLOGNE.
LE GASTINOIS.
LA BEAVSSE.
LE CHARTRAIN.
LE THVMERAIS.
LE HVREPOIS.
LE VEXIN.
LA FRANCE.
Milliaria Gallica communia.
BELSIA, Vulgo LA BEAVSSE.
Dona fero Cereris, latos quæ sparsa per agros
Frugiferas messes, alimentaq; mitia reddant.
G. Blaeu excudit
Blois
Orleans
Chartres
Paris
Vendosme
Iury
Montfort lamaury

Hier is eertijdts een kasteel geweest, maer niet lang na dat het gebouwt was van de burgeren afgebroocken. De plaetsen rondtom de stadt sijn lustigh, aen d'eene sijde met fruyt-boomen beplant, aen d'andere vol tuynen, weyden, ackerlandt, en wijngaerden, die stercken en kostelijcken wijn voortbrengen, die men nochtans ongesont houdt; soo dat des Konings schencker verboden is, den selven de Koning te geven. Dese wort over zee in alle landen gevoert. Hier sijn veel schoone gebouwen, onder andere, de hooftkerck van het H. Kruys. Niet verre van dese is een groot kerck-hof, daer schoone graf-dichten waren, die van de Gereformeerde af-geworpen sijn ten tijde van de beroerten, als oock het meeste deel van de voorschreve kercke, die in 't jaer 1600 van Koning Henrick de IV wederom is begonnen op te bouwen.

Aen de Loire is het paleys præsidiael, het welcke, al is 't na sijn eysch niet heerlijck, nochtans is 't weerdigh om besien, om dat het heel over de riviere hangt. De straten sijn fraey geplaveyt met vierkante steenen, heel reyn en klaer. Daer sijn oock schoone merckten, als *la place de l'Estappe*, *Saint Aignan*, *les Mottes*, en *le Martroy*, daer men de quaetdoenders straft. Dese stadt heeft veel geleden, onder andere isse belegert van Attila Koning der Hunnen, maer door kloeckheyt der burgeren beschermt. En in 't jaer 1428 van de Engelsche, maer van Ieanne d'Arc, geboren uyt Lorreynen, oudt achtien jaren, verlost, ten tijde van Koning Karel de VII. Daerom hebben die van Orleans, in teecken van danckbaerheyt, drie kopere beelden op de brugh van de Loire gestelt, te weten, van Koning Karel de VII, knielende in 't volle harnas, de Maget Maria, en Ieanne d'Arc, die men *la Pucelle d'Orleans* noemt, knielende, heel gewapent, met het rapier aen de sijde, hangend hayr, en wat lager een koperen kruys. Het is een Bisschoplijcke residentie, wiens eerste Bisschop was S. Altinus, een van de 72 discipulen, hier, soo men seydt, gesonden van S. Pieter. De sevende was S. Anianus, door wiens voorbidden Robert, Koning van Vranckrijck, veel victorien bekomen heeft, soo Sausseyus schrijft. Tot wiens eere daer een kerck gebouwt is, welck nu het klooster van S. Aignan heet. De 109 was Gabriel l'Aubespine, onder wien de Minimen 1613, en de Iesuiten 1617, in de Stadt gekomen sijn. Stephanus, Bisschop van Doornick, plagh te seggen, dat meest alle de Bisschoppen van Orleans goude waren, te gelijcken by vreemde, die onder de hare geen silvere waren. Hier sijn oock eenige Synoden gehouden. Philips de Schoone, Koning van Vranckrijck, heeft in 't jaer 1312 hier een Universiteyt oft hooge Schole opgerecht, daer men principael de Rechten leert. Hier is een menighte van studenten, die in vier natien gedeelt sijn, de Fransche, Duytsche, Noormannen, en Picarden; waer van elck sijnen Procurator en Syndicus, dat is, voorspraeck heeft, en een Rentmeester, met acht Raedts-heeren.

Academie.

De burgers van Orleans sijn beleeft tegen de uytlanders, en spreecken het beste en cierlijckste Françoys van 't heel Koningrijck, als oock die van Blois, principael de jonge Ioffrouwen; welcke met sulcke neerstigheydt de selve tale oeffenen, datse haer in de fraeyigheyt van spreken by Pindarus dorven gelijcken, welck sy Pindarizer noemen. Dese was eertijdts de hooftstadt van het tweede Koningrijck van Vranckrijck, nae dat Clodovæus en Clotarius de eerste, het Koningrijck in vieren gedeelt hadden, voor haer vier sonen. Nu ter tijdt voert sy den tijtel van Hertoghdom, welck van Koning Ian gegeven is aen Philips, Grave van Valois, die, uyt gunst van de selve Koning, eerste Hertogh van Orleans was, doch sonder kinderen storf, en de tijtel met hem, tot de tijdt van Koning Karel de V, wanneer besloten is, dat altijdt de tweede soon des Konings van Vranckrijck, Hertogh van Orleans soude wesen. In dese Stadt is mede een Presidiale residentie, en Baljouschap, daer veel steden onder staen, als Montargis, Baugency, Gien, Lorris, Gergeau, Meun op de Loir, en andere.

Inwoonderen aerdt.

Hertogdom.

Mueght van Orleans.

Het landt Lorris, is soo genaemt van Lorris, eertijts een vermaerde Stadt. Sologne begrijpt al 't gene over de Loire van Orleans tot Amboise leyt. Het wordt gedeelt in Opper, daer goede rogh wast, heyen, en bosschen sijn: en Neder, met rivieren en weyden verrijckt, maer santachtigh. De principaelste stadt is Romorantin: de andere sijn Chasteau-Neuf, Aubigny, Nostre Dame de Clery, en Iargeau.

Lorris.

Sologne.

Middel-Beausse begrijpt al dat aen beyde sijden van de Loir leyt van Rouën tot Vendosmois, en aen de rechte sijde van de Loir, al dat van Chasteaudun tot Blois en Touraine streckt. Hier onder hooren eerstelijck 't Graefschap Blois, waer van een besondere kaert is, in welk het Graefschap Chasteaudun oock begrepen wordt, wiens principaelste stadt is Chasteaudun, en het Graefschap Tornodor: ten tweeden, het Hertoghdom Vendosme: ten derden, het Hertoghdom Tours, wiens eygen kaert de leser kan sien. De voornaemste stadt van 't Hertoghdom Vendosme is mede Vendosme genaemt, leydt aen de rivier le Loir, met muuren en graften versien, heeft een kasteel op een hooge klippe, die heel steyl is, nae de sijde van de stadt, en na de sijde van 't landt met muuren, diepe graft en torens omcingelt. Hier liggen noch de kasteelen Laverdin en Montoir.

Middel-Beausse.

Blois.

Chasteaudun.

Vendosme.

Tours.

Laverdin en Montoir.

GASTINOIS.

Palen.

GAstinois is het vierde deel van l'Iſle de France, welck door de rivier Verin geſcheyden wordt van Heurepois, en begrijpt de Hertoghdommen Eſtampes en Nemours, met 't Graefſchap Rochefort, Moret, en andere.

Eſtampes.

De ſtadt *Stampæ* oft Eſtampes, leydt half wegen tuſſchen Parijs en Orleans, aen de riviere Ionne, (die gehouden wordt de moeder van de delicate kreeften) die ontrent Corbeil in de Seyne valt. Deſe ſtadt is rondom met bergen omringt en als verborgen, ſoo dat menſe niet kan ſien dan als men daer dicht by is. Sy heeft een lange ſtraet, waer in by-nae de geheele ſtadt begrepen wordt. Daer is een kerck ter eeren de Maget Maria geſticht. Aimonius en Gregorius Turonenſis, vermanen oock van *Stamparum*, dat is, Eſtampes. Nithardus ſchrijft mede van het dorp Stampen in ſijn eerſte boeck van de geſchillen der ſonen van Koning Lodewijck de Godvruchtige. Ivo verhaelt van *Concilium Stampenſe*. Eertijdts was het een Graefſchap; Françoys de I heeft het tot een Hertoghdom verheven. Als 't noch een Graefſchap was, heeft Falco de Plompe het ſelve aen Philips de I, Koning van Vranckrijck, gegeven; van toen af is het altijdt de kroon annex geweeſt. In de hiſtorien van Vranckrijck wordt mentie gemaeckt van Philips Grave van Nevers, Rhetel en Eſtampes, ſone van Philips de Valois, Hertogh van Burgundien, die in de ſlach van Azincourt met ſijn broeder gebleven is, en tot naſaten gehad heeft ſijn ſoon Karel in 't Graefſchap Nevers en Rhetel, en Ioan in 't Graefſchap Eſtampes, die de andere Graefſchappen oock bekomen heeft, nae dat ſijn broeder ſonder kinderen geſtorven was. Nu ter tijdt is daer Heere, Karel Hertogh van Vendoſme, natuurlijcke ſoon van Henrick de IIII, Koning van Vranckrijck, en Gabrielle d'Eſtrée, Hertoginne van Beaufort en Marckgravinne van Monceaux.

Een Graefſchap.

Nu een Hertoghdom.

Nemours.

Nemurſium, Nemours is een ſtadt aen de rivier Loing, welcke weynigh boven Moret in de Seyne loopt. Het is een Hertoghdom, niet onder de minſte van Vrankrijck. Onlangs was daer Hertogh Philippus Sabanæus, wiens tweede dochter getrout is met Nicolaus van Loreynen, Hertogh van Mercuer, Marquis van Nomeney, en Graef van Vaudemont.

Rochefort.

Rupes fortis, Rochefort is een Graefſchap. De naem brengt mede dat 'et niet ſeer oudt is, 't en ware dat men ſeyde, dat de namen over al verandert ſijn.

Milly en Moret.

In Gaſtinois ſijn Milly, en Moret, welck Heurepois van Gaſtinois ſcheydt, alle beyde met kaſteelen verſterckt. Daer liggen noch andere, onder welcke *Montargium* oft Montargis; welck nae dat het verbrandt was in 't jaer 1518 weder opgebout is: het heeft een kaſteel, daer in men geſchildert ſiet de hiſtorie van de jachthond, die de dood van ſijn meeſter gewroken heeft. Het welck Iulius Scaliger aldus beſchrijft: Seker hoveling vergramt op ſijn vrient, 't zy om ſijn macht, het zy om ſijn ontrouwigheydt, vermoord hem verradelijck, en begraeft hem in een veldt verre van de wegh. De jachthondt was by ſijn meeſter toen hy omgebrocht wierd, en door getrouwe liefde bleef lange op 't graf ſitten. Als hy honger kreeg, liep hy naer 't hof, en de medegeſellen van den overleden gaven hem te eten, en als hy genoegh hadde, keerde hy weder naer het graf; welck ſoo dickmaels geſchiede, dat ſy begonnen te twijfelen, en daernae vaſt gelooven, dat de meeſter van den hondt doodt was. Sy volgen dan den hondt, en merckende dat 'er een graf was, nemen het doode lichaem uyt de aerde, kennen en begraven het. Als de uytvaert gehouden was, blijft de hond by de ſelve die 't lichaem gevonden hadden. De moorder, na langen tijdt in 't Hof komende, is van de hond gekent, die luyde begon te huylen, en den moorder toe te vliegen, dat men hem met groote moeyte moeſt wederhouden, waer door de ſuſpicie vermeerdert is. Door het volherden van den haet des honds tot den hoveling, is de Koning beweeght, en heeft hem van deſe moort beſchuldight. Hy loochende en ontkende het ſelve. De hond hielt niet op van blaffen en hem op 't lijf te ſpringen, welck al de byſtaenders als een ſeecker getuygeniſſe van de moord hielden. 't Is ſoo verre gekomen, dat, door bevel des Konings, de moorder met de hondt in duel gevochten heeft. De victorie van de hondt is geſchildert in een Koninglijcke ſale, die veroudert, ſomtijts door laſt der Koningen vernieut is; waerdigh dat menſe tot een eewige memorie in koper giete.

Montargis.

Hiſtorie van een honds.

GASTINOIS ET SENONOIS.

PARTIE DE LA BEAVSSE.

PARTIE DE LA BRIE.

PARTIE DE LA SOVLOIGNE.

PVISAYE.

L'AVXERROIS.

Amsterdami
Excud. Guiljelmus
Blaeu.

Sep30tentrio

Meridies

Occidens

Orientis

Milliaria Gallica
1 2 3 4

Corbeil
Melun
Estampes
Iainville
Rochefort
Nemours
Milly
Moret
Montereau
Orleans
Foreſt d'Orleans
Montargis
Sens
Auxerre
Gergeau
Sully
Briare
Bonny
Croizille
Villiers
Tonſſy
Antefeuille
Courſon
Villeneufue le guiſe
Chû neuf
Toucy
Bleneau
Chaſtillon
Ioigny
Bretteau
Dannemarie
Dannemarie en Puiſaye
Thury
Moneroy
S. Forgeol
S. Aman
Antin
Le Coudroy
Le Chaſtrois
Le Chaſtelet
Le Vaudoy
Le Chapelle le Reyne
Le Pleſſis
Le port Renard
Le Pleſſis
Le Pleſſis
Le Pleſſis

SENONOIS.

Oude volckeren.

Senonois beteeckent dien ſtreeck, welck eertijdts de Franſche volckeren, *Senones* genoemt, beſaten. Deſe hebben het *Capitolium*, ofte 't Raedhuys van Roomen verbrandt, en de ſelve ſtadt verwoeſt; maer ſijn daernae van Furius Camillus gantſch verſlagen. Deſe hebben de zee-ſtadt Senogallia in Italien gebouwt, by de mondt van de rivier Atern. Van de ſelve ſchrijft Scaliger:

Quæ Senonum vires, & quanta potentia ferri,
Trajectæque Alpes, captaque Roma docet.
Hiſtrum atq; Illyricum ſuperant, Martiſq; miniſtrum,
Qua Bojana tuas Scopia fugit aquas.
Subdit ſe Macedo, ſubmittit Achaica tellus,
Horridaque armigero Thracia cedit equo.
Atque hinc res Aſiæ tremefactæ, & inhoſpita Ponti
Littora, & Armenios quæ colit ora Duces.
Hæc ſumma eſt. Populis, caſtris, & regibus, horum
Armorum arbitrio ſors rata quæque fuit.

Van deſe ſchrijft Merula in het derde boeck van 't tweede deel ſijner Wereldt-beſchrijvinge: *Senones*, van Cæſar, Plinius en andere verhaelt, worden van Ptolemæus Σένονες genoemt, dieſe in Lionnois beſchrijft. Het regiſter-boeck der Provincien heetſe *Civitatem Senonum*, en ſetſe in 't vierde quartier van Lionnois. Ick meen dat het andere *Senones* ſijn, die Strabo ontrent de *Nervios* ſtelt naer 't weſten. Maer ick gevoele dat de eerſte, als meeſt bekent, die grouwelijcke tochten in Italien gedaen hebben, en datſe daerom van Strabo in Flaminien, van Polybius in Picenen, en van Suidas in Albanien beſchreven worden. De Franſche Senones hebben voorwaer onder den Overſten Brennus een ſware oorloge gevoert tegen de Romeynen in 't jaer CCCLXIV nae dat de ſtadt gebouwt was. Nae den ſlagh van Allien (waer van de dagh *Allienſis* in de Roomſche Kalender ſtaet) ſijnſe in de ſtadt gekomen, hebben al doodt-geſlagen dat haer gemoette, alles verbrandt, en de Roomſche jeught, die op het Raedthuys gevlucht was, veel maenden belegert: nae dat ſy met haer vrede gemaeckt hadden, en een groote ſomme geldts bedongen, ſijnſe van de Dictator Camillus, die met ſoldaten in de ſtadt gekomen was, eensdeels verſlagen, eensdeels verjaeght, tegen de belofte haerlieden gedaen. Het Aertz-biſdom Sens, *l'Archeveſché de Sens*, wordt onder Champaigne begrepen met de ſtadt Pont.

De ſtadt Sens, eertijdts *Agendicum* geheeten, *Sens.* light aen de Yonne. Cæſar vermaent 'er ook van. By de poort is een huys, datſe de gevangeniſſe van Cæſar noemen. Buyten de ſtadt ſijn eenige overblijſſelen van de oude tijden. Ioſephus Scaliger ſeyd, datſe dwalen, die meenen dat *Agendicum* Provins is, gelijck Marlianus. Vigenere gevoelt, dat het Milly in Gaſtinois is. Bertius, in de beſchrijvinge van Champaigne, ſeydt aldus van dit volck: De Senones ſijn eertijds meeſt vermaert geweeſt, om datſe onder den Overſten Brennus, na de ſlagh van Allien, Romen ingenomen hebben, en van daer verre in Griecken gevallen ſijn. Van deſe hebben de Italiaenſche ſteden Sena en Senogallia haren naem, gelijck Silius Italicus oock getuyght:

Et Glanis, & Rubico, & Senonum de nomine Sena.

Het is een Aertz-biſſchoplijcke ſtadt, die voor weynigh jaren ſeven Suffraganen hadde, als van Chartres, Auxerre, Meaux, Parijs, Orleans, Nevers, en Trojes in Champagne. Chartres, Orleans, en Trojes, ſtaen nu onder den Aertzbiſſchop van Parijs.

De eerſte Biſſchop alhier is geweeſt S. Savinianus oft Sabinianus, een van de 72 diſcipulen van S. Pieter geſonden, van wien Nicolaus Lyranus, ſchrijvende op den Propheet Abdias, aldus ſeyt: de H. Savinianus, een van de 72 diſcipulen, voorder gaende, heeft de ſtadt Sens tot 't geloof bekeert, die toen de hooftſtadt van heel Vranckrijck was, en de goude ſtadt genoemt wierd. S. Bernard verhaelt oock van de Senonoiſen in ſijn 202 brief, geſchreven aen de geeſtelijckheyt der ſtadt Sens. Het is een ſware ſaeck, ſeydt hy, eenen nieuwen herder te ſtellen over de beroemde kercke van Sens; heel ſwaer, en niet ſonder goeden raedt te beginnen, daerom moet men wachten de vergaderinge der Suffraganen. Na Savinianus ſijnder 105 Aertz-biſſchoppen geweeſt, waer van de laetſte was, in 't jaer 1623, Octavius de Bellegarde, te voren Biſſchop van Coſerans, en Abt van S. Germain te Auxerre. Deſe heeft de kercke van Valery gewijdt den 27 May, de tweede dagh van Pincxteren, die gerepareert is van den doorluchtigen Prince van Condé Henrick de Bourbon, in ſijn leven Heer van deſe plaetſe.

Het Graeffchap
CHAMPAGNE.

Naem. CHampagne heeft deſen naem, gelijck Gregorius Turonenſis wel geobſerveert heeft, van de lengte en breette der kampen ofte velden, die de Françoiſen *Champs* en *Champaignes* noemen; overmits dit lant doorgaens effen en vlack is, en bequaem om te ſaeyen.

Grenſen. Het is omringt van Brye, Burgundien, Charolois en Lothringen.

Locht. De locht is aldaer helder en getempert, het lant vruchtbaer van koren, en wijn; en heeft oock veel boſchagien, bequaem tot jaght en vogel-vangſt.

Oude Heeren. Thibaud de III Graef van Champagne, is een ſoon geweeſt van Thibaud de II, welcke ſonder kinderen geſtorven ſijnde, is ſijn neve Henrick de Milde geſuccedeert. Deſe was een ſoon van Stephanus Koning van Vranckrijck, die broeder was van Thibaud de tweede. Deſe Henrick heeft een ſone gehadt, oock Henrick genaemt, welcke Grave van Champagne en andere landen is geweeſt. Die ſonder kinderen geſtorven ſijnde, heeft ſijn broeder 't Graeffchap aenvaert, die ſich noemde Thibaud Paltzgraef van Champagne. Hy is oock Koning van Navarre geworden, als ſijn oom van ſijns moeders ſijde geſtorven was: ſijn ſucceſſeur, ſo men ſeyt, in 't Koningrijck van Navarre, en in dit Graeffchap, is geweeſt Henrick, wiens dochter Joanna getrouwt heeft Philippus toegenaemt de Schoone, Koning van Vranckrijck; waer door dit Graeffchap en andere provincien aen de Kroone gekomen ſijn.

Deelinge. Champagne wort gedeylt, in 't gene men eygentlijck Champagne noemt, en de naeſtgelegene Vorſtendommen; het eygentlijcke Champagne wederom in hoogh en laegh.

Laegh Champagne. Onder het lage hoort *Tricaſium*, dat is, Troyes, met de Heerlijckheden van Ivigny, Baſſigny, en Vallage. De Stadt Troyes wort, van de Scribenten der laetſter eeuwe, *Tricaſium* geheeten; van Antonino *Tracaſis* genoemt, en 't quartier van 't 22 regiment; van Ammiano *Tricaſſæ*, van Beda *Trecaſſæ*, en *Tricaſinum* van Nithard. En, nae 't ſeggen van Ioſephus Scaliger, van de Oude *Auguſtobona Trecaſium*. Sy leydt aen de Seyne in een effene vruchtbare lantdouwe, alwaer veel koop-handels gedreven wort, en een Biſſchoplijcke ſtoel, met een kaſteel is. Daer ontrent op de Seyne ſijn veel papier-meulens. De Iuriſdictie van Troyes ſtreckt verre. Binnen Troyes reſideert de Preſident van des Konings Raet: onder den ſelven ſorteren Bray in Champagne, Bar aen de Seyne gelegen. Meri, la Ferte aen de Aube, Nogent, Pont aen de Seyne, Fruille, Chaſtel, en S. Florentin, het welck altemael ſteden van Champagne ſijn. Tot Troyes is oock een Concilie, door ordre van de Paus Ioannes de VIII, gehouden, en door toedoen van de ſelve Paus, is Louys le Begue Koning gekroont. De Hunnen en Normannen hebben deſe Stadt getimmert. De hooft-kerck van S. Steven is ſeer koſtelijck en heerlijck.

Troyes.

Ivigny. Het Graeffchap Ivigny ſepareert Champagne van Bourgondien, grenſt aen die van Sens: de voornaemſte ſtadt daer van is Ivigny, hoorende onder de juriſdictie van het Baljouſchap van Troyes.

Baſſigny. Baſſigny wort ſoo genoemt, om dat 'et begrijpt 't grootſte deel van neder Champaignen; want *Bas* in 't Françoys beduyt neder. Het is omringt met de Marne, Maſe, en een kleyn deel van de Moeſel, en daerom meer met wateren bevochtight als eenigh ander gedeelte deſes lants. De hooft-ſtadt is Chaumont en Baſſigny, welcken naem komt van Monte Calvo, dat is Kalenbergh: ſy heeft een Baljouſchap, en een oudt en ſterck kaſteel, op een ſteenrotſe gelegen; dat men in het jaer 1500, ten tijde van Louys de XII, heeft beginnen te bouwen, en met muuren, toorens, en bolwercken te omcingelen. Deſe fortificatie is by François de I gecontinueert, en van Henrick de tweede voltoyt. Binnen 't gemelde kaſteel is een Dongeon, met muuren beſloten, alwaer een groote ſael is, welcke voor de Koning gehouden wort, om daer de vergaderinge der edelen van de ſelve plaetſe te houden. Aldaer is een Bailjou, en Preſident, om de gelegenheyt der plaetſe; daer is oock een Magaſin ofte Pack-huys van 't ſout; en de officiers van de Koning ontfangen daer den tol en licenten, van de goederen die daer door gevoert worden, ſoo te water als te lande. Daer wort oock recht gedaen uyt name van den Koning. De voornaemſte handel wort hier met ſmallen, noppen, ligaturen en lijnwaet gedreven, want in de Stadt veel wevers woonen. De hooft-kerck is de kercke van S. Iean Baptiſt. Hier onder hooren, behalven Langres, Montigny, Gœffy, Nogent le Roy, Monteclar, Andelot, Biſnay, Choiſeul, Vimori, Clermont; allegader tamelijcke ſtercke ſteden, en meeſt met kaſteelen verſien.

Chaumont.

Vallage. *Vallenſe Territorium*, dat men gemeenlijck Vallage noemt, heeft deſen naem van de ſchoone genoeghlijcke en vruchtbare valleyen, is bepaelt aen d'een ſijde met Pertois, aen d'ander ſijde met Barrois. De voornaemſte ſteden daer van ſijn *Vaſſejum*, ofte Vaſſy, gelegen aen de Bloiſe, onder het gebiet van die van Guiſe.

Vaſſy.

S. Deſier. S. Deſier ofte Didier heeft ſijnen naem van Sint Deſiderius, tot wiens eer het gebouwt is geweeſt. Keyſer Karel de V heeft de ſelve Stadt ingenomen; doch is daer nae, door de vrede met Spanjen gemaeckt, den Françoyſen weder gegeven: die, tot vermeerdering en verſterckinge der ſtadt, een kaſteel daer aen gebouwt hebben.

Iainville. Iainville ofte Ioinville is een oude Stadt, en een apana-

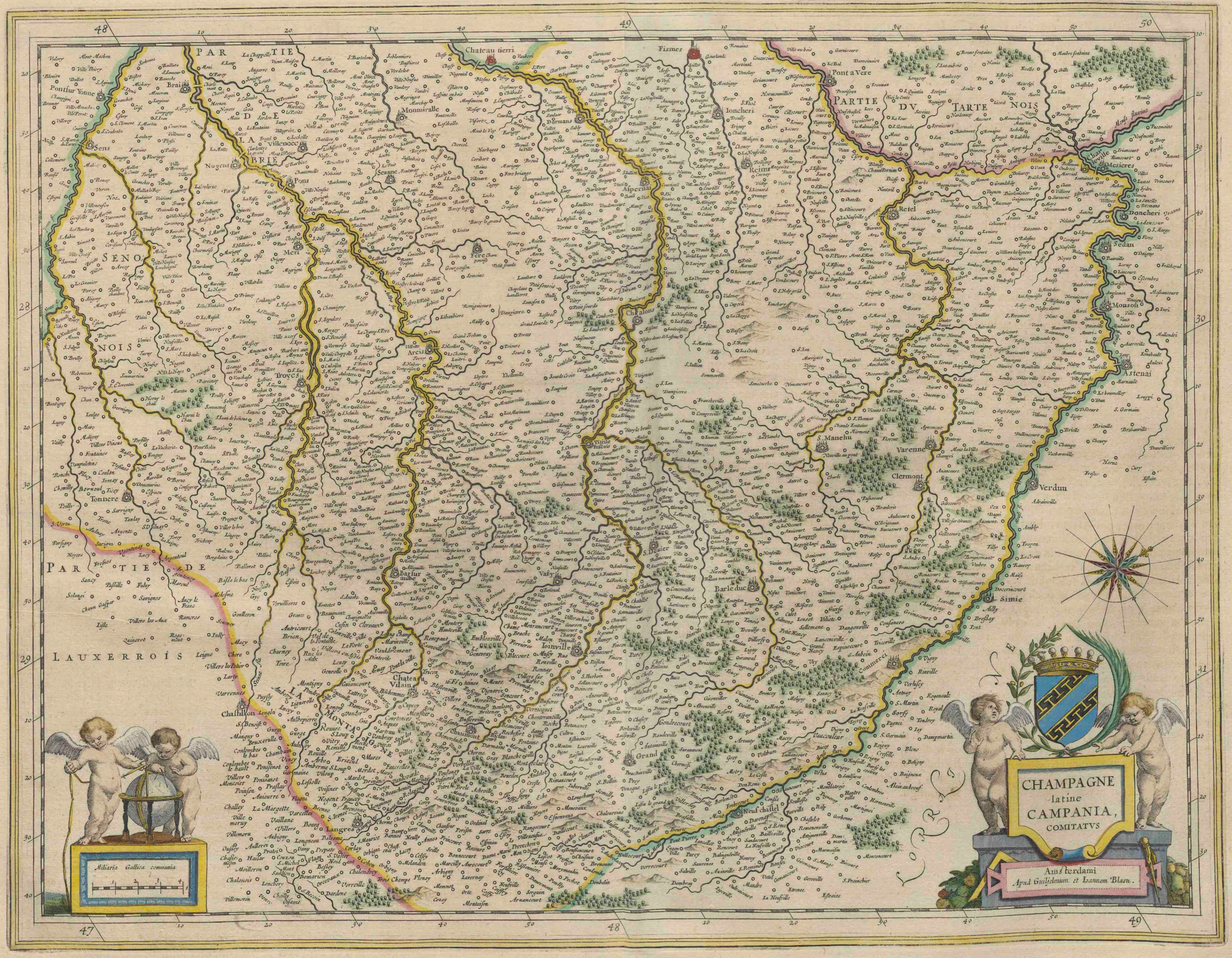
CHAMPAGNE
latine
CAMPANIA,
COMITATVS
Amsterdami
Apud Guilielmum et Ioannem Blaeu.
Miliaria Gallica communia
PARTIE DE LA BRIE
PARTIE DV TARTE NOIS
PARTIE DE LAUXERROIS
SENONOIS
Chateau tierri
Fismes
Pont a Vere
Ioncheri
Reims
Dormans
Monmiralle
Villenoce
Nogent
Pons
Sens
Meri
Troyes
Arcis
Chalons
Vitrile
Vitry
Barleduc
Ioinville
Chateau Vilain
Chaumont
Grand
Neufchastel
Langres
Chastillon
Tonnere
Barsur
Aspernai
Retel
Mesieres
Doncheri
Sedan
Mouson
Astenai
Varenne
Clermont
Verdun
Simie
S. Manehu
S. Dezier
Vaucouleur
Commerci
Fere
Meuse flavius

apanagie ofte portie van de jongſte ſoon van het geſlacht van Guiſe, gelegen by de riviere Marne op de grenſen van Champagne. Koning Louys genaemt le Gros, heeft de muuren van deſe ſtadt laten bouwen. De voornaemſte kerck daer binnen is van S. Landeric, alwaer die vermaerde en heerlijcke ſtatue van Godefroy de Bouillon, en die uyttermaten koſtelijcke tombe van Claude, Hertogh van Guiſe, te ſien is. De Seigneurie van Ioinville is erf-genaem in het Seneſchaelſchap van Champagne. De gemelde Stadt is, ten tijde van Henrick de tweede, ſeer vergroot. Onder de ſelve hooren de Baronnien van Hailly, Doulevant, Roches Eſclatron, en meer andere plaetſen en kaſteelen. Ten tijde van Karel de V, is de ſtadt behalven het kaſteel gantſch geruïneert. Arſi is een Burgh aen de riviere Aube; Antoninus noemt het Artiaca, en ſtelt aldaer het quartier van 't twaelfde legioen ofte regiment.

Hoogh Champanjen. Het bovenſte ofte hoogh Champagnien is eygentlijck het *Territorium Partenſe*, oft *le Pays de Partois*; heeft deſen naem van den Burgh Perte: het is een vruchtbaer lant van koren, hennep, en hout.

Vitry. De hooftſtadt is *Vitriacum* ofte Vitry, gelegen by de t'ſamen-loopende rivieren Sault en Marne: ſommige meenen dat Vitry ſijn naem heeft van het *Legio Romana Victrix*, het welcke hier, om den inval der Hooghduytſchen te beletten, ſoude gelegen hebben. Alhier is oock een Bailjouſchap, daer acht Provooſten en Caſtelleynen onder hooren, namentlijck, die van Chaſteau Thiery, S. Menehou Chaſtillon, Fiſmes, Eſpernay, Roveray, Paſſavant, Vertus, en Laſaincourt. In het jaer 1141, Louys de Ionge verſtoort op de Grave Thibald Heere van Champagne, om de miſdaet van ſommige ſijner onderſaten, heeft Vitry in den brant geſteken, en daer binnen meer als 150 menſchen ſoo jong als oudt, die in de kerck op 't ſpoedighſte gevlucht waren, verbrant. Waer over S. Bernard den Koning beſchuldighde van groote wreetheyt. De ſelve plaets is oock geruïneert door Carolus V, en weder op-gebouwt op een plaetsken genoemt Mont court, door Koning Françoys de I, die oock groote privilegien aen de ſelve ſtadt gegeven, en Argilliers, Lazaincourt, Louvement, en andere plaetſen daer onder geſtelt heeft. De naeſtgelegene landen en contreyen, ſijn de Hertogdommen van Rheims en Langres, met de Graefſchappen Chalon, Ligny, en la Motte, die haer eygen recht hebben, en Champagnien niet ſubject ſijn.

Rheims. Het Hertoghdom Rheims leyt oock in Champagnien; maer alſoo wy hier aen volgende daer van een byſonder kaerte geven, ſullen de beſchrijvinge in 't lange daer nevens voegen.

Lingonenſis Ducatus (gemeynlijcken *La Duché*, *Pairie & Eveſché de Langres* geheeten) heeft deſen naem van de ſtadt Langres, die eertijts *Audomatunum Lingonum* genoemt was; van Ptolemæo *Andomatunon*; van Antonino, niet wel, *Antemantunum*; in *Itineraria Peutingeri Tabula*, wat beter, *Andematunum*; van Tacito *Lingonum urbs*; en van Gregorio Turonenſi *urbs Lingonica*. Het is een oude ſtadt, en fraey bebouwt, gelegen aen den bergh Vogeſe, waer uyt de riviere Marne vliet, en ſcheyt Champagne van het Graefſchap Bourgogne in het ooſten. Men ſiet daer, onder andere antiquiteyten, de Triumph-poorte op de muuren, daer eenen ſtrijdt van menſchen, leeuwen, en paerden in ſtaet, die gemaekt is tot een teeken van de overwinninge der Hooghduytſchen. De Biſſchoppen van Langres ſijn Hertogen en *Pairs*, ofte Genooten van Vranckrijk. De hooft-kerck is een van de fraeyſte en koſtelijckſte van 't gantſche Rijck, geſticht ter eeren van S. Martin, en heeft daer na den naem van S. Jan Euangeliſt gekregen. *Langres.*

Ligni. Het Graefſchap Ligni, heeft ſijnen naem van de hooft-ſtadt Ligni, die ſeer oudt is, aen de riviere Saux gelegen. Hier ontrent leyt een Abdye op de top van eenen bergh, ooſtelijck van de ſtadt, daer een ſchoone fonteyne nevens ſtaet.

La Motte. Van het Graefſchap de la Motte vint men niet veel byſonders beſchreven.

Chaalons. Het Graefſchap van Chaalons, ('t welck men oock gemeynlijck l'Eveſché, Comté, & Pairie de Chaalon noemt) heeft den naem van de ſtadt Chaalon, de welcke de Scribenten van de laetſte eeuwe, *Catalaunum* en *Cathelanum* noemen, en wort gemeenlijck Chaalon in Champagne geheeten; is oock een Biſſchoplijcke reſidentie, liggende aen de Marne, op een effen pleyn, verçiert met hooge toorens, als pyramiden. Het lant hier ontrent is ſeer vruchtbaer, en overvloeyende van alle nootdruft.

Sens. Onder Champagne wort oock gereeckent het Aertzbiſdom van Sens met de ſtadt Pont, waer van de beſchrijvinge nevens ſijne particuliere kaerte.

Andere ſteden. Behalven de voorgenoemde Graefſchappen, ſijnder Bar ſur Seyne, Auxerre, La Viconté de Tonnerre, Pourſuivent, Braine, Grandpré, Mailly, Vertus, Rouſſy, Retel, Ivigny, met de Baronnie van Iainville.

Inwoonderen aert. De inwoonders van Champaigne en Brie, niet tegenſtaende datſe gebuuren ſijn, plachten malkanderen te ſchelden, welck nu wat gebetert is, door dien ſy beyde haer natuurlijcke gramſchap hebben leeren bedwingen. Sy ſijn vrolijck van herten, nochtans Godtvreeſende; maer wat ſtijffinnigh.

't LANDSCHAP DER SENONOISEN.

HEt ſeer bekende geweſt der Senonoiſen, is 't gene dat de Senones, ſeer vermaerde volckeren van Gallien, plachten te bewoonen, die (ſegge ick) welcke 't Capitolium eertijds verbrant en Romen verwoeſt hebben, maer van Furio Camillo ſoo dapper geſlagen wierden, dat de voetſtappen of nateeckenen van den brand met het Galliſche bloedt ſijn uytgewiſcht geworden. Waerlijck de Galli Senones hebben den Romeynen eenen ſeer fellen oorlogh aengedaen in den jare na de bouwing der ſtadt Romen, CCCLXIV, die ſedert van hun genoemt is geworden de Senoniſchen oorlogh. Hun Overſte was Brennus, een Vorſt der Gallen: want na den ſlagh van Allia (welcks dach geraeckt is in der Romeynen Calendier) de ſtadt ingetreden ſijnde, en al wat hun voorquam vermoort, en leelijck met den viere verwoeſt hebbende, ſoo hebben ſy 't Capitolium, waer binnen de Roomſche jeucht gevlucht was, veele maenden lang belegert; doch eyndelijck met den belegerden vrede gemaeckt, en eenen hoop gouts toebedongen hebbende, ſoo ſijnſe tegens belofte van den Dictator Camillus, die met ſijne troepen in de ſtadt was geraeckt, eensdeels om hals gebroght, eensdeels in de vlucht gedreven; en ſijn van daer in Grecien overgetogen. Florus en Titus Livius ſeggen, dat ſy de ſtadt Romen aen de weeghſchale gehangen, en voor duyſent ponden gouts verkocht hebben. Van hun ſijn in Italien gebouwt Sena en Senogallia, ja noch veele andere ſteden in de landtſchappen dieſe doortogen hebben.

Oude Palen;

Het Senoniſche Gallia omhelſde wel eertijdts geheel Champagne, Bourgondien, en een gedeelte van Picardyen tot Beauvoiſin toe, ja oock 't landſchap van Chartres, van Hurepoix, en van Gaſtinois; hier uyt quam 't dat Brennus ſoo machtigen leger tegens Italien aenvoeren konde.

Hedendaeghſche.

Maer heden wort deſe Provintie van Vranckrijck ten ooſten beſloten van Champagne; ten weſten van 't landt van Gaſtinois en van de riviere de Yonne; ten zuyden van de landtſtreke van Auxerre of Chaſteau-Landon, en van de ſtroom Armanſon; en eyndelijck ten noorden van de rivieren de Brione en de Seine. Sy heeft

Grootte. 17 mijlen in de lengte, en alleenlijck acht in de breete.

De Senoniſche ackeren worden ten deele bevochtight door de Seine, maer veel rijckelijcker door de riviere de Yonne, die uyt den lande van Nivernois, van de ſeer hooge bergen van *Marvan* afvloeyt. Deſe landouwe wort oock beſproeyt door den vloet Vannes, die ſijnen oorſprong treckt uyt de plaetſe geſeght *Fontvanne*, drie mijlen van de ſtadt van *Troye in Champagne*, en loopt door S. Liebaud, als oock *Rigux-le-feron*, *Ville-neufve*, *Foiſſy*, *Chigy*, *Pont-ſur-Vannes*, en *Maſley*, een Ondergraefſchap, een mijle gelegen van de ſtadt van Sens, en eyndelijck in de Yonne, niet verre van S. Paulus abdye, vloeyt, en in 't voorbygaen van ſijnen oorſprong af tot deſe plaetſe toe meer als dertigh meulens omdrijft, en negen beecxkens in ſijnen ſchoot ontfangt. De ſtroom *Armanſon* is deſen lande mede goetgunſtigh, en verrijckt ſijnde door de wateren der Brenne, *Oſerain* en *Loſe*, gaet hy na de ſtadt Tonnerre, en door een ander rivierken noch meer geſwollen, werpt hy ſich ſelven daer na in de Yonne. *Rivieren.*

De ſtadt van Sens wert gerekent onder d'outſte ſteden van Vranckrijck, welcke grontveſten geleght ſijn in den jare 140 na de Sontvloet, 2120 jaren voor de geboorte Chriſti, en 529 voor de bouwinge van Troyen. Sy is voormaels verſcheydelijck genoemt geweeſt, te weten, *Aleuza*, *Allabria*, en *Orbendella*; daer na *Agendicum*, 't welck oock in Sens is verandert. *Outheyt.* *Namen.*

De Senonoiſen of die van Sens ſijn van ſeer goeden aert, ſonder bedrogh of geveynſtheyt, oock van oude tijden af godtsdienſtigh; weshalven S. Saviniaen en Potentiaen d'eerſte Apoſtelen der Senonoiſen, als ſy in Vranckrijck aenquamen, 't geloove Chriſti in deſe landtſtreke verbreyt hebben ſonder eenige moeyte; na welcke op een lange rye tot deſen dagh toe gevolght ſijn ſeer heylige en doorluchtige Prelaten, die de godsdienſtigheyt aldaer geplant, door alle eeuwen hebben doen dueren. *Aerd.* *Religie.*

D'Aerts-biſſchoppen van Sens ontfangen 't beſit of de bekleedinge van hunnen Stoel van den eerſten Aertsdiaken van Sens, ſijnde ſoodanigh recht van de Pauſen ontfangen byna van ongedenckelijcken tijdt, over 't welcke de doorluchtige Cardinael van Guiſe wilde redenkavelen, maer ſonder reden; want de ſake by de Kamer der Requeſten gevonniſt ſijnde, ſoo wiert d'Aertsdiaken in 't geſeyde recht van bekleedinge beveſtight: In erkenteniſſe van welcke gifte de ſeer doorluchtige Prelaten den Aertsdiaken betalen een marck gouts geſchat op twee-en-ſeventigh penningen, en den twee Canoniken, byſtanderen van den Aertsdiaken, ſlechts een marck ſilvers. Voorts ſijn d'Edelen, en de vier voornaemſte Baronnen deſes Biſdoms, gehouden op d'eerſte feeſtelijcke inkomſte in de ſtadt, *Aertsbiſſchoppen.*

SENONOIS,
&
LA PARTIE MERIDIONALE
DE LA CHAMPAGNE.
BRIE.
LOTHARINGIA.
LE GASTINOIS.
BVRGVNDIÆ DVCATVS PARS.
BVRGVNDIA COMITATVS.
Milliaria Gallica.
Milliaria Germanica.

den Aertsbiſſchop te dragen van de Kercke van S. Pieter, genoemt *le Vif*, tot aen de Cathedrale Kercke, om den nakomelingen te doen gedencken, dat vier van de uytſtekentſte Senonoiſche Edellieden, te weten, S. Serotyn, S. Eduard, S. Altijn, en S. Victorijn den Aertsbiſſchop allereerſt in den Stoel hebben ingevoert, en hem by den volcke geſagh en aenſien gemaeckt hebben.

Wat aengaet de kerckelijcke Opperhoogheyt of 't Primaetſchap van Vranckrijck, 't welck d'Aertsbiſſchop van Sens pretendeert tegens die van Lyons; eenige oordeelen, dat de Kercke van Sens, dewijlſe d'outſte ſy, d'opperhoogheyt van Vranckrijck eertijdts heeft beſeten; ja ſelfs onder Augeſimus Aertsbiſſchop der ſelve ſtadt, in 't Franſche Concilie gehouden den een-en-twintighſten dach Iunii, in 't jaer 876, ten tijde van Karel den Kalen, wiert d'Aertsbiſſchop van Sens voor kerckelijck Opperhooft van Vranckrijck verklaert; maer daer na ſeecker Aertsbiſſchop van Lyons, ſich verſtoutende op d'eenvoudigheyt van Lodewijck van Melun, Aertsbiſſchop van Sens, is met deſe uytſtekentheyt gaen ſtrijcken, na dat hy oock hier op 't oordeel van 't Parlement verkregen hadde.

De ſtadt van Sens heeft uytnemende Kercken. De Cathedrale Gode en den eerſten Martelaer Stephano toegewijt, wiert, ten tijde van S. Saviniaen, van de Chriſtenen gebouwt, die in 't jaer 878 in den algemeenen grouſamen brandt der ſtadt wiert ingewickelt; en daer na herbouwt ſijnde, weder verbrande met alle d'in haer bewaerde heylighdommen, in den jare 962; eyndelijck wiertſe weder herſtelt in haren ouden glans in 't jaer 986, waer in oock 't Aertsbiſſchoppelijck Paleys is gebouwt geworden; welcke beyde timmeragien, de Cathedrale kercke namelijck en 't geſeyde Paleys, geſtaen hebben tot het jaer 1184: want als toen is wederom de ſtadt byna gants afgebrant, en voornaemlijck de Hooft-kercke ſelve, welcke Koning Philips de II met ſeer groote koſten wederom heeft gemaeckt, en met vele toornen en ander aerdigh bouwerck verciert. Deſe Aertsbiſſchoppelijcke ſtoel heeft onder ſich 674 Parochien, behalven de Klooſteren, van welcke de beroemtſte hier volgen: 't Klooſter van S. Remigius, van S. Pieter *le Vif*, van S. Columba, van S. Pieter *de Chaumes*, van S. Pieter van Melun ſtaende onder den regel van S. Benedictus, van S. Ian van Sens, van S. Eugenius, van S. Severyn van Chaſteau-Landon, van S. Ian *du Iard*, van S. Iacob de Provin ſijnde van S. Auguſtins orde; de Conventen *des Barbeaux*, *Seranceaux*, *Louy*, *Poulis*, *Vauluiſant*, *Dilo*, van de Fonteyne van S. Ian, *des Eſchalis*, *Pommeray*, *Viliers*, van S. Paulus, *Roſette*, *de Lys*, *de Ioye*, *Ville-Chaſſon*, &c.

D'Aertsbiſſchop van Sens hadde wel eertijts ſeven Suffraganen, doch heeft heden maer drie Biſſchoppen onder ſich, te weten, die van Auxerre, van Nevers, en van Troye in Champagne. Dit Biſdom ſtreckt ſich uyt over verſcheyde landtſtreken; want het omvangt de landouwe van Gaſtinois, van Brie, van Champagne, van Hurepoix, &c.

Voorts ſijn d'andere voornaemſte kercken der ſtadt van Sens deſe: de tempel van S. Petrus *du Donjon* geſeght, welcke de ſeer godvruchtige Koninginne Clotildis in dien ouden tijdt geſticht heeft; daer na de kercke van S. Hilarius gebout in den jare 795; voorts die van S. Gervaſius en Prothaſius, van S. Maximus, en van S. Ian. In den jare 1363 of 1366, wierd het klooſter der Franciſcanen, te voren geweeſt ſijnde in de voorſtadt, binnen de muuren der ſtadt overgevoert: en daer te voren niemant en mochte begraven worden in de ſtadt, behalven d'Aertsbiſſchoppen, daer beſtonden doenmaels de Minderbroeders uyt eygene toelatinge de lichamen der dooden te begraven. Daer ſijn noch andere Conventen in deſe ſtadt, te weten, die van de Celeſtynen, Dominicanen, Capucynen, Ieſuyten, Carmelyten, &c.

Dit 's merckwaerdigh ontrent het klooſter van S. Pieter *le Vif*, dat 'et door de mildheyt van Theodechildis, dochter van Clodoveus, eerſten Chriſtelijcken Koning, gebouwt en met ſeer groote inkomſten begiftight, en eyndelijck den Moniken der orde van Benedictus is toegeweſen geworden; 't welck oock van deſe inſtellinge 't eerſte wort geacht dat in Vranckrijck is beveſtight geweeſt. Dit 's oock wat byſonders, dat Baſſolus Hertogh van Aquitanien in 't ſelve een regulier-leven heeft aengenomen, en aldaer tot hooge jaren is geraeckt. Maer oock hebben veel andere, ſoo door af-komſte als heyligheyt vermaerde mannen, 't ſelve klooſter verheerlijckt.

Bailjuwſchap.

't Baljuwſchap van Sens wort getelt onder de vier oudtſte des gantſchen Rijcks, ſijnde uyt dat van Troyen eertijdts t'ſamen-geſmolten, alwaer de Bailjouw van Sens als noch ſijnen richtſtoel heeft en recht ſpreeckt; tot het ſelve gehoorden oock dat van Auxerre, en dat van Melun, en 't breyde ſich uyt van den Loirſtroom af, daer hy aen het landt van Gye vloeyt, tot Lotheringen toe, ſijnde oock daer binnen begrepen 't Hertogdom van Langres, *Baſſigny* en *Barleduc*, die noch heden van dit gebiedt ſijn. Deſe Bailjuw houdt jaerlijcx driemael groot Gerichte, gelijck ſy 't noemen, 't welck t'elcken acht dagen is duurende, namelijck op den eerſten maendach na den feeſtdagh van Allerheyligen, oock op den ſelven dach na Palm-Sondagh, en na den vier-dagh van S. Barnabas; 't welck alle Gerichts-dienaers deſes Bailjuwſchaps bywoonen.

Malley.

Ontrent een mijl buyten de ſtadt van Sens vertoont ſich *Malley*, een Aertsbiſſchoppelijck dorp, alwaer eene ſeer groote huyſinge wort geſien, omheynt met een rivier en boſch, bevattende duyſent tienvoetige roeden; en tuſſchen de luſtige groenten deſes gebieds ontſpringt eene borne, die vele ſtaende wateren vullende, en voortloopende, hier en daer verſcheyde meulens omdrijft, en eyndelijck in de Yonne ſich ontlaſt.

Villeneufve le Roy.

Villeneufve was eertijdts een ſtedeken, door den Koning gebout ontrent twee mijlen van Sens, met een ſeer groot Leproſen-Gaſthuys; alwaer de Koning oock den Ioden in Vranck-

rijck

rijck geboren, toeliet te woonen, en hunnen Godsdienſt vryelijck t'oeffenen. Aldaer was oock eene plaetſe geheeten der Ioden kerckhof; maer de ſelve op 't aenhouden van Paus Eugenius de III uytgeroeyt ſijnde, ſoo ſijn oock de Ioden terſtont uytgedreven. *Pont-ſur-Yonne*, een kleyn ſtedeken, wort oock onder dit geweſte geſtelt, en meer andere bemuurde plaetſen, namelijck *Dimon*, een ſeer vermaecklijck vertreck, alwaer de jacht ſeer goet valt, en de boſſchen ſeer dicht, die 't van alle kanten omtuynen; *Belle*, een ſeer koſtelijck kaſteel, light oock in 't wout verborgen. Tegen den oever over van de riviere de Yonne vertoont ſich *Courtenay*, wel geene groote ſtadt, maer wegens den tijtel van Graefſchap berucht, en ſeer oudt; ſommiger meeninge is, datſe geſtaen heeft al van de tijden af van Iulius Ceſar; oock worden in de nederſtadt ſeer oude teeckenen geſpeurt. Sy wort gedeelt in opper- en nederſtadt, en ſit op eenen heuvel redelijck hoogh. In d'opperſtadt ſietmen een aerdigh ſlot van 't beroemde geſlacht van *Courtenay*. Aen den wortel van de muuren der nederſtadt ſijn onlangs eenige penningen uytgegraven, op d'een ſijde dragende de figure van een kruys, op d'andere, eene handtboeye, waer mede de munte van Koning Lodewijck den Heyligen plagh geteeckent te worden, om te kennen te geven d'ongelijcken en groote verraderyen by hem uytgeſtaen op den tocht van 't Heylige Landt.

Pont-ſur-Yonne.

Hagen van Courtenay.

De Hagen *van Courtenay* maecken de ſtadt eenen name; ontfangt'er deſe beſchryvinge van: Deſe Hagen beginnen van de Parochie van *Montcorbou*, en van daer buygenſe ſich om naer het vleck van S. Martyn *de Dourdon*, dat twee mijlen af light van Courtenay; daer na gaenſe naer Saviniac, 't welck over gepaſſeert ſijnde, ſoo ſtreckenſe ſich uyt tot aen het dorp toe van S. Hilarius, en tot aen de plaetſe van *Chante-cocq*; en omvangen met alle deſe keeren in haren omgang ſeven mijlen.

Courtenay was voormaels geene onberoemde ſtadt, ſijnde van alle kanten geſterckt met wallen, bolwercken en toorens; maer in d'Engelſche beroerten onder Karel den VII iſſe heel misvormt geworden.

Niet verre van Courtenay vindmen een dorp na S. Hilarius genoemt, alwaer een Prioraet geſticht is door Boudewijn van Courtenay, Keyſer van Conſtantinopelen; en een weynigh verder ontmoetmen *Montalan*, een ſeer luſtigh kaſteel, aen 't edel en oudt geſlacht van *Montalan* geſchoncken door uytnemende dienſten aen de Republijck beweſen: want als d'Engelſche, die Vranckrijck deurſtroopten, hier binnen hunnen toevlucht namen, ſoo heeft de kloeckmoedige man Philips *de Ville-Chaſtel* hen daer uytgedreven; waerom hy 't ſelve van de Koning tot een gift ontfangen, en des ſelfs naem voor den ſijnen geſtelt heeft, en namaels genoemt is geworden Heere van *Montalan*, wiens graf oock vele jaren daer na aldaer is gevonden. By dit geweſte worden noch gerekent eenige andere kaſteelen en plaetſen, te weten, *S. Phale*, *Frety*, *Chantecocq*, *Cudot*, *Piffons*, *Hallebec*, *Blaçon*, *Beuvillier*, *Giry*, *Theorigny*, *la Chapelle*, *Launay*, *Granches*, *Cerifiers*, *Veniſy*, *Aix en Gothe*; en op de grenſen van Sens, *Coulours*, *S. Iulian du Saut*, *Courlon*, &c.

Hoedanigheyt.

't Lant van Sens is ſeer vruchtbaer, en vloeyt over van koren en wijn, en van allerhande vruchten, als oock van vee en verſcheyde gedierten; met alle welcke d'inwoonders ſeer groote winſt doen; want hunne granen, wijnen en andere diergelijcke waren voeren ſy na Parys.

Waren.

't Graefſchap van Sens wiert eertijts beſeten van ſijne erffelijcke Graven; maer heden is 't aen de Kroone gehecht. Aleer wy dit landſchap verlaten, en van de Senonoiſen afſcheyden, ſoo laet ons eerſt het lack van *Veron* doorſnuffelen. 't Water deſes lacks wort in ſteen verandert, die licht en vol ſweetgaten en den ſchuym of puymſteen gelijck is: het neemt nergens toe noch af; de moſch en 't kruyt op de kant waſſende verwiſſelt 'et oock in ſteen; ja de muur ſelve van den meulen is door den aenvloed van 't water gelijck als met ſeer dicken ſteen overkorſt; eyndelijck is 't dat ghy dit water in eenigh vat eenige dagen houd, terſtont verſtijft 'et in ſteene bollekens.

't Lack van Veron.

Het Aertz-Bisdom

R H E I M S.

Oude Inwoonderen.

EErtijts hebben Champagnien beseten die volckeren, daer van nu de hooftsteden sijn Troyes in Champaigne, Langres, Rheims, Chalon, Meaux, en Sens.

De Hertoghdommen in Champaigne gelegen, sijn Rheims en Langres, die nochtans haer eygen recht hebben. Rheims heeft den naem van *Remis. Remi* sijn by Cæsar en Plinius bekent, van Ptolemæus en Strabo wordense Ρῆμοι genoemt. Plinius noemtse bontgenoten. Die van Rheims hebben, ten tijde der Romeinen, wijde palen gehadt; want sy grensden aen de Seyne, 't gebiedt Metz, 't lant Trier, Vermandois, en Soissonnois. Als Cæsar in Vranckrijck Overste was, warense de principaelste nae de Burgonjons. De selve Cæsar verhaelt van haer Magistraet, en haren Oversten Vertiscus, waer van veel geschreven staet in de boecken van de Fransche oorlogen. Als Cæsar ontrent de palen der Belgen quam, hebben die van Rheims (welcke in Vranckrijck allernaest de Belgen liggen) Iccius en Antebrogius, de voornaemste gesanten, aen Cæsar gesonden, om haer, en al dat haer aenging, onder de bescherminge der Romeynen te stellen, en te seggen datse met de andere Belgen niet geconspireert hadden, oft tegen de Romeynen gesworen; datse oock gereet waren gyselaers te geven; alles te doen dat men haer bevelen soude; en Cæsar met koren en andersins te helpen.

Remi.

Rheims,

Het Hertoghdom Rheims (*Duché, Pairie, & Archevesché de Rheims*) heeft desen naem van de stadt Rheims, by de oude Schrijvers *Durocortorum* genoemt, gelijck de boecken van Antoninus, en de reys-kaert van Peutingerus uytwijsen. Ptolemæus noemtse Δυροκόρτορον, Strabo Δυροκόρορες, Cæsar *Durocortum Remorum*. Antoninus stelt daer de leger-plaetse van het achtiende regiment. Dese stadt is in Champaigne besloten en als ingelijft, nochtans behoudse haer eygen recht. In de oude brieven wortse *Rheims les Champaigne* geheeten. Sy heeft een Aertz-bisschop, die Hertogh, en eerste Genoot van Vranckrijck is. Hier sijn geweest 88 Bisschoppen, waer van de eerste was S. Sixtus, gesonden van S. Pieter; en de laetste, Gabriel à Sancte Maria de Gifford. Hier is eertijdts Canonick en Scholaster geweest de H. Bruno, Fundateur der Cathuser orden. Onder dit Aertz-bisdom staen de Bisschoppen van Soisson, Chalon, die oock Grave en *Pair de France* is: Amiens, Noyon, Senlis, Beauvois, Laon, en Bologne *sur mer*, eertijdts te Teroane, toen de stadt van Keyser Karel de V noch niet verdestrueert was. Als de nieuwe Bisdommen in Nederlant niet opgerecht waren, stonden die van Camerijck, Doornick en Atrecht oock onder Rheims.

is een Aertz-bisdom, Hertoghdom, en Genootschap.

Rivieren.

De rivieren van dit Hertoghdom sijn de Marne, Ayne, en Vesle: De Marne is een groote rivier, niet minder als de Seyne, met de welcke sy de Franschen van de Belgen scheyde, soo Cæsar, Ausonius, en Ammianus getuygen. Sy ontspringt in de bergh Vogesus, wat boven de stadt Langres, naer 't noord-ooften, en loopt voorby veel steden in 't Langrois, als Iani-ville, S. Desier, Chalon, Ay, Dorman, Chasteau Thiery, Meaux; en vermeerdert met de rivierkens Sault, Bloise, Ourq en Treme, vermengt haer met de Seyne een mijle boven Parijs, by de brugh Charenton. De Ayne stelt Cæsar in de uyterste palen van Rheims, en noemt het een rivier van *Gallia Belgica*. Sijn oorsprong is by Bar, boven Clermont, in 't dorp Souilli. De Vesle ontspringt in 't lant Chalon, loopt van 't ooft naer 't west door veel dorpen, en ten laetsten voorby de stadt Rheims, tot datse haer in de Ayne stort. Hier placht men kostelijck linnen-doeck te weven, dat men *Toile de Rheims* noemde.

Marne.

Ayne.

Vesle.

Concilien te Rheims.

Hier sijn veel Concilien gehouden. Het eerste ten tijde van den H. Remigius in 't jaer 514, in welcke als 'er een Arriaens Bisschop, die een kloeck disputeerder was, met sijn scherpsinnige argumenten, dat is, bewijs-redenen, de Catholijcken bespotte, en, door groote hoovaerdt, niet woude opstaen om den H. Remigius, die in 't Concilie quam, te eeren, soo is de H. Bisschop tot hem gegaen, door wiens schaduwe hy stom geworden is, en niet heeft konnen spreecken, tot dat hy voor de voeten des heyligen mans gevallen is, en met teeckenen vergiffenis gebeden heeft, die hem beval het Catholijck geloof te belijden, dat hy terstont dede, gelijck Hincmarus getuyght in 't leven van de voorschreven H. Remigius. In 't jaer 813, ten tijde van Keyser Karel de Groote, is hier noch een Synode gehouden tot reformatie der kerckelijcke discipline, dat is, der manieren van de Christen kercke. Noch een ander onder den Aertz-bisschop Fulco, in 't jaer 892, om Koning Karel de Simpele in 't rijck te bevestigen. Noch ten tijde van

DIOECESE de RHEIMS, et le païs de RETHEL.

Par Iean Iubrien Chalonnois.

TARDENOIS

CHAMPAIGNE

TIERRACHE

THE LOYS

Partie de Brie.

Partie de Luxembourg.

Partie de Lorraine

Reims

Chalons

Amsterdami, Apud Guilf. et Joan. Blaeuw.

Milliaria Gallica.

Artaldus, tegens die de kerckelijcke goederen onrechtelijck namen. Hier is mede een onwettigh Concilie geweeſt,onder de regeringe van Koning Hugo,tegen Arnulphus Aertsbiſſchop van Rheims in 't jaer 992, maer Paus Ioannes heeft te niet gedaen al dat daer beſloten was;het welk wederom geſchiet is in 't jaer 995, van de Legaet des Pauſelijcken ſtoels, in 't Synode daer gehouden. In 't jaer 1049, onder Paus Leo de IX, is hier een Concilie vergadert, en wetten gemaeckt tegen de *Simonia*, dat is, koopinge en verkoopinge van geeſtelijcke beneficien, en diergelijcke ſaecken; van de kerckelijcke bedieninge, van het inkomen der autaren, welck de wereltlijcke perſoonen beſaten,en andere quade gebruycken die in de voorſalen der kercken gepleeght wierden; van de bloedtſchande, en andere ongeoorlofde houwelijcken; van de monicken en geeſtelijcke perſoonen die geapoſtateert waren, en voor ſoldaten dienden; van de roveryen, en het ontnemen van de goederen der armen; van de ſodomie, en ſeeckere ketteryen, die in ſommige contreyen van Vranckrijck opreſen;die alle gecondemneert ofte verweſen ſijn, als mede veel Biſſchoppen, Graven en andere in de ſelve fauten vervallen. In 't jaer 1114 was hier oock een Synode gehouden van Conon, Geſant des Paus, tegen de huldinge der geeſtelijcke Prelaten door wereldtlijcke Princen. Hier is oock een Concilie geweeſt onder Paus Calliſtus de II, tot vrede van de kercke, in welcke vergaderinge, nae 't ſchrijven van Rogerius in de Engelſche hiſtorien, geweeſt ſijn 424 Prelaten, en Lodewijck Koning van Vranckrijck. Keyſer Henrick is'er niet gekomen,gelijck hy nochtans belooft hadde,maer heeft hem daer ontrent gehouden, aen wien geſanten, eerſt van het gantſch Concilie, daer nae van Paus Calliſtus, geſonden ſijn, dat hy ſoude af-ſtaen de huldinge der kerckelijcke perſoonen; welck als hy weygerde, heeft hem het eendrachtigh beſluyt der Vaderen in den ban gedaen, in 't jaer 1119. Hier is mede het Synode gehouden tegen het *ſchiſma* ofte ſcheuringe van Petrus Leo, in 't jaer 1131,die hem voor Paus op-geworpen hadde. Noch een ander van de Franſche Biſſchoppen,in de ſaecke van Abailardus, in 't jaer 1140. En in 't jaer 1148 van Paus Eugenius de III, aengaende verſcheyden kerckelijcke ſaecken, en ſommige nieuwe ketteryen.

Het Gebiedt

R H E T E L O I S.

Palen. HEt Graefſchap Rhetelois is een gedeelte van Eygen Picardyen, en leyt tuſſchen Rheims, Lorreyne, en Bar.

Hooftſtadt. De hooftſtadt is Rhetel, gelegen aen de rivier Ayne, acht gemeene Franſche mijlen van Sedan, en ſes van Rheims; heeft een brugh over de Ayne.

Dorpen. De voornaemſte dorpen ſijn, Pargny,Nauvi, Bretencour, Corny, Aboncour, Meſmont, Unaumont, Villers le Tourneux, Iandun, Marqueny, &c.

Dit lant is ſoo vruchtbaer, en geſondt van locht, als eenigh ander in die quartieren. *Vruchtbaerheydt.*

Beneden de hooftſtadt light de ſtadt *Chaſteau porcien*, redelijck ſterck; boven de ſtadt is Aligny, ter ſijden Geneville.

In het ooſten paelt het aen Sedan, in het noorden en weſten aen Tiraſche, en in 't zuyden aen Champaigne. *Grenſen.*

Het Prinsdom
S E D A N.

SEdan heeft den tijtel en rechten van een Prinsdom; aen het selve hoort de Heerlijckheyt Raucourt, die nochtans haer eygen recht heeft. Sedan wort van Vranckrijck gescheyden door de Mase; aen de andere sijde grenst'et aen't Hertoghdom Boulion; de rest paelt aen Lutzenburgh.

Raucourt onder Sedan.

Palen.

Behalven de stadt Sedan sijn in dit Prinsdom eenige dorpen, als Ievonne, gelegen in een lustige valleye, waer door een beecke met soo groote snelligheyt loopt, datse niet alleen bequaem is om koren-meulens te draeyen, maer oock de instrumenten die gebruyckt worden om het yser gereet te maecken en te smeden. In de selve vangt men oock truyten van lieffelijcken smaeck, by-nae soo groot als salmen. Francheval, Semange, (welck onder den Hertogh van Nevers staet) en Douzii, ontrent welcke het rivierken Cher, een mijl van de stadt, in de Maes loopt.

Ievonne.

Francheval en andere.

Dit lant is heel berghachtigh, vol bosschen en boomen, welck gerieflijck en profijtelijck voor de inwoonders is tot huysen te bouwen, vuer te stoken, en kolen te maecken daer de smeden het yser mede smelten. Want hier rontom sijn rijcke yser-mijnen, daer men wapenen van maeckt, als storm-hoeden, schilden, harnassen, en swaerden. Aen die sijde daer het bosch Ardenna is, sijn steyle bergen, tusschen welcke veel aengename valleyen liggen, gelijck of't de genoeghlijke *Tempe* van Thessalien waren. De allerluchtighste is, die men *Querimont* heet, van alle sijden met boomen, na de konst der Lantmeterye, beset, daer men gewoonlijck gaet wandelen. Daer loopen veel herten, ree-kalveren, en konijnen. Dit dal wort bewatert van een volle en klare fonteyn, die door het slot in de stadt loopt, daer hy verdeelt wort in veel kanalen en buysen, en gerieft niet alleen de Gemeente op de straten en marckten, maer oock in de particuliere huysen. Voor de stadt light een brugh over de Mase, diese met Vranckrijck aen malkanderen hecht, en oock van een scheydt. Als men hier over is, siet men vlacke en effen velden, die, als sackende van de Fransche bergen, haer naer de Mase uyt-strecken. De selve sijn aengename weyden voor het vee.

Vruchtbaerheydt.

Eer de beroerten van de inlandtsche oorlo-

ge in Vranckrijck ontstonden, was de stadt Sedan so vermaert niet; maer toen die haer Gereformeerde noemen, in Vranckrijck wat hardt bejegent wierden, sijn 'er vele van de selve hier gekomen, als in een seeckere en vrye plaetse, te meer om datse beleefdelijck onthaelt wierden van de Heeren van Sedan, die de selve Religie heel toe-gedaen waren. Als 'er dan dagelijcks meer en meer van 't selfde Geloof aenquamen, en oock eenige Catholijcke Predicanten woonden, heeft men eerst een gemeen Collegie oft slechte Schole op-gerecht, om de jeught te leeren, daer na oock een Academie, dat is, hooge Schole; om dat dese plaets scheen bequaem te sijn voor de studien. Hier leert men niet alleen de Latijnsche, Grieckssche, en Hebreeusche spraecken, maer oock de Godtheyt, Rechten, en Philosophie; daer men van alle plaetsen geleerde en treffelijcke Professoren toe roept. Onder welcke sijn geweest Daniel Tilenus uyt Slesien, Professor in de Godtheyt, vermaert door sijn boecken: Desiderius Heraldus, Rechts-geleerde, eerst Professor alhier in de Grieckssche tale, daer nae Advocaet in 't Hof van Parijs: Samuel Neranus, in veelerhande wetenschappen ervaren, die hier oock de Grieckssche tale geleert heeft: Albertus Huttenus, Professor en naerstigh vervorderer van de Hebreeusche tale, daernae Predicant der Remonstranten in Hollandt: Andreas Melvinus, die, door de voorspraeck des Hertoghs van Boulion, verlost is uyt de gevangenisse van de Koning van Engelandt: en Iacobus Capellus, die daer Predikant geweest is, en daer nae Professor van de Hebreeusche tale, en van de Godtheydt.

Sedan een toevlucht voor de Gereformeerde.

Academie.

Professoren.

In 't jaer 1611 heeft men hier een Librie op-gericht door de mildtheydt des Hertoghs van Boulion, die, door de naerstigheyt van Heer Iustellus, Secretaris van de Prince, en groot liefhebber van de geleertheydt en geleerden, in korte tijdt met alle soorten van boecken in verscheyde wetenschappen grootelijcks vermeerdert is.

Librie.

De burgers sijn beleeft, naerstigh, vernuft, eensdeels burgers, eensdeels ambachts-lieden, onder welcke de smeden de voornaemste sijn, die allerhande slagh van wapenen maecken, als pantsiers, harnassen, helmetten, en goede pistolen, die door heel Vranckrijck begeert worden. Hier worden oock verscheyde wolle stoffen gemaeckt. Sy gaen oock soo fraey met de wapenen om, of het oude soldaten waren.

Inwoonderen aerdt.

De Mase loopt soo dicht aen de stadt, datse

LES SOVVERAINETEZ DE SEDAN ET DE RAVCOVRT ET LA PREVOSTÉ DE DONCHERI.

AMSTERDAMI
Apud Guiljelmum Blaeuw.

Milliare Gallicum commune.

Milliare Germanicum commune.

PARTIE DV DVCHE DE LVTZEN.

Partie du Liegeois.

Bois de Ardennes.

PARTIE DE LA PICARDIE.

BOVRG. PRE VOSTÉ DONCHERI.

SOVVERAINETÉ DE RAVCOVRT.

PARTIE DE LA CHAMPAIGNE.

PARTIE DV DVCHE DE LVTZENBOVRG.

Partie de la Lorraine.

Charle le ville
Mont Saraſin
Mouſſy N. Dame
Mouſſy S. Pierre
Arche
Mezieres
Pry
Evigny
Mehon
La Meuse Riviere
Villers
Lume
Grandes Avelles
Petites Avelles
St. Marceau
Claire
Chalandry
Balſcourt
Strepigny
Cuan
Balefure
Bu
Fechere
Boutencourt
Nieumanil
Ailmont
La grand ville
St. Laurens
Izancourt
Reumelle
Gernelle
Reame
Ville
Outrincourt
Tamoſcourt
Tandreicourt
Vivier
Aucourt
Manicourt
Nouvion
Vrigne Meuze
Rivière de Meuze
Doncheri
Le Menil
Pont a Bar
Don
Villers ſur Bar
St. Martin
Hagnogne
St. Agnan
Chery
Rivière de Bar
Omicourt
Connage
Malmy
Chemeri
La Martau
Amblÿ
Marc
La Neufville
Maizancelle
Artaiſe
Vilers devant Raucourt
Raucourt
Pouron
Yon
Flabu
La Beface
Plaine
Maraucourt
Boſeuau
Ste Menge
Igc
Illy
Mohimon
Brincourt
Ledancourt
Croix du pioit
Fourneu
Sedan
Glaire
Villette
Grand Torcy
Petit Torcy
Wadelincourt
Arbre de Fourneu
Arbre de Rivemont
Ballan
Baſeille
Pont de Mangy
Notiers
Thelonne
Chaumont
Senſe de Bomenil
Anchecourt
Haraucourt
Aillicourt
Grand Remilly
Petit Remilly
Villers
Autrecourt
Brevilly
Douzy
Pouru St. Remy
Remehan
Marry
Tetagne
Sachy
Yvoy
Vlly
Vaux
Amblimont
Mouſon
Meſincourt
Corbion
Bouillon
Popehan
Ferme de la Plaine
Bois de Francheval
La Chapelle
La Virée
Givonne
Villers Cernay
Le Bois de Chevalier
Daigny
Rebecourt
La Moncelle
La Mecourt
Francheval
Pouru aux bois
Ceombes
Rivière de Vaux

de molens, die op seecker bolwerck liggen, doet omloopen. In de stadt sijn twee kercken, een oude, daer de Roomsch-Catholijcke en de Gereformeerde met beurten plachten te predicken; de andere is nieuw, ovaels-wijse, daer de Gereformeerde nu alleen predicken, en de Catholijcke in de oude alleen. De nieuwe heeft veel galeryen, om dat 'er te meer volcks in kan, die alle op den Predikant konnen sien. Meest al de huysen sijn van harde steen, die uyt de naest-liggende bergen gehouwen wort; de daken meest met tichelen gedeckt: de straten breet en open; soo dat dese stadt, door schoonheyt der huysen, beleeftheyt der burgers, en koophandel, de naest-gelegene steden te boven gaet. Sy is oock heel sterck, en met bolwercken, die op malkanderen flanqueren, versien, daer een muur rontom loopt, waer toe de steen gehouwen is, van welcken soo groote menighte uyt de graften van 't kasteel gegraven wort, datse van boven, om de diepte, grondeloos schijnen. Aen de sijde van de stadt, daer de bergen liggen, is een kasteel, dat van beneden allengskens naer de bergen hooger opklimt. Het is groot, wijd en sterck, vreesselijck en onwinnelijck van wegen sijn fortificatien, soo konstigh gemaeckt, datse, in tijde van belegeringe, van de bergen niet kan beschadight worden. De graften sijn hoogh en diep: met wapenen, grof geschut, en allerley amonitie is 't wel beforght. Hier houd de Prince van Sedan hof.

Regeeringe. Dit Prinsdom is het erfgoedt geweest van de Heeren de la Marche, en is, by gebreck van mans oir, ten laetsten gekomen op Charlotte de la Marche, die dat ten houwelijck gebracht heeft aen Henrick Vicomte de Tureyne, eerste Mareschal van Vranckrijck. Dese Prince en Hertogh van Boulion heeft de stadt grootelijcks verbetert, die hem tegen de burgers meer gelijck een Vader, als Heer droegh, en daerom seer bemint was; en by Koning Henrick de IV, om sijn ervarentheydt soo in tijde van vrede als oorloge, grootelijcks geacht. Hy was oock een behulper der Geleerden. De Prince van Sedan kent geen over-heer, maer *Souverain.* is in dit gebiedt absoluyt. Hy stelt alleen de geestelijcke en wereldtlijcke Overheydt; slaet oock op sijnen naem geldt.

Nu ter tijdt regeert daer de weduwe Elizabeth van Nassau, dochter van Wilhelm, Prince van Oranjen, en Charlotte de Bourbon, dochter des Hertoghs van Montpensier, die, nae de doot van Charlotte de la Marche, getrouwt is geweest aen Henrick de Tureyne. Haer sone is nu Prince van Sedan, en Hertogh van Boulion, en, van wegen de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, Gouverneur van Maestricht.

Het Hertoghdom
LORREINE.

Naem. LOtharingia heeft den naem van Lotarius, ſone of neve des Keyſers en Koning van Vranckrijck Ludovici: want Ludovicus Pius hadde vier ſonen, die haer eygen vader beoorlogende, hem by Soiſſons in een klooſter ſtaken, deelende alſoo ſijne Vorſtendommen onder ſich, en oprechtende een Tetrarchiam: doch eyndelijcken, door het tuſſchen-ſpreecken der Rijcks-Vorſten, wierde deſe ſake ſoo wijdt gebracht, dat Lotharius, de oudtſte en eerſtgeboren, nevens het Keyſerrijck, oock Italien, Languedoc, en deſe landen, die men namaels Lotharingia genoemt heeft, ſoude hebben; Ludovic Duytſlandt; Karel Vranckrijck, van de Maſe af te reeckenen tot aen den Oceaen; en *Pipinus*, ofte ſijn ſone van den ſelven naem, Aquitanien. Lotharius hadde, behalven Ludovic, (die hem in het Keyſerrijck ſuccedeerde) oock noch eenen ſoon, genaemt Lotharius Koning van Lothringen; en heeft men alſoo dat Landt, dat van te voren *Lotharii Regnum*, en van de Duytſchen **Lottarijck** ofte **Lotreich** wierde geheeten, daer nae Lotaringien en Loreyne, als willende ſeggen Lotregne, beginnen te noemen.

Oudt Lothringen. Gelijck de Franſche Hiſtory-ſchrijvers getuygen, heeft Lotharingen eertijdts wijder geſtreckt als tegenwoordigh, hebbende als toen de naem van *Auſtraſia*, *Auſtria*, ofte Ooſtenrijck, (gelegen tegen *Weſtraſien*, *Weſtrien*, ofte Weſterrijck, 't welck oock *Neuſtria* geheeten wierdt) en was afgedeelt in het hoogh en neder, begrijpende onder ſich byna alle het landt tuſſchen den Rhijn, Schelde, en de Maſe gelegen: hebbende het nederdeel hedensdaeghs verſcheyden namen, en oock toebehoorende verſcheyden Vorſten. Het hoog oft boven deel ('t welk oock *Moſellanica* en *Tullingia* genoemt wierde) beſit nu ter tijdt eenen Heere, met den tijtel van Hertogh, uytgeſondert eenige weynige plaetſen; florerende alſoo dit gedeelte als noch met ſijnen ouden naem: en heeft voor palen in 't ooſten Elſas en Weſterrijck, in 't zuyden Burgundien, in 't weſten Champagnien, en in 't noorden wordt het met het boſch van Ardenna beſloten, grenſende voorts aen de landen van Lutzenburgh, Trier, en meer andere, de welcke in voorige tijden alle onder Lothringen gehoorden, en deelen des ſelven landts gereeckent wierden.

Deelen. *Palen.* *Grenſen.*

Vruchtbaerheyt. *Mijnen.* En of wel dit landt van Lothringen met veel hooge bergen en dicke boſſchagien omgeven is, ſoo is het nochtans aen koren en wijn ſoo vruchtbaer, dat het geen uytheemſche lijftocht van noode heeft. Behalven dat heeft het oock verſcheyden metalen, als ſilver, koper, yſer, tin, en loot; koſtelijcke geſteenten en gebreken daer oock niet, der welcke veel gevonden worden aen den voet van de bergh Vogeſus. De *Lapides Lazuli*, ofte Azur, worden daer veel gevonden, waer mede de inwoonders groot profijt doen. Aldaer is oock een materie, van welcke ſpiegels en glaſen gemaeckt worden; ſoodanigh in geene provincien te vinden is: daer waſſen Calcedonien, van wonderlijcke groote, uyt welcker ſtucken heele kelcken gemaeckt worden. Onder andere menigerhande gedierten die dit landt voortbrengt, ſoo en dienen niet vergeten de ſchoone peerden, die in fierheyt de Turckſche en Neapolitaenſche geenſins en wijcken.

Dieren.

Lothringen een Koningrijck; Lothringen is eertijdts verheerlijckt geweeſt met den tijtel van een Koninckrijck, gelijck ſulcks getuygen de Franſche Scribenten, doch worden by de ſelve maer twee oft drie Koningen gedacht. Want *Carolus Calvus*, ſtracks na het overlijden van ſijn Neve *Lotarius*, alle deſe landen ſich bemachtighde, en de helft aen hem trock; alſoo dat, niet lange daer nae, dit landt tot een Hertoghdom gemaeckt wierdt, van welckers eerſte Hertogen men hier en daer in de Hiſtorien leeft. Geduerende de regeringe van Keyſer Henrick de I V, is dit landt van Gotefrid geregeert, die daer nae, verkoft hebbende het Hertoghdom van Bouillon, met ſijne broeders Balduin en Euſtachius, een geweldige heyrtocht in 't heylige landt gevoert heeft, Aſien en Syrien victorieuſelijck doortreckende, veroverende de ſtadt Ieruſalem, alwaer hy eyndelijck tot Koningh gekoren wierdt. Hem volghde in de regeringe ſijn broeder Balduin, en daer na oock Euſtachius: eenigen tijdt daer na, heeft Keyſer Henrick de vyfde dit Hertoghdom gegeven aen Guilielm, Grave van Loeven, van welcken oorſpronckelijcken geſproten zijn de Lotharingiſche Princen, als *Theodoric*, *Theobald*, *Frederic*, en de andere, tot op Karel den laetſten, van wien dit Hertoghdom gekomen is op Frederic den I, Grave van *Vaudemont*, van den ſtamme der tegenwoordige Hertogen van Lothringen.

Een Hertoghdom.

Oude Inwoonderen. De volckeren die in voorige tijden het noordelijckſte deel van Lothringen bewoont hebben, zijn geweeſt de Mediomatrices en Leuci Mediomatrices, nae het getuygeniſſe van *Cæſar*, *Tacitus*, *Plinius*, *Strabo* en *Ptolemeus*: van Cæſar, in ſijn VII boeck worden ſy oock *Mediomatrici* geheeten, waer van de hooft-ſtadt *Divodurum* nu *Metz* genoemt wordt: *Notitia Provinciarum ſub Belgica prima*, heetſe *Civitatem Mediomatricum* oft *Metin*, gemeynlijck *l'Eveſché de Metz*, oft *le Pays Meſſin*. *Lucanus* beſchryft de *Leucos* in ſijn eerſte boeck, en oock *Cæſar*; *Plinius* noemtſe *Liberos*; *Leuci* zijnſe oock van *Ptolemeo* geheeten, welcke *Tullum* voor haer hooft-ſtadt ſtelt: in *Notitia Provinciarum ſub Belgica prima*, wordt ſy *Civitas Leucorum*, dat is, *Tullum*, oft *l'Eveſché de Toul* genoemt, en in de reys-tafel van *Antoninus*, *Tullum Leucorum*: ſommige willen oock de *Tullingos* van Cæſar onder Lotharingen reeckenen.

Rivieren. Dit landt wordt bevochtight met verſcheydene treffelijcke rivieren, als de Maſe, Moeſel, Sar, Voloye, Mortane, Meurte, Selle, Nide, en meer andere: van de Maſe ſal in de beſchrijvinge van Nederlandt gehandelt worden; de reſterende behooren eygentlijck tot dit Hertoghdom, als de Moeſel en Sar, voor 't meeſte deel; en de andere geheelijck.

Moeſel. De Moeſel ontſpringht uyt de *Vogeſus*, niet wijdt van het begin van de Saone, een weynigh boven het dorp Buſſan; neemt haren loop voorby de ſteden *L'eſtraye*, *Remiremont*, *Eſpinal*, *Charmes*, en *Baton*, ſich drayende daer nae van het ooſten naer 't weſten, loopt recht toe naer de Biſſchoppelijcke ſtadt Toul, en ſoo voorts op Fruard noordelijcker aen, en beſocht hebbende Pont a Mouſſon, Metz, Trier, en andere, valt ſy by Coblentz in den Rhijn: de Duytſchen heeten deſe riviere de Moeſel, de Françoyſen Moſelle; *Rhenanus* en andere zijn van opinie, dat *Ptolemeus* de ſelve *Obriagum* noemt; Ioannes Herold heeft een ander gevoelen, en ſuſtineert, dat Obringen, by *Ptolemeum*, geen riviere ſoude beteeckenen; maer wel dien ſtreeck landts aen den Rhijn, die men ten huydigen dage ober-Rhijngau noemt: *Clemens Fralæus Moſellanus* getuyght oock, gelijck *Ortelius* ſchrijft, dat'er noch een contreye is ontrent de Moeſel, die den naem van *Obrinci* behoudt: deſe riviere wordt van *Auſonio* ſonderling gepreſen, van wegen de klaerheydt des waters, en om datſe licht en ſonder gevaer te bevaren is, en ten beyden zijden met ſchoone dorpen en huyſen verciert. Aen viſſchen is ſy overvloedigh rijck, als karpers, barmen, ſalmen, baerſen, zeelten, elften, &c. De rivieren en wateren, die in de Moeſel vlieten, en haer daer mede vermengen, zijn *Proneæa*, *Nemeſa*, *Sara*, *Gelbi*, *Frubro*, *Leſera*, *Drahone*, *Salmone*, *Sarano*, *Aliſontia*. Onder de regeringe van Keyſer *Domitius Nero*, heeft *L. Verus* ſich onderſtaen den Moſel met de Saone te vereenigen, met een gracht tuſſchen beyden, op dat het Italiaenſche krijghs-volck uyt de Middelandtſche zee de Rhoſne en Saone op mochte varen, en dan door de ſelve gracht in de Moeſel, van daer in den Rhijn, en ſoo in de groote zee, om van de moeyelijcke reyſen te lande ontlaſt te zijn, en dat men uyt het zuyden naer het noorden, van d'eene zee in d'ander, met ſchepen langhs de rivieren mochte varen.

Sar. De *Sar*, die niet verre van het Graefſchap van Salm ontſpringt, is van alle andere rivieren, die in de Moeſel vlieten,

LOTHARINGIA DVCATVS; Vulgo LORRAINE.
Occidens
Oriens
Meridies
Septentrio
BURGUN
DIÆ
PARS
BARROIS
TERRA DE LA VALURE
LUTZENBURGI PARS
Le Boys de Hey
Le Boys Doseyne
Le Boys de Mortaigne
Le boys Crehange
Warnet
Walt
Le Val de Ledray
PARS ALSATIÆ
Milliaria Germanica
Milliaria Gallica
Amsterdami
Apud Guilielmum Blaeuw.

wel de grootſte, ſcheeprijck, en ſeer vermaert van wegen de andere wateren, die daer in loopen: ſy neemt haer loop voorby en door de ſteden *Sarbruck*, *Feneſtrange*, *Sarwerden*, *Sar-Alben*, *Gemund*, *Walderſangen*, *Sarburgh*, en meer andere, en valt eyndelijck in de Moeſel by Trier, niet wijdt van Kontenbruck. *Auſonius* in ſijn *Moſella*, gedenckt oock deſer riviere, die als noch haren ouden naem draeght, want ſy van de inwoonders Sar genoemt wordt: in vorigen tijden is ſy oock Sarra geheeten, gelijck ſulcks blijckt uyt deſe oude inſcriptie te *Sarræ Pons*, ofte Sarbruck (aen de ſelve riviere gelegen) gevonden, en daer nae te Trier gebraght:

CÆS. RO. EXER. IMP. P. P.
S. C. AV. TREVE. INGR.
ESSVM. H. CASTRA SARRÆ
FLV. PRO. MIL. CVSTODIA
BIENN. POTTITVS. EST.

Voloja. De riviere *Voloja* heeft peerlen, en loopt in de Moeſel, by het dorp Charmein; de Mortana vermenght ſich met de Murta, by het dorp Mortaigne; de Murta ofte Meurta (nae datſe veel andere wateren tot ſich getrocken heeft) neemt haren wegh naer de Moeſel, tuſſchen vlacke velden en weyden, een ſeer lange ſtreeck, tot datſe eyndelijcken boven het ſlot Conde, 't welk aen de rechte ſijde op een ſteenrotſe leyt, by het dorp, 't welck den ſelven naem heeft, met de Moeſel een ſcherpen hoeck maeckt, en ſich volgens met de ſelve vermenght.

Seylle. De *Seylle* valt oock niet wijt boven Metz in de Moeſel, nemende haren oorſprongh uyt het Linder Meyr, dat van wegen het ſout, en rijcke viſſcherye ſeer beroemt is: als oock

Nida. de dubbelde Nida, te weten, de Duytſche naer 't ooſten, en de Franſche, dien ſy de Welſche noemen, naer 't weſten, by een loopende ontrent het dorp Northen, en ſich in de Sar ſtortende, twee mijlen beneden de Abdye Boſſon-ville.

In de valeye *Deodatenſi* is een fonteyne, die de kracht heeft om vele ſieckten te geneſen.

Meiren. Onder de meiren, die aldaer veel en ſeer viſchrijck zijn, is 't voornaemſte, 't welck in ſijn omloop veertien mijlen begrijpt, alwaer men karpers vangt van ongelooffelijcke groote, jae van drie voeten; van ſmaeck en ſoetigheydt ſoo aengenaem, datſe de prijs hebben boven alle andere, in wat landen die oock mogen zijn. Als in dit meir geviſcht wordt, 't welck gemeynlijcken alle drie jaer placht te geſchieden, kan het aen den Hertogh van Lothringen opbrengen 16000 guldens.

Sout-mijnen. Daer zijn oock Soudt-mijnen, daer 't allerſubtylſte ſoudt beſt-ſmakende, en witter dan ſneeuw voortkomt, die 's jaers aen den Hertogh 100000 guldens konnen opbrengen.

Bergen. Deſe Provincie is rontom met ſeer hooge bergen omgeven, welcke in overvloet van allerhande metalen, de Pyreneiſche bergen ſeer wijdt overtreffen; inſonderheydt zijn de ſilver-mijnen aldaer ſeer vruchtbaer, uyt welcke dit Hertoghdom een groot gewin treckt. De bergh *Vogeſus* brengt oock voort in het Leberthal puyr ſilver, doch niet veel.

Boſſchen. Oock heeft dit Landt veel en groote boſſchagien, als Warnewald, *de S. Benoiſt*, *le bois de Mortaigne*, *Doſeyne*, *bois de Mondon*, *le Banbois*, *le bois de la Voyge*, *de Heyde*, en meer andere.

Nancy. De hooft-ſtadt van Lothringen is *Nancejum*, ofte Nancy, die hoewel ſy niet ſeer groot is, ſoo is ſy doch aen een ſeer genoeghlijcke, effene, en bequame plaetſe gelegen, vierkant; verciert met een ſeer treffelijck paleys der Hertogen van Lothringen. Voorby deſe ſtadt loopt de riviere *Murte*, die drie mijlen boven het kaſteel Condei in de Moeſel vliet. *Petrus Divæus* en andere zijn van opinie, dat *Nancejum*, *Ptolemei Naſion*, en *Antonini Naſium* is, ſtellende 't ſelve op den weg van *Durocortoro* naer *Divodurum*; doch die wat nauwer op deſe reyſe wil letten, ſal lichtelijck bevinden dat *Antonini Naſium* niet gelegen is op de plaetſe daer nu Nancy ligt, alſoo dat *Naſium* niet zijn kan, 't gene men nu Nancy noemt; maer wel dat dorp, 't welck twaelf mijlen van daer gelegen is, niet wijdt van de Maſe, in de provincie van *Barle-Duc*, nu gemeynlijcken *Nas* en *Naſienſis* geheeten, als blijckt in een oude ſteen daer ontrent uytgegraven. Dat *Naſium* eertijdts een groote ſtadt geweeſt is, kan men noch genoeg ſpeuren uyt de oude vervallen muuren: gelijck ſulcks oock *Clemens Fralæus Moſellanus*, by *Ortelium*, getuyght.

Naeſt Nancy volght S. Niclaes, gelegen twee mijlen van Nancy, aen de riviere Murta, op een effen en vruchtbare plaetſe. Deſe ſtadt is met 'er tijdt, door de toeloop der vreemdelingen, alſoo vermeerdert en aengewaſſen, dat men die nu voor geen dorp, maer wel voor een van de meeſt bewoontſte ſteden van gantſch Lothringen mach reeckenen, ſoo die met muuren beſloten ware; want ſy niet alleen excelleert in ſchoone huyſen, ſtraten, en menighte der inwoonderen, maer oock ſonderlinge aen koop-handel, en allerhande hand-wercken, door de miſſen ofte marckten, die daer gehouden worden. *S. Niclaes.*

Fruart. Een mijle van Nancy is gelegen de ſtadt *Fruart*, en drie mijlen van daer *Ormes*, en noch wat voorder *Bayon* en *Luneville*; vier mijlen van daer light *Pont a Mouſſon*, vermaert door ſijne Academie, en Gerbeviller, vijf mijlen Charnies, en ſes Chaſtenoy, Morhanges, en Vaucoleur, de geboortplaetſe van Iohanne la Pucelle, en noch wat verder Maxen ſoubs Breſſe, op ſeven mijlen is gelegen Dompaire, Deneuvre, Hodon Chaſteau, acht mijlen Ramberville, Raon, Bellemont, Neuf-Chaſteau, Mugſtat, Marchain-ville, negen mijlen Eſpinal, Bruyeres, Darney, op tien Ormont, Walderfing, Beaureins, op dertien Vaigny, op veertien l'Eſtraye.

Graeflijckheden. De ſteden die den tijtel van Graeflijckheden hebben, zijn Vaudemont, vijf mijlen van Nancy; Chaligny, aen de rechter zijde van de Moſel, een halve mijle van Nancy; Amance, ſeven mijlen van Metz naer 't zuyden, op Latijn *Almentia* geheeten, eertijdts de Cantzlerye van Lothringen; Richecourt, niet wijdt van het Lac la Garde, meir uyt welcke vliet een waterken, dat tuſſchen S. Nicolaes en Reſiers in de Murte loopt; Remiremont is gelegen aen de ſlincker zijde van de Moſel, die aldaer een eylandt maeckt in het zuydelijckſte gedeelte van Lothringen, Aimonius ſtelt alhier *Rumaricum Caſtellum*, en by Reginonem leeſt men (doch vitieus) Auromarici, in plaets van *Ad Romarici*; in 't Duytſch wort het Rimelsbergh geheeten. Niet wijdt van daer liggen de dalen van l'Eſtraye en Vagny; La Motte is gelegen aen een waterken, welck ſtracks daer nae in de Maſe valt. Daer ontrent is oock het gebiedt, 't welck men noemt, le Sanctoy; de Rijcks-Graeflijckheden van Salm, Kirckingen, en Blanckenbergh. De ſtadt Blanckenbergh, van de Françoyſen Blancmont geheeten, is niet groot, doch ſchoon en playſierigh; aldaer ſiet men noch een oudt kaſteel, ſeer ruym en magnifijck, by het welcke van de Hertogh een nieu en treffelijck paleys gebouwt is. De inwoonders aldaer beneerſtigen haer ſeer in den acker-bouw.

Baronnye. Aen de rechter zijde van de Seille, drie mijlen ongeveerlijck van Metz, zuydwaerts aen, leydt de Baronnye van Nomeny.

Heerlijckheden. De Heerlijckheden in Lorraine, zijn; Marſal, aen de ſlincker ſijde van de Seille, niet wijdt van het Linder-meir, in 't welcke het eylandt met de ſtadt Techemful gelegen is, als oock S. Bellemont, en Remereville, drie mijlen van Nancy; Rambert-Ville, aen de rechter ſijde van de Mortaigne, niet wijdt van die fonteyne, alwaer het boſch van Mortaigne begint. Roſieres aen de Murta, by Sint Nicolaes, twee mijlen van Nancy; Homburgh leydt een groote mijle van Sarbruk, aen een waterken, 't welck voorts daer nae ſich met de Sar vermenght. De ſtadt Mariemont, die van de bergh, daer op ſy gelegen is, den naem draeght, leydt van het Linder-meir ontrent een mijle, naer het zuyden. Sandacourt tuſſchen Vaudemont en la Mothe, in 't landt van Sanctoy.

Gebouwen. By het dorp S. Nicolaes, twee mijlen van Nancy, aen de Murta, is een geweldige hooge en groote kercke, van binnen ſeer helder en klaer, doch niet oudt: de pijlaren, daer mede ſy onderſtut is, zijn ſoo ranck, dun en hoogh, dat 'et bynae onmogelijck ſchijnt, datſe ſulck een geweldig werck ſouden konnen dragen: deſe kercke heeft twee torens, aen de een van de welcke, boven op de ſpitſe, ſtaet een *Obeliſcus*, met eylof rondtom uytgehouwen, met deſe inſcriptie:

TE STANTE VIREBO.

Sijnde dit de devijſe van Karel Cardinael van Lothringen, die Biſſchop was van Metz, aen wien oock deſe kercke, als haren Prior, toebehoorde. By het dorp Waſſerbilch, alwaer de Sar ſich met de Moſel vermengt, ſtaet een andere *Obeliſcus*, *Igel* genoemt, op een verheven plaetſe; een voortreffelijck werck en Monument der eerweerdiger oudtheyt, diensgelijcken aen deſe ſijde van de Alpes niet te vinden is, en

daer

daer over sich de Italianen selfs verwonderen souden: En is dit gantsch van steen gemaeckt, staende op een pedestal van twee-en-twintigh voet, en scherpt oft spitst sich allengskens om hoogh, tot op vier-en-seventigh voeten, aen alle sijden met schoone beelde-wercken seer konstelijck uytgehouwen: boven op de spits siet men noch eenigh overblijfsel van een arendt, met uytgestreckte vleugelen, sittende op een kloot, en het schijnt dat hy een deckstel voor sijn borst gehadt heeft. Te Nancy, in de kercke van S. Ioris, placht men te sien het graf van Karel de Stoute, Hertoge van Burgundien, die den 5 Ianuarii, in het jaer 1477, van de Switsers en Lothringers verslagen wierde; wiens gebeente, door bevel van Keyser Karel de V, in 't jaer 1550 in October, van Boisot, Heraut van 't gulden Vlies, naer Lutzenburgh gebracht wierd, van daer het, uyt last van de Koninginne Maria van Hongarien, voorts naer Brugge gevoert is. In de selve kercke van S. Ioris zijn oock begraeffenissen ettelijcker Hertogen van Lothringen, doch sonder opschrift, gelijck oock noch in andere kercken. De laetste Hertogen liggen meest begraven in S. Franciscus kerck: daer men oock siet het seer treffelijcke graf van Renatus, die over Hertogh Karel van Burgundien getriumpheert heeft. Aldaer liggen oock begraven Hertogh Antoni, en sijn sone Françoys, en Hertogh Karels gemael, Claudia Valesia; dochter van Henrick de II Koning van Vranckrijck. Het wapen-huys te Nancy is van geschut en allerhande wapenen seer wel versien. Van S. Stephans-kercke in de stadt Metz schrijft Divæus in deser manieren: De kercke van Sint Steven (deses stadts Patroon) is soodanigh een gebouw, als wy op onse geheele reyse niet gesien hebben, zijnde seer uytnemend, en ('t welck men anders selden siet) voltoyt. Men seydt dat aldaer een crucifix met Christi beeldt daer aen hangende, van hout soude geweest zijn, dat geheelijcken met goude platen overtrocken was: wy sagen aldaer een vat van porphyr-steen, root van koleur, seer ruym en wijdt, over de tien voeten lang, in 't welcke men het wy-water bewaert. In dese stadt zijn meer andere schoone kercken, en in de voorsteden zijn oock seer treffelijcke geweest; als onder anderen, de kercke van S. Arnulphus, daer in de begraeffenissen waren van Keyser Ludovicus Pius Augustus, van sijn soon Karel, en eeniger dochteren van Koning Pipin. Alle 't welcke door den oorlogh soo verwoest is, dat 'er op dese tegenwoordige tijdt niet het geringste van dese voor-steden overigh is, en siet men daer nu anders niet, behalven de muuren, als velden.

Toul is een Bisschoplijcke stadt, in 't Latijn *Tullum* genoemt, is gelegen aen de Moesel, haer hooft-kerck is gesticht ter eeren S. Steven. Sy heeft gehad 79 Bisschoppen, waer van de eerste is geweest Mansuetus, oft S. Mansu, gesonden van den Apostel S. Peter, de laetste, Karel van Lorraine. *Toul.*

De stadt die men hedensdaeghs Verdun noemt, wort van de Latijnsche Scribenten *Virdunum* en *Verdunum* geheeten, en van Antoninus Verodunum; in *Notitia Provinciarum, Civitas Verdunensium*, l'Evesché de Verdun. Hier zijn geweest 91 Bisschoppen, waer van de eerste was S. Sanctinus oft S. Sant, discipel van den H. Dionysius. De laetste is Françoys van Lorraine, Domdeecken van Keulen, aen wien het selfde, met consent van Paus Gregorius de XV, getransporteert is van sijn broeder Karel van Lorrayne, die een Religieus der Societeyt Iesu geworden is. *Verdun.*

De steden Metz, Toul, en Verdun, zijn oock met den tijtel en digniteyt van Graeflijckheydt verciert; en zijn sedert het jaer 1552 onder de Kroon Vranckrijck geweest, gelijck oock nu de Koning het Hertoghdom Lorraine ingenomen heeft.

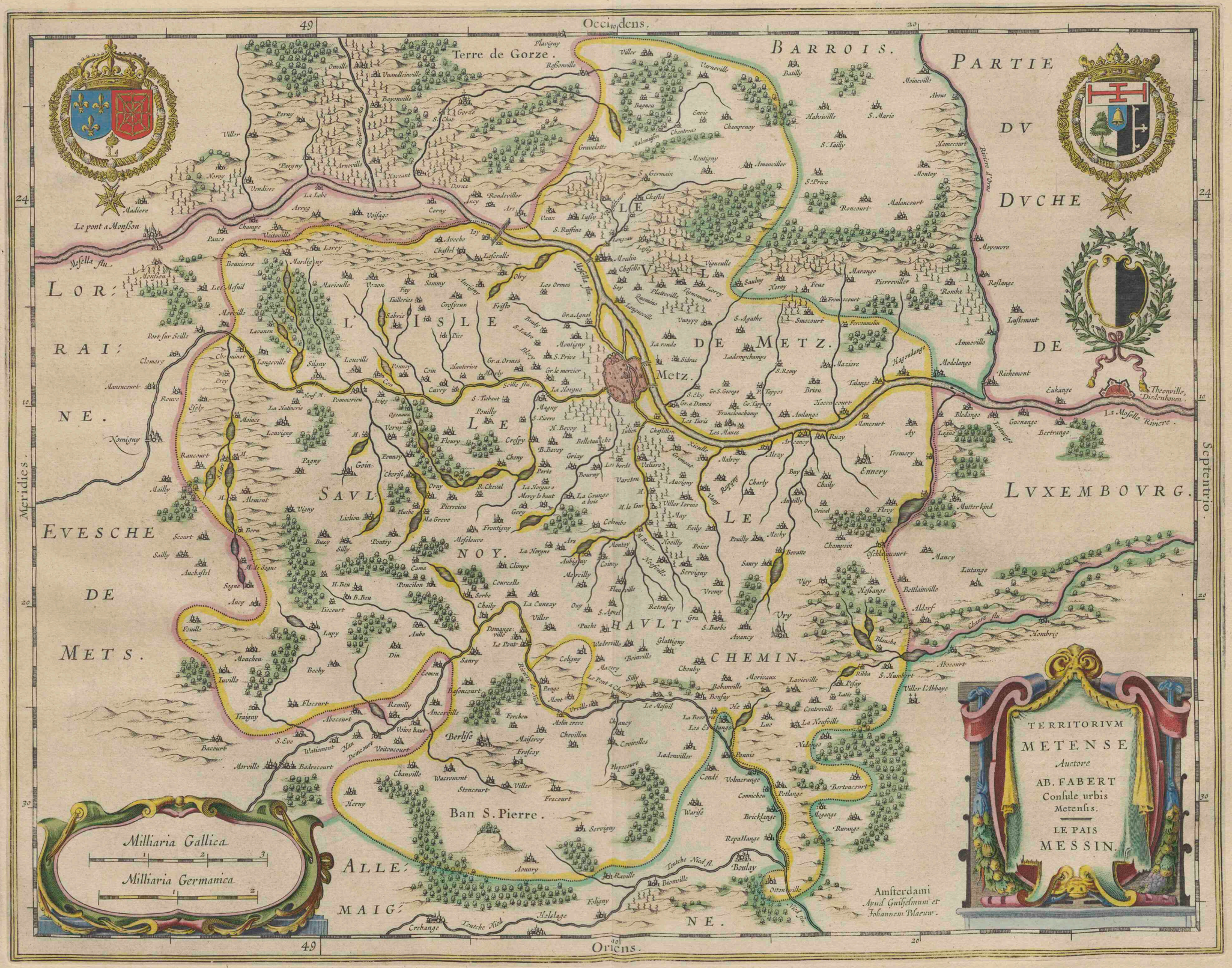

Occidens.
Oriens.
Meridies.
Septentrio.
Terre de Gorze.
BARROIS.
PARTIE DV DVCHE DE LVXEMBOVRG.
LORRAINE.
EVESCHE DE METS.
L'ISLE LE SAVLNOY.
LE VAL DE METZ.
LE HAVLT CHEMIN.
Metz.
Ban S. Pierre.
ALLEMAIGNE.
Le pont a Monsson
Mosella flu.
La Moselle Riviere.
Theonville, Diedenhoven.
Milliaria Gallica
Milliaria Germanica
TERRITORIVM METENSE
Auctore
AB. FABERT
Consule urbis Metensis.
LE PAIS MESSIN.
Amsterdami
Apud Guilielmum et Johannem Blaeuw.

Het Gebiedt

DER STADT METZ.

Naem.

METz was eertijds een ſtadt van *Gallia Belgica*, daer na iſſe onder 't Rijck gekomen, ſoo Celtes getuyght. Antoninus noemt hare volckeren *Metenſes*, Marcellinus *Mediomatrices*. Rudolphus Agricola heetſe in ſijn brieven een vermaerde ſtadt van Lorreynen, ſterck van natuuren. Strabo, Plinius, en Cæſar, noemenſe *Mediomatricum*, een ſtadt van Vranckrijck, Ptolemæus *Divodurum*. Marlianus meynt, datſe een van de Belgiſche oft Trierſche ſteden is. Dat ſommige ſeggen dat de hooft-ſtadt Metz den naem *Mediomatrices* heeft, om datſe gelegen is midden tuſſchen Toul, Verdun, en Trier, beſtaet meer in opinie als reden. Andere ſchrijven, datſe van eenen Romeyn *Metio* deſen naem heeft, de welcke de ſelve vermeerdert, verſterckt, en met muuren en graften omringt heeft, na dat Julius Cæſar de ſelve ſtadt verwonnen hadde: maer dit gevoelen is tegen Ptolemæus, die, van *Mediomatrices* ſprekende, ſtelt *Divodurum* haer principaelſte ſtadt, waer uyt blijckt, dat lang nae de tijden van Cæſar deſe korte naem *Metis*, dat is, Metz, opgekomen is. Het is ſeker uyt verſcheyden hiſtorien, dat in alle de tijdt als de Romeynen daer regeerden, de naem *Metis* onbekent is geweeſt, en geen ander bekent als *Mediomatrices*, wiens landt groot was; want ſy beſaten al 't gene dat in *Gallia Auſtraſia* lagh, waer van *Metis* oft Metz de hooft-ſtadt was: want gemerckt het gouvernement van 't Koningrijck Vranckrijck gedeelt was in Ooſterrijck, Weſterrijck, en Soiſſon, en Trier in groote ſwarigheydt en ellende vervallen lagh, ſoo is *Metis* oft Metz, de hooft-ſtadt van Ooſterrijck gemaeckt, gelijck Paris van Weſterrijck. Nu is 't een van de grootſte, rijckſte, ſterckſte, en voornaemſte ſteden van *Gallia Belgica*. Sy is met ſchoone huyſen, publijcke gebouwen, en heerlijcke kercken verciert: Doch is hare glans ſeer vermindert door de ſware belegeringe van Keyſer Karel de V; want de borgers hebben doen af-breken de dicht-bebouwde voorſteden, en de huyſen ontrent de ſtadt, op dat 'er de vyandt niet ſoude logeeren, als mede de ſchoone kerck van S. Clement, en de Abdye van S. Arnoudt, ontrent de wallen, om datſe geen belet ſouden weſen in 't beſchermen der ſtadt. Op welcke tijdt de Hertogh van Guiſe, die hier Gouverneur was, hem niet min Godtvruchtelijck als mannelijck heeft gequeten: want hy de lichamen van Koning Lodewijck de Godtvruchtige, ſone van Karel de Groote, en ſijn gemalinne Koninginne Hildegard; Aleida; Drogo, Aertz-biſſchop van Metz, en natuurlijcke ſoon van Karel voorſz. Vitron Hertogh van Lorreyne, Amalard Aertz-biſſchop van Trier en Cancellier van Karel de Groote, gebracht heeft in de kercke der Dominicanen ofte Predickheeren, met een Koninglijcke pracht, vergeſelſchapt met veel groote Heeren. Hy heeft de ſtadt oock ſoo kloeck beſchermt, dat Keyſer Karel de belegeringe heeft moeten verlaten. Men ſeydt oock, dat 'er, door de peſt en bittere koude van de winter, veel van de beleggers geſtorven zijn, ſoo dat men in 't leger ſoldaten doodt gevonden heeft, met hout geladen om te branden, op ſtocken leunende, aen boomen ruſtende, en andere fatſoenen, de levende gelijck, om de haeſtigheydt des doodts. Om kort te zijn ſal ick voorby-gaen de ongemacken en ſwarigheden, die de burgerye van Metz geleden heeft van de Franſche en Duytſche, oock de klachten van verſcheyden Princen, om het beſit van de ſelve ſtadt, als oock hoe Keyſer Frederick Metz een van de vier hooft-ſteden des Rijcks gemaeckt heeft, en waerom ſy nu niet daer onder is: en hoe de burgers de ſtadt van den Biſſchop met groot geldt gekoft hebben; en mede over ſlaen de ſware belegeringe van den Hertogh van Lorreyne, ten tijde van Koning Karel de VII, door wiens hulpe ſy ten laetſten in haer vryheydt geſtelt is.

Gelegenheydt.

Die van Metz zijn eerſt tot 't Chriſten geloove bekeert door den H. Clement, niet de Paus ſucceſſeur van S. Pieter, maer den Oom van die Paus, als veel hiſtorien getuygen; welcke van S. Pieter in Vranckrijck geſonden, om 't geloof onſes Salighmakers Chriſti te prediken, de afgoderye uyt heel Lotringen, en de palen van Metz verdreven, veel kercken ter eeren Godts daer geſticht, en als hy eerſte Biſſchop van Metz geworden was, de kercke van S. Steven gebouwt heeft, welcke nu de hooft-kercke der ſtadt is, en alleen ongeſchendt gebleven van den brandt der Hunnen. Van deſen S. Clement, tot Henrick de Bourbon incluys, natuurlijcke ſoon van Koning Henrick de IV, zijnder 86 Biſſchoppen geweeſt.

Eertijds onder 't Rijck; nu onder Vranckrijck.

De ſtadt Metz, eertijdts een Rijcks-ſtadt, met Toul, Verdun, en andere, heeft Koningh Henrick de II van Vranckrijck in ſijn geweldt gebracht; ſy was in vorigen tijdt de ſtoel des Koningrijcks van Lotringen: Petrus Divæus beſchrijft de ſelve ſeer aerdigh, in ſijn voyagie, met deſe woorden: De ſtadt Metz is gelegen in een ruym effen pleyn, welcke van de Moſel doorgaens met waterleydingen bevochtigt wordt, een deel der ſelver op de ſlincker ſijde neffens de muuren henen loopende, een gedeelte daer van oock door de ſtadt ſich verſpreydende, tot groot gerief der burgers: loopende alſoo geſepareert tot beneden de ſtadt, neemtſe met haer een ander water, Seille genoemt, welcke op de rechte ſijde voorby de ſtadt loopt, en vereenight ſich alſoo wederom. Als men aenſchout de gelegenheydt deſer ſtadt, moet men bekennen, dat die ſeer vermaeckelijcken ſchijnt; want alhoewel het rondom de ſtadt ſeer vlack en effen is, ſoo verheft ſy ſich doch allengskens in de hooghte, alſoo dat men daer in ſonderlinge ſpeuren kan de wetenſchap der Ouden van ſteden te bouwen. Eer men aen de groote kercke komt, moet men veel trappen opklimmen; en de marckt, alderneaeſt daer aen gelegen, is op het hooghſte van de ſtadt, van de welke men, aen allen ſijden naer de ſtads-muuren toe, altijdts af-dalen moet, liggende maer aen een gedeelt der ſtadt een ſteyl heuvelken, alwaer men twee geplaveyde ſtraten alſoo gediſponeert ſiet, dat de eene ſchijnt over de gevels van de huyſen van den anderen te loopen.

Antiquiteyt.

Niet wijdt van Metz, by het dorp Iovy, in de Moſel, vindt men noch oude overblijffelen van een waterleyding; te weten, eenige bogen van witte ſteen, gehouwen op de maniere als backſteen, waer van men oock eenige tegen over aen den oever van de riviere ſiet; de hooghte daer van, ontrent den kant van de riviere, is ſeſtigh voet, waer uyt lichtelijck te ſpeuren is, hoe groot en geweldigh dit geheele werck, en hoe hoogh de bogen in het water ſelfs moeten zijn geweeſt.

Onder het Hof ofte Rechtbanck van Metz gehooren drie Biſdommen, Metz, Toul, en Verdun, ſtaende alle drie in 't Geeſtelijcke onder den Keurvorſt van Trier als Aertz-biſſchop.

't BISDOM VAN METS.

De riviere de Moesel,

DIe lust heeft na Mets te reysen, de schoone riviere de Moesel, die door en voor de stadt vloeyt, sal hem derwaerts leyden, de welcke in de gedichten van Fortunatus, Bisschop van Poictiers, en in die van Ausonius, Burgermeester van Roomen, geen minderen glans en achtbaerheyt erlangt, als by die van Lotheringen, Lutzenburgh en Trier, welcker volckeren velden sy vruchtbaer maeckt. Want na datse gekent hadden de breetheyt van haren stroom, de klaerheyt van hare wateren, en 't seer lieffelijck gesichte van beyde hare boorden, door eene aengename verscheydenheydt van beemden, wijngaerden en ackeren onderscheyden, soo hebbense, verlatende de fabelen der oude Griecken, de kracht hunnes uytnemenden verstants aengewend tot lof van dese riviere. Sy ontstaet in de bergen van Langres, op eene hooge plaetse na de wijse van andere rivieren, en neemt de gedaente aen eener riviere uyt de vloeyinge van verscheyde wateren, die boven 't stedeken *Remiremont* t'samen komen, op datse dese provintie te rijckelijcker bevochtige, die een edel gedeelte is des ouden Rijcks van Austrasia, en een deel van 't erfdom, 't welck na de doodt van Lodewijck den Goedertieren, sijnen sone Lotharius wierd toegewesen, die 't genoemt heeft na sijnen naem, en niet en heeft beseten als een lidt des Rijcks, maer als een erfdeel hem van sijne voor-ouderen gelevert; die met de heerschappye van Lotheringen 't Rijcke van Gallien hebben ingehadt, aleer eens Ardenne 't opper-gebiedt des Rijcks hadde gekent.

bevochtight Lotheringen.

Hoedanigheyt des aertrijcks.

Het aertrijck en verrijckt hier niet alleenlijck d'inwoonderen, maer oock de wateren selve: want de fonteynen in 't dal van Vagny brengen achaten, granaten en andere dierbare gesteenten voort, bysondere cieraden sijnde voor de Duytschen, die de selve met d'Indische derven vergelijcken, uytgenomen dat de vrouwelijcke meeninge en der kooplieden loosheyt dese meer achten doet. De soute water-aderen in de plaetsen *Mayenvic, Dieuse, Marsal, Chasteau Salin, Salonne* en *Rosieres*, verstijven in een blanck sout tot cieraet der tafelen, en gerief der naburige volckeren. Het lack van Linderan teelt karpers soo uytnemende goet, dat met de selve geene soorte van karpers in soetheyt van smake mach vergeleken werden; waerom sy de selve *speculares* noemen, om dat in dese als in eenen spiegel de lofbare hoedanigheden van andere karpers werden gesien. De Badstoven van Plombiere, twee mijlen afstaende van Remiremont, gaen met de heylsaemheyt hunner wateren, 't sy om de gesontheyt t'herstellen, of te bewaren, alle leeringen der Medicijns te boven. De paerlen en goude greynen der riviere *Vologne* roepen den rijckdom uyt van dit gewesте.

De rivieren Vologne en Nun.

De *Vologne* of *Voloye* vermeerdert door de riviere *Nun*, vloeyt van alle rivieren d'eerste by de plaetse *Chamery* beneden Remiremont in de Moesel; met de welcke sy nederloopt na de plaetsen van *Espinal*, *Chastel*, *Charmes* en *Bayon*, alwaer de edelste stoffe van gantsch Europa wort uytgegraven om glas of spiegels van te blasen of te maken. Daer na treed een ander rivierken geheeten *Modon*, de rivieren *Colon* en *Brenon* ontfangen hebbende, waer by het dorp leght van *Vezelize*, by de plaetse van *Chaligny* in de Moesel, door welcke weldaet het met de Moesel sich de steden Toul en Pont à Mousson mede deelt. De Moesel in 't midden tusschen dese steden ontfangt beneden Fruart de Murte uyt veele stroomen t'samengevoeght, door welcker bykomste sy de grachten van Nancy te rijckelijcker opvult. De stroomen, die sich met haer vermengen, sijn eerstelijck de *Mothane*, die beneden d'Abdye van *Autrey* ontstaen, na de plaetsen loopt van *Rambervillier*, *Gerbervillier* en *Mortagne*; ten tweeden de *Ravon*, door welcke *Divey*, *Raon*, en *Lunerville* gestelt in 't getal der acht sterckten van Lotheringen, bevochtight worden; ten derden de *Plaine*, die sich vermengt met de *Ravon*; en eyndelijck de *Voiziere* voortkomende uyt het groote lack *de la Garde*. Dese boven en beneden *Rosieres* allencxkens sich t'samenvoegende, vinden of krijgen daer na den naem van *Murte*, en in eene gote ontfangen sijnde, spoeyen sich na het stedeken S. Nicolaes, om alhier d'overblijfselen des allerheylighsten Bisschops van Myre te eeren, en van daer vloeyense af na Nancy, waer af hier na breeder.

Modon. Brenon.

Murte.

Mothane.

Plaine.

Voiziere.

Van *Pont à Mousson* stelt de Moesel haren loop regelrecht aen op Metz, onderwegen de bruggen deurvloeyende van *Ioy* en *Moulin*, en ontfangende het beecxken de *Ma*, aleerse naer dese stadt loopt, die door de glorie der oudtheyt doorluchtigh, in uytkomsten van saken wonderlijck, lustigh van gelegenheyt, en door sterckmakinge byna onverwinnelijck is.

't Rivierken Ma.

De stadt Metz.

De stadt dan, die de Françoysen *Metz*, de Latijnen *Metis* en *Meta* noemen, hebben Cesar, Tacitus, Plinius, Ptolemeus, en andere oude schrijvers, *Divodurum Mediomatricum* geheeten, gelijck als sitplaetse der Goden en hooft der Mediomatrices. Als de Romeynen over Gallien

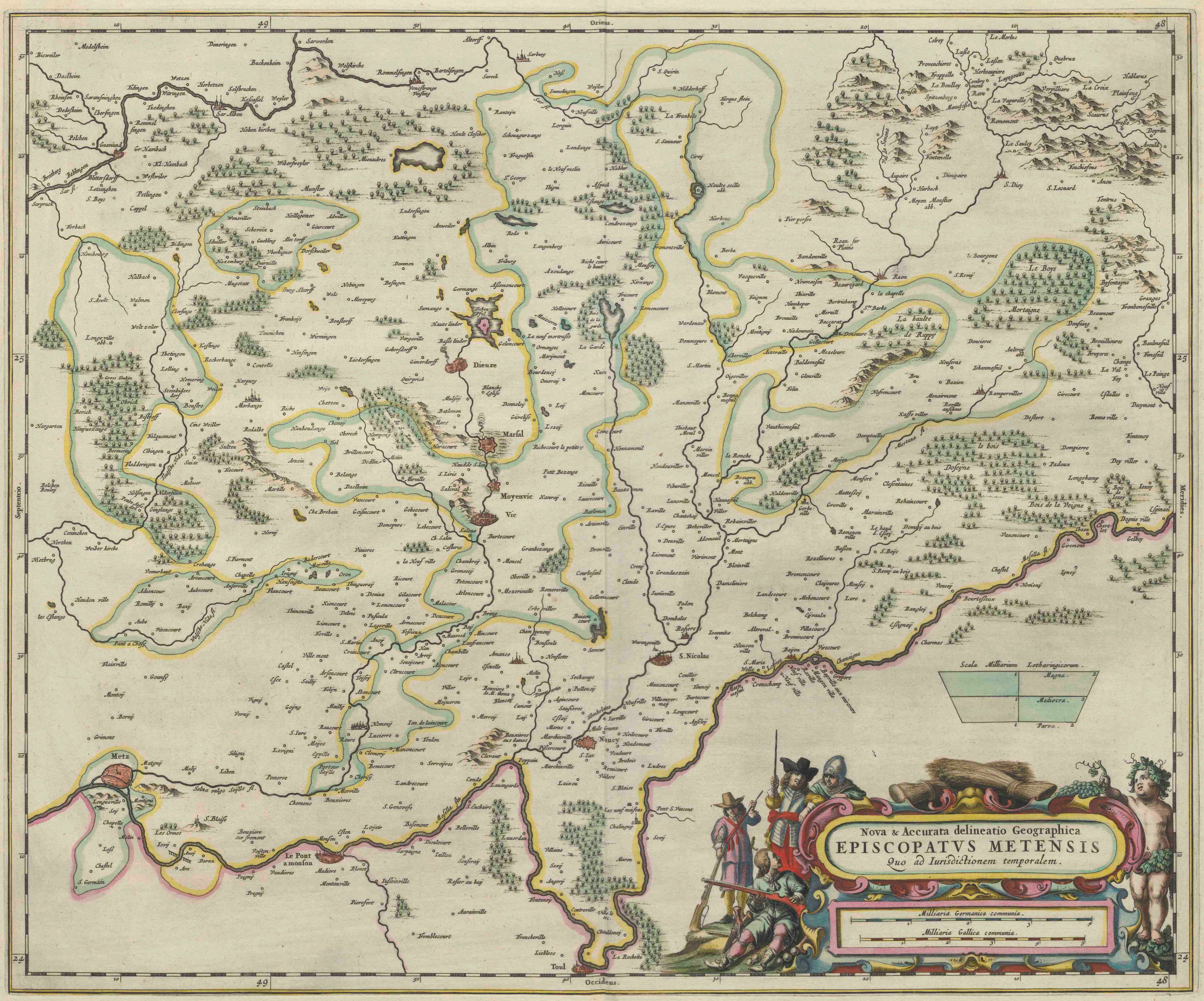
Nova & Accurata delineatio Geographica
EPISCOPATVS METENSIS
Quo ad Iurisdictionem temporalem.
Milliaria Germanica communia.
Milliaria Gallica communia.
Scala Milliarium Lotharingicorum.
Magna.
Mediocra.
Parva.
Oriens.
Occidens.
Septentrio.
Meridies.
Metz
Le Pont a monson
Dieuze
Marsal
Moyenvic
Vic
Nancy
S. Nicolas
Toul
Raon
Le Boys de Mortaigne
La haulte le Ruppy
Le bois Doseyne
Bois de la Veigne
Mosella fl.
Selna vulgo Seyle fl.
Mortana fl.

heerſchten, gehoorde deſe ſtadt met de ſteden Toul en Verdun tot de ſtadt van Trier, hooftſtadt van Belgica. Maer de Gallen namaels den Rhijn overgeſtapt ſijnde, en de palen huns Rijcks uytgebreydt hebbende van deſen ſtroom af, tot aen de Moeſel en Schelde toe, ſoo hebben de Koningen van den eerſten en tweeden ſtamme den ſtoel des Rijcks van Auſtraſia, het welck namaels Ooſter-Vranckrijck is genoemt geworden, in deſe ſtadt geſtelt.

't Rijck van Metz;

Maer aengeſien noyt Rijck ſoo wijſſelijck is ingeſtelt geweeſt, dat eyndelijck de lanckheydt des tijds, of de fortuyne, lief-hebſter van wiſſelingen, niet en heeft omgekeert; alſoo is oock het Rijck van Metz door verſcheyde veranderingen gequelt geworden. Lodewijck de Goedertieren, ſone van Karel den Grooten, onder ſijne drie ſonen, Lotharius, Lodewijck met toename den Duytſchen, en Karel met toename den Kalen, 't Rijck gedeelt hebbende, en hy geſtorven ſijnde, ſoo hebben twee van ſijne ſonen den derden tot eene nieuwe deelinge geperſt, en als doen viel Lotharius ten deel het Rijck van Italien, Provencen, en alle de geweſten uytgeſtreckt tuſſchen den Rhijn en de Schelde; de welcke vereert met den tijtel van Rijcke, van hunnen beſitter ontfingen den name van Lotheringen, die verkeerdelijck *Lorraine* wert uytgeſproken.

wordt ingenomen van Karel den Kalen,

Lotharius, Lotharingen vijftien jaren beſeten hebbende, droegh 't ſelve over aen Lotharius ſijnen jongſten ſone, ſtellende tot erfgenaem van ſijn gebiedt den genen, die 't was van ſijnen name. Lotharius regeerde geruſtelijck, ſoo lange ſijn vader leefde, maer na ſijn doodt quam ſijn oom Karolus Calvus of de Kale, om hem ſijn Rijck af-handigh te maken onder den deckmantel van 't ſelve te willen bewaren; het welck gemeenlijck de verwe der Princen is als ſy eenig gebiedt na trachten. Lodewijck van Germanien, meer verruckt door nijdt tegens ſijnen broeder Karel den Kalen, wegens de vermeerderinge ſijner heerſchappye, als door begeerte om ſijnen Neve Lotharius te beſchermen, geliet ſich nochtans den onderdruckten te hulp te komen, en dede ſoo vele door dreygementen, dat ſijn broeder Karel hem dat gedeelte van Lotheringen toeſtondt, 't welck tuſſchen den Rhijn en Maſe light, het ander voor ſich behoudende, 't welck ſich uytſtreckt van de Maſe tot aen de Schelde. Door deſe ſeer onrechtvaerdige deelinge verviel Lotheringen tot de tweede veranderinge van regeringe.

desgelijcks van Lodewijck Germanicus;

Op deſe volghde niet lange daer na de derde veranderinge, die de beſtellinge van Lodewijck van Germanien invoerde, door welcke ſijn ſone Karolomannus, Beyeren, Hongaryen en Bohemen verworven heeft; Lodewijck, Saxen, Vrieſlandt en 't Lodewijckſche gedeelte van Lotheringen; en Karel (die daer na onder den name van Vooghd voor Karel den Simpelen Vranckrijck beſtierde) Swaven met het ander gedeelte van Lotheringen, 't welck Metz, Toul, Verdun en Elſas vervatte. Deſe nieuwe deelinge brachte met ſich eene nieuwe wijſe van regeringe, welcke daer na verandert wiert door 't overlijden van Lodewijck den Stamelaer, die in het gebiedt van Vranckrijck, en in een deel van Lotheringen, Karel den Kalen was gevolght. Deſe Koning en Keyſer (die, ſoo hy langer hadde geleeft, de Redenaren en Hiſtory-ſchrijveren overvloedt van ſtoffe ſoude hebben nagelaten tot ſeggen en ſchryven) liet drie ſonen achter, Lodewijck, Karoloman en Karel den Simpelen, van welcke de twee oudtſte de bedieninge des gantſchen vaderlijcken gebiedts tot ſich namen, luttel beſorght ſijnde voor d'oorlogen, die wegens d'aengenome vooghdye huns broeders, tegens de Denen, en tegens Lodewijck Koning van Duytſchlant, te voeren waren, den welcken ſy dat deel van Lotheringen gaven, 't welck Karel de Kale den jongen Lotharius onrechtvaerdelijck hadt afgenomen. Maer Karel de Vette ſijne beyde broederen overlevende, heeft het gantſche Rijck van Lotheringen wederom tot een hoofdt gebracht, t'eenemael op die wijſe, gelijck het den Keyſer Lotharius voor een gedeelte des vaderlijcken erfgoedts was toegevallen. Waerlijck 't gaet met de Keyſerrijcken en Koninckrijcken als met de Planeten, dewelcke na datſe langen tijdt den omgang huns voorgeſtelden cirkels met ſtantvaſtigen tred gevolgt ſijn, tot het ſelve punt, waer affe geſcheyden waren, wederkeeren.

't komt weder aen Karel den Vetten.

Na deſe t'ſamenvoeginge der van een gerete deelen van Lotheringen, wierdt dit Rijck van velen geheel beſeten, als van den Keyſer Arnolphus, Neve van Karel den Vetten, van Gundibolck den baſtaerd van Lodewijck, ſone van Arnolf, van Koenraedt Neve van Lodewijck, die der Lotharingeren haet tegens ſich verweckende, van de ſelve ten Rijcke wierdt uytgejaeght, en in ſijne plaetſe geſtelt Karel de Simpele, Koning van Vranckrijck. Deſe ſtelde tot Vooghd van deſen Rijcke Reynier Prince van Ardenne, die ſijne af-komſte trock van Klodion Koning der Francken, en ſijnen ſone Gilſibert tot navolger hadde door toelatinge van Karel den Simpelen, die de genegentheyt der omliggende volckeren liever door weldaden, dan door ſchrick van wapenen ſochte te behouden. En deſe was de ſeſte forme van regeringe, welcke t'eenemael van de vorige verſchilde.

Karel de Simpele ſchenckt het Rijcke van Metz aen Henrick van Saxen.

Maer als daerna de Vrancken ſich tegens hunnen Koning opſtelden, die ſimpel was ſoo wel van verſtant als name, ſoo wierden de raedſlagen der gene die nieuwigheden ſochten, door de hulpe van Henrick van Saxen onderdruckt; weshalven hem Karel, tot loon van ſijne koſten en arbeydt, Lotharingen ſchonck, tegen de Salyke Wet, die niet toe en laet, dat 'er iets van den erfdomme des Rijcks werde vervreemdt: waerom oock Albert, Biſſchop van Metz, uyt den Koninckliicken ſtamme der Francken, ſeer qualijck nam, dat die van Metz door toelatinge des Rijcks hun borgerſchap den vreemdelingen opdroegen; maer ſijn navolger Diederick, Neve van Keyſer Otho den Eerſten, gelegentheydt gevonden hebbende om na ſijnen ſin de ſaken te beleyden, riedt die van Metz, datſe, na 't voorbeeldt van die van Baſel, Straesburgh, Spiers, Keulen, en van andere volcken, ſich van 't jock

der

der Francken ontſlaen, en de vryheyt onder de beſcherminge des Rijcks aennemen ſouden. Eyndelijck Henrick de II van dien name ſeer wel wetende dat de voorſchrijvinge des tijdts op het Franſche Rijck niets en vermach, en dat de vervreemdinge oock van het allerminſte gedeelte des Rijcks by ſijne voorſaten begaen, onwettelijck ſy, heeft die van Metz gedwongen weder te keeren tot het oude jock, rijdende met eene feeſtelijcke pompe ter ſtadt in, gewapent uytgenomen 't hoofdt, op dat ſijne nieuwe onderdanen dit voor een bewijs ſouden nemen van goedertierenheydt, niet van ſtrengheyt. Door dit middel die van Metz van den Keyſerrijcke vervreemt, en aen Koning Henrick door den eed van getrouwigheydt verbonden ſijnde, hebben 't advijs des Keyſers, door 't woordt *Vltra*, in den voornaemſten tempel der ſtadt ten toon ſtaende, uytgeſchrabt, in de plaetſe ſtellende dit van Henrick: *Donec totum impleat orbem*; dat is, *Tot dat ſy hare ganſche ronde vervulle*.

Onder Henrick de II. *wordt 'et weder aen Vranckrijck gekocht.*

Seer ongeduldelijck droegh dit Keyſer Karel de Vijfde, geboren om 't Rijck te vermeerderen, niet te verminderen. Derhalven ruckt hy met eene ongelooflelijcke ſnelheydt een leger van hondert-duyſent mannen by-een, beſtaende uyt Duytſchen, Spaenjaerden en Italianen, en ſluyt de ſtadt, van de Françoyſen genomen, door een ſeer eng en ſtreng belegh: tegens dit aenſtaende onweder ſtellen de Franſchen Françoys van Lotharingen, door wiens dappere tegenweer Keyſer Karel, wanhopende de ſelve te krijgen, afgetogen is.

Sijne Hooftſtadt wert belegert van Karel de V.

Maer ick keere weder tot de Moeſel, van welcke de ſtadt hare voornaemſte waerdigheyt treckt. Deſe de ſtadt met eenen harer tacken doorſnijdende ter plaetſe daer d'Abdye geſien wordt van S. Steven, maeckt een eylandt met de riviere de Seille, die den borgeren hare wateren aenbiedt, aleerſe ſich met de Moeſel vermengt. De voornaemſte bruggen ſijn vier in getale, van welcke twee in de ſtadt ſijn by d'Abdye van S. Vincent, welcke light tuſſchen beyde de rivieren, die eenen gerieflijcken toegang geven; d'andere twee, van d'inwoonderen genoemt, d'eene *Pont Iffroy*, d'andere *Pont de More*, verleenen toegang tot de ſtadt van de ſijde van Theonville. Het kaſteel, 't welck geſien wordt by de poorte van S. Theobald op den oever der Moeſel in een verheven plaetſe, geſterckt met vier bolwercken overdeckt met vierkante ſteenen, en met eene gracht uytgehoolt in een hooge rotſe, heeft Koning Henrick de Tweede gebouwt, ſoo om de ſtadt te beſchermen, als om de borgeren in hunnen plicht te houden.

't Kaſteel door Henrick de II *gebouwt.*

Religie.

De Joden bewoonen in de ſtadt eene byſondere ſtraete, waer in ſy oock hunne Synagogen of vergaderingen houden; de Katholijcken hebben hunne tempelen en altaren; en de Gereformeerde de hunne.

De ſtadt ſelve is groot van omgang, en begrijpt ontrent negen duyſendt paſſen, ſijnde voor 't afwerpen der voorſteden, uytgebreydt geweeſt tot vier Franſche mijlen.

De poorten, gelijck oock de bruggen om in de ſtadt te komen, ſijn twee, om uyt te gaen na de Moeſel en is 'er maer eene, na de Helle genoemt, ſijnde aen deſe ſijde der ſtadt uyt het kaſteel geen anderen uytgang als te ſcheep. Voorts maken de bolwercken, toornen, galeryen en verhevene plaetſen den omloop der muuren, die de ſtadt omringen, veel vaſter en ſtercker.

Tempelen.

De voornaemſte kercke, gewijdt ter eeren van S. Steven, Patroon of ſcherm-heer der ſtadt, trotſt op hare bende van hondert Kanonicken. Behalven de Parochy-kercken der ſtadt, ſijn 'er noch d'Abdye-kercken van S. Benedictus Orde, de tempel van S. Arnulfus vermaert door de graf-ſteden van Lodewijck den Goedertieren of Godtvruchtigen, van Karel ſijnen ſone, en van eenige dochteren van Koning Pepijn: de tempel van S. Clement, van S. Martijn, van S. Symphoriaen, van S. Vincentius, van S. Gloſſina, van S. Maria, van S. Pieter, ſijnde alle verſorght van ſeer heerlijcke inkomſten. Hier by komen noch, tot grooter cieraedt der ſtadt, met hunne kloosteren de kercken der Carthuſianen, der Auguſtinianen, der Celeſtijnen, der Kapucijnen, der Minnebroeders, der Recollecten, der Jeſuiten, der Mathurijnen, der Dominicanen, der Clariſſen, der ſuſteren van S. Magdalene, &c.

Bisdom.

't Gebiedt of Bisdom van den Biſſchop van Metz, die een Prince is des H. Roomſchen Rijcks, en een Heere van rijcke beſittingen, wordt verdeelt in vier Aerts-Diaconaetſchappen, en in ſes-hondert en drie-en-twintig Parochien.

Regeringe der ſtadt.

In voorgaende jaren ſtondt het hooghſte geſagh van recht te ſpreken aen XIII mannen, die elck in 't byſonder, naer eyſch van 't Gemeene-beſt, tot verſcheydene handelingen wierden geſchickt, en van dewelcke een, in 't ſelve getal begrepen, 't hooghſte bewindt hadde onder den name van Opper-Schepen, die tot teeken van autoriteyt in ſijne bedieninge 't ſwaerdt op ſijde droegh, en oock na de bedieninge door 't ſelve cieraedt en door 't recht van Adel aenſienlijck was. 't Was hem geoorloft goude en ſilvere munte te ſlaen gemerckt met het wapen der ſtadt, en de ſelve op den in-treê in ſijn ampt of onder de vrienden, of onder den volcke, om te deelen. Deſe volherde in ſijne bedieninge dickmael tot ſes, negen, twaelf en meer jaren, alleenlijck alle drie jaren den eedt van getrouwigheydt herdoende. Uyt deſe dertien mannen ontfinck 'er een de klachten der verongelijckten, en bewaerde de boeten, by d'aengeklaegh-de betaelt, tot haer eygen gebruyck. Een ander onder den name van Theſaurier hadde 't opſicht der publijcke gebouwen, en 't beleydt van de penningen geſchickt tot hermakinge der muuren, poorten, bruggen, bronnen en Raedsvertrecken. Voorts namen vier mannen acht op 't Gaſt-huys, aen welcke de Vooght des ſelven rekeninge was gehouden te doen, en ſy wederom aen den Raedt: de Vooght van 't Gaſthuys wees den ſoldaten hunne vertreck-plaetſen aen. Maer deſe forme van regeringe wierdt in den jare 1641 door Edict of bevel des Konings geweert, en in plaetſe van 't Dertien-manſchap

het Bailjuwſchap ingevoert, van het welcke d'Overſte van Metz het hoofdt is, die in de civile en criminele ſaken, als oock in de byſondere geſchillen ſijne byſondere Steêhouders heeft, en tien Raedts-lieden, (onder welcke vier ſijn van de Religie, die men de Gereformeerde noemt,) eenen Procureur en eenen Advocaet des Konings. Daer wordt een Meyer geſtelt om de ſtadt te regeeren, en tien Schepenen, welcker bedieninge twee-jarigh is, t'elcken vijf aen blijvende, en vijf van nieuws verkoren werdende. Een weynigh buyten de ſtadt is 't dorp *Iouy*, gelegen aen de Moeſel, alwaer tuſſchen beyde de bergen men noch d'overblijſſelen eener waterleydinge ſiet van den ouden tijt. Vele bogen ſijn'er noch geheel gebouwt uyt witten ſteen tichel-wijs gehouwen; eenige van 't ſelve werck worden 'er oock geſien op den oever tegen over.

't LANDT VAN METZ, gemeenelijck geſeght LE PAYS MESSIN.

Palen. 't Landt van Metz, uytgenomen een kleen gedeelte, ſtootende aen 't landt van Lutzenburgh, wordt van alle kanten omvangen van 't Hertoghdom van Lotheringen. Oock genaeckt 'et met ſijn dorp *Colligny* de ſtadt van Straesburg, ſlechts eenige boſſchen 't een gebied van 't ander afpalende. Sijne hoogſte lengte is van vier mijlen, ſijne breedte oock van ſoo vele, binnen welcke ſpatie ontrent tweehondert dorpen begrepen ſijn, welcker vele aen den Biſſchop van Metz gehooren, gelijck als *Ars*, *Chatay*, *S. Germain*, alwaer de ruynen eener ſtadt, door die van Metz verdelght, geſien worden, *Agancy*, *Donau*, &c. de reſterende gehooren tot den Koning, of beyde tot den Koning en Biſſchop, gelijck als *Malatour*, *Vry*, *Theon-ville*, eene ſtadt met Koninclijck garniſoen geſterckt, en voor al gedenckwaerdigh. Maer aleer wy de ſelve beſchrijven, ſullen wy onderſoecken den oorſprong en loop der *Seille*, in 't voor-by-gaen beſchouwende, wat aengeſicht 't aerdtrijck vertoont aen beyde hare oeveren. Sy ontſpringt uyt 't lack van Linderan 't welck wy alreede dickmael gepreſen hebben, en noch verder ſullen prijſen, en groot is in ſijnen omgang veertien mijlen; in 't midden ſijner wateren verweckt 'et een eylandt, en teelt karpers die wonderlijck lecker ſijn. Niet ſonder reden wordt deſe riviere gemeenlijck de *Seille* genoemt, nadien haer water ſout-achtigh is, en de voornaemſte ſout-mijnen deſer Provincie hare wateren in haren ſchoot uytſtorten; want een mijle van haren oorſprong genaeckte ſe de ſout-mijnen van Dieuzan, daer na die van Marſal, voorts die van Vic en Moyenvic. *Marſal*, waer af d'eerſte ſout-mijnen den toenaem hebben, is eene beroemde ſterckte, van Karel Hertog van Lotheringen, als een pand van trouwe gelevert aen Lodewijck de XIII, toen tuſſchen hen beyden vrede gemaeckt wierdt in de ſtadt van *Vic*. Moyenvic onlangs door ſijn garniſoen overgegeven, gehoort nu onder Vranckrijck.

De riviere de Seille.

Marſal, ſterckte.

Moyenvic.

Van de ſtadt van *Vic* ſpoeyt ſich de Seille na de plaetſe van *Nomeny*, en met verſcheyde keeren vele meeſt houte bruggen deurvlietende, ſoo vermengtſe ſich eyndelijck in de ſtadt van Metz met de Moeſel, en loopt met de ſelve af naer Theon-ville.

Theon-ville. Theon-ville dan, 't ſy dat 'et van den dienſt der valſche goden, of van ſijnen ſtichter Theon den naem ontfangen heeft, ſit op den anderen oever der Moeſel, afgeſcheyden van Luxenburg vier mijlen, en oock ſoo vele van Metz, onder de plaetſen van Neder-Duytſchlant in glorie van oudtheyt, eene van de vermaerdſte ſijnde. Karel de Groote ſtelde hier den derden ſtoel des Rijcks, beweeght door de gelegenheyt en doortocht der plaetſe; waer uyt hare oude waerdigheydt lichtelijck kan werden verſtaen, als dewelcke ſoo groot een Keyſer tot ſetel ſijns Rijcks hadde verkoren. Deſe plaetſe is door nature en konſt ſoo ſterck, datſe nauwelijcks oyt is konnen vermeeſtert worden: want ſy light in een vlacke plaetſe buyten alle bergen, omringt van moeraſſchen, door welcke ſy ten Weſten ontoeganckelijck is; oock iſſe veyligh en wordt beſchermt door de Moeſel, die hare grachten vervult, en door na den regel gemaeckte bolwercken en toorens.

wordt de derde ſtoel des Rijcks.

In 't jaer 1550 de Franſchen onder den Hertog van Guiſe op Theon-ville geduurig ſchietende, en verſcheyden aenvallen doende, verloren een groot getal van de hunne, en onder andere Stroſſy, eenen ſeer ſtrijdtbaren man, en eenen van de vier Maerſchalcken van Vranckrijck; en ſchoon 't den belegerden aen volck ontbrack, ſy en kregen 't nochtans niet dan door overgevinge. 't Wierdt Philips den II, Koning van Spaenjen, daerna wedergegeven door den vrede tuſſchen de Spaenjaerden en Françoyſen gemaeckt na de Sint-Quintijnſche nederlage. In den jare 1643 brocht 'et Lodewijck van Bourbon onder de macht der Franſchen, hebbende eene heerlijcke overwinninge bevochten tegens de Spaenjaerden by de ſterckte van *Rocroy*.

De ſtadt Cirq. Drie mijlen van Theon-ville light aen de Moeſel de ſtadt *Cirq*, van den ſelven Lodewijck van Bourbon bemachtight, die in deſe ſtreke uytnemende proeven gaf van deughden in eenen opperſten Veldt-heere vereyſcht.

Hoedanigheyt des aerdtrijcks. 't Landt van Metz en is niet ſeer vruchtbaer van koren; 't is vruchtrijcker van wijn, noten en kerſſen, die na Pont-à-Mouſſon en na Nancy, plaetſen ſijnde die geene kerſſen en hebben, werden vervoert. De beſte wijnen waſſen in de plaetſen van *Lory*, *Longue-ville*, *Sy*, en *Leſſy*: oock en is ſy niet ſlecht die in de ſteen-achtige p letſen valt ontrent het dorp van *Ars*. De vele ſtroomen en lacken leveren viſch. De paerden deſes landts en ſijn niet ſeer groot van lichaem, maer ſterck. Alhier wordt oock in verſcheyde plaetſen yſer uytgegraven.

Seden. D'inwoonderen ſijn wat grof van ſeden, weynig genegen tot de letteren, ſtrijdtbaer nochtans en arbeydſaem, en vrienden van vryheydt en religie. De lantlieden nuchter en ſoberlijck levende, verſorgen hunne huyſen van huys-raet; en houden hunne vrouwen en kinderen eerelijck gekleedt.

kleedt. De ſteêlieden volgen de Franſche wijſe van leven, en ſenden hunne ſonen na Parijs, op datſe aldaer met de tale de hooffſche ſeden inſuygen, 't lichaem door oeffeningen verwackeren, en de practijcke der Rechts-geleertheydt bekomen. In ſommige plaetſen deſes landts wort de Hooghduytſche tale gebruyckt, gelijck als in de dorpen van *Enry*, *Eury*, *Hougondanges* en *Hoquencourt*. In 't Bisdom ſijn oock eenige plaetſen, welcker inwoonderen op S. Stevens dagh gehouden ſijn aen den voornaemſten autaer der kercke, by die van Mets deſen Heyligh toegewijdt, ganſen te offeren, en op den ommegang die als dan door de ſtadt geſchiet, Hooghduytſe liederen te ſingen: maer anders is de land-tale de Lotharingſche, dat is, verdorven Franſch.

Tale.

Rijckdom. De ſtadt van Metz is rijck wegens hare bequame gelegenheydt om met de Duytſchen te handelen. Van hier werden wijnen vervoert naer Hoogh- en Nederduytſchlandt. De buſſen van Metz worden overal begeert. De paerden van Duytſchlandt, aleerſe te Parijs komen, moeten noodtwendelijck door deſe ſtadt paſſeeren, om dewelcke, als oock om koren te verkoopen, ſekere dagen in de weke ſijn geſchickt. Voorts is de ſtadt met vele inkomſten en borger-privilegien verſien, oock heeftſe recht van de koop-waren tol te eyſchen.

Sterckte. 't Landt en de paſſagien worden alom bewaert door krijghs-lieden en kaſteelen; want in verſcheyde plaetſen ſijn eenige geordineert onder den tytel van Kapiteyns, welcker geleyde ſeker getal uyt d'inwoonderen hier toe verkoren gehouden is te volgen, en moeten de dorpen of gemeenſchappen buspoeyer, kogelen, geldt en andere ſaken, tot eenen krijghstocht noodigh, verſchaffen. De Kapiteynen, die hunnen Overſten hebben binnen de ſtadt van Metz, geleyden ieder ſijne benden, werwaerts hy gebiedt, wordende den optocht bekent gemaeckt door 't loſſen van een ſtuck grof geſchuts. Uyt deſe dorpen konnen by een gebracht worden in twee uuren tijdts twee duyſent gewapende mannen.

Moulin. *Moulin*, een mijle van de ſtadt Metz af-ſtaende, eene brugge over de Moeſel hebbende, en met een kaſteel geſterckt ſijnde, neemt voornaemlijck waer den doorganck tot de ſtadt, 't en is nochtans met geen garniſoen geſterckt: maer de ſterckte tot dien eynde geſchickt, wort van drie honderdt en ſeſtigh ſoldaten, begrepen onder eene bende, beſchermt. De ſtadt van Metz ſelve wordt bewaert door tien Koninckklijcke benden, elck beſtaende van ſeſtigh mannen, en verhoovaerdight ſich met hare ſterckte op de groote menichte van haer grof geſchut.

De ſtedekens en dorpen, rondtom de ſtadt gelegen, hebben hunne Meyers en Rechters. Koning Henrick de Tweede hadde eenen Preſident ingeſtelt in de ſtadt, om Rechter te ſijn tuſſchen 't garniſoen en de burgers.

't Raedt-huys van 't Parlement heeft Lodewijck de XIII, geſeght de Rechtvaerdige, het Preſident-ampt geweert ſijnde, by Edict ingeſtelt in de maend Januarii des jaers 1633, kieſende eenen Breton tot eerſten Preſident, vier tot Meeſteren der requeſten oock tot bedieners van 't Preſident-ampt, ſes om dit en om het ampt van Raedts-lieden te betrachten, desgelijcks noch andere Raedts-heeren, en twee generale Advocaten. Dit Edict heeft Remefortius, gebynaemt *de la Greliere*, Raedts-heere des Konings, en des ſelven Advocaet generael in den grooten Raedt, en in 't nieuw ingeſtelt Parlement gemaeckt eerſten Advocaet generael, terſtont verſocht afgekondight, en tot gedachteniſſe der ſake in de publijcke acten ingevoeght te werden. Het Koninckklijck Edict dan gepubliceert en gerefereert ſijnde tot d'acten, ſoo heeft het Parlement ſijne eerſte feeſtelijcke ſittinge genomen, aldaer tegenwoordigh ſijnde den Biſſchop van Madaure Suffragaen en Stehouder generael van den Biſſchop van Metz (die in 't ſelve eene plaetſe hadde, hoedanigh de Hertogen, Pairs, of Biſſchoppen, ſit-recht in de Parlementen hebbende, toekomt) den Opper-ſchepen der ſtadt, en d'andere Raedtsheeren ſittende op gelelyde bancken, den Deken der Cathedrale kercke en de Kanonicken, den Abt van Sint Arnulfus en andere Abten en Prebendariſſen, de gantſche Ridderlijcke ordre, en uyt de nabuurige plaetſen eene groote menighte van menſchen. 't Verhael van deſe feeſtelijcke inwijdinge of eerſte ſittinge heeft de geſeyde *de la Greliere* met een ſijn ſeer cierlijck geſpreck al overlange in druck uytgegeven. De Raedts-bedieninge van 't Parlement van Metz, van de Koningen ingeſtelt tot gerief der onderſaten, geduurt ſes maenden, de Vacantie met de reſte van 't jaer deurgaende. Tot de ſelve worden toegelaten ſes Raedtsheeren van de Gereformeerde Religie, hebbende gelijck geſag nevens d'andere, maer geene af-geſonderde kamer van Edict of van anderen name t'ſamenſtellende.

De ſtadt, 't landt en 't Bisdom van Metz heeft eene gemeene regeringe onder eene Vooghdye; het Graefſchap van Toul met de ſtadt van den ſelven name heeft eene byſondere forme van regeringe, gelijck als oock de ſtadt van Verdun met hare ſterckte, dewelcke, geduurende den eerſten en tweeden ſtamme der Franſche Koningen, wech-genomen en den Keyſerlijcken gebiede toegevoeght ſijnde, eerſtelijck onder de Graven, daerna onder de Biſſchoppen, namaels onder de Hertogen van Lotheringen, desgelijcks oock onder den Magiſtraet of Raedt met verſcheydene regeringen is gequelt geweeſt, tot datſe op nieuws gekeert onder 't gebiedt der Franſchen, d'oude wijſe van regeringe weder heeft aengenomen. 't Lant van Metz heeft drie Bisdommen, te weten, dat van Metz, dat van Toul, en van Verdun, die als Suffraganen gehooren tot den Aerts-biſſchop van Trier. 't Getal der gene die de Gereformeerde religie toegedaen ſijn, en is niet kleen binnen Metz, die in de ſtadt vrye oeffeninge van hunnen Godtsdienſt hebben: maer d'aenhangers der ſelve, woon-achtigh op de dorpen, komen t'ſamen om hunnen Godtsdienſt te plegen in 't kaſteel van *Horny*. D'onmatige woekeryen der Ioden hebben de Heeren van 't Parlement ingetoomt.

Be-

't BISDOM VAN METS.

Behalven de ſtede van Metz by ons beſchreven, liggen oock in den lande van Metz, Verdun en Toul, beyde welbekende Biſſchoppelijcke ſteden.

't BISDOM VAN VERDVN.

Beſchrijvinge van de riviere Maſe.

ALeer wy de ſtadt van Verdun gaen beſoecken, ſtaen ons in 't geberghte van Vogeſus, by de grenſen van Langres, in den lande van Vaudemont d'uytberſtende aderen der Maſe na te ſpeuren, hebbende die eere gemeen met den meeſten hoop der groote rivieren, datſe in hooge plaetſen ontſtaen, en die den hemel naeſt komen. Deſe riviere dan ontſpringende by het ſtedeken *Montigny le Roy*, kromt ſich om ten Noorden tot aen het dorp van Sint Thibaudt, alwaer ſy alreede bequaem ſijnde om ſchepen te dragen, met de ſelve henen ſtroomt na *Neuf-Chaſteau*, op datſe alſoo t'aengenamer en met te meer eere den landt-lieden van Lotheringen onder d'oogen kome, die deſen ſtroom geene mindere danckbaerheydt ſchuldigh en ſijn, als 't aerdtrijck de Sonne-ſtralen. Soo haeſt de Maſe ſich toeruſt om haren intrede te doen in deſe doorluchtige Provincie, ſchieten de vlieten en beecxkens uyt verſcheyde plaetſen als om ſtrijdt toe, om aen de ſelve hunne ſchattinge te betalen, en hunne krachten t'ſamen-brengende, maken door den overvloedt van hunne wateren den Maes-ſtroom aenſienlijck. De rivier *la Mothe*, die de wortelen leckt dier rotſe, op welcke de ſterckte geſteldt is van den ſelven name, vermengt ſich by Caſtre met de nieuwe Maſe, in welcke daerna eene andere beeke, voortkomende uyt de boſſchen van Vogeſus, en *Dombray*, *Beaumont*, *Viocour*, en *Atligny* gegroet hebbende, by de plaetſe *Maxey* beneden *Brecy* ſich ontlaſt. Door den aenwas deſer wateren de Maſe ſchoonder geworden ſijnde, daelt af na *Vaucouleur*, een dorp doorluchtigh wegens de geboorte van Ioanna van Arck, en raeckt korts daerna de ſtadt van Sint Michiel, en wordt van daer afgerolt na Verdun, eene vrye ſtadt des Heyligen Rijcks, eer Henrick de Tweede, der Franſchen Koning, haer ſijn gebiedt hadt onderworpen.

De Biſſchoppelijcke ſtadt Verdun.

Verodunum, of *Verdun*, eene Biſſchoppelijcke ſtadt, by anderen oock genoemt *Virodunum*, *Virdunum* en *Veredna*, is groot van omgang of omvang, ontfangende van de tuſſchen-vlietende Maſe eene drieſtedige geſtalte, of de gedaente van eene drie-ſtadt. 't Eerſte deel aen deſe ſijde der riviere light op eenen heuvel, 't ander aen gene ſijde beſlaet eene vlackte, het derde light in een eylant, opgeworpen in 't midden van de Maſe. Men meent dat Henrick van Aſpremont, Biſſchop van Verdun, gequelt door de wapenen der Hertogen van Lotheringen en Bourgondien, ſijn gebiedt heeft opgedragen aen den Koning Philips de Valois, op deſe voorwaerde, dat die van Verdun voor de weldaet der beſcherminge den Koning van Vranckrijck jaerlijcks ſouden betalen acht hondert kroonen; 't welck ſy tot deſen dagh toe ſorghvuldelijck doen; en ſijnde, door 't bevel van Lodewijck de XIII, aldaer eene ſterckte geleght, ſoo ſijnſe tegens den aenloop der vyanden nu veel ſekerder dan oyt voorhenen.

Deſe volhardige wille der Franſche Koningen in 't beſchermen van die van Verdun, heeft de kercke van Verdun in vele dingen getrocken tot de ſede der Franſche kercke, en oock navolgſter gemaeckt der ſelve; 't welck waergenomen is geweeſt uyt de Pragmatijcke Sanctie, gelijck als blijckt uyt de capitulare decreten der Kanonicken van S. Maria of der Cathedrale kercke, en van S. Magdalene.

Tot allen tijden hebben de Hertogen van Lotheringen, of door den ſchrick der wapenen, of met de Biſſchoppen van Verdun veranderinge aen te bieden, of door andere middelen de macht van die van Verdun gepooght te breken; maer de Koningen van Vranckrijck, geſtadige beſcherm-heeren der ſelve, hebben de ſtadt by hare waerdigheydt behouden, ſulcks dat noch heden de Biſſchop van Verdun, oock Grave van Verdun, en Prince des Rijcks, genoemt werdt.

't BISDOM VAN TOVL.

De Biſſchoppelijcke ſtadt van Toul.

DE ſtadt van *Toul*, *Tullum*, *Tullo*, *Tulla* en *Leucorum civitas Tullum* geheeten, is vermaert wegens hare oudheyt, en gelegen aen de Moeſel tuſſchen die van Metz en die van Langres, en verciert met den tijtel van Baljuwſchap.

Biſſchoppen.

De glorie der onheylige oudheyt vermeerdert hare heylige oudheyt, hier in beſtaende, dat die van Toul 't onderwijs des Chriſtelijcken geloofs van den H. Manſuetus, eerſten Biſſchop deſer plaetſe, en leerling des Apoſtels Petri, hebben ontfangen, den welcken namaels in deſe waerdigheyt mannen ſijn nagevolght ſeer vermaert in oprechtigheyt, gelijck als S. Amon, Alchas, en veel andere diergelijcke. Dit Bisdom ſtreckt ſich wijdt uyt, en is aenſienlijck door vele Abdyen, welcke ſijn: *S. Epure de Tour*, *S. Manſicy de Toul*, *S. Leon de Toul*, *Moyenmoutier*, *S. Pierre de Sennone*, *Remiremont*, *Chaumozey*, *Luneville*, *Cairlieu*, *Vaux en Ornois*, *Mirevaux*, *Flabemont*, en *Stivage*. Alle de beſittingen der landen tot de Bisdommen van Metz, Toul en Verdun gehoorende, die van de Biſſchoppen uyt den huyſe van Lotheringen verwiſſelt ſijn geweeſt, ſijn door verdragh, tuſſchen Lodewijck de XIII, en den Hertogh van Lotheringen, wedergekeert tot hare oude nature.

Bisdom.

Deſe drie ſteden, te weten, Metz, Toul en Verdun, gehoorſamen nu den Koning van Vranckrijck, van wiens Gouverneurs en garniſoenen ſy beſtiert en beſchermt worden.

BOVRGVNDIEN.

Naem.

DE naem van Bourgogne komt van de Burgundiers, Duytſche volckeren, uyt de Wenden geſproten, die alſoo genoemt wierden nae de Burgen ofte Sterckten; deſe, van de Alemannen verdreven uyt hare woonplaetſen, daer nu de Pfaltz is, hebben by de regeeringe van Theodoſius, ſone van Arcadius, de Sequanen en Æduen uyt de hare verdreven, en ſich alſoo meeſter gemaeckt met de Nuiſonen (van welcke Tacitus oock gewach maeckt) van dit gedeelte van oudt Gallien. Petrus Sancto Iulianus is van gevoelen, dat Burgundien den naem heeft van een ſeker plaetſe in 't gebied van Langres, die gemeenlijck Burgogne genoemt wort.

Koningrijck.

Eertijdts was Burgundien een Koningrijck: en omtrent het jaer onſes Heeren 1034 is 't in twee gedeelten, namentlijck in een Hertoghdom en Graefſchap onderſcheyden: van welcke het Hertoghdom, gelegen in 't weſten, het Neder- en Konings-Burgundien; het Graefſchap, in 't ooſten, het Hoogh- en Keyſerlijcke-Burgundien genoemt wierden.

Gedeelt.

Het Hertoghdom
BVRGVNDIEN.

Grenſen.

HEt Hertoghdom paelt in 't ooſten aen Savoyen en het Graefſchap van Burgundien, de Saone loopende tuſſchen beyden; in het zuyden met het Lyonnois; in het weſten met het Nivernois en Bourbonnois; en in 't noorden met Champagnien.

Vruchtbaerheyt.

Dit gantſche landt is overal vlack en effen, in vruchtbaerheyt van kooren en wijn geen landen iets toegevende.

Regeeringe.

Richard Grave van Autun, een dapper helt en wel geoeffent krijghsman, wierd van Odo Koning van Vranckrijck tot Hertogh geſtelt van gantſch Burgundien op deſe zijde van de Saone, en heeft het 32 jaer geregeert, en aen ſijnen ſone Rudolph naegelaten, die daer na oock tot Koning van Vranckrijck gekoren wierd, latende tot nae-zaet in dit Hertoghdom ſijnen broeder Hugo de Swarte. Deſen heeft geſuccedeert Odo ſijn broeder oft ſoon, (want beyderley gevoelen vindt men in de hiſtorien) wien gevolght is ſijn broeder Henrick, die, ſonder kinderen aflijvigh wordende, heeft het aen Robert, Koning van Vranckrijk, by teſtament, ſoo men ſeyt, nagelaten. Hem is in de regeeringe gevolght ſijn ſone Robert, en dien wederom Hugo ſijn ſoons ſone, na hem volghde Otto, Hugo II, Hugo III, en ſijn ſoon Odo; wien gevolght hebben Odo III, Hugo IV, Robert III, Hugo V, Eudo en Philips; dien, ſonder kinderen ſtervende, is gevolght Ioannes Koning van Vranckrijck, welcken wederom geſuccedeert is ſijn ſone Philips de Stoute, van ſijn vader met dit Hertoghdom begiftight; na Philippus is gevolght ſijn ſone Ioan, met toename de Onvertſaeghde; en na deſen wederom ſijn ſone Philips de Goede. Nae deſen Philips is gevolght ſijn ſone Karel, die, om verſcheyden oorlogen die hy gevoert heeft, den toename van Bellator, dat is, Strijdbare verkreegh; na wiens overlijden Ludowijck de XI, Koning van Vranckrijck, dit geheele landt aen ſich trock, en ſedert is het onder de Kroon gebleven.

Dyjon.

De hooftſtadt deſes Hertoghdoms is *Divis*, van Gregorius Turonenſis *Divionum*, en van de inwoonders Dyjon genoemt; ſommige meenen, dat de Keyſer Aurelianus die heeft doen bouwen, doch andere preſumeeren, dat hy die veel eer gereſtaureert en vergroot heeft; men meent datſe deſen naem heeft van de *Divis* ofte Goden, die deſe inwoonders ſeer ge-eert hebben: dit is de ſchoonſte ſtadt van gantſch Burgundien, gelegen op een ſeer genoeghlijck pleyn, tuſſchen de twee rivieren, Suſon en l'Ouſche; welcke beyde nevens de ſtadts-muuren loopen, waer van de Suſon dickwils met overloopen de Stadt groote ſchade doet; doch de l'Ouſche loopt ſeer zedigh, en verſiet de ſtadt niet alleen met viſſchen, maer oock met allerley andere nootdruft, 't welck daer langs af en aengevoert wort. De muuren deſer ſtadt zijn ſeer hoogh opgetrocken tot een rechtmatige defentie, en van nieuws met ſchoone toorens en bolwercken verſien. Aldaer is de opperſte Vuurſchare ofte Parlement, van waer, als uyt den boeſem ofte ſchoot, des landts Rechten gehaelt worden. De gene die tot een Meyer deſer Stadt gekoren wort, is gedwongen, alwaer het oock tegen ſijnen danck, niet ſoo wel de eere als den laſt en beſwaerniſſe daer van aen te nemen, en moet derhalven in de kercke van onſe L. Vrouwe een eed doen en ſweeren (den Procureur des Konings hem daer in voorgaende) dat hy den Koning ſal getrouw zijn, en de rechten, vryheden, en privilegien der Stadt, tegens yder een, ja oock tegens den Koning ſelfs, ſoo het de noodt vereyſcht, hant-haven. Op de naeſtgelegene bergen deſer Stadt waſſen ſeer treffelijcke wijnen.

Autun.

De biſſchoplijcke ſteden deſes lants zijn Autun en Chalon, beyde van wegen hare oudtheyt ſeer beroemt. *Auguſtodunum* oft Autun, gelijck men die hedensdaeghs noemt, heeft deſen naem van Auguſtus Octavianus, die deſe ſtadt, geruineert zijnde in de oorloge die Cæſar in Gallien gevoert had, weder gereſtaureert heeft: die willen ſeggen, datſe deſen naem ſoude hebben van Auge, Apollinis vrouwe, ſchijnen fabelkens te vertellen. Deſe Stadt is eertijdts groot geweeſt, doch heeft ſeer veel van haer oude heerlijckheyt verloren: hier ſiet men noch de ruïnen van een theatrum ofte tooneel, als ook van waterleydingen, pilaren, en pyramiden, en worden noch alle dage veel oude medalien, en andere antiquiteyten daer gevonden en uytgegraven; ſy is oock ten hedigen dage met kercken en gemeene gebouwen wel verçiert, zijnde gelegen aen den voet des berghs, die men gemeenlijck Mons de Cinis noemt, aen de riviere Arrou.

Chalon.

Van wien de ſtadt *Caballinum* ofte *Caballionum Æduorum*, gemeenlijck Chalon ſur Saone, gebouwt zy, is onſeker. Sy is gelegen aen de rechter zijde van de Saone in een vruchtbare landouwe, en van ſeer geſonde lucht; van wegen de riviere Saone is ſy ſeer bequaem tot koophandel, derhalven ſy oock van Cæſar was uytgekoren tot een proviant-ſtadt voor ſijn leger. Guntrannus heeft eertijdts hier ſijn koninglijcke reſidentie gehadt. Lotharius, ſone van Ludovicus Pius Auguſtus, heeftſe doen afbranden, alſoo dat 'er nauwelijks eenige voetſtappen van overbleven; doch, om de bequaemheyt van gelegenheyt daer na weder opgebouwt; en is nu ter tijdt een rijcke koopſtadt.

Tornus.

Half wege tuſſchen Chalon en Maſcon leydt het ſtedeken Tornus, van Spartianus en Antoninus *Tinurtium* genoemt, aen een ſeer genoeghlijcken en vruchtbaren oort, zijnde rondtom met de Saone omringt; de heuvelen en berghskens daer omtrent brengen ſeer koſtelijcken wijn voort.

Cuyſel.

Cuyſellum, onder het koninglijcke gebiedt behoorende, en van Ammianus (als Paradinus ſchrijft) *Secuſium* geheeten, is gelegen aen de voet des berghs Iura; en hoewel ſy hier en daer ſeer vervallen is, ſoo ſiet men nochtans hare ſonderlinge oudtheyt. In 't ooſten daer van leggen ſeer hooge bergen, ſteedts loopende rivierkens en beeckskens, van klaer en ſoet water, van welcke een geſonde fonteyne (uyt een geweldige ſteenrotſe, en Duychſteen ontſpringende) in de ſtadt geleydt is door houte kanalen: op de weſt-zijde ſpreyt ſich de vlackte uyt in een ſeer ruyme breette.

Beaulne.

Ongevaerlijck drie mijlen van Chalon, naer het noorden, leyt *Belna* oft Beaulne, aen het waterken, het welcke van de inwoonders *Bour-ſoize* genoemt is; ſommige meenen dat dit Cæſaris en Strabonis *Bibracte* ſoude zijn; andere zijn van ander gevoelen. Deſe ſtadt leyt aen een moeras-achtigen oort, en, als Paradinus ſchrijft, kan ſich door het meirken by de ſtadt gelegen, in dier voegen beſchermen, dat de vyant alle toegang benomen kan worden; is daer

VTRIVSQVE BVRGVNDIÆ, tum Ducatus tum Comitatus, DESCRIPTIO.

Milliaria Gallica.

Milliaria Germanica.

Amsterdami
Apud Guiljelmum Blaeu.

Septentrio

Meridies

Occidens

Orientis

boven oock met ſtercke muuren en bolwercken ſeer wel verſien. De landouwe rondtom de ſtadt is ſeer goet en vet, de wijnſtocken ſoo edel en koſtelijck, dat men bynae de geheele werelt door van de wijn van Beaulne weet te ſeggen. Hier omtrent leydt het klooſter Ciſtercium, het hooft der *Ciſtercienſer klooſter.* Ciſtercienſer Moniken, in een ſeer dickachtigh boſch, van Hertogh Odo geſticht. Dit klooſter heeft onder ſich achtienhondert andere Monicken-klooſters, en byna oock ſoo veel Nonnen-klooſters van de ſelfde orden.

Semur en andere ſteden. *Semurium* ofte Semur, is een fraey ſtedeken, gelegen in het midden van het landt van Auxois. Half wege tuſſchen Dyjon en Beaulne leyt *Nuythonium* ofte Nuys; hier worden ſeer goede rappieren gemaeckt. De ſtadt die men nu ter tijdt Avolon noemt, wort van Antoninus *Aballon* geheeten, alwaer men het ſeſtiende legioen ſtelt; dat men hedensdaeghs Saullieu heet, wordt van Antoninus *Sidolucum* genoemt, ſtellende aldaer het achtiende legioen. En 't gene men nu Flavigny noemt, gelegen in 't ooſten, anderhalf mijle van Semur, meent men dat eertijdts *Flavia Æduorum* ſoude geheeten hebben. Daer zijn meer andere ſteden en burghten, die ick om kortsheyts wille voorby gae, als Auſone, hebbende een kaſteel, en zijnde als een ſleutel deſes Hertoghdoms in het ooſten, voorby welckers muuren de Saone loopt: Nojers, Ravieres, Leigne, Monbard, Chaſtillon, S. Seigne, Seloigne, Crevaut, Viteau, Verdun, Arnay, Seure, Tonnerre, van Antoninus *Tronoderum* genoemt. Onder het Hertoghdom Burgundien worden noch drie andere Biſſchoplijcke ſteden gerekent, als Nevers, Auxerre en Maſcon. Nevers is neffens de kaerte van dat Hertoghdom beſchreven, ſullen het derhalven hier voorby gaen.

Auxerre. Auxerre, van Ammianus *Antiſſidorum*, en van Antoninus *Antiſſiodorum* genoemt, die oock aldaer ſtelt het 22 legioen. Het gebiedt omtrent deſe ſtadt wort geheeten *le Pays d'Auxerrois*; van waer oock komt ſeer treffelijcken wijn, genaemt *Vin d'Auxerre.*

Maſcon. De ſtadt die men hedensdaeghs Maſcon noemt, wort van Cæſar *Matiſcona*, in de Reys-tafel *Matiſco*, in 't boeck der provincien, en van Antoninus, *Matiſconenſe Caſtrum* genoemt, ſtellende aldaer het tiende legioen. In een ſekere oude gezegelde brief, als Philippus Bugnonius genoteert heeft, in de beſchrijvinge en hiſtorie deſer ſtadt, wordt ſy *Maſtico* geheeten, en Machon Villa van Paulus Diaconus in de Longobardſe hiſtorien; van Gregorius van Tours en andere *Matiſſana.* Wat aengaet de gelegenheyt, hanteeringe, en vele andere dingen, daer in komt deſe ſtadt met Chalon ſeer wel over een, leggende uytgeſtreckt langs de Saone, over welcke een rechte lange ſchoone brugge leyt.

Graeffſchappen. In 't Hertoghdom Burgundien, als oock in de contreyen daer omtrent, leggen deſe Graeffſchappen, Dijon, Auſtun, Tonerre, Chalon ſur Saone, Maſcon, S. Martin, Nevers, Langres, Auxerre, S. Iangou, Charolois, Chargni oft Chagni, Monliet ofte Montit, Auxone, Rogemont, Muſſy, Breſtemont, Sees, Monbys, Senegnon, Gilli, Valenion, Tirecourt, Chevigni, Aine-ville, Eſpirei oft Epireyen, Braſey ofte Braſſe, Rochefort, Aincourt oft Agincourt, Viteau, Arley, Ragny, Chaligny, Mommartin, Langey, Beauchamp, en Couches. De Bisdommen van Autun, Maſcon, Chalon, en Langres gehooren onder den Aertz-biſſchop van Lyon. De rivieren deſes Hertoghdoms zijn de Suſon, l'Ouſche, de Saone, Ionne, de Loire, de Allier, en andere.

Bisdommen. Rivieren.

Het Graeffſchap
BVRGVNDIEN.

Naem. HEt Graeffſchap van Burgundien, ofte Hoogh-Burgundien, wort van de Françoyſen *Franche Comté* geheeten, 't welck ſoo veel te ſeggen is, als *Liber Comitatus*, oft 't Vrye Graeffſchap; want deſe Provincie, gehoorende onder haren Grave, van alle tribuyten en ſchattingen vry is; zijnde een Keyſerlijck Rijcksleen, onder de protectie van die van Bern in Switzerlandt.

Grenſen. De palen zijn, in 't noorden Lothringen en Hooghduytslandt, in 't weſten het Hertoghdom van Burgundien, de Switſers ſluyten de ooſt-zijde, en de Savoyaerts de zuydzijde. De lengte daer van is negentigh mijlen, de breette ſeſtigh.

Vruchtbaerheyt. Dit landt is boven maten vruchtbaer, en wel verſien met allerhande lijſtocht, vruchtbare ackers, koſtelijcke wijnen, en treffelijcke weyden voor het vee, grooten overvloet van tarwe, rogge, garſte, haver, boonen, heerſe, en meer diergelijcke; vruchtbare boomen ontbreken hier oock niet. In het midden van dit lant vint men treffelijcke en edele wijnbergen, derhalven men oock by die van Arbois en Vandanois *Berghwerckers.* ſeer groote wijn-vaten vint. Omtrent de woonſtede der oude Koningen van Burgundien, welcke plaetſe nu ter tijdt van de inwoonders *Chambrette au Roy* geheeten wort, graeft men veel gyps uyt de aerde, zijnde een materie de kalck byna gelijck; aldaer en omtrent Dole wort oock uytgegraven witte marmor, 't welck de Griecken *Alabaſtrites* noemen, en noch een andere ſoorte, zijnde ſwart, met purpere vlecken beſprengt, welcke tot ſepulturen van groote Vorſten en Heeren gebruyckt wordt. Men ſiet daer gedierten *Gedierte.* van verſcheyde ſoorten, inſonderheyt een groote menighte van vee, en worden de hacqueneyen van Granvelle, als oock de genereuſe honden van die quartieren ſeer gepreſen.

Graven. Van de oude Graven van dit Burgundien, uyt Keyſerlijcken, en Koninglijcken Franſche ſtamme geſproten, vindt men veel beſchreven; de eerſte die den tijtel eens Pfaltz-Grave, en oock eens Hertoghs van Burgundien gebruyckt heeft, was Eudo, nae wien ſuccedeerde Philips ſijn ſoons ſone, de welcke ſtervende ſonder eenige geboorte na te laten, heeft Iohan Koning van Vranckrijck het Hertoghdom van Bourgundien gegeven aen ſijn ſoon Philips de Stoute, doch verkreegh Margareta, Philippus ſuſters dochter, het Graeffſchap van Burgundien; deſen volghde in de regeringe haer ſoon Ludovicus Malanus, na wien ſuccedeerde ſijn dochter Margareta Malana, getrouwt zijnde met Philips de Stoute, Hertogh van Burgundien, nae welcken gevolght zijn, ſijn ſone Ioannes, met toename de Onvertſaeghde; Philips de Goede, Karel de Strijdbare, en Maria, getrouwt met Maximiliaen van Ooſtenrijck, Philips van Ooſtenrijck, de Keyſer Karel de V, Philips de II, Koning van Spanjen, en Philips de III, en nu Philips de IV, oock Koningen van Spanjen.

Deelinge. Om beſt Recht te plegen, is dit Graeffſchap in drie Vooghdyen ofte Bailjouwſchappen afgedeelt, als hooge, lage, en die van Dole; zijnde de Recht-banck van de hooge te Veſoul; de tweede, dat is van het lage, te Polichny, en de derde te Dole.

Dole. Dole is de hooftſtadt van 't geheele Graeffſchap, en de cierlijckſte en voortreffelijckſte van alle de andere ſteden, gelegen aen de riviere Doux, die ſich aldaer in twee armen verdeelt, heeft oock een ſterck kaſteel. Sommige meenen dat ſy ſoude zijn Ptolemæi *Didattion urbs Sequanorum:* aldaer en gebreeckt niet dat iets ſoude konnen ſtrecken tot de heerlijckheydt van een ſtadt, hebbende een groote ruyme vierkante marckt, doch weynigh langer als breet; aen de weſt-zijde is een ſchoon Raedthuys met de gevangeniſſen; de kercke van onſe L. Vrouwe, als de voornaemſte, is een ſchoon en verwonderens-waerdigh werck.

Beſançon. Daer zijn noch meer ſteden, als onder anderen *Veſontium*, gemeenlijck Beſançon geheeten, gehoorende tot het Keyſerrijck, eertijts *Chryſopolis* genaemt; leggende aen een ſeer vruchtbare en bequame plaets, en wordt door de riviere *Alduaſdabis*, dat is de Doux, gedeelt, en oock meeſtendeels daer mede omringt en beſloten, behalven dat deel dat ſich naer Dole ſtreckt.

Noſeroy. *Nozerethum* ofte Nozeroy, eertijdts *Nucillum* geheeten, ter oorſake van de noten die aldaer wieſſen, is daer nae van Louys de Chalon, weder gekomen zijnde van ſijn Ieruſalemſche tocht, met muuren omcingelt, en Nazareth genoemt; hier is een kaſteel, het welcke, om dat het met loot bedeckt is, het loode kaſteel genoemt wort.

Salins. *Salinæ* oft Salins, is een ſeer groote ſtadt, de geheele werelt door vermaert, alſoo genoemt van wegen de zout-fonteynen, daer zout uyt gemaeckt wordt, dat ſeer wit is, en groote winſt den inwoonders opbrengt, vermits het in alle de nabuurige landen vervoert wort. De vordere beſchrijvinge der andere ſteden laten wy beruſten, om dat het niet al te lang ſoude vallen.

Meyren. Dit Graeffſchap heeft oock veel groote en wonderbare meyren, onder welcken het geringſte niet is, dat men *ab Voraginibus*, dat is, nae de grondelooſe diepten noemt, zijnde een wonderlijck werck der natuure: want boven op

het

het water groeyt een ſlijck ofte leemachtigheydt, welcke eyndlijck ſoo hardt wordt, dat men anders niet en meent of het ware eenigh droogh lant, over het welck men te voet kan gaen, doch niet met wagens ofte paerden daer over rijden; by nevelachtigh ofte regenachtigh weêr laet ſich het water niet ſien, dan alleen, als de lucht helder en klaer begint te worden; want dan zijpt en dringt het water door de gaten, en de holligheden deſes ſlijcks, en vermeerdert ſich in korten tijdt alſoo, dat het 't gantſche pleyn Columbana bevochtight. Tuſſchen Nozereth en Riparia is noch een ander meyr, in Bonvalli, 't welck ſeer viſchrijck is, inſonderheyt aen ſnoecken en baerſen: ſommige ſeggen dat het alle ſeven jaer eenige weken verdwijnt en ſchuylt, en ſich daer nae wederom verheft en vertoont; 't welck ſeer miraculeus is, en bynae ongelooflijck ſchijnt. Het zuyder-deel van dit Graefſchap is oock vol meyren, als het kleyne Maleteux, en het groote Narlay, 't welck ongelooflijck diep is; Vernoy, de twee Camblici, Frogeay, Ronchault, en meer andere.

Rivieren.

De rivieren deſes landts zijn de Doux, Loignon, Dain, *Lupus* ofte Louve; de Doux gehoort geheelijck tot dit Graefſchap, en wordt van Ptolemæo *Dubis*, en van Cæſar *Alduabis* geheeten, nae giſſing van Fulvius Urſinus; in ſommige exemplaren leeſt men *Alduaſdubis* en *Alduaſdalis*, doch ſeer vitieus: de Françoyſen noemen die de Doux; ſy ontſpringt uyt de bergh Iura, een weynigh boven het ſeer geneughlijcke dorp Mota, 't welck bynae voor een ſtadt ſoude konnen gerekent worden; neemt haren loop van 't zuyden naer het noorden door het Pontier meyr, met vele bochten voorby Pontarlun, Mortau, Vafrey, tot S. Hippolyto toe; van daer draeyt ſy haer weêr naer 't zuyden, by het dorp Chaſtelet, en loopt door Beſançon, makende by Dole een eylandt: eyndlijck, nae veel kromten en omwegen, vermengt ſy haer by Verdun met de Saone, met ſich ſleepende veel andere rivierkens. De riviere Loignon gehoort oock geheel tot dit hoogh Burgondien; de Dain ontſpringt in een inwijck des rouwen berghs Syrodo, waer omtrent een groot en heerlijck dorp leyt.

Policie.

Wat de Policie deſes landts betreft, ſtaet te nóteeren, dat ſoo menighmael men aldaer de lants-dagen uytſchrijft, dat als dan de drie Standen byeen komen, en worden de ſelve, in name des Graven, beſchreven van den Prince van Orangien, als Heer van Nozereth en Arlay. Deſe drie Standen zijn de Edelen, Geeſtlijcke, en de Steden.

Hooge deels Edelen.

De Graven van het hooge deel deſes landts, zijn die van Montbelliart, Roche, Varax, Montrivel, Thalamey, Vaulgrenans, Vergey, Rey, en Liſtenois.

Geeſtelijcke.

De Abten, die van Croiſſant, Charité, Bitaine, Corneul, Tulley, Clarfont, Luxeul, Bellevauls, Grace-Dieu, Charleu, en die aux Trois Roix. De Prieurs van Vaucluſe, Lantenans, Cuſance, Marteret, Iuſſey, Port ſur Saone, Montreul aen de Saone, S. Marcel. De Canonicken zijn, die van Calemoſtier, en andere van andere plaetſen.

Steden.

De ſteden zijn Gray, Veſoul, Montboiſon, Iuſſey Palma, Port ſur Saone, Cromary, Mont Iuſtin, en Faulcogney. Uyt

Heeren.

den Heeren ſtandt zijn die van Montmorot en S. Loup, S. Martin, Taulens, Villeneufve, Rupt, Montgevelle, Chaſtillon en Belvoye, Conflandey, Monbaillon, Velleſon, Dicei, Ygny, en Chemylly, d'Oiſelet, Cicon, Traſves, Rainconnieres, Coſtebrune, Sombernom, Valle-fault, Bermont, d'Avilley, Mugny, Vereur, Touraize, Citey, Provanchieres, Grandmont, Ville Chevrelous, Voyſey, Dampierre, Frotey, Beutal, Matey, Noironde, Tromarey, Milleſay, Malleroncourt, Myon, Bennenge, Vellerot le Boz, Clerc, Betoncourt, Mortaillotte, d'Amondans, en de Fraiſne, Chavirey, Montot, Mont S. Legier, Cuvrey, Montereul, Sorans en Lambry, en noch veel meer andere.

Nederdeels Edelen.

De Graven des Nederdeels zijn die van Ruffey en S. Aulbin. De Baron van Chevreaulx.

Geeſtelijke.

De Abten zijn, die van S. Eugendi, Baume, Balerne, Mont S. Marie, Mont-Benoiſt, Beillen, Ranſieres. De Prieurs, Mainnaul, Vaucluſe, Bonlieu, Mente, Lonſleſaulnier, Arbois, Mote, Syrodi, Valſus Poligny, Mortau. De Canoniken zijn, die van S. Mauritius, S. Anatolius, en van S. Michiel, alle van Salins; die van Arboiſe, Polignyen van Nozereth, en van andere ſteden en plaetſen.

Steden.

De ſteden zijn Salins, Arbois, Poligny, Pontarlu, Nozereth, Chaſtel Chalon, Monmorot, Orgelet.

Heeren.

De Heeren zijn, die van Coulongnia en Andeleſt, Courlaou en le Pin, S. Amour, Argento, l'Aubeſpin, Poupet, S. Sorlin, Darnam en Tramelay, Borſia, Creſſia, Fitigny, Chamberia, Montena, Vecles, Roſait, Marigna, Beaufort, Naſey, l'Aigle, Courboſon, Vertamboz, Largilla, Moiron l'Eſtoille, Chaſnet, Areſche Coges, Bar, en Iouſſeaul, d'Augea, Moyre, Charrin, Charlin, Chaumes, Breterieres, Fontenay, Cognya, Chaulx, Montuet, Vadans, Villette, les Arbois, Aiglepierre, Chaſtelvillain, S. Iulian, Deſcrilles, Verges, Chay, Champaigne, Beaulchemin, Villeneufve les Orgelet, Chaſtres, de Gouverneur van 't kaſteel de Ioulx ofte des berghs Iura, Vincelle, Viſmeaulx, en meer andere.

Derde deels Edelen. Geeſtelijke.

Onder de juriſdictie van Dole zijn de Heeren van Givrey, Longepierre en Rahon, Clervaux. De Abten van Billon, S. Vincent, S. Paul van Beſançon, d'Acey. De Prieurs van Loye, Laval, Damparis, Iouhe Monterot, Mote ſupra Altam Petram, Faye en Moſtier in Secuſia. De Canoniken zijn die van Dole en Beſançon, en meer andere op andere plaetſen.

Steden. Heeren.

De ſteden zijn Dole, Quingey, Ornans, Loya, Rochefort, Vercelle. De Heeren van Vauldrey, Rainnes, Rye, Montfort, Mont-Richard, Fertans, Maillot, Bermont, Cleron, Verchamps, Doſſans, Port, Chaſteau, Roillault, d'Abbans en Marchault, Reculot, Chantrans, Mont-gros-pain, Mutigney, Chaſſey, Pareſſey, Choiſey, S. Ilie, Faye, Parrel, Chemin, Rabus, Champ divers, Raslomnieres, Rainchecourt, Paintre, Montrambart, Salans, Gouſſans, Chaverey, Ancier, en andere.

Hier uyt kan men genoegh ſien, wat een groot getal Adelijcke geſlachten onder dit Graefſchap begrepen zijn: behalven die zijn 'er noch vier familien, die men wil ſeggen dat van de Koningen geſproten, ofte met ſwagerſchap verwant zijn; als het geſlacht van Vienne, 't welck men het Edele noemt; van Vergy, het ſtrenge; van Chalon, het rijcke, welcke oock eertijdts Princen van Oranjen waren; en van Neuf-Chaſtel, welck van wegen de veelheydt der Leenen ſeer beroemt is.

Parlement te Dole.

Alle de appellen van deſe drie juriſdictien, ofte Baillouſchappen, gehooren onder het Hof, ofte hooghſte Parlement van Dole.

Aertz-Biſſchop te Beſançon.

Van de Geeſtelijcke ſtant, daer is de Aertz-Biſſchop van Beſançon het opperſte hooft, zijnde oock een Rijcks-vorſt, hebbende onder ſijne juriſdictie drie Biſſchoppen, als die van Baſel in Duytslandt en Switſerlandt, die van Lauſanne, en Bellay, in Savoyen. Deſe Aertz-Biſſchop, als oock de ſtadt Beſançon zijn Rijcks-leden, gehoorende onder den vijfden Creytz; en is Beſançon een vrye Rijcks-ſtadt, eertijdts de grootſte ſtadt van de Provincie van de Sequanen, alwaer de Stadthouder ſijne reſidentie hadde.

Rijcks-ſtadt.

De tiende Circkel ofte Creytz van 't Rijck wordt geheeten de Burgondiſche, om dat hy van het Burgondiſche Huys is opgerecht, onder ſich begrijpende de voornaemſte Nederlandtſche Vorſten en Heeren, als den Hertogh van Burgondien, de Heeren van Bergen en Waelheym, den Grave van Egmont en Yſſelſteyn, den Grave van Hoorne, den Grave van Naſſouwen in Breda, en den Grave van Bergen.

CHAROLOIS

Les environs de
L'ESTANG DE LONGPENDV,
Comprenant
vne grande partie du
COMTE de
CHAROLOIS.
Par Iean van Damme
S.r d'Amendale

Eschelle de deux lieües françoises

Oriens

Occidens

Septentrio

Meridies

Bussy

S.Iean Gou

Le Mont S.Vincent

Le Mont Ceny

Brandons

Vernoble

Rains

Couches

Dezize

Chaussey

Chamilly

Chailly

Santenay

Sapigny

Lhospital

Mazenay

Nizerot

Pisgone

Tantry

Esperry

Cosmunes

Sauterne

Dreuain

Anchin

Aumuceaux

Les Moines

Le Boisseau

Lauriot

Lucey

La Wesure

Chapeau

Bars

S. Fremin

Marets

Vernisot

Charbonniere

Grangues

Chauffe

Esperey

Torcy

Braul

Espagne

Vernicy

Morandé

Escouteaux

Longpendu

Marcilly

Bondilly

Polizot

Mont Sarin

Tezeul

Diouligard

Ragi

Maumont

Burgeul

Bagny

Becaiseau

Le Brulliat

Les places

Creuzolles

Mont martin

Beauvilliers

Le croux

Fussy

Gourdon

Chauanne

Monceaux

Beaumont

Azu

Chaillot

Sury

Gillauce

Motboi

Les Moines

Les Bussons

Tramaile

Marigny

Montfroux

Motcuchau

Fragnay

Les Essars

Oele

Le Gratoux

Aulnay

Chaumont le Roy

S. Eusebe des bois

Mol

Mol

Mol

Het Graeffchap

C H A R O L O I S.

Charolois.

HEt Graeffchap Charolois leydt tuſſchen de rivieren de Loire en de Saone. In't noorden grenſt het aen 't Hertoghdom Burgondien, in 't weſten aen Bourbonnois, en Foreſt; in het zuyden aen Beaujolois, en Lyonnois; in 't ooſten aen die van Breſſe.

Naem.

Het heeft deſen naem van de ſtadt Charolles. Het ſchijnt dat hier eertijdts gewoont hebben de volckeren, die Cæſar en Livius *Ambarres* noemen. De oudtſte ſoon des Hertoghs van Burgondien voert den tijtel van dit Graeffchap, in 't leven van ſijn vader, welck wy bevinden in Hertogh Karel de Stoute, die de Nederlandtſche en Franſche hiſtorien altijdt Grave van Charlois noemen, ſoo lange ſijn vader Philips de Goede leefde. Het ſelve is oock onderhouden in Keyſer Karel de V, in het leven van ſijn vader Philips. Daer is groot geſchil geweeſt tuſſchen den Koning van Spanjen Philips de II, en Henrick de II Koning van Vranckrijck, wien van beyde dit Graeffchap toe quam, tot dat 'er op 't kaſteel van Camerijck een vaſte vrede gemaeckt is, en Iſabella, de dochter van Koning Henrick voorſchreven, met de ſelfde Philips getrouwt is, na de bloedige en langduurige oorlogen, wanneer Koning Henrick, die dit Graeffchap beſat, 't ſelve den Koning van Spanjen overgelevert heeft. Van welcke tijdt, als oock te voren, is 'er appel geweeſt van burgerlijcke ſaken aen den Hoogen Raedt van Dole, waer van geen appel is, ſoo dat de Koning van Vranckrijck Leen-heer van Charlois is.

Oriens.

Occidens.

Septentrio.

Meridies.

BVRGVNDIA
DVCATVS.

Milliaria Gallica.

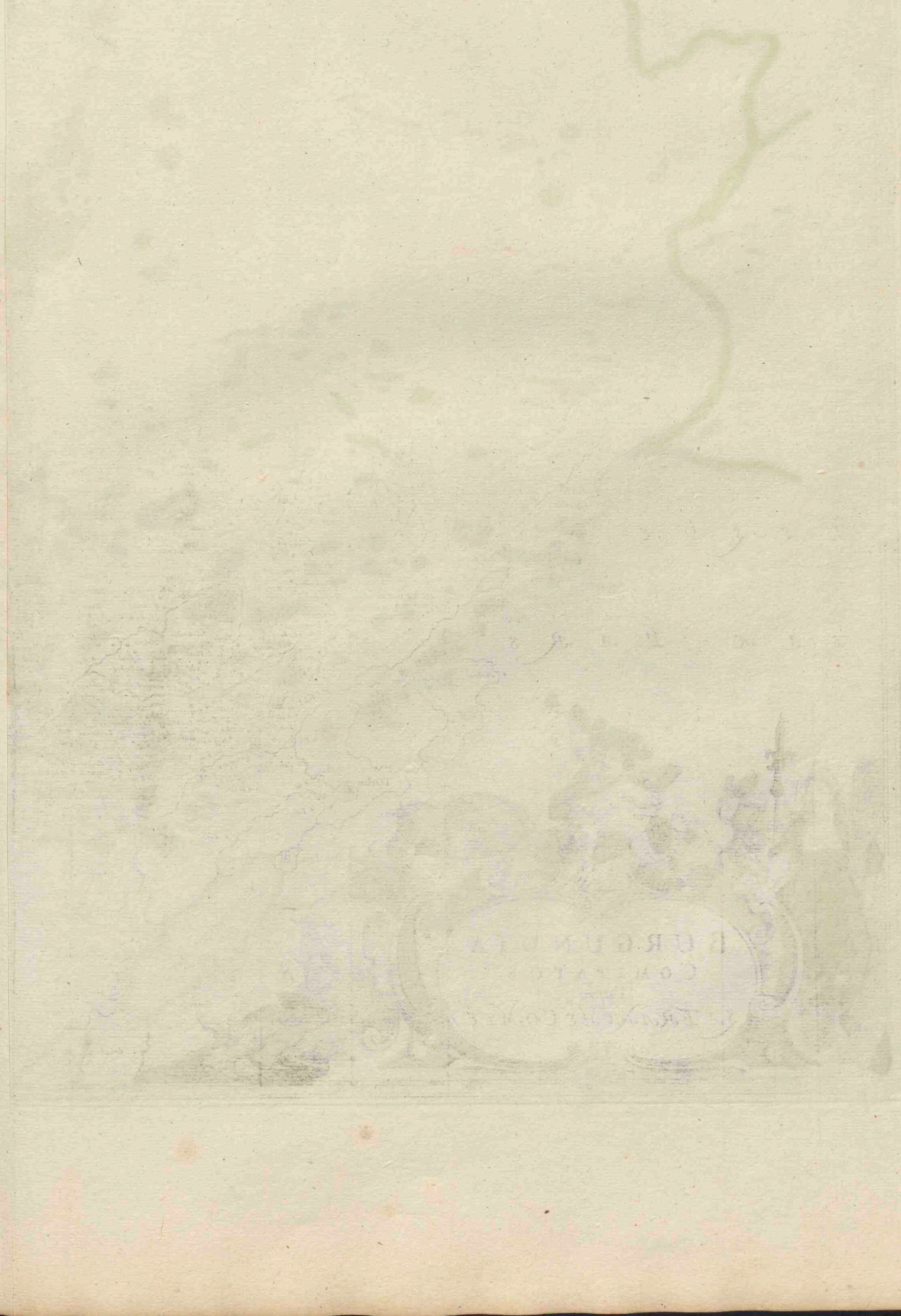

BURGUNDIA
COMITATUS,
Vulgo
LA FRANCHE COMTÉ.
Illustriss.me Excellentiss.mes Domino
D. ANTONIO DE BRVN,
Baroni d'Agremont, et Toparche de Villeclair, Angiri, et Villers-chemin, Supremi in Belgio Financiarum Consilii Praefecto, et intimi ejusdem Belgii in Hispania Senatus Consiliario; nec non Regis Catholici ad Tractatus Pacis Generalis summa cum potestate tum apud Praepotentes Foederatarum Provinciarum Ordines ordinario Legato &c.
Tab. hanc D.D. I. Blaeu.
DUCATUS BURGUNDIÆ
PARTIE DE LA CHAMPAIGNE
BRESSE
HELVETIÆ PARS
PARS ALSATIÆ
SUISSES
Neuwenburger See
J. Blaeu Excudit
Milliaria Germanica Comunia

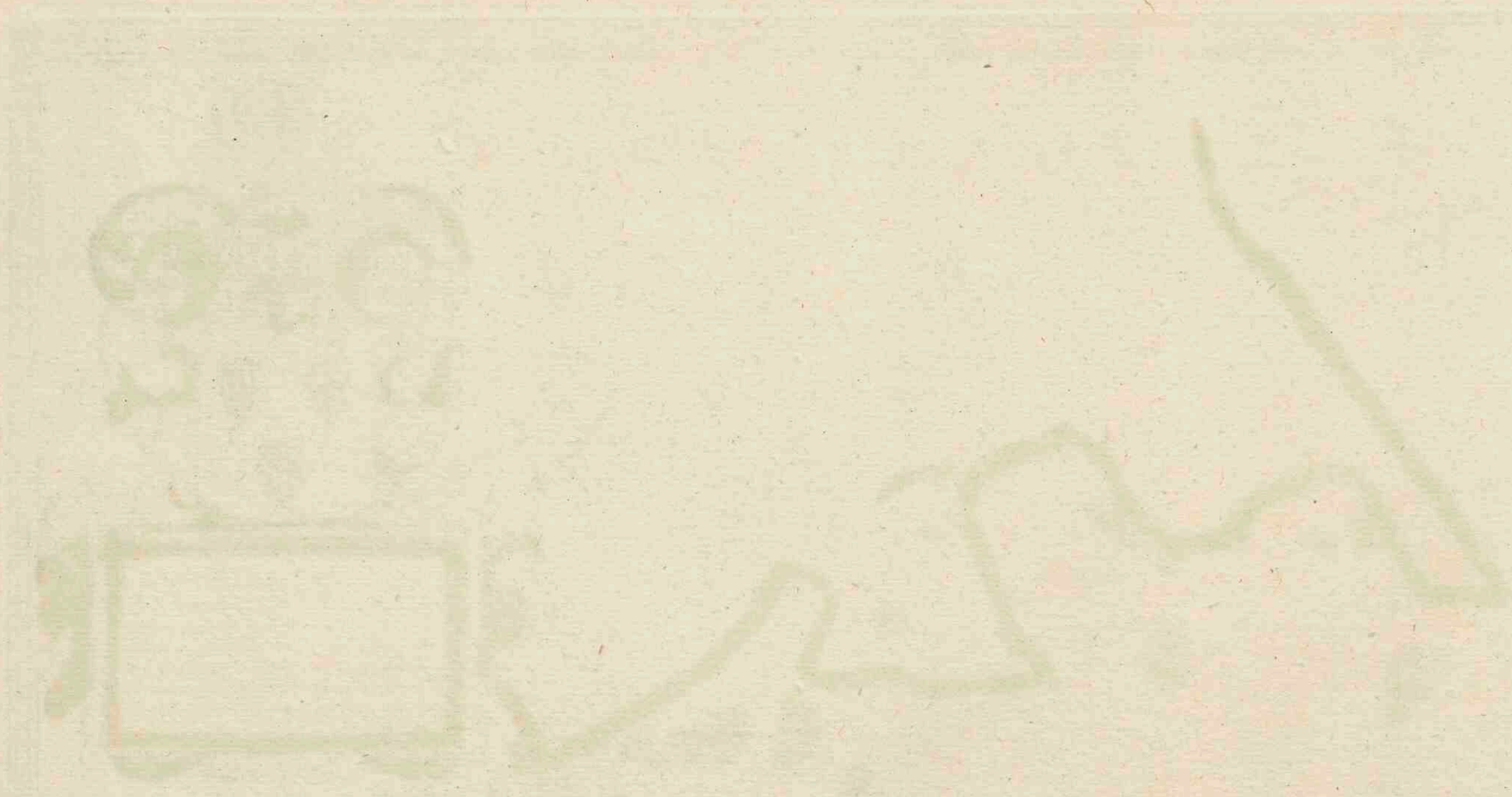

LA BRESSE CHALONNOISE.

Septentrio.

Meridies.

Occidens.

Oriens.

Milliaria Gallica.

Mensura sagittæ ad gradum latitudinis.

PARTIE DE L'AVTVNOIS.

PARTIE DV CHAROLOIS.

PARTIE DE LA DIONNOIS.

PARTIE DE LA FRANCHE COMTÉ.

Beaune
Nantou
Volnay
Poumar
Mulsault
S Romain
Beligny
Mersange
Marigney
Hausſey
Tailly
S Marie
La borde
Plugny
Cheuigney
Courſelle
Marleu
Nolllet
Deziat
S Sorlin
Chalaigne
Courteaulx
Mesieres
S Loup
S Geruais
Demigny
Chaudenetz
La Iocheres
Chaiſny
Bellecroix
S Martin en Goſtuois
Bouzeron
Mauton
Dallotte
Denẽny
Couche
S Gille
Rully
Courſelle
Beauregard
Baignan
Mercey
Fontaigne
S Legier
Brecully
Chanilley
S Bertin
Chaperon
Aluze
Mercurey
Montegu
S Ieu d'Eſtriz
Touche
Eſtrois
La Motte
Verdun
Ciel
Vitus
Gergy
Virey
Chemeno
Ville neufue
S Morice
Farges
Eniſne
Blaiſy
Lepeage
S Marc
S Ieu de vaux
Merlou
S Martin
Lornie
Courſelle
S Forgeux
Perrey
Criſſey
Damerey
Bey
Saillenay
S Iullien
Chaſtel morond
Germolle
Draſſey
Morot
Chaſtenay
S Remy
Courcaſſe
La bergement
Charmille
Maiſon Dieu
Villeneufue
Tilley
Meſpilly
Denoves
Lutz
Challon
S Marcel
Letarte
Lens
Ollon
Chaltenay
Pont de vaux
S Martin
Montigny
Alerio
Colombier
Vilargeau
Droui
S Germain
Abaye
Seruille
Tronchey
Grand li mond
S Eſtienne
Leſſar
Balaſne
Bandrieres
Symar
Verriſſey
Condat
Orſmes
Tenare
Monterest
Iuſt
Vinſelle
S Vincent
S André
Votentenay
Chauſſin
DE LA CHAſSAIGNE
Bellegarde
Montaigny
Paigny
Bonnencontre
Argilley
Corbeyon
Baignol
Villars
Montmain
Grandmont
Pouilly
Courfangou
Labergement
Chiuieres
Chazelle
Palueau
La Seuue Riuiere
Eſcueille
Montz
Charney
Braigny
Saunieres
Pontoux
Sermeſſe
Ciel
Lauerpillieres
Tottenans
Chezaux
Vauury
Villegaudin
Senecey
S Didier
Labergement
Racineuſe
S Bonet
La troche
Tapet
Aloize
Moizengne
Sanſenois
Planois
Ledefoit
Vernay
Serlay
Maruent
Bouhen
Guierfend
Dicogne
Belleſon
S Germain
Bojean
Deurouze
Cens
Chapelleuolent
Vitoux
Arlay
Clemeguey
Arlau
Bleterans
Letertre
Frangy
Nancey
Tuſſeau
Leſtoille
Premont
Lyonſaunier
Montmorot
Chilly
Montorion
Geuinge
Saltenard
Charney
Corlaou
Les Faitz
Beaurepaire
Vernois
Ratte
Montaigny
Saugny
Bono
Chau Renaud
S Martin
Sagy
S Laurent la Roche
Brange
La ferte
Molezes
Saugny
Loan
Lauciol
Seilheres
Flacey
Beaufort
Maiſgnal
Chaſtel
Cheviot
Cuzeaux
Montaigny
Champaignay
Villars
Condat
Ioude
Laubepin
S Amour
Ville neufue
Courtenay
Belleſol
Bruiaille
Frontenay
Cozance
Lemirois
Chauderon
Grauier
Domartin
Leyſſou
Damerey
Mermont
Cruſiat
Courtes
Letillier
Beuy
La chenee
S Nizier
Loiſſy
Hully
Bantange
Sornay
Iuuenſon
Sane
Chapellenaude
Chapelle Teſelé
Montpont
Brienne
Villenenue
La Genette
Varenne
Pruty
Ratenelle
Vecour
Sermoyers
Arbigny
Mont
Grandual
Chauaues
S Bonnet
S Trinier
Cuzery
Tornus
Brention
Huxel
Cormatin
Mallay
Colombiers
Oyr
Meſſeigne
Burzy
Saligny
Colonges
Chapaize
Chauſelle
Lis
Brait
Toury
Courtemblay
Boutaunt
Varenge
Marze
Chapelle
Cuzille
Bizy
Beson
Oznay
Grevilly
Grately
S Ieu gou de Chiſſey
Moutblet
Chapelle d'braigny
Laleu
Laue
Senecey
Guy
Nenton
Sans
Tallant
S Germain
Eſtervigny
Vaiz
Lyrnegne
Vianeres
Chaulis
Balore
Lancharre
Royer
Chapaize
Brosse
S Forgeux
S Germain
S Ambreul
Marnay
S Sire
Beaumont
S Martin de laiue
S Iulien
Varene
La chernee
La Ferte
La Coudre
Meſſey
La bergement dechenoue
Chenoue
Fouletieres
Germagny
Saulle
Letil
Pulley
Bizey
S Boze
Genoilley
S Martin
S Eliemot
Vauzenpray
La Rochelle
S Ieu Gou
Sercy
S Clement
S Morice
Lanzy
S Morice
S Martin
S Hurige
S Hilaire
S Hypolite
Aſtar
Courteuais
Confrançon
Amigny
Theze
Saleruay
Ponnier
Maſſily
La Vinouze
Lourdon
Bazoruas
Clugny
Sigy
Sigy laubepin
Cheuigny
Pally
Sally
S Martin
S Pol
Marcel
Mary
Nouricu
Rouſſet
La Guiche
S Michau
Germagny
Fle
S Valerin
Montaigny
Serlat
Sauuage
Pulley
Bizey
Genoilley
S Martin
Vauzenpray
S Morice
Lanzy
S Clement
Burzy
Meſſeigne
Mont S Vincent
S Martin
S Hurige
S Hilaire
S Hypolite
Courteuais
Confrançon
Amigny
Theze
Saleruay
Ponnier
Maſſily
La Vinouze
Lourdon
Bazoruas
Clugny
Sigy laubepin
Cheuigny
Pally
Sally
S Martin
S Pol
Marcel
Mary
Nouricu
Rouſſet
La Guiche
Chaſtel morond
Germolle
Draſſey
Morot
La bergement
Villeneufue
Tilley
Meſpilly
Morogne
Sercot
Cruchaut
S Delers
Billey
Ronzey
Grange
Iis
Sallangis
Buſſy
Montaigny
S Valerin
Flé
Fouletieres
Chenoue
La Coudre
La bergement dechenoue
Meſſey
Germagny
Saulle
Letil
Pulley
Bizey
S Boze
Genoilley
S Martin
S Eliemot
Vauzenpray
La Rochelle
S Ieu Gou
Sercy
S Clement
S Morice
Lanzy
Saligny
Colombiers
Mallay
Oyr
Huxel
Cormatin
Meſſeigne
Burzy
Mont S Vincent
S Martin
S Hurige
S Hilaire
S Hypolite
Aſtar
Courteuais
Confrançon
Amigny
Theze
Saleruay
Ponnier
Maſſily
La Vinouze
Lourdon
Bazoruas
Clugny
Sigy
Sigy laubepin
Cheuigny
Pally
Sally
S Martin
S Pol
Marcel
Mary
Nouricu
Rouſſet
La Guiche
Chaſtel morond
Germolle
Draſſey
Morot
La bergement
Villeneufue
Tilley
Meſpilly
Morogne
Sercot
Cruchaut
S Delers
Billey
Ronzey
Grange
Iis
Sallangis
Buſſy
Montaigny
S Valerin
Flé
Fouletieres
Chenoue
La Coudre
La bergement dechenoue
Meſſey
Germagny
Saulle
Letil
Pulley
Bizey
S Boze
Genoilley
S Martin
S Eliemot
Vauzenpray
La Rochelle
S Ieu Gou
Sercy
S Clement
S Morice
Lanzy
Saligny
Colombiers
Mallay
Oyr
Huxel
Cormatin
Meſſeigne
Burzy
Mont S Vincent
S Martin
S Hurige
S Hilaire
S Hypolite
Aſtar
Courteuais
Confrançon
Amigny
Theze
Saleruay
Ponnier
Maſſily
La Vinouze
Lourdon
Bazoruas
Clugny
Sigy
Sigy laubepin
Cheuigny
Pally
Sally
S Martin
S Pol
Marcel
Mary
Nouricu
Rouſſet
La Guiche

LACVS LEMANVS,

ofte de

GENEVER-MEIR.

Naem. *Acus Lemanus*, ofte de *Meyr van Geneve*, ſpoelt aen de frontieren van het Hertoghdom Savoyen, het Graeffchap Bourgundien, de Republijcke der Switſers, en 't Bisdom Valeſia. Rontom het Meir, in deſe kaert, ſtaen geteekent de namen der Landen, Vooghdyen, Baronnyen, Heerlijckheden, Wegen, Rivieren, Bergen, Steden, Dorpen en Kaſteelen.

Savoyen. Savoyen wordt bewoont van de volckeren *Cis-Alpinis*, die oock Frans ſpreecken, welcke van Iulius Cæſar, in het begin ſijner Commentarien, *Allobroges*, nae den Franſchen Koning Allobrox (welcke leefde in 't jaer na de ſcheppinge der wereldt 2433) zijn geheeten, en daer nae *Bagaude*, ſoo Fauchet getuyght; eyndelijck oock *Sabaudi*, op 't Franſch Savoyſiens, en op Savoyſch, Savoyarden. Dit landt is, ſedert het jaer Chriſti 1126, van Graven geregeert, en van 't jaer 1420 tot nu toe van Hertogen. Men wil oock ſeggen, dat het eerſt langen tijdt van een legioen moorders en ſtraetſchenders bewoont is geweeſt; doch zijn de wegen aldaer ſeer veyligh als 't vrede is.

Lucht. Over de lucht klagen de inwoonders dagelijcks, hoewel het Meir ofte de Rhoſne daer nimmer toevrieſen; gelijck oock de hitte daer noyt ſoo groot is als in Dauphiné, noch de koude als in Nederlandt, daer de wateren bevrieſen. Het

Vruchtbaerheydt. geheele landt is vruchtbaer, en lichtom te bouwen: want daer grooten overvloedt is van druyven, erten, knollen, kool, wicken, meloenen, loock, boonen, en linſen, als oock van gerſte, hoy en haver, en meer andere diergelijcke: oock vind men daer gemeenlijck deſe fruyten, noten, appelen, verſcheyde ſoorten van peeren, ſoete en ſuure kerſſen, witte en ſwarte moerbeſien, kaſtanien, en amandelen, maer niet veel vygen. Daer is oock een genoeghlijcke verſcheydenheyt van allerhande gedierten, viſch, en vogelen.

De Switſerſche Wandali, die Lauſanne, en andere by-gelegene plaetſen bewoonen, hooren onder 't gebiedt van de Regeerders van Bern, uyt wiens naem de Vooghden alhier vijf jaren met groote authoriteyt in de regeringe blijven. Nae 't uytwijſen der oude Chronijcken, heeft in het jaer 2790 nae de ſcheppinge der wereldt, Arpentinus, Herculis hopman, de fondamenten der ſtadt Lauſanna geleydt, van wien gekomen is haer oude naem *Carpentras*, welcke verandert is in 't jaer onſes Heeren 593, ontrent de tijden van Martinus Biſſchop van Lauſanne, als de ſtadt op den naeſt-gelegen bergh getransfereert wierd.

Nyon. De ſtadt Nevedunum, eertijdts Benevis ge-

noemt, is voor de aenkomſt van Iulius Cæſar verdeſtrueert, en daer nae, ten tijde van Flavius Veſpaſianus, nae een van ſijn Kapiteynen, Nyon geheeten, gereſtaureert. Coſſonex is in het jaer 442 gebouwt; en Aubone in 't jaer 456, en de navolgende jaren.

Geneve. De Ridderlijcke vrye Rijcks-ſtadt Geneva, in de welcke men witte en ſwarte welbekende en geprobeerde munte ſlaet, is, als ſommige giſſen, eertijdts *Genevra* genoemt, om datſe gelegen is op een berghsken, daer veel genever-bezien waſſen, welcke daer gebouwt is van Lemannus, een vader der Allemanniers oft Duytſchen, neve van Priamus, en Paridis ſone, in 't jaer nae de ſchepping der weereldt 2994. Daer na is ſy *Aurelia* genoemt, nae den Keyſer Aurelianus, om dat hy de ſelve gereſtaureert heeft; wantſe te voren by de regeringe Heliogabali t'eenemael verbrandt was. Van Iulius Cæſar, ofte van de Latijnſchen, is ſy *Geneva* geheeten, en van de Poëten en Notariſſen *Gebenna*, van de Duytſchen Genff, en van de Franſchen *Geneve*.

Morges. *Caſtellum Morgiarum* is in 't jaer 1135 van Keyſer Lotharius gefondeert. *Evian.* *Aquianum* ofte *Evian*, van Peter, broeder en ſtadthouder van Amedæus Grave van Savoyen, in 't jaer 1237.

Groote des Meirs. Het Meir ofte Lack van Geneve ſtreckt ſich in de lengte aen de Switſerſche ſijde 16 mijlen, aen de Savoyſche 12, en 4 in de breete, heeft ten minſten 16 havens. Uyt de haven van Morges en Rotul ofte Rolle, worden dagelijcks veel koſtelijcke wijnen te Geneve gebracht: als oock uyt de haven Promontoy ofte Pormenton en Neronis, gemeenlijck Nerny genaemt, een groote menighte hout en kolen.

Rhoſne. De Rhoſne, die in het Meir van Geneve loopt, kan niet bevaren worden van zijn oorſprong af tot in 't Meir toe, noch oock van de Switſerſche brugge gelegen aen de voor-ſtadt van Geneve, tot aen de naeſte ſtadt Seiſſel, 7 mijlen van deſe ſtadt. De ſelve riviere verlieſt ſich op een ſeecker plaets vijf mijlen van Geneve, en loopt een ſtuck weeghs onder 't geberghte.

Berg Iura. De bergh *Iuraſſus* is ſoo hoogh, dat des ſelfs inwoonders van de Duytſchen daerom eertijts *Longimanni* zijn geheeten; uyt welckers hooghten ofte ſpitſen men beſcheydentlijck ſien kan de kercken van Geneve en Baſel, hoewel dat ſy vier of vijf dagh-reyſen van malkanderen liggen; insgelijcks ſiet men daer oock, niet ſonder verwonderinge *Petram pertuſam*, oft den doorgehouwen ſteen, welcken Sebaſtianus Munſterus in ſijn Coſmographie beſchrijft; en oock *Caſtellum Puellæ*, oft *Virginis*, van Iulius Cæſar gebouwt; de ſtad *S. Claude*, welcke dickwijls beſocht wordt uyt devotie van de kreupelen, die daer komen van alle geweſten en verre plaetſen; des ſomers de ſneeu-

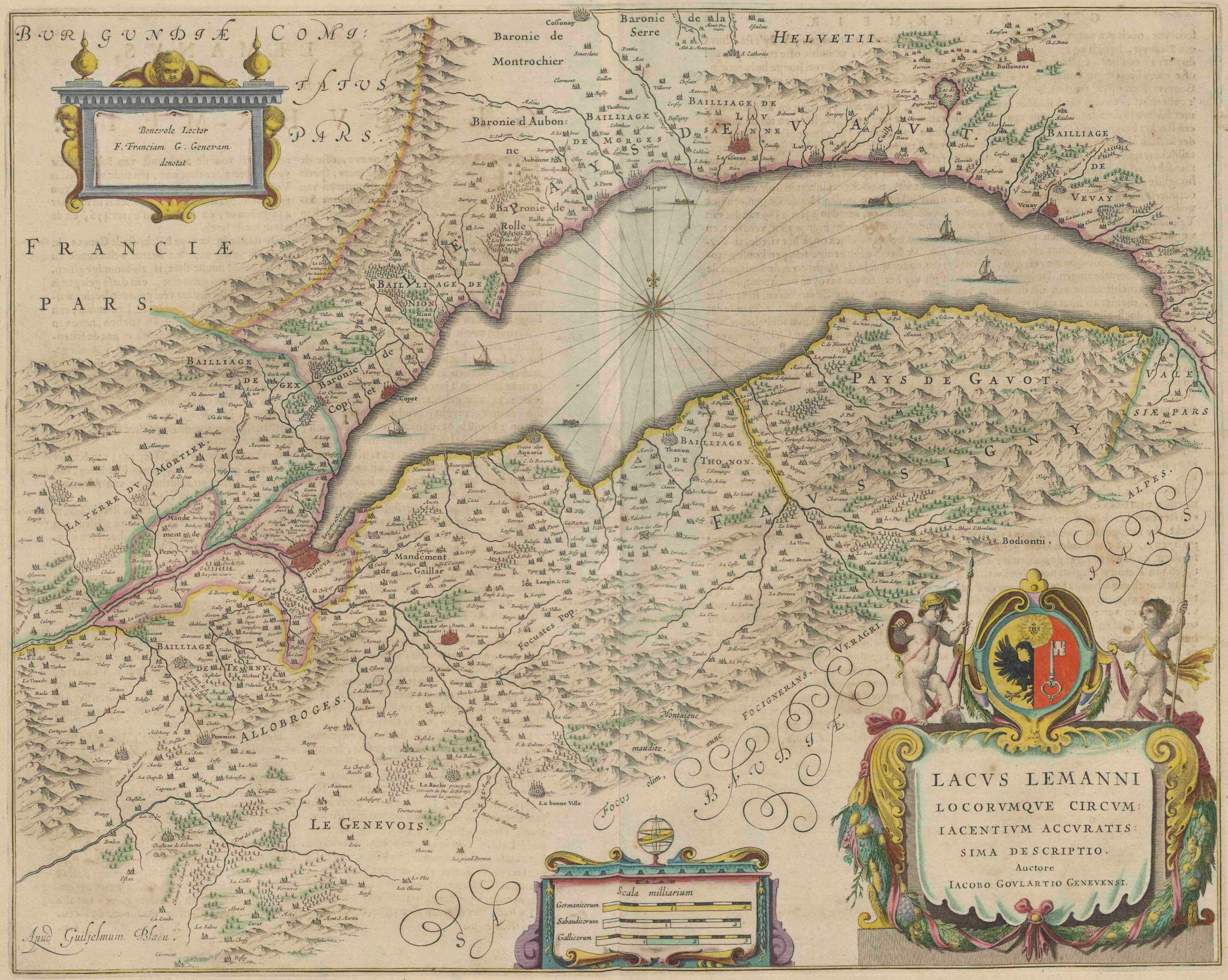

BURGUNDIÆ COMITATUS PARS.
Benevole Lector
F. Franciam G. Genevam
denotat.
FRANCIÆ PARS.
HELVETII.
Baronie de Montrochier
Baronie de la Serre
Baronie d'Aubonne
BAILLIAGE DE MORGES
BAILLIAGE DE LAUSANNE
BAILLIAGE DE VEVAY
Baronie de Rolle
BAILLIAGE DE NION
BAILLIAGE DE GEX
Baronie de Copet
LA TERRE DU MORTIER
Mandement de Peney
Mandement de Gaillar
BAILLIAGE DE THONON
PAYS DE GAVOT
VALESIÆ PARS
FAVSSIGNY
ALPES
Bodiontii
Focuates Pop.
BAILLIAGE DE TERNY
ALLOBROGES
LE GENEVOIS
Pommier
La Roche
La bonne Ville
Montaigne maudite
Focus olim, nunc FOCIGNERANS
VERAGRI
BAUDIÆ
Apud Guiljelmum Blaeu.
Scala milliarium
Germanicorum
Sabaudicorum
Gallicorum
LACVS LEMANNI
LOCORVMQVE CIRCVM-
IACENTIVM ACCVRATIS-
SIMA DESCRIPTIO.
Auctore
IACOBO GOVLARTIO GENEVENSI.

fonteyne; noch een natuurlijcken put, breet als een *Theatrum*, hoogh als een middelbare kercke, duyſter als een hol, en ſteets vol ſneeuw en ys, ofte mogelijcken van kriſtal. Niet wijt van het Genever-meir op de Switſerſche ſijde, ſiet men 't geberghte, 't welck oock midden in de ſomer met ſneeuw bedeckt is. Een mijle van Geneve is een ſeecker bergh, op welcke ſommige niet ſonder ſchrick klimmen, met beſondere enge en ontallijcke trappen, meer van de natuure, als door menſchen arbeydt gemaeckt: eenige die op het hooghſte geklommen waren, en in 't diepſte nederwaerts ſagen, zijn door vreeſe gedwongen weder te keeren. Omtrent de ſtadt Aquila, naer Valeſia toe, is eenen anderen bergh, van wiens wonderbaerlijcke kracht men de Hiſtorie leſen mach, in het boeck genaemt, *Wonderbaerlijcke en gedenckwaerdige geſchiedenisſen van onſen tijdt*, in 't capittel van de aerdtbevingen. De berg van S. Sergius is de vruchtbaerſte van alle de andere van Chablais, die niet als hout en ſtruycken voortbrengen; doch zijn op de vlackten der bergen oock weyden, daer de koeyen, die daer ſomers op gaen, overvloedigh melck geven. De bergh *Muſtruacenſis*, is ſoo uytnemende ſchrickelijck en ſteyl en hoogh, dat jaerlijcks veel menſchen en paerden van den ſelven af-ſtorten en vergaen. Waer de bergen van Evian gewortelt zijn, kan men, van wegen de diepte des Meirs, uyt de welcke ſy ſchijnen voort te komen, niet weten.

Andere bergen.

Boſſchen.

Het grootſte deel der boſſchen deſes landts, brenght kaſtanien voort, eyckelen, en ſeer goedt koop hout tot brant, wagens en ploegen te maken. In dit geweſt zijn ſchoone kercken, inſonderheyt een te Loſanna, van binnen met ſwart marmor overtrocken; gelijck oock te Geneve een ſeer oude kerck is, wiens toren met blick gedeckt, ſoo menighmael van de donder en blixem geſlagen is, dat het looden kruys gantſch verſmolten, en de toren lager geworden is, die ten tijden van Karolus Magnus noch heel was. Te Vivay is oock een ſchoone kerck, buyten de ſtadt tuſſchen de wijn-bergen: en die te Morges, voor weynigh jaren verciert. Te Geneve is oock een weeshuys en ſieckenhuys, die beyde onder 't gaſthuys begrepen zijn, alwaer een Leeraer is, die de krancken trooſt, en de jeught onderrecht, met een eygen Medicus en Apoteker. Op het Raedt of Stadhuys van Geneve, daer dagelijcks 25 verſtandige en vrome Raedtsheeren van wegen 't gemeene beſte byeenkomen, en daer de boecken en ſtatuyten, in perkement geſchreven, bewaert worden, waecken alle nacht de burgers. Aen d'eene ſijde van de poorte is de vierſchare ofte rechtbanck, ſeer magnifijck. By't ſtadthuys ſtaet het Arſenael, amonitie ofte ruſt-huys, wel verſien. Hier zijn oock veel hooge bolwercken, met grof geſchut. Eertijdts zijn in dit landt veel kaſteelen geweeſt, van welcke een *S. Catharina* geheeten, (alwaer alle 't geſchut en krijghspreparatien in 't jaer 1590 geſtelt waren tot de belegeringe van Geneve) in 't jaer onſes Heeren 1601, van Koning Henrick de IV ingenomen en geraſeert wierdt. Het andere, het welcke recht tegen over het voorſeyde van die van Geneve gebouwt was, is oock geruineert in tijde van vrede, om d'onkoſten te mijden. Het derde, gemeenlijck *Ripaille* geheeten, wierd in 't jaer 1589 van die van Geneve, door hulpe der Françoyſen, verovert, en gedemanteleert, gelijck oock het vierde, te Verſoy. Te Geneve ſijn eenige fraye en konſtige torens, onder welcke de *Meeſter-toren* de ſtadt aen de ſijde van het Lack en Savoyen beſchermt; den toren van 't eylandt, ofte Cæſars toren, ſtaet in het principaelſte deel van 't eylandt, tot defenſie der bruggen, eertijts den Switſeren toebehoorende, en, gelijck men wil ſeggen, van Cæſar gebouwt.

Gebouwen.

De ſtatuyten en wetten der Republijcke en 't collegie van Geneve zijn door een gedruckt boeck genoeghſaem bekent. In deſe ſtadt is oock een merckelijck getal van edele geſlachten. Hier hebben oock veel geleerde mannen gewoont, die, van wegen hare ſchriften, de gantſche weerelt door vermaert zijn, als Petrus Viretus, Guilielmus Farellus, Joannes Calvinus, Antonius Sadeel, Petrus Cevalerius, Nicolaus Colladonus, Cornelius Bertramus, Alberius, Alizetus, Sequierius en Bucanus, welcke alle te Geneve, Loſanna, Morges, en te Aubone, Profeſſoren en Predikanten geweeſt zijn: welcke gevolght zijn Theodorus Beza, Simon Goulart, Antonius Fajus, Ioannes Lamotius, alle Predikanten: Iacobus Lectius, Raeds-heer te Geneven; Ioannes Deodatus, Profeſſor in de Theologie en Hebreeuſche ſpraecke. Iſaacus Caſaubonus en Caſparus Laurentius, Profeſſoren in de Grieckſche tale. Te Geneven is oock een fraeye publijcke Bibliotheque, met veel treffelijcke geſchrevene boecken verſien. De Bibliotheque te Loſanne, is oock wel geſtoffeert met Oudtvaderen, en allerley treffelijcke Theologiſche boecken.

Regeeringe van Geneve.

Geleerden.

Bibliotheques.

De burgers zijn ſeer courtoys en beleeft, doen en bewijſen groote eere en vriendtſchap aen de vreemdelingen. De principaele handel en commercie deſer Republijcke, beſtaet in groote ſware forellen oft truyten, vette capoenen, goede kaeſen, goudt-draedt, en ſijde, dieſe in andere landen ſenden.

Inwoonderen aert.

Het Landt van
BRESSE.

Palcn.

HEt lant van Breſſe wort in 't weſt beſloten met de rivier Saone, tuſſchen de ſtadt Lion en Mont-Bellay, in 't noorden met Burgundien, in 't ooſt met de Genevermeir, en 't Graefſchap Geneve, in 't zuyden met Lyonnois en Daulphiné. Sommige meenen dat hier eertijts de oude Seguſiens gewoont hebben, welcke Paulus Merula, in 't ſes-en-twintighſte cap. van 't derde boeck des tweeden deels van Vranckrijck, wederleght, daer hy ſeyt, dat die van Lyonnois de ſelfde ſijn met de oude Seguſiens; volgende hier in de authoriteyt van Ioſephus Scaliger, die aldus ſchrijft: Lion is in Seguſien, gelijck het ander is in Convenes aen de Garonne. Diesgelijcks is het heele lant van Foreſt begrepen in Seguſien; en daer is noch een oudt opſchrift in de ſtadt Furs, daer mentie gemaeckt wort van de marckt van Seguſen. Want die van Foreſt hebben haren naem van *Foro*, dat is, een marckt, als oock de ſtadt Furs. Villanovanus ſeyt, dat de Seguſiens die van Breſſe ſijn: P. Sanjulianus, die van Foreſt: Ortelius, die van Lyonnois, die nochtans in de kaerte van Savoyen, Bourg in Breſſe de wooninge der Seguſiens noemt: Philibertus Pignonius meent, dat die van Brixie en Baugey de Seguſiens ſijn. Pinetus en Vigenere ſtellen *Pays de Breſſe* en Breſſantz: Scudus in dat deel van Savoyen, daer nu ter tijdt Bourg in Breſſe gelegen is. Dit lant wort in 't weſt van de Saone, en in 't ooſt en 't zuydt van de Rhoſne gantſch beſloten; daerom ſullen wy deſe twee voorname rivieren hier wat breeder beſchrijven.

Oude inwoonderen.

Rhoſne.

De Rhoſne is een rivier by de Latijnſche en Grieckſche Schrijvers wel bekent, en *Rhodanus* geheeten. Plinius ſchrijft, datſe den naem heeft van Rhoda, een oude colonie van die van Rhoden, gelegen aen deſe riviere. S. Hieronymus, ſchrijvende op den brief aen de Galaten, en ſpreeckende van Lyons, ſeyt: De ſtadt van de Rhoſne is gebout door die van Rhoden, waer van de riviere Rhoſne haren naem heeft. Sy neemt haren oorſprong niet verre van de fonteynen van de Donau, Rhijn, Po, en andere, in 't geberghte boven Briga, en valt in 't Genever-meir omtrent het dorp Neufville, en loopt door de ſelve tien mijlen lang, houdende ſijn coleur, welck onderſcheyden is van 't meir; daernae verlatende het ſelve meir by de ſtadt Geneve, loopt met ſtercken ſtroom door die ſtadt tegen 't zuyden naer Breſſe, en daer nae voorby Lyon, Avignon, Arles, en andere plaetſen; ten laetſten ſtortſe ſich in de Middellantſche zee met veel uytgangen: Apollonius, in 't boeck der Argonauten, ſchrijft van ſeven; Diodorus vijf: Arthemidorus by Strabo drie; Plinius oock drie; Polybius twee, ſoo Strabo getuyght. Nu ter tijdt tellen 'er de inwoonders vijf ofte meer, en noemenſe Gras Neuf, Gras d'Orgon, Gras Paulet, Gras Grand, Gras d'Enfer, Gras de Paſſon, welck van Plinius Maſſaleoticum genoemt wort, om datſe omtrent Maſſilien leyt. Pomp. Mela ſeyt in ſijn tweede boeck: De Rhoſne ontſpringt niet ver van de fonteynen van de Donau en Rhijn; daerna als hy in 't lac Leman komt, wort ſijn ſtercke ſtroom wat geſtut, en loopende midden daer door, komt 'er ſoo groot uyt als hy daer in quam; daer nae een tijdt lang naer het weſten loopende, deelt Vranckrijck: voorts, naer 't zuyden draeyende, en vermeerdert met vele rivieren, ſtort ſich in zee tuſſchen de Volcen en Cavaren. Ammianus Marcellinus beſchrijft hem klaerder in ſijn 15 boeck met deſe woorden: De Rhoſne komt uyt de Pæninſche Alpen met overvloedige wateren der fonteynen, (de inwoonders toonender gemeenlijck drie) en met ſtercken ſtroom loopende naer de vlackten, deckt met ſijn water de ſtranden, en valt in het Genever-meir, Lac Leman genoemt, en 't ſelve doorwandelende mengt hem met geen andere wateren, maer aen beyde de ſijden ſacht vloeyende, de wateren van 't Lac ſcheydende, en eenen uytganck ſoekende, baent met een ſnellen ſtroom ſijnen wegh: van waer hy, ſonder eenigh verlies, loopt midden door de moeraſſchen; en nae dat hy voorby Savoyen en Burgundien ſijnen cours genomen heeft, laet Lyon aen de rechte, en Vienne aen de ſlincke ſijde; en vervolgende ſijn loop, ontfangt de Saone, die uyt Duytslant vloeyt. Hier begint Vranckrijck, (want Narbonne en Provence waren eertijts buyten de oude limiten van Vranckrijck;) van daer rekent men de wegen niet met duyſent paſſen, maer met mijlen: alwaer de Rhoſne, verrijckt met inloopende rivieren en beeckskens, met groote ſchepen die tegen onweer meugen, bevaren wort: en, eyndende tuſſchen de valleyen die de natuur hem geſtelt heeft, valt met een wijden uytganck in de Franſche zee, omtrent achtien mijlen van Arles. Dus verre Ammianus. In de Rhoſne loopen de rivieren l'Arve, Saone, Yſere, Drune, Durance, en andere; aen de rechte ſijde Narbonne, en andere. Van ſijn oorſprong tot het Genever-meir kan hy niet bevaren worden, noch van de brugh van de Switzers, tot de ſtadt Seiſſel.

Sijne uytgangen.

Beſchrijvinge van Mela;

van Ammianus Marcellinus.

Oorſprong.

De riviere Saone oft Sone bewatert dit lant, en bepaelt het ſelve in 't weſt. By de oude Schrijvers wortſe Araris genoemt: Ammianus ſeyt in ſijn 15 boeck, Araris geheeten Saucona, miſſchien beter Saonna: waer uyt men merckt, dat de naem Saone ouder is als men meent. Sy ontſpringt niet verre van de fonteynen van de Maſe en Moeſel; en is niet minder als de Rhoſne eerſe in haer loopt, welck by Lyon geſchiet:

Saone.

Oorſprong.

Excipit hinc Narbo, qua littora plana remordens
Mitis Arar Rhodanas molliter intrat aquas.

Sy loopt ſoo ſtil, dat men nauwelijcks ſien kan waer-

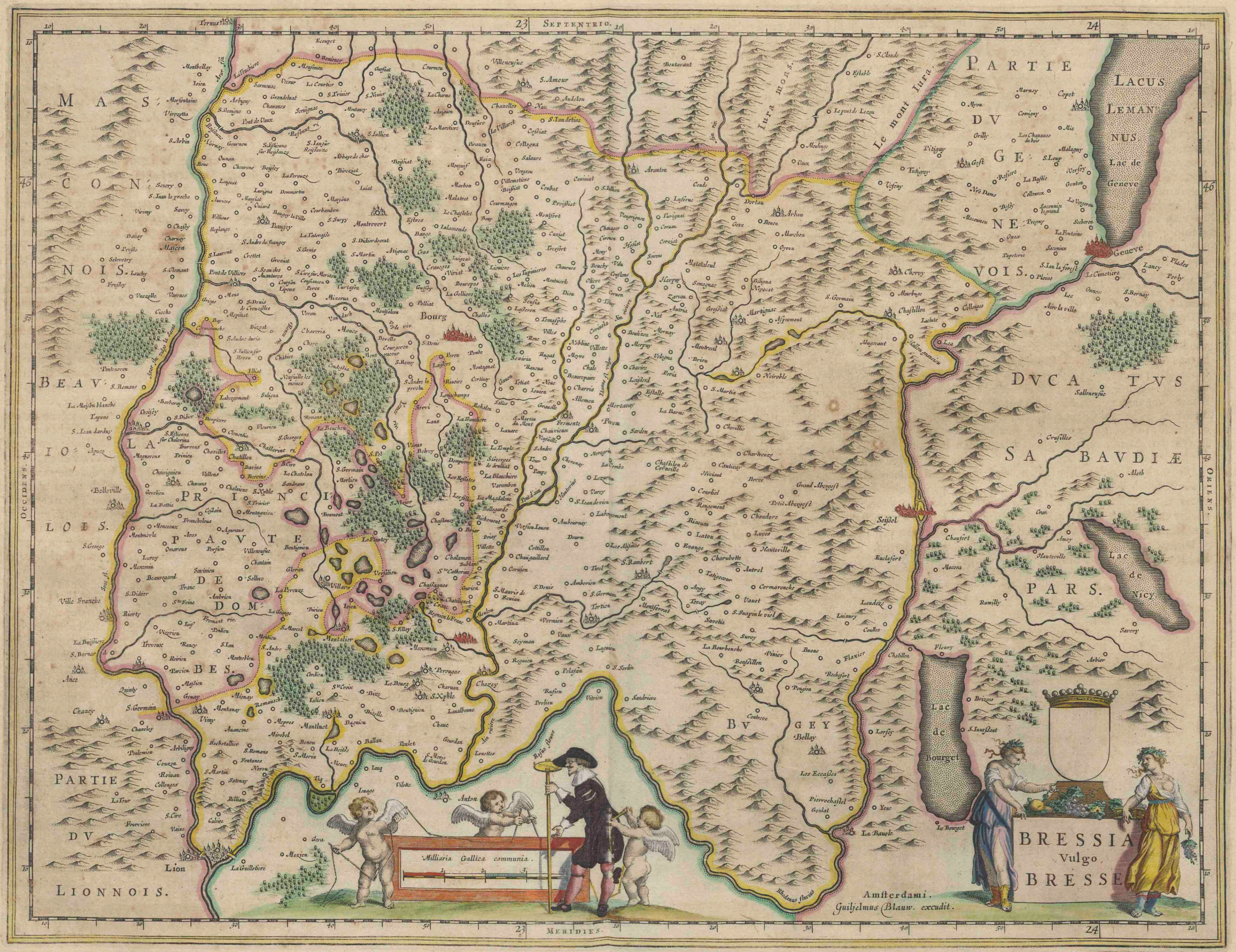

SEPTENTRIO.
MERIDIES.
OCCIDENS.
ORIENS.
MASCONNOIS.
BEAVIOLOIS.
PARTIE DV LIONNOIS.
PARTIE DV GENEVOIS.
DVCATVS SABAVDIÆ
PARS.
BVGEY
BRESSIA Vulgo BRESSE
LACUS LEMANNUS Lac de Geneve
Lac de Nicy
Lac de Bourget
Le mont Iura
Iura mons
Bourg
Lion
Geneve
Milliaria Gallica communia.
Amsterdami.
Guiljelmus Blauw. excudit.

waerſe haren wegh neemt; waer van Silius in ſijn 15 boeck ſchrijft:

Quorum ſerpit Arar per rura pigerrimus undæ.

Sy wort oock *Araris* by de Latiniſten genoemt, als blijckt uyt dit veers:

Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit.

Loop. Sy begint in Burgundien omtrent de grenſen van Lorreynen, en loopt naer de ſtadt Verdun, daer nae voorby Tournus en Maſcon, en van hier voorby Thoiſey, Belle-ville, Ville-Franche, *Eynde.* en andere plaetſen, tot datſe, midden door Lyon vloeyende, haer met de Rhoſne mengt. Breſſe heeft niet alleen de rivieren Saone en Rhoſne, daerſe mede bepaelt wort; maer oock andere die midden daer door loopen, gelijck de Reſouze, die naer 't weſt loopt, en haer met de Saone vermengt, nae datſe Pont de Vaux gepaſſeert is. Niet verre van Maſcon verſamelen met de Saone de drie rivierkens oft beeckskens, Renon, Yrance, Veyle, en by de ſtadt Thoiſey de riviere Chalarine. De Dain valt in de Rhoſne, tegen over de ſtadt Auton, en doorwandelt heel Breſſe.

Hooftſtad Bourg. De hooftſtadt van 't geheele landt is Bourg in Breſſe, alſoo genoemt om die te onderſcheyden van Bourg de Ponce Leoncien, gemeenlijck geheeten *Bourg ſur mer*, daer de l'Iſle in de Garonne loopt. Deſe ſtadt is tamelijck groot, rijck, en wel bewoont: omtrent de ſelve is een kerck, vermaert door de begraefeniſſe der Hertogen van Savoyen. Sy leyt in een moeras, maer vruchtbare plaetſe: in 't ooſt light de bergh *Iura* allengskens nederſackende, en met goede wijngaerden beplant.

Andere ſteden. Dit lant heeft noch andere ſteden, als Pont le Vaux, S. Iulien, Pont de Villiers, Montalier, Trevoulx, Loye, S. Rambert, en andere. De principaelſte Graefſchappen in haer gelegen ſijn Varaz, Montreveil, Pont de Vaux, en Baſgey.

Regeringe. Ulric, Grave van Baſgey, en Heer van Breſſe, had maer een dochter Sibylle, eenige erfgenaem van deſe landen, welcke troude met Amadæus de IV, en VIII Grave van Savoyen, en bracht het Graefſchap Baſgey en heel Breſſe ten houwelijck. Ten laetſten in 't jaer 1601 is gantſch *Onder Vranckrijck.* Breſſe gekomen aen de kroon van Vranckrijck, als 't eerſt met de wapenen gewonnen was van Koning Henrick de IV, en daer nae van den Hertogh van Savoyen overgelevert voor het Marckgraefſchap van Saluzze. Op dat blijcke wat plaetſen de Hertogh van Savoyen de kroone van Vranckrijck ingeruymt heeft, ſal ick hier de conditien ſtellen. Het beſpreck (ſeydt Thuanus) is ſoodanigh geweeſt, dat de heele ſtreeck lants aen deſe ſijde van de Rhoſne, van Geneve af, aen het Koningrijck Vranckrijck voortaen ſal hooren met de rivier, met volle recht van hooge jurisdictie: alleen ſal de Hertogh van Savoyen behouden ſeeckere dorpen, met de brugh Creſin, die tuſſchen de Cluſures en brugh Arbie leyt, om de bequaemheyt van de wegh in Savoyen; op conditie, dat hy in de ſelve ſtreeck geen tol ſal mogen ſetten, oft eenige ſchanſſe maken. Het kaſteel Bourg ſal den Koning gelevert worden, met al het geſchut en amonitie. Over de Rhoſne ſullen den Koning gelevert worden Seiſſel, Daire, Chauſſie, Arlepont, Chave, en Chaſtelet, met alle haer recht en dependentien. Daer-en-boven de Prevoſté van Gex, met al haer gebiedt en vol recht, gelijck de Hertogen van Savoyen het ſelve voor deſen gebruyckt en beſeten hebben.

Lucht. De hitte is hier ſoo groot niet als in Daulphiné, oft de koude gelijck in Nederlandt, daer de rivieren toe vrieſen. Het landt is goet en vruchtbaer, principael van druyven, tarwe, erten, ra- *Vruchtbaerheydt.* pen, koolen, boonen, gerſt, hoy, haver, en andere vruchten. In 't ooſt leydt het oude Graefſchap Geneve, ſoo genaemt nae de ſtadt Geneve, daer van een byſondere kaerte en beſchrijvinge is gegeven.

HET PRINSDOM OFTE DE SOUVERAINITEYT DOMBES.

Palen. DEse Heerlijkheyt leght binnen de palen van het lant Bresse, wiens grensen in het oost sijn de rivieren Dain en Resouze, in 't zuyden de Rhosne, en in het westen de Saone, die daer om loopen. De limiten beginnen een weynigh boven Thoyssée, aen de kant ofte oever van de Saone; van daer streckense naer S. Trevier, voort door de dorpen S. Cyre, la Chapelle, S. George, le Bouchouz en Nizier; daer keerende naer den noorden, komense dicht voorby Bourg, de hooftstadt van Bresse, van waerse recht naer 't zuyden gaen, tot datse het dorp Cram besluyten; van hier reyckense tot Montelier, en wederkeerende nemen haren wegh met verscheyden bochten naer de Saone. Haer meeste lengte is negen mijlen, en haer breette byna soo groot, langs den oever van de Saone, tusschen Thoyssée en het dorp Geney. Behalven de Saone, bewateren haer de rivieren Renon, Yrance, Veyla, Challarine, &c.

Steden. De hooftstadt is Trevoulz, gelegen aen de Saone, drie mijlen van Lion. De andere sijn Thoyssée, S. Trivier, Ville-neufve, Challamont. Daer sijn oock veel dorpen en gehuchten. Dit lant is meer beroemt door de bysiggende steden, als sijn eygen.

Mascon. In 't noorden op de Saone leydt de stadt Mascon, in 't Latijn *Matiscona* genoemt. In de Reys-kaerte wortse Matiso geheeten, in het Kenboeck van de landen van Vranckrijck, *Matisconense castrum*, als oock van Antoninus, die hier het tiende regiment logeert. Sommige meenen dat het de selve is, die Paulus Diaconus in de beschrijvinge der Longobarden *Machaonem villam* noemt. Gregorius Turonensis en andere meer heetense *Matissana*. Is 't dat men wel let op de gelegenheydt der plaetse, muuren, en gebouw, men sal bevinden, datse in als Cavaillon, een stadt in Provence, gelijck is. Sy leyt op een heuvel, die naer de Saone sackt, en met een steenen brugh overdeckt is, welcke rivier met een lange streeck hier recht naer 't zuyden loopt, en aen d'andere sijden met bochten booghswijse. De hooftkerck van dese stadt is gewijdt ter eeren van S. Vincent; maer de schoonste is die van de Iacobins oft Predickheeren, wiens klooster eertijdts een paleys was, gebouwt van Koning S. Louys, en is in 't jaer 1562 en 1567, met alle de publijcke gebouwen der stadt, van de Gereformeerde gedestrueert. Men seyt dat hier eerst van de Christenen geviert is de Sondagh, gelijck men sien kan uyt het placaet van Gontrand Koning van Orleans, welck in het Synode aldaer gehouden gepubliceert, oft verkondight is. Eertijdts was 't een Graefschap, welcken tijtel Koning Lodewijck de negende gekoft heeft van Ian en sijn huysvrouw, Graven van Mascon. De historie van Guiliam Grave van Mascon kan de leser by andere vinden, en gelooven daer van dat hem goeddunckt. Men seyt, dat hy van een onbekende uyt een banquet wegh-gevoert is, om dat hy met de Religieusen van het kloosster Cluniack qualijck geleeft hadde.

In 't zuyden, niet verre van Trevouls, siet men de groote, heerlijcke, beroemde, en rijcke stadt Lion, gelegen aen den t'samenloop *Lion.* van de Saone en Rhosne. Hier is een Romeynsche Colonie gekomen ten tijde van Keyser Augustus, tot wiens eere daer een kerck en autaer opgericht is. Haer oude heerlijckheyt wordt genoegh bevestight door de menighte der kercken, triumphbogen, waterloopen oft canalen, en meer andere teeckenen. Het edelste deel van Vranckrijck is eertijdts, nae de naem van dese stadt, in vijf deelen gescheyden geweest, te weten, de eerste Provincie van Lion, de tweede, de derde, de vierde, de vijfde, gelijck het kenboeck van de landen van Vranckrijck leert. Seneca, in sijn tweeen-negentighste brief aen Lucilius, beklaeght, datse in sijnen tijdt door een ongeluck deerlijck verbrant is: maer in 't sevende jaer daer na isse wederom van Keyser Nero opgebouwt. Naderhant, als 't leger van Albinus binnen de stadt lagh, isse van Keyser Severus belegert, korts daer nae ingenomen, berooft en verbrant. Philips de Schoone, Koning van Vranckrijck, heeftse aen de kroon gebracht, door bevel van den Paus, gelijck Papirius Massonius in sijn historie schrijft. Sy leyt in een bequame en lustige plaets, en is van natuure als onwinbaer; want aen eene sijde isse versterckt met twee bergen, daer boomvruchten wassen:

LA SOVVERAINETE DE DOMBES.

Oriens

Septentrio

Meridies

Occidens

Suiant R.

Ararim fl. vulgo riviere Dain

Rhosne fleuve lat. Rhodanus.

Saone R.

Veyle R.

Vingeon R.

Vraize R.

Resouze R.

Morgon R.

Ararim fl.

Fremans R.

R. Eschetz

Challarue R.

Renon R.

Bief Daumain

Barbarel

Ch. Beauieu

Ch. Challes

Ch. Le Deau Chaū

Ch. Chaudes Chaū

Ch. Beaument Chaū

Ch. Villia

Ch. Chaillu

Ch. Chaillouvres

Ch. Chanins

Ch. Villains

Ch. Mouttonnes

Ch. Mommerle Minime R.

Ch. Lesbastie

Ch. Peyseu

Ch. Chauaigneu

Ch. Genoullieu

Ch. Gnerins

Ch. Fleschieres Chaū

Ch. Leurce

Ch. Fareins

Ch. Moximy

Ch. Beauregard

Ch. Frens

Ch. Lacens

Ch. Riotier

Ch. Janey

Ch. Trevolz

Ch. Lisle Barbe

Ch. Rochetaille

Ch. Genay

Ch. Vimy

Ch. Calvire

Ch. Sathonney

Ch. Fontames

Ch. Neiron

Ch. Rillieu

Ch. Lac deseche

Ch. Montanay

Ch. Mizerieu

Ch. Arz

Ch. Reyrieu

Ch. Poullieu

Ch. Soyrieu

Ch. Marcieu

Ch. Tonsieu

Ch. Alasieu

Ch. Perseu

Ch. Gravins

Ch. Challains

Ch. Franchelins

Ch. Amarins

Ch. Seiseins

Ch. Villon Chaū

Ch. Ville Neufve

Ch. Agnerins

Ch. Amberieu

Ch. Chantems

Ch. Perseu

Ch. Savigneu

Ch. Monthertod P. de Chagni

Ch. Chastan de Lurieu

Ch. S. Iust

Ch. S. Iehan de Thurieu

Ch. Ramse

Ch. La Peronze

Ch. Monthieu

Ch. S. Olive

Ch. Bellignen

Ch. La Grange

Ch. Sandreins

Ch. S. Cyre

Ch. S. Christophle

Ch. La Chapelle

Ch. La Chastelart

Ch. Brieu

Ch. S. Marcel

Ch. Tramoyes

Ch. Tremoyes

Ch. Polleteins en Dombes

Ch. Nieuy

Ch. S. Andre

Ch. Mirebel Marquisat

Ch. Bernon

Ch. Sollignat

Ch. Fleuries

Ch. Labregement

Ch. Bains

Ch. Berne

Ch. S. Tullian

Ch. Clementia

Ch. Biaia

Ch. S. Andre

Ch. Crueilles

Ch. Dompiere

Ch. Vonaz

Ch. Chanas

Ch. Romans

Ch. Chauevria prieure de chigny

Ch. Neuville

Ch. prē de Rel.ux de S. Benoist

Ch. Condeyssia

Ch. Vandrin

Ch. Monracol

Ch. Buella

Ch. S. Andre le pauureux

Ch. S. Paul

Ch. Varax comte

Ch. Dompire

Ch. Serua

Ch. Le Grand Marest

Ch. Chastenay

Ch. Lent

Ch. Peronas

Ch. Longchamp

Ch. Bron Abbaie

Ch. Sculpture des Duc de Sauoye

Ch. Sartines

Ch. La Tranchiere

Ch. La Ranche

Ch. Les Follies

Ch. S. Martin

Ch. Crans

Ch. Challamont

Ch. S. Eloy

Ch. Chassaigne Abbaie

Ch. La Franchize

Ch. S. Nezier

Ch. Estang de Vaures

Ch. La plantey

Ch. Versaillieu

Ch. Leyeu

Ch. S. Croix

Ch. Perouges

Ch. Lagras

Ch. Ballam

Ch. Anthon

Ch. Maximyeu

Ch. Quirieu

Ch. Chazey

Ch. Chastillon de la pallit

Ch. Layes

Ch. Richemont

Ch. Genoz

Ch. Chillou

Ch. Varambon

Ch. Le Pont d Haut

Ch. Neuille

Ch. S. Martin du mont

Ch. Toulia

Ch. Rauonaz

Ch. Riuoire

Ch. Montaignat

Ch. Leuilars

Ch. Laseran

Ch. Seizeria

Ch. Cologny

Ch. Villamoustier

Ch. Trefort Marquisat

Ch. S. Amour Comte

Ch. Vergeon

Ch. Royssia

Ch. Cormango

Ch. Pregsia

Ch. Pursia

Ch. Ponsin

Ch. Lionires

Ch. S. Estienne des Bois

Ch. Donsenive

Ch. Monouuant

Ch. Cormoz

Ch. Marbon

Ch. S. Nisier

Ch. Viria

Ch. Fleiria

Ch. Bovrg

Ch. Courte

Ch. Cursia

Ch. S. Trivier Comte

Ch. Atigni

Ch. S. Denis

Ch. Corgenon

Ch. S. Remy

Ch. Malafretz

Ch. Estre

Ch. Foyssia

Ch. Le Cheron

Ch. Layat

Ch. Monrevel Conte

Ch. Poullat

Ch. Vecours

Ch. Chartreux Mommerles

Ch. S. Iullien

Ch. S. Martin le Chastel

Ch. Montenetz

Ch. Courtafont

Ch. Confreson

Ch. Monsales

Ch. Seruignat

Ch. S. Iehan sur Resouze

Ch. Romenay ville du domaine de lesueschē de Maſcon

Ch. S. Didier

Ch. Maſſonna

Ch. Meazria

Ch. Chanues

Ch. S. Estienne

Ch. Boysse

Ch. S. Genis

Ch. Peres

Ch. Le Pomas

Ch. S. Sulpice

Ch. Doumanin

Ch. S. Cyre

Ch. Gorreuod

Ch. Baige la ville

Ch. S. Iehan

Ch. Chemoiz

Ch. Bage

Ch. S. Andre

Ch. Pont de Vaux

Ch. Crottet

Ch. Pont de Veyle

Ch. Lez

Ch. S. Estiene

Ch. S. Didier

Ch. Thoyssley

Ch. Greige

Ch. Cormoranche

Ch. Boue

Ch. Mansia

Ch. Feliens

Ch. Replange

Ch. Resouze

Ch. Maſcon

Ch. Belleville

Ch. Long Dieu Abbaie

Ch. Ville franche

Ch. Anse

Ch. Lion

Ch. Laquilletiere

Milliaria Gallica communia.

Apud Guiljelmum et Ioannem Blaeu.

aen d'ander ſijde met de Saone en Rhoſne. Sy heeft veel heerlijcke huyſen en gebouwen, ſoo publijcke als particuliere, bloeyt in rijckdom en koophandel; ſo datſe de principaelſte koopſtadt van Vranckrijck is, het hert van het Rijck, en als de ſleutel, daer de wech mede geopent wort naer Italien, Duytslant, en andere landen; waer, uyt alle geweſten, de koopluyden alle jaer viermaels tot de *foires* oft jaermarckten komen. Ten tijde van Koning Karel de IX, als gantſch Vranckrijck met de inlantſche oorlogh gequelt was, is daer een kaſteel gemaeckt. 't Is een Aertzbiſſchoplijcke reſidentie. Claudius Robertus telt 113 Aertzbiſſchoppen van Lyons, waer onder tien Cardinalen geweeſt ſijn. De eerſte Aertzbiſſchop was S. Photinus, geſonden van den H. Clement; de tweede, S. Irenæus, een Grieck, die vijf boecken geſchreven heeft tegen de oude ketteryen; de hondert en dertiende was Dionyſius Simon de Marquemont. De tegenwoordige is de hondert-en-veertiende Aertsbiſſchop van Lyon, en de veertiende Cardinael, Alphonſe du Pleſſis de Richelieu, broeder van die groote Cardinael Armand Iean du Pleſſis de Richelieu. Deſe ſijn Primaten van de Geeſtelijckheyt in Vranckrijck. S. Bernard, Abt van Clerval, prijſt grootelijcks de kerckelijcke perſoonen van Lyon: Het is ſeecker, ſeyt hy, dat, onder alle de Kercken van Vranckrijck, Lyon de eerſte is, ſoo in waerdigheyt des ſtoels, als in eerlijcke ſtudien, en loffelijcke inſtellingen. Want daer is de reformatie en verbeteringe van de wetten altijdt in haer kracht geweeſt, als oock de deftigheyt van goede manieren, de rijpen raet, het gewicht van de authoriteyt, de teeckenen der outheyt, principael in de kerckelijcke bedieningen. Sy heeft noyt eenige nieuwigheden lichtelijck gelooft, oft haer met lichtveerdigheyt verçiert, welck een gemeene faute van de jonckheyt is. Symphorianus, Medicijn van Lion, heeft een boeck gemaeckt, van den oorſprong en oudtheyt van de ſtadt Lion, oock van de vermaerde mannen, ſoo Biſſchoppen als andere; onder welck is Lucius Plotius een Françoys, die de eerſte was, die te Romen de konſt van welſpreeckentheydt geleert heeft, gelijck Suetonius getuyght; en M. T. Cicero ſchrijft, dat hy, en ſijn broeder Quintus, van hem in de Latijnſche tale onderweſen ſijn. Hier is oock een oudt Seneſchallaetſchap, daer 't gebiedt van Lionnois onder ſtaet, als mede van Foreſt, Maſcon en Beaujolois. Scaliger heeft ter eeren van deſe ſtadt dit geeſtigh veers gedicht:

Fulmineis Rhodanus quà ſe fugat incitus undis;
Quaque pigro dubitat flumine mitis Arar,
Lugdunum jacet, antiquo novus orbis in orbe,
Lugdunumque vetus orbis in orbe novo.
Quod nolis alibi quæras: hic quære quod optas:
Aut hic, aut nuſquam vincere vota potes.

Beduydende:

Alwaer de ſnelle Rhoon haer raſſche watren vliedt,
En daer de trage Saon vloeyt dat men't naulijcks ſiet,
Is dit Lion, in d'oud' een nieuwe werldt verreſen,
En in de nieuw' een oud, van yder een gepreſen.
Al't geen ghy niet begeert, ſoeckt op een ander kuſt,
Of hier, of in geen lant, is dat u hertjen luſt.

HET LANDTSCHAP VAN LYONS,

gemeenelijck genoemt

LE LYONNOIS.

HEt land van Lyonnois heeft ſijnen naem ontfangen van Lyons, Hoofdt-ſtadt des ſelven; dit hebben beſeten d'oude inwoonderen, die Cæſar *Sebuſianos* noemt; Plinius, Strabo en andere, *Seguſianos*; die namaels ſijn genoemt geworden *Lugdunenſes*, *gelegen aen de rivieren de Rhoſne en Araris*. De riviere Araris is die gene, die men heden gemeenelijck noemt *la Saone*, namelijck van den bloede der Chriſtenen, met welcken ſy geverwt ſijnde tot Maſcon toe, den ouden name van Araris verwiſſelt heeft, gelijck als in een bloedige waterbeke. De Saone of Araris ontſpringt uyt den bergh Vogeſus op de grenſen van Lotharingen, en nauwlijcks getreden uyt haren oorſprong, ſpoeytſe ſich na *la Franche-Comté* en Bourgondien, en Chalons voorby vloeyende, ſoo beſproeytſe de landouwe van Beau-jolois en 't Prinsdom van Dombes, en onderwegen vele rivierkens na ſich nemende, voertſe de ſelve met eenen ſtroom af na Lyons, welcke ſy eyndelijck de Rhoſne als eene ſchattinge toebrengt.

Maer al eer ſy deſe ſeer treffelijcke ſtadt komt te raecken, vormtſe een ſeer luſtigh eylandeken, ſijnde de leckernye en 't vermaeck der Borgeren van Lyons, 't welck ſy *l'Iſle-Barbe* noemen. Maer om aen te roeren 't gene by de Lyonnoiſen allerloffelijckſt is, ſulcks is de feeſtelijcken ommegang der Armen en Weeſen in eene bynaer ongelooffelijcke menighte, die door de giften en mildigheden der borgeren onderhouden werden; onder deſe ſijn oock de vier biddende Ordenen; waer op met feeſtelijcke ſtacie volgen d'Overheden der ſtadt en de Schepenen.

l'Iſle-Barbe.

Alhier wordt geſien die ſeer vermaerde ſterckte, gemeenlijck genoemt *Pierre Enciſe*, aldus geſegt, ſoo gelooft wort, om dat de rotſe, waer op de ſterckte ligt, deurgehouwen wierde, om aen de Saone eenen nieuwen loop te geven: de ſterckte ſelve is wel toegeruſt en verſorght van oorloghs-gereetſchap, als ſijnde tegens alderhande lagen 't allerſekerſte bolwerck der ſtadt.

Pierre Enciſe.

Palen. 't Landt van Lyonnois wort ten Noorden bepaelt door Breſſe, ten Ooſten door Savoyen, ten Zuyden door 't Daufiné en Languedoc, ten Weſten door Foreſt en Auvergne: 't is langh twaelf mijlen, en maer ſeven breet.

Gelegenheyt. De ſtadt van Lyons light in of aen de t'ſamenvloeyinge der Rhoſne en der Saone; twee bergen worden binnen de ſtadt beſloten, namelijck die van S. Juſtus, en die van S. Sebaſtiaen. Op den bergh van S. Sebaſtiaen light de ſeer ſtercke veſtinge van S. Jan, verſien van vele vouten en ſluyphoecken of Caſematten, alwaer oock garniſoen de wacht houd. Daer is oock een ander garniſoen of beſettinge aen de rivier de Rhoſne, geheeten na S. Clarus. Lyons is eene volck-plantinge der Romeynen, geplant van L. Munatius Plancus, die geleeft heeft ten tijde van Iulius Cæſar, in 't geweſte der Seguſianen of Sebuſianen; want aldus wordt by Cæſar geleſen. Deſe ſtadt, om de bequaemheyt harer gelegenheydt, is eene algemeene Koopmerckt van Vranckrijck, want van daer wort met d'uytheemſe Provincien allerley koop-handel gedreven bynа ſonder moeyte; waerom ſy oock met recht getelt wort onder de rijckſte ſteden van Vranckrijck. In 't opperdeel der ſtadt ſteeckt of munt uyt ſeker tempel van oude geheugeniſſe, voormaels, namelijck ten tijde der Romeynen, Venus toegewijdt; maer tegenwoordelijck geheylight aen onſe Vrouwe, en vernoemt met den wijtvermaerden name van *Noſtre-Dame de Fourviere*.

Fourviere.

In de voor-ſtadt van Veze ſiet men een ſeer hoogh graf, verheven op vier pilaren, 't welck 't gemeen volck 't graf acht te ſijn van Herodes, Pilatus en Herodias, maer qualijck; want het is waerlijck de graf-ſtede van twee Gelieven, die onverſiens naer een lang afweſen malkanderen ontmoetende, door 't gewelt der liefde ſchielijck geſtorven ſijn.

Twee Gelieven.

De beſtieringe der ſtadt is den Borgermeeſteren en Schepenen bevolen, die in vorige tijden twaelf ſijn geweeſt; maer door 't Edict van den machtigen Koning Henrick den Vierden, ſijnſe, gelijck die van Parijs, tot een getal van viere gebrocht: van deſe vier worden 'er jaerlijcks twee verkoren; maer de Provooſt der Kooplieden of Vooght der ſtadt wordt alle twee jaren verandert. Men treed tot de verkieſinge deſer Overheydt den 21 van Wintermaent, op den vierdagh van den Apoſtel S. Thomas. De ſleu-

Overheden.

GOUVERNEMENT GENERAL DV LYONNOIS.

Milliaria Gallica communia.

AMSTELÆDAMI, Apud IOANNEM BLAEV.

telen van ſtadts-poorten hebben de Schepenen in bewaringe, die daer over aen Koningh Henrijck den III trouw hebben geſworen in 't jaer 1575; en op dit recht ſteunende, dringenſe d'inwoonderen tot de wapenen als 't de gelegenheyt vereyſcht, voornamelijck als door bevel des Konings hun ſulcks belaſt is geweeſt. Daer is oock een Richt-ſtoel van Politie op den Stadthuyſe, welcke Raedts-lieden en Rechteren alle ſes maenden werden verkoren; en van de ſelve appelleert men tot het Seneſchallaet of Opperrechterſchap. De Borgermeeſteren en Schepenen, ſoo haeſt als ſy gekoren ſijn, worden veredelt, ſy en hunne nakomelingen, en konnen den trap van Ridderſchap bereycken, en ſijn al hun leven vry van alle burgerlijcke laſten. De Prevooſt der Kooplieden en de Schepenen nemen in hunnen Raedt oock des ſtadts Voorſprake, die al ſijn leven dat ampt bedient; deſgelijcks oock den Geheymſchrijver of Secretaris. De Rentmeeſter der ſtadt heeft oock plaetſe in het Burgermeeſterſchap. De Beſchouwer, die laſt heeft de ſtraten der ſtadt, de huyſen, de nieuw opgaende gebouwen, hermakingen, ſterckten en diergelijcke dingen ſorghvuldelijck waer te nemen, wort getelt by andere Amptenaren van 't Stadt-huys. Daer ſijn noch veel andere ſtatelijcke bedieningen. Deſe ſtadt beſit ſeer groote inkomſten, gewoonelijcke (ſegh ick) en buytengewoonelijcke, tot gemeenen nutte der borgeren. De Hooftman der ſtadt, voorhenen Wachtmeeſter genoemt, wordt geſtelt van den Prevooſt der Kooplieden en van Burgermeeſteren, maer ontfanght ſijne macht en waerdigheydt van den Koningh ſelve, welcken hy oock trouwe ſweert. De Sergeant Major wordt oock gemaeckt van den Koningh, van welcken hy oock een geſet ampt-loon treckt. Lyons wordt gedeelt in ſesendertigh wijcken, en heeft oock ſoo vele Kapiteynen, die wegens de livreyen der ſtadt dieſe dragen, *Penons* genoemt worden. Eene Bende van twee hondert muſquettiers is ingeſtelt en beſtiert na de wijſe van d'andere krachten der ſtadt. De borgeren van Lyons ſijn tol-vry, en genieten vele andere vryheden en Privilegien. *Iaermerckten.* Tot Lyons wordt viermael 's jaers Iaermerckt gehouden, namelijck op het feeſt der Koningen, op dat van Paeſſchen, in de Maent Auguſtus, en op Aller-Heyligen. De vryheden en Octroyen der Lyonſche Iaermerckten ſijn voornaemlijck afgevloeyt van de miltdadigheyt van Koningh Lodewijck den XI, maer vergroot en vermeerdert door Henrick den II, in 't jaer 1550. Daer is een Rechter geſtelt als bewaerder der vryheden, die oock van de twiſten der Kooplieden, die de merckt hanteeren, oordeelt, welcks vonniſſen ter executie geſtelt worden, ſchoon appellatie daer tuſſchen komende, als men maer borge ſtelt, ja ſelfs oock perſoonlijck, *abſque Pareatis*, in wat jurisdictie ſulcks oock ſy voorgevallen.

De jurisdictien van de Kanoniken der Cathedrale kercke, die oock den tijtel voeren van Graven van Lyons; van den Abt d'Aiſnay; van de Temporaliteyt des Aerts-biſſchops van Lyons; van S. Iuſtus, van S. Irenæus, &c. worden van de ſtadt ſelve ingeſloten; en hare appellatien worden gedaen tot den Seneſchal van Lyons. Daer ſijn boven dien noch andere Judicaturen, namelijck der Keure, des Souts, en der Amptenaers van de Munte.

De Cathedrale, Aerts-biſſchoppelijcke en Primitiale kercke is gewijdt in den naeme van S. Ian den Dooper, en gelegen in de vlackte der ſtadt aen de Saone, op de ſijde van *Fourviere*; ſy is geſticht van eenen Koningh van Borgundien; dicht aen deſe light de kercke van den eerſten Martelaer S. Stephanus. Daer ſijn vele Parochien, te weten, die van S. Kruys, van S. Iuſtus, waer in 't klooſter light der Minder-broeders; van S. Thomas, daer eertijdts de tempel was van Minerve of van Venus, welcks Deken ſich Overſte noemt der kercke van Lyons; van S. Ioris, welcks kerck is een Commanderije van Malta; van S. Paulus, met eene Collegiale kercke: by deſe light de kercke van S. Laurens; van S. Niſier, met eene groote en voortreffelijcke kercke, die oock pronckt met de waerdigheden der Kanoniken; van S. Pieter, alwaer een ſeer oudt, vermaert en Koninghlijck klooſter is van Benedictiner Nonnen, waer aen gehecht is de Parochie van S. Saturnijn, oock d'uytnemende tempel van S. Maria, gemeenlijck geſeght *la Platiere*; van S. Vincent; van S. Michiel, aen welcke naeſt light de ſeer oude Abdye van S. Martijn in Aiſnay; en van S. Irenæus. Oock worden in deſe ſtadt vele klooſteren van Monicken en Nonnen geſien, te weten, van Dominicanen, Franciſcanen, Carmelyten, Auguſtijnen, Kapucijnen, Recollecten, Fullienſen, Ieſuiten, Clariſſen, Urſelinen, &c. Oock en dient niet ſtilſwijgende voor by gegaen 't Gaſt-huys van Lyons, toegeheylight aen de H. Maget Maria, en gelegen aen de brugge van de Rhoſne, een werck gantſch uytnemende, en van eene wonderlijcke timmeragie, en 't welck de grootdadigheydt der ſtadt te kennen geeft jegens den armen. *Kercken.*

De ſtadt ontfangt hare aenkomeren door ſes poorten, en vervat in ſich vele doorluchtige en luſtige plaetſen, die gemeenlijck aldus werden genoemt: *Bellecourt*, *Terreaux*, *les Cordeliers*, *S. Niſier*, *S. Pierre*, *la Grenette*, *le Change*, *la Douane*, *la Roche*, en *S. Iean*. Oock wortſe vergroot door vier voorſteden. *Poorten.*

De reſterende plaetſen van Lyonnois ſijn, *Condieu* eene Baronye, en beſit der Kanonicken en Graven van Lyons, gelegen aen de Rhoſne; de tempel van *S. Columne* by Vienne, alwaer eene brugge is over de Rhoſne van Vienne, en een uytnemende toren op 't uyterſte der brugge; voorts, *Guyort*, *Darguoire*, *S. Andueil*, *Rive de Gier*, *S. Chamont*, *S. Pol en Iareſts*, *S. Genis*, *S. Martin la Plaine*, *S. Romain en Iareſts*, *Montagny*, *S. Genis Laval*, *Breguies*, *la Breſle*, *Anſe*, *Vimy*, *Chaſſelay*, *Riverie*, &c. *Plaetſen.*

Lyons is ſwaerheydt van lucht onderworpen om der bergen wille binnen den omvangh der ſtadt beſloten; maer hoewel 't geweſte rouw, en 't aerdtrijck niet vet en is, op de heuvelen nochtans, in de tuynen, hoven en beemden is 't ſeer vruchtbaer; want koren, wijn en allerhande vruchten brengt 'et voort in ſeer grooten overvloet. Waerlijck de Lyonnoiſche wijnen ſijn ver- *Hoedanigheyt.*

verscheyden plaetsen seer gesocht en gepresen; voornamelijck de gene, die gewonnen worden in de dorpen van S. Foy, Milleriac, en Condriac; welcker rancken of scheuten uyt Dalmatien sijn gebrocht ten tijde van den Keyser Probus; van waer hy oock selve geseght wordt gesproten te sijn, en vermaeck gehadt te hebben in wijngaert-planterye. Het gedeelte van Lyonnois gelegen aen de Saone, gemeenlijck genoemt *Franc-Lyonnois*, is vetter van aerdt. Voormaels is in de pleyne van S. Martijn (de Lyonnoysen seggen, S. *Martin la Plaine*) eene goudt- en silver-mijne gevonden: in de plaetse geheeten *de Chesßy* is eene ader van 't alderbeste koper vermengt met silver, oock van koper-root, 't welck in koleur en goetheydt het Roomsche te boven gaet. De steen-putten van S. Bel brengen steenen voort met gout-vonckskens onderscheyden. De swarte marmeren van Couzon en van *Mont-d'or* sijn met tranen, ringen, en andere soodanige figuren van melck-achtige verwe besprenckelt.

Seden. Het volck van Lyons is beleeft en vriendelijck, arbeydtsaem, en begaeft met eene uyterste naerstigheydt, en nadien 't vermenght is onder verscheydene natien, namelijck onder Italianen en Duytschen, soo weet 'et lichtelijck hunne seden te volgen; op sijne saken, koophandel en winste is 't wonderlijck yverig en aendachtigh. Ieder is daer geneyght om fraey gekleet te gaen, voornaemlijck de borgerinnen, die oock gemeenlijk schoon sijn. By den Adel is eene bysondere aerdigheydt van seden; de Landt-man is uytermaten loos.

Rijckdommen. De voornaemste rijckdom der Lionnoysen bestaet in den seer grooten en verscheyden koophandel van die seer bloeyende stadt, die door soo vele rivieren, te weten, door de Saone, Rhosne, en Loire niet verre van de selve gelegen, hare Waren door alle de werelt kan vertieren. De gelt-handel of wissel bloeyt hier in eene seer algemeene correspondentie, en met soo grooten profijt of winste, dat d'inwoonderen daer uyt alleene sich konnen verrijcken. Sy sijn alle genegen of tot koophandel of tot hantwercken, en by namen tot Boeckdrucken, weshalven alhier eene seer vermaerde merckt is van Boeckverkoopers, die tot Franckfort en in andere Duytsche steden, en door heel Spaengien en Italien hunne gedruckte boecken verkoopen. Oock sijnse besich in de sijde en in 't maken van kostelijcke sijde lakenen, en dat soo sterckelijck, dat het getal der gene, die dagh en nacht hier in wercken, over de 20000 bedraeght, en jaerlijcks de kooplieden toebrenght eene inkomste van 300000 ponden.

Krachten. De rijckdommen dan der Lionnoysen, de menighte selve des volcks, en d'andere gerieflijckheden der stadt, stijven den Staet dapperlijck; en soude de Koning, selfs oock de stede vry blijvende, 3000 voet-knechten, en 300 ruyteren konnen inschrijven. Tot Lyons is een wapenhuys van allerley krijgs-gereetschap voorsien.

Regeringe. De stadt van Lyons heeft eertijts den Romeynen gehoorsaemt, als sijnde geweest eene volckplantinge der selve, van Munatius Plancus (als wy boven geseght hebben) derwaerts gevoert, en hun gebiedt en Rijck onderworpen gebleven, tot dat 'et na sijnen ondergangh helde ten tijde van Arcadius en Honorius, als wanneer Stilico, die den bystant der Burgunderen tegens de Gothen hadde gebruyckt, Lyons met Burgondien aen hun overleverde, 't welck sy oock tot een Rijck hebben verheven, dat in den jare 526 onder den eersten stamme der Fransche Koningen, ten tijde van de kinderen van Clodovæus den Eersten, sijne periode of omloop heeft besloten: want in die eeuwe begonde de stadt van Lyons te staen onder de heerschappye der Francken, en Burgondien selve wierdt gebracht tot eene Provincie, 't welck weder den tytel van Koningrijck ontfing in de deelinge gedaen tusschen de kinderen van Lodewijck den Godtvruchtigen. De stadt staet onder de macht des Gouverneurs, in wiens afwesigheydt een Overste van den Koning gestelt wordt, die over de stadt selve, en over 't landt van Lyonnois, Forest en Beaujolois 't gebiedt heeft. Indien de Koning geenen stadt-vooghd en stelt, soo heeft de Seneschael van Lyons, en in sijn afwesen de Borgermeesteren, 't gebiedt der stadt. De Seneschael en Presidiale Setel, die aensienlijck is door vijf-en-twintigh Raedts-heeren, ontfangen d'Appellatien van 't geheele landtschap; maer dese Stoel appelleert aen 't Parlement van Parijs, en hangt in allen aen 't geschreven Recht. Onder Franc-Lyonnois behooren eenige plaetsen, te weten, *Vimy*, *Fontaines*, en andere, gegrenst aen de landtstreke van Bresse en van 't gewest van Dombes, die van de gemeene belastingen vry sijn; maer t'elcken negenden jare den Koning eene eerlijcke schenckagie toebrengen.

Godsdienst. De Christelijcke Godtsdienst is byna van d'eerste beginselen der kercke by die van Lyons ingestelt geweest, en de tempelen en outaren, ydelijck, sottelijck en af-godtsdienstelijck den Keyser Augusto toegewijdt, vernielt, en de Scherm-goden verbrant. Het Fransche Concilie onder Irenæo te Lyons gehouden, waer in hy oock selve voorsat, heeft de Aerts-bisschoppen van Lyons dat voor-recht van Opper-hoogheyt toegebracht, 't welck hunne nasaten boven dien van Sens en andere Aerts-bisschoppen van Vranckrijck sich toe-eygenen. De Cathedrale kercke is verçiert met negen weerdigheden, indien ghy den Aerts-bisschop daer onder begrijpt, dat 's te weten, heeft haren Deken, Aerts-deken, Voorsanger, Zang-meester, Bewaerder, Opsiender en andere, en heeft boven dien ses-en-twintigh Kanonicken of Graven van Lyons, onder de welcke de Koning d'eerste plaetse van eere besit; gelijck oock de Grave van Tourne in de kercke van S. Iustus een Kanonick is van eere, die gebouwt is van den Aerts-bisschop S. Iustus, gesproten uyt den geslachte van Tourne, en daerom wordt de naem van Iustus erffelijck in den stamme van Tourne bewaert. De Kanonicken van S. Ian sijn gehouden tot in het vierde geslacht hunnen Adel op te halen en te bewijsen; hunne kercke wordt van vele Prebend-besitters bedient, van welcke de dertien geduerigh sijn, en d'eerste van hun is d'Aerts-bisschop, vier worden 'er Bewaerders genoemt,

de Loire ſtoot, of de lantſtreken raeckt van Foreſt en Autun, daer rijſt 'et op in bergen, en heeft vol op van weyden, in welcke het ſeer groote kudden vee voed. Het landtſchap van Ville-Franche gaet de reſte te boven; want dat is over al beplant met wouden, met hack-boſch en met ſeer vruchtrijcke wijnſtocken; 't heeft ſeer vruchtbare landeryen, fruyt-dragende boomen, noten, caſtanien; is oock alomme met ſeer vrolijcke tuynen verciert, en is ſeer weelderigh in ſijne beemden, die van de Saone deurſtroomt werden, welcke de ſtadt veel viſch verſchaft. In dit geweſte is eene ader gevonden van vitriol of koperroot.

Seden. D'inwoonderen volgen de ſeden der Lyonnoiſen, der Foreſtiers en der andere nabuuren; ſy ſijn meeſt alle van loffelijcken aerdt en inborſt. Den Adel heeft eene byſondere aerdigheyt van ſeden, en wordt geroemt om ſijne grootmoedigheydt.

Rijckdommen. De vruchtbaerheyt van 't geweſte maeckt ſijne inwoonderen rijck; 't is wel kleen, nochtans levert 'et den Koning jaerlijcks eene inkomſte van 200000 ponden. Nopende ſijne krachten, *Krachten.* daer konnen geworven worden 4000 voetknechten, en 200 ruyteren.

De landtſtreke van Beau-jolois ſtaet onder *Godtsdienſt.* 't Bisdom van Lyons, en heeft ſeer rijcke Prioraten, namelijck *Sales*, onder den tijtel van S. Marten, alwaer veertigh Nonnen van Edelen ſtamme den Godtsdienſt oeffenen: het kloofter van S. Pieter in 't kaſteel van Thiſy, &c.

In de voorgaende kaert, welcke vervat het Gouvernement generael van Lyonnois, ſijn verſcheyde landen begrepen, als Bourbonnois, Nivernois, Auvergne en andere, die yder hare beſondere kaerten en beſchrijvingen hebben, derhalven ſullen wy die hier voorbygaen; en den Leſer vertoonen noch een kaert van Lyonnois, Foreſt, Beau-jolois, en Maſconnois alleen, met een korte beſchrijving der ſelve landen, op dat hy van de ſelve een naeuwer kenniſſe moge bekomen.

LYONNOIS,
FOREST, BEAVIOLOIS,
en MASCONNOIS.

Palen.

HEt Aertz-biſdom van Lyon, ofte *le Pays & Seneſchauſſé de Lyonnois*, eertijdts *Lugdunenſium Civitas*, gelijck het in 't regiſter der Provincien genoemt wordt, heeft voor limiten in 't noorden het landt van Breſſe, in 't ooſten Savoyen, in 't zuyden Daulphiné en Languedoc, en in het weſten le Pays de Foreſt en Auvergne.

Oude volckeren.

Alhier hebben eertijdts de *Seguſiani* hare woon-plaetſen gehadt, nae het getuygeniſſe van Plinius, Ptolemæus, en Strabo; Cæſar noemt de ſelve *Secuſianos* ofte *Sebuſianos*.

Lyons. Lugdunum.

De hooft-ſtadt van dit landt is Lyons, een groote, çierlijcke, en florerende ſtadt, *Lugdunum* van Tacitus, Plinius, Antoninus, en bynae alle Latijnſche ſchrijvers genoemt. Sommige willen deſen naem deriveeren van *Lugere*, andere van *Lucere*, om datſe op den bergh als een wacht-tooren, wijdt en zijd blinckende ſich vertoonde; andere nae Lugdus Koning der Celten. In een oude reys-tafel, van Bordeaux af tot Ieruſalem, wordt *Lugdunum* in d'oude ſprake der Franſchen uytgeleydt, *Deſideratus mons*, dat is, een bergh waer nae men verlangt heeft om te komen. Andere houden het daer voor, dat het die gene beſt getroffen hebben, die ſeggen, dat deſe naem *Lugdunum* van het woordt Luck ſijnen oorſprong heeft, het welck hedensdaeghs de Franſche en Nederlanders Fortuyn heeten, alſoo dat *Lugdunum* ſoude beduyden eenen bergh Fortune toegeeygent. Erick, een monick, in ſijn vierde boeck van het leven van S. Germain, wil ſeggen, dat *Lugdunum* ſoo veel is, als *Mons Lucidus*, een luchtige bergh; want by de oude Franſchen is *Dunum* een bergh. Pieter van Auvergne, Abt van Clugny, in het vierde boeck van ſijne ſendbrieven, gedenckt oock *Montis Lugdunenſis*; en Seneca, daer hy ſeydt:

Vbi duobus imminens fluviis Iugum.

Dat deſe bergh een ſeer dicke nevelachtige lucht veroorſaeckt, is te mercken uyt de achtſte ſendt-brief van Sidonius. Van wien deſe ſtadt eerſt gebouwt zy, is onſeecker; L. Munatius Plancus heeft de ſelve vergroot, en van den bergh, die eerſtmaels bewoont was, beneden in de vlackte geleghen. Ten tijden van Auguſtus is daer een Colonie geplant, in 't jaer nae de opbouwinge der ſtadt Romen 711. In een oude inſcriptie leeſt men COL. AVG. LVG. Van die tijdt af is deſe ſtadt altijdt onder de voornaemſte ſteden van Vranckrijck gerekent geweeſt, en waerdigh geacht te genieten de ſelve vryheden, als hare naebuuren: want Plinius de *Seguſianos* als vrye volckeren ſtelt; en Paulus I. C. begrijpt de Lugdunenſers te gelijck met de Viennenſeren onder het recht van Italien. Het was geen kleyne ſaeck voor deſe ſtadt, dat Agrippa uyt de ſelve alle de reyſen door geheel Vranckrijck verordineerde, en datſe daer nae oock het recht van de Munte verkreegh; dat hier oock verſamelt wierden alle de tribuyten en ſchattingen van gantſch Vranckrijck; oock was dit een groote eere deſer ſtadt, dat aldaer van alle de ſteden van gantſch Vranckrijck, ter eeren van Keyſer Auguſtus, gebouwt wierd een tempel met een koſtelijcken en ſeer vermaerden altaer, ontrent de plaetſe daer de Saone met de Roſne ſich vermengt; van welcke tempel Strabo in ſijn vierde boeck gewagh maeckt. Paradinus, beſchrijvende den ouden ſtaet van Burgundien, verhaelt, dat uyt de ruïnen en overblijffelen deſes tempels, de hooft-kercke te Lyon door Hertogh Ian van Bur-

Een Colonie.

gundien opgebouwt is, gelijck ſulcks genoegſaem blijckt uyt de oude marmor-ſteenen en inſcriptien. Van deſen altaer wordt van verſcheyden Hiſtory-ſchrijvers gewagh gemaeckt: Suetonius in 't leven van Claudius ſeydt, dat die Auguſto toege-eygent was, in 't jaer van de opbouwinge der ſtadt Romen 744, als Burgermeeſters waren Iulius Antonius Africanus, en Q. Fabius Maximus; ſulcks wordt oock beveſtight in het kort begrijp van Livius, dat Florus gemaeckt heeft. Dio in 't 54 boeck ſchrijft, dat by het leven van Auguſtus aldaer de ſpelen gecelebreert, en noch te ſijnen tijde onderhouden wierden. Suetonius verhaelt, dat Caligula aen dien altaer ingeſtelt had een ſtrijt van wel-ſprekentheyt, in de Latijnſche en Grieckſche tale, en dat de verwonnene aen de winners ſekere prijſen moeſten geven, en daer-en-boven noch gedwongen waren tot haer lof iets te ſchrijven; en wiens minſt geviel wierd uytgewaſſchen. Iuvenalis gedenckt oock deſes altaers; van deſen altaer ſchrijft mede Strabo, en de oude inſcriptie, die noch hedensdaeghs in de ſtadt geſien wordt, aen de muure van S. Pieters kercke, noemt een ſekeren Prieſter des ſelven altaers, luydende als volght:

IOVI. O. M.
Q. ADGINNIVS. VRBICI
FIL. MARTINVS. SEQ.
SACERDOS. ROMÆ. ET. AVG.
AD. ARAM. AD. CONFLVENTES
ARARIS. ET. RHODANI
FLAMEN. II. VIR. IN. CIVITATE
SEQVANORVM.

Wat ſal ick veel ſeggen van de andere inſcriptien die aldaer overigh zijn? de kopere tafel (die in ſich vervat de oratie van de Keyſer Claudius, oft men den Françoyſen ſtadts recht, dat is, gelijck burgers van Romen, ſoude gunnen) gaet al de reſte verre te boven: die de ſelve begeert te leſen, ſalſe vinden beſchreven by Iuſtus Lipſius in ſijne Commentarien over het elfde boeck van de Annales Taciti, en in het Auctarium achter den *Theſaurus Inſcriptionum Martini Smetii* gevoeght. De tempels, triumph-poorten, water-leydingen, en andere antiquiteyten, getuygen genoeghſaem van de oude magnificentie deſer ſtadt. Forviere behoud noch de gedachteniſſe van *Forum Veneris*. Nae deſe ſtadt is deſe heerlijcke ſtreecke landts eertijdts af-gedeelt geweeſt in vijf deelen, als in 't eerſte, tweede, derde, vierde, en vijfde deel van Lyons, gelijck men ſiet in 't regiſter der provincien van Vranckrijck. Seneca, in ſijn twee-en-negentighſte ſend-brief aen Lucilius, beklaeght het groot ongeluck, dat haer by ſijnen tijden over-gekomen was door een vreeſſelijcken brandt, gebeurt in 't hondertſte jaer nae dat de Colonie daer geplant was; doch Nero heeftſe wederom wat gerepareert, ontrent ſeven jaren nae den brandt, als Tacitus ſchrijft in ſijn 46 boeck van de jaerlijckſche geſchiedeniſſen. Deſe ſtadt wierd daer nae van Keyſer Severus belegert, gewonnen, verdeſtrueert, en wederom verbrant, om redenen dat 'et leger van Albinus ſich daer binnen op-hield, als Herodianus daer van getuygt. Papirius Maſſonus ſchrijft in ſijne jaer-boecken, dat Philips de Schoone, Koning van Vranckrijck, door bevel en laſt des Paus, deſe ſtadt onder ſijn gewelt gebracht heeft. En is *Lugdunum* ofte Lyon, hedensdaeghs op een ſeer genoeghlijcke en bequame plaetſe gelegen, van natuuren bynae onwinbaer, zijnde aen de eene zijde beveſt en bewaert van twee vruchtbare bergen, aen de andere zijde met twee groote rivieren, de Saone en Rhoſne: voorts met kercken, en velerhande treffelijcke, ſoo publijcke als private timmeragien, heerlijck verçiert, en in allerhande rijckdom en koopmanſchap ſeer

Provincien.

Hedendaeghſche gelegenheyt.

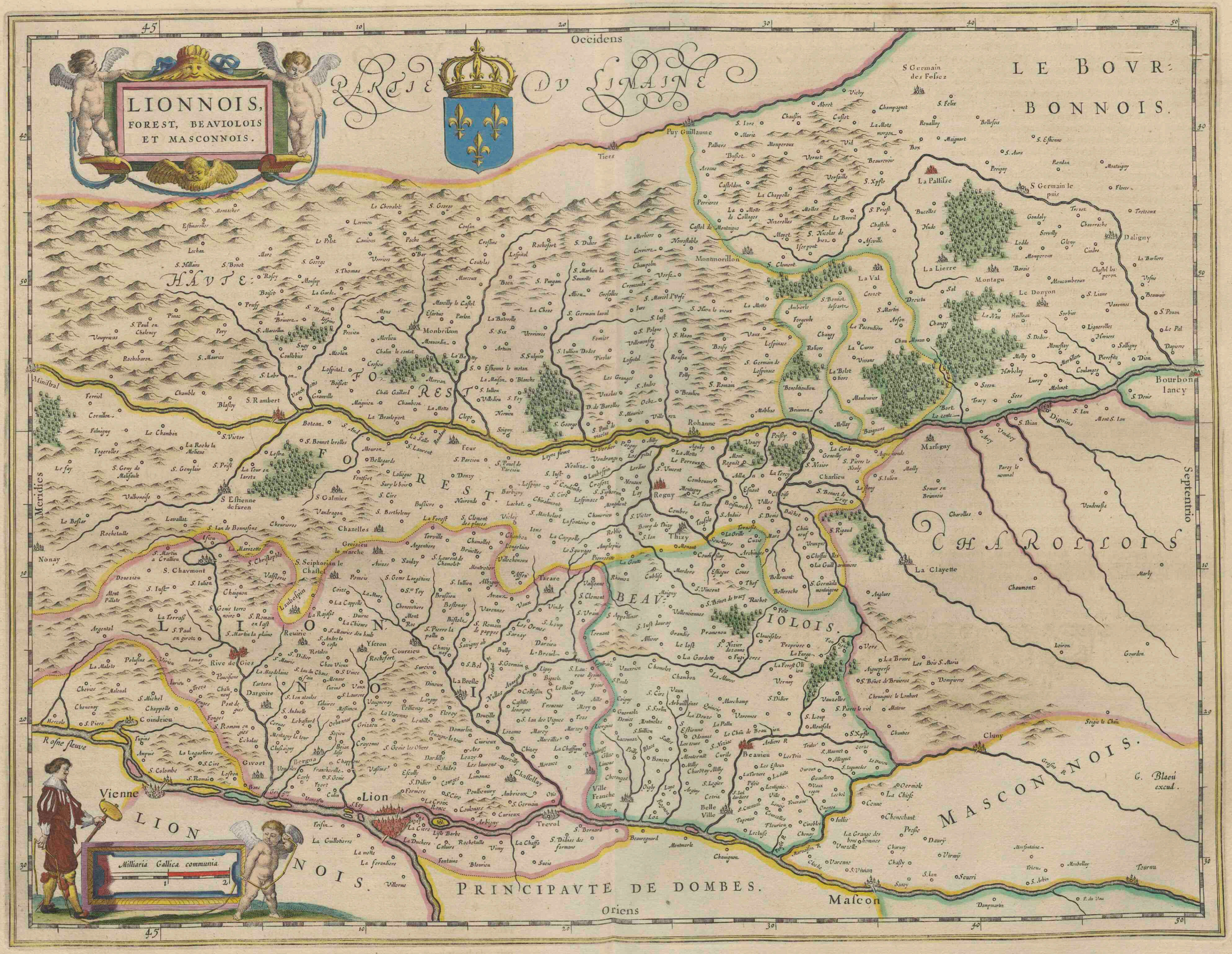
LIONNOIS,
FOREST, BEAVIOLOIS
ET MASCONNOIS.
PARTIE DV LIMAINE
LE BOVR-
BONNOIS.
HAVTE-
FOREST
FOREST
LIONNOIS
BEAVIOLOIS.
CHAROLLOIS
MASCONNOIS.
PRINCIPAVTE DE DOMBES.
Occidens
Oriens
Meridies
Septentrio
Vienne
Lion
Mascon
Milliaria Gallica communia
G. Blaeu excud.

bloeyende; alsoo dat sy nu ter tijdt gereeckent wordt te zijn, en dat met recht, de treffelijckste koop-stadt van gantsch Vranckrijck, jae als het hert van 't Koningrijck, en de sleutel, daer mede de passagien in Italien, Duytslandt, en andere landen, als gesloten worden. Alhier worden jaerlijcks vier Marckten ofte Missen gehouden, en van verscheyden natien besocht. Ten tyden van Koning Karel de IX is dese stadt met een kasteel, hoewel tegen haer sin, bewaert, sijnde in die tijdt gantsch Vranckrijck met inlandtsche oorloge ontsteecken. De Aertz-bisschop, die alhier sijne residentie heeft, schrijft sich oock Primaet van de Fransche Clerese. Bernardus, Abt van Clareval, geeft aen de kercke van Lyon dit seer heerlijcke getuygenisse; dat sy alle kercken in Vranckrijck overtreft, soo in waerdigheyt des stoels, als oock in alle eerlijcke studien, loflijcke insettingen, en wetten. Te Lyons is oock een Seneschallaetschap, waer onder gehoort hebben de Iurisdictien van Lyonnois, Forest, Mascon, en Beaujolois, doch is daernae een weynigh verandering hier in voorgevallen; en hoewel de Graeflijckheden, die de Françoysen Forest, en Beaujolois noemen, onder het Hertoghdom Bourbon behooren, en het Masconnois onder Burgondien, sullen wy niet-te-min die alhier beschrijven, alsoose in dese kaerte van Lyons oock vervat zijn.

Iaermarcktten.

Seneschallaet.

FOREST. Het Graefschap Forest heeft sijnen naem niet van de bosschagien, gelijck het woordt selve genoegh schijnt mede te brengen; maer van het woordt *Forum*, dat is marckt te seggen, welck blijckt uyt de Latijnsche bynaminge *Forum Segusianorum*, dat is, Feurs, de hooft-stadt van Forest.

Palen.

Onde regeering.

Die van Forest grensen naer 't noorden aen Bourbon, naer 't westen aen Auvergne, naer 't zuyden aen die van Lyons, naer 't oosten aen Beaujolois. Eertijdts hebben daer Graven geregeert, uyt welckers geslachte de Magistraet van Beaujolois geboren is. Men leest in de Fransche historien van eenen Grave van Forest en Beaujolois, die drie sonen hadde, namentlijck Arthauld Grave van Lyons, Stephanus Grave van Forest, en Emfrid Grave van Beaujolois; waer door de Graeflijckheden van Forest en Beaujolois een langen tijdt van den anderen zijn gescheyden geweest, doch weder aen een geraeckt nae de doodt van Guicard Grave van Beaujolois, die ten tyde van Philips de II Koning van Vranckrijck, met groote eere een tijdt lang Constapel van het gemelde Rijck geweest is: want zijn dochter Isabella, Gravinne van Beaujolois, is getrouwt met Raynold Grave van Forest, geboren uyt het geslachte van Arthauld, en Isabella uyt het geslachte van Stephanus, broeder van Arthauld. Uyt dit houwelijck zijn gesproten Guido, die het Graefschap van Forest, en Lodowijck die de Heerlijckheyt van Beaujolois geerft heeft. Nae de doodt van dese is 'er van de successie niet sekers te schrijven. Henrick de III, Koning van Vranckrijck, heeft daernae, eer hy tot de kroone quam, door recht van Apanage, neffens de Hertoghdommen van Angers en Bourbon, oock dese Graeflijckheden geërft.

De hooft-stadt is Feurs, eertijdts van Ptolemeo Φόρος Σεγουσιανῶν, en in de reys-tafel, doch qualijck, *Forum Segustavorum* genaemt. In de selve stadt vindt men haren ouden naem aldus uytgehouwen: *Feurs.*

NUMINI. AUG.
DEO. SYLVANO.
FABRI. TIGNUAR.
QVI. FORO. SEGVS.
CONSISTVNT.
D. S. P. P.

Van dit Feurs ofte *Forum*, komt de naem van *Pays de Forest*, doch niet bequaemlijck, want men beter mochte seggen de Fores. Hier wordt de gantsche handel van dese provincie gedreven. De andere steden zijn Montbrison, daer een Bailjouschap is: S. Estienne de Furan, daer men wapenen, en andere yser-wercken maeckt, die van daer door gantsch Vranckrijck gevoert worden; want de inwoonders om de selve te maken, bequame gelegentheyt hebben, door dien haer water het yser seer wel tempert, en aldaer te lande veel kolen uyt-gegraven worden. De Abdye van S. Galmari, oft S. Galmier, in wiens landt een aluyn-fonteyn is, die gemeenlijck *Font Fole* geheeten wordt: *Fanum S. Germani* ofte S. Germain la Val genaemt, brengt schoone en treffelijcke wijnen voort. *Fanum D. Boveti*, ofte S. Bovet le Chastel, daer de beste tangen gemaeckt worden. *Fanum D. Remberti*, ofte S. Rembert, is gelegen aen de riviere Loire.

Andere steden.

BEAVIOLOIS. Beaujolois heeft in 't westen de Loire, in 't noorden Masconnois, en 't Graefschap Charolois, dat een gedeelt is van Burgondien, in 't oosten de Saone, en in 't zuyden Lyonnois, en Forest, en is 't patrimonie ofte erfgoedt van de Hertogen van Bourbon. De voornaemste stadt van 't gemelde Graefschap is Beaujeu.

Beaujeu.

MASCONNOIS. Masconnois heeft in 't oosten de Saone, en 't landt van Bresse, in 't zuyden Beaujolois, in 't westen Charolois, en in 't noorden Burgondien.

Mascon.

De hooft-stadt is Mascon, een Bisschoplijcke residentie, staet onder de geestelijcke jurisdictie des Aertz-bisschops van Lyon; in de wereltlijcke, onder het Parlament van Paris: light in 't Gouvernement van Burgondien, en heeft een oudt Bailjouschap.

LIMOSIN.

Palen.

Imosin, Perigort, en Guyenne, staen onder het Parlement van Bordeaux. Limosin, *Pays* oft *Comté de Limosin*, paelt in 't noorden aen Berry, in het oosten aen Bourbonnois, in 't zuydoost aen Auvergne, in het zuyd-west aen Perigort, in 't west aen Poictou.

Daer staet een oude olmboom tusschen het dorp la Maison neufve, en de stadt Argenton naer 't noorden, die de palen van vier landen scheyd, te weten, van Berry, Bourbonnois, Auvergne en Limosin; soo dat somwijl de Princen van dese vier volckeren onder desen boom gesproken hebben, elck in sijn gebiedt.

Vruchtbaerheydt.

Dit landt is over-al niet van eenen aert, en even vruchtbaer, hoewel 't nochtans draeght allerley vruchten, meest rogge, gerst, boeckweyt, kastanien, rapen en wijn, maer slechten, doch beteren in neder-Limosin. De inwoonders sijn sober in eeten en drincken, met weynigh te vreden, en haten alle leckernyen, eten veel broots, soo dat van harent wegen het spreeckwoordt komt: De boeren kennen geen wijn. Het is loos, vernuft, en voorsichtigh volck, van goedt verstandt, dat haer profijt wel weet te doen. 't Gemeen volck is gierigh en vreck, den adel magnifijck, milt en eergierigh. De meeste deel wordt heel oudt, soo dat vele oudtgrootvaders ofte overbestevaders worden. Men seydt, dat het maeghschap oft susterlingen, nichten en neven, hier met malkanderen trouwen, sonder dispensatie van de Paus, en dat de goederen niet gedeelt worden. Belleforest schrijft, dat hy huysgesinnen gesien heeft, in welcke hondert uyt een maeghschap getrouwt, t'samen leefden, gelijck de studenten in de collegien doen.

Inwoonderen aert.

Oude volckeren.

Sommige seggen dat de inwoonders van dit landt eertijts *Aborigines* heetten, en dat haer overste Lemovix, die 't landt den naem gegeven heeft, gesproten was uyt de Gomoriten. De Gothen hebbense in vorige tijden overwonnen, met heel Guienne. Daernae als de Gothen van de Fransche verdreven waren, heeft Limosin Fransche Gouverneurs gekregen. Men leest oock datse Graven gehadt hebben om recht te doen, en Hertogen om oorlogh te voeren.

Deelinge; Opper-Limosin. Limoges.

Limosin wordt gedeelt in opper en neder. Opper-Limosin is vlacker als 't neder. De hooft-stadt is Limoges: Ptolemæus noemtse in Gallia Aquitanica *Ratiastum*. Sy leyt aen de rivier Vienne, half in een valleye, half op den top van een berghsken, met muuren en kasteel versterckt; is een winckel van naerstigheyt, en karcker van luyigheydt. De vrouwen sijn hier eerlijck en melijdende. Het is een Bisschoplijcke residentie, waer van de eerste Bisschop geweest is S. Martialis, en de tegenwoordige Raymund de la Marthonie is de 84.

Andere steden.

De andere steden sijn Glenick, Gueret, S. Iunien, Aixe, Eimotiers. De principaelste vlecken sijn la Soubsterraine, le Boisson, Barat, Dorat, Confoulan, en Chause, beroemt door de jaerlijckse beeste en paerde-marckt, die men daer houd op S. Ioris dagh. Daer sijn oock vele Abdyen, waer van de voornaemste is Granmont, het hooft van de selve orden, en Benavent Solengac, &c.

Geslachten.

De oudtste en edelste geslachten alhier, sijn Pierre-Busfiere, Chasteau-neuf, Carsie, welck een Vicomté is, Roche-Chouart, dat een van de oudtste is van gantsch Berry, Maignac en andere.

Neder-Limosin.

Neder-Limosin is meer berghachtigh als het Opper, en wordt eygentlijck geheeten *la Marche de Limosin*. De principaelste stadt in Neder-Limosin is Tulle, gelegen in een rouw en berghachtigh gewest; en is niet alleen de residentie van 't baljouschap, maer oock van een Bisdom, gestieht met de inkomsten van S. Martens kloosster van S. Benedictus orden in 't jaer 1318, door Paus Ioannes de 22. Daer is oock de lustige stadt Vsarche aen de Vesere, die men seyt onwinbaer te sijn; waer van het spreeckwoordt komt: Die te Vsarche een huys heeft, besit een kasteel in Limosin. De historien seggen, dat de burgers van Vsarche haren Prince oft Koning van Vranckrijck getrou sijn gebleven, en de Engelsche wederstaen hebben, alsse heel Berry verwonnen hadden.

Tulle.

Brive.

De stadt Brive leydt in een genoeghlijcke en vruchtbare vlackte, met bosschen beset, en wijngaerden beplant. Het is de residentie van de Seneschal. Daer sijn noch andere steden, als Treignac, Donzenac, Allassac, Beaulieu, Meyssac, Vsset, en Belmont.

Vruchtbaerheydt.

Limosin, na 't schrijven van P. Bertius, is overvloedigh en vruchtbaer van kooren, wijn, honigh, vee, saffraen, noten, en allerley hofkruyt. Daer sijn veel weyden, bosschen, fonteynen, rivieren, baden, meiren, silvermijnen, stercken en grooten koophandel, en is twintigh mijlen lang en tien breedt. Het begrijpt een deel van Auvergne, het vaderlandt van C. Sollius Apollinaris, vruchtbaer, rijck en lustigh; welck hy niet alleen getuyght, maer oock Theodoricus Koning der Gothen, die, soo Gregorius Turonensis schrijft, sijn soldaten op dese manier aengesproken heeft: Volght my in Auvergne, ick sal u leyden in een landt, daer ghy-lieden soo veel goudt en silver sult krijgen, als ghy begeert, daer ghy oock menighte van slaven en kleederen sult bekomen. Hoewel dit van 't gantsche landt kan verstaen worden, nochtans is in 't principael van de stadt te verstaen, daer Gregorius Turonensis mentie van maeckt in 't 20 c. van 't tweede boeck; en Iornandes aldus: Erricus, Vice-Roy der Visigothen, heeft Auvergne een stadt in Vranckrijck ingenomen. In 't Register des Rijcks wordt de stadt Auvergne klaer en uytdruckelijck genoemt. Sidonius schrijft in de derde brief van sijn 15 boeck, dat de studien daer eertijdts gefloreert hebben, met dese woorden: Ick gae voorby, dat, ter liefde van uwe jeught, van alle kanten de studien en studenten met menighte daer gekomen sijn; en dat de Edel-lieden aen uw' persoon verplicht sijn, datse daer in de konst der welspreeckentheydt en veersen onderwesen wierden, om de schobben van de Fransche tale af te leggen. Het principaelste daer ghy de gemoederen der gemeente mede gewonnen hebt, is, dat ghy die selve goede en beleefde manieren geleert hebt, die ghy te voren in de Latijnsche tael had doen onderwijsen. Ptolemeus heet de *Lemovices* Λιμόυικες, en hare stadt Γαλλαγον, welcke voorseecker Lymoges is.

Scala Milliarium Gallicorum.

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Sep30tentrio

LE BERRY.

LA MARCHE

DE LYMOSIN

BOVRBONNOIS.

DU CHE

PARTIE D'AVVERGNE.

GORT.

VISCONTE

Occidens

Oriens

Meridies

LEMOVICVM,
Auctore Jo. Faiano M.L.
LYMOSIN.

TOPOGRAPHIA
LIMANIÆ,
Auctore
Gabriele Simeoneo.

Septentrio

Occidens

Paludes

Meridies

Milliaria Gallica
1 2 3

Amsterdami
Excudebat Guilielmus Blaeuw.

L A L I M A I N E
D' A U V E R G N E.

Landts aert.

Limania is een deel van Auvergne. Dese wordt van Sidonius Apollinaris, in de tweede brief van 't vierde boeck, aldus beschreven: Ick swijge het besonder vermaeck van de contreye en die zee der velden, in welcke de wateren van vruchten vloeyen sonder gevaer, daer in minst schipbreuck lijdt, die 't met goedt vernuft meest bevaert, welck gemackelijck is voor de reysende man, profijtelijck voor die 't ploegen, genoeghlijck voor de jagers: welcke de ruggen der bergen omringen met weyden, de sijden met wijngaerden, de velden met hoven, de rotsen met kasteelen, de donckere plaetsen met bosschen, de opene met geboude ackers, de holle met fonteynen, de steyle met rivieren; welck landt, om kort te maecken, soodanigh is, dat eens gesien, dickwils de vreemdelingen haer vaderlandt doet vergeten.

Auvergne gedeelt.

Auvergne wordt gedeelt in Opper en Neder. Opper Auvergne is berghachtigh, Neder effen en vlack. De principaelste stadt van Opper-Auvergne is Sainct Flour, gelegen op een klippe.

Neder-Auvergne.

Neder-Auvergne, oft *le bas Pays d'Auvergne*, wordt eygentlijck *Limania*, oft wat volmondiger, *Alimania*, dat is, L'Alimaigne geheeten, naer *alimonia*, dat is voetsel, oft *limoso solo*, welck beduyt vette aerde. Andere meenen, dat het dien naem heeft van de rivier Lamone oft Lymonne genoemt, welck in de Allier valt. Het is ontrent twintigh mijlen lang van de burgh van oudt Brivat tot Ganat; en ontrent achtien mijlen breet van de bergh Poy de Dome tot de stadt Tiert oft Croppiere. Dese bergh is een van de hooghste van heel Vranckrijck, daer op menighte van kruyden wassen, by de Medicijns *simplicia* genoemt. De oude ruïnen op den top van dese bergh geven te kennen, dat daer eertijdts een kasteel oft ander gebouw geweest is.

Het is een vruchtbaer landt, heeft groote steden, dorpen, hoven, veel rechtbancken, fonteynen, meiren, baden, en bosschen.

Clermont.

De hooft-stadt is Clermont, welcke Sidonius Bisschop van de selve *Arvernum* heet, in de 12 brief van sijn seste b. Scaliger meent dat het de stadt is, die Ptolemæus *Augustonemetum* noemt. Gregorius Turonensis schrijft, datse met bolwercken omringt en versterckt was. Sy is van de Gothen dickmaels belegert, deerlijck gequelt, en ten laetsten verwonnen. Rontom sijn veel vruchtbare berghskens, daer fonteynen en beecxkens uyt vloeyen, en de byliggende hoven en ackers bewateren. Daer is een kasteel en een Bisschoplijcke residentie, beroemt door de geleertheydt en schriften van C. Sollius Sidonius Apollinaris, die men meent tegen sijnen danck tot den Bisschoplijcken staet verheven te sijn: gelijck hy oock selve getuyght, in 't vijfde boeck van sijn brieven, met dese woorden: Ick, beswaert met het pack van mijne conscientie, en ondergehouden door stercke koortsen, ben onlancks gekomen tot het laetste van mijn gesontheydt: gemerckt dat my onweerdige de last van soodanigh ampt opgeleyt is, soo dat ick ellendigh mensch gedwongen ben anderen te leeren, eer ick wel onderwesen ben, en goet te predicken eer ick goet gedaen hebbe; en als een dorren boom, in plaets van vruchten, bladeren, dat is woorden, te stroyen. *Bisdom.*

Andere steden.

Hier is oock de schoone stadt Rion, met een kasteel versterckt, de residentie des Seneschals van Onder Auvergne, onder wien Clermont staet met al de andere steden en dorpen. Montferrant light aen 't rivierken Bedat, welck in de Allier loopt; gelijck mede *Aqua persa*, Aigueperse, Entraigues, Beauregard, Pont du Chasteau, Croppiere, en Mosson.

Gergovia.

In dit deel van Auvergne, een half mijl van de Stadt die Ptolemeus *Augustonemetum* noemt, is eertijdts de Stadt geweest, die Cæsar *Gergovia* heet, wiens overblijfselen en naem Gergoie noch behouden sijn. Sy dwalen die *Gergovia* en *Gergobina* verscheyde steden maken, hoewel Strabo *Gergovia* in Auvergne, en Cæsar *Gergobina* in Burgundien stelt. Want dickmaels gebeurt het, in landen die aen malkanderen palen, dat men de frontiersteden, die aen beyde landen grensen, nu onder het een, nu onder het ander stelt. Sy was gelegen, soo Cæsar schrijft, en de kaerte uytwijst, op een hoogen bergh, daer qualijck en bynae onmogelijck was aen te komen. Het welck Sidonius oock te kennen geeft in de veersen ter eeren van Avitus gedicht:

Quosvis vincis equo, testis mihi Cæsaris esto
Hic nimium Fortuna parens, quum colle repulsus
Gergovia, castris miles vix restitit ipsis.

't GRAEFSCHAP VAN AUVERGNE.

Naems oorsprong.

ARvernia of de provincie van d'*Arverni*, behoudt noch op heden den name van sijne voormaels oude inwoonderen; want de gene die *Arverni* genoemt wierden, sijn die, die sich beroemen met den Romeynen eenen gemeenen oorsprong te hebben, en ten tijde van Cæsar soo machtigh waren, datse tot eenen krijghstocht gelast waren op te brengen dertigh duysent gewapende mannen. Dese is die seer lieffelijcke landouwe (seght Sidonius, sich uytstortende in den lof sijns vaderlands) die den reyseren soo gerieflijck, soo gemackelijck, den bouwlieden soo vruchtbaer, den jageren soo vermaecklijck valt, alom beset met bergen, op welcker toppen lachen d'allervrolijckste beemden, in welcker afhellingen de wijngaerden als juychen, en aen welcker wortelen de hoeven of landwooningen de toesienderen verlocken; alwaer de vlacke plaetsen van koren-oegsten overvloeyen, d'omwegen met bosschen overschaduwt, de rotsen met kasteelen en krijgs-besettingen verciert, en de dalen met bronnen en beecxkens besproeyt werden. In dese selve provincie, een voedster der alleredelste en snelste vernuften, hebben 't eerste gebruyck deses lichts ontfangen soo vele seer heylige en wackere Voorstanders der Kercke, en uytgebloncken soo vele scherpsinnige Leeraren, soo vele oprechte Rechteren, en andere wijdtvermaerde mannen.

Palen.

Dese provincie word ten Oosten omringt van Forest; ten Zuyden van 't Landt van *Velay* en *Givaudan*; ten Noorden van de Bourbonsche landstreke; en endelijck van de Limosynsche en Perigordsche ten Westen.

Deelinge.

't Landt van Auvergne wordt verdeelt in Opper en Neder; het Opper-Auvergne is seer hoog en bergh-achtigh, en wort in 't gemeen eygentlijck Auvergne genoemt; het Neder is vlack en veld-achtigh, en word gemeenlijck Limagne geheeten.

Opper-Auvergne.

Het Opper-Auvergne wordt ten Oosten omschreven van Limagne; ten Zuyden van Givaudan; ten Westen van 't landt van Quercy; en ten Noorden van 't landtschap van Limosin. De riviere Dordonne deelt beyde de gewesten van een.

S. Flour.

De stadt *Sainct-Flour* is 't hooft van dit gewesten, sittende op eene hooge rotse, eertijdts eene burgt geweest geheeten *Mont-plan*, nu vereert met een Bisdom, en met de Koninckliijcke Audientie.

Aurillac is een vermaerde Vooghdye, in welcke oock een Presidents tot de Richt-banck sit, die recht spreeckt aen de stadt van S. *Flour*, en aen vier Vooghdyen, welcke gehooren tot Murat, een stadt groot en rijck genoech, tot Mauriac, Maurs en Salers. Murat is verciert met den tijtel van Marck-graefschap, en wordt verdedight door een seer hoogh kasteel; tot Mauriac is eene oeffen-plaetse der Societeyt Jesu, van d'oudste in Vranckrijck opgerecht; dese stadt wordt veel besocht van kooplieden, en wordt alhier eene beeste-merckt gehouden voornaemlijck van paerden. Behalven de plaetsen alreede gemelt, wordt hier oock Bessa gesien, een aerdigh stedeken, gebouwt by Mont-d'or, wegens de Capelle van onse Vrouwe *de la Vassiniere* seer wijdtberoemt; daer na *Carlat*, *Chaudesaygues*, eene seer stercke plaetse, en besittinge des Marckgraefs *de Malause*; *Aubijoux*; Riom gelegen in 't geberghte; 't vleck van *S. Martin de Marmaroux*; Peyra, *Fontanges*, *Mons-Salins*; *Roquebre*; *Pleaux*, veredelt met den tijtel van Graefschap; Pongibalt, en Rore; *la Tour*, eene Baronye; *le Port-Dieu*, beroemt door een kasteel; *Murol*, eene Baronye gehoorende tot den Grave *d'Estain*; *Fenders*, eene Abdye; Espenchars; de Toren van Lugard, Soubrevise, het dorp van S. Agnac; *Madic*, een seer aerdigh Huys van den Marckgraef de Curton, en veel andere plaetsen op de grensen van Limosin. *Aurillac.*

Neder-Auvergne of *Limagne*, heeft tot grensen, ten Oosten Forest; Velay en 't Opper-Auvergne ten Zuyden; ten Westen Marche en de Limosynsche landtstreke; ten Noorden Bourbon. Sijne lengte van de grense van San-Porsan af tot die van Alegre toe, is van dertigh mijlen; sijne breedte van die van Selle af tot die van Roque, drie-en-twintig. Eenige soecken den oorsprong des naems in de riviere Limonne, die uyt het geberghte valt van 't Opper-Auvergne, en de Kerck van S. Fleuret, Nocher, S. Saturnijn, en S. Amant aenvloeyende, eyndelijck by het dorp van S. Martijn in de riviere Allier vloeyt. *Neder-Auvergne.*

Steden.

Clermont eene oude en doorluchtige stadt, al vermaert van de tijden af van Gregorius Turonensis en van Sidonius Apollinaris, en om hare uytstekentheyt en sterckte gepresen, is de hooftstadt van 't Neder-Auvergne, en wiert derhalven *Arvernum oppidum*, *urbs & civitas Arverna* geheeten; van Ptolemeus *Augustonemetum*, na de meeninge van Scaliger; van Cæsar *Gergobia*, na het gevoelen van verscheydene Auteuren: Want de berg Gergovius, die aldaer light, en schijnt tot de grootheyt der stadt Gergobie niet genoechsaem: ja men siet alom door de stadt van Clermont oneyndige gedenckteekenen der

AUVERGNE.

MARCHE.

Septentrio.

Meridies.

Occidens.

Orientis.

Milliaria Gallica communia.

1 2 3 4 5 6 7

oudtheydt, puynhoopen van ſeer vaſte veſten of muuren, reſten en overblijffelen van oude gebouwen, oude medalien, marmere pilaren, die dagelijcks aldaer uytgegraven werden. De ſtadt is geſtelt in 't opgaen des berghs, omſet van vruchtbare heuvelen, uyt welcke d'afvallende beeken de tuynen, hoven, hoeven, en andere plaetſen van weelde bevochtigen: ſy light tuſſchen twee rivieren, namelijck tuſſchen d'*Artier*, die uyt Royac en Chamaliers vloeyende, by Luſat ſich in d'Allier verdrinckt; en tuſſchen de *Bedat*, die Monteferrand beſpoelende, niet verre van *Entraigues* en *Maringues*, ſich nederſtort in d'Allier by de plaetſe genoemt na den Wijngaerd. De ſtadt is verciert met eenen Biſſchoppelijcken ſtoel en Cathedrale kercke, toegewijdt aen de Maget Maria, die ſeer vermaerd, ſeer aerdigh gebouwt en gedeckt is met een looden dack: waer tegen over light het Biſſchoppelijck paleys, en eene ſeer heldere fonteyne, welcker aderen, gelijck oock andere in de ſtadt, uyt *Royac* ontſpringen. Aldaer ſijn drie Collegiale kercken, namelijck die van de H. Maria, geſeght van de Haven, welcke onder de kercken deſes Biſdoms d'eerſte plaetſe beſit der oudtheyt; die van S. Geneſius, en die van S. Pieter; behalven de Conventen der Franciſcanen en Carmelijten, en drie wooningen van Nonnen. Antony du Prat, Cancellier van Vranckrijck, heeft aldaer gebouwt en opgerecht een ſeer groot Gaſthuys. Men ſiet oock aldaer d'Abdye van S. Alyr, welcke timmeragie ſeer hecht en vaſt is, en met pilaren, graf-ſteden, en altaren, uyt marmer en jaſpis na d'oude konſt, verheerlijckt; oock die van S. Andries *de Chantoin*, die van den jare 1633 af den ontſchoeyden Carmelijten is toegeweſen. Oock werdt aldaer geſien een klooſter van Clariſſen, als oock van Capucijnen, Minderbroêrs, en andere Ordenen, die buyten de ſtadt ſijn gebouwt. Clermont eyndelijck werdt oock verciert door eenen Preſidialen ſtoel. Recht tegen over wort

Montferrand. Montferrand geſien, eene ſtadt van fraeye gelegenheyt, en van aenſienlijcke ſterckte by den vloedt *Bedat*. Alhier is door gunſt en autoriteyt van den uytnemenden man den Cancellier du Prat, het Hof der Hulpe ingeſtelt geweeſt, ten tijde van François den Eerſten, Koning van Vranckrijck. Sy praelt met eene Collegiale kercke, en met drie klooſteren van Monnicken en een van Nonnen. Rondom in dit gantſche geweſte ſprack eertijdts recht de Schout van

Riom. Montferrand. *Riom* 't hooft des Hertoghdoms van Auvergne, en een Preſidiael geſtoelte, wort doorſneden van een kleen rivierken; aldaer worden in 't Paleys der oude Droſſaerden de Rechtsplegingen gehouden. Deſe ſtadt blinckt oock met andere tijtelen, te weten, met die van 't Seneſchaelſchap, van 't Mareſchalſchap, van de Schatkamer, en van de Munte. Sy is verciert met drie kercken van Kanonicken, d'eene van S. Amabilis, die eertijdts eene Abdye was; de tweede onder 't geleyde van de H. Marie *du Marturet*; de derde, die genoemt wordt S. Capelle; behalven noch een klooſter van Capucijnen, en een ander van Nonnen: daer ſijn oock Vaderen, die met den name van *Oratorium* genoemt worden. Clermont, Montferrand, en Riom liggen maer eene halve mijle van elckander aen d'eene ſijde; maer aen d'andere ſtaenſe twee mijlen van malkanderen, ſijnde alle drie ſteden uytnemende van gelegenheyt, aerdigh van timmeragie, en rijck.

Chamaliers. Burghten en Kaſteelen. Chamaliers en is geene onedele Burght. Het koninckliJcke kaſteel niet verre van Clermont heeft eene Collegiale kercke. Hier ontrent liggen oock *Sancey*, *Beaurepaire*, en *Durtol*, ſeer aerdige kaſteelen, als oock d'uytſtekende borgten, *Nonan*, *Royac*, en *Bellomont*, die ſeer vruchtbaer ſijn van wijn en koren; oock *Lempde*, een eygendom des Biſſchops; en *Onat*, waer van het Capittel goede vruchten toekomen; voorts volgen *Obeyna*, *Pereyniat*, *Romaniat*, en *Chanonat*, aenſienlijcke burghten en ſloten. Een luttel van daer verſchijnen oock d'oude puynhoopen van 't vernielde kaſteel de *Montrojenon*, 't welck men meent dat van Julius Cæſar gebout is, doen hy Gergovia belegerde, en dat 't et is de *Bergh der Romeynen*.

Oock wordt boven Riom, of in 't omliggende geweſte, het oude ſlot genoemt *Chazeron* geſien; oock de burght *Chaſteau-guyon*, de ſterckten *de Tournelles*; *Sabazat* eene beroemde borght verſien van een ſlot en Collegiale kercke; de tempel van S. *Bonnet*, *Volvic*, *Chaſtelguy*, *Blanſac*, *Marſat* met eene ſeer rijcke Abdye, en een Prioraet van Nonnen, en eyndelijck het ſtedeken *Enezat*.

Billon is een aerdigh ſtedeken, en eene heerlijcke beſittinge des Biſſchops van Clermont, omheynt met ſeer hooge bergen, die alom beplant ſijn met ſeer vruchtbare wijnſtocken: het rivierken *Ricochet* deurvloeyt deſe ſtadt, die vereert is met eene Collegiaele kercke, en met eene andere ſeer oude van S. Loup; oock is aldaer een Convent van Capucijnen, en een van gewijdde Nonnen, oock een ſchole van Ieſuiten, eertijdts gebouwt van den doorluchtigen man Willem du Prat, Biſſchop van Clermont. Daer na volgen *Spirat*, *Chars*, en *Choriat*, geene verachtelijcke plaetſen; na deſe het ſlot *de Montegat*; het ſeer ſtercke kaſteel *Mouſun*, *Montmorin* een ſeer oudt kaſteel; *Molliere*, *Aulterat*, *Chier*, *Cornets*, *Rochette*, *Couppet*, *Ieuſſel*, en andere plaetſen ontrent deſe ſtadt liggende.

Yſſoire. De ſtadt *Yſſoire*, ſeer bekent door de naeſtvoorgaende oorlogen, heeft eene ſeer vruchtbare landouwe van koren en wijn: de riviere Couſſeus voortkoomende uyt het Pavijnſche lack, en ſich met de riviere d'Allier vermengende, eene mijle weegs van Yſſoire, leckt hare muuren; ſy is verciert met eenige klooſteren ſoo van Monicken als van Nonnen. Daer na word in deſe landtſtreke geſien de borghte *Brog*, verciert met eene Collegiale kercke, en vele andere ſterckten, te weten, *Steyran*, *Villeneure*, *Nonnette*, *Vaudable*, *Yboy*, die om hunne byſondere aerdigheydt en vaſtigheydt ſeer roemwaerdigh ſijn. Daer na ontmoetmen *Breul*, eene burght met een kaſteel geſterckt, *Milbeau*, *S. Firgues*, *Chelus*, *Bonde*, *Sanſat*, *Pertu*, *Chadieu*, en *Champeix*, een groote borght met een Prioraet, deurſtroomt van een ſeer ſnelle riviere, die ſich ontlaſt

laſt in d'Allier: *Nichers*, *Plauſat*, *Sauvetat*, oock eene ſeer groote burght, en d'Abdye van Bleſlens en Megemont liggen in de gebuurte van Yſſoire.

Brioude. De ſtadt *Brioude* geſticht na den regel der oude bouwkunſte, heeft leelijcke en onaerdige ſtraten; doch is aenſienlijck wegens hare Canonicale Graven en tijdelijcke Heeren; gelijck oock de Canoniken ſijn van S. Ian van Lions; daerenboven en gehoort deſe Collegiale kercke tot geen Biſdom, maer is den Paus onmiddelijck onderworpen. Sy is vereert met vele religieuſe wooningen ſoo binnen als buyten hare muuren, alwaer oock is die ſeer vermaerde Kercke van S. Ferreolus; en niet verre van daer vloeyt de riviere d'Allier, over welcke in de burght van 't oud Briaude eene ſteene brugge gebouwdt is van eene wonderlijcke lenghte en hoogte. In dit geweſt ſijn oock eenige Nonneklooſteren van d'Orde van Font-Evrau en S. Benedictus; oock 't kaſteel *d'Auberac*; de burgt Motte *de Canillac* vereert met den tijtel van Marckgraefſchap; de ſtadt en Baronnye van *Auzon.* *Auzon*, alwaer oock is eene Collegiale kercke; *Chillac* of *Sillac* aen den ſtroom d'Allier; het ſte-*Langeac.* deken *Langeac* beſchut door een kaſteel aen den ſoom van den vliet d'Allier, 't welck voor weynige jaren verheven is tot den tijtel van Marckgraefſchap. Een weynigh leeger in 't Ooſtergedeelte light *Pulhaquet*, eene ſtadt verſien van ſeer groote voorſteden, en een luttel verder valt in d'Allier een kleen beecxken: oock en is *Alegre.* de ſtadt *Alegre* niet te verſmaden, die oock glinſtert met de waerdigheydt van Marckgraefſchap; ſy light aen den wortel eens bergs, op welcken ſtaet een ſeer vaſt kaſteel, 't welck de ſtadt dreyght; de bergh is uytermaten hoogh, in wiens opperſte een geweldigh lack wordt geſien; na beneden vloeyt een rivierken, 't welck ſijne wateren afleyd in den vloedt de Borne. Twee mijlen van Alegre endight Auvergne, en wordt geſcheyden van Velay; op deſe grenſe light de ſtadt van S. Pauliaen, en het ſtedeken *Chaiſe-Dieu.* verciert met den name van *Chaiſe-Dieu* is genoegh bekent, 't welck oock beroemt is door eene Abdye verſorght van eygene muuren en toornen, twee mijlen afgelegen van den geſeyden bergh. Het boſch *Amandy*, ſich langh en breedt uytſtreckende, beſlaet dit geweſt; daer heel naby light die ſeer vermaerde Capelle der allerheylighſte Drie-eenigheyt, die op ſekere dagen des jaers met ſeer grooten yver beſocht wordt van eenen machtigen toeloop van volcke; ſy light als in eene vervaerlijcke ſteylte tuſſchen afgrijſſelijcke rotſen. Stracx daer na vertoont ſich het geweldigh kaſteel *Clavellier*, en terſtondt de ſtadt en burght van Arle met een ſlot na de wijſe van eene krijgsbeſettinge, waer langs oock loopt de riviere Dore; voorts het kaſteel en de Parochiale kercke van *Montravel*; de burgt met het kaſteel *de Viveros*; de Tempel van S. Anthemus, waer langhs de vliet Auſe loopt, die in de grenſen ontſpringt van 't landt van Foreſt en van Auvergne; *la Roue*, geſeght S. *Germain L'air*, alwaer de ſpring-aderen ſijn van den vloedt *Doulon*; de Tempel van S. *Verin la Val*; de Tempel van S. Didacus, die beſchermt wordt door geweldige en ontoeganckelijcke klippen, en ten meerendeele omringt wordt van de riviere Doulon; endelijck *Enual* met eenen ſeer hoogen en vierkanten toren, alle welcke plaetſen niet verre en ſijn van den alreede verhaelden bergh, noch van de riviere Doulon.

Na deſen vertoont ſich de tempel van S. Germain *Lambron* geheeten; en *Aygueperſe* de voor-*Aygueperſe.* naemſte ſtadt des Hertoghdoms van *Montpenſier*, alwaer eene Collegiale kercke is, oock eene heylige Kapelle, wiens gewijde dienſten uytgevoert werden by de Kanoniken; mitsgaders een Nonnenklooſter van den regel van S. Clare. Dat oude kaſteel van Montpenſier wierdt in't jaer 1634 afgebroken; daer na volght het geweldigh ſlot *d'Effiat*, ſijnde van eene ſeer aerdige timmeragie, en andere plaetſen in 't gemeen aldus genoemt, *Denone*, *Biauſat*, *Arbouſes*, *S. Genis*, *la Font de Vanſac*, *S. Agolin*, *la Roche-l'hoſpital*, in welcke gebuurte twee Prioraten ſijn van Nonnen, namelijck, *Pontratier* en *Eſcurolles*; *Esbreulle*, alwaer eene fraeye Abdye is aen den vloed *Sioulle*; *S. Quintin*, *Mata*, *Marſillac*, *Chaſtelard*, *Rochefort*, en *Aiviers*, *S. Porſan*, niet verre van 't welcke de riviere de *Sioulle* vloeyt onder eene ſteene brugge: het Nonnen-Prioraet geheeten *Aubeterre*; de brave kaſteelen *de Beaulin*, *Eriale*, en *de Morelles*, ſijn oock in deſe gebuurte. De ſtadt Cuſſet, *Cuſſet.* ſterck door gelegenheyt en konſt, pronckt met eene Collegiale kercke, en met een rijck Nonnenklooſter. *Vichy* een ſtedeken, 't welck de ri-*Vichy.* viere d'Allier bevochtight; *Sereſac*, *Chauſſain*, *Vernet*, kaſteelen; *Albret* en *Buſſet*, Graefſchappen, worden oock in deſe landtſtreke geſien. Voorts ſijn deſe de bekendſte ſteden van Limagne.

Treviri of *Thiers* eene volckrijcke ſtadt, en van *Thiers.* grooten handel, gehoort tot het Hertoghdom van Montpenſier, tegens welckers muuren aenvloeyt de riviere Durolle, die anderhalve mijle van daer nederduyckt in de Dore: Deſe riviere, de Durolle namelijck, drijft verſcheydene meulens om, te weten, papier-meulens, en de ſulcke die dienen tot maken of ſmeden van mes-lemmeren. De ſtadt ſelve heeft een Capittel, eene Collegiale kercke, en eene uytſteeckende Abdye der Ordre van S. Benedictus, en endelijck een klooſter van Nonnen; niet verre van daer loopt de Dore, en begint van de brugge van Thiers vaerbaer te worden: oock en liggen niet verre deſe volgende plaetſen, *la Chaſſagne* geen onhebbelijck kaſteel, *Montgaulié* een Baronnye, *Selle*, *Maubet*, *la Verſiere*, *les Hors*, *Genetoux*, *le Croix-lavort*, *Noaliart* een Prioraet, *Monpeyroux* eene Abdye, en *Ris*. De vliet Allier vloeyt een vierendeel mijls van de ſtadt.

Cropiere een kleen, maer cierlijck ſtedeken, ge-*Cropiere.* hoort tot den Biſſchop van Clermont; doch een gedeelte der Heerſchappye gehoordt oock van rechtswegen tot ſeker Prioraet van Nonnen aldaer: dit wordt oock aengeſtroomt van de riviere de Dore, die hier en daer met kaſteelen en andere plaetſen beplant is, te weten, met *Beleſme*, *la Barge*, *Hauteribe*, *Laudan*, *Courteſene*, en *Sauviat*, een Prioraet en aerdige burght, *Fredeville*,

Volaure een Graeffchap, een feer groot kafteel, en de fchoonfte Parochie van Auvergne. *Augerolles* en *Menlhiat*, Prioraten, endelijck met *Aubuſſon*, eene Baronye, en feer fterck kafteel.

Lezoux. *Lezoux* is eene koninglijcke ftadt, gefeten tuſſchen d'Allier en de Dore, in eenen vruchtbaren en luſtigen acker en welgematighde locht, fulcks datſe by tijde van peſte voor een onbeſorght vertreck kan ſtrecken; de medalien, kruyken, en oude marmeren, die hier dagelijcks uytgegraven werden, betoonen haere oudtheyt: fy is vereert met eene Collegiale kercke bedient door Canonicken. Wat de goedtheydt belangt des lands van Lezoux, het is beroemt wegens d'uytnementheydt van fijne feer fmakelijcke vruchten, voornaemlijck van fijne pompoenen; het is oock daerenboven verciert met vele burgten en kafteelen, gelijck als met *Meul* een Marckgraeffchap, met *Mojeſſat*, *la Garde*, eene Baronye, *Codeigniac*, *Crottes*, *Fontenilles*, *Lingonne*, *Beauboſt*, *la Terraſſe*, *la Foreſt de Buillon*, *Seſchalle*, overſchaduwt van een feer vermakelijcken berg geheeten *de Corroure*, die alom beplant is met wijngaerden; *Beauregard* eene feer fraye burght, alwaer eene vermaerde woonſtede is des Biſſchops van Clermont; *Vertayon*, *Verdonnet*, *la Borde*, *Culhiat*; alle welcke plaetſen van koren en wijn overvloeyen.

Maringues. *Maringues* wordt getelt onder de voornaemſte ſteden van Auvergne, de haven, die 't heeft aen den vloedt Allier, wordt voor al gepreſen; want fy wordt feer befocht, en handelen aldaer d'inwoonders met de vreemdelingen: de riviere de *Murge* flaet tegens fijne muuren, en valt korts daer na in d'Allier: niet verre van hier fijn oock de brave kafteelen *Toſc* en *Montgaſcon*, *Randan* beroemt door de waerdigheydt eens Graeffchaps, *Thuret*, *Sauvaniat*, *Nuſillat*, *la Veyne* een rijck Prioraet van gewijdde Nonnen, die aldaer in grooten getale ſtrijden onder de baniere der inſettingen van S. Benedictus; *le Pont du Chaſteau*, waer langs oock d'Allier loopt; *Aynezat*, *Entragues*, *Varennes*, de Tempel van S. Ignatius, gemeenlijck *S. Ignat*, *Palerle*, *S. Bonnet*, *Mezet*, *Dallet*, *les Marties d'Artiere*, en *Ligniat*: het ſtedeken *Cornon*, 't welck tot het gebiedt hoort des Biſſchops van Clermont, en met eene Collegiale kercke glinſtert, wordt oock in 't ronde verciert met deſe adelijcke kafteelen en burgten, *de Goldolle*, *Dieux-ſeret*, *Mille-fleur*, *la Roche de Marniac*, *Orſet*, *le Creſt*, met eene Collegiaele kercke, *Monton* en *Marties de Veyre*. De vruchten van dit geweſte fijn ſoo feer gepreſen, datſe na Parijs, hoewel verre afgelegen, jaerlijcks werden overgevoert. Oock is de Tempel van S. Amant in wijngaerden en fruyten feer overvloeyende, als oock eene andere plaetſe geheeten *S. Saturnijn*, en de burgt *Lalende*.

Cornon.

Vic. *Vic le Comte* was eertijdts de voornaemſte ſtadt van 't Graeffchap van Auvergne, maer is nu gehecht aen de Kroone met het geweſte ſelve; aldaer wordt een heerlijck paleys geſien van d'Albaenſche Hertogen gebouwt met eene heylige Kapelle daer aen vaſt, die bedient wordt van Kanoniken. In deſe landtſtreke ſietmen de kaſteelen *de la Cuelle*, *d'Anval*, *la Chaux*, *Mercurol*, *Buſſeau en Crain*, die door ouderdom beſwijcken; aldaer is oock *du Bouſchet*, eene Abdye niet onvermaert; en *Oliergues*, een kleen ſtedeken, gelegen by den waterſtroom Dore. *Oliergues.*

Sauxilanges is een ſtedeken met een feer rijck Prioraet; een mijle van daer vertoont ſich d'uytnemende ſterckte *d'Vſſon*, ſijnde eene koninckliycke beſittinge, gelegen op d'allerhooghſte rotſe van ganſch Auvergne, op pilaren niet door handt of konſte, maer door nature ſelve gehouwen. In 't opperſte der rotſe ſietmen eene ſeer heldere bron-ader, die eenen regenback vervult, en in de leeghte eenige kleene lacken maeckt: eene mijle weeghs van de ſtadt wordt geſien de koninckliycke Abdye *de Manlieu*, waer in de dierbare reliquien bewaert worden van S. Sebaſtiaen, die aldaer van allen geeert worden met een feer groote eerbiedigheydt. *Sauxilanges.*

Ardes, de voornaemſte ſtadt van 't Hertogdom van Mercuur, is oock gelegen in dit geweſt, gelijck oock *Alenche* en *Arlenc*, kleene, maer geene onedele ſteden. *Ardes.*

S. Gervais is eene kleene ſtadt, daer na by light een Carthuyſer klooſter, waer door vliet de riviere *Sioule*, en wordt aldaer genoemt de haven van S. Marie; oock en is niet verre van daer de brugge van Aumure, noch de kafteelen *de Chalus*, *Maiſon-neufve*, *Chas*, en *Roche-dagou*. De riviere *Chay* ontſpringt by *Chas*, en behoudt haren eygen naem onverandert tot by de Turones. Oock liggen in dit landtſchap de volgende plaetſen; namelijck de kafteelen *de Linieres*, *Groulieres*, *Sallevert*, *Bramont* een ondergraeffchap, *Beaufort*, *les Roches*, *Chaſteau-neuf* een Marckgraeffchap, *Punſac*, *la Chanac*, *Montet de Gelac*, eene plaetſe beroemt door een ſtaende water, welcks ſandt gelijck als verguldt, ſijnde geworpen op verſch geſchrevene letteren, het geſchrifte eenen gouden glans toebrengt; de Kercke *Elot*, 't Kafteel *Blot*, *Montepon*, de Tempel van *S. Chriſtine*, d'Abdye van *S. Menatius*, alwaer oock uytnemende heylighdommen of reſtanten van Heyligen bewaert werden; langhs hier paſſeert de riviere Sioule onder eene brugge; *Artonne* eene kleene ſtadt aenſienlijck door eene Collegiale kercke; *Arment* eene ſtadt en Baronnye. In deſen oordt ſijn de ſloten *du Puy*, *S. Guimier*, *Banſon*, *Teſſonniers*, *Preſchonner* en *Barmontet*, en het Nonnen-klooſter *de l'Eſclache*, het Prioraet *de Brifons*, *la Celeſte* een Franciſcaner-klooſter wechgeſchoven in d'eenſaemheyt; *Orrival* eene burght ſeer vermaert wegens eene kercke toegewijt aen de Godt-barende Maegt; het Graeffchap van *Rochefort*, *Cordeis*, *Alaniat*, en *Vareilles*. *Croc*, een kleen ſtedeken, light op de grenſen van Marche en van Auvergne: het ſtedeken *Ambert* light by *le pays de Fores*, en heeft twee klooſteren, een van Nonnen, en een van Recollecten: aen de ſelve landtſtreke liggen de volgende kafteelen *de Champetieres*, *la Roche de Bas-Rieux*, *Roche-Savine*, en 't Prioraet van *Chaumont*. *Polignac* en *Graponne* liggen in't opper-Valaiſe. De lantſtreke van *Livradois* is een geweſt, lang drie mijlen, en een halve breedt. Tuſſchen *Boutounargues* en *Tourguyon* wierde eenen bergh, tweehondert ellen uytgeſtreckt ſijnde, af *S. Gervais.* *Croc.* *Livradois.*

of

of deurgeſneden, op dat d'overvloeyende wateren, die 't ganſche landt bedeckten, ſouden voorby vlieten; hier uyt heeft *Livradois* den naem ontfangen, gelijck als verloſt ſijnde van de wateren, 't welck in 't Franſch heet *delivrée d'eau*: Voorts is dit geweſte maer eene mijle gelegen van de grenſen van Auvergne, en van die van 't landt *de Fores*.

Hoedanigheydt.

Maer op dat de vruchtbaerheydt van dit ſeer wijde geweſte bekent werde, let eens van hoe vele en groote rivieren 't ſelve begoten werdt, en met wat geduurige bergtoppen 't ſelve opſteygert: waerom het geen wonder is dat 'et al verſchaft, wat aen yder geweſte gemeen is: doch 't heeft oock vele byſondere gerieflijckheden. Van de rivieren hebben wy in 't voorby-gaen gewaeght, als wy handelden van de plaetſen en ſteden, langs welcke ſy vloeyen; wat de bergen aengaet, laet ons na de ſelve toegaen, ſoo niet om te beklimmen, ten minſten om eenighſins te raken. En voor eerſt is dit ten hooghſten prijswaerdig in de bergen van Auvergne, datſe, als de bergen van andere geweſten, niet naeckt, ledigh, noch onvruchtbaer, maer ſeer vruchtdragende ſijn, en meerendeels wat byſonders baren; want ſy brengen planten voort die uytnemende puyck ſijn, en ſeer heylſame kruyden tot gebruyck der medicijne. Oock ſijn in de ſelve ſeer goede weyden, ja ſoo vruchtbaere, dat wegens de menichte der kudden, die aldaer weyden, alom, en van allen geſegt wordt, dat het Opper-Auvergne meer melck teelt, als het Neder, wijn; hoewel 't ſeer lang en breed, en met ſeer groote en vruchtbare wijnſtocken beplant is. Waerom oock de kaſen, die in Auvergne vallen, hoewel uytnemende puyck ſijnde, nochtans voor ſlechten prijs werden gekocht, wegens de volheydt van 't geweſte. De vermaerdſte bergen deſer provincie ſijn deſe twee, *Cantal* en *Lyouran*: *Cantal* ſtijght hooger in de locht als d'andere, is ongemackelijck en ſcherp, altijdt beſneeuwt, en breydt ſich byna uyt tot twee of drie mijlen, in welcke tuſſchenſpacie hy uytberſt in vele ſeer geſonde waterſprongen, en die door verſcheydene hoedanigheden vermaert ſijn: want in ſekere plaetſe geheeten *la Cherre*, daer hy den bergh van *S. Coſme* raeckt, ſietmen eene fonteyne, die toevrieſt in 't heetſte der hontsdagen, en den Noordenwindt waeyende, open en helder is, ja ſelfs by wintertijdt warme dampen uytwaeſſemt. De bergh *Lyouran* is oock geweldigh hoogh en lang, en loopt van de plaetſe genoemt *Murat le Vicomte*, tot aen de *Salles* toe, en is ſeer vruchtbaer van genees-kruyderen, die oock van de Medicijns, verre uyt Italien komende, geſocht worden. *Puy* of *Poy de Dome*, een berg niet verre gelegen van Clermont, heeft volop van ſeer vette weyden en uytgeleſene kruyden. *Duran* heeft vele vochts of waters op ſijnen top, aen ſijnen voet verſcheydene badſtoven natuurlijck of heet, of kout, of laeu, al na de verſcheydenheydt der ſieckten vereyſcht. Aen deſen bergh light het ſtedeken *Beſſe* geheeten, over 't welck een andere bergh hanght, alwaer een ſeer groot lack is, in 't welcke ſoo ghy eenen ſteen werpt, ſtracks komen uyt het ſelve blixemen, donderſlagen, en ſeer groote onwederen op, daer regen en hagel op volgen. Oock is 'er eene holle plaetſe niet wijt van hier, van welcke 't ſelve verhaelt wordt; ja dat in de ſomer-maenden morringen en donderen in de ſelve vernomen werden, ſchoon daer niets wordt ingeworpen. De bergen, die over Clermont hangen, ſijn vruchtbaer van ſilver-aderen. Oock heeft de Goude bergh daer af ſijnen naem, dat de wateren, die van hem afvloeyen, en lacken maken, in hunnen grond gelijck als goude ſanden of voncken vertoonen; oock om de groote profijten die hy voortbrengt, door dien hy voornaemlijck ſeer ſmakelijcke viſſchen teelt. *Rochedagou*, tien mijlen van Clermont, vertoont eene rotſe matelijck hoogh, uyt welcke ſteenkens geſneden worden, roodachtigh van verwe, die 't in glans by d'allerblinckendtſte diamanten halen mogen. In de ſelve toppen vindt ghy eene borne gemeenlijck de wijn-achtige geheeten, om dat haere wateren eenen wijnachtigen ſmaeck hebben. Ontrent de plaetſe geheeten *la Croix-Morant* ſijn heete badſtoven, heylſaem voor de melaetsheyt en voor andere ſieckten. In de lantſtreke van Clermont na d'Abdye toe *de S. Alyre*, vloeyt een rivierken geheeten Teretan, eertijdts *Scateon*, 't welck uyt eene fonteyne ſpruyt, welckers wateren tot een ſteen-achtige hardigheydt t'ſamen-ſtremmelen, die oock ſich ſelven eene brugge geformeert hebben, daer 't rivierken ſelve onder deur vloeyt: hare wateren ſijn aluyn-achtigh; maer in de ſelve landtſtreke worden twee badtſtoven gevonden, genoemt na S. Marcus, d'eene beſtaende van calcineuſe, d'andere van ſolfer-achtige wateren: men ontmoet alom door 't landt van Auvergne bronnen en baden van heete en minerale wateren van allerley ſoorte, gelijck als, *Medaignes*, S. Margarite, *Nyons* vermaerdt door heel Vranckrijck; *Chaudes-Aygues*. Oock op ſekeren heuvel dicht by de ſtadt van Clermont is eene fonteyne die lijm uytwerpt, 't welck d'inwoonderen van dit geweſte in verſcheydene gelegentheden gebruycken, voornaemlijck is 't uytnemende om den ſenuwen kracht en vaſtigheydt by te ſetten. Oock brengen de Dennen groote menighte van Peck voort op de grenſen van Valois, ontrent *Ambert*, *Polignac*, *Alegre*, en in veel andere plaetſen. By Montferrand wordt eene fonteyne geſien, die wel ſeer klaer is, maer welcks wateren nochtans in peck en lijm verandert worden, en dat in ſoo groote dickte, dat 'er een bergh uyt is gegroeyt, die in al 't omliggende geweſte de Peck-bergh genoemt werdt; en deſe t'ſamenklevinge van 't peck geſchiedt voornaemlijck by de ſomer-maenden, in welcke de ſpring-aderen niet ſoo heel rijckelijck over en vloeyen; oock en belet het winter-weder de t'ſamenrunninge des waters niet. Ontrent Riom wordt ſaffraen gevonden, ja oock ſekere aderen van eenen bruynen en goudt-glimmenden ſteen, heel uytnemende. Niet verre van de ſtadt *Brioude* wordt oock marmer en jaſpis uytgegraven; by *Sauxilanges* graeft men ſteenkolen; goudt en blaeuwen ſteen by den oorſprong van d'Allier;

Bergen.

den

den ſteen Lazuli in 't geberghte *d'Vſſon* en in den Gouden bergh. *Pontgibaut* heeft ſilver-mijnen. Daer ſijn oock in vele plaetſen glasblaſeryen. By 't kloofter *Menat* wordt een veldt geſien, dat vierige vlammen uytbraeckt. Limagne is alom met wijngaert beplant; oock worden de wijnen van dit landt ſeer gepreſen.

Seden. Die van Auvergne ſijn wel beleeft, maer deurtrapt, wacker in't vermeerderen hunner goederen, ſeer arbeydtſaem, bequaem tot letteren en wapenen. Dit geweſte verhoovaerdight ſich op de menighte van ſijnen Adel, als 't welck bevat ſoo vele doorluchtige geſlachten, en ſoo vele dappere en grootmoedige mannen.

Rijckdommen. Seer groote rijckdommen verſchaft de vruchtbaerheydt ſelve van 't geweſte, die wy boven breedelijck hebben beſchreven; oock brenght de verſcheydenheydt van den koophandel hun groot profijt in; want ſy handelen met koren, wijn, en andere waren; hun koren vervoerenſe langs de riviere Allier na Orleans, Nantes, en elders; maer hunne uytgeleſene vruchten ſendenſe na Parijs. Hun ſeer gepreſen papier verſpreydenſe byna door gantſch Europa, 't welck gemaeckt wordt in de ſteden *Chamaliers*, *Ambert*, *Thiers*, &c. hunne tapijten, lakenen, kamelotten, en vele diergelijcke wolle geweefſelen, verkoopenſe aen de nabuurige geweſten; hunne paerden en muylen voerenſe uyt het landt van Langeac, van Mercure, en van Beſſe naer Italien en Spaenjen; ſchapen, oſſen, en andere dieren, dieſe by groote menighten voeden, leydenſe na Lions, ja na Parijs, waer uyt ſy een groot gewin trecken: endelijck de ſeer geroemde kaſen van Auvergne worden door heel Vranckrijck begeert en geſocht. Voorts is Auvergne om ſijnen rijckdom altijdt beroemt geweeſt, nadien oock Theodoricus Koning der Gothen, alleenlijck uyt rooffucht, tegens die van Auvergne, die ſeer machtigh en rijck waren, ſijne ſoldaten heeft aengehitſt.

Krachten. Verſcheydene Schrijvers roemen 't vermogen der oude inwoonderen van dit geweſte; voornaemlijck Strabo, ſprekende van den ſlag geſchiet by d'Oyſe, verhaelt dat Bituitus, koning deſes volcks, van tweehonderdt duyſendt krijgslieden, die hy ten ſtrijde gevoert hadde, honderdt en twintigh duyſendt verloren heeft. Het ſelve volck heeft onder Vercingentorix tegens Julius Cæſar ſeer dapperlijck geſtreden. De heerſchappye van die van Auvergne heeft ſich voormaels van de Narbonniſche landtſtreek af, tot aen Marſilien, den Oceaen en den Rhijn toe uytgeſtreckt; ja ſy en noemden ſich niet vermetelijck broeders der Romeynen, en dorſten hun geſlacht en afkomſt van het oude Troyen afleyden. Oock proncken ſy noch op heden met oorlogs-eere, en 't geweſte ſelve, wegens de bergen daer 't van omcingelt is, is byna van alle ſijden ontoegancklijck. Wat wil ick optellen ſoo vele Ridderen, ſoo veel Adels, ſoo vele Helden, alle kinderen van Mars ſelve.

Regeringe. Sy hebben eertijds hunne Koningen en Hertogen gehadt; maer 't Roomſche volck hun te hulpe komende, ſoo hebben ſy daer na vry en vranck geleeft: want de Raedt hiel hunnen Koning Bituitus gevangen, op datſe van ſijn gebiedt ſouden ontſlagen werden. Daer na hebbenſe Graven gehoorſaemt, en endelijck Koningen. Wat het Geeſtelijck aengaet, daer in ſijnſe de Biſſchoppen onderworpen van Clermont en van *Fleury*.

Abdyen. Het Biſdom van Clermont bevat in ſijn begrijp deſe Abdyen, *S. Allyre*, *S. André*, *Chaiſe-Dieu*, *Esbreule*, *Mozac*, *Manlieu*, *Menat*, *Isloire*, *Tiern*, *Beaulmont*, *Brageat*, *Cuſſet*, *Rion*, *Chantoen*, *Belaique*, *du Bouſchet*, *Fenieres*, *Megemont*, *Montperoux*, *l'Eſclache*, *Vaiſſy*, *S. Gilbert*, en van *Neufontaine*.

Voorts en dient dit niet verſwegen, 't welck tot de regeringe gehoort, en tot ons voornemen doet, dat 'er van ouds drie Graefſchappen in Auvergne ſijn geweeſt, 't eerſte dat van Clermont; het tweede is 't gene, dat *Vic le Comte* tot hooftſtadt heeft; het derde endelijck, 't welck daer na tot de waerdigheydt van een Hertoghdom is verheven.

Het Hertoghdom
BOVRBONNOIS.

HEt Hertogdom Bourbon, in 't Franſch *le pays & Duché de Bourbonnois* genaemt, heeft aen het weſten en noordtweſten het Hertoghdom Berry, en Lymoſin; naer het noorden die van Nevers; aen 't ooſten de Bourgoignons; en aen het zuyden die van Lyons tot nagebuuren.

Grenſen.

Men meent dat eertijds alhier die volckeren gewoont hebben, de welcke Iulius Cæſar, in ſijn eerſte boeck van de Franſche oorlogen, *Bojos* noemt, en onder de *Æduos* telt, wiens ſtadt hy in ſijn 7 boeck *Gergovia* heet, alwaer oock van *Boja*, de ſtadt der Bojen, verhaelt wort. De Geleerde gevoelen, dat de volckeren die eertijds *Seguſiani* genoemt wierden, haer wooninge hadden daer nu *le Pays de Foreſt* is.

Onde. volcken.

Dit gantſche land, en vele andere daer ontrent gelegen, placht eertijdts onder de Koningen van Aquitanien te ſtaen. Daer nae heeft het ſijn eygene Heeren, welcke door de ſtadt Bourbon ſeer vermaert waren, gehad. De laetſte van de ſelve is geweeſt Arcibaldus, die een eenige dochter en erfgename Agnes heeft nagelaten. Deſe heeft getrout Ioan Hertogh van Bourbon; en hem een dochter Beatrix gebaert, welcke Robert, de ſoon van Lodewijck de IX, ten houwelijck is gegeven, met het Hertoghdom Bourbon; op conditie, dat hare kinderen en erfgenaemen Hertogen van Bourbon ſouden genaemt worden; 't welck alſoo geſchiet is. Van deſe Robert is geſproten 't geſlacht van Bourbon, daer den tegenwoordigen Koning van Vranckrijck Lodewijck de XIIII uyt komt. Want ſijn Gemalinne Beatrix baerde Robert drie ſonen en drie dochters. Lodewijck, de oudtſte ſoon, is van Koning Philips de Valois, in 't jaer 1328, de eerſte Hertogh van Bourbon gekoren. Deſe heeft getrout Maria de dochter van de Grave van Henegou, welcke gebaert heeft Peter Hertogh van Bourbon, en Iacob Grave van der Marck. De eene heeft geteelt Lodewijck Hertogh van Bourbon, en de andere Ioannes, die getrout heeft Bona, de dochter en erfgename van Ioannes Hertogh van Berry, die daernae Grave van Montpellier en Auvergne geworden is: ſijn ſonen waren Lodewijck en Karel. Lodewijck, die de jongſte was, is Grave van Montpellier geworden: deſe, als ſijn eerſte gemalinne ſonder kinderen geſtorven was, heeft by Gabriele van Thurin, Gilbert Grave van Montpellier gegenereert; en deſe eenen ſoon Karel genaemt, die tot ſijn gemalinne hadde Suſanna, dochter van den Hertogh van Bourbon, welcke oock ſonder kinderen geſtorven is. Karel, broeder van Lodewijck Hertog van Bourbon, heeft gegenereert Peter Hertog van Bourbon. Iacob, Grave van der Marck, hadde een ſoon Ioan Grave van der Marck en Vendoſme: deſe hadde by ſijn gemalinne, Iacob Grave van der Marck, Lodewijck Grave van Vendoſme, en Ioan die jong geſtorven is. Lodewijck genereerde Ioan Grave van Vendoſme; van deſe is gekomen Françoys; van Françoys, Karel de eerſte, Grave van Vendoſme. Karels ſoon is onder andere geweeſt Lodewijck Prince van Condé, en vader van Henrick Prince van Condé, en van Karel en Françoys. Deſe Henrick is gebleven in 't jaer 1588, den 5 Meert, in den ſlagh van Coutras, wiens eenige ſoon Henrick de Bourbon was Prince van Condé en Conty, eerſte Genoot van Vranckrijck, en Gouverneur van wegen ſijne Majeſteyt in Berry, &c. wiens oudtſte ſoon Lodewijck van Bourbon, by 't leven van ſijn vader, Hertogh van Anguin was, en nu Prince van Condé, &c. door ſijn groote helden-daden ſeer vermaert: Henricks andere ſoon is nu Prince van Conty, &c. Karel, daer van ick boven verhaelt hebbe, Grave van Monpenſier, ſoon van Gilbert de Bourbon, neve van Lodewijck, en man van Suſanna, is Conneſtabel van Vranckrijck geweeſt; daerna is hy van ſijn Koning Françoys de I afgevallen, en heeft ſich in dienſt van Keyſer Karel de V begeven, met wiens leger hy als Veld-overſte naer Roomen trock, en 't ſelve innam, maer quam daer niet binnen; want in het ſtormen wierd hy met een muſquet-kogel doodgeſchoten in 't jaer 1527. Hierom heeft de Koning van Vranckrijck, na de doodt van Suſanna Karels Gemalinne, het Hertoghdom Bourbon aen hem genomen; ſoo dat de Hertogen van Vendoſme den tijtel en het recht der wapenen alleen door tijtel van Maegſchap behouden hebben.

Onder wien.

Het Hertoghdom Bourbon wordt by de Françoyſche Geographi hedensdaeghs in twee deelen gedeelt, te weten, 't Hoogh en Neder-Bourbon. Neder Bourbon begrijpt in ſich de voornaemſte ſteden, en twee Graeflijckheden. *Deelen.*

De principaelſte ſtadt is Molin, gelegen aen de riviere Allier, welcke tuſſchen de Celten, by Auvergne, voorby de ſtadt Gergovia, op een ſeer *Molin.*

BORBONIVM. DVCATVS. BOVRBONNOIS.

Septentrio

Meridies

Occidens

Oriens

PARTIE DE BERRI.

PARTIE DV NIVERNOIS.

Partie d'Autunnois.

PARTIE DE LA LIMAINE.

PARTIE DE BEAVJOLOIS.

Milliaria Gallica communia

1 2 3 4

AMSTERDAMI
Apud Guiljelmum
et Ioannem Blaeuw.

ſeer hoogen bergh gelegen, loopt,en ſoo veel water geeft,dat men voor den herfſt daer nauwelijcks kan doorgaen.Sommige meenen dat dit Gergovia Molin is,doch qualijck, (gemerkt Gergovia in Auvergne leydt,) al is 't dat Cæſar de ſelve noemt een ſtadt van de Boyen; want in de landen die aen malkanderen grenſen, worden dickwils de ſteden, nu deſe, nu gene toegeſchreven. Deſe ſtadt was eertijdts de oude woonplaets der Hertogen,daernae iſſe een aengenaem vertreck der Koningen van Vranckrijck geworden. Aldaer leydt een ſeer ſchoon kaſteel, met een luſtigen hof daer nevens, met Oranje- en Limoen-boomen. In ſekere galerye van 't kaſteel ſietmen de rechte conterfeytſels der Hertogen van Bourbon, met hare afkomſt. Hier is oock een ſchoone fonteyn.

Bourbon. De andere ſteden ſijn Bourbon, een oude ſtadt, eertijdts ſoo vermaert,datſe het Hertogdom den naem gegeven heeft.Sommige meenen dat het de ſelve is die Cæſar Boja noemt. Sy heeft een ſterck kaſteel, en bad-ſtoven.

Andere ſteden. l'Archimont, Montmeraut, Coſne, toegenaemt *du Bourbonnois*, gelegen aen de Allier, heeft een fraey kaſteel, en ſchoone weyden en beemden voor het vee. Mont Laſſon, S. Porcin, daer goede wijnen waſſen: Cuſſet, Chancelle,Charroux, Vernueil, dat oock door ſijn wijnen vermaert is: Varennus, een vermaerde ſtadt aen den Elaver gelegen: Gaunat, dat aen Auvergne grenſt: Le Mont aux Moines, Souvigny le Comté ou aux Moines: La Paliſſe,dat een heerlijck kaſteel heeft: Criſſon, Sancoings, S. Pierre le Monſtier, Ainay le Chaſteau, alſoo genaemt van het kaſteel S. Amand, en andere.

HET GOUVERNEMENT VAN ORLEANS.

HEt Gouvernement of Vooghdye van Orleans ſtreckt ſich onder haren ſeer vermaerden name wijdt en breedt uyt: want het vervangt de Hertoghdommen van Orleans, van Anjou, van Tours, van Nivernois, van Vendoſme, van Berry, van Angouleſme, van Maine, en de Graefſchappen van Perche, van Blois, van Poictiers, 't Land van Aulnis, Beauſſe, en een gedeelte van 't Landt van Gaſtinois, welcker geweſten beſchrijvingen wy eensdeels hier boven hebben gegeven, eensdeels hier onder ſullen doen volgen.

NEDER-BEAVSSE,
'tHERTOGHDOM ORLEANS,
EN SOLOGNE.

Uytſtreckinge.

HEt Leege of Neder-Beauſſe is in daed en waerheyt dat geweſte, 't welck den name draeght van Belſia. Het light uytgeſtreckt tuſſchen de Biſdommen van Senonois, van Orleans, en van Chartres.

Rivieren.

De riviere Connye bevloeyt dit geweſte; eenige achten deſen vloed eer een moeraſch te ſijn als beeke; want hy drooght veeltijdts uyt, als d'andere ſwellen; hy loopt ontrent 25 mijlen verre, en begeeft ſich daer na in de Loire. Op deſe riviere ligt het heerlijck huys *de Fontenay*. Daer ſijn noch twee andere ſtroomen, die voortkomen uyt het boſch van Orleans, daer af wy terſtondt in de beſchrijvinge van 't boſch ſelve ſullen gewagen.

Ten tijde van den Koning François den Eerſten wierde 't boſch van Orleans gemeten, en 't ſelve bevonden in ſijnen omgang t'omvatten ſeven-en-twintig duyſent roeden; maer ſedert die eeuwe is byna ſijne eene helft afgehackt geworden, en in wijngaerd, ſaeyland en vet weyland verandert. Het begint van de weſtſijde der ſtadt van Orleans by de plaetſe *de Monpipeau*, en ſtreckt ſich uyt tot aen den wegh geheeten na de Romeynen; ten ooſten loopt 'et uyt tot aen de ſtadt van Gye. Uyt dit boſch komen twee rivieren voort, geheeten *Pont aux Moines*, en *Bionne*, die neemt haren name van 't ſeer rijcke Prioraet van dit geweſte, deſe van 't ſtedeken des ſelven naems 't welck ſy beſproeyt. Voorts valt in dit boſch de jacht ſeer overvloedigh, want daer wort wildbraet gevonden van allerley ſoorte. De Koningen namen eertijdts alhier hun voornaemſte jacht-vermaeck, 't welck de burghten getuygen alom in dit geweſte geſaeyt, die daerom den toenaem voeren van *aux loges*, *Vitry aux loges*, *Neufville aux loges*, &c. Om dat de paerden, die in plaetſe der vermoeyde wierden aengebracht, gemeenlijck genoemt *de relais*, aldaer geſtalt wierden, waerom oock die burghten namaels ſeer vermenighvuldighden. Dit gantſche boſch ſtaet op ſeer goeden grond, waerom het afgehouwen in verſcheydene plaetſen, aen koren, wijn, en overvloed van andere vruchten, plaetſe gemaeckt heeft.

Orleans: Namen.

De ſtadt van Orleans wort van Iulius Ceſar en Ptolemeus *Genabum* genoemt; maer Strabo noemtſe τῶν Καρνήτων ἐμπόριον; den naem, dieſe tegenwoordelijck voert, heeftſe miſſchien ontfangen van d'oude Aulerci.

Palen.

Ten Zuyden heeftſe Sologne; ten Noorden wortſe van haer boſch omcingelt. Hare landouwe loopt uyt tot in Sologne en tot in 't landſchap van Gaſtinois; wat 'er over is, dat is het waerachtige Beauſſe. Deſe allerluſtighſte ſtadt vertoont ſich op eenen ſeer vrolijcken heuvel van de Loire. Sy draeght in haren ſchoot een ſeer aengenaem eyland beplant met ſchoone boomen, van welcke ſy eenen lieffelijcken lommer treckt, aen d'andere ſijde wortſe verciert met hoovaerdige gebouwen. 't Eyland wort aen de ſtadt gehecht met eene brugge, de ſtadt ſelve volght de figure na van eenen geſpannen boge, welcks koorde na 't zuyden ſtreckt, daerſe namelijck de Loire aenſiet; maer aen d'andere ſijde wortſe ſachtelijck omgekromt.

Sy ontfangt hare beſoeckeren door thien poorten, en heeft groote voorſteden, de vervallingen van hare oude muuren ſijn noch overigh. Deſe ſtadt heeft veel toegenomen ſe-

GOUVERNEMENT GENERAL
DV PAYS
ORLEANOIS.
NORMANDIE.
ISLE DE FRANCE.
BRIE.
LE MAINE.
PERCHE.
BEAUCE.
GASTINOIS.
ORLEANOIS.
BLAISOIS.
TOURAINE.
ANJOU.
LOUDUNOIS.
RAINE.
BERRY.
NIVERNOIS.
POICTOU.
SAINTONGE.
ANGOUMOIS.
MARCHE.
LIMOSIN.
MER DE GASCOGNE.
Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
Milliaria Gallica communia

dert het oorlogs-onweer der Engelſchen: want ten tijde van Karel den Sevenden is die omvang begonnen, met welcken ſy nu omringt wert. De ſtraten der oude ſtadt ſijn enge, maer die in de nieuwe geſien werden, ruym en breedt: ſy heeft gemeene koopmerckten, op welcke wijn en koren in 't gemeen verkocht werden. Het kaſteel of 't hof der juſtitie en is wel niet ſchoon of aerdigh, maer aenſienlijck wegens ſijne oudtheyt. De ſtadthuys-toren draeght een uurwerck van meer als tachtigh-duyſent ponden ſwaerte. Daer ſijn in de ſtadt 22 parochiale kercken, van welcke vier aen ſoo vele collegiale kercken ſijn gehecht, behalven de Kloosteren en Conventen der Religieuſen van beyderleye ſexe.

De kercke des H. Kruys.

De Cathedrale kercke van 't heylige kruys wort gelooft geſticht te ſijn geweeſt van eenen der eerſte Biſſchoppen van Orleans van den jare 360, en wiert met ſeer rijcke vercierſelen begiftight van den Arriaenſchen Keyſer Conſtantius, waer af d'oorſaecke verhaelt wort in d'oude geſchriften deſer kercke en Abdye: Sy wort getelt by die kercken, die van Chriſto ſelve geheylight ſijn geweeſt, als die van S. Denys in Vranckrijck, van S. Severijn te Bordeaux, en van Arles in Provence.

Deſe kercke is dickmael vernielt, dickmael oock wederom herbouwt geweeſt, voornamelijck onder Koning Robert, doen de ſtadt ſelve t'eenemael afbrande. Hendrick de IV hadde de ſelve wederom begoſt t'herſtellen op de ſelve grondtveſten, welck begonnen werck Lodewijck de XIII vervolght heeft. Deſe hooftkercke is vereert met vijftigh Canoniſyen. Daer ſijn noch andere Collegiale kercken, te weten, die van S. Aniaen, van S. Pieter der maeghden, van S. Pieter in 't punt, van S. Avitus. Oock is 'er eene kercke van S. Salvator geſtelt in de plaetſe der Ioodſche Synagoge, die uyt Orleans verdreven wierden in 't jaer 1184.

De ſtadt heeft vol op van dingen noodigh tot onderhoudt des levens, en voornaemlijck van wijn, die verſamelt wort uyt d'omliggende landouwe, en geſtelt wort by de beſte van Vranckrijck; doch en wort voor de geſontheyt niet goet geacht: ſulcks dat 'et verboden is (ſoo men ſeght) den Koning daer van voor te dienen. Hy wort nochtans uytgevoert door hulpe van de Loire, en daer na overzee gebrocht in verſcheydene provintien van 't Noorder-Europe, ſijnen naem van de ſtadt ontleenende. De wandelingen buyten de ſtadt vallen ſeer vermakelijck tuſſchen de wijngaerden, die nu door groenende tuynen, nu door fruytdragende boomgaerden, nu door vruchtrijcke koren-ackeren worden onderſcheyden.

Het Wijn-land gelegen rondom de Stadt van Orleans, heeft twee-en-twintigh parochyen; en waerlijck 't is eene ſeer bewoonde landouwe: want eenige deſer parochyen, *Ingre* namelijck en *Olins*, tellen meer als twee duyſent huyſgeſinnen; ſulcks dat indien de huyſgeſinnen des gantſchen Wijn-landts tot een wierden geſmolten, ſy ſouden eene ſeer machtige ſtadt uytmaken: hier vertoonen de land-huyſen eene meer als gemeene aerdigheyt.

Orleans, aenſienlijck door eene doorluchtige Overheyt, heeft eenen Meyer met tien Burgermeeſteren of Schepenen; oock eenen Maerſchalck, en eenen Opſiender van bruggen en ſtraten, en eene gelt-munte. Maer wat aengaet de Vooghdye van Orleans, die ſtreckt ſich uyt ſoo breet en verre, datſe gerekent wert onder de grootſte juriſdictien van geheel Vranckrijck. *Regeringe.*

Sy geniet een ſuyvere en ſachte lucht; bynaer het gantſche geweſte doet ſich op in eene ſchoone vlackte, en vloeyt over van koren, wijn, vruchten en fruytdragende boomen. d'Ingeſetenen ſijn ſeer beleeft en vriendelijck, ſterck, arbeydſaem, genegen tot koophandel; maer die met vreemdelingen niet en hebben omgegaen, ſijn rouw, korſel, en de ledigheyt al te ſeer toegedaen. Doch de groote menighte der koninclijcke Officiers heeft deſe hardigheyt van ſeden verſacht; maer hier door is d'overdaet ingekropen, daerſe te voren ſpaerſaem waren, en hunne ſaken gade ſloegen. *Hoedanigheyt.* *Seden.*

D'aerdigheyt der Franſche tale bloeyt in deſes ſtadts midden, als oock binnen Bloys in ſulcker voegen, datſe lichtelijck de kroone ſpannen boven alle andere. Hier uyt is Orleans den Franſchen, dat eertijdts Athenen den Griecken was. De jonge dochteren voornaemlijck poogen de ſelve te verçieren, en trachten met jalouſye ſulcks uyt te munten in de ſelve, datſe ſich derven beroemen Pindarus uyt te drucken of na te ſpelen, datſe *Pindarizer* noemen: 't welck oock Merula aengeteeckent heeft in de beſchryvinge van Orleans. Deſe aerdigheyt evenwel wort verleelijckt door een of twee beteeckenende en met-beteeckenende geluyden, gebruyckt in d'uyterſte deelen der ſtadt, alwaer ſy eene andere en ruwere wijſe van ſpreken hebben, werdende de lange *e* verandert in *a* op de Doriſche wijſe, voornaemlijck ontrent de poorte *Banniere*, 't welck den inboorling niet lichtelijck afgeleert, maer van den vreemdeling, des vermaent ſijnde, lichtelijck vermijt wert. *Tale.*

Door eenen ſoo grooten overvloet van alle dingen by ons in 't voorbygaen aengeroert, is deſe altijdt eene ſeer ſchatrijcke ſtadt geweeſt; welcks rijckdommen oock door den koophandel dapper ſijn vermeerdert en opgehoopt. In 't gantſche Hertoghdom van Orleans en wort geene vaſte of ſtercke plaetſe gevonden; alleenlijck Orleans is van alle tijden machtigh geweeſt, omcingelt van brave muuren, bewoont van dappere inwoonderen, en voormaels heeft 'et d'aenvallen van Attila kloeckelijck en onverſettelijck 't hooft geboden. *Rijckdom.* *Krachten.*

Seer vele quaden heeft deſe ſtadt deurgeſtaen. Op dat ick d'oudere verſwijge, ſy wiert van Attila ſeer eng en ſtrengelijck belegert, en byna geperſt tot overgevinge: maer door de deucht en dapperheyt harer burgeren, oock door de hope van den byſtandt, dieſe verwachtede van Ætius, Merovæus en Theodoricus, heeftſe alle geweld mannelijck uytgeſtaen; oock hebben (meent men) de gebeden des heyligen Aniani, te dien tijde Biſſchop van Orleans, grootelijks gedient tot hare behoudeniſſe. Siet hier van Sidon. Apollin. 8, *Epiſt.* 16. In wiens name en gedachte-

dachteniſſe, na 't volmaken des kloosters, een tempel gebouwt wierde, heden *S. Aignan* geheeten. Oock en heeftſe geene mindere ſtormen deurgeſtaen van d'Engelſchen, onder de regeringe van Karel den VII, in 't jaer 1428, als de Maegd van Orleans, van welcke wy ſtracx ſpreken ſullen, haer te hulpe quam, en ontſette. Gelijcke belegeringe heeftſe geleden in den jare 1563, van François Hertogh van Guiſe, uyt name van Koning Karel den IX. Welcken Hertogh door Poltrot ſchelmachtelijck omgebracht ſijnde, ſoo wiertſe by verdragh van de belegering ontſlagen: waer over de nieuwe hiſtorien dienen ingeſien.

Als de Monarchye voormaels verdeelt was onder de kinderen van den Grooten Clodoveus, was Orleans een ſtoel en tijtel van een ſeer machtigh Rijcke, en behelſde vele provincien haer onderworpen; maer daer na tot een Hertoghdom opgerecht ſijnde, wierd 'et den Koninckliycken kinderen als een eygendom en vaderlijcke gifte toegeweſen. 't Heeft vele Caſtellanyen, van welcke d'eerſte is die van Orleans ſelve, gemeenlijck genoemt *le Chaſtelet d'Orleans*; de tweede *Lorris*; welcke ſtadt in 't boſch van Orleans ooſtwaert gelegen is; de derde *Yenville*, een aerdigh ſtedeken met muuren omringt tuſſchen Orleans en Chartres; de vierde, *Baugency*, vereert met den tijtel van Graefſchap; 't is geplaetſt op eenen heuvel der Loire, en ſpant eene brugge voor ſich uyt, geſtut van 22 bogen; de vijfde Caſtellanye is *Chaſteau-renard*; de ſeſte, *Boiscommun*; de ſevende, *Yeure-le-Chaſtelle*; d'achtſte, *Chaſteau-neuf*; de negende, *Vitry*, de thiende eyndelijck *Neuf-ville-aux-loges*.

Het Bailjouwſchap van Orleans ontſtaet en beſtaet uyt d'alree opgetelde Caſtellanyen, gelijck oock uyt de volgende; namelijck, *Pluviers*, vermaert door een koren-marckt; *Meun*, geen onedel ſtedeken, en door 't Collegie van 20 Canonicken aenſienlijck; *Artenay*, *Toury*, *Angerville*, &c.

Kaſteelen. De Paleyſen, Kaſteelen en beroemde Edellieden huyſen van dit geweſte worden aldus getelt: *Laz*, een oudt erfdeel van 't huys van Bourbon; *Doiſy*, *Malsherbe*, *Chaſteau-neuf*, *Chenaille*, *Chamerolles*, *Chemant*, *Acheres*, *Rouchemont*, *Montpipeau*, *Huiſſeau*, *Fontenaille*, *Avalé*, *l'Orgé*, *Duyſet*, *Lornay*, *les Gaſchetiers*, *Duilly*, *Fontpertuis*, &c.

Wegen. Buyten de poorten van Orleans, werwaerts ghy oock uytgaet, ſijn de wegen ten minſten twee of drie mijlen verre beſtraet met harde keyen. De riviere de Loire van hier voortloopende, maeckt tot Nantes toe verſcheydene ey-

Eylanden. landen, te weten, *Roſelin*, en 't gene den name draeght van de *Ganſen*, gemeenlijck genoemt *l'Iſle aux Oyes*, 't welck een mijle groot is in ſijnen omgang; daer na 't eyland *de Baugency*, uytgeſtreckt tot acht hondert treden; maer 't gene voor Chaumont ligt, is twee hondert treden uytgebreyt: ghy ſult 'er alomme meer andere vinden, ſoo ghy 't geleyde der Loire komt te volgen.

Daer ſijn t'Orleans vijf Concilien gehouden der Franſche kercke: oock ſijn 'er vele Koningen ingewijd, namelijck Karel de Kale, Robert, en Lodewijck de Vette. Het Biſdom ſtreckt ſich ſoo verre niet uyt, als 't Hertoghdom of de Vooghdye ſelve: want het en heeft maer twee hondert en tachtentich Parochyen, dartigh Prioraten, elf Collegiaten, en vijf Abdyen.

Oock en dient niet ſtilſwijgende voorbygegaen het byſonder en uytnemende privilegie der Biſſchoppen van Orleans, door 't welcke ſy vermogen op den dagh van hunne eerſte feeſtelijcke inkomſte in de ſtadt, alle d'opgeſlotene in ſtadts-gevangeniſſen dadelijck t'ontſlaen; en 't welck wonder is, Nicolaes Nets, Biſſchop der ſelve ſtadt, ſich op deſe macht vertrouwende, als hy in 't jaer 1632 ſijne feeſtelijcke inkomſte dede, ontſloeg 'er vier hondert en elf uyt de gevangeniſſe. In deſe pompe ſijn vier Baronnen uyt dit Biſdom gehouden den Biſſchop op hunne ſchouderen te dragen tot in ſijnen Biſſchoppelijcken ſtoel.

d'Academie of hooge Schole van Orleans is *Hooge Schole.* ſeer oud; en de Collegien of oeffenplaetſen der kercken en kloosteren ſijn in alle eeuwen ſeer vermaert geweeſt. De Koning Guntran op ſijne eerſte intrede in de ſtadt, wiert tot een goet voorteecken ontfangen in Hebreeuwſche, Grieckſche en Latijnſche tale. Deſe Academie bloeyde al ten tijde van Lodewijck den Heyligen; en in 't jaer 1230 quam S. Richard, Biſſchop van Groot-Brittannien in 't klooſter der Dominicanen in de Theologie ſtudeeren. Dat meer is Paus Bonifacius d'Achtſte ſond ſijne Decretalen derwaerts in 't jaer 1298, om in deſelve Academie voorgeleſen te werden. Deſe Academie is beroemt, en gehanteert van de Duytſchen, die aldaer eenige privilegien genieten; en voornamelijck ſich derwaerts aen begeven om de Franſche tale te leeren, alwaer ſy oock eenen Voorſpraeck hebben van hunne natie, oock boeckkamer en borſe aen hunne natie eygen, gebruycken; en jaerlijcks op ſekeren geſtelden dagh met feeſtelijcke pompe door de ſtadt trecken, dragende een vaenken of ſtandaerd, waer in een Arend, het merck des Keyſerrijcks, geſchildert ſtaet. De ſtraten nettekens geplaveyt met kleyne vierkante ſteenen, en brengen den wandelaren gants geene vuyligheyt aen.

Daer ſijn vele groote en kleene marckten, van welcke de voornaemſte ſijn *la place de l'Eſtappe*, *le Martroy*, (alwaer de miſdaders geſtraft worden, waer aſſe gelooft wort den naem ontleent te hebben) *S. Aignan*, *les Mottes*. Eenige worden beſchaduwt van ſeer breedt-getackte boomen: 't welck boven alle andere dingen der ſtede van Orleans een onvergelijckelijck vermaeck ſchijnt toe te brengen.

In deſe allercierlijckſte ſtadt worden ontelbare andere ſaken gevonden, maer de wonderen der natuure, der konſte en der koſtelijckheyt verlatende, laet ons overſtappen tot die van de Voorſienigheyt, en Orleans aldus gepreſen hebbende, gelijck het dubbel over verdient, ſoo ſullen wy ons verhael tot wat anders wenden.

De brugge van Orleans vertoont een byſonder en verhaelwaerdigh gedenckteecken van Godtvruchtigheyt, te weten, de beeltenisſe der allerheylighſte Maegt, houdende Chriſtus, afge-

daen van den kruyce, tuſſchen hare armen: aen welcks eene ſijde ſich heel gewapent vertoont het beelt van Koning Karel de VII: aen d'andere dat van de Maegd oock t'eenemael gewapent, ſittende op hare knien met t'ſamengevouwen handen als biddende, en hebbende 't hayr geſlingert over de ſchouderen; deſe is van hare ouderen Ioanna genoemt geworden, en in 't gemeen *Ieanne d'Arc*; maer wegens hare doorluchtige daden en uytnemende feyten heeftſe den heerlijcken en vermaerden name verworven van *de Maegd van Orleans*. Deſe dochter (ſeg ick) een ongemeen wonder der Voorſienigheyt, die de Koninckrijcken met eenen wenck regeert, geboren van arme ouderen, en opgebroght tot ſchaephoeden, komt by Koning Karel de VII, in 't heetſte der Engelſche oorlogen, Orleans vaſt belegert, en alle hope byna verloren ſijnde, en belooft hem byſtant te brengen van den Hemel, 't welck ſy oock volbroght heeft: want korts daer aen heeft ſy ſeven duyſent Engelſchen ter nedergeleyt, t'ſeſtigh van hunne ſterckten ter aerden geſlecht, en endelijck Orleans ontſet; tot eeuwige gedachteniſſe van welcke wonderlijcke verloſſinge, de danckbare borgeren van Orleans de geſeyde beelteniſſe op hunne brugge hebben geſtelt. Den lof der ſtadt heeft Iul. Scaliger ten naeſten by op deſe wijſe geſongen:

De Maegd van Orleans.

't Hooft van een machtigh Rijck kan Orleans niet weſen,
Sy deê dan datſe moght, en wierdt 'er 't herte van.
Bellone geeft haer macht, 't Hof worden uytgeleſen.
Geen' konſt, geen' wetenſchap, die haer ontſchuylen kan.
Soo heuſch is haer vernuft, ſoo wijs, ſoo waerd te prijſen.
Van 't geen ſy niet en kent, voert Galliën geen' kout.
De Vader, die den rey op 't ſpits aen voert van Nyſen,
Broght of van hier, of hier ſijn' giften menigvoud.
Sy laet in haer niet kleens, niet onverhevens blijcken:
't Volck ſelf draeght eenen moed, gelijck een Prins, ſoo vry.
Stadt, die u niet en wijckt, en ſal voor niemant wijcken.
Ghy hebt voor niemant oock te wijcken, als voor dy.

SOLOGNE.

Namen. SOlogne noemen de Schrijvers met verſcheydene namen, te weten, *Sigalaunia*, *Siligonia*, om dat 'et rogge voortbrenght, en *Sabulonia*, om dat 'et overvloeyt van ſand.

Palen. Het begint ten naeſten-by van de bruggen van Gyen, en loopt voort tot de riviere de *Cher*, en beſlaet het gantſche zuyder-geweſte van

Vytbreydinge. Orleans over de Loire. Sijne lengte is ontrent van veertigh, ſijne breedte van achtien mijlen.

Het wort bevochtight van vele, doch onbevaerlijcke vloeden; de voornaemſte ſijn *Loiret*, *Couſſon*, *Beuvron*, en *la Sauldre*. De Loiret ontſpringt eene mijle van Orleans; en ſijn oorſprongh vloeyt over van eene ſoo groote menighte waters, dat hy een ſeer groot lack maeckt, bequaem om oock geladene ſchepen te dragen; maer aengeſien hy maer en loopt tot twee mijlen verre by de wijnbergen, ſoo en dient hy maer alleen om meulens om te drijven. Deſe vloed is eenige geſtoortheyt onderworpen, gelijck als de grootſte ſtroomen; ſulcks dat hy bynaer het gantſche geweſte met ſijne golven overloopt; niettemin hy is ſeer viſchrijck, en pronckt met de wittigheyt der inſwemmende ſwanen. Niet verre van daer ſijn de rivierkens *S. Cyre* en *Cobray* die ſich na de Loiret ſpoeyen. De heuvel, die over deſe riviere hangt, is beſaeyt met heerlijcke huyſingen, alwaer oock is d'aenſienlijcke wooninge *du Pontil*. Daer ſijn in deſe landſtreke noch andere rivieren, te weten, *Couſſon*, *Canle*, *Beuvron*, *Sauldre*, onder welcken name eene dubbele riviere verſtaen wort, *Neere*, *Berenjon*, *Reze*, &c.

Steden. Remorantin. De voornaemſte ſteden ſijn *Remorantin*, *Gergeau*, *Suily* en *Aubigny*. Remorantin ſit aen den vloet Saldre, 't is eene fraye ſtadt, die vereert is met een kaſteel, en roem draeght op een ſeer aenſienlijck Collegie van Canonicken. d'Inboorlingen maken en verhandelen lakenen, die ſeer gepreſen ſijn. *Gergeau*, eene ſtadt genoegh *Gergeau.* bekent om hare gerieffelijcke brugge, waer langs men aldaer de Loire paſſeert, blinckt oock door een Collegie van Canoniken. *Sully*, een Hertoghdom en Pairſchap, gelegen aen den boord der ſelve riviere, munt uyt door de ſelve waerdigheden. *Aubigny ſur Neere* is een ſtedeken van muuren omringht, en geſterckt met een kaſteel. *Clery*, eene burght van Sologne, light vier mijlen van Orleans, alwaer eene ſchoone kercke is van de Maegt Maria, welckers Canoniken de heerſchappye der plaetſe beſitten.

Hoedanigheyt. Dit geweſt is liefelijck genoegh; want het is beſet van boſſchen, beſproeyt van bronnen en beecxkens, vruchtbaer van aerdrijck, 't welck voornameljck voortbrengt ſeer goeden rogge, overvloeyt van weyden, en vol op heeft van allerley ſoorte van wildbraed, uytgenomen van vogelen; de bouw-lieden maken voornaemlijck hun werck van 't voeden van kudden van groote beeſten. Sy ploegen alleenlijck met oſſen, en doorſnyden den acker met ſeer grooten arbeyt; want ſy doordringen 't aerdrijck heel diep, en verheffen 't, om 't water te vermijden; ſy ſpannen negen oſſen voor eenen ploegh. De locht is hier gants ongeſont, oock ſijn 'er de wateren niet heylſaem, maer ſwaer; 't welck miſſchien d'oorſake is, dat d'inwoonderen ten meerendeele bleeck of loodachtigh van tronie ſijn: niettemin 't geweſt ſelve is wel bewoont.

Seden. D'Inboorlingen letten met alle ſorghvuldigheyt op hunne huys-ſaken, ſy overwegen en wickenſe diepelijck, makenſe met niemandt gemeen, en geven ſich naulijcks bloot aen hunnen naeſten. 't Is een gemeen ſpreeckwoort: *De Sotten van Sologne en worden niet bedrogen als tot hunnen profijte.* In 't Franſch: *Niais de Sologne, qui ne ſe trompent qu'à leur profit.*

Puiſaye. De landſtreke van Puiſaye is van de verkieſinge van Gyen, maer van de Generaliteyt van Orleans, wiens Gouverneur ſy onderworpen is; S. Fergeau is de hooftſtadt der ſelve: ſy begrijpt noch vele andere plaetſen, namelijck *Toucy*, *Perreuſe*, *Treigny*, &c. van hier ontſpringen vele rivieren, te weten, de *Chenille*, *Mezille*, *Bourdon*, *Ouayne*, &c. Maer wat ons voornemen aengaet, van Sologne genoegh.

Het Hertoghdom
NEVERS.

Biſdommen.

NDer het Hertogdom van Bourgondien plegen drie Biſſchoplijcke ſteden gereeckent te worden, welcke onder het gebied van het Parlement te Parijs ſtaen, te weten, Nevers, Auxerre, Maſcon. De eerſte heeft den tijtel van Hertoghdom, wiens landt (*Duché de Nivernois*) ſich wijt en breet uytſtreckt, en bewatert wordt met drie ſcheeprijcke rivieren, de Yonne, Allier, en Loire. De inwoonders geneeren haer met vee; het landt draeght weynigh koren, en byna geenen wijn: maer heeft yſer-mijnen, en ontrent de ſtadt S. Leonard ſijn oock ſilvere aderen gevonden. Men gebruyckt hier veel ſteenkolen, welcke niet verre van de ſtadt Deſize gegraven worden.

Inwoonderen. Vruchtbaerheydt.

Grenſen. Nivernois paelt in 't noorden aen Auxerrois, in 't ooſten aen het Hertoghdom Burgundien, in het zuyden aen Bourbonnois, en in het weſten aen Berry.

Steden. In dit Hertoghdom ſijn vele ſteden, waer van dertien heel oudt, als Nevers, Deſize, Clamecy, Moulins les Engilbers, S. Pierre le Mouſtier, S. Saulge, Luzy, Premery, Corbigny les S. Leonard, Donzy, Dreux, Antrain, S. Sauveur en Puiſaye; de reſt is ſedert hondert jaren herwaerts met muuren beſloten, als Tannay, Dornecy, Suryonne, Champagne, Amazy, Aſnan, Coruol l'orgueilleux, Billy, Eſtais, en meer andere.

Nevers. Nevers is de hooftſtadt van 't Hertoghdom, wien juriſdictie en gebied ſich uytſtreckt over dertigh Caſtelleynſchappen. Nevers is Cæſar oock bekent geweeſt, die in ſijn eerſte boeck aldus van de ſelve ſchrijft: *Noviodunum* was een ſtadt van de Æduen, aen de kant van de riviere de Loire op een ſeer bequame plaets gelegen, &c. En op dat niemandt twijfele, dat de ſtadt, welcke aen de riviere de Loire leyt, en nu gemeenlijck Nevers genaemt wort, is de ſelve die Cæſar *Noviodunum* heet, wort ſulcks klaerlijck beweſen uyt een ſeecker regiſter der Provincien van Vranckrijck, welck by den treffelijcken Rechts-geleerden Jacobus Cujacius is gevonden, waer in duydelijck ſtaet *Noviodunum Nivernenſium*. Antoninus noemt het *Nivernum*, in de wegh die van Autun naer Parijs leydt. Het is een ſtadt, welcke rondtom met ſtercke muuren, hooge torens, en diepe graften omcingelt en verſterckt is. Aen het ooſten loopt de Nievre, van welcke de ſtadt haer naem heeft, daer twee kleyne bruggen over liggen, en valt terſtont in de Loire. Aen het zuyden loopt de Loire langs de ſtadts muuren, daer een ſchoone brugge over leydt van vierkante ſteenen gemaeckt, met twintigh bogen. Aen het noord-en weſt-eynde ſijn verſcheyden fonteynen, uyt welcke men oock water in de ſtadts graften kan leyden. Nevens de hooftkerck, ter eeren van S. Cyrus gebouwt, daer 't Biſſchops-hof aen vaſt is, leyt oock het kaſteel en paleys der Hertogen van Nevers. Buyten aen de ſtadt ſijn weynigh ofte geen voorſteden, welck nochtans andere ſteden van Vranckrijck gemeen is; daerom is Nevers oock ſtercker, en te min de lagen der vyanden onderworpen. Nevers is ſo een oude ſtadt, en op ſoo bequamen plaets in het Hertoghdom Nevers gelegen, dat men met recht wel mach ſeggen, dat het de ſelve is van welcke Cæſar in ſijne hiſtorien vermaent met deſe woorden: Hy verwoeſt de ſtadt *Genabum*, (dat is Orleans) en verbrantſe, deelende den roof onder de ſoldaten; hy ſcheept het Leger over de Loire, en komt aen de grenſen van Berry. Vercingetorix, de aenkomſt van Cæſar vernemende, heeft van de belegeringe opgehouden, en is Cæſar te gemoet getrocken: hy hadde voor-genomen de ſtadt van Nevers, op ſijnen wegh gelegen, te vermeeſteren, &c. Siet hoe hy, treckende om de ſtadt Gergoie, die belegert was, te ontſetten, van Noviodunum verreyſt is, welcke ſtadt geen andere kan geacht worden te weſen, dan die, de welcke nu Nevers genaemt wort, en aen de Loire gelegen is, recht op den wegh waer langs Cæſar moeſte komen; alwaer hy, niet tegenſtaende hy meeſter van de ſtadt was, vreeſende van het Franſche leger qualijck onthaelt te werden, dewijl hy nu alreede de ruyterye ſagh tegens hem aenkomen, de ſtadt verliet. Noch hedensdaeghs ſiet men op de wallen der ſtadt een oudt groot en breet bolwerck, ſoo hoogh als de ſtadts muuren. Dat Nevers de ſtadt is, die Cæſar *Noviodunum* heet, ſchrijft Aimo Monachus, in het beginſel van ſijne hiſtorie, daer hy de Franſche ſteden telt, met ronde woorden.

Oudtheydt.

Van de rivieren die door dit Hertoghdom Nevers loopen, is de Loire de voornaemſte, die ſijn begin heeft in Velay, komt voorby Bourbon in het Nivernois, beſpoelt Deſize en de hooftſtadt, met noch ſommige andere, en loopt voorts naer Orleans, Blois, Tours, en Nantes, tot in de groote zee. Ontrent een

Rivieren.

NIVERNIVM DVCATVS, Gallicè DVCHE DE NEVERS.

Septentrio

Meridies

Occidens

Oriens

PARTIE DE LA SOVLOGNE.

PARTIE DE L'AVXERROIS

PARTIE DE LA BOVRGOGNE

PARTIE DV BERRY.

PARTIE DV BOVRBONNOIS.

Morvant.

Milliaria Gallica

Amsterdami, Apud Guilielmum et Johannem Blaeuw.

mijle beneden Nevers loopt Allier, de seer vermaerde riviere van Auvergne, in de Loire, welcke plaetse Conflans genoemt wort, van de t'samenloopinge deser twee rivieren. De Yonne komt uyt't geberghte van Morvant, scheyt de Bisdommen van Nevers en Autun, en grooter geworden door de Chore, valt hy te Monstereau in de Seyne. De andere rivieren sijn Nievre, daer de stadt en het lant sijnen naem van heeft, de Alaine, Quenne, Andargue, Ysseure, Cressonne, &c.

Regeering. Aymo Monachus verhaelt, dat over de gemelde stadt en het Hertoghdom van Nevers,

Graven. in het beginsel Graven, uyt den naem der Koningen, geregeert hebben, welcke daer nae de possessie en heerschappye, door lang gebruyk, aen haer selven trocken en behielden; en dat, door het verloop der tijden, dese Graeflijkheyt tot een Hertoghdom is verheven; waer van den eersten Hertogh was Françoys, de sone van Karel van Nevers, en Maria van Atrecht, welcke tot gemalinne gehadt heeft Margareta van Bourbon, dochter van Karel de I, Hertogh van Vendosme. De jaerlijcksche historien van Vranckrijck melden, dat Philips Grave van Nevers, Rhetel, en Estampes, sone van Philips de Valois Hertogh van Bourgognen, met sijn broeder in den slagh van Azincourt bleef, en tot erfgenamen gehadt heeft sijn twee sonen, Karel in het Graefschap van Nevers en Rhetel, en Ian in 't Graefschap van Estampes; welcke, als sijn broeder sonder kinderen gestorven was, de andere Graeflijckheden oock ge-erft heeft. Dese heeft by drie vrouwen verscheyden kinderen gehadt, die al gestorven sijn, uytgenomen een dochter Charlotte, welcke getrouwt is met Iean d'Albret, en hem gebaert heeft Maria d'Albret, welcken ten houwelijck nam Karel van Cleef, sone van Ioan de II, Hertogh van Cleef: dese Karel wort de eerste Hertog van Nevers in de historien genoemt: wiens sone was Françoys, de tweede Hertogh van Nevers. Dese hadde van sijn gemalinne Margareta de Bourbon, de dochter van Karel de I, Hertogh van Vendosme, François den derden Hertogh van Nevers, Grave van Eu, welcke sonder kinderen na te laten in de slagh van Dreux gebleven is, in't jaer onses Heeren 1563. Iacob, Marckgraef van Ile, de vierde Hertogh van Nevers, is oock sonder kinderen gestorven; Henrick, de vijfde Hertogh van Nevers, is mede, gelijck sijne broeders, sonder kinderen overleden; desen is gevolght sijn suster Henriette, de seste Hertogin van Nevers, die trouwde met Lodewijck Gonzaga, Marckgraef van Mantua, waer door het Hertoghdom van Nevers aen hem gekomen is: uyt dat houwelijck is geboren Karolus Gonzaga van Cleef, de sevende Hertogh van Nevers, &c. den welcken de sonen van groote Princen en Heeren, als een exemplaer en voorbeeld, behoorden nae te volgen; want hy verscheyde landen en Republijcken, seer voorsichtigh en geluckigh, deurgereyst heeft, en de manieren en policien van diversche natien deursien, eer hy sich tot het gouvernement des Hertoghdoms heeft begeven. Nu voor weynigh jaren is, door het overlijden van Vincentius Gonzaga, Hertogh van Mantua, dat Hertoghdom op dese linie vervallen, waer van breeder nevens de kaerte van Mantua.

Hertogen.

Het Hertoghdom
B E R R Y.

Palen. HEt Hertoghdom Berry, *Ducatus Bituricenſis*, en in het François *Duché de Berry* geheeten, grenſt in 't noorden aen Sologne, een deel van Neder-Beauſſe, van welck het door de rivieren de Saudre en de Cher afgeſcheyden wort; in 't ooſten aen Hurepois, Nivernois en Bourbonnois, alwaer 't gelimiteert wordt door 't beecksken la Faye en de riviere de Loire; in 't zuyden leyt Limoyſin, alwaer de riviere Creuſe vliet; en in 't weſten wordt het van Poictou en Touraine door 't waterken Clery afgeſondert.

Vruchtbaerheyt. Dit landt is van koorn, wijn, en alderhande nootdruftigheyt ſeer vruchtbaer, en inſonderheyt van vee, 't welck door geheel Vranckrijck gedreven wordt.

Oude volckeren. Alhier hebben eertijts de *Bituriges*, die men *Cubos* noemde, haer woon-plaetſe gehad, als Strabo, Ptolemæus, en meer andere getuygen; want de *Bituriges* waren tweederley, met toenamen onderſcheyden, als *Bituriges Cubi*, welcker hooft-ſtadt was *Avaricum Primæ Aquitaniæ*, en *Bituriges Vibiſci* oft *Viviſci*, welcker voornaemſte ſtadt was *Burdigala Secundæ Aquitaniæ*; deſe beyde waren vrye ſteden onder den Romeynen, als Plinius meldt: *Civitas Beturicum* ofte *Betorigorum*, ſoo als ſy in *Notitia Provinciarum* geheeten wordt, light in *Aquitania prima* ofte *ſexta Viennenſi*. Van den naem deſes volcks heeft Ioannes Calamæus veel geſchreven, en de Hiſtorie der *Biturigum* in ſes boecken vervat.

Regeeringe. Als Hugo Capet in Vranckrijck heerſchte, wierden die van Berry van eenen Godefrid in name des Konings geregeert; van den ſelven ſoude geſproten zijn die Harpinius, die van Koning Henrick de I het Graefſchap van Berry gekoft heeft; en als hy (niet lange daer nae) met andere Princen en Heeren, voornemens was naer 't heylige land te trecken, heeft hy 't wederom verkoft aen Koning Philips de I, om het met de kroone te vereenigen: eenige jaren daer nae heeft Iohan van Valois van ſijnen vader Koning Iohan, dit Graefſchap (toenmaels tot een Hertoghdom verheven) te leen ontfangen, en ſtervende ſonder manlijck oir te laten, is dit Hertoghdom wederom aen de kroone van Vranckrijck vervallen. Karel de VI, Koning van Vranckrijck, die ſeer veel kinders hadde, heeft het daer nae overgedragen aen ſijn ſoon Iohan, die, oock ſtervende ſonder kinderen, liet tot ſucceſſeur ſijnen broeder Karel; die zijnde nu al Koning van Vranckrijck gekroont, nae dat de houwelijcks-beloften, die tuſſchen Koning Henrick van Engelandt, en ſijn ſuſter Catharina waren gemaeckt, te niet gingen, en hem 't meeſtedeel van 't Rijck door d'Engelſchen ontweldight was, ſpotswijſe Koning van Bourges genoemt wierd. Nae deſen Karel regeerde ſijn ſoon Karel, broeder van Koning Lodewijck de XI van Vranckrijck; en nae hem heeft Margareta, ſuſter van Koning Franciſcus (die eerſtmael getrout was met Karel Hertogh van Alençon, en daer nae met Henrick d'Albret, Koning van Navarre) dit Hertoghdom van Berry van haren broeder tochts-wijſe beſeten en geregeert. Eyndelijck is oock Margareta, dochter van den ſelven Koning François, van haren broeder Koning Henrick de II met dit Hertoghdom begiftight, als ſy trouwde met Emanuel Philibert, Hertogh van Savoyen.

Hooft-ſtadt Bourges. De hooft-ſtadt deſes landts wordt van Cæſar, Antoninus, en van andere *Avaricum* geheeten, en nu ter tijdt Bourges: van *Ammianus* en andere *Biturigæ*: ſy wordt oock *Biturica*, *Bituricæ*, *Bituriga urbs* en *Biturica Civitas* genoemt; ſommige willen voorgeven, datſe *Avaricum* ſoude heeten, nae de riviere Eure, die daer aen-ſpoelt. Sy is gelegen in een ſeer genoeghlijcke landouwe, ſeer vruchtbaer van alderley gewas, als ooft, koorn, en wijn, oock aen menighte van beeſtiael en gevogelte. Deſe ſtadt is met vier rivierkens verrijckt, als Auvron en Aurette, aen d'een zijde, en Eure en Mole aen d'andere. Van wien deſe ſtadt gefondeert zy, is noch onſeker: de ſituatie der ſelver is eertijdts veel anders geweeſt, als tegenwoordigh, zijnde toenmaels aen de moraſſen gelegen, gelijck die ſeer ſtercke muuren, die aldaer noch bynae geheel in weſen zijn, van een ſeer vaſte materie, (ſoodanigh als alle oude Romeynſche wercken zijn) ſulcks genoeghſaem uytwijſen; beginnende by den tooren, die men den grooten tooren noemt, voorts ſtreckende door 't midden van S. Stephanus kercke, en door de ſtrate van S. Iean Champeſtre tot aen de Gordianer, en ſoo voorts aen de nieuwe poorte, die eertijdts nae S. Andries den naem hadde; daernae keeren ſy haer door de ſtrate van 't Amphitheatrum, die men gemeenlijcken *des Arenes* noemt, tot aen de poorte van Tours: van daer nemende haren keer naer de poorte van S. Paul, ſwaeyenſe allengskens wederom naer den voorgeſeyden tooren. Deſe ſtadt is daernae van Karolus Magnus, en andere, uyttermaten vergroot, ſoo dat ſy nu wel met de grootſte en aldervaſte ſteden van gantſch Vranckrijck vergeleken mach worden, zijnde van gedaente rondt, ſeer ruym en wijt, met tachtentigh hooge en dicke toorens beveſtight, onder welcke de boven-verhaelde, *La groſſe Tour* genoemt, de principaelſte is, van wegen ſijne ongelooflijcke dickte, zijnde rondt, ſeer hoogh, en rondtom met andere kleyne toorens, oock met een muur en diepe graft wel voorſien, onder de regeeringe van Philips de II Koning van Vranckrijck, ontrent het jaer onſes Heeren 1190. Men wil ſeggen, dat 'er noch een diergelijcke tooren was, doch nu al vernietight, daerom ſommige ſuſtineeren, dat deſe ſtadt *Bituris* is geheeten *à binis turribus*, dat is, nae twee toorens: waer van noch dit oude rijm is:

Turribus à binis, inde vocor Bituris.

Hier zijn XVII Collegiale, en ſoo veel Parochie-kercken. *Aertz-biſdom.* Sy heeft oock een Aertz-Biſſchop, en ſoo treffelijcken Uni- *Vniverſiteyt.* verſiteyt, dat 'er in heel Vranckrijck geen vermaerder is; die veel geleerde lieden heeft voort-gebracht, principael in de Rechten. Te Bourges is oock de hooghſte Vierſchare ofte Recht-banck van 't gantſche Hertoghdom, alwaer preſideert de opperſte Bailjou van Berry; aen deſen appelleert men, ſoo wel van de Rechten der ſelver ſtadt, als van de Magiſtraten van alle d'andere omliggende plaetſen en dorpen van Berry. Onder 't gouvernement van de Stadthouder ofte Gouver- *Gouvernement.* neur van Bourges, hoort de ſtadt Bourges ſelfs, met noch vijf andere plaetſen, als Yſſouldun, Dun le Roy, Vierzon, Mohun en Concreſſault. Onder de hooft-ſtadt Bourges worden gerekent de Graefſchappen Sancerre en S. Aignan, de Baronnye Montfaulcon, en ontrent 40 Caſtelleynſchappen.

Sommige ſeggen dat Sancerre deſen naem heeft van *Ce-* *Sancerre.* *rere*, die daer eertijdts ge-eert is, als oft men wilde ſeggen *Sacrum* ofte *Sacellum Cereris*, welcke derivatie de geleerde Latiniſten niet aennemen, maer noemenſe *Santodorum*. Eertijdts was deſe ſtadt een Graefſchap; en heeft in 't jaer 1573 ſoo een harde belegering uytgeſtaen, die de inwoonders tot ſulck een hongers-noodt bracht, dat ſy niet alleen honden, katten, paerden, ratten, muyſen, en mollen aten; maer oock hoornen, leder, perkement, en diergelijcke, jae, dat meer is, haer eygen vuylniſſe, en menſchen vleeſch. De Caſtelleynien onder haer hoorende, ſijn Sancerges, Beaufau, Chapelle d'Angillon, le Chaſtel de Boncard, Ialonges, Tarenay, Virdigny, Meneſme, Charentonnay, Brie, en andere.

Het Graefſchap S. Aignan heeft deſen naem van de Biſ- *S. Aignan.* ſchop S. Anian. De Baronnye van Montfaulcon, het welck *Montfaulcon.* ſoo veel te ſeggen is, als Valckenbergh, begrijpt de Heerlijckheden van Baugy en Gron, la Fane, Lyvron, Cony, Villabon, Seury, Marcilly, Marnay, Farges, Avor, Saligny, Percigny, Cru, Laſſay, Boisboſon, Nuiſſement, Villiers, Compoy. Hier zijn noch de Caſtelleynien Ays d'Angillon, Sury en Vaux, S. Soulange, S. Palais, la Salle du Roy, Bueil, Quantilly, Fomorigny, Francheville, la Chapelle, Nançay,

BITVRICVM DVCATVS. DVCHE DE BERRI.

Amsterdami Guilielmus Blaeuw excudit.

Septentrio

Meridies

Occidens

Orientis

SOVLOIGNE.

PARTIE DE TOVRAINE.

PARTIE DE PICTAVIAE PARISIS.

PARTIE DE BOVRBONNOIS.

PARTIE DE NIVERNOIS.

PARTIE DE LA MARCHE DE LIMOISIN.

Souloigne Biturigum

Brenne

Turribus a binis, inde vocor Bituris.

Milliaria Gallica

Drye, Beaulieu, Brecy, Bengy, S. Florent, Neufvy ſur Baranjon, Morthonnier, Marmaignes, Maubranches, S. Urſin, Tillay, Brilliers, Vatan, S. Satur, Lury, Eſtrechyes, Maulpas, Ville neufve, S. Crapaix, Aſcilly, Iuſſy le Chauldrier, la Corne, les Chaires, Vauvrilles, les Cloyes, en Bouge.

Yſſouldun. Yſſouldun is een Koninglijcke ſtadt en Bailjouſchap, onder ſich hebbende de Baronnye van Chaſteauroux, Ceracay met een kaſteel, S. Severe, Lynieres, aen welcke de Caſtellanye van Rizay annex is: Argenton, waer onder dat 'et Seneſchallaetſchap van Ravennes ſtaet, en de Vooghdye van Servignet.

Haer Caſtelleynien zijn Bourſſac, Chaſteau Meillant, Mareul, Neuffy, S. Sepulchre, Rully, Pauldy, Maſſay, Cahors, Perouſe, Chaſtellet, Maſſeuvre, Augurande, S. Chartier, le Palleteau, Bommieres, Moche Fully, Voullon, la Ferté, Nohant, Ville Dieu, Chaſtre, en Charroux.

Dun le roy. Onder Dun le Roy hoort, behalven andere Caſtellanien, de Baronnye *Pra dict Callaut*; Chaſteau-neuf by de riviere Choir, en S. Iulian.

Vierzon. De Koninglijcke ſtadt Vierzon heeft onder ſich de Heerlijckheden Champre, Motte d'Aiſy, Saragoſſe, Brivay, en Mery.

Mehun. De jurisdictie van Mehun zijn onderworpen de Caſtellanyen van Love en Foicy.

Concreſſault. Concreſſault ofte Concourſault, begrijpt Vailly, Argeny, Clemon, Beaujeu.

Rivieren. Dit landt wordt eensdeels doorſneden, en bevochtight met de rivieren de Loire, Sauldre, Eure, Cher, Theol, Indre, Creuſe, en eenige andere kleyne beeckskens.

Bergen. Boſſchen. Hier zijn geen vermaerde bergen; hier en daer zijnder boſſchagien, van welcke die van S. Robert en Lacenne de voornaemſte zijn.

Te Bourges zijn, behalven de 34 voornoemde kercken, noch vier Klooſters van de biddende Ordens: twee mans Abdyen, d'eene van S. Sulpicius, buyten de ſtadt, rijck en machtigh; d'andere binnen de ſtadt, van S. Ambroſius, die oock goet inkomen heeft; en drie vrouwen klooſters. Onlangs is daer van de Magiſtraet een Godts-huys geſticht, tot onderhoud van arme en gebrecklijcke menſchen. Onder de treffelijcke gebouwen (die hier veel zijn) is 't huys van Iacob Cordus, 't koſtelijckſte en heerlijckſte, die geleeft heeft ten tijden van Koning Karel de VII. Hier zijn oock de huyſen van de Alemannen, welcke eertijdts de Koninglijcke ſchatten bewaerden, eer de Miſſe oft Iaermarckt (die met grooten toeloop van de vreemde natien placht gehouden te worden) van daer naer Lyon getransfereert wierd. Binnen en buyten de ſtadt ſiet men noch een groote menighte vervallene gebouwen van ſeer konſtigh werck, daer dagelijcks veel antiquiteyten gevonden en uyt-gegraven worden, inſonderheyt op de plaetſe, alwaer eertijdts het Amphitheatrum geſtaen heeft.

Den Aertz-biſſchop van Bourges zijn onderworpen de Biſſchoppen, van Clermont, Rodes, Lymoges, Mende, Alby, Cahors, Caſtres, Vabres, Tulle in Limoſin, S. Flour; die van le Puy is geen Aertz-biſſchop ſubject.

Het Graeffchap

B L A I S O I S,

EN

P E R C H E C O M T É.

Naem. DE ſtadt Blois heeft den naem gegeven aen het Graefſchap, welck in het ooſt aen Beauſſe paelt; in het weſt met een deel aen Touraine en Maine; in het noorden met een deel aen Normandie omtrent Heurepois, en in het zuyden aen 't Hertoghdom Berry.

Palen.

De hooftſtadt Blois. De hooftſtadt Blois is ſeer out, ſchoon, en een van de rijckſte in Vranckrijck, vermaert ſoo om hare fraeyheyt, als datſe gelijck een moeder is van vele groote Princen en Heeren. Sy verciert den oever van de Loire, midts datſe gelegen is eensdeels op luſtige heuvelen, eensdeels in een vlackte. Het landt is rontom de ſtadt luſtigh en vruchtbaer van alle boomvruchten en granen, principael van tarwe en goede wijn, ſoo datſe geen deel van Vranckrijck hier in wijckt. Om ſijn ſchoonheyt is 't een plaetſe van welluſten, daer niet gebreeckt tot noodtdruft en vermaeck der menſchen. De klare fonteynen en ſchoone rivieren maecken dit lant ſoo aengenaem en geſondt, dat vele treffelijcke perſoonen, door raet der Medicijnen, hier komen om geſondt te worden, en oock haer wooningen te Blois verkieſen, om langer en ſonder kranckte te leven. Hierom is 't, dat der Koningen en Hertogen kinderen meeſtendeel in deſe ſtadt opgevoedt worden, en de Koningen van Vranckrijck hier dickmaels haer vertreck nemen; ſoo datſe, om deſe oorſaeck, de Koninglijcke ſtadt genoemt wordt.

Vruchtbaerheydt.

Hare oudtheydt. Maer hoewel deſe ſtadt en landouw rondtom ſoo luſtigh is, nochtans word in de oude hiſtorien geen mentie van de ſelve gemaeckt. Want de Schrijvers hebben meeſt van die volcken en ſteden geſchreven, daer de beleggers en verwinners eenige eere door verkregen. En al is de naerſtigheyt te prijſen van die ſeggen, dat Orcheze, twee mijlen van Blois, de kooren-ſchuur en proviantkamer van Iulius Cæſar geweeſt is, gelijck de overblijfſelen van de groote gebouwen noch te kennen geven; nochtans is naulijcks te gelooven, dat de fondamenten van die ſtadt eerſt in deſe plaetſe geleydt ſijn, om dat de oude Françoyſen gewoon waren haer ſteden te bouwen op rouwe, berghachtige, ſteyle, en moeyelijcke plaetſen om op te klimmen, gelegen by rivieren. Niet te min dat Blois een oude ſtadt is, kan men mercken uyt Gregorius Turonenſis, daer hy ſeyt, dat in 't jaer onſes Heeren 560, als Koning Gontrandus, Iberulphum wilde vangen, die te Tours by S. Martin gevlucht was, dat dien van Orleans en Blois geboden was, datſe hem ſouden gade ſlaen, en niet toelaten te vluchten. Binnen de ſtadt is een kaſteel op een klippe, wel gelegen en van de ſtadt geſcheyden, welck oock het Koninglijcke paleys is, en van waer men in de ſtadt en buyten de ſelve luſtigh kan ſien. Hier ſijn twee heerlijcke kercken, een op 't kaſteel van S. Salvator, van de Graven, en hare naeſaten de Koningen, met groote renten begaeft; de andere, in de ſtadt, van S. Iacob. Daer ſijn oock twee Abdyen, de eene van S. Lomery in 't jaer 927 van Rudolphus van Burgundien, Koning van Vranckrijck, geſticht, en met goede renten verſien; de andere heet Noſtre Dame de Bourgoigne, van wiens eerſte fundatie in de oude beſcheeden oft hiſtorien niets gevonden wort. Hier ſijn noch andere kercken en kapellen, te lang om te verhalen, daer vele koſtelijcke graven van Koningen en Princen ſijn, gemaeckt van koper, alebaſter, marmer, en diergelijcke ſteenen, principalijck in de kerck van S. Salvator, daer Lodewijk en Guido, Graven van Blois, liggen, ſeer konſtigh in marmer uytgehouwen. In deſe ſtadt ſijn oock vele waterloopen, die van verre geleydt worden met diepe en overwelfde graften, ſoo hoogh en breet, dat 'er drie mannen te paerd nevens malkanderen op konnen rijden. Hier toe heeft men, met ongelooflijcke koſten, door veel bergen en ſteenrotſen moeten graven. Dit wonderlijck en groot werck getuyght, dat de oude Romeynen eertijdts dit gemaeckt hebben, hoewel de Roomſche hiſtory-ſchrijvers 't ſelve niet verhalen. Want ſy ſeggen oock niet van de heerlijcke gebouwen der ſteden Niſmes en Poictiers, 't Amphitheater van Bordeaux, en de water-loopen van Paris. De oude maniere van bouwen, en het ſement in de muuren van de ſtadt en 't kaſteel gevonden, en de oude fondamenten, die uyt de aerde gegraven worden, geven de outheyt der Romeynen te kennen.

Kaſteel en paleys.

Abdyen.

Waterloopen.

Inwoonderen aerdt. De burgers en inwoonders van deſe ſtadt leven onder malkanderen met ſoo groote eendracht, vrientſchap, beleeftheyt, geſpraeckſaemheyt, en welſpreeckentheyt, nettigheyt in koſt en kleederen, dat alle deſe manieren met de goetaerdigheydt des landts en luchts ſchijnen overeen te komen. Sy gebruycken de ſuyvere Franſche tael, niet alleen in de ſtadt Blois, maer oock in de naeſtliggende dorpen en ſteden. De ſtraten ſijn enge, en niet wel geordineert, nochtans net en wel geplaveyt. De huyſen ſijn van ſteen en met ſchalien gedeckt. Het Koninglijcke kaſteel is eerſt gebouwt van Gedon, neve van Rollon Robert, eerſte Hertogh van Normandyen: naderhandt als 't vervallen was, is 't weder opgemaeckt van Koning Lodewijck de XII, en Françoys de eerſte,

Vranckrijck.

PERCHENSIS
COMITATVS
LA PERCHE COMTÉ
Milliaria Gallica
Septentrio
Meridies
Orientis
Occidens
Mortaigne
Longny
Senonches
Bellesme V.C.
Nogent le Rotrou
Mommirail
Forest de Mommirail
Forest de Mondoubleau
La Bazoche
Brou
Illiers
Bonne val
Chasteau dun
Vandosme
VANDOMOIS

COMITATVS
BLESENSIS,
Auctore
Ioanne Temporio.
BLAISOIS.
Septentrio
Meridies
Orientis
Occidens
Orleans
Meun
Bloys
Romorentin
Selles
Bourges
Issoudun
TOURAINE
BERRI
Milliaria Gallica
AMSTERDAMI
Apud Guilielmum Blaeuw.

eerſte, wiens deviſen en beduyd-teeckenen hier en daer op de muuren van 't kaſteel gehouwen ſtaen, te weten, het yſeren vercken van Lodewijck, en de Salamander van Françoys. Nevens 't kaſteel is de luſtige Koninglijcke tuyn, in tween gedeelt, te weten hoogen en lagen. Hier is een breede galerye 300 voeten lang, gemaeckt van Koning Henrick de Groote, waer onder een chrough is, van waer men in den lagen hof ſiet.

Graven. Men vint dat Theobaldus, de Oude genoemt, geweeſt is van de eerſte Graven van Blois, ſone van Gedon, die neve was van Rollon Robert, eerſte Hertogh van Normandyen. Deſe Theobald had een ſoon Otto, die door ſijn eygen, en oock ſijns vaders kloeckheyt, mede Grave geworden is van Champaigne, Brie, Touraine, en Chartres. Hy had twee ſonen, Theobald den II, en Stephanus, die ſijn broeders landen erfde, als hy ſonder kinderen geſtorven was. Deſe heeft by ſijn gemalinne Adele, dochter van Wilhelm Koning van Engelandt, die men *Conqueſtor* noemt, onder andere kinderen, gehadt Theobaldt den III, die ſijn vader in de Graeffſchappen volghde, en Stephanus, die Koning van Engelandt geweeſt is. Theobald de III had een ſoon Theobald den IV, die ſonder kinderen ſtorf, en maeckte tot ſijn erfgenaemen de naeſaten van zijnen voorſchreven Oom Stephanus, Koning van Engelandt. Onder welcke men leeſt dat Graef van Blois geweeſt is Lodewijck, ſone van Henrick de II, Grave van Champaigne, en Brie, ſoons ſone van Henrick de Milde, die ſone was van de voorſeyde Koning Stephanus. De voorſchreve Graef Lodewijck is Hertogh van Romanien gemaeckt, om ſijn kloecke en heroïſche daden, begaen in 't veroveren van Conſtantinopolen. Deſe is ſonder kinderen geſtorven, en hem is in het Graeffſchap Blois gevolght Theobald de V, die oock ſonder kinderen geſtorven is, na welcke ſijn ſuſter Margriet dit Graeffſchap ge-erft heeft, die eerſt troude met Otto, Grave van Burgundien, en daernae met Gualtier, Heer van Avennes, waer vangekomen is Marie, Vrouwe van Avennes, Gravinne van Chartres en Blois, die getrouwt was met Hugo de Chaſtillon, Grave van S. Paul.

In 't jaer 1588 den 23 December, is hier, door bevel van Koning Henrick de III, omgebracht Henrick van Lorreyne, Hertogh van Guiſe, en daeghs daer nae ſijn broeder de Cardinael.

Dunois en Tonnaire. Het Graeffſchap Dunois heeft voor ſijn hooftſtadt Chaſteau-dun. Het Graeffſchap Tonnaire is oock in 't Graeffſchap Blaiſois begrepen.

PERCHE COMTE. Het Graeffſchap Perche Comté is in tween gedeelt, waer van het Nederſte gemeenlijck genaemt wordt *la Perche Gouet*, en is beſloten in het Caſtelleynſchap Chartres, wiens principaelſte ſtadt is Nogent le Rotrou. Het opperſte maeckt eygentlijck 't Graeffſchap: het heeft, onder andere ſteden, Mortaigne, daer de reſidentie is van de Bailiou van Perche. Sijne palen ſtrecken naer Normandien tot aen Verneuil, en naer 't landt Mans tot Mamerts.

Het Hertoghdom
TOVRAINE.

Palen.

HEt Hertoghdom Touraine is een gedeelte van 't middel-Beauſſe, begint drie mijlen boven de ſtadt Amboyſe naer Bloys toe, en eyndight in de dorpen la Chapelle Blanche, het welck in kerckelijcke ſaken ſtaet onder den Biſſchop van Anjou', en Chouzay.

Vruchtbaerheydt.

De groote genoeghlijckheydt van dit landt wordt vermeerdert door de ſoete, geſonde, en lieffelijcke locht; hierom noemt men 't den hof en boomgaert van Vranckrijck, in Françoys, *le Iardin de France*. Wijn en koren waſt daer overvloedigh, en daer ſijn ſeer bequame boſſchagien om te jagen.

Die van Touraine ſijn de outſte en voornaemſte volckeren van Vranckrijck, en niet de geringſte der Celten.

Tours.

De hooftſtadt van dit landt is Tours, heeft aen de eene ſijde de Loire, die met een kromme canael naer de voorſtadt Riche by S. Annen geleyt is, naer de zuyd en weſtzijde loopt de riviere Indre. Het is een ſeer oude ſtadt, eertijdts gebout van de Gauloyſen, en om haer oudtheydt boven alle ſteden van Vranckrijck verheven, ſoo datſe het hooft van vele natien met recht genoemt wort. Cæſar en andere die Vranckrijck beſchreven hebben, noemen die van Touraine de voornaemſte en treffelijckſte volckeren van dit Koningrijck; Ptolemæus in ſijn tweede boeck, cap. 8, en in de derde kaerte, *Turregios*, die aen de Loire woonen. Cæſar verhaelt van de ſelve op verſcheyde plaetſen, voornamentlijck in het eynde van ſijn tweede boeck der Commentarien, met deſe woorden: Deſe ſaken uytgevoert en gantſch Vranckrijck in ruſt gebrocht ſijnde, is by de Barbaren ſoo groot gevoelen van deſe oorloge geweeſt, dat de volckeren die over den Rhijn woonden, geſanten aen Cæſar geſonden hebben, en belooft dat ſy oſtagiers ſenden, en het gene men haer geboodt doen ſouden. Deſe regimenten heeft Cæſar bevolen, om dat hy in der haeſt naer Italien en Illyrien wilde reyſen, in het begin van de ſomer weder by hem te keeren. En nae dat hy ſijn volck in Chartres, Angiers, Tours, (alle ſteden gelegen by de plaetſen daer hy geoorlooght hadde,) tegen de winter in guarniſoen geleyt had, is hy naer Italien vertrocken: waer uyt men beſluyten kan, dat die van Tours geen vyanden der Romeynen ſijn geweeſt, maer dat ſy het met Cæſar hebben gehouden; het welcke een groot teecken van haer oude magnificentie en heerlijckheydt is. Het blijckt oock uyt de hiſtorie van Gregorius van Tours, dat de burgers van Tours op verſcheyde plaetſen Raetsheeren van Roomen worden genaemt, dat ſy het recht van de Roomſche burgerye hadden, welck eertijdts de bondtgenoten en vrienden van 't Roomſche Rijck genoten. Maer nae dat 't Roomſche Rijck van de Gotthen, Wenden, Bourgoignons, Hunnen, en Franſchen verwoeſt wierd, is de ſtadt Tours, als oock andere, van haer vryheydt berooft, en van de Françoyſen hart belegert en grotelijcks benauwt, die, beweeght door eerbiedinge des grafs van S. Martin, wiens beenderen hier ruſten, hebben van haer voornemen afgeſtaen, en daer nae ſoo veel van deſe plaets gehouden, datſe in de reliquien van deſen heyligen Biſſchop het geluck van alle hare koopmanſchap en arbeyt ſtelden. Op deſe maniere is de ſtadt Tours onder de kroon van Vranckrijck gekomen, tot datſe, nae den inval der Deenen en Noor-mannen in Vranckrijck, van Lodewijck de III aen Ingelgerus, Grave van Anjou, gegeven is, om dat hy met ſijn ſoldaten de macht der Barbariſche vyanden wederſtaen, en de Loire beſchermen ſoude. Het is oock gedenckwaerdigh, dat dien onverwinnelijcken Franſchen Prince, Carolus Martellus, in het jaer 729, den Koning der Barbaren met 400000 ſoldaten voor de poorten van Tours verwonnen en verſlagen heeft, die heel Spanjen bemachtight hadden, en Vranckrijck onder haer trachtten te brengen, wanneer die van Tours oock eenen eeuwigen naem verkregen hebben, om datſe niet alleen de Saracenen wederſtonden, maer oock voor de Chriſtenen de ſtadt ſloten, om datſe haer leven in ſoo onſeeckeren ſtrijdt niet door de vlucht ſouden ſoecken te behouden, maer met kloeckelijck en mannelijck te ſtrijden.

Aerts-biſdom.

Den eerſten Aertsbiſſchop aldaer is Gratianus geweeſt, die ten tijden Diocletiani geleeft heeft. In het jaer 375 is S. Martin de derde Aerts-biſſchop geworden, deſe was in Hungaryen geboren, en heeft geoorlooght onder Iulianus den Apoſtaet: daer na, ſijn leven en religie veranderende, heeft hy die van Tours, nae 't gevoelen van ſommige, tot de Chriſten religie bekeert, en is geſtorven, nae dat hy over de ſes-en-twintigh jaren geregeert hadde. In deſe ſtadt is de heerlijcke hooftkerck van S. Gratiaen, die S. Martin tot ſijner eeren heeft doen bouwen, verciert met een konſtigh uur-werck, dat niet alleen de uuren, maer oock de bewegingen der Planeten, en het waſſen en afgaen der mane aenwijſt; en twee toorens, van gelijcke hooghte, van waer men wijdt en breedt kan ſien. Hier is oock de kerck ter eeren van S. Martin, by de nakomelingen geſticht, daer ſijn gebeente bewaert is, tot datſe in de oorloge van Vranckrijck verbrant is: de plaets, daer de ſelve plegen te weſen, is met yſere tralien afgeſchoten, daer deſe veerskens op geſchreven ſtaen:

Impia Relligio furiis agitat a malignis
Oſſa viri ſancti hic igne cremanda dedit, &c.

Een half mijle van de ſtad leyt een Abdye daer

DVCATVS
TVRONENSIS
Perlustratus et descriptus ab
ISAACO FRANCO, Ædili Regio,
et in ea provincia viarum magistro.

TOVRAINE.

Septentrio.

Meridies.

Occidens.

Orions.

VENDOMOIS.

PARTIE D'ANJOU

ANIOV.

PARTIE DV BLAISOIS

PARTIE DV BERRI.

PARTIE DV POICTOV.

Milliaria Gallica communia.

Amsterdami,
Apud Guiljelmum et Iohannem Blaeuw.

de Loire voorby loopt, door de gemelde S. Martin gebouwt. Hier is een Koninglijcke ſtal, en de ampulle daer de H. olie in bewaert wordt, die S. Martin van eenen Engel, ſoo men ſeyt, gekregen heeft; met welcke olie Henrick de IV tot Koning is geſalft, om dat men die van Rheims in Champagne, door de oorlogen in die quartieren, niet konde krijgen, van welcker ſalvinge, tot geheugeniſſe, aldaer geſchreven ſtaet: De ſalvinge van Henrick de IV, Koning van Vranckrijck, is te Chartres geſchiet in de groote kerck van de H. Maegt Maria, als François de la Gueſle Biſſchop van Tours de Miſſe dede, op den 27 Februarii des jaers 1594: den Ampul oft het Oliekruycksken tot de ſalvinge des Koncincks, hebben tot Chartres gebracht, met bewilginge van al de broeders, Fr. Matthias Cyron Sacriſt, Iacob Duyſæus bewaerder van de papieren oft beſcheeden, en Eſaias Ianay, onder-Prieur van het groote klooſter des Konings.

Amboyſe. De kleynder ſteden van dit Hertoghdom, ſijn Amboyſe, Langres, Chinon, Loches, Mont-Richard, Chaſtillon, Aſay. Amboyſe is een ſoo luſtige plaets aen de Loire, als eenige van het gantſche Koningrijck, daer de Koningen dickwils plegen te trecken om haer te vermaecken. Carolus de VIII heeft alhier een kaſteel doen bouwen, alwaer hy in't jaer 1498 ſeer haeſtigh is geſtorven. S. Martin heeft hier de eerſte kerck gebouwt, Marmonſtier genoemt, nae dat hy de Heydenſche afgoden en religie uytgeroeyt hadde. De kerck van S. Florentius heeft Fulco de Nerra, Grave van Anjou, geſticht, met een collegie van Canonicken, en jaerlijckſe renten. Amboyſe heeft onder de Graven van Anjou geſtaen, tot dat Lodewijck de Heylige het Hertoghdom van Anjou aen het Rijck gebracht, en ſijn broeder daer Hertogh geſtelt heeft. Aldaer leyt een kaſteel op een hooge rotſe, dat met uythongeringe alleen kan gewonnen worden, en daer de Koninginne en des Konings kinderen in tijde van oorloge plegen bewaert te worden, als in een verſekerde plaetſe.

Langres. Langres is oock een fraye ſtadt naer't ooſten gelegen, een weynigh boven de plaets daer de Loire en de Indre in een loopen.

Chinon. Chinon is een ſtadt met een kaſteel, daer de Koningen van Vranckrijck haer plegen te vermaken, voornamentlijck Karel de VII, meeſt in dien tijdt, als ſijn benijders hem niet anders als Koning van Bourges noemden. Het landt daer rondtom is ſeer vruchtbaer en genoegelijck. By deſe ſtadt beginnen de groote mijlen naer den wegh van Poictou. Niet verre van hier leyt een brugh de la Nonnain genaemt, de bogen ſijn van ſteen, en duuren byna een half mijle.

Lodun. Lodun ſtellen ſommige onder Poictou; eertijts was het onder het gebiedt van particuliere Heeren, nu is daer de vierſchaer des Konings. Hier van breeder in ſijn particuliere kaerte.

Loche. Aldaer leydt oock de ſtadt Loche, met een ſterck kaſteel voorſien, in wiens chroech eertijts de beenderen van een man gevonden ſijn, welcke acht voeten lang was, hy ſat op eenen grooten ſteen met bey de handen onder ſijn hooft.

Mont-richard. Mont-richard is een ſtadt op een luſtige vlackte gelegen, rondtom met klippen en boſſchagien beſet, die les Foreſts de Mont-richard heeten. In de voorſtadt ſtaen huyſen onder de aerde, daer boven tuynen en wijngaerden op ſijn.

Andere ſteden. Chaſtillon is een Koninglijcke ſtadt by de Indre gelegen. Aſay is tweederley, Aſay le Bruſſe by de Indre, en Aſay le Ferron. L'Iſle Bouchard leyt op de rivier Vienne, die daer rondtom loopt. Cande leydt daer de Vienne en Loire in een loopen. Het kaſteel Paulme heeft den tijtel van Viconté, en leydt op een hooge plaetſe; dicht daer by ſiet men een vijver bynae twee mijlen lang bemuurt. Iulius Cæſar Scaliger heeft dit lof-dicht van Touraine geſchreven:

Geen koſtelijcker landt mach Vranckrijck immer geven,
Daer't beter is voor menſch en beeſten om te leven,
Als dit; want hier de hitt' noch koude noordſche vlaegh
Streckt hier de vrucht van't landt, noch bouwlien tot een plaegh:
De hoven ſijn plaiſant, ſoo dat men die mach noemen
Een Tempe, daer weleer plach Griecken van te roemen;
Want locht, en landt, en volck, haer alles is gelijck;
En dit heeft het noch meer, het is wel eens ſoo rijck.

Rivieren. De rivieren in Touraine ſijn de Loire, die daer dwers door loopt, gelijck oock de Cher, en de Indre, de Creuſe valt in Touraine in de Vienne, en loopen ſoo te ſamen voorts voorby l'Iſle Bouchard, nevens Cande op de uyterſte paelen van dit Hertoghdom in de Loire; deſe leggen alle bezuyden de Loire: benoorden ſijn la Ciſſe, la Branſle, Choizille, en Breſne.

Het Gebiedt van
L O D V N.

Midden-Beauſſe.

MIdden-Beauſſe begrijpt al het gene aen beyde ſijden van de Loire leydt, van Remorantin tot Vendosmois : en van hier af aen de rechte ſijde van de ſelve rivier van Chaſtel laudon tot Anjou toe, de Hertoghdommen Vendosme, Touraine; de Graefſchappen Blois, Dunois, en Tonnerre. Het Hertoghdom Touraine begint drie mijlen boven Amboiſe, naer Blois, en eyndight in de gehuchten, die men Chapelle blanche noemt. De hooftſtadt is Tours ; de andere ſijn Amboiſe, Langres, Chinon, Chaſtillon, Aſay, Mont-Richart, en Loudun oft Lodun.

Touraine.

Lodun.

Lodun is de naem van de ſtadt, en dien heelen ſtreeck, welcken andere onder Poictou ſtellen, waer in 1200 Parochien ſijn, onder drie Biſſchoppen, te weten van Poictiers, Luſſon, en Malezais. De voornaemſte plaetſen ſijn Roche ſur Yon, Talmont, Meroil, Vouvant, Mervant, Breſſure, Lodun, Fontenay le Comte, die in 't Hooghpoictou liggen. In 't Nederige ſijn Niort, Chaſtelleraut, &c. Poictiers is de hooftſtadt, de grootſte van heel Vranckrijck nae Parijs, wiens meeſte deel van de riviere Clain omcingelt is.

Het gebiedt van Lodun is niet ſeer groot, gemerckt dat het beſloten wordt met de rivieren de Loire, Dive Vienne, en Veude ; in 't midden van welcke de ſtadt Lodun leyt, die niet groot is, maer luſtigh en wel gelegen ; omtrent de ſelve is een ſchoone boſſchagie, Bois-royne geheeten. Eertijdts hadſe eygen Heeren, nu hoortſe onder de kroon van Vranckrijck, en heeft een Koninglijcke rechtbanck. Sommige meenen, datſe in oude tijden *Iuliodunum* genoemt was, en van Iulius Cæſar gebouwt, maer noemen geen oudt Schrijver, die ſulcks ſeyt. Hier wort ſchoon broot met ſaffraen gebacken, welcke de inwoonders van de nabuurige plaetſen, van hier t'huys keerende, haer kinderen en vrienden mede dragen. Dit landt brengt oock menighte van groote hoenderen voort, die men gemeenlijck *les poulles de Lodun* noemt. In dit gebiedt ſijn geen ſteden meer, doch veel dorpen en gehuchten, met drie ſchoone boſſchen op de ry liggende, waer van het middelſte niet verre van de ſtadt Lodun is.

Hier loopt de rivier Loire ofte Leire, genoegh door Cæſar en andere bekent. Sijn oorſprong is in 't dorp Velaune, dieſe gemeenlijck noemen la Font de Leire. Sy is de grootſte van Vranckrijck, ſoo datſe met recht geheeten magh worden de vader van de Franſche rivieren : wantſe van haer begin, meer als 150 mijlen in de lengte veel landen en ſteden voorby loopt, en ten laetſten vermeerdert met de ſcheepdragende rivieren Elaver, Cher, Indre, Vienne, en Meduane, ſtort haer in den Oceaen tuſſchen Poictou en Bretaigne, met een uytgang omtrent vier mijlen breedt. De riviere Vienne, daer Fortunatus, Gregorius Turonenſis, en Hugo Floriacenſis mentie van maecken, loopt dicht voorby 't gebiedt van Lodun, van 't zuyden naer 't noorden. In het weſten loopt 'er de rivier Dive rondtom, en eensdeels door. Op de grenſen naer 't noorden, ſiet men aen de Loire liggen de ſchoone ſtadt Saumur, verſien met ſtercke muuren en wallen, en verciert met vele heerlijcke huyſen. Daer is oock een kaſteel op een hoogen bergh, welck van buyten oudt en vervallen ſchijnt ; maer van binnen heeft het vele heerlijcke ſalen en kamers, oock rondtom luſtige tuynen. Voor eenige jaren is hier Gouverneur geweeſt, van wegen de Koning van Vranckrijck, Philips de Mornay, Heer van Pleſſis, een treffelijck man, niet alleen om ſijn groot en edel geſlachte, maer oock door de boecken en hiſtorien by hem geſchreven. Het was een geſpraeckſaem en vriendelijck man tegen de uytlanders, die altijdt vryelijck by hem mochten komen. Hy heeft hier oock een Academie, dat is, Hooge ſchole geſticht, met conſent van Koning Henrick de IV. Daer is oock omtrent de ſtadt een ſchoone ſteene brugh, waer van men over al de luſtige landouwen kan ſien. Naer 't zuyden op de grenſen van Lodun, leydt de ſtadt Moncontour aen de rivier Dive. In het ooſten is de ſtadt Champigny, en wat hooger het eylandt, l'Iſle Bouchardt genoemt, omcingelt met de wateren van de Vienne.

Loire riviere.

Saumur.

Septentrio
PARTIE DV
DVCHE D'ANIOV.
PARTIE
DE LA
TOV
RAI
NE.
Saumur
Loudun
Champigny
Moncontour
Mirebeau
PARTIE
DV
POICTOV.
Occidens
Oriens
Meridies
LOVDONOIS.
LAVDVNVM.
Milliaria Gallica communia.

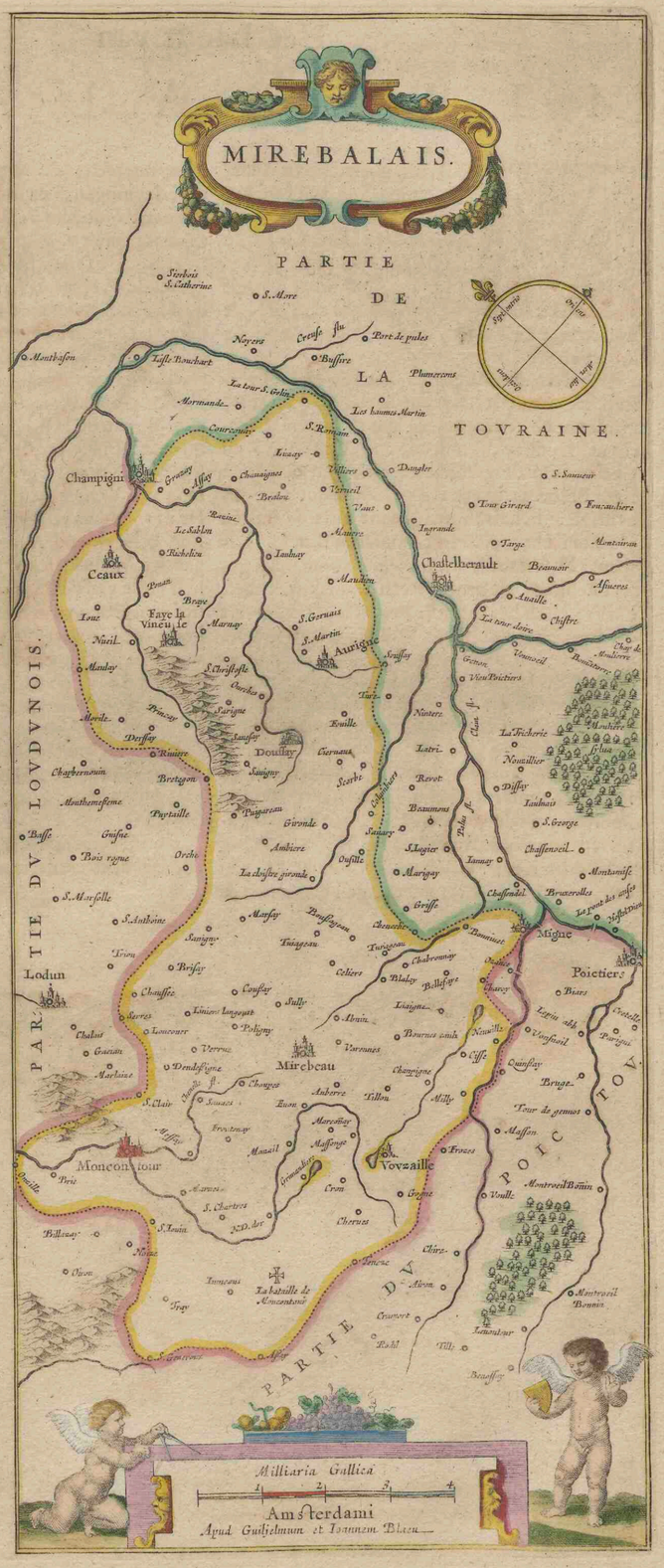
MIREBALAIS.
PARTIE
DE
LA
TOVRAINE.
Champigni
Ceaux
Chastelherault
Aurigne
Doussay
Lodun
Mirebeau
Moncontour
Vovzaille
Poictiers
Migne
PARTIE DV LOVDVNOIS.
PARTIE DV POICTOV.
Milliaria Gallica
Amsterdami
Apud Guiljelmum et Ioannem Blaeu

Het Landt van

MIREBALAIS.

Naem. Mirebalais is een kleyn landeken, grenſende aen Lodun, maer is niet ſoo groot, en heeft ſijnen naem van de hooftſtadt Mirebeau.

Palen. In 't ooſten is het bepaelt met de riviere Clain, in het weſten met de Veude, die midden daer door loopt, en vruchtbaer maeckt.

Mirebeau. Behalven dat Mirebeau met een kaſteel verſterckt, en door haer ſout-keeten vermaert is, ſijnder noch de ſtedekens Faye la Vineuſe, Aurigne, Douſſay, Moncontour, Vouzaille, en Ceaux. Op de grenſen naer 't zuyden leydt de ſtadt Poictiers, in een luſtige plaets, doch berghachtigh, behalven aen d'eene ſijde die in een vlackte ſackt, dieſe in 't Franſch *la Tranchée* noemen. Deſe ſtadt is (ſoo wy hier voren oock geſeyt hebben) de grootſte van Vranckrijck naeſt Parijs; doch het grootſte deel is niet betimmert oft bewoont, maer vol velden, wijngaerden, boomgaerden, en tuynen. Het ander deel is verciert met vele ſchoone, en heerlijcke gebouwen en huyſen, ſoo van publijcke als particuliere. Aen dees ſijde loopt de rivier Clain, en met verſcheyde kanalen door de ſtadt, maeckende ſommige eylandekens, tot groot gerief der burgeren, en ſtort ſich omtrent vier mijlen van hier naer het noorden, in de Vienne. Hier ſijn veel antiquiteyten: want behalven een oudt kaſteel, is 'er het paleys van Keyſer Galienus; het fondament van een groot amphitheater, dat de inwoonders *les Arenes* noemen; de bogen en gewelffelen van de waterleydingen, en meer andere kenteeckenen van het Roomſche Rijck. De hooftkerck is gewijdt ter eeren S. Pieter, daer de Biſſchoplijcke ſtoel is. De eerſte Biſſchop was S. Victorinus, de tiende S. Hilarius, die geleerde boecken van de H. Drieëenigheydt tegens de Arrianen geſchreven, en het landt rontom tot het Chriſten geloof bekeert heeft, ſoo de kerckelijcke Hiſtoryſchrijvers getuygen. De 98 is Henricus Ludovicus Caſtaneus, de ſoon van Lodowijck, Heer d'Abin, en de la Roche-poſay. Hier is een vermaerde Academie, die men ſeydt de principaelſte te weſen naeſt Parijs; Karel de VII, Koning van Vranckrijck, ſtichteſe in het jaer 1431. De inwoonders van dit landt hebben veel van de Engelſche en andere geleden, in de tijdt alſſe gantſch Vranckrijck afliepen en bedorven. Een half mijle van de ſtadt, op de wegh naer Bourges, ſiet men eenen vierkanten ſteen, van wonderlijcke groote, onderſtut met vijf andere ſteenen, waer van hy genoemt wort, *La Pierre levée*, daer dit veersken af gemaeckt is:

Antiquiteyten.

Academie.

Hic lapis ingentem ſuperat gravitate Coloſſum
Ponderis, & grandi fidera mole petit.

Vruchtbaerheyt. Het landeken Mirebalais is vruchtbaer van tarwe, en alle andere ſoorten van kooren, oock van vee, wol, was, wijn, viſſchen, vogelen, en wildtbraedt.

Inwoonderen aerdt. De inwoonders hebben de ſelve manieren, conditien, en aerdt, met die van Poictou.

Het Hertoghdom

ANJOU.

Oude naem.

ANjou begrijpt in sich ettelijcke Graefschappen, Baronien, ende Heerlijckheden. Cæsar noemt de volckeren van dese Provincie *Andes*, en Plinius *Andegavos*.

Grensen.

Dit Hertoghdom begint by het dorp Chousay, en paelt tusschen Moncontour en Herraut, aen het landt van Poictiers, het welck zuydwaerts van daer gelegen is, hebbende voorts in 't ooſten voor palen Touraine en Vendosme, in 't noorden de Graefschappen Maine en La Val, en in 't westen Bretagnien.

Vruchtbaerheydt.

Anjou is een seer vruchtbaer en playsierigh landt, hoewel het niet seer groot en is; de heuvelkens en berghskens sijn daer over al vol wijnstocken, de valeyen verciert met schoone groene bosschagien, en daer benevens seer goede weyden vol beesten. De witte wijnen sijn daer seer gepresen en vermaert, die men *Vins d'Anjou* noemt. In somma al 't gene tot 's menschelijcken levens onderhout van noode is, wort in dese Provincie gevonden: op sommige plaetsen worden oock leyen oft schalien (aldaer *Ardoises* genoemt) uyt-gegraven.

Oude landt.

Koning Chilperic, nae dat hy Grave Paul omgebracht hadt, heeft Angiers verovert, en sijne nasaten den Koningen van Vranckrijck achtergelaten, waer van Karolus Calvus het hooghste deel deser Provincie gegeven heeft aen Torquato, (sommige willen hem anders noemen) behoudende niet te min het opperste gebied daer over; en het benedenste deel, aen Grave Eudo van Paris; wiens Neve (ofte soon van sijn broeder Robert, Grave van Anjou en Hertogh van Celtica) Hugo Magnus, dit selve wederom overgegeven heeft Fulconi, soons sone van Torquatus. Desen Fulco sijn in ordre gesuccedeert Fulco de II, Godefrid, Grisgonella genoemt, Fulco de III, Godefrid de II, Fulco de IV, Fulco de V, die oock Koning van Ierusalem is geweest nae Balduin, wiens dochter hy (weduwer sijnde) getrout hadde: hem volghde Godefrid de VI, met toename *Barbatus*, die tot een vrou hadde Machtelt, dochter van Henrick de I, Koning van Engelandt, wiens sone Henrick, de tweede van dien naem, Koning van Engelant is geworden; en sijne twee andere sonen, Godefrid de VII, en Wilhelm, Graven van Anjou; de welcke, als sy beyde van haren broeder den Koning in een strijdt overwonnen, en te lande uyt gedreven waren, heeft hy tot successeurs in 't Koningrijck van Engelant gehadt sijn oudtste soon; en Godefrid den VIII in het Graefschap van Anjou: Artur Godefrids soon, Grave van Anjou, en van sijns moeders wegen oock Hertogh van Britannien, wierd de oorloge aengedaen door sijn oom Iohannes, Koning van Engelandt. Dese Arturus hadde te voren het leen van 't Prinsdom ontfangen, en den eedt van getrouwigheydt gedaen aen Philippus Augustus Koning van Vranckrijck, door wiens ophitsinge, als hy meende sijnen Oom Poictiers afhandigh te maken, en met sijn leger de Loire gepasseert was, is hy van de selve gevangen naer Roüen gevoert, en niet lange daer nae van Iohan omgebracht. Dit feyt ging Constantia (Arturi moeder, dochter en erfgenaem van Conane Prince van Britannien) soo seer ter herten, datse by den Koning van Vranckrijck, den Koning Iohan beschuldighde, dat hy dese moort begaen hadt, de welcke, daer over te recht gedachvaert sijnde, en niet comparerende, van de *Pairs de France* voor soodanigh gecondemneert is, en alle sijn landen, die hy in Vranckrijck besat, aen den Koning vervielen; welcke sententie de Koning selfs uytvoerende, heeft hy Anjou onder sijn gewelt gebracht, en sijn sone Lodewijck den VIII, Koning van Vranckrijck, naegelaten; desen is gevolght sijn sone Lodewijck de IX, met toename *Sanctus*, dat is, de Heylige, die dese Provincie sijnen broeder Karel tot sijn erfdeel heeft ingeruymt; welcken gevolght is Karel de II: dese uythouwelijckende sijn dochter Clementia, aen Karel van Valois, gaf haer dese Provincie tot een bruyt-gave. Daer nae sijn gevolght de Koningen van Vranckrijck, als sijn sone Philips van Valois, en wederom Iohan sone van Philips, die dit edele gedeelte van het Rijck, in 't jaer 1350, met de tijtel van Hertoghdom aen sijnen sone Ludovic getransfereert heeft. Desen sijn wederom gevolght in rechte linie, Ludovic de tweede, en Ludovic de derde, die sonder lijfs-erven nae te laten sturf, en aen sijn broeder Renatus dit Vorstendom naeliet; dese, als hem sijne kinderen afgestorven waren, heeft voor erfgenaem gesubstitueert sijns broeders sone Karel, (sommige meenen dat het sijn broeder soude geweest sijn) die Ludovic den XI, Koning van Vranckrijck, voor sijnen successeur verklaert heeft: en is alsoo dese Provincie vereenight gebleven aen de Kroone van Vranckrijck, alleen dat Franciscus I de selve aen sijne moeder Louyse de Savoye, tot een lijftocht, heeft overgegeven; gelijck dan oock Koning Karel de IX de selve gegeven heeft aen sijnen broeder Henrick, die daer nae Koning van Polen en van Vranckrijck geworden is.

Onder Vranckrijck.

Angiers.

De hooftstadt deses Hertoghdoms is *Andegavum*, van Paulo Diacono *Andegavensis Civitas*, en nu ter tijdt Angiers geheeten; van Ptolemæo *Iuliomagus Andicavarum*, gelegen aen beyde sijden van de riviere Meduana, oft Maine, met een steene brugge daer over. In dese is een seer goede Policie; daer beneffens is de stadt oock verciert met een Bisschoplijcken stoel, den Aertsbisschop van Tours onderworpen; met een Seneschallaet en Bailjouschap, en een Siege Presidial. Daer is oock een seer vermaerde Academie, van Louys de II van dien naem, Hertogh van Anjou, in 't jaer onses

Bisdom.

Academie.

Sep 20 tentrio.
Occidens.
Oriens.
Me 20 ridies.
LA MAINE.
PARTIE DE TOVRAINE
LODVNOIS.
BRITANNIÆ PARS.
Partie de Poictou.
Milliaria Gallica
DVCATVS ANDEGAVENSIS,
Auctore Licimo Guyeto Andegavense
ANIOV.
Amsterdami Apud Guiljelmum Blaeuw.
Prelium hic commissum, quod vulgo Moncontour nomen habet.
Le Lude
Fleche
Duretail
Maigne
Bauge
Beaufort
Angiers
Craon
Ch. Gontier
Segre
Mont Soreau
Saumur
Trenes
Loigne
Touarce
Les Mauges
Montreuil belay
Doue
Vihers
Passavent
Malevrier
Montreneau
Beaupreau
Chantouceux
S. Fleurent
Le Petit
Ingrande
Rochefort
Brissac
Moncontour
Lodun
Tours
Chinon
Ligeris fluvius
Loyre riviere
Loire
Sarte flu.
Mortaigne
Les landes Genisson

ſes Heeren 1389 opgericht. In deſe hebben vele geleerde mannen, ſoo in de Rechten, als andere faculteyten geleert onder welke eeuwige memorie waerdigh ſijn, om haer uytnemende geleertheydt en wetenſchap, D. Guiliam du Pojet, Cancelier van Vranckrijck, D. Lazarus Baifius, Ioachim Bellai, FrançoisBalduin, een groot Rechtsgeleerde, Renatus Benedictus Doctor in Theologie, Bodinus, een Advocaet in 't Parlament van Parijs. De ſtadt light in een lage plaetſe, waer van het ſpreeckwoordt is:

Angers baſſe ville, hautes clochers,
Riches putaines, pauvres Eſcoliers;

Welck beduydt:

In de lage Stadt Angiers, kan men bemercken,
Hooge toorens, rijcke hoeren, arme Klercken.

Dit Hertoghdom heeft vele fraye ſteden, onder andere Saumur, gelegen aen de Loyre, verciert met een kaſteel, en onlangs met een Univerſiteyt: ſy heeft ſtercke wallen en grachten, en ſchoone huyſen. Hier is, voor weynige jaren, Gouverneur van de ſtadt en kaſteel geweeſt Philips Mornay, Heer van Pleſſis, door de boecken die hy uytgegeven heeft, wel bekent, als oock door ſijn ſpraeckſaemheyt en vriendelijckheydt tegen de uytlanders. De andere ſteden ſijn Montreneau, Bauge, Beaufort, Biſſac, Monſtreul Belay, Malevrier, Chantonceau, Viliers, Duretail, la Fleſche, Chaſteau-Gontier, Segre, &c.

Pont de Cee. Een mijle van Angiers is een brugge, dieſe *Pont de Cee*, oft See noemen, als oft ſy wilden ſeggen, de brugge van Cæſar, want ſy meenen, datſe van Iulius Cæſar gemaeckt is; andere gevoelen, datſe ſoo genoemt is als de brugh van de zee.

Meiren. In deſe Provincie ſijn veel meiren en vivers, moeraſſen, fonteynen, en meer als 40 rivieren, behalven de kleyne waterkens. Onder de rivieren ſijn de principaelſte, de Loire, Dive, Thoe, Layon, Ligne, Sevre, Coueſnon, Oudon, Meduana oft Maine; Sarta gemeenlijck Sartra, en Leorius: buyten de ſtadt Angiers ſiet men noch vele oude vervalle timmeragien en ruïnen, Grohan genoemt: men wil ſeggen, dat de Romeynen aldaer eertijts een *Theatrum* ſouden gebouwt hebben, overmits daer noch ter tijdt vele medalien uytgegraven worden.

Andere Graefſchappen. Onder dit Hertoghdom (behalven andere Graeffchappen, Baronnien en Heerlijckheden) gehooren te leen, deſe vier Graeffchappen, als Mayne, Vendoſme, Beaufort, en La Val.

Vendoſme. 't Graeffchap van Vendoſme, nu tot een Hertoghdom opgericht, neemt ſijn begin by Beaugency, tuſſchen beyde Beauſſen, welcke met toenamen Sologne en Vendoſme genoemt worden, en ſtreckt ſich wijdt en zijt uyt tot aen Xaintonge, heeft deſen naem van de ſtadt *Vindocinum* ofte Vendoſme, welcke van Ptolemæus *Vindicum Aulerciorum Cenomanorum in Gallia Lugdunenſi* geheeten is, als ſommige ſuſtineeren; hoewel Scaliger van opinie is, dat de ſtadt Mans *Vindicium* ſoude ſijn. De Graven van Vendoſme hebben haren oorſprong uyt de ſtamme van Bourbon; en gelijck men leeſt, ſoo ſoude Ludovicus Bourbonius, ſone van Iohan, Grave van Marche en Clermont, de eerſte Grave daer van ſijn geweeſt; welcken in rechte linien ſijn gevolght, ſijn ſone Ioannes, ſijn neve Franciſcus, en wederom Franciſci ſoon Karolus, welcken Franciſcus de I, Koning van Vranckrijck, eerſten Hertogh van Vendoſme maeckte; deſen Karel ſuccedeerde wederom ſijn ſoon Antonius, Hertogh van Vendoſme en *Pair de France*, dat is, Genoot van Vranckrijck, en, van wegen Iohanna d'Albret ſijn gemalinne, oock Koning van Navarre; van welcken geboren is Henrick van Bourbon de IV, Koning van Vranckrijck en Navarre, Prince van Bearn, Hertogh van Vendoſme, Beaufort en La Val, &c. Vader van Lodewijck de XIII, wiens ſone Lodewijck de XIV nu ter tijdt geluckigh regeert.

Tegenwoordigh is Hertogh van Vendoſme, Cæſar de Bourbon, natuurlijcke ſoon van Henrick de IV.

Het Graeffchap

LE MAINE.

Palen.

DE Graeffchappen Le Maine en Vendofme kennen voor haer leenheer den Hertogh van Anjou, gelijck oock die van Montfort en la Val. Het Graeffchap Maine is befloten met de grenfen van Anjou, Touraine, Normandie, en Perche ; en wort bewatert met drie rivieren, de Mayenne, Loire, en Hartfe. Lucanus maeckt mentie van de Mayenne, in't boeck van de Pharfalifche oorlogh, daer hy feyt :

Rivieren.

In ripis Meduana tuis marcere perofus.

Regino en Gregorius Turonenfis fchryven oock van defe rivier. Hedensdaeghs wortfe de *Mayne* genoemt. Sy loopt door de ftadt Angiers, en valt in de Loire, een weynigh onder de felve ftadt naer 't zuyden. Le Loir ontfpringt niet verre van de ftadt d'Ifliers, daer van Fulbertus, Biffchop van Chartres, vermaent in fijne brieven, loopende door Allogy, van welcke de felve oock mentie maeckt, en de Abdije Bonneval van de Orden van Ciſteaux, en de ftadt Vendofme. De Mayne heeft haren oorfprong op de grenfen van dit Graeffchap, daer 't van Normandien gefcheyden wordt, en nae datfe lang geloopen heeft, befpoelt de ftadt Mayenne. Sy vloeyt feer traegh, (foo datfe Gregorius Turonenfis maer een *torrentem*, dat is, beke noemt) en komt aen de rijcke ftadt La Val, en daer nae aen Chafteau Gontier : van hier gaetfe naer de ftadt Lion d'Angers, daerfe met de rivier Volon vermeerdert wort, en korts daer nae met de Sarte, die door de fteden Alençon en Mans loopt. Men leeft in het leven van den H. Mauritius, Biffchop van Angers, aldus: Als de H. Mauritius nederwaerts met een fchip door de riviere de Mayne naer de Loire reyfde, &c. De Sarte is vermaert door fijn water, welck klaer is als kriftal, en van coleur als filver; waer van dit veersken van een goet Poëet is :

De Mayne.

Venimus ad Sartam, quo non eft clarior alter.

Wy fullen hier noch van defe rivier by voegen, dat in 't leven van S. Lenard aldus gefchreven ftaet : Het kloofter van S. Lenard is vijf mijlen van de ftadt Mans, leyt op de riviere Sarte, en is deerlijck bedorven. Men leeft oock in 't felve leven, dat S. Lenard, in de tijt van de Biffchop Innocentius, grootelijcks het dorp Mans verciert heeft, en daer nae een kleyn plaetsken gevonden op de riviere Sarte, (welcke plaets noch den naem behoudt, en wort la Chapelle geheeten, oft de kamer van S. Lenard,) alwaer hy een kerck ter eeren S. Peter bouwde. Defe rivier heeft veel karpers, lampreyen, elft, en andere foorten van vifch. Weynigh boven Angers vermengen haer defe rivieren, en loopen gelijckelijck door de ftadt, en niet verre daer beneden in de riviere de Loyre.

Vranckrijck.

De fchoone en luftige waranden en boffchen vercieren dit landt ; onder welcke fijn de voornaemfte, de warande van Verfay, Longoulnay, Perfi, Sille, Charnay, Andain, Maine en Conciſe. *Boſſchen.*

Defe geheele ftreeck landts is voor fommige jaren in tween gedeelt. De principaelfte ftadt is Mans, die nu de kroone van Vranckrijck toekomt : maer de ftadt Mayne met fijn Hertoghdom, dat eertijdts een Marquifaet was, behoort aen 't geflachte van Guife. Van 't begin is fy de refidentie geweeft van 't bailjoufchap, en nae de tijden van Koning Henrick de II gemaeckt tot een Prefidentfchap, daer vele fteden appelleren. *Deelinge.*

Dit landt was in vorige tijden onder Guienne begrepen, en gehoorfaemden haer Hertogen, tot dat Lodewijck de IX, Koning van Vranckrijck, en Henrick de III, Koning van Engelandt, een verbont maeckten, dat de Engelfchen te vreden fouden wefen met dat deel van Guienne, 't gene in 't noorden met de riviere Charante, en in 't zuyden met de Pyreneifche bergen bepaelt wort; en voort afftaen van al het recht dat fy meenden te hebben op Normandien, Anjou, en Mans ; op conditie dat men ten tijde des afftandts der voorfchreven landen, hem foude tellen 1500000 goude kroonen. Daer nae heeft Koning Ian aen Lodewijck fijn tweede foon gegeven de Graeffchappen Anjou en Mans. De brieven van defe gift worden noch onder de befcheeden bewaert. Hier volght de af-komft van Lodewijck. *Oude regeering.*

Lodewijck van Valois de I, Hertogh van Anjou, en Graef van Mayne, die van Ioanna de I, Koninginne van Napels, tot een foon aengenomen wiert, en Koning van Ierufalem, Sicilien en Napels gekroont, fterf anno 1384 in September.

Lodewijck de II, Hertogh van Anjou, en Graef van Mayne, Koning van Ierufalem en Sicilien, overleed in 't jaer onfes Heeren 1417. Lodewijck de III, Hertogh van Anjou en Graef van Mayne, van Ioanna de II Koninginne van Napels geadopteert, is geworden Koning van Sicilien, Hertogh van Calabrien, en Grave van Provence : en fonder kinderen geftorven in 't jaer 1434.

René, broeder van Lodewijck, Hertogh van Anjou, Grave van Mayne, Hertogh van Calabrien en Bar, Grave van Provence en Guife, is erf-genaem gemaeckt van fijn broeder Lodewijck, met confent van Ioanna de II, Koninginne van Napels, en overleed in 't jaer 1480.

Karel, nae de doodt van Ian, foon van fijn broeder René, en van Niclaes, Hertogh van Calabrien, foon van de voorfeyde Ian, dede afftandt van 't recht dat hy meende te hebben op 't Koningrijck Napels, de Graeffchappen Provence en Mayne, en maeckte fijn erf-genaem Lodewijck de XI, Koning van Vranckrijck.

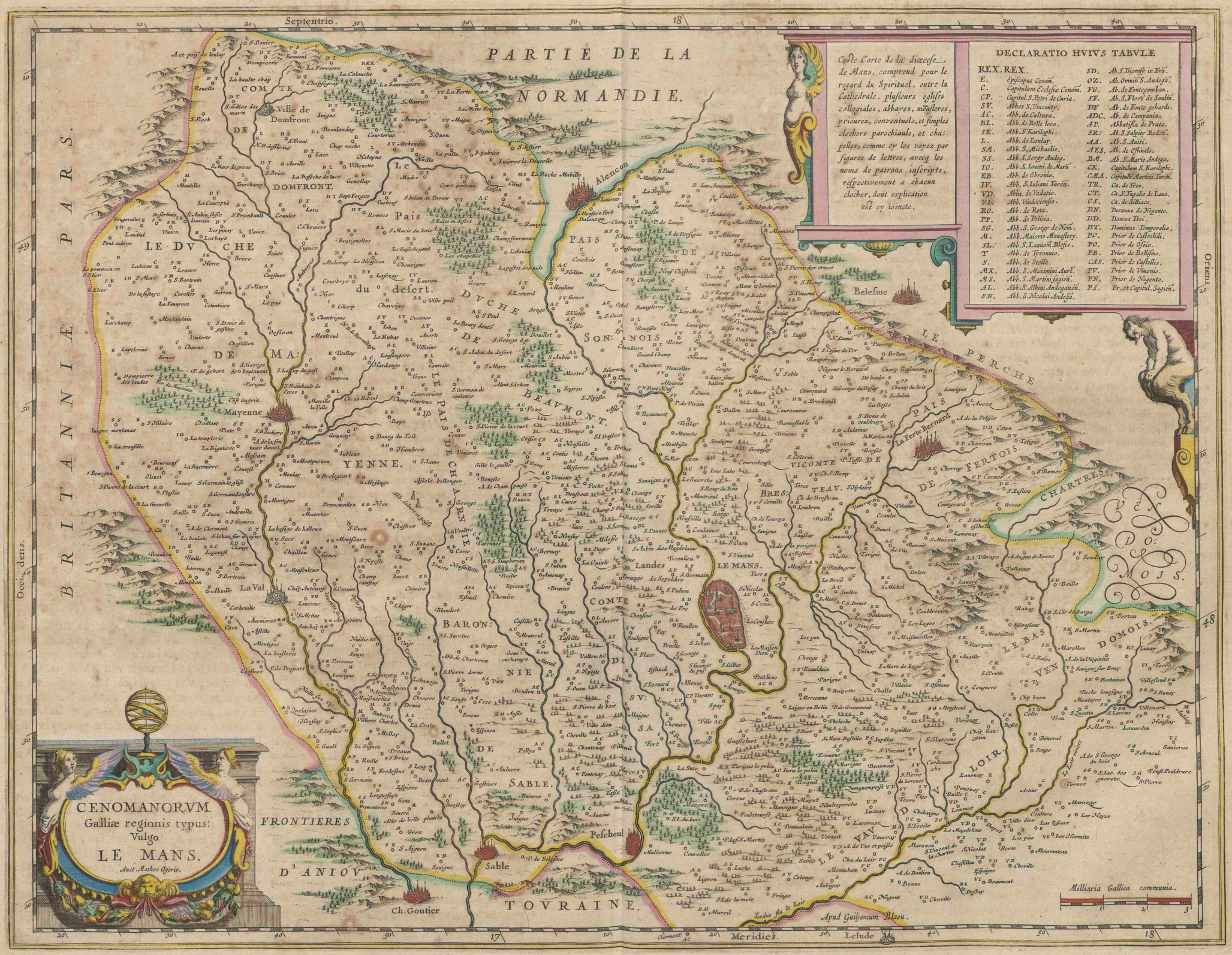

Ceste Carte de la diœcese de Mans, comprend pour le regard du Spirituel, outre la Cathedrale, plusieurs eglises collegiales, abbayes, mõasteres, prieurez, conventuelz, et simples clochers parochiauls, et chapelles, comme cy les voyez par figures de lettres, avecq les noms de patrons inscripts, respectivement a chacun clocher, dont explication est cy ioincte.

DECLARATIO HVIVS TABVLÆ

REX.	REX.		
E.	Episcopus Cenom.	SD.	Ab. S. Dionisij in Frã.
C.	Capitulum Ecclesiæ Cenom.	OZ.	Ab. Omniũ S. Andegã.
CP.	Capitul. S. Petri de Curia.	FG.	Ab. de Fontegombau.
SV.	Abbas S. Vincenty.	SF.	Ab. S. Florẽ de Saulm.
AC.	Abb. de Cultura.	DF.	Ab. de Fonte gebardi.
BL.	Abb. de Belle loco.	ADC.	Ab. de Campania.
SK.	Abb. S. Karilephi.	AP.	Abbatissa de Prato.
L.	Abb. de Lonlay.	SR.	Ab. S. Sulpity Redoñ.
SM.	Abb. S. Michaelis.	AA.	Ab. S. Auiti.
SS.	Abb. S. Sergij Andeg.	AES.	Ab. de Estiualo.
IO.	Abb. S. Iouini de Marñ.	BM.	Ab. S. Marie Andega.
EB.	Abb. de Ebronio.	CK.	Capitulum S. Karilephi.
IV.	Abb. S. Iuliani Turõñ.	CMA.	Capitulũ Martini Turõñ.
VD.	Abba. de Vadatio.	TR.	Ca. de Troo.
VI.	Abb. Vindociensis.	CT.	Ca. S. Tugalis de Lana.
RO.	Abb. de Rota.	CS.	Ca. de Silliaco.
PP.	Abb. de Pelicia.	DN.	Decanus de Nogento.
SG.	Abb. S. Georgij de Nem.	DD.	Domus Dei.
M.	Abb. Maioris Monastery.	DT.	Dominus Temporalis.
SL.	Abb. S. Launom Blesis.	PC.	Prior de Castrolidi.
T	Abb. de Tyronnio.	PO.	Prior de Oseio.
S.	Abb. de Stella.	PB.	Prior de Bellismo.
MX.	Abb. S. Maximini Aurl.	CAS.	Prior de Castellis.
MS.	Abb. S. Martini sagieñ.	PV.	Prior de Viuonio.
AL.	Abb. S. Albini Andegauẽñ.	PN.	Prior de Nogento.
SN.	Abb. S. Nicolai Andegã.	PS.	Pr. et Capitul. Sagieñ.

Oude volckeren.

De *Cenomani*, dat is te seggen, de volckeren van Mayne, worden van Cæsar, Ptolemæus, en andere seer gepresen. In de kenboecken der landen wort mentie gemaeckt van de stadt der *Cenomanorum in Lugdunensi tertia*, dat is, 't derde deel van Lyon. Plinius maeckt 'er oock gewach af, en noemtse *Cenomanos*. Polybius, Livius, Iustinus, en andere history-schrijvers verhalen, dat de Cenomannen dickmaels in Italien gevallen sijn. Daerom steltse Ptolemæus in Italien over de riviere Po. Strabo noemtse oock Κενόμανοι, en heetse geburen van Chartres boven die van Vannes. Plinius steltse in Narbonne, een landt van Vranckrijck: soo datse met haer landt niet te vreden, nu hier, nu daer, andere landen gesocht hebben.

Inwoonderen aert.

De inwoonders ontsien haer geen arbeyd, konnen wel ongemack verdragen, sijn neerstigh, en van goet verstandt, worden niet lichtelijck bedrogen; beginnen geen saecke eerse die wel overleydt hebben, sijn raedtsaem en sparigh. Voorts, dit landt heeft soo vernufte en kloecke verstanden, als eenigh in Vranckrijck.

Claudius Robertus, Priester van Langres, verhaelt van de stadt Mans als volgt: De stadt Mans wort in het kenboeck der landen van Vranckrijck, van sommige *Vindium* oft *Vendicum* geheeten, gelegen op de riviere Sarte. Sy staet onder den Aertz-bisschop van Tours, en 't Parlement van Parijs. De inwoonders van dese stadt worden voor oproerigh gehouden, en nieusgierigh. Odercius, in sijn vierde boeck, seydt, dat haren naem Cenomaine komt van *Canis mania*, dat is, van de verwoedtheyt der honden. De principale kerck was te voren ter eeren van de H. Maget Maria, en daer nae van S. Gervaes gewijdt, en in 't jaer 1201 van S. Juliaen, wanner men sijne reliquien in de selve bracht. Sy heeft 38 prebenden. In dit Bisdom sijn 670 Parochien, gedeelt in ses Archidiaconien, en 20 Decanien: oock veel Abdijen, als Beaulieu, Sainct Marie d'Euron, Sainct Vincent, S. Marie de Lonlay, Sainct Calez, S. George des Bois, S. Marie de Persine, de l'Espau, S. Marie de Clairmont, S. Pierre la Couture, S. Marie de Vaaz, S. Julien du Pré, de la Virginité, Estival en Charnie, welcke twee vrouwen-kloosters sijn: Bon-lieu, Fontaine Daniel, S. Marie de la Campagne, Tironneau, la Perigué: noch drie van vrouwen; la Pelice, du Gué, en de Laune. Daer sijn oock 191 Prioryen. De stadt Mans is een Bisschoplijcke residentie, wiens eerste Bisschop is geweest de H. Julianus, ten tijde van Keyser Vespasianus. Dese (soo Claudius Robertus schrijft) doorwandelende het lant Mayne, heeft gearbeyt de oude eycken- en boucken-boomen uyt te roejen, dat is, de onvruchtbare en ydele verdichtselen, afgoderijen, en superstitien van 't oudt heydendom, daer toe gebruyckende 't yser der straffinge, om de sonden der quade menschen af te snyden, en een brandend vyer, waer door de aerde, dat is, de zielen, die nu van sonden gesuyvert waren, bequaem soude worden, om vruchten der Goddelijcke liefde voorts te brengen. Waer mede hy te kennen geeft de oude superstitien van de Françoysen, die de eycken-boomen voor goden aenbaden. De 68 Bisschop is Carolus de Beaumanoir, soon van Ian, Heer van Laverdin, en Mareschal van Vranckrijck, welcke Carolus in 't jaer 1614, in de vergaderinge van Parijs, een Apologie geschreven heeft voor de Religieusen der Societeyt Iesu.

Het Hertoghdom

NORMANDIEN.

Naem. DE naem *Normannia* komt van de noordſche volckeren, want Nordt op Duyts ſo veel te ſeggen is, als een ſtreeck der Wereldt in het Noorden gelegen. Uyt welcke contreye van Norwegen, Denemarcken en Sweden een groote menighte volks hier is aengelant, en heeft deſe plaetſen tot een woning ingenomen; en alſo nae hun, ofte nae de landen van waer ſy quamen, *Nortmannia* genaemt, als een woonſtede der mannen uyt den noorden; welcker invallen en rooveryen in Vranckrijck en Duytſlandt genoeghſaem bekent ſijn.

Rollo de Noorman heeft, door ſijn gewelt en rooven (ſoo in Vranckrijck, als in deſe geweſten) Karel den Simpelen, Koninck van Vranckrijck, in ſulcke benauwtheyt gebracht, dat hy hem (nae dat hy 't Chriſtelijcke geloove hadde aengenomen) ſijne dochter Gilla ten houwelijck heeft moeten geven, en daer mede oock gantſch Weſterrijck en Bretagnien aen gene zijde de Loire gelegen; en alſoo is hy eerſte Hertogh van Normandien gemaeckt.

Grenſen. Dit landt *Normannia* ofte Normandien, wordt in 't weſten geſepareert van Britannien door de riviere Crenone; in 't noorden is 't bepaelt met de Britanniſche zee; in 't zuyden met Mans, en in 't ooſten light Francia, eygentlijck alſoo genoemt, (waer in Parijs gelegen is,) van 't welcke het door de riviere Epta onderſcheyden wordt. Het hoort niet geheelijck onder *Gallia Lugdunenſis*, maer een deel daer van wordt gereeckent onder *Gallia Belgica*.

Vruchtbaerheyt. 't Is ſeer goet en vruchtbaer, overvloedigh van kooren, appelen, en peeren, ſoo dat de inwoonders dranck daer van maecken, welck ſy Cidre noemen, en voorſien daer-en-boven noch andere natien genoegh met hare fruyten. Aen vee is daer oock grooten overvloedt.

Deelinge. Sommige deelen dit landt in hoogh en laegh Normandien. In het hooge ſijn drie Hertoghdommen, als Alençon, Aumale, Longue-ville; en de Graefſchappen d'Eu, Harcourt, Eureux, Tancarville, Malevrier, Mertain, en Montgommery: noch begrijpt dit deel oock het landeken Vaulx, (waer van Giſors de hooftſtadt is, ſijnde een Graefſchap en Baljuſchap,) als oock de Baronie l'Aigle. Neder-Normandien wort in kleynder deelen onderſcheyden, als Caux, Beſſin, Coutantin, Hovivet, le Royaume d'Yvetot, en le Vaulx de Vire.

Roüen. De voornaemſte ſtadt deſes landts is Roüen, eertijts *Rotomagum*, gelegen in 't noorden aen de riviere Seyne, welcke aldaer met groote ſchepen kan bevaren worden, waer door ſy ſeer bequaem

Vranckrijck.

is tot den koophandel; in 't ooſten heeft ſy de rivierkens Rubec en Aubet, en daer rondom ſeer ſchoone beemden en velden, als oock hooge bergen. Over de Seyne placht te leggen een ſeer konſtelijcke brugh, die onder de wonder-wercken van Vranckrijck mocht gerekent worden, van vierkante graeuwe ſteen gebouwt, met ſtercke pylaren onderſtut, en met 13 ſchoone bogen geciert, van wegen hare hooghte en breette ſeer vermaert; doch is voor eenige jaren ingevallen. Deſe ſtadt is oock beroemt van wegen het Aertz-biſdom en 't Parlement.

Onder den Aertz-biſſchop van Roüen ſtaen de Biſſchoppen van Sais, Conſtances, Liſieux, Aurenches, Bajeux, en Eureux. *Aertz-Biſdom.*

Onder het Parlement van Roüen ſtaet heel Normandien, welck nae dat het weder den Engelſchen ontnomen was van Koning Karel de V, en daer nae van Hertogh Karel beſeten, is 't den ſelven van ſijn broeder Koning Lodewijck de XI ontnomen, en aen de Kroon Vranckrijck gebracht, daer 't noch onder is, en van die tijt noyt gegeven aen eenige kinderen van de Koningen. In plaetſe van dit Hertoghdom gaf Koning Lodewijck aen ſijn broeder Karel het lant Guienne. Dit Parlement is op-gerecht van Koning Lodewijck de XII, waer in hy ordonneerde vier Preſidenten, acht-en-twintigh Raeds-Heeren, waer onder waren dertien geeſtelijcke en vijftien wereldtlijcke; daer by ſtelde hy twee Griffiers, een Audiencier, twee Advocaten, en een Procureur generael. Naderhandt is 't getal van de Officiers hier ſeer vermeerdert, als mede in de andere Parlementen van 't Koningrijck. *Parlement.*

Behalven het *Parlement*, is hier noch het Gerecht datſe *des Aides* heeten, dat is, van de Subſidien, welck begrijpt de jurisdictie van die men *Eſleus* heet, en is in-geſtelt van Koning Karel de VII: dit heeft twee Preſidenten, elf Raets-heeren, een Griffier, twee Advocaten, en een Procureur van de Koning, drie Deurwaerders, en een Ontfanger. Deſe oordelen abſoluyt van de ſubſidien oft gemeene middelen, als tollen, ſchattingen, impoſten, accijſen, en diergelijcke. Onder deſe Rechters ſtaen meer andere *Eſleus*; als de Overſten van de ſout-ſchuuren, en boeck-houders der ſelve, die haer eygen gerecht hebben. Te Roüen is oock het Hof van 't Baljuſchap, en een Preſident van de ſtadt en Vicomté, die ſy *Chouë* noemen. *Cour des Aydes.*

Van Neder-Normandien is het Bailjuſchap van Caux wel 't voornaemſte deel. De inwoonders der ſelve ſijn de volckeren, die Cæſar *Caletes*, Oroſius, in ſijn vierde boeck aen het 11 cap. *Caleti*, Strabo Καλέτοι noemt, van het over-varen van de riviere *Sequana* ofte Seyne; van waer men minder als op een dagh in Bretanien ofte Engelandt kan komen. Ptolemæus noemtſe Καλήτας, en Plinius *Galleti*, doch niet eygentlijck; want hyſe, in *Neder-Normandie. Caux.*

NORMANDIA
DVCATVS.
OCEANVS
BRITANNICVS.
LAPICARDIE.
LE PAIS DE CAVX
NORMANDIE.
LE GRAND PERCHE.
LA BRETAIGNE.
Milliaria Gallica communia.
Excudit Guilselmus Blaeu.

ſijn 13 boeck 2 cap. *Caletes* heet; nu ter tijdt wort het genaemt *le Baillage de Caux en Normandie*, nae het gevoelen van Scaliger, Turnebus, Divæus, en andere. Sy dolen, die meenen dat de ſtadt der Morinen, Terouannois, die de Françoyſen in het jaer 1558 den Engelſchen ontnomen hebben, *Caleſium* ſy. Het is waerſchijnlijcker, dat daer heen een Colonie van Calis, en met eenen de naem, is vervoert geweeſt. Dit Caux heeft de gedaente van een ſchier-eylandt, en leyt bynae rondtom van de Seyne, met noch eenige kleyne rivierkens, en de zee, beſloten. Het ſtreckt ſich uyt tot Treport en de ſtadt van S. Valery, die by Abbeville, en de ſtadt Eu leyt. Daer is een hooft oft bergh aen de Zee, dat de Françoyſen *Capo de Caulx*, ofte *le Groing de Caulx* noemen: het welcke die uyt de Seyne naer Engelandt varen, voor-by paſſeeren moeten.

Diepe. De hooft-ſtadt van dit landt is Diepe, die ſijn naem heeft van de riviere die daer voorby loopt. De inwoonders van deſe ſtadt hebben een eeuwigen naem, door haer voyagien in de nieuwe Wereldt gedaen, verkregen. De kleynder ſteden *Harfleur.* aldaer ſijn Harfleur, liggende gelijck een boogh aen de rechter zijde van de Seyne: daer tegen *Honfleur.* over, aen de ſlincker zijde, leyt Honfleur, dat heeft een fray kaſteel en bequame haven; Ptolemæus noemt het, ſoo ſommige meenen, Ιουλιόβονα; het ſelve doet mede Antoninus, en de Reys-kaerte oft het Reys-boeck, alwaer geſchreven ſtaet Iuliobona. Sigebertus verhaelt oock van Iuliobona, en ſeyt, dat het ſelve van Iulius Cæſar is gebouwt, en nae hem genoemt geweeſt, als de ſtadt Cales verdeſtrueert was. Iuliobona wort van Hadrianus Turnebus Villebon geheeten. Havre de Grace, dat een Haven van gratie te ſeggen is in Nederlandts, is een ſtadt welcke de Zee-rovers *Havre.* ſeer vreeſen, en aen die ſijde de deur en ſleutel van Vranckrijck is; ſy is gefundeert geworden in't jaer 1509. Caudebecq leyt aen de rechter *Caudebecq.* ſijde van de Seyne. Feſcamp beteeckent het lant *Feſcamp.* ofte velt van de Fiſcael; dit heeft een vermaerde Abdye, alwaer een uytnemende graf-ſtede der Hertogen van Normandyen te ſien is. Aldaer leyt begraven Richard de eerſte, en Richard de tweede, toe-genaemt de Onvertſaeghde, de welcke vader en ſone ſijn geweeſt, en de derde en vierde Hertogen van Normandyen waren.

In Beſſin leyt de ſtadt Caen, vermaert door de *Beſſin.* Academie, daer byſonder de Medicijne floreert. *Caen.* Hier ontrent worden veel papieren gemaeckt, die nae deſe ſtadt den naem hebben.

Coutance oft Conſtance, is de hooft-ſtadt van *Coutantin.* Coutantin.

De andere ſteden van Normandien ſijn, Au- *Andere ſteden.* renches, Eureux, Bayeux, Sais, Liſieux, Alençon, Aumale, Longue-villè, Eu, Harcourt, Tancarville, Malevrier, Montain, Montgommery, Thorigny, en Giſors, &c.

De Normans ſijn doorgaens argh, geen uyt- *Inwoonderen aerdt.* heemſche wetten onderworpen, leven nae hare manieren en zeden, die ſy ſeer hertneckigh voorſtaen en beſchermen, in liſtigheyt ſeer geoeffent, en geneyght tot twiſt en krakeelen; doch de geleertheyt en Gods-dienſt wel toegedaen.

HET LANDT VAN CAUX.

Rijckdom. DIt geweſte wort omringht van de rivieren de *Deu* en de *Seine*, en van de zee aen den oever der ſteden, *de Sie*, *Dieppe*, en *S. Valery*: 't is ten meerendeele vruchtbaer, en vloeyt over van dingen noodwendigh tot het leven, heeft boſſchen, beemden, bouwlandt, vleeſch, fruyten, wolle, vlaſch, en grooten overvloed van viſch, die aen de bygelegene zee den viſſcheren overal ter handt is. De dranck, dienſe hier gebruycken, is voor meerendeel appelſap en bier. De gewoonlijcke namen der voor-
Steden. naemſte ſteden ſijn, *Caudebec*, *Harfleur*, *Havre de Grace*, *Feſcamp*, *Montvillier*, *Dieppe*, *S. Valery*, *Eu*, *Neufchaſtel*, *Aumale*, *Arques*, &c.

Gelegenheyt. Dit geweſte heeft de gedaente van een halfeylandt, en is meer lang als breet: 't wort ten
Palen. Ooſten bepaelt van 't landt van Abbeville, ten zuyden van 't Landt van Beauvoiſin, ten noorden van den Oceaen, ten weſten van de riviere de Seyne, en ten deele van de grenſen van die van Rouaen. Dat deſe volckeren van Ceſar *Caletes* ſijn genoemt geweeſt, gelooven eenige liever als *Caletenſes*, welcker ſtadt hy *Iccium Portum*, de nieuwe, *Calitium* noemen; om dit beter te beweeren, dryvenſe, dat het *Caſletum* van Ceſar verwoeſt, niet Cales, maer ſekere ſterckte ſy geweeſt in 't landt van *Caux*. Alwaer hy van nieuws eene ſterckte gebouwt heeft vereert met den tijtel van *Iulia-Bona*, gemeenlijck genoemt met een verdorven woort *l'Iſle bonne*, uyt welcks ſteenhoopen de wegh beſtraet is van Colleboſc. Het voorgeberghte geheeten *de Caux* light onder de ſtadt van den ſelven name, en is aenſienlijck door eenen toren aen de ſtrand, die een baken draeght tot gerief der zee-lieden; ſijn hooghſte ſpitſe wort genoemt d'ontmoetinge van d'Aiſne; van hier ſtreckt de reyſe naer Engeland voor den genen die by de Seyne varen. Deſe landſtreke wort getelt onder de ſeven Bailjouwſchappen des Parlaments van Rouaen, en omhelſt vele Hertoghdommen, Graefſchappen, Onder-graefſchappen, Baronyen, Abdyen en Prioraten van grooten name.

Dieppe. Dieppe, de voornaemſte ſtadt der ſelve, light tuſſchen twee bergen aen den oever der zee, die tegens hare muuren aenſlaet, en ſchoon door enge kelen, aen de mond *de la Bethune* ſich inwerpt of inſchickt tot eene bequame haven, van waer de bywoonderen der ſtadt ter bequamer tijdt vertrecken na Terre-neufve, en andere Rijcken, om hunnen handel te drijven. De veſtinge *du Pollet* hangt over de haven; aen d'andere ſijde wort de ſtadt verdedight door een kaſteel: ter ſijde van deſe veſtinge light het garniſoen van Chaſtillon, 't welck den vloet commandeert van Arques; de ſtadt heeft den name van eene kleene beeke, die tegens hare poorten aenvloeyt.

Van achter vertoont ſich eene plaetſe, daer eertijdts geſtaen heeft de ſtadt Limar daer nu geene teeckenen van overigh ſijn. Deſe haven van verſcheydene beſtormingen aengevochten ſtaende den borgerlijcken oorlogh, heeft Hendrick de IV, na de doodt ſijns voorſaets, tot eene toevlucht geſtreckt. 't Gebiedt deſer ſtadt als oock van *Louviers*, ſoo in 't geeſtelijck als wereltlijck, ſegtmen met toeſtemminge des Konings en des Paus geweeſt te ſijn by *Gauthier*, Aertsbiſſchop van Rouaen. 't Is kennelijck dat de borgeren, na de wijſe van die van Rouaen, de feeſten van Kersmiſſe en der Ontfanckeniſſe gewoon ſijn heel vrolijck te vieren, en aen de geeſtigheyt der Poëten gelijcke prijſen voor te ſtellen. De ſtadt van *Arques* en is niet verre van Dieppe, haer ſlot hangt over de riviere *Bethune*, die den heuvel beſpoelt daer 't op light; deſe riviere noch lang noch diep, is vermaert door de victorie van Hendrick de IV; ſy is t'ſamen-geronnen uyt drie rivierkens, van welcke 't een ontſtaet in 't dorp *de Seaume*, 't ander treckt ſijnen oorſprong een weynigh boven *Neufchaſtel*, van Hendrick de IV, na dat hy de Ligue door ſijne Stehouderen hadde gebroken, t'ondergebracht; het derde beecxken ontſpringt uyt de plaetſe geheeten *Bon-encombre*; deſe drie rivierkens voegen ſich by *Arques* t'ſamen; alwaer in den jare 1598 Hendrick de Vierde in eenen beroemden ſtrijd, met luttel Switſeren en Françoiſen, dertigh duyſent mannen ter neder geleght hebbende, aen 't beſit der Kroone begonde te geraken.

De ſtadt Arques. *De riviere Bethune.*

Aen den ſelven ſtrant na het zuyden toe, light het oude vleck van *Feſcamp*, by den mont van eene kleene riviere uyt twee beeken t'ſamengeſmolten, van welcke d'eene haren oorſprong treckt van *Vallemont*, d'andere van *Gouffreville*. d'Abdye erkent voor haren bouwer Richard den tweeden, Hertogh van Normandyen, en S. Vandrillus, neve van Koning Pepyn, derwaerts aengelockt door de liefde der eenſaemheyt; ſy is vermaerd door de graf-ſteden der Koningen van Engeland, en der Hertogen van Normandyen, van welcke ſy, behalven andere giften, de Baronye *d'Argences* te ſchenck heeft ontfangen.

Feſcamp, een Abdye. *Baronye d'Argences.*

De ſtadt van *Caudebec* ſchijnt haren naem genomen te hebben van 't landt waer in ſy light; ſy wort beſpoelt van de Seyne, in welcke de riviere *Clere* een weynig beneden *Cler* en Rouaen ſich ontlaſt, waer doorſe breeder vloeyt wegens de nabuurige zee, in welcke ſy tuſſchen *le Havre*

Caudebec. *De riviere Cler.*

LE PAYS
DE CAVX.
PICARDIÆ
PARS.
NORMAN-
DIÆ
PARS.
L' Emboucheure de la Riviere de Seine.
Milliaria Gallica.
Septentrio.
Meridies.
Occidens.
Orients.
Le Haure
Caudebec
ROUEN
Dieppe
Neufchastel
Aumale
Gournay
Gisors
Vernon
Fecamp
Vallemont
Canx
S Vallery
Criel
Eu
Beauvais
Seine flu.

Honfleur. en *Honfleur* met een ſeer groot en voor den ſchiplieden vervaerlijck geweldt ſich uytſtort; deſe barninge wort genoemt *la Barre de Seine*. *Honfleur* wort aldus geheeten, om dat de baren *Harfleur.* uyt het ſelve na zee toe vloeyen: *Harfleur* daer tegens over, beteekent de tegenſtrijdige barninge der zee.

Havre de Grace. *Havre de Grace*, eene ſeer geweldige ſterckte, en om de kuſten van Vranckrijck te beſchermen van ſeer grooten belange, is opgerecht van François den Eerſten, om den Engelſchen den toegang tot Vranckrijck te beletten, indienſe daer weder luſt na kregen; gelijck wanneer onder Karel de I X die ſtadt van de Proteſtanten gelevert wiert aen de Koninginne Eliſabeth, maer wiert daer na van den Koning weder gekregen.

Yvetot eene Heerlijckheyt, voormaels een Rijck. Drie mijlen van *Caudebec* light een kleen Koninckrijck, indien nochtans 't landt van *Yvetot* dien tijtel oyt heeft genoten, om dies wille dat Clotharius d'Eerſte, na de moord van Gualter, Heere van *Yvetot*, op Goede Vrydagh in de kapelle ſelve den heyligen Dienſt bywoonende, tot boete van't ſchelmſtuck door den Paus gedrongen op pene van den ban, de Heeren dier plaetſe voor 't toekomende van de vaſſaelſchap heeft ontſlagen, voor ſoo veel als aengaet het landt van *Yvetot* gelegen in Normandyen; endelijck hebben de naem en authoriteyt van Koning plaetſe gemaeckt voor den naem en authoriteyt van Heere, die nu noch beſeten worden by den huyſe *du Bellay*. De riviere *Breſle* ſlaet tegens de ſtadt van *Eu*; ſy en is nergens bevaerlijck, als aen den mond *du Treport*, en aldaer noch nauwelijcks; ſy begint van 't dorp *Courcelles* boven *Aumale*, en wort vermeerdert door eene beeke by *Senenpont*, alwaer hare boorden door eene ſteene brugge t'ſamengehecht worden, en door eene andere *'t Land van Aumale.* by *Blangy* vier mijlen laeger. *Aumale*, voormaels een Graefſchap, is tegenwoordelijck een Hertoghdom, en ſeer vermaert wegens den adel en oorlogs-eere ſijner Heeren, en hunne ſwagerſchappen met de Koningen van Engellant. *Mont-* *Montvillier een haven.* *villier* is een bequame haven niet verre van *Feſ-* *camp*. *S. Valery.* *S. Valery*, eene ſtadt en parochie gelegen vijf hondert paſſen van den zee-ſtrandt tuſſchen *Dieppe* en *Feſcamp*, en heeft geene haven om de *Oton en Courbon.* barninge der zee t'ontfangen. *Oton* en *Courbon* gehooren tot het landt van *Huge*, ſommige hechtenſe aen 't landt van *Caux*.

d'Eylanden Iarſay, Grenezay, &c. Niet verre van Conſtantin, waer van hier boven, liggen d'eylanden *Iarſay* of *Gerſay*, *Greneſay* en *Sere*, geſterckt tegens de zeeroovers met bolwercken, die niet te verachten ſijn; ſy ſijn den Engelsman onderworpen: aldaer gaet in ſwang de gewoonte der Perſiſche Koningen, waer door d'eerſtgeborene, 't ſy edel of onedel, ſoo veel uyt hun vaderlijck goet trecken, dat 'er voor de volgende niet veel over en blijft; eene gewoonte geſproten uyt de Noorwegers en Denen, om de geſlachten ſtaende te houden, door welcke de leſtgeboorne gedwongen worden 't geen hun gebreeckt elders te ſoecken; gelijck oock miſſchien hier door d'eerſte Normannen Vranckrijck ſoo geluckelijck hebben beſprongen, datſe noch beſitten, 't geenſe met geweld verkregen, gelijck in den oorſprong der Hertogen ſtaet aen te mercken.

Veranderinge der Hertogen van Normandyen. *Neuſtria*, ſijne oude Heeren dienſtbaer gemaeckt ſijnde, gelijck de menſchelijcke ſaken loopen, wiert gedwongen van name te veranderen, en Normandyen te heeten, als Rollo of *Raoul*, Hertogh der Normannen, in den jare 910 't geweſte vermeeſterde.

Intrede der Normannen in deſe provintie. De Normannen, Noordſche volckeren, geperſt door den aenwas der Denen, Sweden, en der byliggende volckeren, die meer wierden als 't aerdrijck voeden konde, en de gelegentheyt waernemende van 't verbaſteren der navolgeren van Karel den Grooten van hunne voorvaderlijcke deughden, beſprongen de palen des Rijcks, en dat ſoo dapperlijck, dat Karel, met toename de Vette, verdragh met hun makende, genootdruckt wiert te wijcken de gene die hy niet en konde verdrijven. En aldus is Neuſtrien den Normannen ten deel gevallen, op deſe voorwaerde, datſe den Koning ſouden erkennen voor Leen-Heere: hunnen vaderlandſchen naem hebbenſe t'onderworpen landſchap medegedeelt. Geen volck was vyandiger tegen Chriſtus, terwijl ſy ongeloovigh waren, geene daer-en-tegen, die hem meer eerden na 't erkennen der waerheyt.

Regeringe van Normandyen. In 't Opper-Normandyen is een Gouverneur, deſgelijcks een Stedehouder of Voogd van den Koning geſtelt, gelijck als oock in 't Neder, t'ſamen met de Staten, die alle jaren te Roüaen vergaderen; ſijne couſtuyme en gekrijſch *de Haro* ('t is een woort van Rechte by den Franſchen in gebruyck) nopende 't gene dat tot de beſchuldighde gehoort, en tot eenige burgerlijcke ſaken, mitſgaders 't Parlement uyt andere namen en getal beſtaende, is vermeerdert onder François den Eerſten en de volgende Koningen; daer van hangen af twee Generaliteyten, *Roüen* en *Caen*, werdende de breedere oprechtinge der kleene Hoven van nieuws verkoren voorbygegaen, die eerſtdaeghs ſal onderdruckt werden. Men ſeght dat deſe de voornaemſte ſitplaetſe der Admiralen is geweeſt.

Hertoghdommen van Normandyen. Het bevat de Hertoghdommen *d'Alençon*, *d'Aumale*, *d'Elbœuf*, *d'Eureux*, waer af hier boven; en de Hertoghdommen van *Damville*, *Longueville* en *d'Eſtouteville*, waer af hier beneden.

Eſtouteville. *Eſtouteville* is geſterckt met een kaſteel. 't Is eene ſeer bekende woonplaetſe van den grootſten Franſchen Adel, die aldaer heerſcht of gebiedt.

Longueville. *Longueville*, eene vermaerde plaetſe, waer af een ſeer doorluchtigh geſlacht den naem ontleent, heeft al voor lange gehoort tot den Koninckliycken huyſe.

Marck-Graefſchappen. De landen van *Graville*, *Neubourg*, *Nonant*, *O*, *Courtaumer*, *Canizy*, *Beuvron*, *la Lande*, *Thury*, *Manny*, *Alegre* en *Verneuil*, voeren den tijtel van Marckgraefſchappen. *Graville* heeft naem gegeven aen een vermaert geſlacht geſproten uyt d'oude Graven van Alençon.

Acht Graefſchappen van Normandyen, gehecht aen de Kroone. Eenige Graefſchappen van Normandyen ſijn van nieuws gehecht aen de Kroone, gelijck als, *Hieſmes*, *Argentan*, *Vireconches*, *Orbec*, *Bretueil*, *Beaumont-le-Roger*, en *Montfort*.

Andere

Graeffschappen tot bysondere gehouwende.

Andere gehooren tot bysondere Heeren, gelijck als 't Graeffschap *Eu*, verheven tot een Hertoghdom ter liefde van Karel *d'Artois* in 't jaer 1458, *Lisieux*, *Mortain*, *Harcourt*, *Briosne*, *Tancarville*, *Maulevrier*, *Montgommery*, *S. Sauveur*, *Landelin* (opgerecht van Karel de VI, en gelevert aen den Hertogh van Orleans,) *Gisors*, *Thilleres*, *Carrouge*, *Thorigny*, *Creances*, *Thury*, *Auge*, *Flers*, *Estelan*, en *Cuisy*, welcker Heeren voormaels door deurluchtige swagerschappen en oorlogs-daden sijn beroemt geweest.

Baronyen van Normandyen.

De voornaemste Baronyen van Normandyen sijn onder velen dese, *Medany*, *la Ferté*, *Orbec*, *Montreuil*, *Pont S. Pierre*, *l'Aigle*, *Quilbœuf de Herinville* eertijdts eene gesterckte haven aen de Seyne, *Rommois*, &c.

Conventen.

De voornaemste Conventen uyt velen sijn, *Charleval*, een Prioraet gebouwt van Karel de Negende in 't bosch *de Lyons*, uyt begeerte tot de jacht, sijnde nu d'Abdye *Sainct Evroult*; *le-Bec*, dat den naem heeft van *Bec*, dat is van 't voorgeberghte des lands, waer in het light, alwaer twee rivieren t'samen vloeyen; *Bec-Herluyn*, aldus genoemt wegens d'Abdye gebouwt van *Herlun*, eenen aensienlijcken Norman; *Cormeilles*, aen den oever der kleene riviere *de Calonno*, wort gehecht aen d'Abdye van den selven name; *Bernay* aen de rivier *Charantone*, eene rijcke en vruchtbare plaetse t'samen met hare Abdye; *Dive*, 't welck sijnen naem heeft van de nabuurige riviere, waer af hier boven, aen wiens ingang 't beeld Christi is hangende aen 't kruys, vermaert door de menighten die derwaerts in pelgrimagie gaen.

Academie.

Behalven d'Vniversiteyt van Caen, in welcke 't burgerlijck en geestelijck Recht, de Godsgeleertheyt, de Genees-konst, en de Vrye konsten werden geleert, en die door de Pausen en door Karel de Sevende bevestight is, soo staen noch open de Collegien der kunsten en hooge Scholen *du Mont-cloutier*, en andere. De scholieren aldaer onderwesen, en tot sekeren trap gepromoveert, hebben 't selve recht om tot sijner tijdt beneficien te verwerven, dat de gene hebben die gepromoveert sijn te Parys.

't BISDOM EVREUX.

Gelegenheyt.

DIt Bisdom is in Opper-Normandyen gelegen, niet wijt van 't Graefschap Perche, en heeft aen d'ander sijde het Aerts-Bischdom van Rouaen.

Evreux.

De hooft-stadt oft Bisschoppelijcken setel van 't selve is *Evreux*, in 't Latijn *Ebroica*, *Mediolanum Aulercorum*, *Eburonicum*, &c. genaemt; welckers muren besproeyt worden met de wateren van d'Iton, een kleyne riviere die uyt een fonteyn in Perche haren oorsprong heeft, doch is verwonderens-waerdigh; want sy verberght sich twee oft drie mijlen boven dese stadt onder d'aerde, sonder eenigh teecken van hare graft, oft haer water, na te laten; daer na komtse onverwacht weder opschieten, na datse meer dan drie duysent treden onder d'aerde geloopen heeft, en geeft soo wel verwondering als gemack aen de gene daerse dicht voorby loopt: sy heeft twee oorsprongen, d'een is in 't staende water Bretueil, en d'ander by Verneuil in Perche, welcke sich t'samen vereenigen dicht by Condé, een kasteel en vermakelijck verblijf der Bisschoppen van Evreux, waer sy met een brugge is overdeckt en verciert.

Iton, riviere.

Dese stadt Evreux is met vaste muren besloten, heeft oock een kasteel, over welck de Bailjuw gebiedt. Sy is een der ses Bisdommen en seven Bailjuwschappen van Normandyen: tot dit Bailjuwschap behooren Tilleres, een Graefschap en vleck, onder Willem, toegenaemt den Bastaert, op de riviere Aure gebouwt: l'Aigle, een Baronnye, daer de riviere Rille deur loopt: Conches, omtrent drie mijlen van Evreux, een Ondergraefschap en Electie oft verkiesing, en stadt met haer kasteel, en Gouverneur: Bretueil omringt met twee staende wateren, in welcke de riviere Iton vloeyt, en dwars deurloopt: Rugles wort van de vloet Rilles bevochtight, welcke by 't kasteel Haspres ontspringt, dicht by 't bosch Aigle, loopt voorby Aigle terstont gemelt, daer na aen 't gemelde Rugles, Auton, Montfort, Ponteau, kleyne plaetsen, maer die alle aen den Engelschen en Franschen, gedurende hare oorlogen, werck gaven. Passy op d'Eure drie mijlen van Evreux gelegen, is met wijngaerden verciert. Nonancourt wort door 't water van d'Aure besproeyt. Lyre is een dubbel vleck, genoemt het oude, en 't nieuwe Lyre, met een vermaerde Abdye verciert. Bruin, Hermencourt, Louviers, Aquigny (*ab aquis*, oft van de wateren der rivieren Iton en Eure,) en Harcourt, behooren oock tot het Bailjuwschap van Evreux, als mede Vernon op de Seine, waer dese rivier een steene brug heeft: dese plaets met het kasteel Vernonet geheeten, sijn den Engelschen door Karel de Sevende afgenomen. In 't jaer 1195 verworf de Koning Philips Augustus de Castellanye van Vernon en Longueville, met d'ondergelege plaetsen, van Richard de Vernont.

Tilleres. *l'Aigle.* *Conches.* *Bretueil.* *Rugles.* *Haspres.* *Auton.* *Montfort.* *Ponteau.* *Passy op d'Eure.* *Nonancourt.* *Lyre.* *Vernon.*

Beaumont le Roger.

Beaumont le Roger is oock onder 't Bailjuwschap van Evreux, en wort besproeyt van de Rille, welcke sich schijnt te verbergen by d'Aigle, doch verheft sich weder beneden Grolay, om dese stadt met sijne wateren te begunstigen, die eertijts d'eer genoot dat hare Heeren sich in haer onthielden, uyt welcke den Ridder Raoul oft Rudolf de Meullant is gesproten, die, voor eenige landeryen, aen de Koning S. Lodewijck, in 't jaer 1255, de heerlijckheyt van Beaumont le Roger, en die van Briane, overgaf; en dus is dese stadt aen de Kroon gekomen.

Koning Philips de Schoone gaf, in 't jaer 1298, aen sijn broeder Lodewijck, tot sijn erfgoet, het Graefschap Evreux, Beaumont le Roger, en andere landen, op voorwaerde van 't Opper-gebiedt aen sich self te behouden.

Parochien. *Abdyen.*

De voorgemelde stadt Evreux is beroemt om hare vrome en yverige Bisschoppen, die 353 Parochien onder haer hebben, behalven d'Abdyen S. Taurin, 't Kruys van S. Leufroy, S. Maria de Lire, S. Maria van de Valeye, La Nouë, S. Sauveur-Breval, l'Estrée, Yvry, en andere.

Bisschoppen.

S. Taurin is d'eerste Bisschop van Evreux geweest, ontrent het jaer 133, doch volgens Baronius in 't jaer 95, welcken vele treffelijcke en vermaerde mannen sijn gevolght, als S. Gaudus, S. Laudulphus, S. Etherus, S. Aquilinus, en vele andere, te lang te verhalen: in de laetste eeuwen hebben dese waerdigheyt genoten, Guilielmus d'Estouteville in 't jaer 1384, Philippus de Moulin, Petrus de Moulin sijn neef, Guilielmus de Cantiers, Paulus de Chevrigny, Martinus Fournier, Paschalis de Vaux, Guilielmus de Floques, Petrus de Comborne, Joannes Baluë, Petrus Turpin, Joannes Habert, Rudolphus du Fou, Ambrosius le Veneur, Gabriel le Veneur sijn neef; Claudius de Sainctes, een groot Theologant; Iacobus Dany, toegenaemt du Perron, een man van uytmuntende geleertheyt, daer na tot Kardinael en Aerts-Bisschop van Sens verheven; Guilielmus de Pericard, Franciscus de Pericard, sijn neef, is hem in 't jaer 1614 gevólght. Nu wort dit ampt bedient door Ægidius Boutault, Graef en Heer van Condet, Illiers, Brosville, &c.

Na dat dit Graefschap verscheyde malen door de Koningen aen hare broeders, neven, en andere Heeren was gegeven, en t'elckens weder aen de Kroon gekomen, heeft eyndelijck

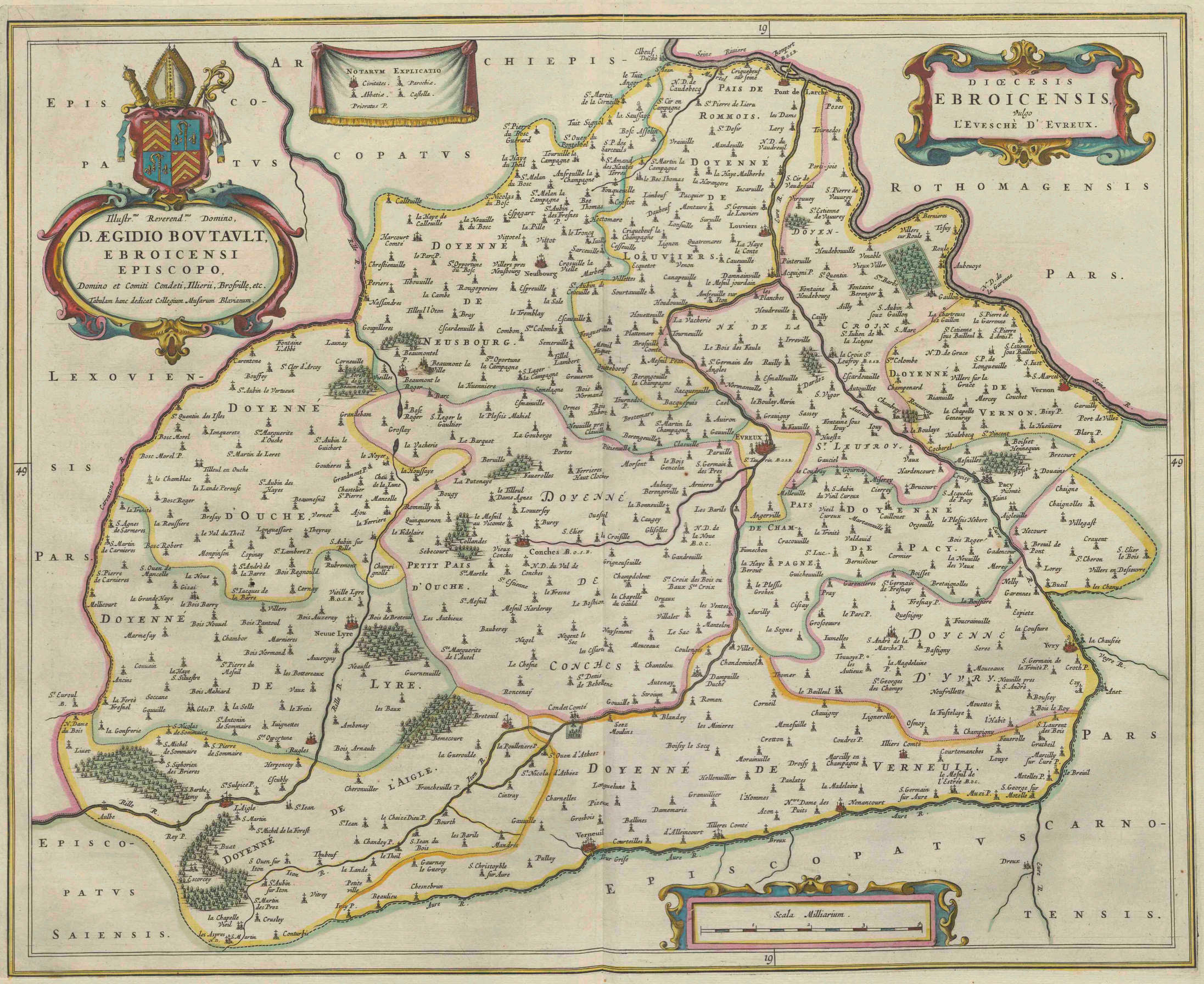

DIŒCESIS
EBROICENSIS,
vulgo
L'EVESCHÈ D'EVREUX.
Illustr.mo Reverend.mo Domino,
D. ÆGIDIO BOVTAVLT,
EBROICENSI
EPISCOPO,
Domino et Comiti Condeti, Illierii, Brosville, etc.
Tabulam hanc dedicat Collegium Musarum Blavianum.
NOTARVM EXPLICATIO
Civitates. Parochiæ.
Abbatiæ. Castella.
Prioratus P.
ARCHIEPISCOPATVS
EPISCOPATVS
LEXOVIENSIS
PARS.
ROTHOMAGENSIS
PARS.
CARNOTENSIS.
EPISCOPATVS
SAIENSIS.
DOYENNÉ DE NEUSBOURG.
DOYENNÉ D'OUCHE.
DOYENNÉ DE LYRE.
DOYENNÉ DE L'AIGLE.
DOYENNÉ DE CONCHES
DOYENNÉ DE LOUVIERS.
DOYENNÉ DE ROMMOIS.
DOYENNÉ DE CROIX
DOYENNÉ DE VERNON.
DOYENNÉ DE PACY.
DOYENNÉ D'YVRY.
DOYENNÉ DE VERNEUIL.
PAIS DE CHAMPAGNE.
PAIS DE ROMMOIS.
PETIT PAIS D'OUCHE.
Neusbourg
Conches
Neuue Lyre
Louviers
Pont de Larche
Evreux
Verneuil
Vernon
Pacy
Yvry
Scala Milliarium.
19
49

lijck Karel de Negende, in 't jaer 1569, aen ſijn broeder Françoys Hertogh van Alençon, in vergelding van 't Graefſchap Giſors, de ſtadt Vernon, Andely, en 't Graefſchap Evreux, dat hy tot een Hartoghdom maeckte, overgegeven, om dat, als ſijne andere landen, gelijck ſijn erfgoet te beſitten, 't welck de volgende December in 't Hof van 't Parlement wierd beveſtight. De gemelde Françoys, Hertogh van Alençon, en in Nederlant, Hertogh van Brabant, ſonder kinderen geſtorven ſijnde, is dit Hertoghdom Evreux weder aen de Kroon gekomen; en ſedert hebben de Koningen hier het voorverhaelde Bailjuwſchap en Preſidentſtoel, ſtaende onder 't Hof van Rouaen, opgerecht, en vele andere ſteden, jurisdictien, en Caſtellanyen van 't oude lantſchap der Euboriniciers daer onder geſtelt.

Het

Het Hertoghdom
BRETAIGNE.

Naem. DRitannia, in de Franſche ſprake Bretaigne genoemt, heeft ſijnen name, rechten, wetten, en inwoonders van de *Britannis*, die men nu Engelſche noemt, welcke, van de Saxens verdreven uyt hare woon-ſteden, haer alhier hebben neder-geſlagen, ten tijden der regeeringe des Konings Vortigerni, van welcken ſy tot de beſcherminge tegens de Schotten geroepen, en aengelockt waren. Het kan oock wel zijn, dat van te voren in dit deel van Vranckrijck, eenige Colonie oft voort-plantinge was, de welcke, toenmaels door de uytgedrevene Britanniers vermeerdert zijnde, het gewelt, dat haer van anderen was *Armorici.* wedervaren, wederom tegen de *Aremoricos* (want de ſelve eertijdts deſe plaetſen bewoonden) betoont en gepleeght hebben; hierom ſchrijft Scaliger:

Vicit Aremoricas animoſa Britannia gentes,
Et dedit impoſito nomina priſca jugo.

Welck aldus luyd:

De kloecke Britan heeft den Armoric verſlagen,
En hem met 't nieuwe jock ſijn ouden naem doen dragen.

Waer van het oock komt, dat dit landt eertijdts Aremorica is geheeten, inſonderheyt daer het ſich naer de zee ſtreckt, 't welcke nu *Baſſe Bretaigne* genoemt wordt; want Armor is in d'oude Britanniſche ſpraecke, gelijck Camdenus getuyght, ſoo veel te ſeggen, als aen de zee ofte oever der zee.

Oude inwoonderen. Het landt is eertijdts van de Engelſchen, toen ter tijdt Brittens van Britto haer naem hebbende, bewoont geweeſt. De oude inwoonders waren de *Redones*, gelijck ſulcks noch de Abdye Redon genaemt, die in dit Biſdom is gelegen, klaerlijck kan getuygen. De *Namnetes* ofte *Nannetes*, die in het Biſdom Nantes woonen. In het Biſdom Cornouaille de *Curioſoliti*, anders genoemt de *Coriſopitenſes*, *Curiſopiti*, en Criſopotes. De *Veneti* en *Ciantii* in het Biſdom Vennes ofte Vannes. De *Oſiſmii* en *Oſiſini*, dat de volckeren waren van de Stadt die nu Triguier en Landtriguier genaemt wordt. De *Diablintes*, *Diablintres* ofte *Diablindi*, eertijdts woonachtigh daer nu Leondoul leydt. De *Ambibari*, die men meent de ſelve geweeſt te zijn, die nu by den bergh S. Michiel woonen, en *Veneli*, *Venelli*, en *Vnelli*, genaemt worden, en nu Ambiens heeten. De *Ambiliates*, *Ambialites*, dat nu de Lambalois zijn, ofte, ſoo andere meenen, dat volck dat te Amblie in Normandien woont. De *Biduceſii*, die men nu noemt *Brioſences* van S. Brieu. De *Lemovices*, die Lemovices de Aquitanie, by Cæſar de *Leonenſes*, ofte die van S. Paul de Leon genaemt. De *Cadetes* ofte *Caletes* die van Cales, gelijck Fulvius Urſinus dat verandert; doch ſommige derven affirmeeren, dat de *Cadetes* zijn die van Chaſteau Briant, dat in hoogh Bretaigne, onder het gebied van Montmorency, leydt.

Regeeringe. Deſe Britannen hebben in korten tijdt in ſterckte en macht ſoo toe-genomen, datſe oock de Gotthen te rugge hielden, die haer anders meeſter gemaeckt ſouden hebben van geheel Vranckrijck; want haer Koning Riothimus, als Iornandes getuyght, heeft twaelf duyſent Brittons tot hulpe der Romeynen tegens de Gotthen in 't veldt gebracht. Callimachus ſchrijft, dat ſy haer in de ſlagh tegen Attilam hebben laten vinden. Van haer macht is dit oock een groote getuygeniſſe, dat de Koningen van Vranckrijck, in voorlede tijden, al dit landt (als niet machtigh zijnde het ſelve te veroveren) aen de Normans gegeven hebben, als bequamer

Vranckrijck.

ten oorlogh zijnde; waer op gevolght is, dat door 't Normanniſche ſweert, de Brittoenſe ſtoutmoedigheyt is getemt. Eenigen tijdt onder het gebied der Normans geſtaen hebbende, is het daer nae van ſijn eygen Hertogen geregeert, waer van de laetſte is geweeſt Franciſcus de II, die, in 't jaer Chriſti 1490 overleden, naeliet een eenige dochter en erfgenaem van Bretaigne; deſe ten houwelijck belooft zijnde aen Maximiliaen Aertz-Hertogh van Ooſtenrijck en Roomſch Koning, is van Karel de VIII Koning van Vranckrijck gehouden voor ſijn eygen bruydt en gemaelin; en te dier tijdt is Bretaigne eerſt onder de Kroon van Vranckrijck gekomen: Karel ſtervende ſonder kinderen nae te laten, is Louys de XII Koning geworden, en heeft de Koninginne weduwe, die nu weder in Bretaigne geretireert was, ten houwelijck doen verſoecken, en met diſpenſatie van Paus Alexander de VI bekomen. Uyt deſe zijn geboren twee dochters, waer van de oudtſte Claude, getrouwt is aen Françoys Hertogh van Engouleſme, en daer nae de eerſte van dien naem Koning in Vranckrijck. Deſe voorſiende de ſwarigheden en ongemacken, die t'eeniger tijdt mochten voorvallen om dit Hertoghdom, indien het weder quam te geraken aen de Kroone, uyt kracht van de contracten van Anna, heeft Bretaigne eerſt aen ſijnen oudtſten ſoon gegeven, en naederhant in het jaer 1531 aen de Kroon verknocht, met bewilliging van de Staten van den lande. *Onder Vranckrijck.*

Grenſen. Dit landt is bepaelt in 't ooſten met Normandien, met die van Mans, en Anjou, ſijne naebuuren; in het zuyden leggen de Poictevins; de reſte wordt beſloten met de Britanniſche zee. Het begeeft ſich meer als andere Provincien t'zeewaert, gelijck als een half eylandt, derhalven het dan oock niet onbillijck *Cornu Galliæ* genoemt wordt; en is de gedaente van een hoef-yſer gelijck, welckers buytenſte ronde deel de zee, en het binnenſte ofte het hol, het middellandtſche aerdtrijck repreſenteert. De lengte daer van wordt gereeckent op ſes dagh-reyſen, en de breedte op drie.

Vruchtbaerheyt. Bretaigne is een ſeer genoeghlijck en vruchtbaer landt, overal vol weyden en heyden, derhalven ſeer bequaem tot het vee: is oock begaeft met eenige mijnen van ſilver, yſer, en loot. De zee geeft aen de Bretons niet alleen eene goede gelegentheyt, om wijdt en zijd in andere landen te varen, handelen, &c. maer verleent haer noch daer toe ſulcke waer, dieſe vele landen weygert, te weten, ſout, dat ſy, in de Son gedrooght en hart gemaeckt, aen de gebuurige plaetſen verkoopen.

Tael. De tael in Bretaigne is driederley, Breton Bretonnant, Franſch, en gemengt, veranderende nae de gelegenheyt des landts, en Biſdommen. *Biſdommen.* In Bretaigne zijn negen Biſſchoplijcke ſteden, te weten, Dol, Rennes, alwaer oock het Parlement is opgerecht, in 't jaer 1495, en S. Malo, in welcke ſteden en omliggende contreyen de Franſche tale geſproken wordt; Nantes, Vannes, en S. Brieu, in welcke Franſch en Bretoens; Cornuaille ofte Kempercorentin, S. Paul de Leon, en Landtreguier, in deſe drie laetſte de Bretonſe tale, die men Breton Bretonnant noemt, en wordt van de Oude voor de Troyaenſche ſprake gehouden. Alle de Biſdommen van Bretaigne ſtaen onder den Aertz-biſſchop van Tours.

Kleyn Bretaigne. Dit Hertoghdom wort kleyn Bretaigne genoemt, om dat het van Groot Bretaigne, dat men gemeenlijck Engelandt noemt, ſoude konnen onderſcheyden worden; en wort gedeelt in Haulte en Baſſe, dat is Hoog- en Neder-Bretaigne, *Deelinge.* waer van 't Hooge naeſt aen de Loire gelegen is, het Neder aen de zee recht tegen over Engelandt, waerom het eertijts en noch *Ripenſis* genoemt wordt.

Hoogh Bretaigne. Hoogh-Bretaigne, dat het ooſtelijckſte deel is, wordt van het Laege afgeſcheyden door een knie die door Chaſteau Andron loopt, (deſe inwoonders ſpreecken ten deele Bretons, ten deele Françoys) en daer nae ſich ſtreckt tuſſchen

BRITANNIA
DVCATVS.
Duché de Bretaigne.
MARE BRITANNICVM.
PARTIE DE LA NORMANDIE.
Partie du Duche de le Maine.
BASSE BRETAIGNE
HAVLTE BRETAIGNE
POICTOV
OCEANI OCCIDENTALIS PARS.
Milliaria Gallica communia.
Apud Guilielmum Blaeu.

Quentin en Korlai, naer de kant van Golfe de Vannes, tot de rivier Villaine toe, soo nochtans dat de placts genoemt S. Iean blijft in Neder-Bretaigne.

Hooft-stadt. De hooft-stadt van Hoogh-Bretaigne is Nantes, 'eertijdts *urbs Nanetica* geheeten, en van Ptolemæo *Condivionum Nanneticum*, als Iosephus Scaliger, Cognatus en meer andere getuygen. Sy was eertijdts de residentie der Hertogen van Bretaigne, verheerlijckt met den tytel eens Graefschaps, 't welck competeerde den outsten soon des Hertoghs: sy is gelegen aen de Loire, beneven noch twee andere rivierkens, aen een seer bequame placts, niet wijt van de zee, en verheerlijckt met een Bisschoplijcke stoel.

Rennes. Rennes, in oude tyden *Redonica*, van Ptolemæo *Condate Redonum*, en van Antonino *Candate* genoemt. Dese stadt is eene van de oudtste steden van Vranckrijck, van de voornaemste Bisdommen van dit Hertoghdom, en de residentie van het Parlement ofte hooge Hof van Bretaigne, en daer oock de Reken-kamer is.

Dol. *Dolum*, nu een stadt, was eertijdts maer een kasteel, en wordt hedensdaeghs Dol ofte Doul genaemt. De Bisschop van dese plaetse heeft het recht een Pallium te dragen, waerom hy oock onder de Aertz-bisschoppen gerekent wort.

S. Brieu. S. Brieu, in voor-tyden *Fanum Briocense* geheeten, is een schoone stadt, aldaer is een steenrotse, welcke veroorsaeckt een seer bequame reede voor de schepen; op die rotse leydt een kasteel tot defentie der stadt.

S. Malo. *Fanum Sancti Machlovii*, nu ter tijdt S. Malo genoemt, is die stadt, soo sommige meenen, die *Aletum* in het boeck van de Kennisse van Vranckrijck genaemt wort, en aen den oever van Neroican is gelegen; dat Alethe een Zee-stadt in Vranckrijck is, daer de riviere Rance, niet verre van het eylandt Aaron langs loopt, beschrijft Surius van Gemblours, in het leven van S. Machlovius, die de eerste Bisschop van dese stadt was. S. Malo is het vaderlandt van dien vermaerden Admirael ter zee Iacob Cartier, die door zijn beleydt, en ordre van de Koning van Vranckrijck, Comada, en andere landen in de Noordt-zee gelegen, heeft gevonden. In dit Bisdom leggen seer rijcke Abdyen, als Beaulieu, Montfort, en des Perez.

Dinan. Dinan is een seer schoone en geneuchelijcke stadt, daer de Hertogen van Bretaigne haer plegen te verlustigen.

Rieulx. Chasteau Briant. Rieulx leydt by de riviere Villaine. Chasteau Briant is een stadt met een kasteel verstérckt, liggende op de grensen van de Bretons Armoricques, en de Angevins, staet onder de gehoorsaemheyt van het doorluchtigh huys van Montmorency.

Lamballe. Lamballe, daer van het Lambalois sijnen naem heeft, is misschien de woonplaets (als geseyt is) van de Ambliates geweest.

Vitray. Alhier zijn veel winckels van parkement, en bereyde schaeps-vellen en kalver-vellen. Vitray is een stadt, tusschen welcke, en de plaets la Corszille genaemt, een rivierken loopt, dat de Bretons van die van Mayne alhier afscheyt; aldaer wordt niet verre van de burgh Hermes ofte Henrici een Olm-boom gesien, die de selve landtscheyding maeckt. Iugon, alwaer eenige groote kasteelen, die seer oudt zijn, gesien worden. S. Aulbin du Cormier, in wiens jurisdictie de slach van S. Aulbin geschiet is. Mont-contour, Plerel, Iocelin, Malestroit, Pontigni, S. Iulien, Encenis, en eyndelijcken aen de uyterste grensen naer Poictou, zijn oock de heerlijckheden Clissonnis en Rais.

Iugon.

Neder-Bretaigne. Neder-Bretaigne heeft naer het westen de zee, die de drie gewesten van het selve besluyt.

Vannes. In Laegh ofte Neder-Bretagne, zijn dese voornaemste steden: Venetia, nu ter tijdt Vannes, dat een Bisdom is, en van Cæsar, in zijn derde boeck der Commentarien van de Fransche oorlogen, de hooft-stadt van de *Veneti*, en de principaelste plaets van de *Armoricques* genoemt wordt. Aldaer leydt een kasteel Hermine genoemt, en eertijdts het Hof der Hertogen van Bretaigne. Men weet niet of het kasteel van het wapen, dan of het wapen van het kasteel den naem heeft; sommige seggen dat het wapen, het welcke een kleyn beestken genoemt Hermeline, op een wit velt voerdt, den naem gegeven heeft.

S. Paul de Leon. S. Paul de Leon wordt van Ptolemæo Portus Saliocanus en Cænalis, welcken naem sy heeft van het sout-maken, genaemt. In dit Bisdom zijn de Abdyen Gerler de religieux, S. Mathurin du fin terre, S. Marie de Gerler. *Trecorienſe oppidum* nu Triguier, Landtriguier, dat een fraeye haven heeft.

Blavet. Blavet is een stadt by een inham van de zee gelegen; alwaer twee rivieren, onder den anderen gemengt, gins en weder inloopen; de eene, die oostelijcker leydt, heeft de selve naem die dese stadt heeft; de andere wordt Elle genaemt, die de beste haven aen dese sijde van Vranckrijck is.

Breſt. Breſt, waer van sommige den naem Bretaigne deriveren.

Morlaix. Aldaer leggen noch andere steden, als Morlaye, dat een bequame haven voor de Engelschen is.

Guincamp. Guincamp, daer de erfgenamen van Stampes over regeeren, dese zijn uyt Engelsche huysen gesproten. Petrus de VII Hertogh van Bretaigne is Heer van Guincamp geweest, dese was sone van Ioannes de V, die de vijfde Hertogh van het gemelde Hertogdom was.

Andere steden. De andere steden zijn Quimperlay, Conquerneaux, Quimpercorentin, S. Regnant des bois, &c.

Heerlijckheden. De Heerlijckheden aldaer zijn het Graefschap van Montfort, het Vice-Graefschap van Rohan, Grello, welcks voornaemste plaetse is Chasteau Andron, Le pays de Gueel, Baignon, Montfort, en Vannetais.

Rivieren. De rivieren van Bretaigne zijn, de Loyre, Villaine, Rance, Elle, en meer andere.

Havens. De voornaemste en bequaemste Zee-havens zijn S. Malo, S. Paul de Leon achter het eylandt Roscou, Breſt, Conquet, Quimperlé, en Blavet.

Inwoonderen aert. De inwoonders zijn niet over al even vriendelijck en beleeft; doch sy zijn in 't gemeen voorsichtigh en argh, des gewins seer begeerigh, en verrichten hare gewichtighste saken by den dronck.

POICTOU.

Grenſen.

POICTONIVM, Pictavia, ofte Poictou, heeft in het zuyden Angouleſme, en Xaintonge, in 't weſten den Oceaen, in 't noorden Bretagnien en Anjou, de reſt wordt beſloten van Touraine, Berry, en Lymoſin.

Vruchtbaerheydt.

Dit landt is ſeer vruchtbaer aen koren, vlas, en wijn, rijck van beeſtiael, en geeft veel wolle. De jacht is hier ſonderlinge goet, om de menighte van vogelen en wilde beeſten.

Oude regering.

Men leeſt dat deſe provincie eertijts een Koningrijck van de Gothen is geweeſt, dewelcke van Koning Clouis van Vranckrijck, daer uyt, en uyt gantſch Aquitanien, verdreven wierden. De Keyſer Ludovicus Pius gaf aen ſijn ſone Pepin het Koningrijck van Aquitanien; wiens ſonen Pepin en Karel, van haer oom Karel de Caluwe uyt Aquitanien verdreven, en in een kloofter geſteken zijnde, heeft hy ſich deſes Vorſtendoms bemachtight, en aen ſijnen neve Arnulphus vereert, onder den tijtel eens Hertoghdoms. Arnulpho zijn in order gevolght, Wilhelm de Goede, Eblo de I, en de II, Wilhelm de II, en de III, Guido, Wilhelm de IV, en de V, wiens eenige dochter en erfgenaem Eleonora wierdt gehouwelijckt aen Lodewijck den VII, Koning van Vranckrijck, die haer daer na verſtooten heeft, uyt vermoeden van echtbreking en verraderye; zijnde alſoo verlaten, heeft haer ter echt genomen Henrick, Hertogh van Normandyen, die Stephanus in het Koningrijck van Engelant volghde. Deſen Henrick zijn gevolgt, ſoo wel in het Engelſche Koningrijck, als in de moederlijcke en vaderlijcke erf-landen in Vranckrijck, ſijne ſonen Richard en Iohan. Maer als Arthur (ſone van Godefrid, de oudtſte ſone van Koning Iohan) voorgaf, dat hy voor Iohannes behoorde geſtelt te worden, daer toe hy opgehitſt wierd van Philips Auguſtus, Koning van Vranckrijck, om ſijn oom Iohan het landt van Poictou te ontweldigen, en hy ſulcks met gewelt meenende uyt te voeren, is hy onvoorſiens van Iohan overvallen, ſijn volck verſlagen, en hy gevanckelijck naer Rouan gevoert, en daerna omgebracht. Iohannes, van Conſtantia, de moeder van Arthur, by den Koning Philips beſchuldight zijnde van deſe moort, is verweſen, en ſijne goederen Philippus toegeleyt, als Leenheer, onder welcke oock was Poictou; waer mede daerna ſijn navolger Ludovic de VIII ſijnen ſoon Alfonſus beleent heeft; deſe ſonder kinderen ſtervende, is het gekomen aen Koning Philips den III, en by ſijne nakomelingen ſoo lange verbleven, tot dat, gedurende de regeringe van Philips van Valois, het ſelve van Koning Eduard de III van Engelant weder ingenomen is, die het oock met gantſch Guyenne ingehouden heeft, uyt kracht van ſeker accoort, tuſſchen hem en Koning Iohan van Vranckrijck gemaeckt. Deſe Eduard, veranderende het Hertoghdom van Guyenne in een Prinsdom, gaf het over aen ſijnen ſoon Eduard, die deſe landen al te veel ſchattede; waer over het meeſte deel van hem afviel, en hy ſich overgaf in handen van Karel de V, Koning van Vranckrijck, wiens neve Karel de VII in 't jaer 1453 de Engelſchen uyt geheel Guyenne verdreven heeft, 't ſelve nalatende ſijnen ſone Lodewijck den XI. Deſe heeft 'er ſijnen broeder Karel mede beleent, na wiens doot Koning Lodewijck het wederom aen ſich genomen, en ſijnen ſone Karel den VIII nagelaten heeft, van welcker tijt af Guienne oft Gaſconien (waer van Poictou een goet deel is) altijdt gebleven is in het gewelt der Koningen van Vranckrijck.

Vranckrijck.

Oude Inwoonderen.

De oude inwoonderen deſes lants worden van Cæſar, Strabo en Plinius *Pictones*, van Ptolemæus *Pectones*, en van Ammianus Marcellinus *Pictavi* geheeten. Auſonius noemt dit lant *Pictonicam Regionem*. In 't regiſter van de provincien ſtaet *Civitas Pictavorum* ofte *Pectavorum in Aquitania* 2, oft 7 *Viennenſi*. Hedensdaeghs noemt men 't *le Pays de Poictou*. By de *Pictones* voeght Plinius oock de *Ageſinates*, van welcker gedachteniſſe noch ten hedigen dage eenige overblijfſelen zijn in het dorp Aigounois, niet wijt van de ſtadt S. Maxent aen de Seure; en dwalen derhalven de gene, die de *Aginnates* met de *Ageſinates* vermengen, nademael dat beyde deſe volckeren wel vijf daghreyſen van malkanderen leggen.

Hooftſtadt Poictiers.

De Koninglijcke hooftſtadt deſes landts is *Pictavia*, van Ptolemæus en Antoninus *Auguſtoritum*, van Gregorius Turonenſis *Pictavia urbs*, en nu ter tijdt Poictiers genoemt; gelegen aen een ſeer genoeghlijcke plaets, doch wat berghachtigh, maer ſackt wederom nederwaerts in een vlackte, welck gedeelte men *Tranchée* noemt. Sy is, naeſt Parijs, de grootſte ſtadt van Vranckrijck: de riviere Clain loopt meeſtendeel daer om heen: alhier is een ſeer vermaerde Univerſiteyt, byſonder in de Rechten, geacht de tweede na de Univerſiteyt van Parijs, en opgericht van Karel de VII, in 't jaer 1421. Iulius Scaliger ſchrijft van de ſelve, in ſijn veerſen van de ſteden, aldus:

Si ſtudium eſt animæ, veniunt à corpore vires,
Galliaque à meritis poſcit utrumque ſibi:
Hæc ſtudiis, aliæ belli exercentur amore:
Pictavium eſt animus, cætera corpus erunt.

De outheyt deſer ſtadt getuygen het *Theatrum* ofte ſchouplaets, het paleys van Galienus, en de gewelffels der water-leydingen, die men oock noch ter tijdt *Les Ducts* noemt; zijnde deſe alle gewiſſe teeckenen des Roomſchen gebiedts in deſe plaetſen. Sommige geven voor, dat deſe ſtadt geſticht is van de nakomelingen van Agathirſis en Gelo, ſonen van Hercules, de welcke van de Poëten *Picti* genoemt worden: want deſe volckeren, van wegen inlandtſchen twiſt uyt haer vaderlant verdreven, hebben haer in Engelant neder-geſlagen, alwaer ſy ſoo vermeerderden,

PICTAVIÆ DVCATVS DESCRIPTIO, Vulgo LE PAIS DE POICTOV.
PARTIE DE BRETAIGNE
POICTOV.
Andegauensis
Ducatus pars Touraine
Nantes
Poictiers
Chastel heraudois
Ludonais
Mirebalais
Touars
Gastinois
Niortois
Lusson nois
Pais d'Aunis
Partie de Xaintonge
Angoumois
Rochechouart
Lymosin
Haulte et Basse Marche
Partie de Berry
Lisle de Noirmonstier
Lisle de Dieu
OCEANVS AQVITANICVS.
L'isle d'Oleron
L'isle d'Re
Rochelle
Scala Miliarium Gallicorum
Apud Guiljelmum Blaeu.

datſe gedwongen waren nieuwe woon-ſteden te ſoecken, derhalven ſy in Vranckrijck overgeſcheept zijn,en hebben aen dit lant en deſe ſtadt haren naem gelaten. Doch andere gevoelen anders daer af, dewijl het kenlijck is uyt Pomponius Mela en Plinius, dat lange te voren alhier de *Pictones* geweeſt zijn, eer die uyt Engelandt overquamen. De Biſſchoplijcke bywooninge maeckt deſe ſtadt beroemt, van welcke S. Hilarius met groote lof Biſſchop is geweeſt, een man van ſonderlinge geleertheyt en Godvruchtigheyt,die de Arriaenſche ſecte dapper heeft tegen geſtaen,en te dien eynde, die ſeer treffelijke 12 boecken van de H.Drieëenigheyt tot ſijnen onſterffelijken lof nagelaten. Het hof van Poictou wort geregeert van een Preſident en twee Vicarien, eene over civile ſaken, en de ander over criminele. Aen deſen Raedt gehooren oock veler andere ſteden Rechtbancken; Niort met ſijn toe-behoorende Kaſteel, alwaer jaerlijcks drie de voornaemſte marckten van gantſch Poictou gehouden worden; Fontenay le Conte, oock met een kaſteel verſien, by welcker ſtadts muuren loopt het waterken Vandée, dat ſomtijts ſoo hoogh op ſwelt, dat de geheele contreye ontrent Fontenay, oock de naeſtgelegene plaetſen, daer van overloopen worden. Luſignan, alwaer een ſeer oudt ſlot is, welck men gemeenlijcken Meluſine noemt, &c. Montmorillon, la Baſſe Marche, Dorat, S. Maxent, en andere, waer by oock gerekent wort Sivray, nieuwelijck opgericht tot een Senechauſſé, met een ſterck kaſteel. Onder Poictou gehoort oock het Vorſtendom Talmont,alſoo genoemt, na ſommiger ſeggen, als *Talon du monde*, *calcaneus mundi*, de hiele van de werelt. Het Vorſtendom van Roche ſur-Ion, toebehoorende het Koninglijcke geſlacht van Bourbon. *Caſtellum Heraldi* ofte Chaſtelherault aen de Vigenna,met de tijtel van Hertoghdom verheerlijckt. Touars, aen de riviere Tovio,Broſſe,Bridieres, en Rochechouart, ſijn Vicomtez; gelijck dan noch veel ſteden met de tijtel van Baronnien en Heerlijckheden geçiert zijn, als Mainlers, alwaer jaerlijcks een groot getal Salm, Elft en Stockviſch gevangen wort, die gedrooght in verſcheyde landen gevoert worden. De ſteden Partenay, S. Maxent, Melle, Chizay, Chauvigny, Luſſac, Breſſuyre, Charrou,Chaſteneraye,S. Meſnin,S. Gilles,Chaſteaumur, les Sables d'Aulonne, S. Hermine, Montaigu een ſtadt met een kaſteel, van waer veel ſouts komt. Mirebeau, la Motte, S. Beraye, Vouvant, S. Hilaire, Mortemer, Luzaz,S. Savin, l'Iſle Iourdain, S. Benoiſt du Sault, Bourg-neuf, Meroil, Mervant, Brige, Vouver, Villefaignaix, en meer andere. Dat 'er oock een ſtad met name *Limonum* in Poictou zy geweeſt, blijckt uyt de reyſe van Antoninus, van Bordeaux naer Autun; Ptolemæus noemt die *Limonon*, en in de reystafel wort ſy *Lomonnum* geheeten. Veel geleerde mannen houden 't daer voor,dat het *Auguſtoritum* ofte Poictiers ſoude zijn, doch wy willen ons daer aen ſoo vaſt niet binden. *In commentario A. Hirtii* wort oock van *Limonum* mentie gemaeckt, alwaer nochtans ſommige exemplaren *Lemovicum* hebben, tegens de authoriteyt van de alleroutſte geſchrevene boecken.

Niort.

Fontenay.

Luſignan.

Andere ſteden.

De rivieren deſes lants zijn de Clain, Vignane ofte Vienne, Vivonne, en andere, alle viſchrijck. By het dorp Doué is een Amphitheater,ſoo konſtigh,dat het van de natuure ſchijnt gemaeckt te zijn, want het gantſch uyt een bergh gehouwen is, ſonder eenige kalck, ſteen ofte hout: deſes berghs,mitſgaders des Amphitheatri af-beeldinge,van Levino Keersmaker,eertijts Burgermeeſter van Ziericzee, gedaen, mach men ſien by Iuſtus Lipſius, in 't ſeſte capittel van ſijn boecxken van de Amphitheatris die buyten Romen zijn; die dit noch daer by voeght, dat het dorp Doué eertijts wat meer moeſt geweeſt zijn, dewijl dit geen werck was voor een dorp, als oock, om dat de overblijfſelen van de gemeene oude wegh, die door dit dorp gaen, tot aen Pont du Sey, ſulcks genoegh uytwijſen. Ontrent een half mijle van Poictiers, op den koninglijcken wegh naer Bourges, is te ſien een ſeer groote vierkante ſteen,van vijf andere ſteenen onderſtut, daerom hy oock *Pierre Levée* genoemt wort, op welcke uyt-gehouwen ſtaen deſe verſen:

Rivieren.

Antiquiteyten.

Hic lapis ingentem ſuperat gravitate Coloſſum
Ponderis, & grandi ſydera Mole petit.

De Biſdommen van Poictou ſtaen onder den Aertzbiſſchop van Bourdeaux, en hebben haer woonplaets te Poictiers, waer onder 28 Abdyen gehooren; te Luçon,onder wien ſtaen 2 Abdyen; te Malezais, met 4 Abdyen. De boeren deſes landts hebben een byſondere maniere van ſpreken; die ſich minſt op haer betrout wort wijs geacht; ſy zijn ſeer geneyght tot pleyten: de ſteelieden liberael, goetdadigh, oprecht, de geleertheyt en de geleerde ſeer beminnende: den Adel is ſtoutmoedigh, en wacker.

Biſdommen.

Poictiers.

Luçon.

Malezais.

Inwoonderen aerdt.

XAINTONGE.

Naem. *Grenſen.*

Antonia heeft dien naem van de oude *Santones*, inwoonderen van deſe landen; nu wort het oock nae de ſtadt Xaintes Xaintonge geheeten.

Het grenſt in 't noorden aen Poictou, in 't ooſten aen Angoumois en Perigort, in 't zuyden aen de Garonne, en in 't weſten aen den Oceaen, en d'eylanden Oleron, en Iſle de Ré, gemeenlijck S. Marten genoemt, welcke een groote menighte van konynen en haſen geven.

Dat de grenſen van Xaintonge eertijdts veel grooter geweeſt zijn, blijckt uyt de Autheur van de Ephemerides, ofte daghregiſters der Franſche oorlogen, die ſchrijven dat ſy niet verre van de *Toloſates* zijn geweeſt, en in die groote oorlogh tegens Cæſar, door ordre van de Vorſten van Vranckrijck, twaelf duyſent mannen moeſten te velde brengen, daer die van Poictou maer acht, en de Limoſins maer tien duyſent op brachten.

Vruchtbaerheyt. Xaintonge is een vruchtbaer landt, en geeft veel wijnen en kooren; ſoo dat het een van de beſte contreyen van Vranckrijck is, want het ſijne granen naer Hiſpanien, Engelandt, en andere landen ſendt. De oude inwoonders waren de *Santones*, daer Cæſar, in zijn eerſte boeck der Franſche oorlogen, mentie van maeckt. In ſommige exemplaren vindt men *Xantones*, en in het tweede boeck van de gemelde oorlogen *Santoni:* men leeſt oock in het derde boeck van de burgerlijcke oorlogen *Santone*, doch miſſchien niet wel; Strabo noemt haer *Santoni;* Ptolemæus *Santones*, gelijck oock Stephanus. Plinius aen zijn negentiende geeftſe den naem van Vryheydt: Ammianus Marcellinus noemtſe de voornaemſte van Vranckrijck: Galenus Santonie, daer hy ſchrijft *l'herbe Santonique*, dat is, het kruydt van Santonge. De ſtadt der Santongeois wordt in het Regiſter der Provincien van Vranckrijck, *l'Eveſché de Saincles* genoemt.

Oude Inwoonderen.

Hooft-ſtadt Xaincles. De voornaemſte ſtadt is Xaintes, die de oude Françoyſen *Mediolanium Xantonum*, ofte *Santonum* heeten. Antoninus *Mediolanum Santonum*; het reys-boeck, ofte *Tabula Itineraria*, doch qualijck, *Mediolanum Saneon:* Ptolemæus en Strabo noemenſe *Mediolanium*, Stephanus *Mediolanum.* Nae dat de volckeren van dit landt, door Cæſar, en de Romeynſche overſten, zijn verwonnen, is de naem van deſe ſtadt verandert. De oudtheyt en heerlijckheyt van de ſelve wordt door verſcheyden antiquiteyten, die aldaer noch te ſien zijn, beweſen; als eerſtelijcken de ruïnen van de oude ſtadts-muren, die ſich noch hier en daer vertoonen: de fundamenten van het Amphitheatrum, dat van de Perigeux gemaeckt is: De kerck van S. Eutorpe, en het opſchrift, dat aen de boogh van de brugh van Charente, die voorby de ſtadt loopt, aldus gehouwen ſtaet: *Cæſari Nep. Divi. Iulii Pontifici Auguri:* en aen de andere ſijde zijn de letteren, door de oudtheyt des tijdts, bynae verſleten: Eyndelijck de ruïnen van de waterleydingen en fonteynen, met de gebroken canalen, door welcke men het water in de ſtadt plach te leyden. Auſonius noemt de ſtadt in zijn 23 ſendtbrief *Santonus*, en in zijn 14 en 18, *Santones.* Sy is gelegen by de vruchtbare riviere de Charente, die in het water Charemac, dat tuſſchen Limoges en Angouleſme leydt, zijn vloeden loſt.

Biſdom. Het is een Biſſchoplijcke reſidentie: De eerſte was S. Eutorpe, geſtelt van S. Clement, welcke deſe volckeren tot het Chriſten geloove bekeert heeft, en ten tijde Domitiani des R. Keyſers gemartyriſeert is. In 't jaer 1618 is Michael Raoul daer de 68 Biſſchop gewijdt. Binnen de ſtadt is een klooſter der Religieuſen van onſe L. Vrouw, geſticht van Geoffroy van Xantonge, en zijn Bruydt Agnes, in het jaer MXLVII. De drie-en-dertighſte Biſſchop van Xantonge, Pierre de Confoulant, heeft het Biſſchoplijcke hof, in het jaer 1102, doen bouwen, en de muuren van de hooft-kerck laten vermaken.

Andere ſteden. De andere ſteden zijn Rochelle, S. Iean d'Angeli, Archaut, Pont Loubleſe, Blaye, Taillebourgh, Iarnac, Barleſieux, Ioſac, Marennes, Soubize, en Brouage.

Rochelle; Rochelle, in 't Latijn *Rupella* genaemt, is een van de voornaemſte ſteden van Vranckrijck, liggende aen een inham van de zee, doch niet ſeer oudt; want ſy is, voor 600 oft 700 jaren, om de bequame haven en ſchipvaert die daer was, gebouwt door ordre van de Koningen van Vranckrijck, en daer nae ſoo ſterck gefortificeert, dat ſy onwinbaer wierdt gehouden: want aen de zuyd-zyde heeft ſy de zee, en daer tegen over eenige moeraſſige plaetſen; het reſterende deel was met muuren, ſchanſſen, bolwercken, graften, en andere fortificatien omringt. Sy is eertijdts van de Engelſchen verovert en geregeert, doch daer nae zijnſe ſelve door de inwoonders verdreven, en de ſtadt onder de gehoorſaemheyt van de Koningen van Vranckrijck gekomen, die daerom deſelve met vele privilegien begiftight hebben: want Koning Karel de VII heeft haerluyden, behalven veel goede octroyen, die de zeevaert concerneerden, oock toegelaten, dat ſy uyt haer eygen burgers een Majeur en Magiſtraten ſoude kieſen, die abſoluyt, ſonder eenige hooger Overigheyt te kennen, haer ſouden regeeren: ſy waren oock met geen garniſoen belaſt, en hadden de authoriteyt een kaſteel, om haer ſtadt rontom te beſchermen, te bouwen.

Belegert 1573. De eerſte ſware belegeringe, die Rochelle geleden heeft, is geweeſt in het jaer 1573, door Henrick de Valoys, Hertogh van Anjou, die daer nae Koning van Polen en Vranckrijck is geworden; wiens heerlijcke daden, te water en te lande, verſcheyde Hiſtorien gedencken. In de gemelde belegeringe, hebben die van Rochelle ſich ſoo dapper en kloeck gedragen, dat ſy haer vyanden verſcheyde malen uyt hare wercken en loop-graven verjoegen, en met gedurige uytvallen, by dagh en by nacht, groote ſchade deden: en of wel de beleggers door force van 't kanon verſcheyden breſſen maeckten; ſoo hebben die van binnen, jonck en oudt, mannen en vrouwen, ſich ſtoutmoedigh daer in begeven, en op genade van 't canon en muſquetten, de ſelve geſtopt. Eyndelijck, de Hertogh van Anjou ſiende, dat hy niet ſeer en vorderde, heeft zijn volck in ſlach-ordre geſtelt, en met furie geboden te ſtormen, doch die van binnen hebben de ſelve negenmael afgeſlagen. Middeler-tijdt quamen in het leger de Ambaſſadeurs van Polen, die den Hertogh van Anjou het Koningrijck van Polen opdroegen; waer door die van Rochelle, tot de uyterſte extremiteyt gekomen, van de belegeringe verloſt zijn, en haer vryheyt behouden hebben, als 'er over de 2000 menſchen, ſoo door het ſweerdt en geſchut, als anders geſtorven waren: want de Koning heeft de articulen van de vrede in forme van Edict doen ſtellen, en toegeſtaen, dat die van Rochelle, Montauban, Niſmes, en andere ſteden, de vrye exercitie van hare Religie ſouden genieten. Den 28 October des jaers 1628 heeft Koning Louys de XIII de ſelve, nae een langdurige belegeringe, ingenomen, de Engelſchen, die daer tot ſecours quamen, geſlagen, en de Stadt met zijn guarniſoen beſet, doende de meeſte ſterckten, om alle aenſtaende revolten voor te komen, nederwerpen. Deſe victorie is een van de voornaemſte die Vranckrijck in langen tijdt bekomen heeft. Tot Rochelle is een Preſident-ſtoel, met eenige Raedts-heeren, en andere van Iuſtitie.

1628 gewonnen.

Het is een rijcke Stadt, uyt oorſaeck van den handel die ſy te ſchepe op allerley geweſten met alle natien drijft; doch nu ter tijdt is haer oude fleur wat vermindert, door dien ſy haer vryheyt, en dien volgende veel moedts verloren heeft.

S. Iean d'Angeli. Sint Iean de Angeli is hedensdaeghs noch een van de ſterckſte en grootſte ſteden van Xaintonge; ſy voert den naem van een Abdye, die aldaer ter eeren S. Iean gebouwt is, ten tyden des Konings Pepini, die ſich op het paleys Angrien, (waer van met een kleyne verſtellinge der letteren gekomen is het woordt Angeli,) by de riviere Bautonne gelegen, onthiel. Aldaer zijn eertijdts eenige Religieuſen van het heylige landt, die het hooft van S. Iean Baptiſt (ſoo ſy ſeyden) mede brochten, gekomen; op welcke tijdt de Koning (door haer hulp) een groote victorie bekomen heeft, waerom hy, tot erkenteniſſe van die getrouwigheyt, aen zijn paleys

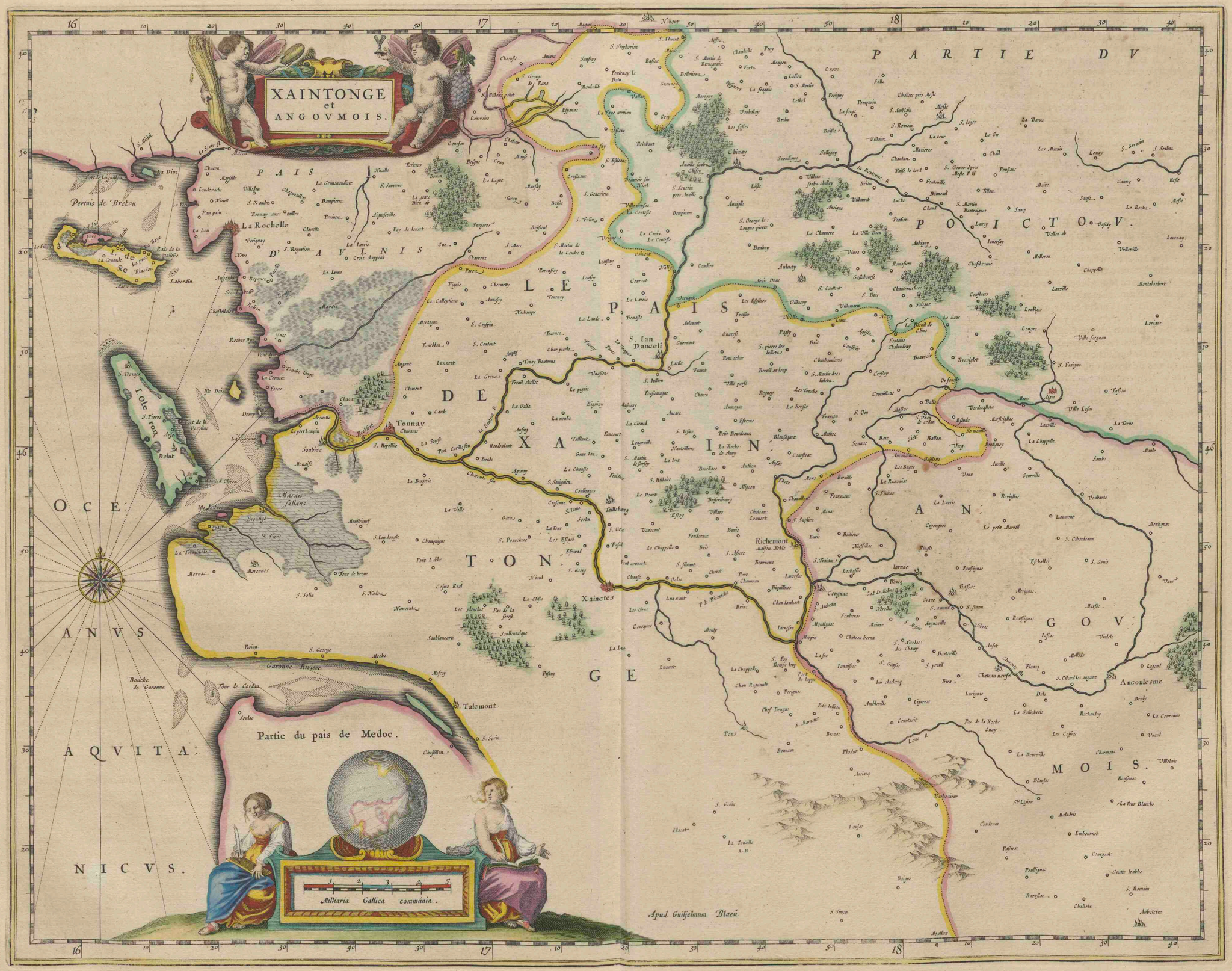
XAINTONGE
et
ANGOVMOIS.
PARTIE DV
POICTOV.
LE PAIS DE XAINTONGE
PAIS D'AVLNIS
OCEANVS AQVITANICVS.
GOVMOIS.
Partie du pais de Medoc.
Milliaria Gallica communia.
Apud Guiljelmum Blaeu
La Rochelle
Tonnay
Xainctes
Talemont
Richemont
Angoulesme
Chizay
Pertuis de Breton
Garonne Riviere
Bouche de Garonne
Tour de Cordan
Marais sallans
Nibort

Angrien, een Abdye ter eeren van S. Iean gebouwt heeft, begiftigende de gemelde Religieuſen met groote renten en inkomſten, op dat ſy des te bequamer tijdt mochten hebben Gode te dienen. Dit is gebeurt in 't jaer onſes Heeren 768, op welcke tijdt de gemelde Koning Pepin een groote victorie tegens Gouſer, Koning van Aquitanien, gehad heeft: de geſeyde Abdye wierdt, door 't Godtſaligh leven der gemelde religieuſen, ſoo vermaert, dat met 'er tijdt vele volckeren daer met 'er woon gekomen zijn, en deſe Stadt gebout hebben. De ſelve is in 't jaer 1569 door den Hertogh van Anjou belegert, en nae twee maenden, op conditie, dat de belegerde met ſack en pack, vliegende vaendels en brandende lonten, te voet en te paerde, in volle wapenen ſouden uyttrecken, gewonnen. In de belegeringe, door dien die van binnen haer ſoo dapper weerden, zijnder meer dan 2500 menſchen, ſoo door de muſquetten, als door het kanon, gebleven.

Pont Loubleſe. Pont Loubleſe oft Pont, vier mijlen van Xainctes, is verdeelt in een opper- en neder, ofte hooge en laege Stadt: de eene heet S. Vivien, en leyt naer het boſch, d'andere naer het noorden: Les Houres en Sainct Martin, deſe is met vele kercken en klooſters verçiert; aldaer zijn oock de Conventen van de Iacobijns en Minnebroeders; wiens Convent geſticht is door een Heer, die ten tijde van Koning Karel de V leefde: de klooſters van Sainct Benoiſt, en S. Iean van Hieruſalem, zijn gefundeert door Guy van Angouleſme. Daer zijn oock drie Parochien, en drie Gaſthuyſen, waer van een deel van de inkomſten tot onderhoudinge der Schole geimployeert wordt. De Iuriſdictie van Ponts ſtreckt over 52 Parochien, en 256 Edelen en vaſſalen. De medalien, die daer onder een pilaer gevonden zijn, betuygen dat 'et een ſeer oude plaetſe is; want op ſommige ſtaen deſe opſchriften: *Divus Cajus Iul. Cæſ. Imperator*, en aen d'ander zijde: *Ælius Pontius Nepos, Pomp. Mag. Tumul.* Waer uyt het waerſchijnlijck is, dat de gemelde ſtadt en kaſteel van Ælius Pontius haren naem heeft: in eenige andere oude ſchriften heeft men deſe woorden gevonden: *Armadus Vlnerius Pontius & Anabalda uxor, Diis Valent. & Albinus Coſſeius Pontius Filius. Anab. Vlneri. D. A. Pont. & Helheida uxor hic jacent.* Item, *Ecmoratus, Comai. D. A. Pont. Ægilda Filia Brenni uxor.* De oude Romeynen hebben haer den naem Pont gegeven, om de menighte van bruggen die hier zijn; want *Pons* in het Latijn, en *Pont* in Françoys, een brugge betekent; waerom oock noch heden de Heeren van Pont in haer wapens voeren drie goude bruggen.

Blaye is een van d'oudtſte ſteden van dit landt; Auſonius noemt haer *Blaye militaire*, ofte ſtrijdtbaer Blaye; ſy voert den tijtel van 't eerſte kaſteel ofte ſterckte, dat de Françoyſen in Gallia bewoont hebben; aldaer is geboren de dappere Palatijn Roelandt Furieus, die geleeft heeft ten tijde van Karel de Groote, welcke Karolus alhier de kerck van S. Romain gebouwt heeft. *Blaye.*

Taillebourg. By de poort van Xantonge leydt noch een ſtedeken Taillebourg, ſeer ſchoon en redelijck ſterck. Barleſieux leydt negen mijlen van Xaintes, en vijf van Angouleſme, Coignac, en Ponts, en was eertijdts met ſtercke muuren omcingelt, in een vruchtbaer en vet landt: daer binnen zijn twee Parochien, d'eene van S. Matthæus, d'andere van S. Euſtache. Het kaſteel dat daer aen leydt, is ſterck, en gerepareert door Ageül, een van de Graven van Rochefocault.

Brouage. Brouage is een kleyn vierkant ſtedeken, dat ſterck is, en by een moeras aen de zee leydt, vermaert door het ſout dat men daer komt halen, en gewonnen op den 22 Iunii des jaers 1577 door den Hertogh van Mayenne.

Marans. Daer ontrent leydt oock Marans, dat van een ſterck kaſteel beſchermt wordt; het heeft ſijn naem van het omliggende landt, dat vol moraſſen is: men maeckt aldaer overvloedigh ſout. De riviere de Seure loopt daer voorby.

De Eylanden

S. MARTIN EN OLERON.

Gelegenheydt.

S. Martin ofte Isle de Ré.

SAintonge is een lantschap in Guienne: tegen over het selve liggen in het west twee groote eylanden, Isle de Ré oft S. Martin, en Oleron. Isle de Ré leyt een mijle van het vaste landt, en twee van Rochelle, is vijf mijlen lang, en anderhalf breet daer 't wijtste is, op andere plaetsen veel enger. Hier wast wijn genoegh, en al het gene tot des menschen leven noodigh is. In 't noorden is een haven, en goede ree voor de schepen. In 't zuyden wort het met de ongestuyme zee bespoelt, en is niet bequaem om te landen, nochtans vol volck en dorpen, om den koophandel, en is onder het gebiet van Rochelle begrepen. Dit eylant hoort S. Michiels klooster toe, welck daerom 't klooster van Ré genoemt wort. Het stedeken S. Martin, welck het voornaemste en meest bewoont is, heeft het gantsche eylant den naem gegeven. Hier zijn oock de dorpen S. Maria, Heers, de Abdye, la Flotte, en la Couarde.

Vruchtbaerheyt.

Engelsche tocht.

Dit Eylant is voor weynigh jaren vermaerder geworden door de stercke Engelsche scheepsvlote en krijghstocht. Want als de stadt Rochelle belegert was van Lodewijck de XIII, Koning van Vranckrijck, heeft de Koning van Engelant de selve willen beschermen en ontsetten, en te dien eynde derwaerts gesonden een groote scheeps-vlote, onder het beleyt van de Hertogh van Buckingham, vergesellschapt met Soubise, die in 't Eylant komende de Françoysen tot in 't dorp la Flotte gedreven heeft. Daer na, sijne victorie vervolgende, heeft hy oock vermeestert het open stedeken S. Martin, daer weynigh te voren de kloecke Gouverneur M. Thorax uytgetrocken was, naer het slot, met vijfentwintigh hondert soldaten. Buckingham heeft het stedeken met wallen doen verstercken, soo dat niemant, sonder sijn consent, daer uyt mocht gaen. Het slot, daer M. Thorax op was, heeft hy mede belegert, en rontom met schanssen beset, na de hedensdaeghsche maniere. En, om dat hy dit slot niet met gewelt, maer met honger wilde winnen, heeft hy tachtentigh Fransche vrouwen met haer kinderen gedwongen aen het fort te gaen, om dat de belegerde meerder last en gebreck van kost souden hebben, oft, soo verre sy niet ingelaten wierden, hy den eenen Françoys tegen den anderen soude ophitsen. Geduurende de belegeringe, heeft de voorschreven Hertogh een schrift laten uytgaen, daer mede hy de oorsaken te kennen gaf van dese belegeringe, welck van sommige op dese maniere, van andere op een andere wijse uytgeleyt en verstaen is. Maer vele zijn van ongemack en gebreck van versche kost kranck geworden, veel by gebreck van versch water van dorst gestorven, en veel van de buyckloop, door dense te veel druyven gegeten hadden. De overste Burght is, door het treffen van een grof geschut, gebleven, wiens doot Buckingham begerende te wreken, heeft het fort sterck doen beschieten, waer door de broeder van M. Thorax gequetst en overleden is met vijf-en-twintigh soldaten. Ondertusschen wies de honger in 't kasteel, en de prijs van de victualie, om dat dese minderde. Korts daer na zijn 'er vijftien schepen met vivres binnen 't kasteel gekomen, door de onachtsaemheyt der Engelschen. Op dat sulcks niet meer soude geschieden, hebben de Engelschen een hoop boomen met ketenen t'samen vast gemaeckt, en voor de haven geleyt: maer 't gewelt van de wint en 't water heeft dit werck gebroken. Ten laetsten hebbense met kleyne schepen, gestelt op de wijse van een halve maen, het inloopen van de Françoysen belet, gelijck Graef Mauritz eertijts gedaen hadde in de belegeringe van Geertruydenbergh. Als de belegerde, met proviande versien, haer moedigh toonden, maeckten de Engelsche gereetschap te vertrecken, als 'er noch tusschen de vijf en ses duysent Françoysen in het Eylandt gekomen waren. In 't vertrecken hebben de Françoysen tusschen de vijf en ses hondert van de arrieregarde der Engelschen doot-geslagen. De rest, na datse veel stormen en onweder op de zee geleden hadden, is t'huys gekomen, achterlatende drie duysent dooden.

Sterfte.

Vertreck.

Geslagen.

Oleron.

Het Eylant Oleron, by de Latijnsche Schrijvers Vliarus genoemt, is van alles overvloeyende. Het begrijpt seven mijlen in sijn omloop, en staet onder 't gebiedt der Pontianen. Om dat Brouage sich selven niet genoegh kan besorgen, wort uyt dit Eylant daer alles, tot 's menschen onderhoudt noodigh, gebracht. Men kan van hier naer Brouage in twee uren seylen, als 't voorwint is. Hier is een sterck kasteel, een collegiale kerck, en ses Parochien, een Minnebroêrs, en een rijck Benedictiner klooster. Hier is overvloet van wijn, koren, en sout, dat naer Nederlant en andere plaetsen gevoert wort. Het heeft oock vele dorpen, onder welcke de voornaemste zijn S. Andries, S. Vrgent, S. Pieter, S. Ioris, S. Denys.

Vruchtbaerheyt.

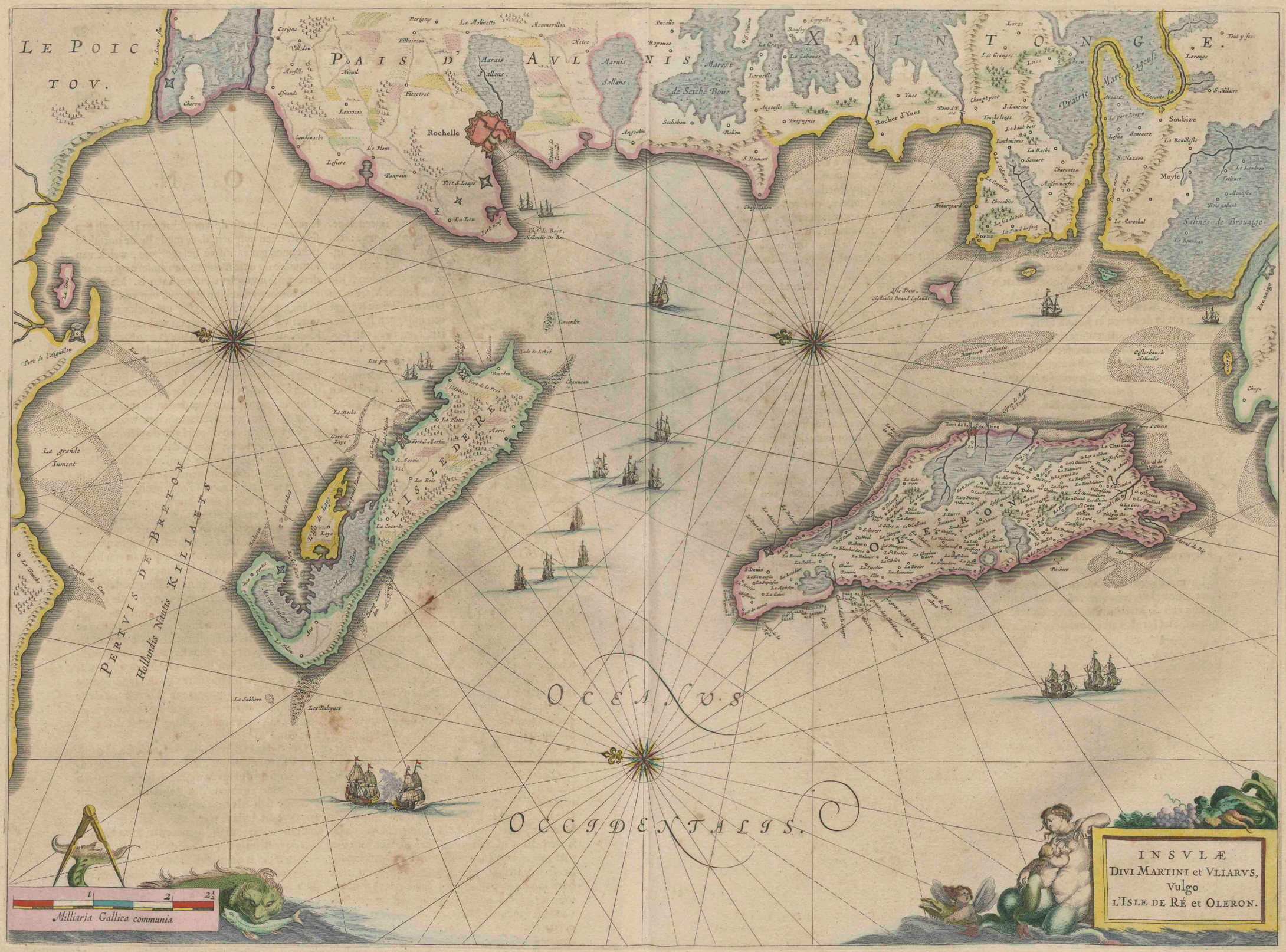
LE POIC TOV.
PAIS D'AVLNIS
XAINTONGE.
Rochelle
Marais Sallans
Marest de Seiche Boue
Rocher d'Yues
Prairie Marecageuse
Salines de Brouaige
Soubize
Moyse
Brouaige
Fort de l'Aiguillon
La grande Iument
PERTVIS DE BRETON
Hollandis Nautis KILIAETS
L'ISLE DE RE
OLERON
OCEANVS OCCIDENTALIS.
Milliaria Gallica communia
INSVLÆ
DIVI MARTINI et VLIARVS,
Vulgo
L'ISLE DE RÉ et OLERON.

S. MARTIN EN OLERON.

Nademael veel gevaren wort, ſoo op deſe Eylanden, als andere ſteden aen het vaſte landt hier ontrent, heeft ons goet gedacht iets van de gelegenheyt der zee hier by te voegen.

Gelegenheyd tuſſchen S. Martin en het vaſte landt.

Die tuſſchen Poictou en 't Eylant S. Martin begeert te varen, moet de ſlagh van de wal houden, en laten twee derdendeelen water van S. Martins Eylant, en een derdendeel naer 't vaſte lant. Want by 't Eylant van S. Martin langs, is het oneffen en banckigh: en van het vaſte lant leggen oock ſommige bancken af, doch men kanſe looden. Gaet, als geſeyt is, innewaert aen, tot dat de Kerck van S. Martin zuydzuydweſt van u is, dan ſult ghy zijn voorby de banck die noorden van S. Martin afleyt, en een ſtuck beweſten S. Martin van de wal afſtreckt, dat is een harde ſchorre ſteenbanck, die haeſtigh opdrooght. Hier is 't met laegh water een vadem diep; met hoogh water, vier. Voor S. Martin mooghdy 't ſetten op vier, vijf, ofte ſes vadem.

Voor S. Martin.

Om voor S. Martin te ſetten, ſoo ſet alſoo, dat ghy open tot in de haven in kondt ſien, en dat de hoeck van het klooſter en den bos een paer wintboomen lengte van malkander ſtaen, daer is 't met ſpringſtroom en laegh water vierdehalf vadem diep, maer met hoogh water ſevendehalf.

Wilt ghy met een diepgaend ſchip over de banck, die van het klooſter af ſtreckt, verbeyt ſoo lang tot dat het half vloet is; want met laegh water en blijft daer niet meer op als drie vadem, oft een elle meer.

Wilt ghy voor 't klooſter onder de banck ſetten, ſoo loopt op ſes oft ſeven vadem, en ſet 'et daer.

Naer Brandt-eylandt.

Wilt ghy onder S. Martin niet ſetten, maer voort naer het Brant-eylandt, ſoo brengt het toornken van Luſſon over het huysken dat op 't Eylandeken Vrck ſtaet, en houdt dat ſoo ſtaende, ſoo en mooghdy aen de Laverdin niet misdoen.

Laverdin.

De Laverdin is een rye klippen, te ſamen een muſquet-ſchoot lang, een vierendeel mijls van de ooſthoeck van S. Martins Eylant, en komt op een ſprinck, met laegh water, boven: tuſſchen die en het Eylant S. Martin mach men deurzeylen, daer is diepte genoegh.

Komende by 't ooſteynde van S. Martins Eylant, en willende naer Rochel, oft onder den bos ſetten, ſoo moet men den grooten tooren van Rochel, een ſchips-lengte buyten den bos brengen, dan mach men aen den Laverdin niet misdoen.

Porthus.

Porthus is een wijdt en breedt gat, ſtreckende tuſſchen S. Martins Eylant en Oleron deur, leyt van Heys verſcheyden zuydooſt ten ooſten ontrent elf mijlen. Wilt ghy Porthus in zeylen, ſoo loopt tuſſchen bey de landen, ooſtzuydooſt in, maer S. Martins Eylant vry wat naerder, om de krage van Oleron te ſchouwen, dat is een vuyl ſteenrif aen 't noord-eynde van Oleron, komt dat by nacht niet naerder als op twaelf ofte dertien vadem.

Charante.

Om op de riviere van Charante te zeylen, loopt men bezuyden Brant-eylant om, men mach oock wel benoorden, en by de toorn van de Four in. Met laegh water valt deſe riviere droogh, wel drie mijlen in 't landt.

Brouage.

Om naer Brouage te zeylen, gaet men eerſt zuydzuydooſt aen, daer na zuydooſt, en te met zuydooſt ten ooſten in. Te Brouage plagh voor hondert jaren niet een huys te ſtaen, en is nu een fraeye ſtercke ſtadt. Langs het Eylant Oleron leyt een drooghte, die met laegh water boven komt. De Neêrlanders noemenſe den Banjaert, en ſtreckt tot binnen Brant-eylant, en de ſteert verre om de noort.

Mammeſondt.

Aen 't zuyd-eynde van Oleron, tuſſchen Oleron en 't lant daer bezuyden, is noch een gat daer men in en uyt mach zeylen, geheeten de Mammeſondt, diep genoegh voor groote ſchepen, ſtreckt van uyt 'er zee ooſt ten noorden in; daer binnen komende loopt 'er een rivier zuydooſt op naer Sales toe, daer men zout laedt: daer voorby, aen den anderen hoeck van de Mammeſondt, leyt een plate daer men benoorden om loopt.

Breeder beſcheyt van deſe gelegenheyt ſiet in onſe Zeeſpiegel.

PERIGORD.

Namen. HEt landtſchap van Perigordt heeft ſijnen naem gekregen van ſijne oude bewoonderen, die *Petrocorii* en *Petrogorii*, oock bywijlen *Veſunnici* genoemt wierden, welcker oock Iulius Cæſar gedenckt in 't ſevende boeck ſijner Commentarien. Dit geweſte is wel ſeer ſteenachtigh, rots-achtigh en hey-achtigh; maer oock met ſeer uytnemende gaven, en als met wonderen der nature, beſchoncken; 't geniet een ſeer geſonde lucht; 't vloeyt rontom over van ſeer ſuyvere water-ſprongen, en brengt oock ergens kaſtaenjen voort; 't heeft ſeer vrolijcke beemden, en voedt dienvolgens kudden van vee by menighten; oock verſchaft 'et wijnen, en teelt puyck van viſſchen in ſeer grooten overvloed; want het wordt beſproeyt van vele rivieren: uyt de noten, daer 't machtigh vol van is, perſt 'et eene ſoo groote menighte van olye, dat 'et oock de byliggende geweſten daer van dient, en uyt den ſelven groote winſten treckt: dewijl het die vertiert by die van Lymoſin, Auvergne en Languedoc. Daer ſijn vele yſer-mijnen in de volgende plaetſen, te weten, in *Nortrou*, *Eſſidueil*, *Merveil*, *Chapelle-Pomier*, &c. oock ſijn 'er yſer-ſmiſſen in de geweſten geheeten *Bernardiers*, *Sainct Iammes*, *Roche-Cuſſet*, en *Roquette*: ontrent *Nortrou* worden oock ſilver-korſten gevonden, en niet verre van daer ſekere ſteen den Lazuur gelijckende. Ontrent vier mijlen van de ſtadt van Perigord ontgraeft men eene roode aerde van gelijcke kracht en eygenſchap als den Bolus Armenius. Oock en ontbreken 'er geene minerale, geene ſolferachtige en aluyn-achtige wateren, geene lauwe en warme bad-ſtoven, geene kruyden van velerley aerdt en van ongemeene en uytgeſochte deughde, en voornamelijck geen *Capillarium* van allerley ſoorte. Maer ſoo 't u luſt de wonderen der ſpelende Nature te beſchouwen, *Fonteyne.* ſoo wandelt twee mijltjens van Perigord af, hier ſult ghy ſekere fonteyne ſien, welcks wateren t'ſamen-runnen tot eene ſteen-achtige hardigheydt, en dickwils door 't ys gebonden werden; en het welck het geſichte wonderlijcken vermaeckt, de geeſtige Nature ſpeelt hier eenen Protheus, ſoo vele gedaenten vertoontſe in de wateren, ſoo vele geſtalteniſſen trecktſe aen, ſoo veel aengeſichten en beelden verwiſſeltſe in de fonteyne; en des niet-te-min ſijn de wateren der ſelve ſeer geſondt en heylſaem. En niet ver- *Speloncke.* re van *Miraumont* wordt een ſpeloncke geſien, gemeenlijck geheeten *le Cluzeau*, die vijf of ſes mijlen onder d'aerde wech-loopt, alwaer eertijdts ſeer aerdige ſalen en kameren, geplaveyt met vierkanten ſteen, geſien ſijn geweeſt, 't welck

Hoedanigheyt.

d'inboorlingen betuygen van hunne vaderen ſekerlijck gehoort te hebben; ja dat aldaer oock gelijck als eenige altaren, ſchilderyen en beelden geweeſt ſijn, en eenige fonteynen en beeken gevloeyt hebben, onder dewelcke eene was ſeer diep en ſnel, en die ſich hondert voeten verder uytſtreckte, die niemandt en heeft dorven paſſeren, alhoewel de ſpeloncke noch veel verder ſcheen te ſtrecken. Voeght hier nu noch een ander en geen minder wonder by, 't welck in 't omliggende geweſte van *Marſan* geſien wordt, alwaer een riviere loopt die op geſette tijden ebt en vloeyt, gelijck als de zee. Daer ſijn noch veel andere wonderen: maer op dat ghy niet en doolt, en te ſekerder in dit geweſte mooght intreden, ſie daer ſijne palen.

Palen. De landtſtreke van Perigord wordt ten Zuyden beſloten van Agenois, ten Ooſten van Quercy, ten Noorden van Limoſin, en ten Weſten eyndelijck van Bourdelois. Hare lengte is *Grootte.* van 33 mijlen, en hare breedte van 24.

Rivieren. 't Landt van Perigord word bewatert van vele rivieren, namelijck van de *Dordogne*, *Iſle*, *Veſere*, *Droume*, *la Creuſe*, *le Loup*, *Ver*, *Liſonne*, *le Seu*, *Zoly*, *le Ceon*, *Belver*, *la Cleuſe*, *Bandiat*, *Auvezere*, en *Tardoire*. De riviere *l'Iſle* voort-vloeyende uyt het oppergedeelte van Limoſin, wordt van Perigord af bequaem om ſchepen te dragen, tot dat ghy komt by Libourne alwaerſe ſich in zee nederſtort. De ſtroom *Droume* valt in *l'Iſle* by Loubardemont. De *Veſere* loopt uyt het neder-gedeelte van Limoſin in de Dordogne ontrent *Limenlie*. De *Bandiat* duyckt neder in de Droume by Branton. D'*Auvezere*, ſtroomende tuſſchen beyde de landtſtreken van Limoſin, ſpoeyt ſich na de riviere *l'Iſle*. De *Tardoire*, uyt de ſtadt van Roche-foucaud beginnende, en de Bandiat uyt die van Vau-guyon, vloeyen in 't Braconniſche boſch t'ſamen, en loopen aldaer door onderaerdſche goten of gaten twee mijlen verre, en eyndelijck als uyt een graf-ſtede weder verreſen, makenſe uyt hunne t'ſamen-gevoeghde wateren de riviere *Touvre* by Angouleſme.

Dit geweſte pronckt met ſchoone huyſen, ghy ſiet overal paleyſen van groote meeſters, kaſteelen van Edel-lieden, en ſeer luſtige hoeven; ick ſal u eenige namen deſer plaetſen in gemeene tale gaen uytſchrijven: *Bourdeille*, *Eſſidueil* verciert met den tytel van Marck-graefſchap; *Marveil* een Baronye; *Hautefort*, oock een Marck-graefſchap; *S. Alvaire*; *la Douze*, een Marck-graefſchap; *les Bories*; *Auberoche* Baronye; *Neufvic*, *Montreal*; *Beauregard*; *la Roderie*; *Bernardiere*; *Riberac*, veredelt door een Graefſchap; *S. Aulaye*, *la Roche-Chalais*; *Longa de l'Armandie*; *Longa de Barriere*; *Ronihac*; *Peyraux*; *Miramont*; *Griniol*; *Raſtignac*; *Laſſieu*; *Puy-Guilhem*; *la Force*, een plaetſe wonderlijck vermakelijck; *Gurçon*; *Trajac*; *la Chapelle-Faucher*; *Aſerac*; *Montenſeys*; *Montegrier*; *Marouates*; *Bourſac*; *Ver*; *Lair*; *Lardimarie*; *Mont-Baſſilhac*; *Clarens*; *Fernus*; *Roche-*

PETROCORIVM COMITATVS
Vulgo
LA COMTEE DE PERIGORT.

Septentrio

PARTIE DE LA XAINTONGE

PARTIE d'ANGOVLESME.

PARTIE

DV

LI-

MO-

SIN.

OC CIDENS

PARTIE DE GVIENNE.

PARTIE DE QVERCY.

Meridies.

Occidens

Perigueux
Mucidan
Libourne
Fronsac
Montreul
Ste Foy
Bergerac
Limeil
Beaumont
Ibigeac
Ville Real
Sarlat
Terrason
Brive
Biron
Ville Franche
Marmande
Caumont
Thonins
Marquart
Gordon

Aubeterre
Tour blanche
Bourdeuiel
Tiviers
Branton
Bauchereau
Coulaures
Sarazat
Sarlandac
Isimiliac
Engouisse
Existeuil
Haulte fort
Tourtoirac
Les borees
Cubas
Auliac
Ianis
Peizat
Tré
Segur
Cusac
Granges
Escore
S. Anie
Naliac
Causors
S. Seruy
Audrinaux
Beau sejour
Douzillac
S. Chaftier
S. Pons
Bils
Iliac
Marfat
Razac
Montanels
Puy
Aggeac
S. Oſe
Bautzen
Coudere
S. Rabier
Perpezat
Chiniac
S. Criſpin
Millac
Azerac
Paſſignac
Villac
Belregard
S. Aillaire
Brimia
Sern
Tenon
Singeyrac
Flameville
Marſanes
Bordes
Grinols
Gleizeneuve
Le Pouch
La Douze
Lher
Le Tarrick
Reffignac
Berſat
Auriac
Bars
Fanlac
la Chaille
la Volcuite
Larche
Deſſaiac
la Foulade
Montignac
Condat
Monmeita
Greſes
Chavaignac
Ferrieres
Ladornac
Coly
Aubas
Tonnac
Plazac
Leſle
Floyrac
Le mouſtier
Belcaire
Valojous
Sargeac
Layac
Nadaillac
La Puy de trois Eveſques
Giniac
Archiniac
Source de la Beaun
Paulin
Borreze
Le Vigos
Orliagnet
Madalene
Sarlat
Proiſſans
Champignac
Tempujac
Marcaye
Maſſilhac
Paleveny
Lenauſel
S. Quentin
Alles
Puy martin
Meyratz
Tanies
Caſtel
Berbieres
Cladech
Les milandes
Veyrines
La Chappelle
Daglan
Dorleac
Foy
Deſſac
S. Laurens
Prax
Beſſe
Mazeroles
Sinel
Compaignac
Gaumia
Florimond
Gaulejac
Bouzic
Seu
S. Martial
Cabriac
Caſſac
Aliac
Caudon
Dome
Vitrac
Paluel
Simeirole
Cerbac
Millac
Teyrides
Nibirac
Cosserauté
Cazals
Fontanilles
S. Grapaz
S. Sarnin de Lhern.
Aigues parses
La Vaur
S. Chalies
M. Flauquin
Lauzen
Concou
Nostre dame
Caſſillones
Cauzac
Lalandusse
S. Martin
S. Martin de dret
S. Charnin du dret
Soulore
Prax
Caſſeignac
Douzains
La Perche
S. Nazari
S. Grogori
Caſſeignac
Parix
S. Cybranet
Ferrenſac
Agaſſes
Aignac
Drot fl
Garonne Fluvius
la Reole
Frontenac
Toutefac
Bleſement
Sauvetterre
Ville Neufve
Genſac
Dordoigne Fluvius
Caſſillon
Marranel
Lirondele
Aulaye
Montagne St George
Pomeyroux
Puyſquin
Monbadon
Effrane
Le cunegre
Puyverman
Le Palais
S. Dony
le Boul
Aſſac
Coutras
Le Pizon
S. Antoine
Vauclere
Menefpele
Monpon
S. Martial
Benevent
Liſle fl
La paille
Soreſe
Le Stapen
Nouy
Moulin de Pegoſſe
Montanels
Razac
Marſat
Iliac
Puy
Chiniac
Iirs
Bautzen
S. Criſpin
Millac
Azerac
Paſſignac
Villac
Belregard
Sern
Tenon
Singeyrac
Flameville
Marſanes
Bordes
Grinols
Gleizeneuve
Le Pouch
La Douze
Lher
Le Tarrick
Reffignac
Berſat
Auriac
Bars
Fanlac
la Chaille
la Volcuite
Larche
Deſſaiac
la Foulade
Montignac
Condat
Monmeita
Greſes
Chavaignac
Ferrieres
Ladornac
Coly
Aubas
Tonnac
Plazac
Leſle
Floyrac
Le mouſtier
Belcaire
Valojous
Sargeac
Layac
Nadaillac
La Puy de trois Eveſques
Giniac
Archiniac
Source de la Beaun
Paulin
Borreze
Le Vigos
Orliagnet
Madalene
Sarlat
Proiſſans
Champignac
Tempujac
Marcaye
Maſſilhac
Paleveny
Lenauſel
S. Quentin
Alles
Puy martin
Meyratz
Tanies
Caſtel
Berbieres
Cladech
Les milandes
Veyrines
La Chappelle
Daglan
Dorleac
Foy
Deſſac
S. Laurens
Prax
Beſſe
Mazeroles
Sinel
Compaignac
Gaumia
Florimond
Gaulejac
Bouzic
Seu
S. Martial
Cabriac
Caſſac
Aliac
Caudon
Dome
Vitrac
Paluel
Simeirole
Cerbac
Millac
Teyrides
Nibirac
Cosserauté
Cazals
Fontanilles
S. Grapaz
S. Sarnin de Lhern.
Aigues parses
La Vaur
S. Chalies
M. Flauquin
Lauzen
Concou
Nostre dame
Caſſillones
Cauzac
Lalandusse
S. Martin
S. Martin de dret
S. Charnin du dret
Soulore
Prax
Caſſeignac
Douzains
La Perche
S. Nazari
S. Grogori
Caſſeignac
Parix
S. Cybranet
Ferrenſac
Agaſſes
Aignac
Drot fl
Garonne Fluvius
la Reole
Frontenac
Toutefac
Bleſement
Sauvetterre
Ville Neufve
Genſac
Dordoigne Fluvius
Caſſillon
Marranel
Lirondele
Aulaye
Montagne St George
Pomeyroux
Puyſquin
Monbadon
Effrane
Le cunegre
Puyverman
Le Palais
S. Dony
le Boul
Aſſac
Coutras
Le Pizon
S. Antoine
Vauclere
Menefpele
Monpon
S. Martial
Benevent
Liſle fl
La paille
Soreſe
Le Stapen
Nouy
Moulin de Pegoſſe
Montanels
Razac
Marſat
Iliac
Puy
Aggeac
S. Oſe
Bautzen
Coudere
S. Rabier
Perpezat
Chiniac
Iirs

vigneron; Boiſſe-Pardaillan; Caſtelnau; Piles; d'overge ſullen wy in der plaetſen afbeeldinge brengen.

Afdeelinge. Het Perigordſche landtſchap wordt gedeelt in hoogh en leegh; het hooge, waer in de ſtadt light van den ſelven name, en de ſtadt van Bergerac, wordt het *Witte*, het leege het *Swarte* geheeten. In dit leſte is gelegen 't Bisdom van Sarlat.

Steden. De ſtadt van Perigord of Perigueux, eertijdts van d'Ouden genoemt *Veſuna Petrocoriorum*, behoudt op heden den ſelven name. Hare oudtheydt bewijſen d'overige puynhoopen van een Amphitheater, die by dien volcke met een dagelijckſch woort *les Rolfies* geheeten worden; oock bewijſt de ſelve ſekere toren genaemt *Viſone*, den welcken Ptolomeus gedenckt; men meent dat Venus in den ſelven ge-eert is geweeſt. Hy is van een ronde geſtalteniſſe; de muuren, met dewelcke hy omkleet is, ſtijgen op tot de hooghte van hondert voeten, en ſijn ſeven voeten dick; hy en heeft noch deuren noch venſteren om dagh t'ontfangen; men komt 'er in door twee onderaerdtſche holen. De ſtadt van Perigord wort in twee deelen geſcheyden, te weten, in *Ville* en *Cité*; *la Cité* is dat deel, 't welck d'oude ſtadt genoemt word, van welcke wy ſtracks hebben geſproken; ſijne Cathedrale kercke is een ſeer oudt werck, welcks welfſel de geſtalte van een kruys vertoont. De ſtadt ſelve wordt omringt van fraeye veſten, geſterckt met grachten, toornen en bol-wercken, en ſit aen den ſoom van de riviere *l'Iſle* in een vlackte omcingelt van bergen en heuvelen, en in den navel ſelve van 't geweſte, en ontfangt d'aenkomeren door ſeven geene onaerdige poorten. De beeke *l'Iſle* wordt aldaer overbooght van een brave brugge. Sy wordt oock vereert door andere kercken, namelijck door een Collegiale of Abbatiale gehecht aen 't Bisdom, oock door eene Parochiale, en door ſommige klooſteren en eene oeffen-plaetſe van Ieſuyten. Sy heeft een wapen-huys dapper verſien van allerley krijghs-gereetſchap, en wort geregeert door eenen Meyer en Burgermeeſteren. Buyten de muuren worden vele klooſteren geſien van mannen en maeghden; een mijle van de ſtadt ſtaet de ſeer vermaerde kapelle van onſe Vrouwe van Deughden, tot dewelcke ſeer veel toeloops is van volck; oock en liggen niet verre van de ſtadt d'oude reſterende ſteenhoopen van eene garniſoen-plaetſe door Cæſar gebouwt, die aldaer oock onder ſijnen name getoont werden.

Biſſchoppen. De ſtadt heeft van oudts hare Biſſchoppen gehadt, door welcker ſtralen ſy oock nu noch verheerlijckt wordt.

Bergerac. Bergerac, ſtadt van 't hoogh Perigord, wordt aengeſtroomt van de wateren der Dordogne; ſy light in een lieffelijcke vlackte, die door geene heuvelen en wordt beheerſcht. Sy heeft eertijts ſoo ſeer gebloeyt, datſe na Bordeaux in macht en rijckdom de tweede plaetſe beſat; oock en is ſy heden de minſte niet: want doordienſe gelegen is op de grenſen van die van Agenois, Perigord, Bordeaux en Quercy, ſoo geeftſe toegang tot alle die Provincien. *Caſtillon.* Caſtillon is oock eene welbekende ſtadt wegens den veldt-ſlagh geſlagen tuſſchen d'Engelſchen en Françoyſen in het jaer 1452, alwaer *Talbot*, een gryſaert van tachtigh jaren, aendringende, en met de ſtemme dapperlijck ſtrijdende, nadien hy met de handt niet meer en konde, mannelijck geſneuvelt is; maer d'Engelſchen ſijn in de vlucht gedreven, en weder verjaeght in hun eylandt, en d'overwinninge eyndelijck gebleven by de Franſchen. *S. Emilian.* S. Emilian is wel een kleyne, maer geene onhebbelijcke ſtadt, gelegen op eenen heuvel, alwaer een kercke van Kanonicken is, door een ſonderlinge konſt op een rotſe gebouwt.

Eyndelijck de riviere l'Iſle Perigord verlatende, ſwelt op door veler rivieren ontmoetinge, tot datſe twee of drie mijlen afgeleyt hebbende, en naer haren ingang ſpoeyende, ſich koppelt met de Dordogne, die alle beyde daerna door eene buyſe loopende, ſich nederſtorten in de Garonne.

Andere ſteden. De reſterende plaetſen van 't Opper-Perigord ſijn, *Bourdeille, Brantome*, alwaer een goede Abdye light aen de wortelen eener ſteenrotſe, waer op eene boſſchagie ſtaet, en ontelbare fonteynen ontſpringen; *Mußidam, Riberac*, veredelt door den ouden tytel van Graefſchap; Marſac, vermaert door een fonteyne, die ebbe en vloet onderworpen is; *Nontron, Limeil, Tiviers, Eßidueil, Miramont* ſeer wel bekent wegens den tempel van Venus en de Priapiſche beelden; *S. Aſtier*, een aerdigh ſtedeken, alwaer een Collegiale kercke is; *Roche-Beaucourt*, oock vereert met eene Collegiale; *Chancelade*, een kaſteel verciert met een Abdye; *Sauvetat, Aymet, Linde*, 't welck verdedight wordt door eenen vierhoeckigen toren, en waer uyt eene borne ſtroomt, die twee graenmeulens omdrijft; *la Force*, een ſchoon kaſteel en ſeer vermaecklijck; *Curſon*, geſterckt met een kaſteel; *Montravel*, een kaſteel en beſit des Aertsbiſſchops van Bordeaux; *Montegrier, Beau-ſejour, Tour-Blanche*, alwaer de ſeer luſtige tuyn is der Heeren *de la Fueillade*; *Montrou*, een ſtedeken; *Salignac*, eene ſeer aerdige ſtadt, geſterckt met een ſeer kloeck kaſteel. Daer ſijn noch andere geringere plaetſen in grooten getale, die ick geerne voorbyga, om vaerdighlijck over te treden tot het leeger geweſte van Perigord.

Het Bisdom

SARLAT

IN

PERIGORT.

Palen van Perigort.

HEt Hertoghdom Guyenne begrijpt veele Hertoghdommen, Graefschappen, en Heerlijckheden. Onder de Graefschappen is Perigort een van de voornaemste. Dit paelt in het noorden aen de Limosins, in het west aen die van Xainctonge, in het zuyden aen Gasconien, in het oost aen Quercy en Auvergne.

Lands-aert. Dit lant is steenachtigh, vol bergen en bosschen, die meest kastanien dragen; hier wassen oock veel soorten van wijnen, na dat de aerdt des lants in verscheyden plaetsen is.

Lucht. De lucht is hier suyver, soet, aengenaem, en gesont, so dat de inwoonders niet veel kranck sijn.

Vruchtbaerheydt. Daer is oock menighte van verscheyden kruyden, waer door 't hier bequaem is te woonen voor Medicijns en Apothekers.

Mijnen. Men seyt oock dat 'er mijnen van silver sijn. Hier springen veel klare fonteynen, waer van sommige gesont en geneesbaer sijn, om datse door solphermijnen loopen.

Inwoonders. Cæsar noemt de inwoonders van dit landt *Petrocorios*, welcke vlijtigh van geest sijn, gesont, lang van leven, matigh in spijs en dranck, gespraecksaem, bequaem tot alle eerlijcke exercitien, als tot de letteren, wapenen, konsten, en ambachten. De Adel roemt op haer oudtheyt, seggende dat haer voor-ouders de oude Françoysen sijn, die eerst Vranckrijck bemachtight hebben. De vrouwen sijn schoon, niet dertel; maer sedigh, neerstigh, en die wel huys-houden.

Bisdommen. Dit Graefschap is verheerlijckt met twee Bisdommen, waer van het een is in de hooftstadt

Perigort. Perigort, gelegen in een vlackte, omringt met bergen, die allengskens haer verheffen, daer goeden en stercken wijn op wast: het ander, waer van dese kaert is, heeft sijnen stoel in de stadt Sarlat. Dit Bisdom staet onder den Aerts-bisschop van Bordeaux, gelijck oock dat van Xaintes, Perigort, en Agen.

Sarlat. De stadt Sarlat was eertijdts onder den Bisschop van Perigort, maer heeft nu haer eygen

Palen van Sarlat. Bisschop. In 't oost grenstse aen die van Quercy, in 't zuyd aen 't Bisdom Agen, in 't west aen Bordeaux, en in 't noorden aen Perigort.

Vranckrijck.

Rivieren. De riviere Dordonne oft Durance, die Gregorius Turonensis noemt *Dordoniam*, Ausonius en Sidonius Apollinaris *Duranium*, nu ter tijdt *la Dordogne* en *Dordonne* genoemt, is

Dordogne. een van de principaelste rivieren, niet alleen van Guyenne, maer van heel Vranckrijck, de Garonne in groote oft snelheydt niet wijckende. Aimonius, in het vijfde capittel van 't eerste boeck sijner historie, schrijft aldus van dese riviere: De Dordogne ontspringt met twee fonteynen op den bergh Dor in Auvergne, waer van de eene *Dor* en de andere *Dogne* heet, die niet verre van de selve bergh haer vermengen, en by de stadt Bourg in de Garonne loopen: Sidonius schrijft, dat hy vol mosch is, en met kromme bochten loopt. Het gene Strabo van de Garonne schrijft, datse met drie rivieren vermeerdert wort, moet verstaen worden van de Tar, Lot, en Dordogne. De Dordogne komt in 't Bisdom Sarlat by de dorpen Calviac en Fenelon, de een aen de rechte sijde, en de ander aen de slincke sijde latende; een weynig beneden loopt 'er het kleyn rivierken Carsac in, welck in 't west het Bisdom bepaelt. Daerna looptse voorby de stadt Domme, die recht tegen over 't rivierken leyt, dat door de stadt Sarlat loopt, en valt hier in de Dordogne, die voorts naer S. Cypriaen sijnen loop neemt, en aen de andere sijde voorby Belvere, een weynig te landwaert liggende op een rivierken. Daer na by de stadt Limeul vermeerdert met de rivier Vesere, passeert de stadt la Linde recht tegen over 't rivierken Couse, welck daer in valt. Hier nae stroomende voorby Bergerac, en veele dorpen, ontfangt by S. Nazari een rivierken, welcke de laetste palen van 't Bisdom maeckt.

Vesere. De riviere Vesere loopt door dit Bisdom, ontrent de stadt Terrasson, en van daer passerende door Montignac, een stadt door den goeden en delicaten wijn vermaert, wordt by Tayac vermeerdert met het rivierken Beune.

Drot. De Drot heeft sijn begin in dit Bisdom, by het dorp Capdrot, en loopt van daer recht naer Salvetat, Aymet, Castillones, Villereal en Montpazier.

Steden. In dit Bisdom liggen noch de steden Ville-Fransche, niet verre van welcke een fonteyn is, diese *la fontaine des trois Evesques* noemen, dat

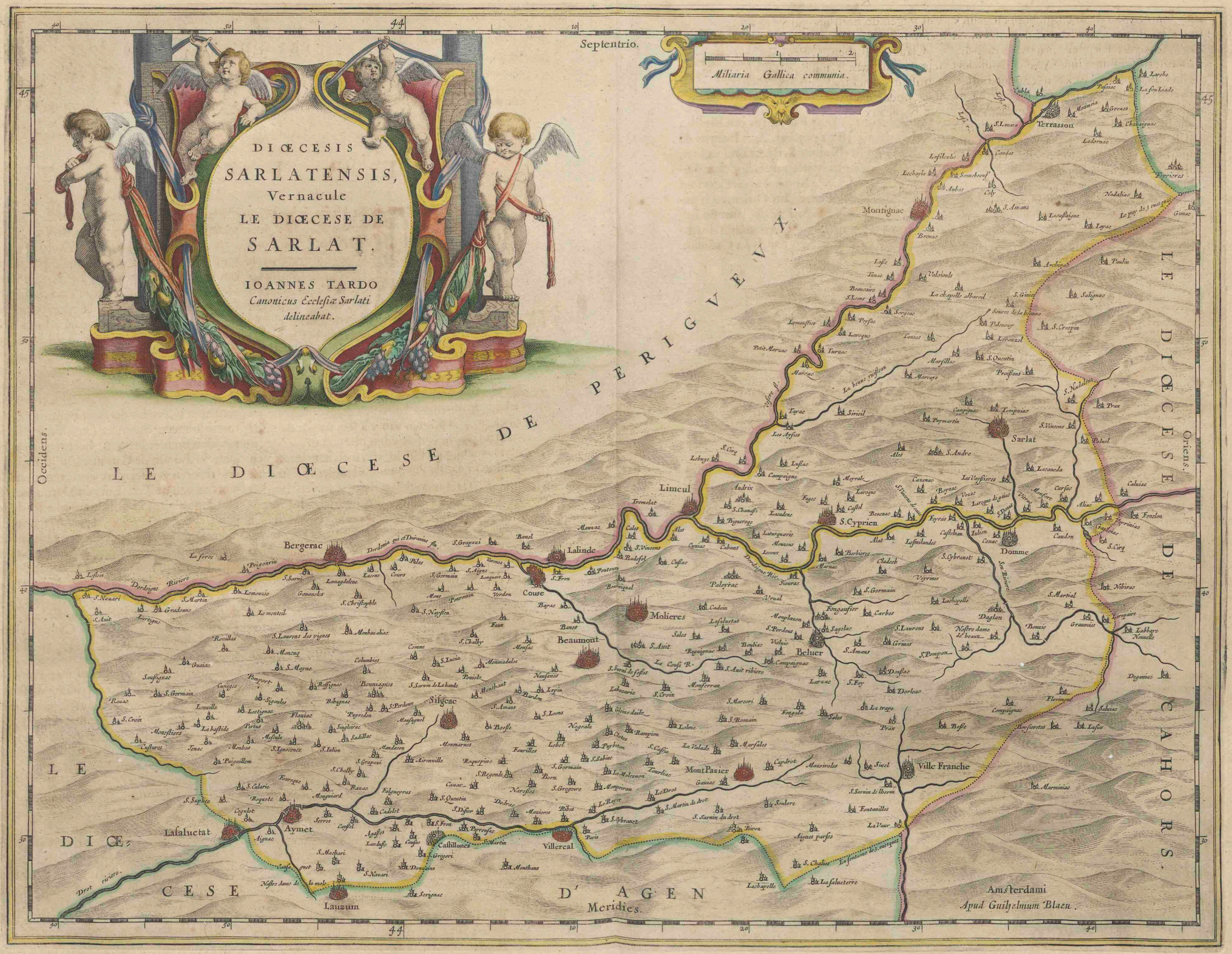
DIŒCESIS
SARLATENSIS,
Vernacule
LE DIŒCESE DE
SARLAT.
IOANNES TARDO
Canonicus Ecclesiæ Sarlati
delineabat.
Miliaria Gallica communia.
Septentrio.
Occidens.
Oriens.
Meridies.
LE DIŒCESE DE PERIGVEVX.
LE DIŒCESE DE CAHORS.
LE DIŒCESE D'AGEN
Terrasson
Montignac
Sarlat
Limeul
S. Cyprien
Domme
Bergerac
Lalinde
Couse
Molieres
Beaumont
Beluer
Sisgeac
Mont Pazier
Ville Franche
Lasaluetat
Aymet
Castillones
Villereal
Lauzum
Amsterdami
Apud Guilhelmum Blaeu.

is,de fonteyn van de drie Biſſchoppen,gelijck in Giniac de put van de drie Biſſchoppen,om dat in elck van deſe twee plaetſen, de palen van drie Bisdommen ſijn. Aen de Couſe leyt de ſtadt Beaumont,welck een ſchoone,luſtige, en vermaeckelijcke plaets is, gelijck de naem, dieſe met recht voert,te kennen geeft. Voorts is dit Bisdom vol ſchoone dorpen en gehuchten, bergen met boomen beſet, heuvelen met wijngaerden beplant: ſoo dat het wonder en luſtigh is om te aenſchouwen.

Sar'at de hooftſtadt.

De hooftſtadt Sarlat leydt op een bergh- en heuvel-achtige plaetſe, aen een rivierken, en is omringt met de dorpen Campignac, Tempniac, Puymartin, S. André, la Cazenac, en S. Vincent. Sy is luſtigh en vermakelijck, van wegen de naeſtliggende rivieren, en de geſonde en aengename lucht.

Claudius Robertus, Prieſter van Langres, ſchrijft van Sarlat in ſijn boeck, genoemt Het Chriſten Vranckrijck, op deſe manier: Sarlat ſtaet onder het Aerts-bisdom en Parlement van Bordeaux. Deſe ſtadt is tot een Bisdom verheven in 't jaer 1317 van Paus Ioannes de XXII, en het Bisdom Perigort onttrocken, en van 't ſelve geſcheyden met de riviere Veſere. Haer Cathedrale Kerck was eertijdts van een Abdye van S. Benedictus Orden, en is gewijdt ter eeren van S. Sadroc de dertigſte Biſſchop van Limoges. In dit Bisdom ſijn de Abdyen van Terraſſon, S. Amand, en Cadouin.

AQUITANIEN,

gemeenlijck

LA GVYENNE.

AQuitanien, voormaels een groote Provincie, heeft de wetten der Romeynen ontrent vier hondert jaren gehoorsaemt; maer 't Roomsche Rijck alreede beswijckende, soo sijn vele Duytsche volckeren wederspannigh geworden, en den Rhijn en Donau overgescheept, op dat sy een gedeelte des Westerschen Keyserrijcks alreede aen 't sacken, en byna van een gereten, sich souden eygen maken. In die eeuwe heeft Gallien, der Romeynen gebiedt onderworpen sijnde, den eersten aenval der Duytschen uytgestaen. Daer op volghden de Visigothen, die onder 't geleyde van hunnen Koning Atulphus, haren setel in Aquitanien hebben gestelt. Maer de Koning Wallia heeft d'eerste der Visigothen het Rijck in Aquitanien gegrondtvest, 't welck van de hooft-stadt Tolouse sich uytstreckte tot aen den Oceaen. Na Wallia volghden vijf andere Koningen, namelijck Theodoric, Tursimund, Theodoric de Tweede, Eorick en Alaric, dewelcke verdreven sijnde, soo sijn de Gallen oock in een gedeelte des Rijcks gekomen, en hebben dese Provincie sich onderworpen, en onafscheydelijck aen de kroone gehecht.

Onder Karel den Grooten wierdt het Rijck van Aquitanien gelevert aen sijnen sone Lodewijck, die in 't selve geboren was, en gedeelt in negen Provincien, aen ieder van welcke een Landtvooght of Grave wiert toegeschickt. Dese sijn Berry, Poictou, Perigord, Auvergne, Velay, Tolouse, Bordeaux, en ten lesten 't lant van Albigeois en van Limosin. De dochter van Willem, Hertogh van Aquitanien, wierdt getrouwt met Richard de II, Koning van Engelant, en tsedert hebben d'Engelsche Aquitanien vele jaren beseten. D'allerheylighste Koning Lodewijck heeft tien volckeren van Aquitanien afgesondert, namelijck, die van Berry, Auvergne, Velay, Rovergue, Albigeois, Givaudan, Poictou, Angoulmois, Saintonge, en Agenois: de reste van Aquitanien bleef als vertrouwt goedt noch eenen tijdt lang by de Koningen van Engelandt, maer eyndelijck Aquitanien hun heel ontruckt sijnde, wierdt tot die palen gebracht, waer van 't nu begrepen wordt, door Koning Lodewijck den Elfden.

Aquitanien dan, eertijdts geweest een derde gedeelte van Vranckrijck, is nu een twaelfde gedeelte, indien ghy Vranckrijck afdeelt na 't getal der Gouverneurs, gelijck sy se noemen. Eenige nemen Gasconien en Aquitanien voor een, andere onderscheyden Gasconien gelijck als het gedeelte van 't heel, even als het eylandt van Vranckrijck, soo men 't noemt, van gantsch Vranckrijck, 't welck den selven name voert, onderscheyden wordt. 't Is kennelijck dat eertijdts de Gascons, nadiense veeltijdts rebelleerden, noch in hunnen plicht konden gehouden worden, van Cæsar gelast sijnde het Pyreneische geberghte te verlaten, op wiens onderstant door weldaet der nature sy sich vertrouden, en gescheurt in twee deelen, eensdeels de dalen over 't Pyreneische geberghte tot Spanjen gehoorende, eensdeels oock 't landt, 't welck nu den name voert van Gasconien, hebben ingenomen.

Aquitanien, gelijck het voor tegenwoordigh is, wort ten Zuyden van de Pyreneen, ten Oosten van Languedoc en Quercy, ten Westen van den Oceaen, en eyndelijck ten Noorden bepaelt van 't landt Angoulmois, welcks hooftstadt is Angoulesme. *Palen.*

GOVVERNEMENT DE LA GVIENNE & GASCOGNE.

Milliaria Gallica communia.

Septentrio.

Occidens.

Meridies.

Orien.

Navarre

Gascogne

Bearn

Bazadois

Les Lanes

Albret

Condomois

Armagnac

Cominges

Bigorre

Basque

Xaintonge

Guyenne

Perigord

Agenois

Limosin

Quercy

Rouergue

Isle de Oleron

Pertuis d'Antioche

Pertuis de Maumusson

Tour de Cordouan

Pas des Arnics

Pas de Graue

Riviere de la Garonne.

Medoc

Bourdeaux

Entre deux Mers

Bazadois

Landes

Albret

Condomois

Armagnac

Basque

Soule

Labrit

Marsan

Gabardan

Pardiac

Fezensac

Armaignac

Comminges

Nebouzan

Rivierre

Bigorre

Lavedan

Bayonne

Pamplona

Merinda de Sangüesa

Sangüesa

Olite

Tafalla

Estella

Tudela

Ustue

Tiebas

Monreal

Lumbier

Aybar

Caseda

Sos

Aragon

Jaca

Ansa

Echo

Aspe

Verdun

Ruesta

Navardun

Lerda

Arguis

Huesca

Loarre

Ayerbe

Agreda

Tarascon

Foix

Mirepoix

Pamiers

Rieux

Lombez

Auch

Agen

Cahors

Rodez

Milhaud

Lodeve

Montauban

Albi

Tolose

Carcassonne

Limoges

Tulle

Brive

Perigueux

Bergerac

Sarlat

Xaintonge

Angoulesme

Saintes

Blaye

Bourg

Libourne

Cadillac

Langon

Bazas

Dax

Acqs

Bayonne

Orthez

Pau

Oleron

Navarreins

Nay

Lescar

Morlaas

Tarbe

Vic de Bigorre

Rabastens

Montaner

Gimont

Lombez

Auch

Condom

Nerac

Clairac

Tonneins

Marmande

Agen

Cahors

Figeac

Rodez

Villefranche d'Rouergue

Milhaud

Lodeve

Montauban

Albi

Tolose

Carcassonne

Limoges

Tulle

Brive

Perigueux

Bergerac

Sarlat

Xaintonge

Angoulesme

Saintes

Blaye

Bourg

Libourne

Cadillac

Langon

Bazas

Dax

Acqs

Bayonne

Orthez

Pau

Oleron

Navarreins

Nay

Lescar

Morlaas

Tarbe

Vic de Bigorre

Rabastens

Montaner

Gimont

Lombez

Auch

Condom

Nerac

Clairac

Tonneins

Marmande

Agen

Cahors

Figeac

Rodez

Villefranche d'Rouergue

Milhaud

Lodeve

't LANDT VAN BORDEAUX,

gemeenlijck genoemt

LE BOVRDELOIS.

BVrdigala, gemeenlijck genoemt *Bordeaux*, het hooft van het hedendaegſche Aquitanien, is verheerlijckt door een Parlament, door een Aerts-Bisdom, kaſteel en zeehaven, en door de voetſtappen van een Amphitheater en van andere Roomſche oudtheden. Het wort tweemael 's daeghs beſpoelt van den vloet der zee; deſe rivier door den weêrvloet der Garonne klimt op tot aen de ſtadt *de Langon* gemeenlijck geſeght, en luttel hooger. *Bordeaux* treckt ſijnen naem (meent men) van ſijne gelegenheydt; want *Bord* beteekent in 't Franſch oever, en *eaux* wateren. 't Wort omvat van de Garonne, van den Oceaen, van een deel der Provincie geheeten *la Bigorre*, welck deel *la Chaloſſe* genoemt wordt, en van 't landt van Agenois.

Naem.

Palen.

Bisdom. Den Aerts-biſſchop van Bordeaux ſijn negen Biſſchoppen onderworpen, namelijck die van Poictiers, Angouleſme, Agen, Xainctes, Perigueux, Condom, Mailleſais, Luçon, en Sarlat.

Steden. De ſteden ſijn, *Cadillac* hooft van 't Graefſchap *de Benauges*, uyt d'erffeniſſe der Hertogen van Candale, merck-waerdigh door een ſeer heerlijck kaſteel aen den oever der Garonne. *Bazas* een Bisdom. De ſtadt *Barſac*, een weynigh boven de ſtadt *Bourc*, is een voorgeberghte gemeenlijck genoemt *le Bec d'Ambez*, alwaer de rivieren Dordogne en Garonne verſamelen. De Dordogne ontſpringt in Auvergne uyt twee fonteynen van 't geberghte *Dordont*, welcker eene den name voert van 't geberghte, d'andere van *Dogne*, waer af gemaeckt wordt Dordogne. De vloet der zee is hier ſeer heftigh, en voor de ſchepen ſeer gevaerlijck. Deſe riviere krielt van ſalmen, die uyt den Oceaen opſwemmen tot aen haren oorſprong toe: ſy doorloopt ſes lantſchappen, te weten, Auvergne, Limoſin, Quercy, Agenois, Perigord, en Bourdelois. Aen haren oever liggen de ſteden, *Lindre*, *Bergerac*, *S. Foy*, *Caſtillon*, *Libourne*, gebouwt van Eduard Koning van Engelandt, en genoemt *Libourne*, gelijck als *l'Iſle Borne*, om datſe ligt aen de t'ſamenvloeyinge van de riviere *de l'Iſle*, en van de *Dordogne*; voorts de ſteden *Etalieres* en *Montandre*.

Rivieren.

Andere ſteden.

Fronſac een Hertoghdom, was eertijdts verſien van een kaſteel in 't opperſte des berghs, door nature en konſt ſeer ſterck, maer is door laſt des Konings geſlecht, en tot een Hertoghdom opgerecht, op dat de nabuurige ſtroom te vryer ſoude ſijn. Op den bergh *d'Or*, van welcken de *Dordogne* afvloeyt, ſijn ſeer geſonde warme baden. En niet verre van hier is een afgrondt, in welcken ſoo ghy eenen ſteen werpt, oock by helder weder, terſtont ſal 'er donder, blixem en hagel op volgen.

Baden.

Rivieren. De riviere *l'Iſle* doorſtroomt de ſteden *Muſidan* en *Montpont*; by *Guitres* ontfangtſe de beeke *Drome*, in welcke de rivier *la Colle* valt, niet verre van *Coutras* vermaert door een kaſteel, en gedenckwaerdigh door den ſlagh van Henrick den Vierden.

De haven van *Cuſac* wort beſtroomt beyde van de riviere l'Iſle en van de Dordogne, die ontrent deſe plaetſe ſich veel breeder op-doet als de Garonne by Bordeaux, en de gedaente van eene zee vertoont.

Medoc. Beneden Bordeaux aen den ſlincken oever der Garonne en aen de zee-kuſte, light het landt van *Medoc*, *Blanquefort* en *Aubin*, en noch andere plaetſen van minderen name.

Buchs. Nevens den zee-ſtrant light het landt van Buchs gekoppelt aen dat van Medoc: dat voorgeberghte, 't welck ſich uytſtreckt tot in de haven van *Arcachon*, bewoonden eertijts de Boji. De Heere dier plaetſe wort Hooftman genoemt van *Buchs*, en is uyt 'et doorluchtig geſlacht der Candalen, of der Foix-Candalen. De wint heeft een wonderlijcke kracht in die geweſten, en overſtolpt ſteden en boſſchen ſomtijdts met ſandt: behalven vele ſteden van mindere vermaertheyt ſijn aldaer het Marck-graefſchap van Vſa, en Montferrat eerſte Baronye van Aquitanien.

Vaſatium, gemeenlijck genoemt *Bazas*, is een Bisdom gelegen by *Caſtetjaloux* en *Mont de Marſan*; ſijne inwoonderen worden by Cæſar en Plinius *Cocoſates* genoemt; 't light eene daghreyſe van Bordeaux; 't landt is wel beſet van heyde, maer echter niet onvruchtbaer: 't heeft behalven het Bisdom oock een Preſidiael Hof. 't Wordt deurwatert van vier rivieren, welcke ſijn de Dordogne, Garonne, Drot en Cyron, die, ontſtaen uyt het Bisdom van *Auchs*, boven *Cadillac* in de Garonne valt. In deſe lantſtreke ſijn *la Reole*, *Montſegur*, *Langon*, *Sauveterre*, *Caſtet-jaloux*, *Caſtelmoron*, *Caudrot*, &c. *Blaignac* een Graefſchap, en 't nieu-

Bazas.

Rivieren.

Steden.

Graefſchap.

we

we Marck-graefſchap *Rozan*, en *Pujols* eene Baronye, en *Caſtets* een Onder-Graefſchap aen de Garonne, welcks kaſteel afgeworpen is; oock wordt onder deſe ſtreke geſtelt de Baronye *Caſtelnau* aen de riviere *Cyron*, *Roquetaillade*, *Grignols* eene Baronye, en vele andere plaetſen van minderen name.

Hertoghdom. 't Hertoghdom *Albret* ſtreckt ſich breet uyt: 't begrijpt de ſteden, *Albret*, *Tartas*, *Caſtet-jaloux*, *Nirac*, *Millan*, *Caſtelmoron*, *Puy-normant*, &c.

Stadt en Biſdom VAN ACQS.

DEn genen, die vorder gaet, ontmoet de riviere Arture, op wiens oever light de ſtadt en 't Bisdom van Acqs. Deſe was de hooftſtadt der Tarbellen, volckeren van ouden name, en wordt oock begrepen in 't *Novempopulania* van den grooten Keyſer Iulius Cæſar. Sy pronckt met eenen Preſidialen ſetel, en een gebiedt ſtreckende vijftien mijlen verre; doch dit geweſte vol ruwe en woeſte heyden, is veel dienſtiger om ſchelmen derwaerts in ballingſchap te ſenden, als om onnooſelen t'ontfangen.

Hoedanigheyt. Dit harde lantſchap en brengt niet voort als heyde en wilde pijn-boomen, waer uyt peck en hars gedruckt worden; de lucht krielt 'er van vliegen die den reyſer moeyelijck vallen: oock worden 'er d'ooren eenighſins gequetſt door de ruwheydt der tale: ghy ſoudſe eer Barbaren als Françoyſen achten, ten ware de Franſche beleeftheydt hun ten aenſicht uytſtraelde. 't Volck backt ſich broot uyt geerſte, vermits het ſappeloos aerdtrijck niet machtigh en is koren voort te brengen.

De ſtadt niet-te-min is ſeer aenſienlijck; want ſy vertoont vele teekenen van oude gedachteniſſe, heeft ſeer heldere fonteynen, en hare gelegenheydt en veſtingen werden deurgaens van d'oorlogs-lieden gepreſen. Sy wiert eertijts genoemt de ſtadt der Edelen, om datſe van twaelf der voornaemſte wierde geregeert, die ieder eenen eygen toren beſaten, verciert met de wapepen van hun geſlachte: ſy vertoont eene driehoeckige geſtalte, en wordt door ſterckten, wallen en grachten verdedight; dewijlſe gerekent wort onder de voornaemſte ſleutelen des Rijcks, en den Spaenjaerden de deure ſluyt. Binnen en buyten hare muuren heeftſe bad-ſtoven. Dit vooral is wat byſonders, datſe eene ſoute fonteyne heeft, vloeyende niet verre van hare veſten; oock eene ſpeloncke, in welcke drie graven geſien werden vol waters, als de Mane vol is, die by 't afnemen der ſelve weder ledigh loopen. Daer ſijn oock ſeer geſonde bad-ſtoven in de plaetſe *de Tercis*, eene mijle weeghs van de ſtadt, die haer oock veel beſoecks toebrengen.

Bisdom. Voorts wat de Biſſchoppen van Acqs betreft, d'eerſte is geweeſt Vincentius met den toename *de Saintes*, die als een doorluchtigh kampioen den heerlijcken ſtrijdt des martelaerſchaps voor Chriſtus deurgeſtaen heeft in de plaetſe geheeten *Poy de Saintes*, alwaer heden een Convent is van d'Orde der Clariſſen. Hy is 't die voor het jaer 500 der zaligheydt, door Chriſtus herſtelt, de Cathedrale kercke gebouwt heeft. Vele Biſſchoppen, beroemt door heyligheyt, ſijn hem nagevolght. Dit Bisdom heeft twee Collegiaten, en ſeventien Archipresbyteraten, onder welcke ſtaen 194 Parochien: in de ſtadt van Acqs worden vele kloosteren getelt, en d'Abdyen de *Cagnotte*, *de Sorde*, *d'Artous*, en *de Dundelle*.

De voornaemſte ſteden, behalven de hooftſtadt, ſijn *Boyanne*, *S. Severe*, *Tartas*, *Orthe*, *Baſtide*, *Vidache*, *Haſtingues*, *Cap-breton*, en *Peirehore*. Eyndelijck wordt deſe landtſtreke beſproeyt van de volgende rivieren, *Adour*, *Douſe*, *Gavas*, *Louz* en *Luys* allebeyde, *Vidouſe*, *Nive*, *les Nivelles*, &c.

Chaloſſe. De ſtadt van S. Sever is 't hooft des landts van Chaloſſe, onder welcke vele plaetſen liggen, te weten, *Turſan*, anders *Cap de Gaſcogne*, *Ayre*, en ontrent 150 Parochien, onder welcke ſes ſteden getelt worden. Maer *Geaune* of *Geauna* is de voornaemſte ſtadt des Marquiſaets *de Caſtet-nau*, *Caſtet-nau.* waer by gerekent werden *Pimbo*, *S. Loubover*, *Orgoux*, *Sault de Navailles*, *Hagetmau*, een Baronye; *Lovigner*, een Graefſchap; alwaer oock is *Orſac*, een vleck vermaert door ſijne vee-marckten; *Monget*, oock een vleck; *Samadet*, *Momuy*, *Montgaillard*, &c. Daer ſijn oock in dit geweſte het Onder-Graefſchap *de Marſan*; *Gavardan*, welcks hooft-ſtadt is *Gavarret*; en *Nebouſan*, een landtſtreke van d'andere afgeſcheyden, en verciert door den ſelven tijtel van Onder-graefſchap, waer onder ſtaen eenige Caſtellenyen, te weten, *S. Blancard*, *Mauveſin*, *Sauveterre*, &c.

Het Landt van
BORDEAVX,
MEDOC, en BORN.

Vaſcons in Spanjen;

nu in Vranckrijc.

PTolemæus ſtelt de Vaſcons in dat deel van Spanjen, welck de Ouden *Tarraconenſis* noemden; en hy kent geen van de ſelve in de beſchrijvinge van Vrankrijck, maer voeght in haer plaets *Bituriges Vibiſcos*. Hedensdaegs zijn de Gaſcons in Vranckrijck gebuuren van de Biſcayers, en worden met de oude naem Baſques genoemt. Eertijdts wierdt Gaſconien *Gallia Aquitanica* geheeten, *ab Aquis*, van de veelheyt der wateren die daer zijn, ſoo ſommige meenen, andere van de ſtadt *Aquis* ofte *Aqs*. Nu ter tijdt ſtreckt het van de Garonne, naer den weſten, tot aen den Oceaen, naer het ooſten aen Languedoc, naer het zuyden aen Spanjen.

Oude inwoonderen.

In dit landt woonden de *Auſci*, *Taruſates*, *Lactorates*, *Bigerrones*, *Nitiobriges* (wiens hooft-ſtadt is Agen) *Convenæ*, *Garotes*, en *Eluſates*.

Landts-aert.

't Lant is daer meeſtendeel vruchtbaer, principael van wijn, de aerde vet, en de lucht ſoet en aengenaem.

Bordeaux.

De voornaemſte ſtadt van dit landt is Bordeaux, welcke Carolus Magnus in ſijn teſtament onder de hooft-ſteden van het Roomſche rijck telt; ſy is gelegen aen de weſt-ſijde van de Garonne, die naer de Pyreneiſche bergen ſtreckt. Aen de overſijde van de riviere liggen ſeer playſierige heuvelkens, en kleyne bergen, met verſcheyden fruyt-boomen, en veel wijngaerden beplant: onder de ſelve is eene dat allengskens ſchuyns op-gaet en tegen over de ſtadt leyt, daer een dicht boſch van cypreſſen-boomen op ſtaet, dat nu nauwlijcks ſeven bunderen oft mergen groot is. Vranckrijck heeft weynigh cypreſſen, daerom roemen die van Bordeaux op dit cypreſſen-boſch; ſoo dat niemandt, die daer wijnen koopt, verreyſen mach, voor dat hy een cypreſſen-tack van de Magiſtraet gekregen heeft; waer voor ieder ſchip betaelt eenen ſekeren kleynen penning. Deſe ſtadt light niet verre van de mondt van de Garonne, daer de zee in loopt, en maeckt een haven die ebbe en vloet met de zee gemeen heeft; het welck de Poëet Auſonius te kennen geeft, als hy ſijn vaderlant Bordeaux met een geleert eer-dicht prijſt, van wiens climaet en vruchtbaerheyt hy mede aldus ſchrijft:

Ick ben in Bourdelois ter wereldt voort-gebracht,
Het landt veel vruchten heeft, de locht die is daer ſacht,
De dagh die is daer lang, en veeltijdts kort de nacht.

De ſelve betuyght oock dat deſe ſtadt eerſt vierkant is geweeſt, als hy ſeydt:

De muuren zijn vierkant, met toorens hoogh verheven,
Die aen de wolcken, die daer boven over ſweven,
Schier raken, ieder ſtraet leydt lang geſtreckt en wijdt,
Daer langs elck huys om prijs, met ſtoep en gevel ſtrijdt:
Soo dat dees ſtadt wel licht, van buyten en van binnen,
Den prijs van al de Steên in Vranckrijck kan gewinnen.

De omvang van deſe ſtadt is verſcheyde reyſen, maer meeſt ontrent het jaer 1302, vergroot en uyt-geleyt. Daer is binnen Bordeaux een fraeye ſtraet nae de wolven genoemt, die in 't jaer 582 met menighte in de ſtadt quamen, en vele burgers beſchadighden. Hier zijn hedensdaeghs twee fraeye collegiale kercken, twaelf Parochien, acht Monicke klooſters, een van maeghden, en een collegie der Ieſuiten, 't welcke Françoys Boulonois, Raedts-heer van Bordeaux, geſticht heeft in 't jaer 1573, behalven noch een profeſſie, en een novitien-huys. Hier is oock het paleys van Galienus, dat van Keyſer Galienus ſijn naem ſchijnt te hebben. Men ſiet hier noch de droeve en kleyne overblijffelen van 't konſtige amphitheater ofte ſchouplaetſe: Vinetus, die 't ſelfs geſien heeft, ſeydt dat het met ſes muuren omringt was, waer van de buytenſte, die de hooghſte, en binnenſte, die de laeghſte was, ſes-en-tachtentigh voeten van den anderen ſtonden. De binnenſte vloer oft plaetſe was 224 voeten lang, en 140 breet, aen elcke ſijde was een poort. Dit amphitheater is altijdt buyten de ſtadt geweeſt, en was ten tijde van Auſonius van de muuren van Bordeaux meer dan 400 treden. Het paleys van beſcherminge ofte *tutelæ* was oock toen buyten, maer naerder de riviere Garonne, en neffens de ſtadts gracht, naer 't noorden: daer nae als de ſtadt vergroot is, wierd het binnen de ſelve getrocken; ſommige meenen dat het een open kerck van den Godt der beſcherminge is geweeſt. Puy Paulin heeft ſijnen naem van Pontius Paulin, diſcipel van Auſonius, uyt het doorluchtigh geſlacht der Paulinen en Leontien geſproten. Aen deſen heeft Sidonius een lof-gedicht van Bourg geſchreven. Auſonius verhaelt oock dat 'er een haven in de ſtadt is geweeſt, als hy ſeydt:

Gebouwen.

Als de Garonne ſwelt, door 't ſwellen van de zee,
Komen de ſchepen hier, by vloten, op de ree.

Van deſe haven is nauwlijcks eenigh kenteycken, als in de mondt van 't waterken Peuge, daer op elcke kant een hooge tooren ſtaet, door welcke eertijts een keten, die noch te ſien is, getrocken wierd, neffens de poort du Caillau. Nu ter tijdt is 'er geen haven in Bordeaux, maer de Garonne is in de plaetſe van de ſelve. Van de fonteyne Divone, die nu oock verdrooght is, ſpreeckt de ſelve Auſonius aldus:

Gegroet zijt ô fonteyn, wiens diepe water-ſtroomen
Klaer, heyligh, ſuyver, ſchoon, van waer ſy zijn gekomen

Carte du BOVRDELOIS, du pais de MEDOC, et de la prevosté de BORN.
PARTIE DU PAYS DE SAINTONGE
BOUCHE DE GARONE
MARE AQUITANICUM
COSTE DE MEDOC
LA COSTE D'ARACHON
LE PAYS DE MEDOC
Le havre d'Arachon
PREVOSTÉ DE BORN
LES LANDES DE BOURDEAUS
Bourdeaus
Bazas
Baronnie de la Benne
Dax
PAYS D'AURIBAT
Païs de Marsan
LA CHALOSSE
Bayonne
Basques
PARTIE D'ESPAGNE
Milliaria Gallica

PRINCIPATVS BENEARNIA.
LA PRINCIPAVTE DE BEARN.
Septentrio
Meridies
Oriens
Occid.
GVASCOIGNE.
LA CHALOSSE
LAVEDANT
BIGORRE
Vallee du Sau
SOULE
Frontieres de Navarre
Guiljel. Blaeu exc.
Licues Bearnoises.

Men niet wel weten kan, ghy hebt geneſens kracht,
Daerom ghy Divona van ieder zijt geacht;
Want Aponus, noch oock Nemauſus klare beeken,
Noch de Timavus mach by u zijn vergeleken.

Wijnen. Geen landt in Vranckrijck heeft ſoo overvloedige oft koſtelijcke wijnen als dit. Deſe worden *vin de Grave* genaemt, na de ſandige landouwe Grave, daerſe waſſen; want Grave, ſandt beduyt. Daer zijn oock andere ſoorten van wijnen, als *le Lermont*, en *la Baſtide*.

De Garonne ſpoelt aen Bordeaux, en ebt en vloeyt meer als 5000 treden boven de ſtadt. De kleyne rivierkens Peuge en Diviſe gaen wy voorby.

Regeeringe. De Republijck wordt, neffens de Magiſtraet, van een Majeur geadminiſtreert: de Raedtsperſoonen, ofte Magiſtraet, die daer gemeenlijcken Geſworen genoemt worden, waren eertijts 30, daer nae 24, en ten laetſten 12, conform 't getal van de wijcken der ſtadt. Hier is *Parlement.* een Koninglijck Parlement, het welcke daer geſtelt is in 't jaer 1460, in de maendt van May; op de maniere des Raedts van Paris, en geordonneert, dat de Provincien Bordeaux, Bazadois, Agennois, Condomois, Landes, Armenois, Cahors, Limoſin, Perigort, Angoleſme, Xantoigne, en Rochelle, de wetten van dit Parlement ſouden onderworpen zijn. Naderhandt zijn de provincien Armenois, Angouleſme, Rochelle, en het grootſte deel van Cahors, *Aertsbiſdom.* daer van getrocken. Eertijdts was deſe ſtadt een Biſſchoplijcke reſidentie, maer nu heeftſe *Academie.* een Aertzbiſſchop. De Academie van Bordeaux is, door ordre van de Paus Eugenius, na die van Tolouſe gefondeert; en van Ludovic, Koning van Vranckrijck, in 't jaer 1472 beveſtight, met vele vryheden en privilegien verçiert, en wort, als boven andere uytſtekende, de Schole van Gaſcognien genoemt. De burgeren van Bordeaux hebben van Karel de IX 't recht van twee vrye jaer-merckten verkregen, die daer in de Meert en October, gelijck die te Lions, twee weken gehouden worden.

Ten tijde des Keyſers Galieni heeft Tetricus, een van de dertigh tyrannen, en Preſident van de Provincie, hem hier voor Keyſer opgeworpen. Door de oorlogen der Wandalen, Gotthen, Sarracenen, en Normannen is deſe ſtadt dickmaels verwoeſt, en heeft haer glans verloren, die ſy ten tijde Auſonii hadde. In 't jaer 1479 is 'er tuſſchen die van Bordeaux en Bourg een verbondt gemaeckt, dat Bordeaux, als de principaelſte ſtadt, gebieden ſoude over Bourg en d'andere ſteden van deſe Provincie, ſoo dat tot den laetſten dagh van 't Engelſche gouvernement, de Majeur en Raedt van Bordeaux, in tijde van oorloge, uyt haer burgers eenige gekoſen hebben, tot Gouverneurs van de ſteden en kaſteelen van deſe Provincie; welck oorſaeck is dat de ſteden Blaye, Bourg, Libourne, S. Æmilian, Chaſtillon, Cadillac, S. Macar, dochters van de ſtadt Bordeaux genoemt wierden.

Blaye. Blaye is een ſtercke ſtadt, aen de rechter ſijde van de Garonne, twaelf mijlen van de mondt der ſelve; en ſeven mijlen van Bordeaux gelegen: aldaer zijn altijts wachters, dieſe nacht en dagh bewaren, en van daer ſien konnen, wat 'er op de Garonne wijdt en breet geſchiedt, en op de vyandts ſchepen, die daer voorby willen varen, ſchieten, ſoo veel de breedte des riviers toelaet, die daer 2200 treden wijdt is.

Bourg. Burgus ſchijnt eertijdts Ebromagnum genaemt te zijn, en om datſe op de maniere van een burgh ofte ſlot, met publijcke ſchuuren, en daer na met toorens van Pontius Leontius Paulinus is verſterckt en vergroot, heeftſe deſen naem Bourg gekregen: want de ſloten, die ſterck en, met alderley nootdruft, tot de oorloge verſien waren, noemdenſe in die tijden burghten.

Libourne. Libourne leyt op de plaetſe daer de Dordoigne en Lilie in eenloopen aldaer; pleegh men dickmaels het Parlement van Bordeaux te houden, als daer de peſte graſſeerde; het is een nieuwe ſtadt, want Froſſardus is de eerſte, die daer mentie van maeckt.

Le pays entre deux mers. In Bourdelois zijn oock *le pays entre deux mers*, Medoc, *le pays de Buch*, en *le pays de Fronſac*. Het landt tuſſchen twee zeen, oft *entre deux mers* gelegen, is ſeer vet, en vruchtbaer, tuſſchen de Garonne en Dordoigne, die om haer groote van de inwoonders Zeen geheeten worden: onder dit hooren de ſteden S. Macari en Libourne, met andere, het Parlement van Bordeaux onderworpen.

Medoc. Le païs de Medoc begrijpt alle het landt dat tuſſchen Bordeaux, de zee, en de Garonne leydt: het is byna niet dan ſandt, omtrent eenige moeraſſen, en ſoo laegh dat het dickmaels onder loopt, ſoo dat niet te verwonderen is, dat de ſtrant van Medoc dagelijcks afneemt, en de inwoonders met 'er tijt van de zee overweldight, en in de ſelve gelijck als begraven worden.

Buch. Aen Medoc grenſt le païs de Buch, welck een Vorſtendom is.

Fronſac. Le païs de Fronſac is een Marquiſaetſchap, en heeft ſijnen naem van de ſtadt en 't kaſteel Fronſac, dat Karolus Magnus heeft doen bouwen, als hy Hunoldus Hertogh van Gaſcognien beoorloghde en verdreef.

Het Prinsdom

B E A R N.

HOewel de Prinsdommen Bearn en Orange in Vranckrijck liggen, nochtans staense niet onder de Koningen, ofte iemands gebiedt. Het Prinsdom Bearn is altijdt gescheyden geweest, en soo vry en veel rechts gehadt, als Vranckrijck selve: maer het is den Rijcke als aengewassen en in-gelijft, toen Henrick Koning van Navarre de Fransche Kroon ge-erft heeft.

Grenzen. Bearn light aen de voet van de Pyreneische bergen, tusschen de landen van Bigorre, Bajone, en andere naburen.

Deelen. Dit Prinsdom is in twee deelen gescheyden; waer van 't eene, daer de stadt Oleron in light, met bergen beset is; 't andere, daer de stadt Lascar in light, is vol valleyen en effene velden.

Lants aert. De aert deses landts is wonderbaer, soo op de bergen, als in de vlackten. Hier is nauwlijcks een stadt oft dorp, die niet wat besonders heeft. In de

Vruchtbaerheyt. meeste plaetsen wast geerst, vlas, hennep, met welcke waren de inwoonders grooten handel drijven: hier en daer draegt het veel kooren; in sommige gewesten zijn goede weyden en menighte van vee, daer ongelooflijcken overvloet van boter en kaes af-komt. Daer zijn oock veel bocken en geyten, die, sonder arbeyt en schade van de vruchten en teedere boomen, op de klippen en in de heyen haer kost soecken. Hier wassen oock wijnen; onder andere een kostelijcken, die men *Iuranzon* noemt. In geheel Europa zijn geen beter baden als in Bearn.

Inwoonderen aert. De inwoonders sijn moedigh, kloeck, en sterck; in de wapenen ervaren; open van herten; niet bedrieghlijck; gespraecksaem en beleeft: nochtans loos en scherpsinnigh, wel-spreeckende in haer tael, lief-hebbers der vryheyt. Sy hebben groote privilegien. Sy geven haer meest al uyt voor Edel-luyden. De rechte edelen arbeyden meer om met vrome feyten sulcks te toonen, als met kostelijcke kleederen. De heerlijckste geslachten alhier, sijn *Gramonti* en *Lussea*, uyt Cantabrien gesproten.

Baronien. De Baronien in dit Prinsdom, sijn Mirens, Iadre, Monins, S. Colombe, Esnalabagne, Coderch, Navailles, Castelnau, Maseres, Luz, Suz, en andere.

Register der Princen van Bearn.

1 Gaston, sone van Wilhelm Moncada Spangiaert, is eerste Prins van Bearn geweest, en heeft getrouwt Martha, dochter en eenigh erf-genaem van Esquibaet, Grave van Bigorre, waer mede hy 't selve Graefschap gekregen heeft.

2 Margareta, dochter van Gaston, heeft ten houwelijck genomen Rogier Bernard, Grave van Foix, en is de tweede Princesse van Bearn geweest; waer door de huysen Bearn, Bigorre, en Foix, onder een hooft gekomen sijn.

3 Gaston de II, de derde Prince van Bearn, Grave van Bigorre en Foix. Sijn gemalinne was Ioanna, dochter van Lodewijck, Grave van Eureux.

4 Gaston de III, de vierde Prince van Bearn, heeft getrouwt Eleonora van Comminges, dochter van de Grave van Comminges.

5 Gaston de IV, vijfde Prince van Bearn, wort seer gepresen van Frossard. Sijn gemalinne was Agnes, suster van Karel Koning van Navarre.

6 Mattheus Vicomte van Chastellon, heeft gesuccedeert nae Gaston de IV, en is geweest de seste Prince van Bearn, wiens gemalinne was Ioanna van Aragen, en overleed sonder kinderen.

7 Isabella is gekomen in de plaetse van haer broeder Mattheus, om dat 'er geen naerder mans erven waren, en geworden de sevende Princesse van Bearn.

8 Ioannes Grave van Foix en Bigorre, en Heer van Moncada, is geweest de achtste Prince van Bearn. Dese heeft twee vrouwen gehadt; Maria van Navarre, die sonder kinderen gestorven is, die sommige Agneet noemen, en Ioanna van Albret.

9 Gaston de V, Grave van Foix, was de negende Prince van Bearn; sijn gemalinne Eleonora was de dochter van Ioannes Koning van Navarre; welcke weduwe geworden, nae haers vaders doodt het Koningrijck heeft beseten.

10 Gaston de VI, tiende Prince van Bearn, is gestorven voor sijn ouders, heeft daerom 't Koningrijck Navarre niet ge-erft. Sijn gemalinne was Magdalena, dochter van Karel de VII, Koning van Vranckrijck.

11 Franciscus Phœbus de XXIV Koning van Navarre, erf-genaem van sijn groot-moeder Eleonora, is geweest de elfde Prince van Bearn, en gestorven sonder kinderen in 't jaer 1481, en begraven in de stadt Lascari.

12 Catharina de XXV Koninginne van Navarre, en Gravinne van Foix, was de twaelfde Princesse van Bearn, en heeft getrouwt Ioan soon van Alaen de Groote, Heer van Albret, en aen hem het Koningrijck ten houwelijck gebracht. Dese Ioan heeft geoorloght tegen Paus Iulius de tweede, voor Lodewijck de XII Koning van Vranckrijck, en is van de Paus in den ban gedaen, en van Ferdinand, (die men den Catholijcken noemt) Koning in Spanjen, bynae van geheel Navarre berooft.

13 Henrick van Albret de XXVI Koning van Navarre, en Grave van Foix, is geweest de dertiende Prince van Bearn. Hy is overleden

in het jaer 1555. Sijn gemalinne was Margareta van Valois, dochter van Karel Grave van Engouleſme, ſuſter van François de I, Koning van Vranckrijck, en weduwe van Karel d'Alençon.

14 Ioanna d'Albret, de XXVII Koninginne van Navarre, en Gravinne van Foix, was de veertiende Princeſſe van Bearn: deſe was ten houwelijck belooft aen Wilhelm Hertogh van Cleve, maer heeft door diſpenſatie ofte conſent van de Paus, getrouwt Antoni van Bourbon, Hertogh van Vendoſme, die daer na ſijn ſchoon-vader in 't Rijck gevolght is. Ioanna is te Parijs geſtorven in 't jaer 1572, den 10 Iunii, oudt 44 jaren, weynige dagen voor de bruyloft van haer ſone.

15 Henrick van Bourbon, de XXVIII Koning van Navarre, Grave van Foix, en ſucceſſeur van Henrick de III Koning in Vranckrijck, was de vijftiende Prince van Bearn.

16 Ludovicus de XIII, Koning van Vranckrijck, en de XXIX van Navarre, Grave van Foix, was de ſeſtiende Prince van Bearn.

17 Ludovicus de XIV, Koninck van Vranckrijck, en de XXX van Navarre, Grave van Foix, is nu ter tijt de ſeventiende Prince van Bearn.

Pau de hooft-ſtad. De hooft-ſtadt van Bearn is *Caſtrum Palum*, gemeenlijck Pau genoemt. Hier is het hof van de Princen, daer Henrick van Albret Koning van Navarre, en groot-vader van moeders wegen van Henrick de IV, Koning van Vranckrijck, een heerlijck palleys gebouwt heeft. De ſelve heeft daer oock den hoogen Raedt van 't geheel Prinsdom geſtelt, daer alle geſchillen, nae de wetten en gewoonten des landts, geoordeelt worden.

Biſdommen. Onder deſen Raedt ofte Gerecht, hooren twee Biſdommen, Suffraganen van de Aertz-biſſchop van Auſch, te weten, dat van Leſcar, ſoo genoemt na de ſtadt Leſcar, daer de Princen eertijdts hof hielden; en dat van Oleron, ſoo geheeten na de ſtadt van Oleron, op een bergh gelegen.

Hier zijn noch andere kleyne ſtedekens, als Orthes, by de riviere la Gave, de oude woonplaetſe der Graven van Foix, en Princen van Bearn. Eertijdts wierd het Bearn, by de Latijnſche ſchrijvers *Benearnum* genoemt, gelijck Ioſephus Scaliger ſeyt, ſchrijvende op Auſonius, in 't 7 cap. van 't tweede boeck. Gregorius, Biſſchop van Tours, verhaelt mede van *Benearno* in ſijn 9 boeck, daer hy aldus ſchrijft: Het is ſeker van de ſteden Bordeaux, Limoges, Quercy, *Benearno*, Bigorre; welcke Guileſuinda, de ſuſter van vrouw Brunihilde, als ſy in Vranckrijck quam, gekregen heeft voor haer houwelijcks goedt en morgen-gift. Deſe ſtadt heeft den naem aen het Prinsdom gegeven. *Orthes.*

Hier is oock het ſtedeken Morlaix, daer een munte is; en Navarrins, aen den voet van de Pyreneiſche bergen, wel verſterckt van Henrick de I, Koning van Navarre, en andere: het ſchijnt dat het den naem aen 't Koningrijck gegeven heeft. Sarance light oock op een berg, en is de laetſte frontier-ſtadt van Vranckrijck tegen Spanjen. *Morlaix. Navarrins. Sarance.*

Het Graefſchap Bigorre grenſt aen 't Prinsdom Bearn, en is de woonplaetſe van de Bigerroiſen, die Auſonius *Bigeritanos* noemt: het leyt tuſſchen Bearn en Comminges: het is een rouw, kout, en windigh landt. De hooft-ſtadt is Terbe, een Biſſchoplijcke reſidentie, gelegen aen de rivier Adure. Sy is dickmaels vergroot, en in vier deelen als kleyne ſtedekens geſcheyden. De andere ſteden zijn Trie, Ravaſteins, (welck een Duytſchen naem ſchijnt) Monbourget, en Baigneres, daer geſonde baden zijn, wiens fonteynen uyt de byliggende heuvelen door ſolfferachtige plaetſen komen. *Bigorre.*

't BISDOM AYRE.

DE ſtadt van Ayre light in eene plaetſe die vruchtbaer genoegh is, byna in den ſchoot ſelve van Gaſcogne; een ſtadt eertijdts ſterck en vermaerd, namelijck ten tijde der Viſigotthen; de gedenckteeckenen van hare oude grootsheyt worden noch geſien in d'oude vervallene muuren, en voornaemlijck in 't kaſteel van Alaricus. Haer eerſte Biſſchop is geweeſt Marcellus in 't jaer 506, van welcken gewaeght wert in d'oude Concilien der Franſche kercke, waer in hy genoemt wort Biſſchop van *Vicojulus*; want aldus wierd deſe ſtadt eertijts geheeten: oock wiertſe *Vrbs Sociatenſis, Socia, Sociatum*, en van den ſtroom *Aturus* of *Atyrus*, door welcken ſy bevochtight wert, *Adtorenſium Vicojulus* genoemt. Dit Biſdom erkent den ſtoel van *Auchs* voor opperhooft, en begrijpt ſes Aerts-Prieſterſchappen, in welcke vervat worden 211 parochien en ſeven Abdyen, te weten, *S. Sever, Pontau, S. Iean de la Caſtelle, S. Claire du Mont de Marſan, S. Gerons, S. Louchover*, in 't Latijn *Leborium*; en *Pimbes*.

't BISDOM BAYONNE

BAyonne, een welbevolckte ſtadt en ſeer gehanteert van kooplieden, en met allerley krijghsgereetſchap toegeruſt, is van ſoo oude geheugniſſe, datmen geene reden van haren naem en kan aenwijſen; ſommige verſekeren datſe die is, welcke Ptolemeus *Aqua Auguſta* noemt; andere noemenſe voor *Lapurdum*, *Vascorum Regionis caput*; oock in d'oude aenteeckeningen van Gaule wortſe genoemt *Boatium civitas*. Doch uyt de deelinge geſchiet tuſſchen de Koningen Childebert en Guntrand, wort hare outheyt overvloedelijck beweſen.

Sy is de hooft-ſtadt van Biſcayen, maer den Franſche Koningen onderworpen, tot de riviere *Iron* toe, die 't Franſche gebied van Spanjen afſcheyd; want van Koning Karel de Sevende wiertſe aen de Kroone van Vranckrijck gehecht.

Deſe ſtadt erkent voor Schuts-heere S. Leo, eerſten Biſſchop, die voor 't Chriſtelijck geloove tegens de raſerye der zeeroovers mannelijck ſtrijdende, den laurier-krans der Martelrye verworven heeft: welcken mannen gevolght ſijn beroemt van godvruchtigheyt. Dit Biſdom breyde voormaels ſijne palen langer en breeder uyt; want het wiert uytgeſtreckt tot in de koninckrijcken van Vranckrijck, Navarre en Caſtilien; maer de Paus heeft ſijne palen ingetrocken. 't En heeft maer twee Abdyen, d'eene genoemt *de la Honce*, d'andere S. Bernards, niet verre van de ſtadt Bayonne.

Septentrio.

Occidens.

Orientis.

Meridies.

L'EVESCHÉ D'AIRE,

tracé par le

Sr. PIERRE DE VAL

Secretaire de Monseign.r l'Eveſque.

Marques de ceſte Carte.

Villes	Civitates.	Bourgs	Pagi.
Paroiſſes	Parochiæ.	Chaſteaux	Caſtella.
Maiſons Nobles	Domus Nobilium.		

Milliaria Gallica communia.

Vaſconenſia milliaria.

1 1½ 2

Tartas

PARTIE DU DIOCESE DE DAX.

Dax

R. d'Adour

Bras S. Poy

Lonze R.

Hoyema

Nerbis

Mignon

S. Pe de Souproſſe

Souproſſe

S. Eſtienne d'Arrigne Vende

Boniface

Euluy

Goudoſſe

Les Mottes

Caunar

Thouloufette

Hauriet

Cauyena

Termes

S. Aubin

Brocar

Montauſſé

Cohin

S. Jean de Projan

Meinhos

Eſpignos

Lagaſſet

Auriſſe

Onez

Bois de Manor

S. Eſtienne

S. Sever

Parent

Mailhés

Arfet

Chau de Douazit

Banos

Aulez

Douazit

Andanhon

Serres Lons

S. Eſprit

La Tollade

S. Criq

Braſſempouy

S. Gyons

Amou

Caſaliez

Mommicq

Hagetmau

Pollaſſé

Horſarcon

S. Colombe

Vergoy

Cazalon

La Craue

Bois

Geſt

N.re Dame de Geſt

Monſegur

Fontaube

Morgas

La Baſtide

Poudenx

Peyre

Mant

Serres

Vigue

Samadet

S. Julian

Arbocave

S. Germain

Iupoi

S. Antoine de Coulonin

Babs

Vergons

Aubagnan

Condures

Balaſun

Artigue naue

Miſſole

Poy de Monſoe

Bolat

Babus Iuſan.

Sarraziet

Montgalhan

Robert

S. Gilles

Montfort

Poy

La Riuiere

Nadon

Hargues

Bombarde

S. Saim

Buanes

Cornet

Bois de Renum

Pon

Le Lau

Duhort

Clafun

S. Loubouen

Vielle

Damolen

Baus

Pecorade

Caſtelnau

Puio

Lnepeirons

Geaune

Sorbets

La Berge

Tachoeres

Cledes

Senſac

Pimbou

Miraumont

Lauret

Picheum

Brix

Aubin R.

Bahus R.

Bas R.

Eſtrigon R.

Gareith

Sannaguy

S. Martin

Gelos

Labrit

S. Bert

Eußon

Landes.

Petites

Brocur

S. Laurens

La Sale

Caillaux

Cere

La molin de Cere

Campet

Cazeron

Perenties

Huſſac

Nonares

Martians

Malere

S. Auſtrins

S. Peoſt

Arricub

S. Anne

Douze R.

N.re Dame de Pitié

Mont de Marſan

S. Pe du mont

La Trouſte

S. Auze

Catot

S. Jean d'Aubignan

Luebardes

Bouſſon de Roquefort

Roquefort

Corglus

Carrote

Borgues

S. Remeſt

Guines

Arue ou grand Paropi

S. Mauart

S. Eſtienne

S. Sauin

Retions

Burniot

Lugaut

Aſſe Agreaux

Malheres

Angins

Caiſſen

Belis

Riuiere de Gonere

Bois de Chordon

Boſſeult

Los Trauerſos

Lencoac

Canenx

Sartazan

Flamon

Nre Dame

Douzeuielle

S. Martin de Noct

Sauboere

Ceridos

Viele Soubiran

Eſtiguarde

Borgohoſſe

Walot

Sainte Eſtaſie

Abo que

Arbo

Laquiſſe

Tempei

Verizs

Franſchs

S. Vidou

Queuſa

S. Eſtienne

Falhede

Vicomte

De Iuliac

Gayere

Sale de Sublet

Caſon

Manbon

Sanbere

Iean de Lormet

Moncle

Lorcs

Eſtan

Le Pin

Le Forſt

Le Leu

Le Coeruo

Caſtets

Montguillem

Montaigut

Rambles

Epros

Onhos

Villeneuue

Perquie

Artez

Tonneins

Marmande

Caſtelmoron

Caſtelnau

Caſtelmoron

Caſtelnau

Caſtelnau

Caſtelnau

't LANDTSCHAP VAN AGENNOIS.

Palen. DIt lantschap heeft ten Noorden de lantstreke van Perigord; ten Zuyden Armagnac en die van Bigorre; ten Oosten Quercy, en ten Westen *Vasatium*, gemeenlijck geseght *le Basadois*, en de sanden, diese *les Landes* noemen, het welck woestijnen te seggen is. 't Heeft in de lengte twaelf mijlen, en oock soo veel in de breete; en wordt besproeyt van vier geen verachtelijcke rivieren, te weten, van de Garonne, Dordogne, Drot en Lot, door welcker hulpe de stadt Agen veel geriefs werdt toe-gebracht. Dese, nu gelegen aen de wortelen des berghs, die ten Noorden overhangt, sat eertijts aen den oever der riviere, gelijckmen ramen kan uyt d'oude bogen der gebrokene brugge; nu light tusschen de stadt en rivier een seer vermakelijcke spatie met boomen beplant:

Soo groote wisselingen baren
Tijdts oudheyt, en 't verloop der jaren:

dat een riviere wechgedreven, 't sy door dijck en konste, of door hare nature, hare oude gracht soo verre verlaten heeft.

Port Sainte Marie. Twee mijlen van de stadt vindt men *Port S. Marie*; daerna ontmoet men aen den mondt van de riviere *Lot*, die in de Garonne vloeyt, het Hertoghdom *Aiguillon*, seer wel gesterckt, welcks inwoonderen eertijdts een belegh van 14 maenden tegens Ioannes, doenmaels Hertogh van Normandyen, en namaels Koning van Vranckrijck, hebben doorgestaen.

Aiguillon.

Cassenueil. *Cassenueil* is een stadt vereert met een kasteel, en eertijdts met het paleys van Karel den Grooten, in 't welcke de Koninginne Hildegarde gebaert heeft Lodewijck toegenaemt den Godtvruchtigen, in 't jaer 777.

Montpesat. *Montpesat*, eertijdts geene onedele stadt, wiert van den Koning verwoest, om dat sy 't met d'Engelschen hielde, waer over de Heere dier plaetse van droefheydt gestorven is; de selve is door verscheydene oorlogen dickwijls vernielt geworden, en t'elckens weder verresen.

Tonneins. Van de stadt *Tonneins* door vuur en yser verwoest, wegens de schadelijcke geschillen om de Religie, sijn naulijcks eenige voetstappen nagebleven, ja 't is verboden de stadt t'herbouwen. Men noemde haer in 't gemeen *Tonneins le Grand*, en gehoorde tot den Grave *de Vauguyon*.

Daer is eene andere stadt van den selven na-
Steden. me gehoorende tot den Hertog *de la Force*. Volgen noch eenige andere steden, namelijck *Mar-*

mande aen den oever der Garonne, *S. Foy* aen den boort der riviere Dordogne. Aen den randt der beeke *Lot*, van den mondt opkomende, ontmoet men eerstelijck *Lusets*, alwaerse de vlieten *Rivieren.* ontfangt *le Vert* en *la Masse*; daer na de voetstappen der stadt *Pennes* seer vermaekelijck voor de borgerlijcke oorlogen, maer heden verwoest; voorts *Villeneuve*, *Casseneuil*, *Saincte Livrade*, en *Clerac*, eene stadt niet groot, maer van grooten name, om datse d'eerste de Lutersche Religie, door aendrift eens Abts geheeten *Gerard Roussel*, van natie een Picard, en Professor te Parijs, daerna de Kalvijnse Leere heeft aengenomen, eyndelijck wederspannig sijnde, van den Koning vergiffenisse verworven heeft. In 't Bisdom van *Abdyen.* *Agennois* sijn vier Abdyen, *Eyslez*, *S. Maurin*, *Gondon*, en *Perignac*.

't HERTOGHDOM VAN AIGVILLON.

DE resterende plaetsen van Agennois sijn, *Aiguillon*, *Monheur*, *le Temple*, *la Fit*, *la Parade*, *Villereal*, *Castillonés*, *la Sauvetat*, *les Allemands*, *Duras*, *Castel-Sagrat*, *Clermont*, *d'Entragues*, *Puy-merol*, *Preissas*, *Beauville*, *Pujols*, *Bajaumont*, *Doulmeirac*, *Mont S. Prou*, *Cuzols*, *Nerac*, eene plaetse door d'opvoedinge van Henrick den Grooten wijdtvermaerdt, &c. De resterende rivieren deser landtstreke sijn, *Baise*, *Losse*, *Gelisse*, &c.

't LANDT VAN CONDOMOIS.

DE hooft-plaetse deses lants wort gemeen- *Naem.*
lijck *Condom*, in het Latijn *Condomium* genoemt, gelijck als *Condominium*, om datse twee Mede-heeren erkent, den Koning en den Bisschop. 't Is lang twaelf mijlen, en twee breet. Het landt rontom de stadt gelegen, aen de t'samenvloeyinge der rivieren *de Baise* en *Gele*, wort omringt van vruchtbare heuvelen. De voornaemste steden sijn, *Caumont* aen de Garonne, alwaer een kasteel light op eenen hoogen berg; *Montreal*, eertijdts een groote en rijcke stadt, nu *Steden.* verwoest; *Montrejan*, *Francescas*, *Moncrabeau*, *Damazan*, *la Gruere*, *la Romiou*, *Resingle*, *la Cassagne*, &c. De stadt heeft haren oorsprong getrocken van *Oorsprong der stadt.* d'Abdye van S. Benedictus, gebouwt door Aglasius, Hertogh van Aquitanien, en is tot een Bisdom opgerecht van Paus Ioannes den X X II.

In dit landt is oock het Marquisaet de *Fiumarcon*, *Tursan*, *Marsan*, *Gevardan*, &c.

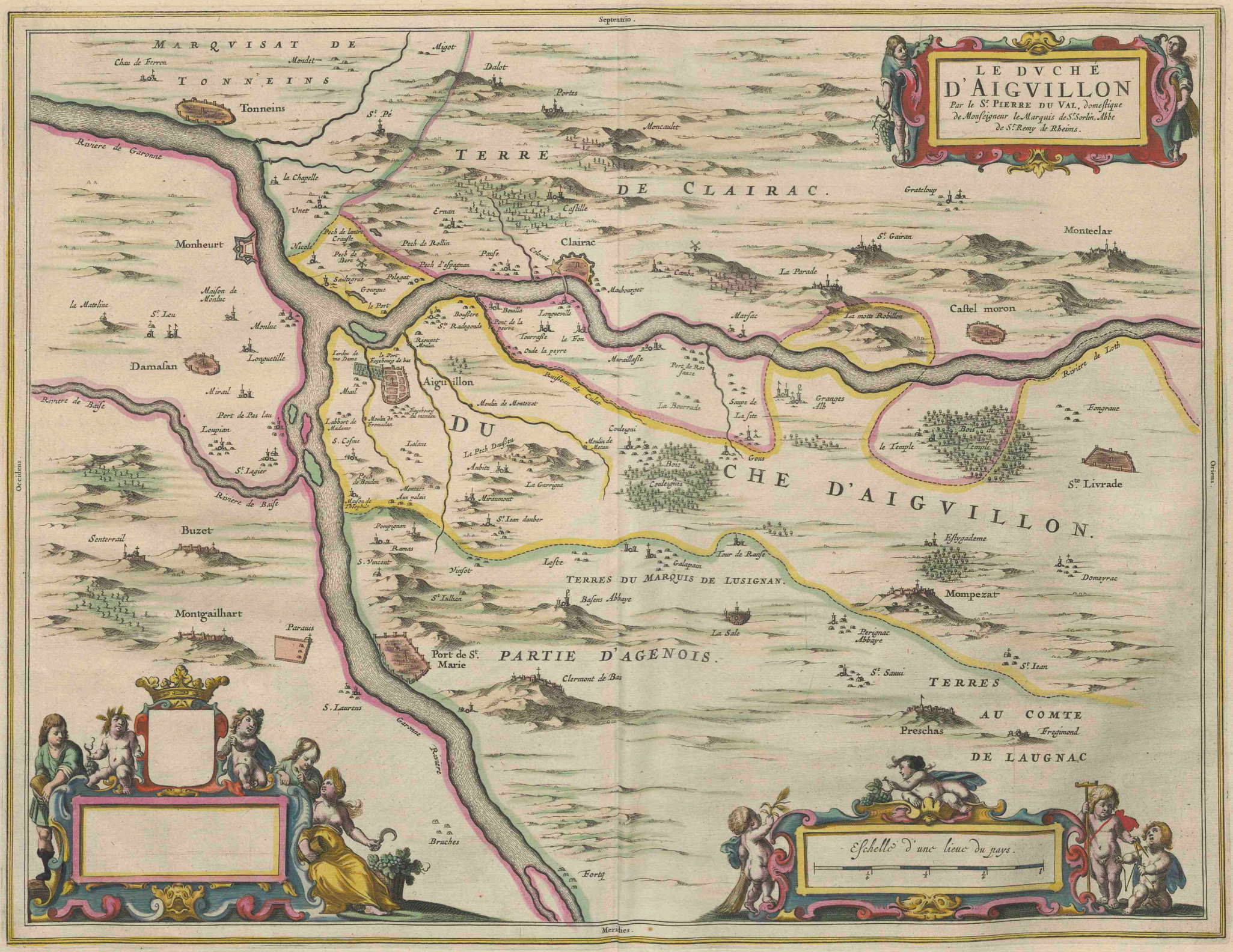
LE DVCHÉ
D'AIGVILLON
Par le S.r PIERRE DU VAL, domestique
de Monseigneur le Marquis de S.t Sorlin, Abbe
de S.t Remy de Rheims.
Septentrio.
Meridies.
Occidens.
Oriens.
MARQVISAT DE
TONNEINS
Tonneins
Chau de Ferron
Mondet
Migot
Dalot
Portes
S.t Pé
Moncaulet
TERRE
DE CLAIRAC.
Riviere de Garonne
la Chapelle
Vnet
Ernan
Castille
Grateloup
Monheurt
Nicole
Pech de lantre Crauste
Pech de Bere
Pech de Rollin
Pause
Pech d'espagnan
Clairac
Colomie
Monteclar
S.t Gairan
Camba
La Parade
Saultegrue
Pelegat
Gourgue
le Port
Maubourget
Maison de Monluc
la Mateline
S.t Leu
Monluc
Longuetille
Damasan
Bouffere
S.te Radegonde
Bouilla
Longueville
Pont de la peyre
Tourrasse
la Fon
Oude la peyre
Marsac
La motte Robillon
Castel moron
Riviere de Loth
Riouuet Moulin
Iardin de ma Dame
le Port Eaycbourg de bas
Aiguillon
Muraillasse
Port de Ros sauce
Ruisseau de Culat
Miail
Moulin de Montezat
La Bourrade
Saupe de La site
Granges Alb
Fongraue
Riviere de Baise
Port de Pas lau
Loupian
Labbort de Madame
Moulin de Fromadan
Eaycbourg du meneau
S. Cosme
Lalane
Couleigni
Moulin de Metau
Bois du Temple
le Temple
Gous
DU
CHE D'AIGVILLON.
S.t Legier
Le Pech Daussen
Aubitz
La Garrigue
Bois de Couleignes
S.te Livrade
Pech de Boudon
Montaze
Aux palais
Miraumont
Maison de Theophile
S.t Iean dauber
Riviere de Baise
Buzet
Senterrail
Pompignan
Ramas
S. Vincent
Vinsot
Loste
Galapain
Tour de Ranse
Estygademe
Domeyrac
TERRES DU MARQUIS DE LUSIGNAN.
Mompezat
S.t Iullian
Basens Abbaye
Montgailhart
Parauis
La Sale
Perignac Abbaye
Port de S.t Marie
PARTIE D'AGENOIS.
S.t Sauui
S.t Iean
Clermont de Bas
TERRES
AU COMTE
DE LAUGNAC
Preschas
Fregimond
S. Laurens
Garonne
Riviere
Bruches
Fortq
Eschelle d'une lieue du pays.

GASCOGNE.

DE Vaſcones oft Gaſcons hebben eertijdts bewoont het Pyreneiſche geberghte; en op dat de gelegenheydt der woon-plaetſe de vermetelheydt des volcks niet en ſoude ſtijven, heeftſe Cæſar getemt, ſijnde na de vlackten gedreven, en geſcheyden in twee deelen, en 't een deel belaſt aen gene, 't ander aen deſe ſijde der Pyreneen te woonen: waer uyt de naem van 't hedendaeghſche Gaſcogne by velen getrocken wordt over heel Aquitanien; by ſommigen maer over 't eene gedeelte, van 't welcke wy hier handelen, voormaels by Cæſar genoemt *Novempopulania*. *Palen.* 't Wordt beſloten door den ſtroom Garonne, door Neder-Aquitanien en door 't Pyreneiſche geberghte. Het Graefſchap van Armagnac en de ſtoel des Opper-rechterſchaps hebben, gelijck oock Beauſſe, in de lengte 25 mijlen, en 17 of 18 in de breette.

La Vallée d'Aure. Het dal gemeenlijck genoemt *la Vallée d'Aure*, heeft voormaels gehoort tot de Heerſchappye van Navarre; het begrijpt twee ſteden van weynigh naems, *Sarancol* en *Arre*. Oock ſijn in deſe landtſtreke vele kaſteelen. Voorby dit dal vloeyt de riviere *Neſle*, en ontlaſt ſich in de Garonne by de ſtadt *Montreal*; het wort omvangen van hooge en ſeer ſcherpe bergen, hebbende maer eenen ingang aen de weſt-ſijde, 't en waer iemandt d'omwegen der bergen, die hoogh genoegh ſijn, pooghde t'overſtijgen, die d'inwoonders Havenen noemen. De bergh Agella dicht by 't dal tegen over Hiſpanien, ſtreckt ſich drie mijlen uyt in den omgang, en ſtijght twee mijlen op in de hooghte; van ſijnen top wordt Spaenjen geſien liggende een halve mijle van de plaetſe, daer de toegang valt door d'engten van 't geberghte, die gemeenlijck genoemt worden *le Port d'Angelle*. Aldaer ſijn mijnen van yſer, loot, ſilver, koper, en onderaerdtſche vuuren, oock cryſtal den diamant niet ſeer ongelijck, en dierbare geſteenten treckende na de topaſen en ſapphieren: de bergen ſijn verciert met bloemen, en voornamelijck met lelien in verwe van de gemeene verſchillende: ſy hebben oock warme wateren wonderlijck nut tot heelinge van ſieckten: in de ſtadt geheeten *Banieres*, en in het dal, en byna in den opperſten nabuurigen bergh ſijn vele bad-ſtoven ſoo geweldigh heet, dat oock by 't allerkoudtſte weder 't gevoelen de ſelve niet en kan verdragen ſonder groot ongemack: ſulcks dat oock een ey in eenen oogenblick tijdts hardt in de ſelve wort: den verkouden ſenuwen, of ſieckten uyt koude ontſtaen, brengenſe eene ſchielijcke geneſinge toe; maer den gal-achtigen of die de lever ontſteken hebben, veroorſakenſe de gewiſſe doot, en dat binnen weynig dagen: om datſe ſieden door eene dobbele hitte, namelijck door een elementaire, die door 't gevoelen ſlaet, en door een krachtelijcke, gelijck peper en ſolfer. Daer ſijn andere bad-ſtoven in de Pyreneen ter plaetſe geheeten *Barege*, die ſachter en heylſamer ſijn, welcker water, lijm-achtigh als olye, de wonden en ſweeren in korten tijdt geneeſt; een wonderlijcke weldaet der nature, van d'Aert-beſchrijveren nauwlijcks aengeroert: en na de vergeefſe vlijt der Genees- en Heel-meeſteren, konnen geen wagen noch paert derwaerts komen. De ſtadt by de Schrijveren genoemt *Auſcorum civitas*, by Ptolomeus *Auguſta Auſcorum*, gemeenlijck *Auchs*, hooft van Gaſcogne, wordt beſtroomt van 't beecxken genoemt *le Gers*; ick verwondere my dat dit van den Poëet Fortunatus, Biſſchop van Poictiers, die 't noyt en hadde geſien, geroemt wordt als een groote riviere, daer 't veeltijdts ſomers gantſch uytdrooght, en noyt en ſwelt als in de Lente door den ſneeuw van 't Pyreneïſche geberghte. Het Aerts-Bisdom is na den ondergang der ſtadt *Eauſſe*, door de ketteren verdelght, derwaerts overgevoert. Deſe ſtoel is machtigh rijck, want hy heeft hondert duyſent ponden jaerlijcks inkomende. De ſtadt gelegen in een ſeer luſtige plaetſe, ſiet uyt na het Ooſten. In deſe ſtadt is een kercke toegewijdt aen de maeght Maria, waerdigh in de Geographie aengemerckt; onder andere Reliquien, roemenſe ſich eene Phiole te hebben vol van de melck der geſeyde Maeght, en eenen arm van S. Taurijn Aerts-Biſſchop, voor veertien hondert jaren geſtorven, noch ſoo vaſt en geheel, als of hy leefde, 't ſy dat dit van Gode ſy, of van den Balſem, of van eenige andere verborgenheydt der nature. Aldaer is een Collegie, in het welcke de ſtudie der Philoſophye meer bloeyt als in de reſte van Aquitanien. De wijnen ſijn hier ſterck, en 't gemeen volck uytermaten arm en hoovaerdigh.

Barege. *Auchs.*

Het Bisdom heeft 1256 Parochien onder ſich, en deſe volgende Abdyen, *Simorre*, *Peſſan*, *Saramon*, *Bendoues*, *Gimont*, *Flarant*, *Bouillas*, en *la Caſe-Dieu*. *Abdyen.*

't BISDOM VAN LECTOVRE.

DE beeke *de Gers* ontſtaet uyt de Pyreneen, loopt of vloeyt voorby *Auchs* en *Lectoure*, en valt eyndelijck in de Garonne. Deſe ſtadt gelegen op een rotſe, is door nature der plaetſe geweldigh ſterck; ſy light wel verre van de riviere, maer binnen de ſelve in een ſoo hooge plaetſe ontſpringt eene ſeer overvloedige fonteyne, mitsgaders tachtentigh waterputten.

Banieres. *Baden.*

Deſe ſtadt is verheerlijckt door een Seneſcallaet, Preſidialen ſetel, en Bisdom. Sy heeft verſcheydene namen by de Latynen, door welcke ſy by d'Auteuren bekent is; want ſy wordt genoemt *Lectora*, *Lactora*, *Lectorium*, *Civitas Lactoratium*, ja oock *Tauripolium apud Ægiricum flumen*.

Het

Armagnac Graefſchap, en onderſtaende Heerlijckheden.

Het Graefſchap van Armagnac is uyt vele Graefſchappen, Onder-Graefſchappen, Baronnyen en andere ſeer groote heerlijckheden t'ſamen-geſmolten, namelijck uyt *Fezenſac*, *Vic-Fezenſac*, *Iegun*, *Larepax*, *Lupiac*, &c. van deſe was 't Graefſchap *Fezenſac* 't voornaemſte, het welck meer als drie-hondert Heerlijkheden onder ſich heeft gehadt. *Fezenſaquet*, een Onder-Graefſchap, is oock eenigh gedeelte des Graefſchaps van Armagnac, en heeft eertijdts dertigh edele Vaſſalen gehadt. De derde Heerlijckheyt is het Neder-Graefſchap van Armagnac, welcks hooft is de ſtadt van *Nogaret* gelegen aen 't riviertjen *Mondou*; hier onder ſtaen *Aignan*, *le Feuget*, *Riſcle*, *Barcinone*, *Placentie*, en een groote menighte van Adel.

Riviere-Baſſe is oock een lid deſes Graefſchaps, van 't welcke hangen *Caſtelnau*, *Deueſe*, en *Mauburguet*; aldaer ſijn oock gelegen d'Abdyen *Taſque* en *Caſades*.

Tot het ſelve Graefſchap gehoort de Heerſchappye *Euzan*, welcks hooft is *Eauſſe*, eertijts hooft-ſtadt van *Novempopulania*; d'inboorlingen wierden genoemt *Eluſates*; ſy is voormaels van de Gothen verwoeſt ontrent den jare 870. Deſer afhangſelen ſijn de volgende ſtedekens, *la Baſtide*, en *Caſaubon*, ontbloot van veſten, maer blinckende met de waerdigheyt van Baronnye; *Mauciet* en *Bretagne*, alwaer ſterckten en kaſteelen ſijn. Aldaer wort geſien een kleyne lantſtreke geheeten *Cieutat*, alwaer *Eauſſe* voormaels was gebouwt.

Het Graefſchap *Pardiac* gehoort oock tot Armagnac. Aldaer worden de Koninckliycke rechts-plegingen gehouden; ſijne ſteden ſijn *Montlezun*, *Ville-Condal*, en *Tillac*.

Het Onder-Graefſchap en Baljouwſchap *du Bruillois* is oock van de ſelve heerſchappye; de voornaemſte ſit-plaetſe des Gerechts is *la Plume*, geene onvermaerde ſtadt, omringt met muuren en onder ſich hebbende deſe ſteden, *Leyrac* aen de Garonne, *Cauderot*, en *Serignac*.

Het Onder-Graefſchap van *Auvilare* is oock gehecht aen 't Graefſchap van Armagnac; het heeft onder ſich eenige edele Leen-lieden oft Burchſaten.

Het Burgh-Graefſchap *Lomagne* is vereert met een Koninckliycke judicature, met vier plaetſen, en met vijftigh ſich onderworpene Leenen. De plaetſen van 't ſelve afhangende ſijn, *la Vit*, *S. Clar*, *Miradous*, en *Gardonville*.

L'Iſle Jordan is een ſeer oudt Leen van het recht der Graven van Armagnac; ſijne ſtadt is berooft van muuren, en 't kaſteel tot den gronde geſlecht. Sy is verciert met een Collegiale kercke, en heeft vele edele Burchſaten onder ſich. Deſe ſtadt en leydt maer vier mijlen van Thoulouſe.

Seden. D'inwoonderen deſer landtſtreke ſijn boerachtigh en belemmert van ſprake, daer is groote menighte van Adel, waer af de voornaemſte ſijn, de Grave *de Peguillain*; de Burgh-Grave *de Sere*, de Barons *de Beaurepeau* en *de Fontanilles*, &c.

Gavre. 't Graefſchap van Gavre wordt beſloten van Armagnac, en van *Comenges*, afgeſcheyden door een tuſſchen-vloeyend riviertjen. Dit Graefſchap is wel kleen; maer niet-te-min om ſijne palen ſijn vele verſchillen ontſtaen tuſſchen ſijne Graven en die van Thoulouſe. Dit Graefſchap vervat deſe volgende ſteden, *Lavignac*, *Fleurance*, *S. Puy*, *la Sauvetat*. De jurisdictie van *Verdun* wort *Verdun.* geoeffent in ſes Recht-bancken, namelijck, te *Verdun*, *le Mas de Verdun*, *Grenade ſur la Garonne*, *Beaumont*, *Gimont*, en *Cologne*. De jurisdictie *de Riviere* beſtaet uyt de ſteden *de Marſiac*, *Beau-marché*, *Trie*, *Riviere.* *Bologne*, *S. Foy*, *Galan*, en *Monte-real*, 't welck gelegen is aen de Garonne. Beyde deſe jurisdictien maken een landtſchap, geheeten *Riviere-Verdun*, 't welck oock voormaels ſtondt onder eenen Richter.

't Graefſchap van *Aſtarac* wordt ten Ooſten *Aſtarac.* beſloten van *Comenges*, ten Zuyden heeft 't et *Magnoat* tot grens-pael; ten Weſten en ten Noorden *Armagnac* en *Riviere-Verdun*. 't Leydt uytgeſtreckt in de lengte ſeven Gaſconſche mijlen, en acht in de breete. Dit geweſte rijſt eensdeels op in heuvelen, en breydt ſich eensdeels uyt in vlackten. De ſteden ſijn *Mirande*, *Maſeube*, ſtoel des Gerichts, *Lechan* en *Pavie*, liggende over den oever der Gers; *Simorre*, *Suntelix*, *Saramon*, &c. 't Landt is vruchtbaer van koren, vloeyt oock over van rogge, geers en hoy; ja 't brengt oock wijnen voort. Dit Graefſchap is een beſit der Hertogen van Candale.

't Graefſchap dan van Armagnac heeft meer dan 1800 Leenen ſich onderworpen gehadt, van welcke d'edelſte ſijn geweeſt de vier opperſte Baronnen van dit geweſte, te weten, de *Moutaut*, *de Montesguyon*, (anders Grave *de Monluc*) *de Pardaillan*, en *de l'Iſle*. Daer ſijn boven dien vier Onder-Baronnen, die in 't afweſen der Opper-Baronnen d'eerſte ſijn, als 'er vergaderinge van den Adel wordt gehouden.

't GRAEFSCHAP VAN BIGORRE.

't Geweſte van Bigorre is een ſeker derde gedeelte van *Aquitanien*, welcks volckeren van Iulius Cæſar *Bigerriones*, van Paulinus *Bigerri*, van anderen eyndelijck *Tarbeli* en *Tarbelli* genoemt werden. 't Wordt ten Ooſten bepaelt *Palen.* door *la Vallée d'Aure*, door 't Onder-Graefſchap van Nebuze, door *Riviere-Verdun*, en door 't Graefſchap van *Pardiac*; ten Weſten door 't landt van Bearn; ten Zuyden heeft 't et Arragon, en de dalen *Drotou* en *Teva*; eyndelijck ten Noorden *Riviere Baſſe* in 't Graefſchap van Armagnac.

't Wordt van niet weynige rivieren beſproeyt, *Rivieren.* namelijck van *Ladour*, *Leſchez*, *Larros*, &c. de Bigorriſche lantſtreke, die uytgeſtreckt light by de riviere *Larros*, wordt gemeenlijck *Ruſtan* genoemt.

Dit landtſchap wordt verdeelt in vlack en *Deelinge.* bergh-achtigh; maer de Ruſtanſche landouwe wordt gerekent voor ſekere derde portie van 't ſelve. Sijne berghſpitſen worden omſloten van de bergen van *Vallée d'Aure*, van die van Arragon, en van die van Bearn; 't gene tuſſchen beyden light, beſlaen de Valeyen van *Lavedan* en *Barege*. 't Begrijpt vele Parochien, welcker voor-

voornaemſte *Luz* genoemt wordt. Het dal van Lavedan ſtreckt ſich uyt twee mijlen verre, en verſelt ſich met vier andere mindere dalen, te weten, met *Davantaigues*, *Azun*, *Eſtreme de Salles*, en *Batſoriguere*, tot welcke getelt wordt het vijfde dal geheeten *Cauteres*, behoorende tot d'Abdye van S. Savijn. Het Burgh-graefſchap van Lavedan light in 't laeger geweſte, als oock 't kaſteel *de Beaucens*; en een mijle van daer light *S. Pé de Generes*, met eene Abdye van den ſelven name. Niet verre van hier is *Capan*, geen onaerdigh vleck, dat van Thoulouſe af tot Bordeaux toe overvloedelijck boter verſchaft: daer is oock in het dal van Lavedan 't vleck *Argeles*, en eenige oude kaſteelen. Het dal en Graefſchap van Lavedan telden in 't jaer 1300 vijf duyſent huyſen.

De Vlackte van Bigorre.

De Vlackte van Bigorre vertoont een ey-ronde gedaente, en komt dicht by de geſtalte eens Amphitheaters; ſy voed vele kudden van beeſten, wort beſprengt van vele rivierkens, heeft overvloet van ſeer vrolijcke beemdekens, en van ſeer goede wijngaerden; wordt oock beſchaduwt van boſſchen, en is vruchtbaer in koren-oegſten, en ſeer wel bevolckt.

Bagnieres.

Bagnieres, een ſtadt wel bekent by de ſiecken om hare heylſame bad-ſtoven, die hier vele ſijn, is al beroemt geweeſt ten tijde der Romeynen; ſy hebbenſe *Vicum Aquenſem* genoemt, ſoo veel geſeght als Waterburgh, en hebben haer veel cieraets toegebracht, waer af de voetſtappen ſeer dickwils in de vervallingen der oude gebouwen gevonden ſijn, als oock penningen dragende de beelden der Keyſeren. Behalven deſe bad-ſtoven, worden noch andere gevonden in de plaetſen *Bareges*, en *Cauteres*, beſtaende uyt ſolfer-achtige, aluyn-achtige en andere minerale en metael-achtige wateren, die ſeer geſondt ſijn om te drincken.

Tarbe.

Tarbe is 't hooft van 't geweſte en een Biſſchoppelijcke ſtadt, welcks inwoonders Cæſar nochtans, hoewel een vlytigh onderſoecker der Galliſche Provincien, voor byſondere volckeren houdt onder den name van *Tarbelli*, welcke ſommige nabuuren achten van *Vicus Aquenſis*. Deſe ſtadt wordt in d'aenteekeninge van Gaule, *Turka*, *Turſa*, en ſomtijdts *Turſambica* genoemt, maer qualijck; Gregorius van Tours heeftſe *Begoria* en *Beorritana* genoemt, andere *Bigerronum civitas*; de hedendaeghſche noemenſe *Tarba Bigerronum caput*, of *Caſtrum Begorræ ad Aturum fluvium in Novempopulania*, onder de Metropolitaen van Auchs, en 't Parlement van Thoulouſe. Sy light dan aen de riviere *d'Adour*, die derwaerts door de vlackte hare wateren afleydt, en geklieft wordt in vijf goten, die oock de ſtadt ſelve in ſoo vele deelen onderſcheyden door bruggen, poorten en diergelijcke affluytingen, welcke toonen datſe gebouwt is met tuſſchenpooſen en op verſcheydene tijden. Alhier ſit tegenwoordelijck een Seneſchael of Opper-Rechter, die in d'overblijfſelen van 't oude kaſteel ſijne Rechts-plegingen houdt. De ſtadt wordt verheerlijckt door acht Borgermeeſteren. Daer is oock een Rechter in hals-ſaken. Behalven de Cathedrale kercke heeftſe twee Parochien, en kloofteren van Franciſcanen en Karmelyten. 't Paleys des Biſſchops en ſijn kercke, hoewel kleen, vermeerderen oock 't cieraet der ſtadt.

Deſe Abdyen ſijn den Biſſchoppen onderworpen, *S. Sever*, *S. Pé de Generes*, *S. Pierre de Caſte*, *la Reole*, *S. Savin*, *S. Savin de Lavedan*, *l'Eſcole-Dieu*, &c. D'eerſte Biſſchop van Tarbe is geweeſt Antomarius voor 't jaer 506; den ſelven ſetel hebben daerna vele door heyligheydt aenſienlijcke Biſſchoppen verheerlijckt.

Drie mijlen van deſe hooft-ſtadt vintmen het vleck *Vic-Bigorre*. Herwaerts ſpoeyt ſich, Tarbe verlatende, de riviere Atour, op datſe de ſtroomen *Iſle*, *Leſchez*, en *Larros*, als eenen tol haer gerechtelijck toekomende, mach ontfangen. De water-vliet *l'Iſle* deurſpoelt *Rabaſtens*, een aerdige en oude ſtadt, maer die gevoelt heeft hoe grouwſaem en doodelijck de dulligheden ſijn der burgerlijcke twiſten, die geene ſchoone gebouwen en verſchoonen, en alles afgrijſſelijck verwoeſten; maer na deſe wet loopen de tijden, ſulcke nederlagen ſleept met ſich de wiſſelinge der eeuwen! 't kaſteel deſer ſtadt voormaels ſeer ſterck, is in 't ingewant der aerde gelijck als ingeſwolgen. *Vic-Bigorre.*

Lapurdum of *Lampurdium*, in 't Françoyſch *Lourde*, wordt oock geſien op de grenſen van Bigorre, en is de laetſte ſtadt des gebiedts van Thoulouſe, welcker oock Sidonius gedenckt, en ſeght, dat de ſelve ſeer vermaert is geweeſt, en geſterckt met een kaſteel; alwaer nu noch een dicke toren ſtaet, een werck der oude Romeynen, die meer als eens d'inboorlingen tegens den aenloop der vyanden heeft verdedight. *Lourde.*

S. Pé is een ſtedeken liggende op de Gabare; in d'omliggende vlackte worden de volgende plaetſen geſien, *Ybos*, *Goudon*, *Toſtat*, *Benac*, *Parabere*, *Luc*, desgelijcks vele kaſteelen en ſterckten, waer af ſoo veel Edele geſlachten den name voeren. *S. Pé.*

De landt-vergaderingen van dit geweſte worden door uytgedruckt bevel des Konings te ſamen geroepen, en t'ſamengeſtelt, voor ſoo veel de kerckelijcke orde betreft, uyt den Biſſchop van Tarbe; uyt d'Abten van *S. Pé*, *S. Savin*, *l'Eſcole-Dieu*, en *de Reole*; uyt de Prioren van *S. Lecer* en *S. Orens*; en uyt de Commanderye *de Borderes* van d'Orde van Malta: maer voor ſoo veel den Adel belangt, uyt den Marck-grave van *Lavedan*; uyt de Baronnen *de Barbaſan*, *Antin*, *Caſtetbajac*, *Baceillac*, *des Angles*, en *de Benac*; uyt den Burchgrave *d'Aſtre*, &c. en eyndelijck uyt de Gedeputeerde der ſteden en dalen. Den Koning, als Grave van Bigorre, begiftenſe met een geſchenck van 8000 ponden; deſe ſomme hebbenſe namaels met drie duyſent ponden vermeerdert.

't Hertoghdom van Albret.

't Hertoghdom van Albret heeft ten Ooſten tot palen het Graefſchap van Armagnac en de riviere Garonne, die 't landt van Agennois van dat van Albret afdeelt; ten Zuyden Condom en 't Seneſchallaet *des Lanes*; ten Weſten den Oceaen; en eyndelijck ten Noorden de landtſchappen van Bordeaux en Perigord. 't Vervat in dertigh mijlen weeghs verſcheydene landen; oock light het Seneſchallaet van Baſadois, en eenig gedeelte van Condom en van Marſan in ſijnen ſchoot beſloten. 't Wort beſproeyt van vele

rivie-

Rivieren. rivieren; de Garonne doorloopt dit geweſte tot twaelf mijlen weegs; de Dordonne doorſtroomt het ſeven mijlen verre; noch wort'et bedaeuwt van andere rivieren, te weten, van *d'Adour*, *la Bayſe*, *la Geliſe*, *Lavance*, *la Douſe*, &c.

Dit Seneſchallaet of Opper-rechterſchap beſtaet uyt vier Rechtbancken, namelijck uyt *Nerac*, *Tartas*, *Caſtet-jaloux*, en *Caſtelmoron*, welcker gebiedt onderworpen ſijn ontrent dertigh ſteden.

Barbaſte liggende een mijle van *Nerac*, vertoont een aerdigh gebouwſel pronckende met vier toornen, en een brugge onderſet van acht bogen. Een halve mijle weeghs van daer ſiet ghy de ſeer wijde percken van Durance, verſien van harten, ſwijnen, fayſanten, reygers, en diergelijcke. 't Wordt gerekent onder de luſtighſte plaetſen van Vranckrijck; en was eertijts d'uytſpanninge van den Grooten Koning Henrick den Vierden.

Caſtet-jaloux ſit op de Garonne, 't is verciert met een kaſteel, alwaer voormaels begraven wierden d'oude Heeren van 't geſlacht van Albret. By dit geweſte wordt oock *Tartas* getelt, welcks ſeer geweldigh kaſteel in 't jaer 1621 ten gronde wierdt afgeworpen. Daer ſijn oock eenige Abdyen, onder welcke de voornaemſte is *de Paravis*, der Ordre van *Font Evraud*; alwaer eenige dochteren uyt d'edelſte geſlachten van ganſch Gaſcognen uytgeſocht, een religieus of Godtsdienſtigh leven leyden.

't GRAEFSCHAP VAN COMENGES.

Namen. 't Graefſchap van Comenges draeght heden den name van S. Bertrand; d'inboorlingen hieten eertijdts *Convenæ*, die alſſe lange verſtroyt in verſcheydene plaetſen hadden omgeſworven, eyndelijck op 't ingeven der Romeynen tot een volck t'ſamengeſmolten ſijn, en een ſtadt gebouwt hebbende, eene ſekere woonplaetſe hebben genomen; deſe noemt Plinius en d'oude Hiſtoryſchryveren *Lugdunum Convenarum*, welcke geſteldt op de hooghte eens berghs, en geſterckt door nature en konſte, ſulcks datſe voor onwinnelijck geacht wierde, nochtans ingenomen wiert en verwoeſt; doch daer na weder herſtelt ſijnde, en haren ouden name verwerpende, den name van S. Bertrand haren Scherm-heer heeft aengenomen; want aen hem is de Cathedrale kercke toegewijdt.

Deſe ſtadt heeft al lange voor d'aenkomſte der Francken in Gallien gepronckt met den Biſſchoppelijcken ſetel; want in den ſelven ſat Alorius voor 't jaer 360; en daerna in 't Concilie van Agde wordt gemelt van Suavis in 't jaer 506; waer uyt hare waerdigheyt en oudheydt beweſen werden.

Palen. Dit geweſte wordt ten Ooſten bepaelt door 't landt van Languedoc; ten Zuyden door 't dal van Aran, en door de landen van Aragon; ten Weſten door de velden van Nebouſe, en de Baronye van Barthe; en ten Noorden door 't Graefſchap van Gavre en Riviere-Verdun: 't heeft achtien mijlen in de lengte, en ſes in de breedte.

De riviere Salat ontſpringt uyt den bergh Salant, die eene ſeer gebruyckte paſſagie of deurgang is naer Hiſpanien. De bergh en riviere hebben beyde den name getrocken van de ſoute putten in 't omliggende geweſte. De Sava borrelt op aen de wortelen der Pyreneiſche bergen, in de plaetſe genoemt *Lannes de Bouc*, en vermengt ſich drie mijlen van Toulouſe met de Garonne. Van daer barſt oock de Girone uyt, die Bologne deurwandelt, een ſtadt van Comenges, en ſich endelijck ontlaſt in de Garonne. *De riviere Salat.*

De ſtadt, die tegenwoordelijck genoemt word S. Bertrand, is opgebouwt uyt de vervallingen van Convene; laeger light het dorp *Braccavere*, alwaer een klooſter is van Franciſcanen. Vijf mijlen van de ſtadt S. Bertrand rijſt het kaſteel van Alan, eene treffelijcke beſittinge des Biſſchops. Deſe landſtreke telt acht Caſtellanyen, te weten, *Muret*, *Samathan*, *Cazeres*, *Aurignac*, *S. Iulien*, *Salies*, *Caſtillon*, en *l'Iſle en Dodon*.

DE STADT LOMBERS.

DE ſtadt *Lomberium*, gemeenlijck genoemt *Lombers*, ſit op den watervloet Save, acht mijlen van Thoulouſe, in eene grasrijcke pleyne beplant met wijngaerden, en vruchtbaer in granen. Paus Joan de XXII heeft haer vereert met den Biſſchoppelijcken ſtoel; en d'Abdye toegewijdt onſe Vrouwe, is opgerecht tot eenen ſetel der Lomberſche Biſſchoppen, welcker eerſte geweeſt is *Arnoldus Rogerius Convenenſis*. *Biſdom.*

Samathan. Niet verre van Lombers in 't dal light de ſtadt *Samathan*, welcke deurſpoelt wordt van de riviere de Save, die de ſtadt van de merckt afſondert; ſulcks datſe eene drie-voudige ſtadt ſchijnt, uyt burght, merckt, en kaſteel t'ſamengeſtelt. 't Kaſteel, wegens de ſeer diepe grachten, gelijck als ſteylten, daer 't van omringt is, wordt voor onvermeeſterlijck en ontoeganckelijck geoordeelt. D'overblijffelen des Olijfbergs en der plaetſe *de Motaſſe*, vertoonen haren ouden luyſter; oock vertoont ſich noch een ſeer oudt kaſteel van eene hoovaerdige timmeragie, maer bedeckt met eenen ſeer hoogen dijck; en eenige ſeer breede ſalen met ſchoone gewelffelen verciert, oock eenige ſolderingen van huyſen, die bedeckt of beſchermt worden door eenen onbegancklijcken dijck.

Sy is verheerlijckt door vele kercken; binnen hare mueren heeftſe den aerdigen tempel der H. Marie, voorts die van S. Michiel, van de Franciſcaenſche Bagijnen; buyten de mueren is de kercke geheeten van Varenne, met een ſeer wijt kerckhof; die van S. Marie ten Sneeuwe, en van S. Marie Magdalene, behalven de klooſteren der Minder-broederen, en Minimen.

Regeringe. Nopende de burgerlijcke regeringe, de ſtadt wordt beſtiert van Burgermeeſteren; maer in de

de dingen, die van de Koninckliicke Iuriſdictie ſijn, heeft ſy eenen Schout, ſtaende als ſubſtituyt onder den Meyer, en andere bedienaren van de juſtitie, van welcke men appelleert tot het Hof van 't Parlement van Thoulouſe.

Muret. Vijf mijlen van *Samathan* ontmoetmen *Muret*, eene beroemde ſtadt, geſeten op den randt van de Garonne, en onder eenen vermaeckelijcken heuvel, die haer ten tijde van oorloge aen verſcheydene lagen bloodt ſtelt. Alhier is eertijdts een bloedigh gevecht, en der eeuwige gedachteniſſe weerdigh, gehouden, in't welcke de Graven van Thoulouſe, van Foix, en van Comenges in de vlucht geſlagen ſijn, en de Koning van Aragon verſlagen wierdt van Simon van Montfort. Eene gantſch wonderlijcke verwinninge, waer in een kleen getal van verwinners, te weten, duyſendt vijf honderdt, twintigh duyſendt ter neder leyden; ja 't eenemael miraculeus, want hondert duyſent ketteren ſloegen alleenlijck eenen gewapenden ruyter doodt en acht ſoldaten.

COSERANS.

COſerans eene oude ſtadt, en een ſeer oudt Marckgraefſchap, heeft 'et Euangelium aengenomen door de predikinge van S. Valerius, haeren eerſten Biſſchop. Sy wordt omringt van fraey muerwerck; in haer opperdeel rijſt de Cathedrale kercke, en wordt afgeſcheyden van de ſtadt of van 't gedeelte S. Lycer genoemt. Aldaer paſſeert men de riviere *Salat* over eene ſteene brugge, op welcks midden een ſeer ſtercke toren ſtaet, die vlijtelijck bewaert en bewaeckt wordt; de brugge wordt 's nachts afgeſloten; in haer uyterſte ſtaet eene kapelle de Maeght Marie toegewijdt, die in de Spaenſche tale genoemt wordt, *Nueſtra Señora del Cap del Pon.*

Namen. Sy had eertijdts verſcheyde benamingen, namelijck *Civitas Conſorranorum*, en *Vrbs S. Lyceri*, daer na *Auſtria*, en endelijck heden *Conſeranum* of *Coſerans.*

Uyt Coſerans getreden ſiet ghy terſtondt de ſtadt *S. Fregeou* op eenen heuvel ſoo hoogh, dat oock het ſcherpſte geſichte tot daer niet en kan toereycken; waerom ſy oock ſeer moeyelijck valt om by te komen: de heuvel nochtans is beſaeyt met wijngaerden, en ſijn opperſte beſet met boſſchagien: tuſſchen de boſſchen light ſeer vermaeckelijck eene rijcke Abdye van edele Nonnen: de dalen ſtaen vol terwe, de beemden ſeer luſtigh, rondom welcke liggen eenige verwoeſte plaetſen, onder de welcke *Cochiles* d'overblijffelen vertoont van ſijne oude heerlijckheyt. In dit geweſte ſijn noch geweeſt wel honderdt andere merckwaerdige plaetſen; maer nadienſe begraven liggen onder hare ſteenhoopen, ſullen wy die met ſtilſwijgen voorby gaen.

Cagots. Daer is in Gaſcogne ſekere ſoorte van menſchen geheeten *Cagots*, welcker oock eenige gevonden worden in de provincie van Bearn; deſe hoewel fraey van tronie, hebben nochtans den adem en 't vleeſch qualijck riekende, en worden alom in dit geweſte gehouden voor melaetſch, en geſchuwt, ja in de voorſteden afgeſondert; oock in de kercken van andere door ſekere ſchutſelen afgeſcheyden. Sy ſijn wel arm, maer begaeft met ſonderlinge behendigheydt; leven van hunner handen arbeydt, en ſijn meeſt timmerlieden. Dit (na 't gevoelen veler ſchrijvers) hebbenſe als eenen vloeck of erfquale getrocken van hunne vorouderen de Gothen, Wiſigothen, of Saracenen.

Dal d'Arbouſt. Tuſſchen de Pyreneiſche bergen light een dal geheeten *d'Arbouſt*, 't welck ontrent achtien dorpen bevat; over dit dal hangt de Lelien-berg, aldus genoemt wegens de groote menighte der Lelien aldaer in 't voorjaer waſſende; daer groeyen oock andere nameloſe en onbekende bloemen. De berg heeft ſes mijlen in den omgang, en ſeer dichte en aengename boſſchen.

't GRAEFSCHAP VAN FOIX.

DIe de beginſſelen deſes volcks en ſijne eerſte Overheeren hebben nageſpeurt, geven verſcheydene redenen van ſijnen naem, en bewimpelen oock de waerheydt met Poëtiſche verſieringen; maer wy de fabelen verſmijtende, en de waerachtige ſchrijveren volgende, ſeggen dat deſe volckeren van Iulius Cæſar *Fluſſates* genoemt ſijn geweeſt; van andere *Fuxenſes*, die wel, gelijck d'andere volcken van Aquitanien, de wetten der Romeynen hebben gehoorſaemt tot het rijcke der Gothen toe; maer Alaricus Koning der Wiſigothen uytgedreven van Clodoveus, daerna Spaenjen vermeeſtert hebbende, en ſijne verwinningen vervolgende, heeft de landtſchappen van Bourdelois, Agennois, Quercy, Languedoc, Auvergne, Rouergue, en Foix ſich eygen gemaeckt; die daerna verdreven is geworden van Koningh Theodorick; doch Theodorick ſelve heeft deſe ſeer wijdtſtreckende provincien aen de Kroone gehecht.

Palen. Het Graefſchap van Foix heeft ten Ooſten Languedoc; Comenges ten Weſten; de landtſtreke *de la Riviere* ten Noorden; en endelijck de Pyreneiſche geberghten ten Zuyden.

Vloeden. De grootſte riviere van dit geweſte wordt gemeenlijck genoemt *Auriege*; deſen naem voertſe van de goude ſanden, met welcke ſy in haren grondt, en aen hare randen verguldt is. Deſe waterſtroom haelt ſijne ſpring-aderen van de berghtoppen van Foix, van daer ſpoeyt hy ſich na de hooftſtadt deſes Graefſchaps, en daerna ſijnen loop vervolgende, groet in 't voorbygaen de ſtadt *Pamiers*, en niet verre van daer beſpoelt hy de ſteden *Saverdun*, *S. Gavele*, en *Hauterive*; en ontlaſt ſich endelijck in de Garonne.

De wonderlijcke Fonteyne Belleſtat. Een byſonder wonder van dit geweſte is de fonteyne *Belleſtat*, die d'uuren van dagh en nacht veel ſekerder aenwijſt, als eenige Sonnewijſer; want deſe ſeer friſſche en levendige bronne ontſpringt en verdroogt twaelfmael op elcken dag en nacht, en dat ſoo juyſt en net op haren tijt, datmen ſoude ſeggen datſe als eenen ſandtlooper was door eene onuytſprekelijcke konſte van de

de Nature gewrocht, op dat sy daer na op 't netste mocht afmeten den tijdt van hare grootste en ernstighste handelingen. De riviere *l'Arget*, aldus genoemt van hare silvere sanden, vermengt sich met *l'Auriege* by de stadt van Foix.

Castellanyen. 't Graefschap van Foix wordt verdeelt in 15 Castellanyen, welcker namen gemeenlijck dese sijn, *Foix*, *Merens*, *Aqs*, *Montalir*, *Lordat*, *Castel-Verdun*, *Quier*, *Tarascon*, *Mont-gaillard*, *la Bastide*, *Camerade*, *du Carlar*, *S. Ibars*, *Saverdun*, en *Bareilles*.

Steden. De vier voornaemste steden van dit gewesten sijn, *Foix*, *Mazeres*, *Tarascon*, en *Saverdun*.

Baronyen. De vier voortreffelijckste Baronyen sijn, *Rabat*, *S. Paul*, *Arniac*, en *du Fort*. 't Ondergraefschap *de Leran* is een bysonder gebiedt, gehoorende tot de bedieninge van Foix. Voorts is *Miglos* en seer oudt geslachte in dit Graefschap, 't welck na de vier Baronnen d'eerste plaetse bekleedt.

Pamiers. *Pamiers*, eene fraeye stadt gelegen aen *d'Auriege*, wierdt voormaels genoemt van de Latijnsche schrijvers *Fredelacum*, gelijck de gene voorgeven, diese meenen een kleen Rijck te sijn geweest, alwaer Fredelas, gesproten uyt de Gothen, en broeder van Koning Theodoric, sijnen stoel hadde gestelt, waer uyt hy oock gestooten wierdt van den Grave van Carcassonne.

Afdeelinge. Sy wort geschey den in ses deelen, den welcken oock ses Burgermeesteren toegeschickt werden; 't eerste deel wordt genoemt *Mercadat*; 2, *Villenave*; 3, *la Place*; 4, *Romengous*; 5, *les trois Barris*; 6, *Lolmet*.

Bisdom. Paus Bonifacius de VIII, heeft alhier eenen Bisschoppelijcken stoel opgerecht, selfs tegen danck des Konings, alwaer oock twee Capittelen sijn, waer van 't een onder den Bisschop staet, en na d'instellinge leeft van S. Augustijn; 't ander is onder den wereldtlijcken Deken. Hier sijn vele kloosteren van Dominicanen, Augustijnen, Franciscanen, Carmelijten, Bernardijnen, Iesuiten, Clarissen, Ursselijnen, &c. De beschermer der stadt is S. Antoninus, in wiens eere gewijdt is eene deftige Abdye, die tegenwoordelijck verandert is in eene Cathedrale kercke. Het Bisdom en begrijpt maer hondert Parochien. D'eerste bestierder van 't Bisdom van Pamiers is geweest Bernard *Suisset*, die uyt eenen Abt van S. Antonijn tot dese waerdigheyt verheven wierdt in 't jaer 1296; na desen is gevolght S. Lodewijck de Siciliaen, sone van Karel de II, Koning van Sicilien, &c.

Niet verre van de stadt van Foix wordt de kercke gesien *de Montgaucy*, gebouwt en begiftight van Karel den Grooten, alwaer de seer dierbare overblijfselen van S. Volusiaen, Apostel der Gascons, met eene allerhooghste eerbiedigheydt bewaert werden.

't Lant van Doumezan. *Doumezan* is eene kleene landouwe, staende onder den Gouverneur en Seneschael van Foix, bevattende vele steden en kasteelen, onder welcke *Quericut* met sijn kasteel getelt wordt. *Andorre* is een uytnemende dal van 't selve Graefschap van Foix; by 't welck oock gerekent werden dese volgende plaetsen, *Sabarat*, *Montaut*, *Hauterive* eene Baronye, *les Bordes*, *Saurat*, *Vic-de-Sos*, *Siguer*, *les Cabanes*, *Amplan*, *Verdun*, *Loubens*, &c.

Hoedanigheydt. 't Geniet eenen seer suyveren en heylsamen hemel, en wat meer treckende na de hitte. Alhier is seer grooten overvloedt van heldere wateren; overal fonteynen in de steden en velden. 't Aerdtrijck is vet genoegh, en brenght koren, rogge, haver, en geers voort; de wijnen van Pamiers overtreffen d'andere; de wijngaerden van Foix, *de Bareils*, *du Mas d'Azil*, *Sabarat*, en *des Bordes*, versorgen 't gantsche gewesten met wijns genoegh; 't geberghte van Tarascon geenen wijn hebbende, treckt hem uyt de pleyne; 't vleesch valt hier seer smakelijck door de seer goede weyden op welcke 't vee wordt gevoedt; de bosschen staen iegelijcken tot de jaght open, en nochtans en vermindert daerom de volheyt der jaght niet; allerley soorte van wildbraedt vloeyt hier toe, harten, dassen, swijnen, &c. Alhier bloeyt oock de vogeljaght; en worden hier valken en beiren gevonden, die uyt hunne eygene plaetsen, als pleynen voor haer gebouwt, gevangen werden. Voorts werden de bergen van Foix ten hooghsten geroemt, soo om hunne metael-mijnen, als wegens hunne minerale wateren, en vele andere nuttigheden.

QVERCY.

AEn de ſlincker ſijde van de Loire ſijn twee Parlementen; te weten, van Bordeaux en Toulouſe. Onder dat van Bordeaux ſtaen Limoges, Perigort, en Guienne: Onder dat van Tolouſe, Quercy, Rodes en Languedoc.

Palen. Quercy paelt in 't noorden aen Limoſin en Auvergne, in 't ooſten aen Auvergne en Rhodes, in 't weſten aen Perigort, en in 't zuyden aen Languedoc. Het is een berghachtigh lant.

Oude Inwoonderen. Hier hebben eertijdts de *Cadurci* gewoont, daer Plinius af vermaent in 't negentiende cap. van 't vierde boeck, en Cæſar in ſijn ſevende boeck, daer hy verhaelt, met wat naerſtigheyt Vercingetorix, de Senonoiſen, Pariſienen, Poictevins, *Cadurcos*, dat is, die van Quercy, de Tourangeoiſen, Limoiſins, Angevins, en alle andere volcken by den Oceaen gelegen, t'ſamen gebracht heeft, en eendrachtelijck van haer Overſte gemaeckt is. In 't ſelfde cap. vermaent hy oock van *Lucterius Cadurcius*, een ſtout en kloeck ſoldaet, welcken Vincingetorix met een deel volcks naer Rhodes geſonden heeft. De ſelve *Cadurci* worden van Cæſar *Elutherii*, dat is, vrye, genoemt.

Biſdommen. Cahors. In dit lant ſijn twee Biſdommen, te weten, te Cahors, en te Montauban. Cahors in het Franſch, is de ſelve ſtadt die Ptolemæus δεβωνα, dat is, *Deveona* heet, en van eenige *Ducona*, doch qualijck, genoemt wort. Sommige geleerde heetenſe *Divona*: Ioſephus Scaliger, Vinetus, en andere, ſeggen dat het de hooftſtadt van Quercy is. Iuſtus Lipſius, in ſijn geleert boecxken van de Amphitheatren, meent dat *Doveona* het dorp is, dat men Dowe noemt, een halve dagh-reyſe van de Loir gelegen, by den wegh dien men van Angiers naer Poictiers gaet; de naem ſchijnt over een te komen: maer nae deſe opinie, kan *Doveona* de hooftſtadt van Quercy niet ſijn, wantſe meer als ſeſtigh mijlen van daer leyt. Soo verre *Doveona* Cahors is, kanſe oock de ſelve ſtadt niet weſen, (welck nochtans ſommige geleerde meenen) die Antoninus *Aunedonacum* noemt, en Peutingerus in ſijn reys-kaerte *Avedonacum*, gelegen op den wegh die van Bordeaux naer Autun leyt. Want in die reys-kaerten ligt *Aunedonacum* van *Mediolanium* oft Saintes 16000 treden; maer tuſſchen *Doveona* en *Mediolanium*, dat is, de ſteden Cahors en Saintes, ſijn ontrent veertigh mijlen, dat is, over de 100000 treden. Voegh daer by, dat de hooftſtadt van Quercy ſoo verre naer 't ooſten ſtreckt, datſe niet kan liggen op den wegh die van Bordeaux naer Autun leyt. Het is ſeecker, dat *Aunedonacum* die ſtadt is, welck men Aulnay noemt, ontrent ſes mijlen naer het noorden van Saintes gelegen. Auſonius ſpreeckt van de hooftſtadt van Quercy in 't boeck der Profeſſoren, in het achtiende gedicht, ter eeren Exuperius Orateur van Tolouſe gemaeckt:

Decedens placidos mores, tranquillaque vitæ
Tempora prædives finiſti ſede Cadurca.

Montauban. De andere Biſſchoplijcke ſtadt is Montalban, die men noemt Montauban, en S. Theodard de Montauban, gelegen op een bergh met een kaſteel aen de riviere Tarn, daer een brugh over leyt, waer van de helft onder het gebiedt van Languedoc is. Paus Ioannes de twee-en-twintighſte heeftſe tot een Biſſchoplijcken ſtoel verheven in 't jaer 1317. Sy ſtaet in 't geeſtelijck onder den Aertz-biſſchop van Tolouſe; in 't wereltlijck, onder het ſelve Parlement. Sy is wel bewoont om den koophandel. De hooftkerck is gebouwt ter eeren Sint Martin, in welcke 't lichaem van S. Theodard ruſt. Hier is een hooge Schole van die haer Gereformeert noemen, daer men de Theologie en de Medicijne leert. Men magh daer Meeſters maecken in de vrye konſten, maer geen Doctoren in de andere faculteyten. Deſe *Belegert.* ſtadt is in 't jaer 1621 van Koning Lodewijck de XIII ſterck belegert. Binnen de ſtadt was Gouverneur de Grave van Bulfrand van Bearn, een manhaftigh ſoldaet, die hem dapper gequeten heeft met het guarniſoen, beſtaende in 1000 ſoldaten en 200 ruyters. Over des Konings leger commandeerde de Hertogh van Maine, welcke, met groot verlies van volck, een ſchanſſe by de ſtadt ingenomen hadde; maer als hy op den ſeventienden September in de loopgraven met de Hertogh van Guiſe, en de Graef van Schonbergh wandelde, is hy met een vervlogen kogel, die uyt de ſtadt quam, in ſijn ſlincker oogh getroffen, en dien ſelven dagh geſtorven. De ſterfte nam ſoo toe in het Konings leger, dat 'er over de 20000 geſtorven ſijn, behalven die door den ſwaerde gebleven waren. Daerom heeft de Koning Monſieur d'Eſplan in de ſtadt geſonden, om die tot gehoorſaemheydt te vermanen, het welck te vergeefs was; want ſy niet alleen door de groote ſterfte van 't leger moediger waren, maer oock om de negen hondert mannen, die de Hertogh van Rohan haer tot hulp geſonden had. De Koning dan, om de reſt van ſijn krijghsvolck te behouden, heeft de belegerin-

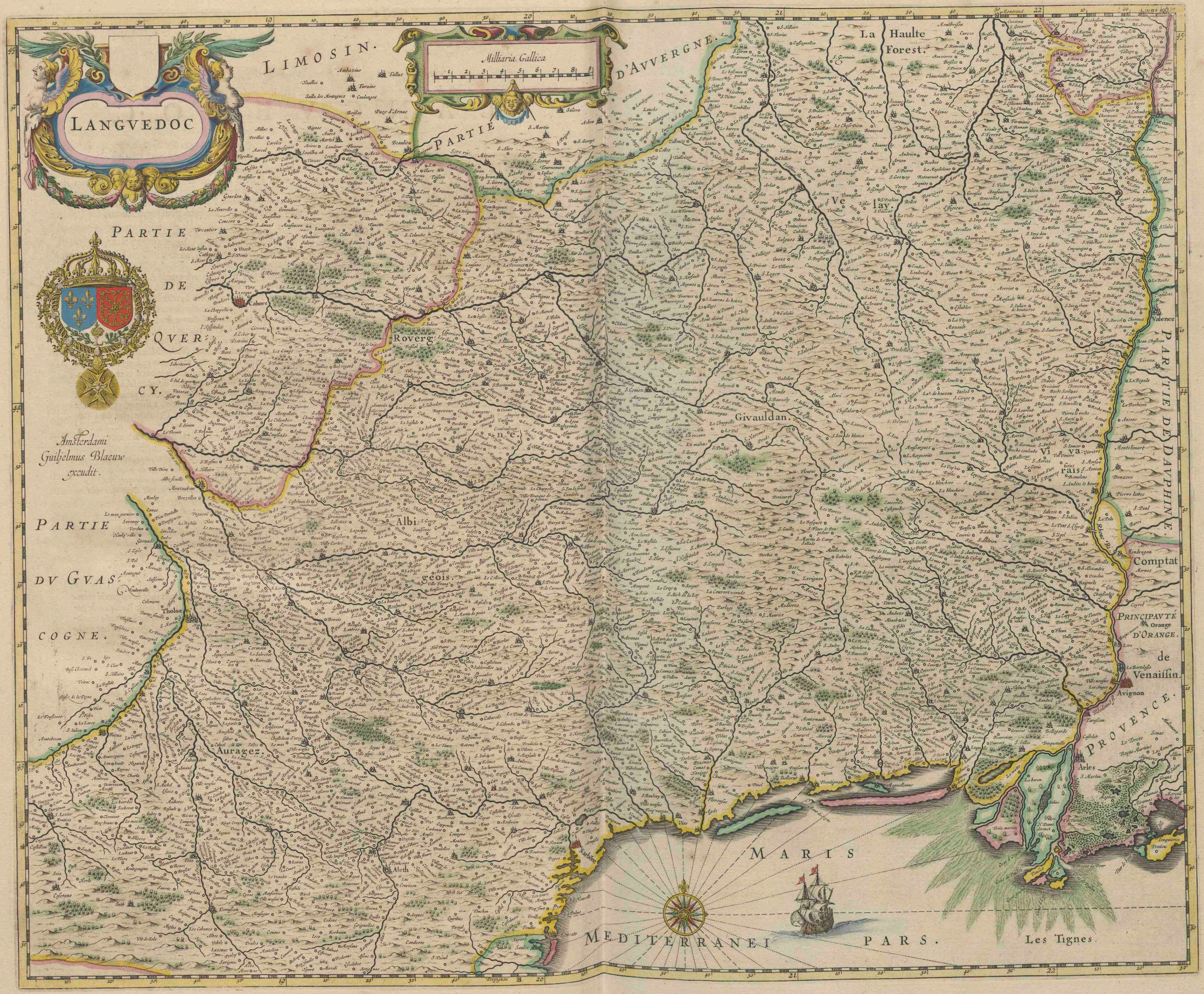
LANGVEDOC
LIMOSIN.
PARTIE D'AVVERGNE.
Milliaria Gallica
La Haulte Forest.
Ve lay.
PARTIE DE QVERCY.
Cahors
Roverg
Givauldan.
Vi va rais
PARTIE DE DAVPHINE.
Amsterdami Guiljelmus Blaeuw excudit.
PARTIE DV GVASCOGNE.
Albi
geois.
Tholoz
Auragez.
Comptat
PRINCIPAVTÉ D'ORANGE.
Orange
de Venaissin.
Avignon
PROVENCE.
Arles
MARIS MEDITERRANEI PARS.
Les Tignes.

Auſonius, verhalende van een zee oft meyr, verſtaet daer door 't gene nu ter tijdt heet l'Eſtang de la Rubine; Sidonius verſtaet met het woort Fluvius, de riviere Atois, die, gelijck Vibius getuyght, van de Pyreneiſche bergen neffens Narbonne in de Middellandſche zee loopt.

Onder de Biſſchoplijcke ſteden zijn eenige die oock hooft-ſteden zijn van de landen, ofte deelen van deſe Provincie, als van Givauldan, de ſtadt Mende; van Albigeois, Alby; van Velay, le Puy oft le Peu; van Coſerans, de ſtadt S. Legier de Coſerans, door haer oudheyt vermaert; van Vivarais, Viviers. De andere, die geen hooft-ſteden genaemt worden, zijn Niſmes, een ſeer oude ſtadt, gelijck uyt de ruïnen van d'oude muragie, die eertijdts veel grooter en wijder was, klaerlijck blijckt. Daer ontrent is oock een Amphitheatrum, dat van buyten noch ſoo geheel is, als dat van Verona. Voor 't Amphitheatrum is *Campus Martius* geweeſt, welck, gelijck dat van Rome, nu gantſch bebouwt en elders toe geordineert is. Het treffelijcke gebouw oft Capitoli, dat de inwoonders nu le Cap Dueil noemen, is van Hadrianus Keyſer van Romen, ter eeren van ſijn gemaelinne Plotina gemaeckt. Het is bynae vierkant, doch wat langer als breeder, wiens zijden ſteunen op tien columnen, het voorſte en achterſte deel elck op ſes. Het dack is met groote ſteenen beleyt, en bequaem om op te wandelen. De kerck, by het voorſte deel gelegen, is noch heel en vier-kant, de zijden ſijn met twee ryen columnen onderſtut, ſeer fraey gewrocht. Men ſiet daer noch de Arenden, welcke eertijdts de wapens van 't Roomſche Rijck waren, doch ſonder hoofden, welcke men meent van de Gotthen afgebroken te zijn, om daer mede te toonen, dat 'et Roomſche gebiedt een lichaem ſonder hooft was, haer macht nu grootelijcks vermindert ſijnde. By de muuren der oude ſtadt, op een heuvel, leydt een oudt gebouw van kleyne vierkante ſteenen, dicht aen een fonteyne, en wordt gemeenlijck Tourremagne genaemt, als oft men wilde ſeggen *Turris Romana*, ofte *Magna*, dat is, de Roomſche oft groote tooren, aldaer zijn oock eenige oude ſtatuen: by de poort is een pilaer, die de gekroonde heet. Deſe ſtadt is vermaert door de geboorte van de Keyſeren Domitianus, en Antoninus Pius Philoſophus. 't Is onſeker, of het water, het welck d'inwoonders de fonteyn noemen, de ſelve is daer Auſonius in ſijn veerſen van verhaelt, oft een ander die uyt de naeſte heuvelen in de ſtadt geleyt wierdt, en nu vergaen is. Drie mijlen van Niſmes leydt een brugh, gemeenlijcken Pont du Gard genoemt, met drie gewelffelen boven malkanderen. Tuſſchen de kerck van S. Prive en Romotin, zijn noch de overblijffelen van de canalen, daer de Romeynen 't water in Niſmes leyden.

Niſmes.

Beneden Niſmes leydt de ſtadt Uſetz, die men oock *Vtica* noemt: Lodeve *Leva*, le Pont de Tomieres, Aleth, en Montpelier, in 't Latijn *Mons Peſſulanus*. Deſe ſtadt leydt op een kleyn bergsken, twee mijlen van de Middelandtſche zee, heeft een ſoete en geſonde lucht; ſoo dat 'er geen luſtiger ſtadt is, nochte beleefder burgers gevonden worden, ofte vruchtbariger landouwe, principael van kruyden, die de Apotekers *ſimplicia* noemen: welcke gelegenheyt ten deele oorſake is, dat de ſtudien in de Medicijnen hier meer als in eenige andere Academien floreeren. De Academie binnen deſe ſtadt is geſticht in 't jaer 1196, ofte ten tijden als de Saracenen uyt Italien zijn verdreven, wanneer de konſt der Medicijnen hier gevlucht is, met de diſcipulen van de Arabiſche Doctoren Avicenna, Averroes, en andere. De Rector heeft hier ſoo groote autoriteyt, dat de Studenten genootſaeckt zijn hem te vergeſelſchappen, 't zy oock om wat oorſake dat hy uyt gaet, 't welck Rebuffus beklaeght, dat hy met groote ſchade van ſijn ſtudien en tijdt dickmaels gedaen heeft. Binnen de ſelve ſtadt zijn verſcheyden Collegien, onder de welcke *Collegium Papæ* 't voornaemſte is, geſticht van Paus Urbanus, en met groote inkomſten verſien. Het *Collegium Regium*, van Henrick de II Koning van Vranckrijck gefundeert, is oock treffelijck. Het derde is College du Verzier, daer vele Studenten tien jaren lang den koſt hebben, en alles wat tot de ſtudien van noode is. Hier zijn noch de ſteden Beziers, *Bitaræ Septimanorum*, Agde oft *Agatha*, Caſtres, Pamiers, Mirepoix, en andere.

Montpelier.

Academie.

Vſetz.

De kleyne ſteden zijn Beaucaire, Aiguesmortes, Piſeaux, S. Gilles, Chaſteau Garry, Luſignan, Monteignac, Millant, en andere.

Kleyne ſteden.

Aen Languedoc is voor weynigh jaren 't Graeffſchap Foix, dat eertijts aen Guienne behoorde, ingelijſt. Dit Graeffſchap heeft aen 't ooſten Languedoc, en aen 't weſten het landt Commenge, aen 't noorden Muragez, en de zuyd-zijde wort van de Pyreneiſche bergen beſloten; deſe maken dit Hertoghdom woeſt, maer evenwel van yſer en kolen rijck: het heeft ſijnen naem van de ſtadt Foix, die door haer oudtheyt genoeghſaem vermaert is.

Foix.

Foix.

In 't Graeffſchap Foix is 't biſdom Apamiers, en de hooftſtadt heet gemeenlijck Pamiers en Apamiers, in het Latijn *Apamia* en *Pamia*, ſy is gelegen niet wijdt van daer de Lers en Regie t'ſamen loopen. Van deſe ſtadt ſchijnt het Concilie van Epaumois, dat gehouden is ten tijden van den Paus Gelaſius de I, en den Koning Sigiſmundus, ſijn naem te hebben; want alle de Biſſchoppen, die aldaer zijn preſent geweeſt, waren van hier. Het Synodus van Eſpaume wort het xv genaemt, in 't eerſte boeck der Decretalen, niet het xvi. Daer leggen noch andere ſteden, als Saverdun en Maſeres, daer de Graven woonen. Sy dwalen grootelijcks die hier de woonplaets van de Eluſatois ſtellen.

Apamiers.

Het Bisdom en Graeffchap

A L B Y.

Albigeois.

ALbigeois vervat de Bisdommen van Alby en Caſtres, met verſcheyden Rechtbancken, ſonder ſijnen naem te verlieſen; maer als Caſtres noch niet tot de Biſſchoppelijcke waerdigheyt verheven was, is het te ſamen maer een Bisdom geweeſt: wy ſullen evenwel, nademael wy d'ordre der Bisdommen volgen, onder Albigeois niet dan 't eenige Bisdom Alby begrijpen, volgens 't gevoelen van ſommige Schrijvers, die aen 't landt en 't Bisdom de ſelve grenſen ſtellen. Doch Albigeois, breeder en met Caſtres genomen, als boven, is ontrent twaelf mijlen lang, en acht oft negen breet.

Gelegenheyt van dit Bisdom.

't Bisdom Alby legt tuſſchen die van Caſtres, van S. Pont, en van neder Montauban, en de landen van Quercy en Roüergue. Het heeft ſijne Staten in 't byſonder, de welcke vergaderen na dat die van de geheele Provintie ſijn geſcheyden: hier op verſchijnen de Geeſtelijcken, Baronnen, en de Burgermeeſters van de voornaemſte ſteden; gelijck oock in Vellay, Gevaudan en Vivarez geſchiet.

De ſtadt Alby.

De hooftſtadt van dit Bisdom is Alby, die het oock ſijn naem geeft; en wort van de Latiniſten in 't gemeen *Albia*, *Albigenſium urbs*, van Gregorius van Tours *Albiga*, en van Mattheus Paris *Alba* genoemt, 't welck men met *Alba Helviorum*, een andere plaets, niet moet vermengen. Deſe ſtadt is op de Tarn gelegen; ſy wort voor de hooftſtadt van Albigeois gehouden, en is met een Biſſchoppelijcken ſtoel verciert. De Koning heeft hier niet dan een Viguier oft Rechter over de contracten, en de Koninckſijcke ſaken; want den Biſſchop noemt ſich Heer van de ſtadt. De hooftkerck, in welcke de Biſſchop ſijn ſtoel heeft, is gewijdt aen S. Cecilia, en is ſeer ſchoon en wel gebouwt; ſy wort bedient van meer dan twintigh Canonicken, en vijftigh Prieſters en Capellanen: oock is hier de Collegiale kerck van S. Michiel, en andere, nevens vele kloosteren. Deſe kerck heeft ſeer groote inkomſten, en de Biſſchop heeft jaerlijcks meer dan vijftigh oft ſeſtigh duyſent guldens aen renten. De ſtadt is met vaſte muren en met graften beſloten, de riviere, die dicht by de muren onder een fraye brugge loopt, is dienſtigh tot haren koophandel, en maeckt haer rijck en welvarende, het welck door de vruchtbaerheyt van 't omgelegen lant in tarwe, wijnen, en krappe oft meede, wort vermeerdert.

Steden en plaetſen;

De ſteden en plaetſen hier onder gehoorende, ſijn Leſcure, een kleyn beſloten ſtedeken, en een van de Baronyen der Staten van dit Bisdom: Ville-Franque, oock met muren omringt, een eygendom des Graefs van Aubijous, uyt het geſlacht van Amboiſe: Caſtel-vieil, een kleyne ſtadt op de Tarn: Giroſſens, ſtadt en kaſteel, en woonplaets van den Rechter van Terrebaſſe, den Koning toebehoorende: Orbaing, een vleck: Bonnecombe, een Abdye: Trevas, een Baronye, vervremt door 't Huys van Ventadour: Milhars, een huys van de Graef van Ceſſac, uyt het geſlacht van Caſilhac in Quercy: Ceſtairols, een Baronye der Staten van dit Bisdom: Riviere, een Baronye en eygendom der Heeren Cheverry: Galhac, een der twaelf voornaemſte ſteden van dit Bisdom, by de Tarn gelegen, eerſte ſitplaets van den Rechter van Albigeois, een Abdye en Commanderye onder de naem van S. Michiel de Galhac, een plaets om ſijn goede wijnen vermaert: Valence, een kleyne ſtadt met muren en graften beſloten, oock een der twaelf voornaemſte ſteden van dit Geeſtelijck gebiedt: Ambilet, een Ondergraefſchap en ſtercke plaets by de Tarn, ſtaende onder de Baron van Pujol in Guyenne: Paulin, een Onder-graefſchap en ſterck kaſteel: Realmont, een der twaelf voornaemſte ſteden, by de riviere Adou: Clavairie, een kleyne ſtadt, maer ſterck en door koophandel verrijckt, met goede muren en vier poorten beſloten: Lombers, een kaſteel en verwoeſte ſtadt, en een oude Baronnye van den Koning, als Graef van Caſtres, met een Koninglijcke Rechtbanck, oock een der twaelf voornaemſte ſteden, in welckers plaetſe, om hare verwoeſting, Denat is gevolght: Artés, een vleck op de Tarn, ſtaende onder de Koning, en een oude ſitplaets van den Rechter van Albigeois: Cahuſac de Vere, een der twaelf gemelde ſteden: Denat, een kleyne ſtadt, toebehoorende den Biſſchop van Alby: Berens, een vleck, met een haven, en een Stedehouder van den Rechter van 't Graefſchap Caſtres: la Grave, een kleyne ſtadt en kaſteel op de Tarn: la Guepie by de riviere Biaur, alwaer ſy ſich vermengt met de Aveyron, door welckers afſcheyding het kaſteel in Albigeois, en 't vleck in Roüergue legt: Pechbegon, een vleck: Candelh, een Abdye: Curuale, een kleyn vleck, met den tijtel van groote Baronnye, ſtaende onder den Koning: Coffolens, een vleck van den Koning, aen den mont der Agout, alwaer die in de Tarn loopt, gelegen: Florentin, een kleyne ſtadt, ſtaende onder den Marquis van Mirepoix: Cadalen, oock een der twaelf voornaemſte, en een der ſitplaetſen des Rechters van Terrebaſſe, ſtaende onder den Koning: l'Iſle d'Albigeois by de Tarn, een der twaelf meermael genoemde ſteden: Rabaſtens op de Tarn, oock een der twaelf ſteden, 't welck de tijtelen vermeerde der oude Ondergraven van Paulin: Salvagnac, een out kaſteel en kleyne ſtadt, toe-

Leſcure, Ville-franque, en andere.

EPISCOPATVS ALBIENSIS, EVESCHÉ D'ALBY.

Illustrissimo, Reverendissimo Domino, D. GASPARDO DE DAILLON, Episcopo et Domino Albiensi, Abbati B. Mariæ de Castellariis Dioecesis Pictavensis, Priori Commendatario S. Virginis de Castellis in Cremo, Tab. hanc dedicant Musæ Blavianæ.

Scala Milliarium. 1 2 2½

Les grandes Villes. Les Annexes. Les Eglises Matrices. Les Chapelles. Les Chateaux. Les Hameaux.

Septentrio. Meridies. Occidens. Orientis.

PARS SENESCALLATVS RVTHENORVM

EPISCOPATVS SEGODVNENSIS.

PARS COMITATVS LAVRAGVESENSIS.

EPISCOPATVS CASTRENSIS PARS.

PARS DIŒCESIS THOLOSANÆ.

CESIS. CADVRCENSIS. DIOCESIS. MONTIS ALBANI DIŒCESIS PARS.

Amstelædami exc. Joannes Blaeu.

behoorende aen 't geslacht van Arpajou : Montmiral, een stadt van den Koning, met een kasteel oock genaemt Castelnau de Montmiral, mede een der twaelf steden van dit Bisdom: Pene,een stadt en kasteel, staende onder de Koning by de riviere Vere gelegen, en een der twaelf steden : Cordes, een stadt op een heuvel, als een wacht-toren, dicht by de riviere Serou, gelegen, met drie muren besloten, en een der sitplaetsen van den Rechter over 't Albigeois : Monesties, een kleyne stadt en Baronnye, staende onder den Bisschop, by de riviere Serou, met een bygelegen kasteel van den Bisschop, Combefa genaemt : Castelnau de Levis, een kleyne stadt dicht by de Tarn, en Baronye der Staten van Albigeois en van dit lantschap, met een fraey kasteel : Pampelonne, een kleyne stadt van den Koning, en een der sitplaetsen van den Rechter over 't Albigeois : Pont de Sirou : Alban, Villeneuve, en S. André, met muren besloten, en een sterck kasteel voorsien, nevens eenige andere plaetsen.

Oude Heeren.

Ick weet niet wat de Historyschrijvers van Languedoc beweeght heeft te schrijven, datse dese stadt houden als een out patrimonie oft erfgoet der Fransche Kroone, en als of die Koningen daer van de bysondere en wettige Heeren waren : want men leest in tegendeel, dat Bernard Aton, Graef van Carcassonne en Bezieres, in sijn testament in 't jaer 1129 gemaeckt, de stadt Alby en 't landt van Albigeois, als sijn eygen goedt, aen sijn outste soon legateert en bespreeckt, om dat na sijn doot te besitten.

In 't jaer 1191 schreef sich Rogier, soons soon van de gemelde Bernard Aton, Ondergraef van Carcassonne, van Bezieres, en Alby.

In 't jaer 1210 gaf de Paus Innocent de Derde aen Symon, Graef van Montfort, Ondergraef van Bezieres, en aen sijn Catholijcke erfgenamen, de stadt Alby, met sijne onderhoorige plaetsen.

In 't jaer 1229 heeft Amaulry, Graef van Montfort, een affstant, transport oft overdraght aen de Koning S. Lodewijck gedaen (gelijck oock Trincavel, Ondergraef van Bezieres, en Jacob, Koning van Arragon,deden) van 't recht dat hy had op Alby, en in 't geheele conquest oft ingenomen landt van Albigeois, &c. Wat hier af sy, laet ons het Kruys doen heerschen, en seggen alleen, dat in 't vleck, genaemt Bourg du bout du pont, een Stedehouder woont van den Rechter van Albigeois.

Bisschoppen van Alby.

De Bisschoppen van dit gebiedt sijn van seer oude tijden, dewijl het Martyrologium,oft Martelaer-boeck van Albigeois te kennen geeft, dat S. Clarus hier ontrent het jaer Christi 300 dese kerck bestierde, die Antimius sijn leerling tot een navolger kreeg; Diogenianus leefde in 't jaer 406, daer na Anemius in 't jaer 451, Sabinus 506, Ambrosius 549, S. Sauvus, Desideratus, Constantius; Lupus bediende dese waerdigheyt eenige eeuwen daer na, van welcke in 't leven van S. Theodard, Aertsbisschop van Narbonne in 't jaer 876, gewagh wort gemaeckt; Eligius, Frotardus, Bernardus, Froterus, Amelius, Aldegarius, Guilielmus in 't jaer 1050, Frotardus 1069, Guilielmus de Poictiers 1086, Gualterus 1096, Hugo, Adelgarius, Bertrandus, Humbertus, Guilielmus, Hugo, Dominicus, Rigaldus, Arnaldus, Guilielmus, Gerardus 1176, Guilielmus Petri, Durandus 1232, Bernardus de Combret 1252; Bernardus de Castaneto, Cardinael, 1276; Geraldus; Bertrandus de Bordis, Cardinael, 1309; Beraldus de Fargis, Petrus du Chemin 1334, Bernardus de Camiat 1337; Guilielmus Curtius, Cardinael, toegenaemt de Witte, in 't jaer 1338; Pictainus de Montesquieu, Cardinael, gesproten uyt het edel geslacht van de selve naem, in 't jaer 1350; Arnaldus Guilielmi, Hugo Alberti 1356, Bertrandus 1370, Dominicus de Florence; Joannes de Saye, toegenaemt van Alby, 1382; Guilielmus de la Voute 1383, Dominicus de Florence 1392, Petrus Nepveu 1424, Bernardus de Casillac 1435; Robertus Dauphin, soon van Berald de Tweede, toegenaemt de Groote, Dauphin d'Auvergne, in het jaer 1435; Joannes Joffroy, Cardinael, 1461; Ludovicus d'Amboise, broeder van de Cardinael Georgius d'Amboise, 1473; Ludovicus d'Amboise,Cardinael,(soon van Carel d'Amboise, Gouverneur van Bourgondien en Champagne,) volghde na sijn oom in 't jaer 1506 : Carolus Robertet, soon van Claude, en broeder van Florimond, Baron van Alluye en Brou, Secretaris van den Koning, 1511 : Joannes Robertet, broeder van Carolus, in 't jaer 1518 : Adrianus Gouffier, Cardinael van S. Sabine, genaemt de Cardinael van Boisy, soon van Willem Gouffier, Heer van Bonnivet, Boisy, en Oiron, 1519 : Aimarus Gouffier, broeder van Adrianus, 1523 : Antonius du Prat, Cardinael, Legaet van den H. Stoel, 1529 : Joannes de Lorraine, Cardinael, 1545 : Ludovicus van Lorraine, Cardinael de Guise, 1550 : Laurentius Strozzi, Cardinael de S. Balbine, Florentyns Edelman, soon van Philips Strozzi, en van Clarisse de Medicis, nicht van Paus Leo de Tiende, in 't jaer 1561 : Philippus-Rudolphus, Florentijn, neef van de voorgaende, 1567 : Julianus de Medicis, 1584 : Alphonsus d'Elbene, 1588 : Alphonsus d'Elbene, neef van de vorige, 1625 : Gaspard de Daillon (soon van François, Graef van Lude en Pontgibaut, Seneschael d'Anjou, en van Franciska van Schomberg, suster van Henrick, Graef van Nantueil, Maerschalck van Vranckrijck,) wierd in 't jaer 1635 tot dese heerlijcke waerdigheyt verheven; en besit die noch met de volgende tijtel : Bisschop en Heere van Alby, Abt van S. Maria de Castellariis in 't Bisdom van Poictou, Prieur van de Commanderye der H. Maegt Maria van 't kasteel in de Woestijne.

't GRAEFSCHAP ROUSSILLON.

ROussillon, een van de conqueſten oft veroverde landtſchappen der laetſte Koningen van Vranckrijck, wort van de Françoyſen heerlijcker geacht, om 't ſweet en bloet van haren Adel, op dit geweſt uyt-geſtort, als om de zeebaren, en de rivieren die van 't Pyreneiſche geberghte afſtorten, en de kuſten en landeryen van dit Graefſchap bevochtigen: het ſchijnt veel grooter door hunne overwinnende wapenen, dan door ſijn wijtſtreckend gebiedt; en de drie ſteden Coliovre, Perpignan, en Salces, met de drie rivieren Egli, Latet, en Tech, die dwars door 't lant loopen, hebben nooit ſchoonder geblöncken in d'oogen der Franſche natie, dan als hunne Lelybloemen op hare oevers en op de muren bloeyden, en haren glans uytſpreyden.

Tech, riviere. De Tech valt van den heuvel Ares, loopt door de brugge van Ceret, en ſtort ſich in de Middelandtſche zee beneden Elna, en niet wijt van de ſtadt Coliovre, 't welck d'eerſte plaets van belang is, die de kracht der Franſche wapenen gewaer wierd, na datſe geweygert had ſich die Kroon t'onderwerpen. Hare gelegenheyt, ſterckte, 't vertrouwen van een ſpoedigh ontſet, en 't groot getal der ſoldaten die haer beſchermden, ſchenen hunne legers op te houden, en de vleugelen van hare overwinningen te korten, indien haer kloecke krijghslieden, ſedert eenige jaren, niet waren gewoon geweeſt alle vindingen van de krijgskunſt, ja alle de krachten der Nature op de wateren, op 't aertrijck, en de lucht, t'overwinnen.

Egli, riviere. Egli, een kleyne riviere, krijgt hare geſtalte van verſcheyde beecxkens, die ſich verſpreyen als ſoo vele aderen van de Pyreneen, en vereenigen ſich weder dicht by Stagel, om beneden S. Laurens een weynigh op gene ſijde van de groote moeraſſchen van Salces, en van Leucate, t'ſamen in de Middelantſche zee te loopen.

Leucate, Leucate legt op de grenſen van Languedoc, en is door Koning François d'Eerſte gebouwt, om een bolwerck voor Vranckrijck aen die ſijde tegen ſijne vyanden te verſtrecken. Salces *en Salces, ſteden.* wierd opgerecht en geſterckt door Keyſer Karel de Vijfde ten ſelven eynde voor ſijne landen tegen Leucate. De Franſchen vermeeſterden Salces, ongeacht hare hooge torens en muren, en hare bolwercken na de kunſt gebouwt, die alleen dienden om te beter hare kloeckmoedigheyt tegen de wederſtant der beſchermers te toonen, waer door hare oorloghsdeught met een ſchoonder glans van glorie afſtraelde.

Latet, riviere. Latet is de grootſte en aenmerckelijckſte riviere van 't lant, niet ſoo ſeer om hare langte, want ſy begint ſeer verre in d'Arragonſche bergen, als om datſe de muren van Perpignan beſproeyt. Ick wil oock liever de grootte der ſtadt, dan van de riviere, vertoonen, tot meerder heerlijckheyt der Majeſteyt van Vranckrijck, die de wonderlijckſte verwinningen alleen acht als gemeene werckingen. Laet ons dan toonen, dat deſe ſtadt van alle tijden als onwinbaer is geacht, op dat het tot meerder eere ſtrecke van dieſe verovert heeft; tot dien eynde ſal ick een weynigh in d'outheyt opklimmen, om tot in onſe tijden met meerder licht neder te dalen. Daer na ſal ick d'ordre van 't beleg, en de voordeelen die men daer uyt kan trecken, yder doen beſchouwen; en dat men, dewijl men ſoo een ſtercke ſtadt heeft ingenomen, voortaen alles ſal konnen verwinnen.

Perpignan, en ſijn beleg. Ick ſal hier met eenige Schrijvers niet onderſoecken, of Lucius Perpenna, Proconſul oft Onder-Burgermeeſter van Spanje, de naem aen Perpignan, door een bederf of verandering in de tael, heeft gegeven, hoewel dat deſe afleyding van de naem tot eer der Françoyſen kon dienen; want volgens deſe aenmercking, konnen ſy roemen datſe een plaets hebben vermeeſtert, die eertijts een triumf-teecken was voor 't volck, dat ſich ſelf d'overwinners des geheelen aerdtbodems noemde. Doch 't Koningkrijck Vranckrijck is oock het heerlijckſte ſtuck van 't gebroken Roomſche Rijck, of liever de krachtighſte oorſaeck van 't ontleden van dat groote lichaem, dat ſich over de gantſche weerelt uytbreyde. Ick wil my oock niet inlaten tot het gevoelen van andere, die ſeeker Gothiſch Prins, Perping genaemt, voor den grontlegger van Perpignan houden, welcke, om ſich te beſchermen tegens d'invallen der Franſchen onder Theodeberg, deſe ſterckte heeft begonnen te bouwen, die ſedert van de Koningen van Arragon en Kaſtilien is opgemaeckt. Eyndelijck, ick ſal met den Autheur van de Franſche Iaerboecken niet naſpeuren, of Perpignan eertijts Ruſcino is genoemt; want hoewel de namen d'afbeeldſels der dingen ſijn, ſoo is 't ſeker, dat ons de ſaken meer dan de namen ſtaen te bemercken. 't Is genoegh dat wy weten, dat Perpignan t'allen tijden geacht is voor de ſleutel van Spanje aen de ſijde van 't Narbonſche Gaule; en dat de Spaenſche volckeren geloofden, datſe tegen de Franſchen niet genoegh beſchermt waren met de natuerlijcke muren van 't Pyreneiſche geberghte, 't en ware dat hen oock deſe ſeer ſtercke veſting ten ſelven eynde diende. Sy leght by de riviere Latet in een wijt uytgeſpreyde en ſeer vruchtbare vlackte, en kan van geen plaets beheert worden; maer in tegendeel, door de hooghte van een rotſe, waer op het kaſteel is gebouwt, 't omleggende lant over-

COMITATVS
RVSCINONIS,
Vulgo
ROUSSILLON,
in quo
EPISCOPATVS HELENENSIS,
Gallicè
EVESCHÉ D'ELNE ou de PERPIGNAN.
Septentrion
Meridi
Occident
Orient
LANGVEDOC.
GOLFE DE LYON.
MER MEDI
TERRANEE.
COMTE DE CERDANE.
SOUVEGUERIE DE CAPSIR
VEGUERIE DE VILLEFRANQUE DE CONFLENT.
VEGUERIE DE PERPIGNAN.
SOUVEGUERIE DE VALLESPIR.
MONTS PYRENEES
MONT CANIGO
AMPURDA.
Perpinya Perpignan
Prades
Villafranca de Conflent
Prats de Molo
Arles A.H.
Ceret
Tuchan
Tautavell
Estagell
Pesilla
Millas
Illa
Bula de Val
Tuyr
Canet
Elna
Argeles
Colliure
Iunquera
Massanet
Camprodon
Puig valedor
Escul ombres
Caudies
Fenouillede
Leucate
Salses
Riuesaltes
Roses
Selua
Carol
Llivia
Puigcerda
Ripoll
Vinza
Corbera
Canet
Tech R.
Egly R.
Ter R.

overheeren. De ſtadt is oock genoegh geſterckt, hoewel datſe eenige ſlechte borſtweeringen heeft, doch aen die ſijde ſijn haer geen oorloghswercken meer noodigh, dewijl 't kaſteel ſoo hoogh leght, en niet toelaet dat de vyanden hare muren naerderen, indienſe niet en willen door 't geſchut vermorſelt worden. In de ſtadt noch in hare graften is oock geen water gebreck, ſoo om de menighte der putten, die men hier ſiet, als om den overvloet van 't ſelve uyt ſekere fonteyne, die hier door konſt is gemaeckt. Wat aengaet d'inwoonders, ſy hebben deſe ſtadt t'allen tijden voorſien van 't gene tot haer bewaring ſtreckte; en ſijn altijt geacht voor ſeer kloeckmoedige mannen; want als de Spanjaerden in hare hiſtorien ſpreken van hun volck, die belegeringen konnen uytſtaen, ſoo noemenſe d'anderen alleen Stantvaſtige, maer die van Perpignan worden Stantvaſtige tot in de wanhope geheeten; 't welck te kennen geeft, datſe ſich liever willen verderven als overgeven, en datſe eer de doot in hare harten, dan de vyanden in hare huyſen, willen lijden.

't Kaſteel. Het ſlot beſtaet uyt een out kaſteel, 't welck als tot een wacht-toren dient, en ſes groote royale bolwercken, die te ſtercker ſijn, om datſe elckander beſchermen, en niet wel konnen beſprongen worden: men gelooft oock, dat 'er geen plaets ter weerelt is, voorſien met ſoo een menighte van geſchut, dan Perpignan. De bolwercken, ſijnde geleyt op een ſeer harde rotſe, konnen niet ondermijnt worden, noch, om hare ongemeene hooghte, van een vlackte beſchoten; by de ſteylheyt komt de breette en diepte der graft, ſoo dat men die niet kan beklimmen. In 't midden van deſe Sterckte is een groote en wijde wapenplaets, daer ſich een leger in ordre kan ſtellen, en ſelf een ingekomen vyant uytjagen. Voeght hier by, dewijl den Raet van Spanje bemerckte, dat het een van hare beſte plaetſen is, ſoo is ſy altijt voorſien geweeſt met de kloeckmoedighſte Gouverneurs, en de beſte ſoldaten, die noch voor de noot, noch voor 't gewelt des oorloghs, wilden wijcken. Oock is ſy ſeer ſelden verovert, en dat ongeval is haer meer door 't gebreck van noodige ſaken, dan door 't lot der wapenen, overgekomen. Van 't jaer 1462 tot het jaer 1474, heeft deſe ſtadt veel geleden door de rebellye der Catelanen tegen Jan Koning van Arragon, die door Lodewijck d'Elfde, Koning van Vranckrijck, wierd geholpen onder 't beleyt van Jacob van Armagnac, Hertogh van Nemours, op voorwaerden, dat de Graefſchappen van Rouſſillon en Cerdagne, met alle de ſteden en landen die daer onder behoorden, aen de Franſche Kroon verpant wierden. Dit tractaet is in 't eerſt wel onderhouden, maer daer na door die van Arragon gebroken: waer door Lodewijck, ſeer vergramt ſijnde, deſe ſtadt ſoo vaſt belegerde, dat hy die in 't jaer 1474 vermeeſterde, wanneer de Kardinael van Amboiſe voor de Koning daer in quam. De belegerden hadden hartneckighlijck de grootſte ellenden uytgeſtaen, en al 't leder, ratten en honden', ja ſelf haer eygen kinderen, gegeten, behalven drie hondert Françoyſen, dieſe ombrachten, en in 't ſout leyden, om in d'uyterſte noot ſich daer van te dienen, eerſe ſich wilden overgeven.

Door de vrede, die na dit innemen geſloten wierd, bleef dit geheele Graefſchap geruſtelijck in handen der Françoyſen tot het begin der oorlogen van Italien, welcke Karel d'Achtſte voornam na ſijns Vaders doot; deſe Koning gaf met verdragh Perpignan aen die van Arragon, om Napels met meerder ſekerheyt te veroveren. Doch als de Koning van Arragon die van Vranckrijck op nieuw vergramde, heeft Françoys d'Eerſte deſe ſtadt met veertigh duyſent mannen belegert; want in 't jaer 1542, beſloot hy (om 't ongelijck dat hy voorgaf van Keyſer Karel de Vijfde aen hem gedaen,) dit Graefſchap te beoorlogen, en ſond daer den Dolphijn met een ſterck leger, terwijl den Hertogh van Guiſe een andere oorloghsmacht naer Luxenburgh voerde. Den Dolphijn beſette Perpignan, in meening van dat t'overvallen, doch 't geluckte niet; want de Keyſer had al 't geſchut, dat hy t'Algiers gewonnen had, in deſe ſtadt gebracht, nevens een beſetting van acht duyſent mannen: dit volck deê ſoodanigh een ſtercken uytval, datſe 't geſchut der Françoyſen vernagelden, en een deel van 't ſelve in de ſtadt brachten. Dit ongeval, gevoeght by 't ongemack van 't weder, deê de belegering met verlies opbreken; en hoewel 't voornemen der Franſchen toen niet geluckte, ſoo ſchijnt evenwel, dat het Nootlot deſe eer aen hen geweygert heeft, om die aen Lodewijck de Dertiende, toegenaemt de Rechtvaerdige, te ſchencken, welcke, geholpen door de wijsheyt en dapperheyt van ſijne grootſte en beſte dienaers, deſe ſtadt belegerde, te meer dewijlſe niet wel verſien was van alle noodige ſaken, hoewelſe een ſleutel des Rijcks wort geacht: dus wiert in vijf maenden een ſtercke plaetſe gewonnen, bequaem om een beleg van vijf jaren te verduren. Perpignan is van ſonderling belang voor de Kroon van Vranckrijck; want ten eerſten, ſy verſekert Languedoc, ſoo dat Narbonne en Leucate, eertijts ſoo geacht, nu als onnut ſijn voor een Staet, die ſtercker plaetſen heeft buyten ſijne grenſen: ſy maeckt den Koning meeſter van een Graefſchap dat aen Vranckrijck paelt, groot in ſijn begrijp, en vruchtbaer in alle ſijne deelen, 't welck van de Hiſtoryſchrijvers het mergh en den arm van Spanje wort genaemt: ſy opent boven dat een vryen deurtocht naer Catalonien, 't welck Vranckrijck te voren heeft geacht als een lant ſeer moeyelijck om te bewaren. In 't kort, Perpignan ſtaet noch onder de Franſche heerſchappye; en dewijl byna een yder dit beleg geſien, ofte daer van gehoort heeft, ſal ick 'er niet meer van ſeggen; want de triomfen van den laetſt-overleden Koning veroorſaken ſoo wel ſtoffe om ſich daer over te verwonderen, als onvermogen om die na waerde te beſchrijven.

PRO-

PROVENCE.

Naem. DIt treffelijke deel van Vrankrijck, 't welck oock aen gene zijde van de Rhosne tot aen de Garonne toe streckt, heeft den naem van Provence, om dat het van de Romeynen, veel jaren voor Christi geboorte, in de forme van een provincie gereduceert is, welcken naem het noch ter tijdt behoudt door uytnementheydt; om te toonen datse de eerste, niet in de ordre, maer in waerdigheyt, onder alle Romeynsche provincien is: want het gantsche landt van Narbonne 't alderschoonste is van geheel Vranckrijck.

Palen. Provence is in het noorden bepaelt met Daulphiné, en wordt daer van gescheyden door het geberghte van Velay, en een deel van de riviere Durence; in 't oosten wordt het besloten van de Alpes en de riviere Varo, aen welckers slincker-zijde gelegen is Nice, daer Italien begint; in 't zuyden wordt het aengespoelt van een gedeelte van de Middellandsche zee, genoemt de Fransche zee; en in 't westen heeft het voor limiten een deel van 't Vorstendom Orange, en het Graefschap Venisse (welcke landen eertijdts onder 't gebied van Vranckrijck hoorden, en leden deser Provincie waren, maer nu ter tijdt andere Heeren hebben,) ten deel oock, de geheele riviere Rhosne, van Lyon tot Arles toe.

Lucht. Alhier is een gesonde, soete en suyvere lucht; behalven overvloedigh koorn, brengt dit landt menigerley andere schoone fruyten voort, sonder groote moeyte ofte arbeydt van bouwen: daer wast soo groote menighte van vijgen en rosijnen, dat 'et meestendeel van Europa daer mede voorsien wordt: de rosmarijn, myrten, geneverbesyen, en andere diergelijcke kruyden wassen hier van selfs in overvloedt: kastanien, citroenen, orangien, granaten, saffraen, en rijs, zijn daer seer veel. De wijn-stocken dragen kostelijcken wijn. In somma, dit landt heeft overal goeden vetten grondt.

Regeeringe. Van d'oude Graven van Provence wordt weynigh in de historien gevonden. Ten tijde van Ludovicus de VIII, Koning van Vranckrijck (gelijck men in d'oude jaer-boecken leest) is geweest eenen Raimundus Berengarius, Grave van Provence, wiens eenige dochter en erfgenaem Beatrix, Karel, Hertogh van Anjou en Grave van Mans, sone des selvigen Konings Lodewijck, ten houwelijck nam, daer mede hy kreegh 't Graefschap van Provence, nae welcken in de regeeringe gevolght is Karel, genaemt *Claudus*, oft de hinckende, Prince van Salerno en Koning van Napels; wien succedeerde sijn soon Robert, Hertogh van Calabrien en Koning van Napels; desen volgde sijn nichte Ioanna (welckers vader Karel, Hertogh van Calabrien, te voren overleden was,) by Testament Koninginne van Napels, en Gravinne van Provence gemaeckt. Dese heeft wederom tot een successeur gestelt en nagelaten, soo in andere Vorstendommen, als oock van Provence, Louys van Anjou, sone van Koning Iohan van Vranckrijck, dien sy, in spijt van hare tegenpartye, voor haer kindt hadde aengenomen. Nae desen Lodewijck is sijn sone, Lodewijck de II, Grave van Provence geweest: wien gevolgt is sijn soon Lodewijck de III, die oock successeur van het Koningrijck Sicilien, en 't Hertoghdom Calabrien verklaert was van Ioanna de II, Koninginne van Napels: dese, als hy geenen erfgenaem hadde, heeft sijnen broeder René van Anjou, met bewilliging van de selve Koninginne Ioanna de II, gesubstitueert. Dese René, (niet willende resigneeren aen René Hertogh van Lothringen, soon van sijn dochter Iolante, het recht dat hem competeerde in 't Koningrijck van Napels en Graefschap van Provence,) transfereerde het selve aen sijnen broeder Karel Grave van Mans; welcke, oock berooft zijnde van sijn eenige sone Karel, den Koning Lodewijck den XI erfgenaem aller sijner goederen gemaeckt heeft; hoewel sommige sustineeren, dat sulcks geschiedt is door den uytersten wille van René, niet sonder tegensprekinge, en groot verdriet van René Hertogh van Lothringen.

In dit landt hebben eertijdts gewoont de volckeren *Salyi*, *Aquenses*, *Arelatenses*, *Sextani*, *Sentii*, *Ebroduntii*, *Dinienses*, *Vesdiantii*, *Sanicienses*, *Nerucii*, *Vencienses*, *Vulgientes*, *Aptenses*, *Rejenses*, *Otaviani*, *Commoni*, *Forojulienses*, *Segestorii*, *Albici*, *Oxubii*, *Deciates*, en andere. *Oude inwoonderen.*

Onder 't Parlement van Aix in Provence hooren, behalven vele andere kleyne steden, twee Aertz-bisschoplijcke, en elf Bisschoplijcke. De Aertz-bisschoplijcke zijn *Aquæ Sextiæ*, en *Arelate*; dat is, Aix en Arles.

Aix wordt van Paterculo, Solino, en Ptolemæo *Aquæ Sextiæ Colonia* geheeten: Plutarchus, in 't leven van C. Marius, noemtse *Sextilia*; en in de reys-tafel *Aquæ Sestiæ*; in het opschrift eens oude steens, die men noch hedensdaegs te Lyon in 't klooster van S. Benedictus siet, als oock in een ander, die te Aix is, wordt sy *Colonia Iulia ad Aquas* geheeten; in een oude medalie van Vespasianus, soo Hubert Goltzius getuyght, wordt het vijf-en-twintighste legioen *Colonia Iulia Aquæ Sextiæ* genoemt; *Aquæ*, om dat aldaer warme baden zijn, waer van dese stadt nu ter tijdt Aix genaemt wordt; en *Sextiæ*, nae den Romeynschen Burgermeester C. Sextius Calvinus, die, in 't 630 jaer van de bouwinge der stadt Romen, overwonnen heeft het volck der *Salyorum*, en dese Colonie *Aquas Sextias* gesticht, op dat hy daer guarnisoen soude leggen, om te dwingen, en van de kuste te verdrijven, die de burgeren van Marseillen seer quelden, welcke niet machtigh genoegh waren haer tegenstant te doen; hier van mach men lesen Livium in 't 61 boeck. Dese stadt is oock, nae C. Iulius Cæsar Augustus, *Iulia Augusta* genoemt, die de selve met voortplantinge vermeerdert, en de oudtste soldaten van het vijf-en-twintighste Legioen aldaer gebracht heeft. Alhier, en eensdeels in Italien, in *Campo Raudino*, heeft C. Marius de Duytsche volckeren *Cimbros*, en de *Tigurinos* en *Ambrones*, volckeren uyt *Gallia*, die haer by de Cimbren gevoeght hadden, overwonnen, en t'eenemael verslagen. *Ai.*

Arelas wordt soo geheeten van Orosius, en Ausonius, die haer oock *Arelatus* noemt, en Cæsar *Arelate*, gelijck oock Plinius, Suetonius, en Mela; Strabo noemtse *Arelatæ*, Ptolemæus *Arelaton Salyorum Coloniam*, gelijck oock vele oude steenen. *Salyorum* wordt sy geheeten nae de oude volckeren *Salyes*, en *Sextanorum* nae het seste Legioen, 't welck hier eertijdts sijn quartier hadde; hedensdaeghs heet sy Arles. Festus Avienus verhaelt, datse eertijts van hare Grieckssche inwoonders Thelinen genoemt was; en Scaliger seydt, dat men aldaer noch in een colomne een inscriptie leest, waer in sy *Mamiliaria* geheeten wordt; Keyser Fl. Constantinus heeft haer den naem van *Constantina* gegeven, en geordineert dat men daer den landt-dagh van seven Provincien soude houden, als van Vienne, van beyde Narbonnen, van beyde Aquitanien, van Novem populania, en van de Alpes aen de zee gelegen; Ausonius noemtse oock *Gallula Roma*. Sy leydt nu ter tijdt aen de slincker-zijde van de Rhosne, hoewel de oude reys-tafel haer aen de rechter-zijde stelt, alwaer nu Languedoc is. Ausonius schrijft, dat de Rhône eertijdts door dese Stadt liep, en die in tween deelde. Nu ter tijdt isse seer verandert, nae dien sy maer aen eene zijde van de Rhosne naer Italien toe light, omcingelt met broecken en morassen, in welcke veel schoone ossen geweyd worden. Men meent dat dese stadt in vorige tijden veel grooter was, en dat de Gotthen het treffelijckste deel daer van vernielt hebben. Dat 'et een voorname koopstadt was, blijckt genoegh uyt Ausonio. Sy was eertijdts oock een aengename residentie der Bourgundische Koningen, en daer nae der Graven van Provence. De eerste Bisschop aldaer is geweest, soo men seyt, S. Trophimus, een discipel van den H. Apostel Paulus in Vranckrijck gesonden, in het tweede jaer der regeering des Keysers Nero, uyt wiens fonteynen (als de Paus Sosimus schrijft) geheel Vranckrijck de rivieren van 't Christelijck geloof ontfangen heeft. Dese Stadt is seer beroemt van wegen hare Prelaten Honoratus en Hilarius. Aldaer is oock een sterck kasteel. *Arles.* *'t Transche Romen.*

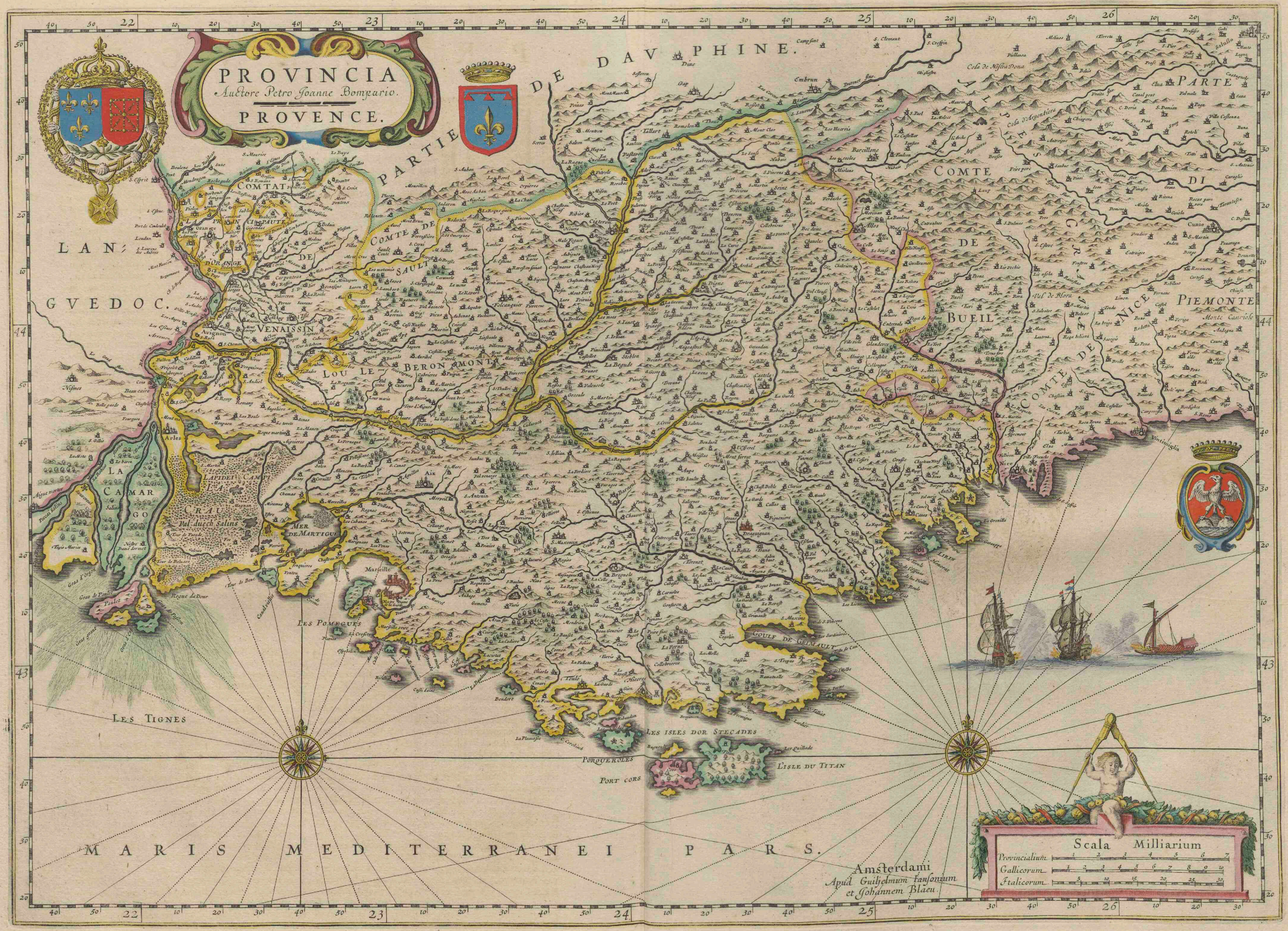
PROVINCIA
Auctore Petro Joanne Bompario.
PROVENCE.
PARTIE DE DAVPHINE.
LANGVEDOC.
COMTAT
VENAISSIN
COMTE DE SAULT
LOU LE BERON MONT
COMTE DE BUEIL
COMTE DE NICE
PARTE DI PIEMONTE
LA CAMARGO
LA CRAU
LAPIDEI CAMPI
MER DE MARTIGUE
LES POMEGUES
GOULF DE GRIMAULT
LES TIGNES
LES ISLES DOR STECADES
PORQUEROLES
PORT CORS
L'ISLE DU TITAN
MARIS MEDITERRANEI PARS.
Amsterdami
Apud Guiljelmum Iansonium
et Johannem Blaeu.
Scala Milliarium
Provincialium
Gallicorum
Italicorum

PROVENCE.

Marſeille. De Biſſchoplijcke ſteden van Provence worden elf geteit, onder welcke Marſeillen, nae 't Aertz-biſdom Arles, d'eerſte is. Deſe ſtadt wort van alle de Latijnſche, en ſommige Grieckſche Scribenten, *Maſſilia* geheeten; by Strabo, en Stephanus, in d'oude medalien *Maſſalia*, van Ptolemæo *Maſalia*, en nu tegenwoordigh Marſeille. Sy is een Colonie der Phocæenſer Griecken uyt kleyn Aſien, gefundeert, nae het getuygeniſſe Solini, in de 45 Olympiade, ten tijden van Koning Tarquinius, gelijck Iuſtinus in ſijn 43 boeck ſchrijft. Plutarchus, in 't leven van Solon, ſeydt, datſe geſticht is van Proto ofte Protis: Strabo ſchrijft, datſe gelegen is aen een ſteenachtige plaets, by den uytgang van de Rhoſne: in een diepen inham, en als een hoeck der zee, ſeydt Iuſtinus. De Maſſilienſe Republijcke wordt van Cicero ſoo ſeer geroemt, dat hy, in ſijne defentie van Fontejus, voor het Roomſche volck opentlijck durf ſeggen, dat de diſcipline deſer ſtadt, niet alleen Grieckenlandt, maer oock alle andere natien wijdt te boven gaet. 't Getal der Biſſchoppen deſer ſtadt wort gerekent van S. Lazarus af, welcken Chriſtus van de dooden verweckt heeft. In 't jaer 1624 is tot Biſſchop gewijdt Françoys de Lomenie.

Andere ſteden. De andere Biſſchoplijcke ſteden zijn Dine, *Dinia Plinii in Ebroduntiis*; *Dinia Ptolemæo in Sentiis*, *Graſſenſe oppidum*, nu *Graſſo*. *Glandeve*, van de Geleerde *Glanate* geheeten; *Notitia Provinciarum Galliæ* noemtſe *Glannatena Civitas*; in andere boecken wort ſy *Glanatica* en *Glamnatena* genoemt; ſy dwalen, die Plinii, Melæ en Antonini *Glanum* met Glannate confundeeren; want Antoninus ſtelt *Glanum* tuſſchen Chalon en Arles, waer van Glannate verre gelegen is. Wat en waer Glanum nu ter tijdt is, weet men niet. Senas, Sanition, een ſtadt der *Veſiantiorum*, in de Alpen aen de zee gelegen. S. Paul de Vinces is Ptolemæi *Vincium*, en Dionis *Ventia*, een ſtadt der *Neruſiorum* in de zee-alpen. Apt oft *Apta Iulia* is van Plinio *Vulgientium* genoemt, en van Antonino *Avia Iulia* en *Abe Iulia*, doch qualijcken, naedien men in de beſte exemplaren *Apta Iulia* leeſt, gelijck oock in de reys-tafel. Ries oft Rejus word in *Notitia Provinciarum Galliæ*, *Civitas Rejenſium* geheeten, in d'oude reys-tafel *Reis Apollinaris*. Feriuls, is van *Planco ad Ciceronem*, *Forum Iulii*, van Ptolemæo *Forum Iulium Commonorum urbs*, en in Goltzi Medalie van Auguſtus, COL. IVL. OCTAV. genoemt, en van Plinio *Forum Iulium Octavorum Colonia*, die oock *Pacenſis* en *Claſſica* geheeten wordt; hier is nu ter tijdt een goede zee-haven. Ciſteron heet by Antonino en in de oude reys-tafel *Seguſtro*: Ioſephus Scaliger, in ſijne brieven aen Merulam, maeckt 'er Plinii *Ceſtero* van, ofte *Ceſſero*; Merula meent, dat Plinii *Ceſſero* met Ptolemæi *Ceſſoro*, (het welcke onder Tolouze en Carcaſſone gerekent, en nu in Languedoc Caſtres genoemt wort) doorgaens eenderley is. Tolon, van de Geleerde *Telonum*, en van Antonino *Telonum Martium* genoemt, is een ſtadt, gelegen in de binnenſte inwijck der zee, negen mijlen van Marſeille. Behalven deſe voor-genoemde Biſſchoplijcke ſteden, zijnder noch eenige andere, niet weyniger beroemt, en in oudtheyt excellerende; als Antibe, *Antipolis Deciatorum Oppidum*, Ptolemæi, en Plinii; Tacitus noemtſe *Narbonnenſis Galliæ Municipium*; en in de Medalie van de Keyſer Titus, wordt ſy *Colonia* geheeten. Ptolemæi en Melæ *Olbia*, wort nu ter tijdt Yeres ofte Hieres genoemt, is gelegen aen de zee, bynae drie mijlen van Tolon. Tegen over deſe ſtadt leggen die vermaerde eylanden, welcke van Ptolemæo *Stoechades*, en van Stephano *Liguſtides* genoemt worden, en hedensdaegs *les Iſles de Yeres*, nae de ſtadt Yeres; aldaer vindt men de beſte korallen, die in de Liguſtiſche zee mogen zijn. S. Maximin meent men Antonini *Tecolata* te zijn, en is gelegen ſes groote mijlen van Marſeille naer het noorden. *Taraſcon* Strabonis, ofte *Taruſcon* Ptolemæi, leyt aen de ſlincker-zijde van de Rhoſne, hebbende tegen over, aen de rechter-zijde, *Bello quadra*, oft *Beaucaire*, van welcke het alleenlijck door de riviere afgeſondert is. De ſteden Sault en S. Gilles, zijn oock met den tijtel van Graeflijckheden verheerlijckt.

Het Prinsdom
O R A N G E.

Landen in Vranckrijck onder de kroon;

DE Landen en Provincien, die nu ter tijt in de beſchryvinge van Vranckrijck van de *Coſmographis* ofte Wereldt-beſchryvers verhaelt worden, behooren ſommige onder den Koning, en worden in acht Parlementen verdeelt; andere hooren niet aen de Kroon, maer ſtaen onder de gehoorſaemheyt van haer eygen Heeren. Deſe zijn of geeſtelijcke oft wereltlijcke perſoonen: onder den Geeſtelijcken Heer, dat is, den Paus van Roomen, ſtaet het Graefſchap Avignon: onder de wereltlijcke, de Hertoghdommen van Savoyen, en Lothringen; de Prinsdommen Bearn en Orange; en de Graeflijckheden Bourgogne, en Charolois.

Onder andere Heeren.

Het Prinsdom Orange is gelegen in Narbonne, welck eertijts *Gallia Braccata* was, en aen de Middellantſche zee leyt, door de rivier Varo en de Alpes van Italien geſcheyden. Het heeft ſijn naem van de hooftſtadt Aurange of Orange, en leyt midden in Avignon, gelijck uyt deſe kaerte blijckt. Aen het weſtelijckſte deel van de ſelve vloeyt de Rhoſne, byna half-maens gewijſe; hier en daer naer het Noorden liggen eenige hooghten als Horens.

Naem.

Palen.

Vruchtbaerheyt. Rivieren.

Dit lant is heel vruchtbaer, en wort bewatert van de Meine, Louveſe, en Egues, die in de Rhoſne loopen. Het is maer vijf-en-twintigh Franſche mijlen in ſijnen omloop. Eertijts hebben hier de *Cavares* en die van Orange gewoont, wiens ſtadt, dorp, oft wooninge in het regiſter der Provincien, onder het eerſte quartier van Vienne, en *l'Eveſché d'Aurange* genoemt wort.

Oude inwoonderen.

De ſtadt Orange.

Deſe ſtadt is by Strabo, Ptolemæus, Sidonius, Plinius, en Mela bekent: de Franſchen heetenſe Aurange oft Orange, de inwoonders Aurage, de ſlechte Latiniſten *Auraſio* en *Auraica*, de geleerde *Araufio Cavarum*: Pomponius Mela, *Colonia Secundanorum*, want aldus vint men in een oude ſteen gehouwen,

COL. AVRASIO. SECVNDANORVM.
COH. XXXII. VOLVNT.

Binnen de ſtadt Orange is een Biſſchoplijcke ſtoel, en een Academie, doch niet ſeer vermaert. Men ſiet daer veel overblijfſelen van oude Antiquiteyten, onder andere het *Theatrum* en den *Arcus Triumphalis*, aen de poort daer men naer Lyons gaet. In deſe *Arcus* ofte boge ſtaet een gevecht te paerde, ſoo konſtigh uytgehouwen, dat het de beſienders dickmaels op-houdt. Men meent datſe C. Marius heeft doen maken.

In het gemelde Prinsdom liggen noch eenige kleene ſteden, als Martignan, Cadarouſſe, Courtezon, Cauſans, Ioncquieres, S. Andrée de Ramieres, Brabayon, en andere.

Andere ſteden.

Derbous leyt buyten deſe halve maen, in een kleen lant en begrijp beſloten.

Derbous.

De hooftſtadt Orange is met een ſterck kaſteel, nu ter tijt op de Nederlantſche maniere, door order van Maurits Prince van Orange H. L. M. ſoo verſterckt, datſe voor onwinbaer gehouden wort. Deſe ſtadt is meeſt vermaert door de Synoden aldaer gehouden, eerſt in het jaer 441, ten tijde van Paus Leo, om de kerckelijcke order te vernieuwen. Op dit Concilie is onder andere geweeſt Eucherius Biſſchop van Lyons. In het jaer 462, als Hilarius Paus van Roomen was, is aldaer het Concilie tegen de overblijfſelen der Pelagianen gehouden, alwaer van de Genade en Vrye wil, door order van de Roomſche Stoel, gereſolveert is. Wederom in 't jaer 526 is, door bevel van Paus Felix, aldaer een Concilie gehouden, waer uyt de H. Cæſarius Biſſchop van Arles een brief van de Genade en de Vrye wil geſchreven heeft, die door den voornaemden Paus beveſtight, en over al geſonden is.

Hedensdaeghs is Prince van Orange FREDERICK HENRICK, Grave van Naſſau, en Gouverneur Generael van Hollandt, Zeelandt, Wtrecht, Groeningen en Ommelanden, &c. wijt beroemt door ſijne groote victorien, ſone van Wilhelm van Naſſau en Loyſa, dochter van Caſpar de Coligny, Admirael van Vranckrijck.

La PRINCIPAVTÉ D'ORANGE et COMTAT de VENAISSIN

Par Iaques de Chieze Orangeois.

A Treshaut et Puissant Seigneur FREDERIC HENRY Par la grace de Dieu, Prince d'Orange, Conte de Nassau, Catzenelboge, Vianden, Dietz, Lingen, Meurs, Buren, Leerdam etc.

IAQVES DE CHIEZE Orangeois D.D.

Villes | Bourgs et Villages
Eveschez | T. Tour
Bar. Baronies | M. Molin
Ch. Chasteaux | B. Bois

Milles d'Italie.
Lieues de France.
Legues de Provence et d'Orange 15. en un degré

Excudit Guilielmus Ianssonius Coesius.

Het Graeffchap

VENAISSIN.

Avignon. HEt Graeffchap *Avignon*, gemeenlijck *le Comtat de Venaißin* genaemt, behoort onder het gebied van de Paus van Roomen, en heeft tot gebuuren aen het weften Languedoc, daer het de Rhofne van fcheyt; aen het zuyden en ooften Provence; aen het noorden Delphiné. Het heeft op verfcheyde tyden verfcheyde regeerders gehadt; oock de Romeynen, na datfe haer vryheyt verloren hadden, gelijck *Gallia Narbonenfis* ofte Narbonnois, waer van Avignon een deel is. De Romeynen verdreven zijnde, hebben de Gotthen hier geregeert; na defe de Bourgoignons; ten laetften de Françoyfen.

Grenfen.

Onder wien eertijdts. Karel de Kaluwe, Koning van Vranckrijck, heeft dit Graeffchap aen Bofon, die fich Koning van Arles fchreef, gefchoncken. Als Keyfer Otto het Rijck van Arles verovert hadde, heeft hy oock dit Graeffchap ingenomen, welck de oorfaeck is, dat noch op heden verfcheyde plaetfen het gebiedt van de Rijcks-kamer onderworpen zijn. Daer na is het onder 't gefagh der Graven van Provence gekomen; want Karel de broeder van Lodewijck de IX, getrout hebbende Beatrix, dochter van Raymund, Grave van Provence, heeft oock defe Graeflijckheyt bekomen. Defe heeft daer na het Koningrijck van Napels en Sicilien ingenomen, welcke, als oock de Graeflijckheyt van Provence, fijn nakomelingen geerft hebben. Onder defe is geweeft Ioanna de I, dochter van Karel, Hertogh van Calabrien, die dit edele Graeffchap aen den Paus Clemens de VI gegeven heeft, in betaling van de achterftel des tribuyts van het Rijck Napels, daer den Paus fich *Beneficiarius* ofte Leen-heer van noemt, en deshalven *Terra Papæ*, ofte het lant van de Paus heet.

Rivieren. Avignon wort befproeyt door de Rhofne, Durance, en Sorge. Eertijts hebben hier de *Cavares*, *Memini*, *Vocontii*, en *Allobroges* gewoont. Dit lant heeft vier Graeflijckheden, een Aertzbifdom Avignon; en drie Bifdommen, Carpentras, Cavaillon, en Vaifon, den Aertz-biffchop van Avignon onderworpen.

Oude Invoonderen.

De hooftftadt Avignon. De hooftftadt is Avignon, gelegen op de flincker zyde van de Rhofne, hebbende een kafteel aen de eene zyde. Het lant is daer vruchtbaer en goet, men verwt daer laken en fijne ftoffen, men maeckt 'er oock veel papier. Alhier leyt een brugh over de Rhofne, die, als oock de gantfche riviere, den Koning toebehoort, behalven een kleen deel dat onder den Paus ftaet, ontrent de poort van de ftadt. Defe ftad is door het getal van feven, dat het allervolmaecktfte is, vermaert: want alle de heerlijcke gebouwen van de felve zijn feven. Daer zijn I feven palleyfen, II feven parochien, III feven gafthuyfen, IV feven vrouwen-kloofters, V feven collegien, VI feven conventen, VII feven poorten. De Hooft-kerck is ter eeren S. Maria gebouwt. Daer is oock een kloofter van Carthuyfer Monicken, dat alle de kloofters in Vranckrijck paffeert. Hier is oock een Academie ofte Hooge fchool, welcke, als de Paufen daer woonden, feer vermaert was: de felve heeft oock beroemt gemaeckt Paulus à Caftro, door fijn uytlegginge op de Wereltlijcke ofte Keyferlijcke Rechten, welcke de Avignonfche leffen genoemt worden: aldaer heeft oock Profeffor geweeft Andreas Alciatus. Onder de palleyfen is vermaert, dat men Bruffe noemt. Hier heeft Paus Ioannes de XXII het Roomfch hof geftelt, en de Paufen tfeftigh jaren gewoont.

Andere fteden. De andere fteden zijn Carpentras, Cavaillon, Veyzon, waer van te Roomen in de kerck van de H. *Pudentiana* aldus ftaet:

C. ACILIO. C. F. MARTIALI VASIONE. VETER. EX. COH. XII. PR. MILITAVIT. ANNIS. XVII. VIXIT. ANNIS. LV. M. I. Q. DOMITIVS. ADIVTOR. HERES. CONSORTI. SVO. BENE. MER. FECIT. ET SIBI.

De andere kleene fteden gaen wy voorby. Eertijts is niet verre van Avignon, ter plaetfe daer de Rhofne en Sorge in een loopen, een ftercke ftadt geweeft, die Florus *Vindelium* heet: nu ter tijt feggen fommige dat aldaer *Portus Tralliæ*, la Traille leyt. De fchippers van de Rhofne noemen een touw waer langs men met ponten over de Rhofne vaert, een Traille, defe is daer over geleyt, om dat de fchepen, in het over-varen, door de fnelle ftroom niet fouden afdrijven. By Avignon leyt oock Vaucluſe, daer de Philofooph *Franciſcus Petrarcha*, willende iet bedencken en overleggen, fich plach te begeven. Dit is een genoeghlijcke valleye, met fteenklippen, waer uyt feer heldere fonteynen en wateren vlieten, omçingelt. Van Avignon fchrijft Iulius Scaliger aldus:

Vaucluſe.

Uw vryheydt en manier van leven by de vroomen,
Maeckt dat ghy zijt gelijck een tweede ftadt van Roomen;
Groot zijn u Tempels, groot is uwer huyfen eer,
Maer dit noch grooter is, ghy zijt u eygen Heer.

DOLPHINÉ.

Palen.

DOlphinaet grenſt in het zuyden aen Provence, in 't noorden aen Breſſe, daer de Rhoſne tuſſchen beyden loopt, en aen Savoyen; in het weſten leydt het Graefſchap Venaſſin, in 't ooſten Piemont: het ſtaet onder het Parlement van Grenoble; en heeft ſijn naem van Chaſteau-dolphin.

Naem.

Vruchtbaerheyt.

Het is vruchtbaer van verſcheyden ſaken, maer niet overal; want ontrent de bergen (die hier veel zijn, en met verſcheyden namen,) is 't dor en onvruchtbaer.

Inwoonderen aert.

De inwoonders roemen ſeer van haer vryheyt, die ſy Godt en het vergieten van haer bloedt alleen toeſchrijven. Het zijn dappere en onvertſaeghde ſoldaten, en t'huys vernuftige koop-luyden; doch worden ſy van haer naebuuren in loosheyt lichtelijck overwonnen. De landt-luyden zijn bot, boers, en ongemaniert. De edelen en ſteê-luyden zijn beleeft, en gantſch niet hoovaerdigh; hebben goet verſtant, en zijn genoeghlijck, met een gematighde graviteyt; ſy beminnen en begrijpen alle konſten, doch meeſt de Mathematiſche, en onderſoecken alle ſecreten der natuure. Alhier hebben eertijdts gewoont de *Allobroges*, *Viennenſes*, *Caturiges*, *Ebrodunenſes*, *Segalaunii*, *Valentini*, *Vocontii*, *Deenſes*, *Gratianopolitani*, *Tricaſtini*, *Vapincenſes*, en *Brannovii*. De ſtadt en 't gebied van Vienne, in 't regiſter van de Franſche Provincien, wordt nu *l'Archeveſché de Vienne*, *Viennenſium* van Plinius, en van Cæſar *Caturiges* genoemt. Men meent dat noch hedensdaeghs het ſtedeken Charges, by de Durance, niet verre van Ambrun gelegen, den naem behouden heeft, welcke de Geleerde meenen de hooftſtadt van de *Caturiges* te weſen. De *Segalauni* van Ptolemæus, zijn die van *Pays de Valentinois*, en nu *l'Eveſché de Valence*; want Valence is by Ptolemæus de hooft-ſtadt van *Segalaunois*. De *Vocontii* zijn nu die van *le pays de Dieu* tot aen Vaiſon. In 't regiſter van de Provincien wort *l'Eveſché de Dié*, de ſtadt *Dienſium* genoemt, en *l'Eveſché de S. Anthoine de Tricaſtin*, de ſtadt *Tricaſtinorum*. Het ſelve regiſter heeft in 't derde quartier de ſtadt *Vapenſium*, die men nu *l'Eveſché de Gap*, en *Le pays de Gapençois* noemt. Men ſeydt dat de *Brannovii* mede onder dit landt hooren, om dat de naem van de ſtadt Brianſon ſulcks ſchijnt mede te brengen.

Oude volckeren.

Aertz-biſdommen.

Hier zijn ſeven voornaeme Steden, daer twee Aertz-biſdommen onder zijn, te weten Vienne en Ambrun, en vijf Biſdommen; de andere ſteden zijn van minder importantie.

Vienne.

Vienne was eertijdts de hooft-ſtadt van de Allobroges, ſoo Strabo ſchrijft, leydt aen de Rhoſne, ſeſtien mijlen van Lyons, gelijck Seneca ſeydt in het klucht-ſpel van de doodt des Keyſers Claudii. Auſonius noemtſe *Alpinam*, als hy ſeydt:

Quaque potentes
Æduos, Alpino, quaque Vienna Ingo.

En elders:

Alpinis opulenta Vienna colonis.

Sy is hedensdaeghs niet alleen een Aertz-biſdom, maer oock een Hertoghdom, *Duché de Viennois*. De eerſte Biſſchop, ſoo men meent, is geweeſt Creſcens, de diſcipel van S. Paulus. Mamercus is hier oock Biſſchop geweeſt, welcke, ſoo ſy ſeggen, de ſtraffe die de ſtadt over het hooft hing, met proceſſien, om te bidden ingeſtelt, die de nakomelingen noch onderhouden, afgekeert heeft. In 't jaer 1615 was Hieronymus de Villars de 106 Biſſchop. Onder de treffelijckſte mannen aldaer geboren, zijn geweeſt Ado van Vienne, een Schrijver van hiſtorien en van 't Martelaerboeck: en Claudius Mamercus, autheur van de geleerde boecken van de ſtaet der zielen. Men ſeydt dat Pilatus hier in ballingſchap geleeft heeft: daer is noch een tooren nae hem genoemt, en een oudt duyſter beeldt. Van de oude oneenigheden en haet tuſſchen die van Vienne en Lyons, om de heerſchappy, en præ-eminentie, kan men Tacitus leſen in het eerſte boeck van ſijn hiſtorien. Suetonius verhaelt, als Keyſer Vitellius tot Vienne in de Vierſchare ſat, om recht te doen, dat 'er een haen eerſt op ſijn ſchouders, en daernae op ſijn hooft quam ſtaen, welcke de waerſeggers beduyden, dat Vitellius ſoude van een Fransman omgebracht worden, welck ſoo geſchiet is; want hy is gedoot van de overſte van de tegenpartye, Antonius geheeten, geboren te Tolouſe, die in ſijn jongheyt Beco hiet, welck den beck eens haens te ſeggen is. Vienne heeft in 't jaer 1543, door de hooge vloeden van de Rhoſne, groote ſchade en ellende geleden. Tot lof van de koſtelijcke Tournoiſche wijn mach men hier by ſtellen, het gene Plinius eertijdts van de ſelve ſchrijft: Men heeft nu (ſeydt hy) een wijngaert gevonden, wiens wijn van ſelfs nae peck ſmaeckt, en 't landt van Vienne vermaert maeckt, &c.

Embrun.

Ambrodunum, dat is, Embrun, leydt rondom in de bergen, die vruchtbaer zijn, en ſchoone wijnen, en andere heerlijcke vruchten voort-brengen. Alhier heeft eertijdts Aertz-biſſchop geweeſt Guilielmus, die, door 't bevel van Paus Bonifacius de VIII, het ſeſte boeck der Decretalen verandert, en byeen geſtelt heeft. De inwoonders ſtaen onder hare Biſſchoppen, die ſy Princen noemen. Deſe ſtadt heeft vele en groote privilegien van de Koningen van Vrankrijck: onder andere abſoluyt recht, ſonder eenige hooger overigheyt te kennen; een vrye munt, en diergelijcke Koninglijcke vryheden, die men *regalia* noemt. Sy is de hooftſtadt van Ambrunois.

Biſdommen.

De vijf Biſſchoplijcke ſteden zijn Valence, Dié, Grenoble, S. Anthoni de Tricaſtin, en Gap.

Valence.

Academie.

Valence heeft ſijn naem niet van Keyſer Valens ofte Valentinianus, maer van de kloeckmoedigheyt der ſoldaten. Hier is een Biſſchoplijcke ſtoel, een Recht-banck, en Academie, in de welcke eertijdts Iacobus Cujacius, de eere van de vorige eeuwe, geleert heeft. Sy voert den tijtel van het Hertoghdom, en is de hooft-ſtadt van 't landt Valentinois, oft *Duché de Valentinois* geheeten. De Romeynen hebben haer eertijdts geregeert: in 't jaer 415 iſſe van de Gotthen vermeeſtert; daer nae van de Burgunjons; en in het jaer 576 te vergeefs van de Longobarden belegert. Men ſiet daer eenige vreemdigheden. In het kloofter der Iacobiner, oft Prediker monicken, is 't conterfeytſel en gebeente van de Reuſe Buerdus, 15 cubiten groot. Buyten de ſtadt, in de ruïnen van S. Pieters kerck, is een hol onder de Rhoſne. Van 't lichaem van *Iuſtina*, dat buyten de poorte van S. Felix in de wijngaerden gevonden is met haer çieraet, kan men by andere Schrijvers leſen.

Dié.

Dia oft Dié, is de hooft-ſtadt van 't landt, dat gemeenlijck *Pays de Diois* genoemt wordt, heeft eertijdts een byſonderen Biſſchop gehad. In den jare 1275 is 't met die van Valence onder een vereenight van Paus Gregorius de X.

Grenoble.

Gratianopolis, dat is Grenoble, wiert eertijdts Cularo genaemt. Van Cularo ſijn de muuren *Cularenſes muri* geheeten, gelijck uyt de oude op-ſchriften blijckt: waer van de eene ſtaet op de ſtadts poort, die naer 't zuyden leydt, de Roomſche geheeten, en d'andere op de poort daer men naer Vienne gaet, en aen de noord-zijde leydt. Sy is daer nae vergroot, miſſchien van Gratiaen, en *Gratianopolis* genoemt; met deſen naem is ſy bekent by den H. Auguſtijn in ſijn 21 boeck van de Stadt Godts, aen het ſevende capittel; by Sidonius Apollinaris in de 14 brief van ſijn derde boeck; by Gregorius Turonenſis, in ſijn vierde boeck capittel 44: ſy wordt nu gemeenlijck Grenoble geheeten. Binnen deſe ſtadt is de reſidentie van het Parlement van Dolphiné: ſy leydt by de Iſere, aen den voet van de bergh Chalemont; wat figure oft fatſoen ſy eertijdts gehad heeft, blijckt uyt de oude ſtadts muuren en poorten. Als de wallen ſullen volmaeckt zijn, die Françoys de I, koning van Vranckrijck, begonnen heeft, ſal de ſtadt bynae vierkant zijn. In 't noorden tuſſchen de ſtadt en de voorſtadt, die ſeer ſchoon is, en nae S. Laurens

DELPHINATVS vulgo DAVPHINÉ

Avec ses Confins des Pais et provinces voisines

Par Iean de Beins Geographe et Ingenieur du Roy.

Apud Guiljelmum et Ioannem Blaeuw.

Milliaria Gallica.

Milliaria Italica.

Milliaria Germanica.

LA SAVOYE.

BRESSE. BUGEY.

LA TARANTAYSE

PARTIE DV PIEMONT.

LA PROVENCE.

Septentrio

Meridies

Occidens

Oriens

heet, loopt de Iſere, daer een ſchoone en heerlijcke brugh over leydt. In 't zuyden loopt de ſnelle en ſterck-ſtortende riviere Drac, die de velden dickmael overvloeydt, met ſlijck bedeckt, en met geen dijcken te dwingen is. Het lant, rontom Grenoble gelegen, heet van het gemeene volck van Dolphiné *Graſivouldan*, en van ſommige *Givauldan*. Niet verre van de ſtadt, naer het noorden, zijn mijnen, daer ſteen, tot gebruyck der ſtadt, uytgegraven wordt. Een mijl van Grenoble leydt het dorp Pariſet, daer een tooren ſtaet, die de inwoonders *la tour S. Venin* heeten, om dat alle fenijnigh gedierte, dat men daer in brengt, terſtont moet ſterven; niemandt woont in de ſelve.

Graſivouldan.

S. Paul. *Auguſta Tricaſtinorum* wordt nu S. Paul en Tricaſtin genoemt, leydt twee mijlen van Pont S. Eſprit.

Gap. *Vapingum* ofte Gap, de hooft-ſtadt van Gapençois, welck rondtom met bergen omcingelt is: deſe ſtadt, nu en eertijts vermaert, leydt aen de voet van een hoogen bergh, die de inwoonders le col S. Digo heeten; ſy is de reſidentie van de Bailjou.

Andere ſteden. Behalven de landen die onder de ſteden ſorteren, en daer van den naem hebben; als Viennois, Ambrunois, Valentinois, Diois, Graiſivouldan en Gapençois, zijnder noch andere in de Franſche tael genoemt, Le Pays du Treves, des Baronnies, en Briançonnois; de principaelſte ſtadt van de eerſte, is Mentz; van de tweede, Buys; van de derde, Brianſon, eertijts *Grigantium* geheeten. Niet ver van Brianſon leydt een ſteenrots, die als een poort door-houwen, ofte open is, in de ſelve zijn deſe woorden geſneden: *D. Cæſari Auguſto dedicata, ſalutate eam.* Dat is: Sy is de Keyſer Auguſto toegeeygent, groet haer. Men meent dat Iulius Cæſar deſe doorgang in de groote rotſe gemaeckt heeft, op dat hy daer door in Vranckrijck ſoude komen. Daer liggen oock de Graeflijckheden Champſunt, en Roſſillon.

In Dolphiné liggen noch vele andere kleyne ſtedekens, die de Françoyſe Geographi in dryen deelen; ſommige liggen aen de Rhoſne, als *Montimarcum* ofte Montelimart, en *Thinium* oft Thine, welck onder de Heeren van Tournon ſtaet. Aen de Iſere leydt *Monmelianum*, oft Montmelian, en *Romanum* oft Romans, beyde met kaſteelen. Roman is rijck, en heeft een ſchoone brugh, welcke, ſoo ſommige meenen, en de naem ſchijnt mede te brengen, van de Romeynen gebouwt is, oft ſoo geheeten van die de Romeynen toegedaen waren. In de bergen liggen Talart, eertijdts Alamontis genoemt: Charges, Chaſteauroux, daer een plaets is daer men leyen vindt; S. Criſpin. Aen de bergen liggen oock Vayne, Serre, le Bayx, S. Euphemie, Vauxerre, Corp, la Meutre, Men, Viſible; alwaer veel marmor-ſteen en albaſter is: Ours, Eſſilles, de ſleutel van Dolphiné; ſommige meenen dat dit de ſelve is, die Cæſar *Ocelum* heet. Chaſteaudolphin, daer van men meent dat dit landt zijn naem heeft: S. Clement leydt wonderlijck in 't binnenſte van een bergh. Op de vlacke plaetſen liggen, Quirien, Chemieu, la Verpiliere, Bourgoing, la Tour du Pin, le pont Beauvoiſin, daer van de helft onder Savoyen hoort; la Coſte S. André, S. Donat, Macelan, Villeneuve, S. Marcellin, Tulins, Lamben, Modian, Moretel, S. Vallier, Beaurepaire, Beaupais, Muraz, Neiron, Len, Ten, Chaſteau d'Imble, Aleſſan, Montelier, Beaumont, Lauriol, Cret, Salliens, daer men goede fluyten en ſchalmeyen maeckt: Verane, S. Paul, Avallon. Onder de laetſte Princen van Dolphiné was Guido, welcke oorlogh voerde tegen de Hertogh van Savoyen, en in de ſlagh gebleven is, ſonder kinderen achter te laten; van wien de Franſche Hiſtory-ſchrijvers van de laetſte tijden veel, en eenige ongelooflijcke daden ſchrijven. Nae hem heeft zijn broeder Humbert het landt beſeten, die ontrent het jaer 1340, rouwigh over de doodt van zijn eygen ſone, en niet begeerende dat deſe edele Provincie, nae zijn doodt, onder vele erfgenamen ſoude gedeelt worden, is in 't Dominicaner klooſter munnick geworden, als hy eerſt dit Prinsdom aen Iohan Koning van Vranckrijck opgedragen hadde, met conditie dat de oudtſte ſoon des Konings altijdt Dolphin ſoude heeten; welck noch hedensdaegs geſchiedt. In het klooſter der Iacobijnen tot Parijs is het graf van Humbert, met dit opſchrift:

Dolphiné aen Vranckrijck.

Cy giſt le Pere & tres-illuſtre Seigneur Humbert, jadis Dauphin de Viennois: puis laiſſant ſa Principauté fut faict frere de noſtre Ordre, & Prieur de ce Convent de Paris, & en fin Patriarche d'Alexandrie, & perpetuel Adminiſtrateur de l'Archeveſché de Rheims, & principal bien-faicteur de ce noſtre Convent. Il mourut l'an de grace mil, trois cent, cinquante-cinq.

Welck in Nederduyts te ſeggen is:

Hier ruſt de Vader en doorluchtige Heer Humbert, in zijn leven Dauphin van Viennois; daer nae verlatende zijn Prinsdom, is geworden broeder van onſe ordre, en Prior van dit Convent van Paris, en ten laetſten Patriarch van Alexandrien, en gedurigh Adminiſtrateur van 't Aertz-biſdom Rheims; en is geweeſt een voorname weldoender van dit Convent. Hy is geſtorven in 't jaer der genade 1355.

Het Hertoghdom
SAVOYEN.

Vermaertheydt.

DE Savoyaerts, eertijdts *Allobroges* genaemt, ſijn door de victorie van Fabius, en de conjuratie van Catilina, wel bekent. De nae-gelaten ſchriften der Ouden betuygen dat dit gantſche landt een Koningrijck geweeſt is, ten tijde van Hannibal, die, als Broncus met ſijn broeder om de kroon ſtreet, tot ſcheydts-man verkoren, het Rijck den oudtſten toe-geweſen heeft, en wederom in poſſeſſie geſtelt, gelijck Livius in ſijn 21 boeck der hiſtorien verhaelt. Lucius Florus ſchrijft oock van de Koning Betullus, dien Fabius Maximus gevangen hadde. Daer is oock eenen Cottius Koning van Savoyen geweeſt, groot vriend van Keyſer Auguſtus, welcke de *Alpes*, nae hem *Cottias* genoemt, door eenige ſware wercken bequamer maeckte om te reyſen.

Een Koningrijck.

Oude hooft-ſtadt.

De Hooft-ſtadt van dit Hertogdom was eertijdts Vienne, welcke Mela *Vienna Allobrogum* noemt.

Naem.

Men twijfelt van waer de naem Savoyen gekomen is. Carolus Bovillus ſchrijft, dat dit landt, door de engte der wegen, en weynighte der inwoonderen, vol ſtruyck-roovers en moordenaers is geweeſt, die den reyſenden man beroofden, ofte doodtſloegen, en dat het daerom toen ter tijdt *Maulvoye*, dat is een quade wegh, genoemt wierd: en als daer nae, door ſekeren edelman, deſe roovers en moordenaers verjaeght en verſlagen waren, heeft het den naem van *Saulvoye*, dat is een veylige wegh, gekregen: doch wanneer ſulcks gebeurt is, vint men niet beſchreven. Savoyen wort in het regiſter-boeck des Rijcks verſcheyde-mael getelt onder de Provincien van *Gallia Narbonenſis*: waer uyt blijckt, dat de naem ouder is als de Franſche ofte Savoyſche tael, die men nu ſpreeckt. Sy oordelen beter, die het woordt *Sabaudia* van *Sabatia* trecken. Plinius verhaelt in ſijn 3 boeck van 't water *Sabatia*, en Silius Italicus in ſijn achtſte aldus:

Quique tuos Flavina focos, Sabatia quique
Stagna tenent.

Welck luydt:

Die binnen u Flavina woont, en by het Savonſche water.

Mela noemt *Sabatia* ofte Savone, een ſtadt. Het is ſeecker dat de Savoneſche wateren die ſijn, by de welcke de Keyſer Pertinax, uyt gierigheydt, handel gedreven heeft als een gemeen man, gelijck Capitolinus ſeyt. Dat Plinius en alle andere Schrijvers ſeggen, dat de Savoyaerts ofte *Sabati* in Italien onder de Ligures woonen, is geen dwalinge; dewijl Strabo getuyght, dat de oude Grieck-

Oude Inwoonderen.

ken Maſſilien oock in het Liguſtiſche lant geſtelt hebben; welck van de Françoyſen oock gedaen is, die de Celten *Ligures* hebben genaemt, tot aen de riviere de Rhoſne toe. Die naem is dan voort geloopen van de ſtrandt des Middellantſche zees tot de binnenſte plaetſen toe. Behalven de *Allobroges*, hebben hier oock gewoont de *Centrones*, *Nantuates*, *Garoceli*, *Medulli*, *Veragri*, *Salaſſii*, en andere. Livius getuyght, dat de *Allobroges*, ofte die van Savoyen, ſoo rijck en vermaert ſijn als eenig volck in Vrankrijck. Horatius, in ſijne gedichten aen het Roomſche volck, waer in hy haer beklaeght over de inlandtſche oorlogen, noemt de *Allobroges*, ofte die van Savoyen, luyden die ontrouw en nieus-gierigh ſijn; op welcke plaets een oude uytlegger aldus ſchrijft: De *Allobroges* ſijn Françoyſen, ros van hair, en worden *Sequanici* ofte Bourgonjons genoemt, woonende aen die ſtreeck van de Alpes, daer men van Beſançon naer Duytslandt reyſt; het is een nieus-gierigh volck, &c.

Allobroges.

De *Centrones* hebben gewoont aen de Grieckſche Alpes, daer nu Tarantaiſe leyt. Men leeſt in het regiſter der Provincien van Vranckrijck, in 't vijfde quartier van Vienne, de ſtadt der Centronen, dat is, *Tarantaſia*, in Françoys, l'Archeveſché de Tarantaiſe.

Centrones.

De *Nantuates* worden van de jonge Hiſtoriſchrijvers op verſcheyden plaetſen geſtelt. Marlianus ſet haer wooningen by de Boden-zee, daer nu Conſtantz leyt. Paradinus ſeyt, dat het landt, en de naem van de *Nantuates* noch op heden is by een ſtedeken dat *Nantua* heet, niet verre van Chambery gelegen. Van de *Nantuates* ſchrijft Ioſephus Scaliger aldus aen eenen ſeeckeren vrient: Wacht u van te gelooven dat 'er een klooſter in Savoyen is, dat alſoo genaemt wort, gelijck ſommige meenen; het ſijn die, onder welcke *Octodurus*, dat is, S. Mauritius leyt: welck blijckt uyt de gedenck-teeckenen der martyrien en lijden des legioens van de Thebeen, in welcke van *Octodurus* verhaelt wordt. Cæſar ſtelt *Octodurum* onder de *Nantuates*, dicht by het landt van Gavot, ofte de *Veragri*; ſommige leſen *Antuates*. Die de *Nantuates* ſtellen by de Boden-zee, en ſeggen dat het die van Conſtantz ſijn, dwalen ſoo ſeer, als die, die gevoelen, dat 'et het klooſter van S. Benedictus orden is.

Nantuates.

De *Garoceli* ſijn, ſo Raymundus Marlianus oordeelt, die nu by den bergh *Cineſius*, dat is, Aſchbergh, die men *Mont Cenis* noemt, woonen.

Garoceli.

De nae-geburen van de voor-genoemde volckeren ſijn geweeſt *Medulli*, van de welcke Vitruvius in ſijn achtſte boeck verhaelt. Philander en Barbarus ſeggen, dat het ſijn inwoonders van de valleye van Cilera: Dalechampius, van Miollantie en Tarantaiſe.

Medulli.

Het landt van de *Veragri*, wort van Guilielmus Paradinus genoemt Walliſſerlandt, en van Ægidius Scudus 't landt van Gavot, van Pignonius het Hertoghdom Chablais, van Marlianus de

Veragri.

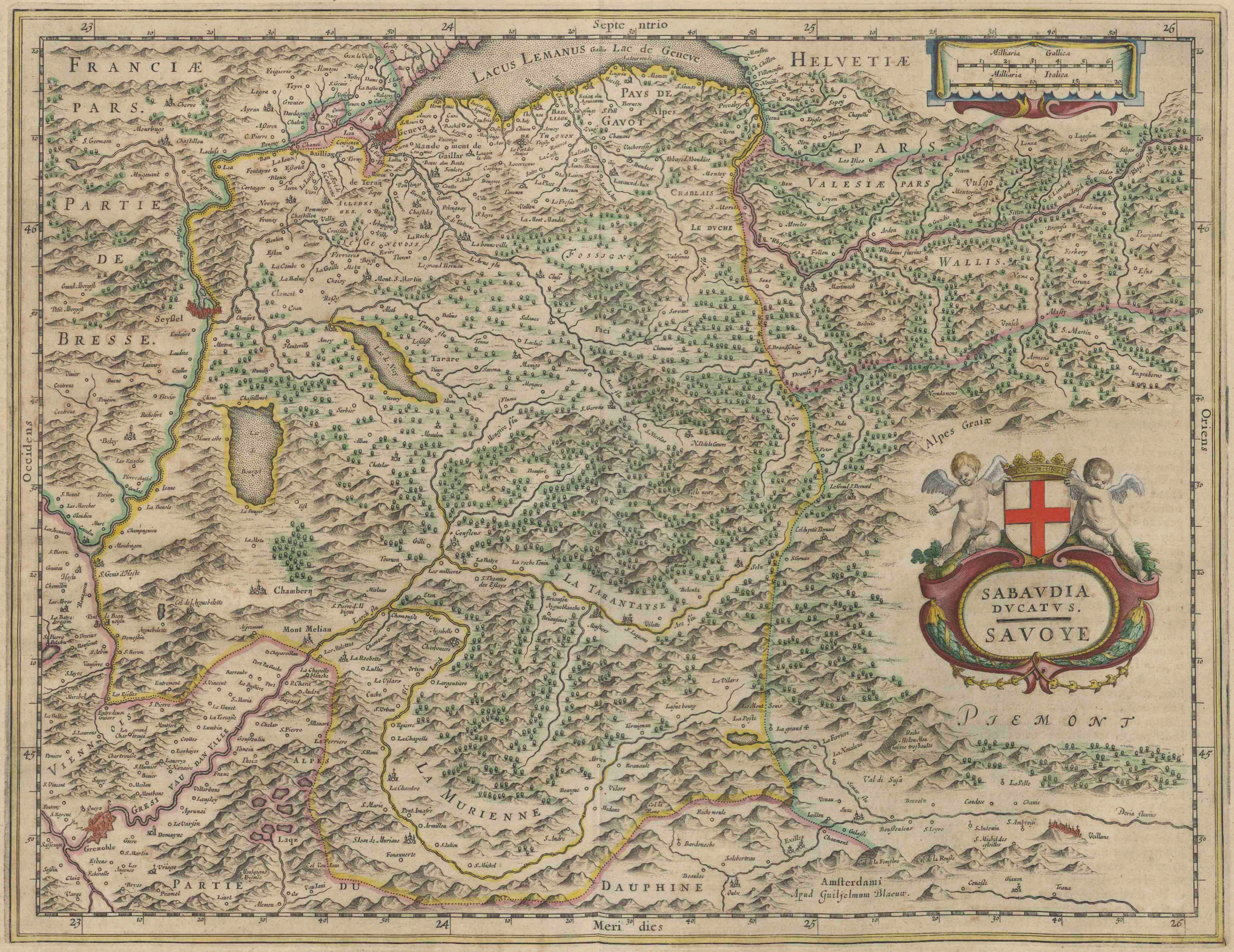

Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
FRANCIÆ PARS.
PARTIE DE BRESSE.
HELVETIÆ PARS.
VALESIÆ PARS
WALLIS.
PAYS DE GAVOT
LACUS LEMANUS Gallis Lac de Geneve
Milliaria Gallica
Milliaria Italica
Alpes Graiæ
PIEMONT
LA TARANTAYSE
LA MURIENNE
PARTIE DU DAUPHINE
VIENNOIS
GRESI VAU DAN VALLE
Chambery
Mont Melian
Grenoble
Laqz
Tarare
Paci
Seyssel
Geneva
Mandement de Gaillar
Bailliage de Terny
Fossigny
Chablais
Le Duche
Val di Susa
Amsterdami
Apud Guilielmum Blaeuw.
SABAVDIA DVCATVS.
SAVOYE

bergen van S. Bernardt en Briga : die voor de hooft-plaetſe van dit volck, ſtelt het dorp daer de Abdye van S. Mauritius is. By Cæſar worden de *Nantuates*, *Veragri*, en *Seduni*, van de grenſen der Allobrogen, 't Genever-meir oft lac Leman, en de riviere de Rhoſne, tot aen de Alpes toe, gerekent.

Salaſſii. De *Salaſſii* ſijn by Ptolemæus die volckeren, die eertijdts woonden in de contreye, die de Hooghduytſchen nu Augſtal / en de Italianen *Val d'Oſta* noemen. In 't regiſter van Vranckrijck, in het vijfde quartier van Vienne, wort oock verhaelt van de ſtadt Geneve oft *l'Eveſché de Geneve*. Daer ſijn ſonder twijfel eertijts noch andere inwoonders van Savoyen geweeſt, welcker memorie men nu niet en kent, ofte wiens woonplaets men nu niet weet.

Regering. Dit geheele landt, daer nu Savoyen, Delphiné, en andere naburige Provincien leggen, is eertijts een Koningrijck geweeſt, als uyt het 21 boeck der hiſtorien van Livius blijckt. Savoyen, een deel van dat Koningrijck, heeft daer nae verſcheyde regeerders en Princen gehadt; hedensdaeghs heerſchen daer Hertogen, die voor 500 jaren ſoo veel landts niet hadden, en maer Graven van Maurienne genoemt wierden. De eerſte

Graven- Graef is geweeſt Berold, die, gedwongen ſijnde ſijn vaderlandt te ruymen, is op die plaets van Bourgogne over den bergh Iura gaen woonen, die van de Savoyaerts Maurienne genoemt wort. Daer nae, als hy ſijne ſaecken geluckelijck voor het Rijck uytgevoert hadde, heeft hy het gemelde Graefſchap bekomen; in 't welcke ſijn ſoon Humbert de eerſte, door leen van Keyſer Henrick de III beveſtight, heeft het ſelve overgegeven aen ſijnen ſoon Amedæus, en ſijn neve Humbert de tweede, die door erffeniſſe van Adelheida, de huys-vrouw van Humbert de I, oock Marquiſen van Foreſt ſijn geweeſt, en hebben Tarantaiſe onder haer gebiedt gebracht. De ſoon van Humbert de II is geweeſt Amedæus de II, eerſte Grave van Savoyen, en Marquis van Thurin en Foreſt. Deſen ſijn in de rechte linie gevolgt Humbert de III; Thomas, die het Vorſtendom Piemont met den ſwaerde gewonnen heeft; Amedæus de III, die het landt van Chablais, en *Vallis Auguſta*, oft Augſtal / dat men oock *Val d'Oſta* heet, daer geen mans erven waren, ingenomen heeft; en Bonifacius, welcke ſonder kinderen geſtorven ſijnde, hebben ſijn oomen oft vaders broederen geſuccedeert, te weten Petrus, die het ſelve ſeer vergrootte, nemende verſcheyde ſteden aen 't Genever-meir ofte lac van Loſanne; en Philips, te voren Aertz-biſſchop van Lyons, welcke, geen hope hebbende van kinderen te krijgen, heeft het meeſte deel des gebiedts aen Amedæus de IV, toe-genaemt de Groote, ſijns broeders Thomæ ſoon, by erffeniſſe nae-gelaten. Deſen ſijn gevolght ſijne ſonen, Eduard, die ſonder mannelijcke erve geſtorven is, en Amedæus de V; wien in rechte linie geſuccedeert ſijn Amedæus de VI, die de orden van de Ridders der Annuntiaten, oft onſer Vrouwe boodtſchap heeft ingeſtelt; daer nae Amedæus de VII; nae deſen Ame-

Hertogen. dæus de VIII, die eerſt Hertogh van Savoyen gemaeckt is van Keyſer Sigiſmund in het jaer 1416: deſe, nae dat hy vrywilligh het Hertoghdom aen ſijn ſoon Lodewijck hadde gegeven, en monick geworden was, hebben de *Patres* van het Concilie van Baſel hem, tegen Eugenius de IV, Paus gemaeckt, en Felix de V genaemt; doch hy heeft, nae het negende jaer ſijnder regeringe, de Pauſelijcke digniteyt aen Nicolaus de V overgegeven, en is Cardinael gebleven, en geſtorven in het jaer 1452 te Ripaille, by 'et Genever-meir, oft lac de Loſanne. Nae deſen Amedæus ſijn Hertogen geweeſt:

Ludovic, de tweede Hertogh van Savoyen, die geſtorven is in 't jaer 1462; ſijne gemalinne was Anna de dochter van Ioannes Koning van Cyprus.

Amedæus de IX, en derde Hertogh van Savoyen, toe-genaemt de Heylige, en Vader, is geſtorven in 't jaer 1475; ſijne gemalinne ofte huys-vrouw was Iola, de dochter van Karel van Valois de VII, Koning van Vranckrijck.

Philibert, de vierde Hertogh van Savoyen, is geſtorven in 't jaer 1486.

Karel, de vijfde Hertogh van Savoyen, is vergeven in 't jaer 1489; ſijn gemalinne was Blanca, de dochter van de Marquis van Montferrat.

Karel de II, de ſeſte Hertogh van Savoyen, ſtierf als hy ſes jaer oudt was, in het jaer 1496.

Philippus Breſſeus Grave van Bengiac, Heer van Breſſia, is, nae de doodt van ſijn bloedt-verwanten, de ſevende Hertogh van Savoyen geworden, en ſtierf te Chambery in 't jaer 1498.

Ioannes Philibert, toe-genaemt de Schoone, en achtſte Hertogh van Savoyen, wiens gemalinne was Margareta, dochter van Keyſer Maximiliaen de I, is geſtorven in het jaer 1504 ſonder kinderen.

Karel de III, was de negende Hertog van Savoyen, welcke die van Bern, den Genevoyſen ſecours doende, qualijck getracteert hebben; die oock daer nae van Françoys de I, Koning van Vranckrijck, uyt het grootſte deel ſijns Hertoghdoms en erf-landen verdreven is, en geſtorven te Vercelli in 't jaer 1554, in de maent van Iunius. Sijne gemalinne was Beatrix, dochter van Emanuel Koning van Portugal.

Emanuel Philibert, de tiende Hertogh van Savoyen, uyt ſijn landen verdreven, heeft Keyſer Karel de V, en Philips de II, Koning van Spanjen, in de oorlogen gedient, door wiens hulp hy ſijn Hertoghdom weder verkregen heeft. Sijne gemalinne was Margareta, dochter van Françoys de I, Koning van Vranckrijck; hy is geſtorven in het jaer 1580, den 2 Auguſti.

Karel Emanuel, de elfde Hertogh van Savoyen, Prince van Piemont, heeft getrouwt Katharina, de jongſte dochter van Philips de II, Koning van Spanjen, en is geſtorven in 't jaer 1630.

Victor Amedæus, de twaelfde Hertogh, die getrout heeft Vrou Chriſtina de France, dochter van Henrick de IV, Koning van Vranckrijck, is voor weynigh jaren geſtorven; wiens ſoon nu tegenwoordigh regeert.

Grenſen. Savoyen grenſt naer het noorden met onſekere palen aen Bourgoigne en Switſerlandt, daer 't Genever-meir ofte *Lac de Loſanne* tuſſchen beyde light; aen het ooſten aen Walles en Piemont met

geen

geen ſeeckerder, dan dat de hooge bergen daer tuſſchen zijn. Naer 't zuyden en weſten is Delphiné, met een deel van de Rhoſne, die de Savoyarden ſcheydt van het Hertoghdom Bourgoigne.

Lucht. Savoyen heeft een ſuyvere lucht, en is vol geberghte; naer het noorden leyt de hooge bergh *Iura*, oft *Mont S. Glaude*. Aen Wallisſerlandt en Pays du Gavot de *Pœninæ Alpes*; aen Saluzze de *Grajæ Alpes*; aen Medulla, de *Cottiæ*. De valleyen en beemden ſijn luſtigh en vruchtbaer, meeſt naer het noorden langs het Genever-meir, ofte lac de Loſanne, daer goede wijn waſt, die *Ripaille* genoemt wort, nae de oever van het ſelve meir, ofte nae het ſtedeken Ripaille. De weyden ſijn bequaem om beeſten van alle ſoorten te voeden, beſonder by de kleyne Bergh van S. Bernard.

Vruchtbaerheyt.

Rivieren. Door Savoyen loopen de rivieren de Rhoſne, Arche, Iſara, Doria, Arve, Dain, en andere. Daer

Meiren. ſijn oock verſcheyde groote en breede meiren, onder de welcke lac de Loſanne, ofte Geneve, Nicy, en Bourget, de grootſte zijn.

Chambery. De hooft-ſtadt van Savoyen is Chambery, leyd in een valleye met klippen beſet, daer een ſchoon kaſteel en het hof van de Hertogen van Savoyen is, als mede het Hoogh-gerecht ofte Parlement.

Graefſchappen. Onder Savoyen ſtelt men oock de Graefſchappen Geneve, Maurienne, Tarantaiſe, het Marquiſaetſchap Suſa, met ſommige Heerlijckheden, en het landt Breſſe.

Het Graefſchap GENEVE.

HEt Graefſchap Geneve heeft ſijnen naem van de ſtadt Géneve, waer van de middelſte ſyllabe kort is, als in *Eluſa*, 't welck niet alleen de Switſers Spraecke toont, die het Genff heeten, maer oock de boeren leeren, die daer ontrent woonen, en de andere Savoyaerden, die *Zéneva* ſeggen, de middelſte ſyllabe kort uytſpreeckende. Maer het is den Françoyſen gemeen, dat ſy een ſyllabe, die in het midden kort is, lang pronuncieren, als blijckt in de woorden *publíque*, *facíle*, en in ontallijcke meer andere, die de Latiniſten kort pronuncieren. Hedensdaeghs wordt het van de inwoonders Cenava geheeten, als oock van Antoninus in de beſchrijvinge van de reyſe van Milanen naer Straesburg. Het is een ſeer oude ſtadt. Cæſar verhaelt van een brugh die by Geneve over de rivier Rhoſne lagh, en van hem af-geſmeten is; en van eenen muur, van het Lac van Geneve tot den bergh Iura, 19000 treden lang, en ſeſtien voeten hoogh. Waerom men met recht magh verwondert ſijn, dat by andere Schrijvers, als by Strabo, Ptolemæus, en diergelijcke, geen mentie van deſe ſtadt gemaeckt wort. Sy leyt nu aen het lac van Geneve, in tween gedeelt door de rivier de Rhoſne, daer een houte brugge over leyt, daer aen beyde ſijden huyſen op ſtaen; wantſe op een eylandt ſteunt, dat in 't midden van de rivier leyt. Het grootſte deel van de ſtadt leyt naer het zuyden, het kleynſte naer 't noorden. Op het eynde van het eylandt, naer het ooſten, ſtaet een wacht-toorn, dieſe ſeggen van Cæſar gemaeckt te ſijn. In het grootſte deel is onder andere een voorname kerck van S. Peter, die eertijdts, ſoo de op-ſchriften getuygen, ter eeren van Apollo gebouwt is. In het kleynſte deel ſtaet de kerck van S. Gervais, van welcke dat gantſche deel van de ſtadt den naem heeft. Die de oude gelegentheden en verſchillen over de heerſchappye van deſe ſtadt, tuſſchen de Biſſchoppen, Graven en Hertogen van Savoyen begeert te weten, kan leſen dat Françoys Bonivardt hier van aen Sebaſtiaen Munſter geſchreven heeft. Sy is tot haer vryheyt gekomen ontrent het jaer 1536. Met die van Bern, een volck in Switſerlandt, heeft ſy in 't jaer 1536 een verbont gemaeckt, het welck verſcheyde malen is vernieuwt. Om wat oorſaken, en hoe dickmaels dat deſe ſtadt, voor eenige jaren, ſoo met liſten als gewelt bevochten is, wordt by veel Hiſtori-ſchrijvers verhaelt, en ſoude hier te lang vallen.

Vranckrijck.

Het Graefſchap MAVRIENNE.

LA Morienne ſtreckt ſich tot de riviere Arche, daer van de ſtadt S. Jan de Morienne genaemt is. Het is een fraye ſtadt, met een ſterck kaſteel, daer Humbert de eerſte begraven leyt, die het Graefſchap Morienne, dat nu in het Hertoghdom van Savoyen is, in leen van Keyſer Henrick de derde gekregen heeft, en geſtorven is in 't jaer 1048. Naeſt hem leydt ſijn ſoon Amedæus de I, die men *Cauda* noemt.

Het Graefſchap TARANTAISE.

TArantaiſe leydt beſloten tuſſchen de Alpes, en de rivieren de Arche en Are, die by Chamouſe in de Arche loopt. Het heeft ſijnen naem van de ſtadt Tarantaiſe, die nu van de inwoonders Monſtier, en van de Hooghduytſchen Munſter in Tarantaſen genoemt wordt, gelijck Joſias Simlerus getuyght. Aldaer is begraven Humbert de tweede, Grave van Morienne, en Marquis van Lyonnois en Foreſt, die Tarantaiſe onder ſijn gebiedt gebracht heeft. Hy is geſtorven ontrent het jaer 1109.

Het Marquiſaetſchap SUZA.

HEt Marckgraefſchap Suza is ſoo genaemt van de ſtadt Suza, welcke gelegen is niet verre van de riviere Doria, die beneden Thurin in de Po valt. Ammianus ſchrijft in ſijn 15 boeck, dat de ſtadt Suza het beginſel is van de *Cottiæ Alpes*, en ſeyt dat het graf van de Koning Cottius daer by de ſtadts muren is. Sommige ſtellen, niet ſonder reden, Suza onder Piemont.

HEERLYCKHEDEN.

DE Heerlijckheyt Foſſigni is dicht by het Lac van Geneve. In deſe leyt de ſtadt Ripaille, een geneughlijcke plaets, vermaert door Amedæus de VIII, die de eerſte Hertogh van Savoyen was, en verlatende alle ſijne Vorſtendommen, hier monick is geworden, en daer nae Paus gekoſen van het Concilie van Baſel, tegen Eugenius de IV, en gewijdt den 22 Auguſti des jaers 1440, aennemende den naem van Felix de V, die hier oock, nae dat hy het Pausdom gereſigneert hadde, gewoont heeft, en eenige huyſen doen bouwen, doch niet koſtelijck. Men leeſt dat Eleonora, de dochter van Foſſigni, getrouwt is aen Petrus, de ſeſte Grave van Savoyen. Maria, dochter van Amedæus de IV, en achtſte Grave van Savoyen, uyt ſijn gemalinne Brabantina, is oock getrouwt met den Heer van dit landt.

Het Prinsdom
CHABLAIS.

HEt Prinsdom van Chablais grenſt in het ooſten aen Foſſigny. Dit heeft Amedæus de III gekregen, als 'er geen wettige mannelijcke erve meer was. Onder dit Prinsdom ſtellen ſommige Thonon, Evian, S. Guingau, en andere plaetſen. Van het gebiedt dat men Val d'Oſta heet, kan men de Schrijvers van Piemont ſien. Daer ſijn noch andere ſteden van Savoyen, als Aigue-Belle, ſoo genoemt van de ſchoone wateren. Sy leyt op de riviere die daer ontrent in de Arche loopt: Montbelial, Bellay, Nicy, by het meir van Nicy: Montmelian, en Iuſilles, gelegen boven Suſa.

Het Landt
BRESSE.

ONder het Hertoghdom van Savoyen rekent men oock *le pays de Breſſe*, dat is, het landt Breſſe, tuſſchen de Are en Rhoſne gelegen, daer de Dene tuſſchen loopt. Hier pleegh eertijdts het Hof der Seguſianen te weſen, ſoo ſommige meenen. In dit ſijn de ſteden, Bourg in Breſſe, de Graefſchappen Varaz, Montreviel, Pont de Veaux, en Baſgey. Ulrick, Grave van Baſgey en Heer van Breſſe, had een eenige dochter en erf-genaem Sibylla nae-gelaten, welcke Amedæus de IV, die de achtſte Grave van Savoyen was, getrouwt heeft, waer door hy Grave van Baſgey, en Heer van Breſſe geworden is. Siet hier van de beſchrijvinge nevens de particuliere kaert van Breſſe.

IMPERII
CAROLI MAGNI
et vicinarum regionum
DESCRIPTIO,
Dedicata et inscripta
LVDOVICO,
REGI, VICTORI,
ET DEFENSORI ECCLESIÆ
CHRISTI.
ab Autore Petro Bertio
eiusdem Cosmographo.

OCEANVS GERMANICVS

MARE HIBERNICVM

HIBERNIA quæ & SCOTIA

BRITANNIA Anglosaxonum Regio sive SAXONIA TRANSMARINA

OCEANVS OCCIDENTALIS

OCEANVS GALLICVS

FRANCIA OCCIDENTALIS

BRITANNIA CISMARINA

OCEANVS AQVITANICVS

OCEANVS CANTABRICVS

SAXONIA

FRANCIA ORIENTALIS

SVEVIA

BAIOARIA

DACIA MEDITERRANEA

DACIA RIPENSIS

PANNONIA INFERIOR

PANNONIA SUPERIOR

STIRIA

CROATIA

ISTRIA

LIBURNIA

Dalmatia

Mœsia Superior

Mœsia inferior

BVLGARIA

THRACIA

MACEDONIA

THESSALIA

ACHAIA

PELOPONNESVS

ASIÆ PARS PONTI EVXINI

MARE ADRIATICVM

MARE HETRVSCVM

MARE IONIVM

MARE ÆGÆVM

MARE MYRTOVM

MARE ICARIVM

MARE CRETICVM

MARE CARPATHIVM

MARE LIBYCVM

MARIS MEDITERRANEI PARS AFRICÆ PARS

HISPANIA

GALLICIA

ASTVRIA

NAVARRA

ARRAGONIA

CATALAVNIA

REGNVM VALENTIÆ

REGNVM CASTELLÆ

REGNVM CORDVBÆ

REGNVM TOLETANVM

REGNVM LEGIONIS

REGNVM CASTELLÆ VETERIS

REGNVM GRANATÆ

REGNVM MVRCIÆ

REGNVM PORTVGALLIÆ

BALEARIDES INSVLÆ

CORSICA

SARDINIA

SICILIA

PROVINCIA

SAXONIA

WESTPHALIA

ENGRIA

WESTFALDINGI

ANGRARII

ANGARII

ENGILDERI

NORTALBINGI

OSTERLINGI

WILZI SCLAVI

WELATABI

LILONES

SMELDINGI

ABODRITI

WENEDI

AISTI.

BOEMANI SCLAVI

MORAVI

Mara hereses sclaui

SORABI SCLAVI

DALMATIA

CROATIA

SERVIA

BVLGARIA

THRACIA

MACEDONIA

THESSALIA

ACHAIA

PELOPONNESVS

CYCLADES INSVLÆ

CRETA

ASIÆ PARS

PONTI EVXINI PARS

NOMINA FRANCICA XII VENTORVM
inuenta primum digessitque a D. KAROLO Francorum
Rege, quam ante eum vix quatuor in vsu essent. Ex Eginharde.

Circius, Nordwestnordwest. — Aquilo, Nordnordwest. — Vulturnus, Nordnordost. — Caurus, Nordwest. — Subsolanus, Ostnordost. — Africus, Südwest. — Eurus, Ostsüdost. — Auster, Südsüdost. — Altanus, Südsüdost. — Libonotus, Südwest. — Favonius, Westsüdwest.

PYXIS NAVTICA LOQVITVR.
Qui mare velitibus fidens, me respice, ventos
Non tibi dat Eurohis ossa Pyxidides.
Arctos Francorum designans illa. Quid erat?
Qui Orions. Aegeas fore tibi plura dabit.
Quod si etiam caua ab tenebras regiones viarum
Cerea, per noctem duc tibi turris erit,
Regis opus, Gessrinus que in litore flammam
Pernice, vt portum quem cupis ipse, petas.
Nec te sufficiant pro tempore, dum tibi Aegeas
Labrorum faciat fluctus se abdiderm.

NOMINA MENSIVM FRANCICA
Carolus Magnus menssibus iuxta patriam linguam vocabula imposuit, quam ante il, tempus partim Latinis partim Barbaris nominibus appellabantur. Ejusdem ordinis in eius vita

Ianuarius,	Wintermonath.	Iulius,	Heumonath.
Februarius,	Horning.	Augustus,	Aranmonath.
Martius,	Lintzmonath.	September,	Herbstmonath.
Aprilis,	Oſtermonath.	October,	Wynmonath.
Maius,	Wunnemonath.	November,	Windmonath.
Iunius,	Brachmonath.	December,	Heiligmonath.

HET RYCK VAN KEYSER KAREL DE GROOTE.

DE beginſelen van de edele Franſche natie zijn kleyn; want het een arm en gering volck was by de Chauſen en Vrieſen, op de kuſten van de Oceaen by de moraſſen; welck, als het met onverdragelijcke laſten van de Romeynen gequelt wierdt, nemende den naem van vryheydt, heeft ſich ſelven, met een woort haers Vaderlants, Francken genoemt: want Franc beteeckent in 't Duytſch vry. Deſe naem is allenskens tot de na-buurige volckeren voort-gekropen, met den yver van deſe vryheydt te volgen. Deſe dan, 't zy met andere volcken, het zy nu een ſterck en geheel volk, hebben eerſt begonnen uyt te lopen, en te ſtroopen in Batavien, en tot de laetſte uytgangen des Rhijns: daer na in de Sicambren, dat nu Gelderſen zijn, Salien, Bructeren, en het binnenſte van Duytſlandt; en hebben ten laetſten getracht Vranckrijck te bemachtigen, welck toen een Provincie der Romeynen was; overal achterlatende tekenen van haren naem en wooninge. Hier van is in Vrieſlandt de naem van de ſtadt Frankera oft Franeker; in Duytslandt by de Meyn en de Oder Francofurt; in Beyeren Francomarck; in de Neder-Pfaltz aen den Rhijn Franckenthal; in Brabant Francimont. En hoewel Koning Clodovæus een Franſchman was, nochtans wordt hy van den heyligen Remigius een Sicamber geheeten; en Ammianus noemt ſommige Franſchen *Atvaticos*, en ſommige *Salios*. In de kaerte van Velſerus, in Duytſlandt over den Rhijn, leeſt men den naem Francia, onder de Chaucen, Ampſivaren, Cheruſcen, en Chamaven. En tegen over Keulen, in het klooſter van Duyts, is een opſchrift uytgegraven, te kennen gevende, dat aldaer een groot werck gebouwt is van Keyſer Conſtantinus, in 't lant der Francken. De hiſtorie die allereerſt van haer lieden vermaent, is van de Keyſer Gallienus, in 't jaer Chriſti 270, wanneerſe ſoo ſterck waren, datſe van Poſtumius tot hulpe geroepen zijn tegen den Keyſer Gallienus. Sommige van deſe hebben, ten tyde van Probus, in de Helleſpont eenige ſchepen genomen, en zijn voorts in Grieckenlandt en Aſien gevaren, en aldaer geſtroopt, Syracuſen geplundert, en alſoo wederom door de Spaenſche zee te huys gekomen. Den haet van dit volck tegen de Romeynen, is ſoo groot geweeſt, datſe meer als hondert jaren den Rhijnſtroom ingehadt hebben, alle gelegentheydt ſoeckende, om Vranckrijck te vermeeſteren, niet tegenſtaende dat 'er ſommige van haer Koningen en veldt-overſten gevangen, en met de doodt geſtraft zijn, datſe veel ongemack en ſchade leden, en hare vrouwen, kinderen, en maeghſchap weg-gevoert wierden. Maer in alle deſe tegenſpoet is haer kloeckheyt en wraeckgierigheydt gewaſſen, ſoo datſe de Bacauden tot byſtandt genomen hebben, en onder Keyſer Conſtantio in Vranckrijck geruckt zijn, het ſelve met moorden en branden verwoeſtende tot Autun toe. Naderhant hebbenſe Trier tweemael ingenomen, eerſt in 't jaer onſes Heeren 409, daer nae in 't jaer 412. Nae ſes jaren hebben ſy eenen Koning gemaeckt, Pharamund genaemt.

In 't jaer 445 is Clodio uyt Thuringen gereyſt, en over den Rhijn getrocken, en heeft ſijn wooninge te Camerijck en tot Atrecht geſtelt, alles innemende tot de riviere Somme toe. Nae hem heeft Merovæus, ten tijde van Keyſer Valentinus de III, Rheims in Champanien beſeten. De ſelfde heeft den velt-overſten Aëtius, tegen Attilam, overſten der Hunnen, geholpen in de ſlagh van Chalon aen de Marne, daer Attila bleef. Childericus heeft de landen gewonnen, die *Germania prima*, en *Belgica ſecunda* toen ter tijd genoemt wierden. Clodovæus heeft naderhandt heel Vranckrijck bemachtigt, van de Rhijn af tot aen de Pyreneiſche bergen, en van den Oceaen tot de Middelandtſche zee. Deſe is van den Heyligen Remigius van het heydendom tot het Chriſten geloove bekeert; en Keyſer Anaſtaſius heeft hem een gouden kroon geſonden, met een Koninckljck kleet, en den tijtel van Conſul en Auguſtus. Op deſe maniere zijn de Franſchen, van vreemdelingen inwoonders van Vranckrijck geworden; en hebben hare Koningen drie hondert jaren uyt eene ſtam malkanderen in 't Rijck gevolght, tot Childericus. Deſe bequamer zijnde tot den Geeſtelijcken ſtaet, als tot de kroon, is Monick geworden, in 't klooſter van S. Bertin; en gemerckt dat 'er geen Koninglijcke erfgenaem was, is Pepinus van Auſtraſien tot Koning gekoſen, die, van wegen Angeſilus, oock aengetroude maeghſchap was met de Merouesſche Koningen. Nae de doodt van Pepin is het Rijck op ſijn ſoon Karel gekomen, die men, om ſijne heerlijcke daden, den Grooten noemt.

Hoe verre 't gebiedt van Keyſer Karel de Groote geſtreckt heeft.

DE voorouders van Karel de Groote hebben, behalven 't officie van het Conneſtabelſchap, groote en ſchoone eygen Heerlijckheden gehadt. Want in Auſtraſien hebbenſe beſeten een groot deel van 't landt dat tuſſchen de Maſe en de Moeſel leydt, en zijn genoemt Hertogen van Moſellen. De Chronijcken van Brabant ſtellen Pepin van Landen den eerſten Hertogh van Brabant, Angeſil den II, Pepin Heriſtal den III, Karel Martel de IV, Pepin den Naen den V, die van groot hofmeeſter Koning van Vranckrijck geworden is. Nae ſijn doodt, hebben Karolomannus, en Karolus het Rijck gedeelt, doch hadden eenig geſchil, welck met de doodt van Karloman geeyndigt is. Soo dat Karel alleen beſeten heeft, al 't gene de vorige Koningen verkregen hadden, het welck hy grootelijcks vermeerdert heeft; gemerckt dat te voren (ſoo Eginhardus ſeydt, wiens woorden wy gebruycken) het Koninckrijck Vranckrijck alleen begreep 't gene tuſſchen de Rhijn en Loire leydt, en tuſſchen den Oceaen en de groote Franſche Bay in de Middellandtſche zee, met dat deel van Duytſlandt, dat tuſſchen 't landt Saxen en den Donaw, en tuſſchen den Rhijn en Sala is, (die de Thuringers van de Sorabers ſcheyt, en bewoont wierde van de Franſchen, diemen de Ooſterſche noemde,) en daerenboven noch datmen eygentlijck Alemanien heet, en Beyeren. Dit was al 't gene de kroon Vranckrijck in die tijdt toebehoorde. Daer nae heeft Karel de Groote daer by gewonnen, eerſt Guyenne, en Gaſconien, met het geberghte Pyrene, en alles dat tot aen de riviere Ebro ſtreckt, die in Navarre ontſpringt, en nae dat ſy de vruchtbare velden van Spanjen doorloopen heeft, valt, by de veſten van de ſtadt Dertoſe, in de Baleariſche zee. Naderhandt won hy heel Italien van Oſta, in 't Latijn *Auguſta Prætoria*, tot aen Neder-Calabrien, daer Groot Griecken en Benevento aen malkanderen palen. Hier heeft hy noch bygevoegt Saxen, dat tweemael breeder is als Ooſt-Vranckrijck, en wel ſoo lang. Daerenboven opper en neder Hungarien, en over gene ſijde van de Donauw Dacien, begrijpende Tranſilvanien, Walachien, en Moldavien: oock Iſtrien en Dalmatien. Ten laetſten al de Barbariſche en wilde volckeren, tuſſchen de Elve en de Weiſſel, en tuſſchen den Oceaen en Donaw, waer van de voornaemſte waren de Velatabes, die van Sorabien, Meckelenburgh, Bohemen en

Moravien. De andere volckeren, die veel meerder waren, hebben haer goetwillig aen hem overgegeven, en alle Chriſten Koningen van Europa hebben den ſelven voor Keyſer gekent. De Denen en Saracenen wilden haer onder hem niet geven, uyt haet van de Chriſten religie. Nae dat Adelfonſus, Koning van Gallicien en Aſturien, de ſtadt Lisbona verwonnen hadde, heeft hy hem geſonden de tekenen en vaendelen van ſijn victorie, en als hy aen hem ſchreef, noemde ſich altijdt ſijnen onderdaen. De Koningen van Schotlandt en Yrlandt noemden haer ſijne dienaers, en hem haren Heer. De Koningen van Engelandt hadden geen ſekerder hulpe, als in de goede gunſt en macht van Karel; ſoo dat Eardulph, Koning van Nordanimbren, uyt ſijn Rijck en Vaderlant verdreven, door Karel wederom herſtelt is. De Koning van Perſien Aaron heeft hem tweemaels door ſijn geſanten gegroet, welck de Koningen der Saracenen oock dickmaels gedaen hebben. Soo groot was toen de heerlijckheydt van 't Koningrijck van Vranckrijck. Michael, Keyſer van Conſtantinopolen, gaf hem den tijtel van Koning en Keyſer, door ſijn Geſanten. In dit wijt begrijp der landen, hadde hy een-en-twintigh Aertz-biſſchoplijcke ſteden, te weten: Romen, Ravenne, Milanen, Frioul, Grades, Keulen, Mentz, Saltzburgh, Trier, Sens, Beſançon, Lyon, Rouanen, Rheims, Arles, Tarentaiſe, Embrun, Bordeaux, Tours, en Bourges. Het was heel noodigh dit Keyſerrijck te ſtellen, om dat, na de doodt van Auguſtulus, in drie hondert en vijf-en-twintigh jaren, geen Keyſer in 't weſt geweeſt hadde, waer door ſoo grooten ongeregeltheydt over al gekomen was, dat de Chriſten kercke niet langer ſonder beſchermer, noch de Republijck ſonder Keyſer konde ſtaen. Want de Saracenen waren uyt Aſien gekomen, en in Spanjen gevallen, en trachtten om Guyenne, Languedoc, en de reſte van Vranckrijck te bemachtigen. De heele zee-kuſt van Italien lagh tot een roof der Barbaren. De eylanden Corſica, Sardinia, Majorca, en Minorca, waren in 't ſelve gevaer. De Longobarden plaeghden Italien, namen de kercke goederen; ſouden de ſtadt Romen, de moeder van alle kercken, en een ſtoel des Keyſerdoms, ingenomen hebben, 't en ware men haer by tijdts wederſtaen hadde. In deſe ellenden ſuchtte de kercke, en hadde geen hulpe te verwachten van de Keyſer van Conſtantinopolen, die ſelver genoegh te doen hadde, om hem tegen de Saracenen en Bulgaren te beſchermen, en die om ſeeckere particuliere oorſaecken de Latijnſche kercke niet gunſtigh was. In deſen droevigen ſtaet heeft Godt almachtigh ſijn kercke Karel, Koning van Vranckrijck en Lombardien, tot een Keyſer gegeven, die eerſt Advocaet oft voorſpraeck, daer na Patricius, ten laetſten Roomſch Keyſer verklaert is van Paus Leo de III, die toen van de Catholijcke kercke de ſorge droegh, welcke van S. Pieter af tot op hem door vervolgh gekomen was; die toen oock Leo, Keyſer van Conſtantinopolen, van 't Keyſerrijck afgeſet, en in den ban gedaen hadde, om ſijn ketterye en haet tegens de Catholijcke, gelijck Platina ſchrijft. Daer nae riep al het volck: Karel Auguſt van Godt gekroont, Groot en Vreedſaem, Roomſch Keyſer, ſy een lang leven en victorie. Waer van een Sax Poëet aldus ſchrijft:

Ipſius impoſuit capiti Leo Papa coronam.
Conclamat pariter populus, ſacra perſonat ædes
Ingenti jubilo, vox fertur ad æthera plebis
Romanæ, ſic concordi ſimul ore canentis:
AUGUSTO KAROLO MAGNO, *pacemque ferenti,*
Imperii merito Romani ſceptra tenenti,
Gloria, proſperitas, regnum, pax, vita, triumphus.
Poſt laudes igitur dictas, & ſummus eumdem
Præſul adoravit, ſicut mos debitus olim
Principibus fuit antiquis; ac nomine dempto
Patricii, quo dictus erat prius, inde vocari
AUGUSTUS *meruit*, PIUS, IMPERII *quoque*
PRINCEPS.

Dat is:

Leo, het Hooft der Kerck, met goudt en diamant
Den Franſchen Koning kroont, in't Italiaenſche landt,
't Geen ſulcks een wonder ſcheen; want in drie hondert jaren
Het weſterdeel geen ſulck een machtigh Prins kon baren:
Dies 't prachtigh Roomſche volck, met ſtemmen overluyt,
Tot door de held're lucht, Godt lof ſingt, dat ſijn Bruyt,
Sijn kerck, en heyligh pant, ontfangt met groot verblyen
Een ſcherm en ſtut, die hen van onheyl ſal bevryen:
En roept: ô GROOTE VORST, *treck als* AUGUST *te velt,*
En Godts vyanden al verdryft door u gewelt,
Herſtelt het Chriſtendom in ware ruſt en vrede,
Op dat het recht geloof van allen werdt belede;
En dat een yder vrees die Godt daer 't al voor beeft;
Op dat u naem en roem in alle eeuwen leeft.
Hier na heeft LEO, *'t Hooft van alle Godts dienaren,*
Hem veel geluck en heyl gewenſcht in al ſijn jaren.
Eert hem, want Vranckryck noyt een Vorſt gaf ſyns gelijck,
Met tytel van AUGUST, GODTVRUCHTIGH,
PRINS *van't* RYCK.

En ſeker, deſe heerlijckheydt konde niet elders, oft van iemandt anders, oft aen iemandt anders beter gegeven worden. Het Rijck van Keyſer Karel de Groote is hier beſchreven, met de aenpalende grenſen van Europa, Africa, en Aſien, om de hiſtorien van dien tijdt beter te verſtaen.

Of 't Keyſerrijck van Karel de Groote Duyts geweeſt is.

SOodanige zijn niet wel in de hiſtorien ervaren, die meenen, dat het Roomſche Rijck in de perſoon van Karel op ſulcke maniere in Duytſlandt gekomen zy, dat het gene te voren Roomſch was, eygentlijck Duyts geworden is, gelijck het van de Meden op de Perſen, en van deſe op de Macedonianen, en ten laetſten op de Romeynen gekomen is. Want gemerckt dat het Roomſche Rijck het laetſte van alle is, en kan oft en mach geen ander bedacht worden, daer het Roomſch in verandert ſoude zijn. Op wat plaetſe dan dat geweeſt is, heeft het altijdt Roomſch geweeſt: en 't en volgt niet, de Keyſer is een Duyts geweeſt, daerom is 't Rijck oock Duyts geweeſt, 't en ſy dat wy de vijfde, ſeſte, en meer andere Monarchien willen maecken. Want men moet het Rijck niet waerdeeren uyt het vaderlandt, oft woonplaetſe, van die regeert; maer uyt het recht, oorſprong, en principael hooft, welck geweeſt is, nu ter tijdt is, en altijts weſen ſal, de ſtadt van Romen; gemerckt dat Conſtantinopolen ſelfs met geen andere tijtel de ſtoel van 't Rijck in 't Ooſten geweeſt is, als met die van nieuw Romen. Om dat de Keyſers, Nerva, Trajanus, Hadrianus, Spanjaerden waren, was het Keyſerrijck niet Spaens; en hoewel Conſtantius, Gratianus, Valentinianus te Trier in Vranckrijck woonden, daerom was 't Keyſerrijck niet Franſch. Soo kan 't dan geſchieden dat een Duyts, oft Franſchman, in Duytſlandt oft Vranckrijck het Roomſche Keyſerrijck regeere. Dat men ſomtijdts in de hiſtorien leeſt, het Franſche, oft Duytſche Rijck, dat geſchiet, niet om te loochenen dat het geen Roomſch Rijck is; maer om te kennen te geven, by wien en in wat deel des werelts de heerlijkheyt en Majeſteyt van 't Roomſche Rijck is. Sy dwalen oock, door onervarentheyt van de Coſmographie, en te groote liefde van haer Vaderlandt, (welcke twee quade oordeelders der waerheydt zijn) die ſeggen, gelijck hedensdaeghs meeſt alle de Duytſchen doen, dat Karel de Groote in Duytſlandt, en niet in Vranckrijck geboren is. De waerheyt is deſe: Gelijck Vranckrijck met de Pyreneſche bergen, ſoo word Duytſlandt met de Rhijn en Weiſſel beſloten. Karel is geboren te Ingelheim, aen deſe ſijde des Rhijns, op den Franſchen bodem, van eenen Franſchen Koning, en onder de regeringe van eenen Franſchen Koning, daerom moet hy voor geen Duytſch, maer een Fransman gehouden worden. Hy heeft oock den ſtoel des Rijcks niet in Duytslandt, maer in Vranckrijck geſtelt, te weten, te Aken, aen deſe ſijde des Rhijns: en hy heeft begeert dat deſe ſtadt ſoude genoemt worden, het hooft van alle de ſteden en landen van Vranckrijck, en den ſtoel des Rijcks over de Alpen; want Paris was te dier tijdt tot ſulcken heerlijckheydt niet verheven als nu. En hoewel dat deel van Vranckrijck ſomtijts Duytſlandt geheeten wordt, laet daerom geen Vranckrijck te weſen; want oock in Vranckrijck is opper en neder-Duytſlandt, welck zijn deelen van Belgica, om dat 'er in Duytſlandt, een Franckenlandt is, welck in die tijdt Ooſt-Vranckrijck genoemt wiert; volgt oock niet dat Karel daer nae Franſch Keyſer ſoude genoemt zijn, als van de weſterſche Franſchen, die in Vranckrijck zijn; want Ooſt-Vranckrijck geen Koninckrijck was, maer alleen een byvoeghſel van 't Koninckrijck in Weſt-Vranckrijck, en wierde alleen door een Grave geregeert, die toen ter tijdt Henrick was. Hedensdaeghs wordt dit onderſcheyt noch onderhouden,

want

want de Duytſchen heeten Weſt-Vranckrijck, Franckreych/ dat is, het Koninckrijck van de Franſchen; maer Ooſt-Vranckrijck, Franckenlandt/ dat is, het landt der Franſchen. De redenen dan dat Vranckrijck, en niet Duytſlandt de ſtoel des Roomſchen Rijcks geweeſt is, zijn deſe: I, De ſtoel tot Aken, welcke ſtadt in Vranckrijck is; II, De meeninge van Paus Leo, die tot het Keyſerrijck verheven heeft, niet een Duyts Grave, maer den Koning der Franſchen en Longobarden, ſucceſſeur van ſoo vele Koningen, en die te voren Advocaet en Patricius gemaeckt was; III, De meeninge van Karel, want hy geen oorſaeck hadde om een anderen ſtoel oft reſidentie des Keyſerrijcks te begeeren, als dat van het Koninckrijck der Franſchen, welck Vranckrijck was: want hier hadden heele drie hondert jaren Koningen geweeſt, in 't ſelve waren ſoo veel Koningen geboren, geſtorven, en begraven. De ſonen der Koningen van Vranckrijck, hebben Vranckrijck als haer Vaderlijck goedt gedeelt, ſonder haer met Duytſlandt veel te moeyen. Daerom is 't dat men dikmaels in de hiſtorien leeſt, de Koning van Orleans, Paris, Soiſſons, en Metz, en niet eens Koning van Duytslandt. Ten vierden, de goetheyt des aertrijcks van Vranckrijck, die (gelijck Cæſar wel bemerckt heeft) geenſins met die van Duytſlandt te vergelijcken is. Daerenboven, ſoo veel ſchoone ſteden van Vranckrijck, ſoo grooten rijckdom, ſoo goede wetten en regeeringe in 't Geeſtelijck en het Wereltlijck; daer in tegendeel te dier tijdt in Duytſlandt weynigh voorname ſteden waren, geen rijckdom; maer in vele plaetſen de Heydenſche religie, ongeregeltheydt, en een rouwe manier van leven: want al wat 'er naderhandt van goede manieren, Catholijcke religie, geleertheyt, en goede konſten in Duytſlant geweeſt is, het ſelve is daer uyt Vranckrijck gekomen. Te recht dan ſeydt de Poëet uyt Saxen, die, ten tijde van Keyſer Arnulphus, de daden van Karel de Groote beſchreven heeft, ſpreeckende van de verwonnen Saxen:

Copia pauperibus Saxonibus agnita primum
Tum fuerat rerum, quas Gallia fert opulenta.

Ten vijfden, blijckt het ſelfde genoegh uyt de daden van Karel; want voor eerſt heeft hy begeert dat meeſt alle de Biſſchoppen van Duytſlandt, ſouden ſtaen onder de Aertzbiſſchoppen van Vranckrijck, gelijck onder die van Mentz, die van Alemanien en Beyeren: aen die van Keulen, die van Saxen, dat is, van Ooſtphalen, Weſtphalen, en Angeren. Ten anderen, hy heeft ſijne Rijcksdagen meeſt in Vranckrijck gehouden. Ten derden, hy heeft vele Synoden in Vranckrijck doen vergaderen, en principalijck, in de laetſte jaren van ſijn leven, de vijf vermaertſte, te weten, van Mentz, Rheims, Tours, Chalons op de Saone, en Arles. Ten vierden, heeft hy een Univerſiteyt, dat is, hooge ſchoole van de Vrye konſten te Paris in Vranckrijck gefundeert; want die van Oſenbrugh was veel kleynder. Ten vijfden, de beroepingen en laetſte vonniſſen van rechtsſaken, in 't hof van Aken in Vranckrijck. Ten ſeſten, de vergaderingen van de Sangers, tot beſturinge van het Antiphonal, te Soiſſons, en te Metz in Vranckrijck. Ten ſevenden, de munte van die tijdt geeft mede genoegh te kennen, dat de eygen ſtoel ofte reſidentie van 't Keyſerrijck geweeſt is, Vranckrijck over de Alpen. Die de Duytſche tael, van Karel gebruyckt, tot beſcherminge van haer gevoelen bybrengen, moeten weten, dat de Franſchen vele jaren voor en nae de tijdt van Karel, geen andere tael als de Duytſche in haren gemeenen omgang geſproken hebben. Die ſeggen dat het Reſcript, dat is, de ſchriftelijcke antwoorde, van Paus Innocentius de III, ſeydt: Het Rijck der Romeynen is door den Apoſtolijcken ſtoel getransporteert, in de perſoon van Karel de Groote, van de Griecken op de Duytſchen; moeten gedencken dat de Duytſche Keyſers, de Franſche Keyſers gevolght zijn; gelijck nae Conrad, de laetſte Keyſer van de ſtam van Karel de Groote, gevolght is Henricus Auceps een Sax: en dat daerom het Reſcript van Innocentius de III moet verſtaen worden middelijck, en niet onmiddelijck, dat is te ſeggen, dat het Keyſerrijck van de Griecxſche eerſt op de Franſchen, en daer nae op de Duytſchen gekomen is: en dat daerom Paus Leo de IX te recht verklaert heeft, dat Otto, de ſone van Henrick de eerſte, Koning der Duytſchen is, wiens vader den tijtel van Keyſer geweygert hadde. Otto Friſingenſis meent, dat het Koninckrijck van Duytſlandt anders niet is als een deel van 't Koninckrijck Vranckrijck.

Vranckrijck.

Van de Munte der oude Françoyſen.

NIemandt en twijfelt dat de ſteden van Vranckrijck haer eygen munte gehad hebben, eer Cæſar daer quam. Nae ſijn komſte hebbenſe met de Roomſche wetten en ſpraecke oock de munte aenvaerdt. De muntplaetſen waren te Lyons, Arles, en Trier, als blijckt in het boeck, genoemt Rijcks-kennis, daer men leeſt, onder den tijtel van de Beſorgers der munte van Vranckrijck; de Beſorger der munte van Lyons; de Beſorger der munte van Arles; de Beſorger der munte van Trier. Procopius, in 't derde boeck van de oorlogen der Gothen, getuyght, dat de Franſchen, nae datſe haer van het Roomſch Rijck verloſt hadden, niet alleen kopere en ſilvere munte, maer oock goude geſlagen hebben, met den naem en beelt van hare Koningen. Het ſelve hebben oock de Burgundiers en Gothen gedaen, in de deelen van Vranckrijck, dieſe bemachtigt hadden, gelijck de oude penningen, die men noch vindt, te kennen geven. Niet te min het is waerſchijnlijck, dat door verloop des tijdts, en de kenniſſe en vriendtſchap tuſſchen de Koningen van Vranckrijck en de Keyſers van Conſtantinopolen, de Françoyſen oock 't gelt van 't Keyſerrijck toegelaten hebben. Maer nademael Pepijn Koning van Vranckrijck, en Karel de Groote Roomſch Keyſer is geworden, heeft den Françoyſen niets belet alleen de munte van haer Koningen te gebruycken. Men bevindt nochtans dat de Hertogen in haer landen oock onder haren eygen naem gelt geſlagen, en ſomtijdts oock de naem en beelden van eenige heyligen daer op gemunt hebben, als van S. Dionys, S. Martin, S. Nazarius. Wy hebben hier eenige beeldeniſſen van het oude Franſche geldt bygevoeght, daer men uyt ſien kan, wat munt in die tijdt en waerſe geſlagen wierdt:

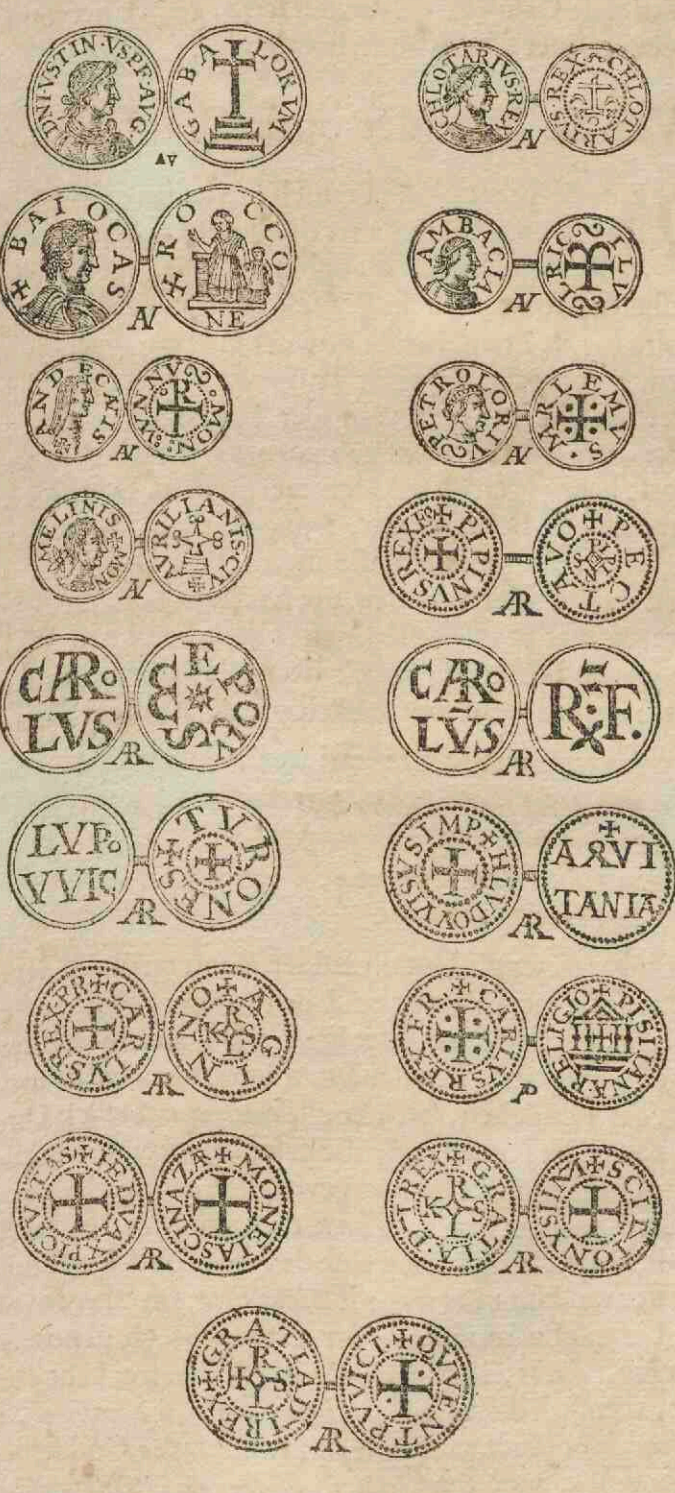

Wat

Wat de wetten en ordonnantien van de munt belangt,deſelve zijnder vele van Karel de Groote, ſijn vader Pepin, en ſijn ſoneLodewijck.In het achtſte capittel van 't derde boek der Koninklijcke ordonnantien, by een vergadert door Anſegiſe Aertz-Biſſchop van Sens, leeſt men : om de valſche munte, die in vele plaetſen, tegen de gerechtigheydt en ons verbodt, geſlagen worden, willen wy, dat in geene andere plaetſe gemunt worde, als in ons paleys, 't en ware wy anders ordonneerden: Wy laten nochtans toe,dat het gelt welck nu gemunt is,voor goet gehouden worde,ſoo verre het gewichtigh is,en van goede alloye oft ſtoffe. Daer is oock een edict oft bevel van de nieuwe en valſche munte, in 't 55 capit. van 't vierde boeck, waer mede ſulcken gelt verboden wort. En, in 't 80 capittel van 't vierde boeck, wordt geboden, dat niemandt goet geldt weygeren ſoude. In 't Capitulaer-boeck van Karel de Caluwe, in 't elfde capittel, ſtaet deſe wet : Dat men op 't gelt van onſe munte, op d'eene ſijde rontom ſtelle onſen naem, en in 't midden het kort begrijp van onſen naem ; op d'andere ſijde den naem van de ſtadt,en een kruys in 't midden op deſe manier :

In 't twaelfde capittel ſtaet deſe wet : Volgende het gebruyck van onſe voorouderen,ordonneeren wy, gelijck men oock van haer gedaen vindt, dat men in geene andere plaetſe van ons gantſch Rijck munte ſlae, als in ons paleys, te Qwentouic, en Rouaen, (welcke munt van Qwentouic behoort tot het oudt gebruyck,) te Rheims, Sens, Paris, Orleans, Chalons op de Saone, Medoc, en Narbonne. Waer uyt men beſluyten kan, dat het meeſte deel van de oude munte, die men nu noch vindt, geſlagen is voor dit verbodt van Karel de Caluwe, oft dat het ſelve, gelijck het ſomwijlen gebeurt, niet ſcherp onderhouden is.

Van de Tael der oude Franſchen.

DE oude ſpraecke der Franſchen is niet geweeſt gelijck ſy nu is; want nu ter tijdt luytſe als Italiaens,eertijdts waſſe louter Hooghduyts, die, niet alleen in Duytſlandt, maer oock in Vranckrijck van de Rhijn af tot de Loire toe,de Franſchen gebruyckt hebben; maer die van Guyenne ſpraecken quaedt Romeyns. Het ſelve blijckt ten eerſten uyt den oorſprong der Franſchen ; want gemerckt datſe uyt Duytſlant gekomen waren, is 't geen wonder,datſe haer eygen en moeders tael ſpraken. De ſelfde tael gebruyckten de Bourgonjons, Longobarden, en de Saxen die in Engelandt woonden, die altemael uyt Duytſlandt getrocken waren. Ten tweeden, uyt het Euangelie van S. Ian, geſchreven met Franſche rhymen, door bevel van Waldo Biſſchop van Friſingen, welck over vele jaren te Baſel gedruckt is ; want in de voorreden ſeydt de Autheur, dat hy de Franſche tael ſal gebruycken :

Nu wil ick ſcriben unſer heil
Euangelions deil,
So wir nu hiar begunnon,
In Frankisga zungon.

Die maer weynigh Duyts verſtaet, hoort terſtondt dat dit een Duytſche tael is; welck oock de tijtel des boecks te kennen geeft, daer op ſtaet : Het Euangely-boeck in de Theodiſca tael overgeſet. Ten derden, toonen het ſelve de eygen namen der Franſchen, welcke alle oorſpronckelijck Duyts zijn ; want daer is geen tael, die geluckelijcker de woorden by-een-voeght, oft de by-een-gevoeghde gebruyckt, om de ſaken haer naem te geven. *Thiet*, *Diet*, oft *Theut*, beduyt by de oude Duytſchen,Godt, welck de Nederlanders gebruycken. Hier van komt het woordt *Thiedricus*, oft *Theodoricus*, en de Latijnſche terminatie oft uytgang wegh genomen, *Thietrijck*, dat is, rijck door Godt. Soo beteeckent *Dietprecht*, veerdigh door Godt ; *Thietwinus*, *Theodovinus*, en *Goduinus*,door Godt winnende; *Diedo* oft *Godzo*,Goddelijck; *Theudobochus*, veel van Godt ſpreeckende ; *Thietwaldus*, *Godswaldus*, Godts kracht ; *Godegiſilus*, die Godt bemint; *Theudolinda*, van Godt bemint, welck de naem is van een Koninginne der Longobarden. Die op *aert* uytgaen, betekenen de natuur oft genegentheydt, ſulcke zijn, *Bern-aert*, die den aert van een beer heeft; *Got-aert*, Goddelijcken; *Gev-aert*, milde ; *Adel-aert*, edelen; *Geit-aert*, Geyten ; *Gyr-aert*, *Gyren*, Gerardus. *Eber-aert*, beeren oft verckens aert ; *Eer-aert*, eerlijcken; *Rijck-aert*, rijcken, Richardus; *Leeuwen-aert*, leeuwen natuur, Leonardus; *Engel-aert*, Engelſchen ; *Wolf-aert*, wolven, Wolfardus ; *Weren-aert*, twiſtigen. *Man*, beduyt een mans perſoon. *Heyr-man*, Hermannus, een aenvoerder des legers ; en buyten twijfel is dit de naem van Arminius geweeſt. *Heym-man*, beteeckent de Prince van ſijn huys oft geſlacht, Heimannus. *Adel-man*, een edelman, welck de naem was van den acht-en-twintighſten Biſſchop van Beauvais. *Hilde-man*, een man die bemint is, welck de naem geweeſt is des dartighſten Biſſchops van Beauvais. *Hilde*, beteeckent liefde ; en *Hilde-brant*, door liefde brandende ; *Brune-hilde*, die om haer bruyne coleur bemint wordt ; *Lot-hilde*, ſuyver van liefde; *Grot-hilde*, groot door liefde. *Sieg-man*, een krijghsman; want *Zieg* beteeckent krijgh. De Longobaerden hebben den naem van *Baert* en *lang*, Duytſche woorden, om datſe de baerden niet korten, ſoo Paulus Diaconus getuyght, in het negende capittel van 't eerſte boeck. *Ful-baert*, die eenen dicken ofte vollen baert heeft ; *Idel-baert*, die weinigh baerts heeft : hier van komt Idelbertus en Elbertus. Die in deſe materie een curieus lief-hebber is, leſe de Regiſters der Biſſchoppen, en ſal met vermaeck bevinden, dat met veranderinge der tijden en Rijcken, den eenen naem in de plaetſe van den anderen gekomen is, en dat de aldereerſte namen in de oude kercken, Latijnſche ofte Griecxſche geweeſt zijn, daer nae Duytſche; en ten laetſten van ſulcken tale, als nu gebruyckt wordt. Men leeſt in het teſtament van den H. Remigius, dat Koning Cludovicus, die wy Clodovæum heeten, de twee hoeven, die hy aen S. Remigius gegeven heeft, als hy van hem gedoopt wierde, Biſchofesheym genoemt heeft, welck een Duyts woordt is, en een Biſſchops huys te ſeggen is. Ten vierden, kan het ſelfde betoont worden uyt de namen der maenden en winden, van Karel de Groote gevonden, die wy uyt Eginhardus in onſe kaert geſtelt hebben. Ten vijſden,uyt de woorden, die de oude Franſche ſchrijvers gebruycken, oock alſſe Latijn willen ſpreken : diergelijcke zijn *ſacra*, in plaets van *frequentia hominum*; *Luidi*, in plaetſe van *populus*; *Wachta* in plaetſe van *excubiis*; *Bannus*, in plaetſe van *exilium* ; en diergelijcke. Ten ſeſten, uyt de formulier van ſweeren, die Karel de Caluwe, Koning van Vranckrijck, en ſoon van Lodewijck de Godtvruchtige,gebruyckt heeft, welck deſe is : *In Godes minna, ind durchtes Chriſtianos Folches, ind unſer bedhero gehaltniſi, ſom theſemo dage frammordes, ſo mic Godt giwiz inde mahd furgibit, ſo hald ich thiſan minam bruodher Ludhuwig, ſoſo man mit reblen ſinam Bruodhere ſoal, inthin thaz er mig ſoſo maduo, indi mit Ludherem in noth in cheino thing ne gegango, the minam willon imo che ſcadhen werhen.* Men leeſt by Nithardus, in 't derde boeck der geſchillen van de ſonen van Lodewijck de Godtvruchtige, van eenen anderen eedt, welck ſy van het Franſche volck begeerden. Uyt alle dit blijckt merckelijck,dat de eygen en oude tale der Franſchen Duyts geweeſt is, vol aſpiratien, die met een open mont geſproken worden : als *Hludovicus*, *Hlotarius*, *Hturones*, *Hbajocas*,en andere,welcke de Geleerde met het bydoen van een C verſachten, als in *Chlodovicus*, *Chlodovæus*, *Chlotarius*, *Chlotildis*.

De uyterlijcke gedaente van Karel de Groote.

EGinhardus beſchrijft de gedaente van Karel de Groote aldus:Hy is ſterck van lichaem geweeſt,en van hooge geſtalteniſſe, ſonder nochtans de gemeyne groote te paſſeeren, want hy was ſeven van ſijne voeten langh : het opperſte deel van 't hooft was rondt,de oogen groot en ſnel, de neus wat groot, het hair ſchoon, het aenſicht vrolijck : en hoewel hy eenen korten en dicken hals hadde, en den buyck wat uytſteeckende, nochtans, door de fraye geſtalteniſſe van d'andere lidtmaten, misſtont hem dit niet: hy hadt eenen vaſten gang, en het heele weſen van ſijn lichaem was manlijck ; ſijn ſtem helder, nochtans overeenkomende met het fatſoen van ſijn lichaem. Hy was altijdt geſondt, behalven dat hy,vier jaren voor ſijn doodt,dickmaels met de koortſe gequelt was, en op 't laetſte kreupel wierdt aen den

eenen

eenen voet. Hy haette bynae de Medicijns, en oeffende sich alle dage met de jaght, welck hem als aengeboren was; want men geen natie vindt, die hier in by de Françoysen te vergelijcken is. Het selve seydt de Saxische Poëet, en Otto Frisingensis.

De Godtvruchtigheydt van Karel de Groote, en sijn weldaden aen de Kerck.

DE voornaemste deught van Karel de Groote is geweest de Godtvruchtigheydt, soo publijcke, als particulier. Dese is met soo veel zegens vergolden geweest van de Goddelijcke goetheyt, dat 'er naeuwlijcks by de Histori-schrijvers een Koningh te vinden is, die soo vele groote saken begonnen, en geluckelijk uytgevoert heeft. Ten eersten taste hy de Saracenen aen, een strijdtbaere natie, die een groot deel van Asia en Africa ingenomen hadden: sijn vader en grootvader haddense uyt Vranckrijck gedreven, maer hy jaegdese tot aen de rivier Hebro. Ten tweeden, hy brocht tot het Christen geloof de Heydenen van Duytslant, te weten, die van Saxen, Bemen, Meyssen, Lausnitz, Transilvanien, Moravien, Hungeren, Mecklenburgh, en meer andere. Hy gaf oock aen de Denen, die om het Christen geloof uyt haer landt gebannen waren, een groot deel van Vriesland. Ten derden, hy verwon de Longobarden, die nae het Keyserdom in het Westen trachten, en de kerckelijcke goederen overal namen. Ten vierden, hy dede verscheyden ketteryen te niet, door veel Synoden, daer toe vergadert. Ten vijfden, hy was de eerste die de vrye konsten en studien in Duytslandt bracht. Ten sesten, hy bevestighde alle de vryheden van sijne voorouders gegeven aen de Roomsche kerck, en gaf haer noch het Prinsdom van Ravenne, welck hy nochtans hadt mogen houden, om dat hy 't met den sweerde gewonnen hadde. In dit Prinsdom zijn begrepen de steden, Ravenna, Boulogne, Imola, Faënça, Forli, Cesena, Bobio, Ferrara, Comachio, Adria, met Pentapoli, en de steden Rimini, Pesaro, Conque, Fano, Senegallia, Ancona, Oxima: hierom voerde hy te recht den tijtel van soon en beschermer der kercke Godts. Ten sevenden, hy stichtte veel Bisdommen, als die van Halberstadt in 't jaer 777, van Paderborn 779, van Osenbrugh 780, van Munster 809, van Minden 785, van Bremen 788, van Veerden 789. Men seydt dat hy in sijn Cabinet een buffet hadde, daer het heele A B vervolgens met goude letteren opgeschreven was, en by elcke letter teeckende hy de Abdyen en kloosters by hem gefondeert, om dat hy, die siende, gedachtigh soude worden noch andere te stichten. Ten achtsten, hy heeft verscheyden kercken gebout; onder andere, die vermaerde en heerlijcke kercke tot Aken, gewijdt ter eeren van de Maget Maria; en die van S. Pieter te Arles. Ten negenden, hy heeft te weegh gebracht, dat 'er veel Synoden gehouden zijn. Ten tienden, hy was de eerste, die tot Paris de Scholen van de vrye konsten en talen oprechtte, die ten tijde van sijn voorsaten vervallen waren; en tot dien eynde ontboot hy van alle kanten geleerde mannen, om de selve aen de jeucht te leeren. Ten elfden, hy was soo grooten lief hebber van de Werelt-beschrijvinge, daer in hy oock gestudeert hadde, dat hy de landt-kaerten bewaerde, die hy in silvere platen hadde doen snijden: een van dese, daer de stadt van Constantinopolen op gesneden was, maeckte hy by testament aen de kerck van S. Pieter te Rome: een ander, daer Romen op stondt, aen de kerck van Ravenne: hy gaf oock een aen sijn soon Louys, daer alle de deelen des wereldts op beschreven waren. Ten twaelfden, hy maeckte by testament aen de Metropolitane kercken, de twee derdendeelen van alle sijn meublen. Ten dertienden, dede hy met hem begraven de Euangelyboecken, die hy selfs neerstelijck verbetert hadde, en tegens de Grieexsche en Syriasche exemplaren oversien, die men nu ter tijdt noch tot Aken siet. Ten veertienden, hy arbeyde om de Stadt van Constantinopolen te brengen tot gehoorsaemheydt van het Roomsche Rijck, daer 't van rechts wegen aenhoorde; welck hy gedaen soude hebben, had hy langer geleeft. Daerom had hy die groote graften, die men noch siet, doen maecken tusschen de rivieren Ardant en Almont, met de welcke hy den Rhijn in den Donauw wilde brengen, en een wegh voor 't krijghsvolck maecken, van de Noordt-zee tot in de Swarte zee. Om de selfde oorsaeck had hy ten houwelijck versocht de Keyserinne Irene: maer Aëtius, Gouverneur van Constantinopolen, belette soo grooten goet voor Vranckrijck en gantsch Westen, en maeckte sijn broeder Keyser, sluytende de Keyserinne Irene in een klooster; een wijse vrou, soo Otto Frisingensis getuyght, en die waerdigh was, dat het Keyserrijck van de heele werelt, door haer, aen de Françoysen gekomen hadde. Het welck de Griecken oock wel verstonden, daerom seyden sy in die tijdt, van K. Karel en de Françoysen, φράγκον φίλον ἔχης, γείτονα δ' ἐκ ἔχης; welck te seggen is: Hebt de Françoysen voor vrienden, maer niet voor nabuuren. Om al dese verdiensten heeft Paus Paschasius Karel de Groote gecanonisseert, dat is, in 't register der Heyligen gestelt. Sijn graf-schrift luydt aldus: *Onder desen sarck rust het lichaem van Karel de Groote, een Catholijck Keyser, die grootelijcks het Koninckrijck Vranckrijck vermeerdert heeft, en nae dat hy't 47 jaren geluckelijck geregeert had, storf in 't jaer onses Heeren* 814, *den* 2 *Ianuarius, in de* 7 *Indictie, oudt* 70 *jaren.*

Nae sijn doodt verspreyde hem de naem van de Françoysen soo grootelijcks door de gantsche wereldt, dat men in Asien en Afriken meende, dat 'er geen andere Christenen en waren, als de Françoysen. Die van Asien noemden al de Keysers van 't Westen, Fransche Keysers. De Abissinen hieten al de Christenen, Alfranges, en de Turcken noemdense altemael Françoysen, die de Roomsche, Griecksche, en andere Christen kercken volghden.

OVDT VRANCKRYCK,

Nae de beſchrijvinge van Strabo, en andere oude Schrijvers.

Palen.

DIe geheele ſtreeck, die van de Oceaen, de Middellandtſche zee, de Alpen, Pyreneen, en de Rhijn beſloten wordt, is van de oude Schrijvers *Gallia* oft *Gallacia* genoemt, en de inwoonders Celten, en van Ptolemæus *Celtogallacia*. Wy weten wel dat eertijts de naem der Celten verder ſtreckte, en dat de naem Gallia over de Alpen quam tot aen de rivier Rubicon, om dat dit deel van Italien van haer beſeten wierd. Maer ſullen hier alleen het eygen Galliam beſchrijven, dat wy hier boven geſeyt hebben bepaelt te zijn met de zee, Rhijn, en bergen. Dit is van de oude Schrijvers Gene-zijds-Alpiſche geheeten; gelijck het andere Deſe-zijds-Alpiſche. Mela en Plinius hebben het ſelfde in tweên gedeelt, te weten, in 't noorder en in 't zuyderdeel: Plinius en Solinus ſcheydenſe met bergen *Gebenna*, oft Cevennes, en S. Claude, oft *Iura*; Mela met de bergh Gebenna en de riviere Rhoſne, gelijck Eutropius, en Suetonius oock doen. Het noorderdeel heetenſe *Comata*, dat is, het Gehaerde, het zuyderdeel *Braccata*, dat is, het Broeckdragend. *Comata* wordt van Cæſar in drien gedeelt, waer van het een de Belgen bewoonen, het andere die van Aquitanien, het derde de Celten, die van ons (ſeydt Cæſar) Galli genoemt worden. De Galli oft Celten worden van Aquitanien door de riviere Garumna oft Garonne, en van de Belgen door de Matrona oft Marne, en de Sequana ofte Seine geſcheyden. Behalven deſe beſchrijvinge van Cæſar is 'er noch *Gallia Narbonenſis*, welcke Plinius en Mela beſonder beſchrijven, en Cæſar onder Provence begrijpt. Ptolemæus nochtans, in ſijne beſchrijvinge van Gallia, en Ammianus, ſtelt Narbonne oock in *Gallia* oft Vranckrijck; en deelt heel *Galliam* in vieren, te weten, in Aquitanien, Lionnoyſe, de Belgen, en Narbonne. Maer deſe deelinge wordt niet op een manier van de Schrijvers bepaelt: want Cæſar ſtelt de *Helvetios*, oft Switſers, onder de *Gallos* oft Celten, Plinius en Ptolemæus onder de Belgen. Cæſar ſtelt de Belgen van de Rhijn tot de Marne, Plinius van de Schelde tot de Seine. Cæſar en Mela ſeggen dat de Marne de Celten van de Aquitanen ſcheyt, Strabo *Ligeris*, dat is, de Loir, nae de ordonnantie van Keyſer Auguſtus; met wien Ptolemæus over-een komt. De ſelve Strabo ſeydt, ſonder eenige Auteuren, dat de Belgen tuſſchen den Rhijn en Oceaen woonen, waer onder hy oock de Venetos oft die van Vannes rekent, de laetſte volckeren naer de Weſterſche Oceaen. Maer 't is te vreeſen, dat de text van Strabo hier bedorven is, en dat men in plaetſe van *Belgæ*, *Celtæ* moet leſen; gemerckt dat alle de Hiſtorien en Werelt-beſchrijvers deſe *Venetos* onder de Celten oft Lionnoyſen ſtellen. De volgende Schrijvers hebben gantſch Vranckrijk in veelderley deelen geſcheyden; gelijck men ſien kan uyt Sexto Rufo, Ammiano, het Boeck der Kenniſſen van de Provincien, en het tractaetken van Digniteyten, die ſeventien deelen ſtellen en noemen, die wy hier oock in onſe kaerte ſetten. Ten laetſten, nae de tijden van Karel de Groote, is 't maer in tweên gedeelt, te weten, in *Auſtraſiam*, dat is, Ooſt-Vranckrijck, en *Neuſtraſiam: Veſtraſiam*, oft, om wel te ſpreken, *Weſtraſiam*, dat is, Weſt-Vranckrijck. Suetonius, in 't leven van Julius Cæſar, ſchrijft dat Vranckrijck in ſijnen omloop begrijpt 320000 treden. Claudianus noemt Vranckrijck geluckigh van gelegenheyt. Cæſar in 't derde boeck van de Burgerlijcke Oorlogen noemt het geſont. Seneca in 't derde boeck van de Natuurlijcke Saken, ſeydt, dat het vol rivieren en beecxkens is: Solinus, dat het ſommige rooſte kende fonteynen heeft: Strabo, dat het heel met rivieren bewatert wort, en de plaetſen daerſe door loopen meeſt velden zijn, oft lage aerde heuvelen, 't ſelfde getuyght Sidonius. Strabo voeght 'er by, dat het veel korens, garſt, eeckelen, en allerley vee voortbrengt; dat 'er niet onvruchtbaer is, behalven daer de boſſchen en moraſſchen zijn. Trebellius ſeyt, dat het overvloedigh van koren is: 't ſelfde ſeyt Cicero in ſijn oratie van Marcus Fontejus, daer hy ſchrijft, dat de Romeynen een groote menighte koren van hier voeren. Men leeſt oock by Cæſar in 't derde boeck der Franſche oorlogen, en het negen-en-dertighſte boeck van Dio, dat de Romeynen Geſanten geſonden hebben om koren te eyſſchen van die van Vannes, volckeren van kleyn Britanjen. Plinius getuyght, dat 'et het lichtſte koren is, dat te Romen gebracht wort. De ſelve ſeydt, dat die van Aquitanien boeckweyt gebruycken. Solinus ſchrijft, dat Vranckrijck geluckig is van vette aerde, tot alle vruchten bequaem, beplant met wijngaerden en boomen, voortbrengende al 't gene tot 's menſchen onderhoudt van nooden is. Pomponius Mela ſchrijft aldus: Vranckrijck draeght meeſt koorn, en voeragie voor de beeſten, is luſtigh van wegen de groote boſſchen, en heeft weynigh ſchadelijck gedierte. Keyſer Julianus, die ſelfs Vranckrijck beſien heeft, ſchrijft daer van aldus: De winter is daer ſeer ſacht, om de warmte, ſoo ſy ſeggen, van den Oceaen; by avontuur komt daer van eenige ſubtile warme lucht; en het ſchijnt dat het zeewater warmer is, als 't ſoet. Het zy dan om deſe oorſake, het zy om een ander, my onbekent, de winter, gelijck ick ſegge, is voor de inwoonders van dat landt ſachter: daer-en-boven waſſen hier goede wijnen, ſommige queken daer oock vijgen op, door ſekere konſte, en decken die in de winter met tarwſtroo, kleederen, en diergelijcke, die de boomen tegen de onheylen des luchts beſchermen. Nochtans om dat Vranckrijck in 't noorden leyt, nae de getuygeniſſe van Cæſar in 't eerſte boeck der Franſche oorlogen, 't is waerſchijnlijck dat de koude het rijpen der vruchten wat verſpaet: waer van te verſtaen is dat Varro ſchrijft in ſijn eerſte boeck van de Landt-neeringe: In Gallia over gene-zijds de Alpen, ſeyt hy, aen den Rhijn ſijn ſommige landen, daer noch wijn, noch olijven, noch appelen ſouden waſſen, 't en ware dat de ackers gemeſt wierden met uytgegraven krijt. Dit wordt van Plinio *Marga* genoemt. Claudianus ſeyt mede, datſe ſel door ſneeuw is: en Lucianus vermaent oock van 't Franſche ys. Hier van komt het ſpreeckwoort dat men by Petronius vint, kouder als de Franſche ſneeuw. Diodorus Siculus ſchrijft, dat de koude daer ſoo groot is, dat 'er heele legers met wagens over de toegevroſen rivieren konnen gaen, en dat het heel landt bedeckt wordt met ſneeuw in plaets van water. Het ſchijnt dat Ariſtoteles hierom in ſijn boeck der Wonderen geſchreven heeft, dat dit landt geen eſels voortbrengt. Seneca, in het derde boeck der Natuurlijcke Saken, noemt Vranckrijck windigh. Vranckrijck (ſeyt hy) wordt van de wint *Circius* gequelt, dieſe nochtans bedancken, als hy haer huyſen doet ſchudden, om datſe meenen dat hy haer lucht geſont maeckt. Dit ſoude wel een fabel gelijcken, 't en ware Seneca terſtont daer by voegde, dat de Keyſer Auguſtus, als hy in Vranckrijck was, deſen wint een kerk belooft en gebouwt heeft. Gellius ſchrijft ook van deſe wint in 't 22 capittel, in ſijn tweede boek. Deſe is, die men den noorden wint heet. Dit is de oorſake dat Cicero roept: Wat is 'er harder als die plaetſen? Wat is 'er rouwer als die ſteden? En wat kander verder gevonden worden als den Oceaen? Deſe koude des luchts, en natuur des aerdtrijcks hebben nochtans niet belet, dat de inwoonders van Vranckrijck, van de Romeynen, ſoo Macrobius getuyght, ofte van die van Marſilien, gelijk Trogus meent, wijngaerden en olijfboomen hebben leeren planten. Plinius ſchrijft, dat Helicon

Naem. Gallia. Celten. Celtogallacia.

Deelinge.

Comata. Braccata.

Celten.

Gallia Narbonenſis.

Andere deelinge.

Belgen.

Landts aert.

Vruchtbaerheyt.

Koren.

Winden.

Wijnen.

con, een Switſer en timmerman, aldereerſt uyt Italien in Vranckrijck gebracht heeft drooge vijgen, druyven, olie, en wijn. Naderhandt is Vranckrijck ſoo vruchtbaer van wijn geweeſt, dat Columella bynae klaeght, dat de Italianen hier proviſie van wijn quamen doen. De ſtadt Vienne in Daulphiné ſondt wijn, dieſe gepeckten noemden, naer Romen, die daer wel begeert en geacht was; gelijck Plutarchus, in ſijn vijfde boeck van de Tafel-redenen, verhaelt. Daerom weet ick niet wat Vopiſcus en Euſebius willen ſeggen, alsſe ſchrijven, dat de Keyſer Probus de Franſchen toegelaten heeft wijngaerden te hebben. Men mocht meenen dat voor de tijdt van deſe Keyſer in Vranckrijck geen wijngaerd geweeſt hadde, als in Provence en Languedoc; en Plinius maeckt gewach van de wijngaerden van Berry, en van Auvergne. De Keyſer Julianus ſchrijft, dat in ſijnen tijdt eenen ſchoonen wijngaert omtrent Paris was: en Iſidorus prijſt de wijngaerden van Berry.

Gout- en ſilver-mynen.

Strabo getuyght oock, dat in Vranckrijck gout- en ſilvermynen zijn, waer van de beſte in 't geberghte van Gebenne oft Cevennes gevonden worden; en dat 'er oock voorname van gout zijn in Gaſconien omtrent Tarbe, en in Perigord en Berry van yſer. Athenæus ſchrijft, dat 'er in ſommige plaetſen van Vranckrijck gout gevonden wort; en Auſonius ſeydt, dat de rivier Dordonne in Aquitanien gout voortbrengt. Diodorus ſchrijft in ſijn vijfde boeck, dat in Vranckrijck veel rivieren zijn die gout dragen. Hierom ſeydt Procopius, dat de Franſchen gelt ſlaen van gout uyt haer geboorten-landt genomen, niet met het beelt van de Roomſche Keyſers, als andere doen, maer haer eygen. Caſſiodorus in ſijn ſevende boeck, n. 32, maeckt gewach van het Frans gelt, en ſeyt, dat de Françoyſen de eerſte zijn, die de metalen tot gelt gebruyckt hebben, ſonder nochtans de ſelve te teeckenen. Hierom is 't waerſchijnlijck, dat Vranckrijck van Manilius rijck genoemt wordt; van Dio, bloeyende van goederen; en in de oraklen der Sibyllen, machtigh van gout. En hoewel Diodorus ſchrijft, dat hier geen ſilver is, nochtans verhaelt Athenæus, dat 'er geſmolten ſilver in de Pyreneiſche bergen gevonden is, als by geval een boſch in brant geraeckt was. Strabo getuyght oock, dat 'er ſilvermynen in 't landt van Rovergne en Gevauldan zijn. Cæſar ſchrijft oock, dat 'er in veel plaetſen koper-mynen gevon-

Koper, &c.

den worden. Plinius ſeyt, dat men in Vranckrijck Amethyſten vindt, en omtrent de eylanden Stœchades, die men nu de eylanden van Eres noemt, leggende in Provence, corael. In ſekere riviere van Vranckrijck wort Amber geviſcht, na 't ſeggen van Dio Pruſæus. Plinius en Vitruvius ſchrijven dat hier purpur waſt, om de kleederen te verwen; Galenus het kruyt Nardus, om den Triakel te maken. Plinius ſchrijft, dat op 't geberght Jura en Vogeſus, ſchoone Abeel-boomen waſſen, waer van de inwoonders teer maken. De ſelve ſeyt, dat hier veel vlas en hennip waſt, daer men de ſeylen van maeckt; hoewel Cæſar ſchrijft, dat die van Vannes, nu Bretons genoemt, vellen in plaets van ſeylen gebruyckten. Paterculus ſeyt, dat het gereedſchap van ſekere triumph uyt citroen-hout alhier gemaeckt was, ſoo dat 'er ooek citroenboomen waſſen. Hier is oock menighte van de venijnige Ypen-boomen, ſoo Cæſar getuyght. Deſe is in de contreye

Fenijnen.

van Narbone, na het ſchrijven van Dioſcorides, ſoo ſchadelijck, dat die onder ſijn ſchaduwe ſlapen ofte ſitten, beſchadight worden en dickmaels ſterven. Plinius ſeyt mede, dat men bevonden heeft, dat de wijnen, gedaen in reysvaten gemaeckt van dit hout, doodelijck waren. Cæſar verhaelt oock, dat Cativulcus, Koning der Eburonen ofte Luykenaers, ſich met den Ypen-boom gedoot heeft. Ariſtoteles in ſijne Wonderen ſegt, dat de Françoyſen een ſeker ſoort van fenijn hebben, datſe *Toxicon* noemen, waer van wy hier na ſullen ſpreken.

Gedierte.

Nu ſullen wy wat van 't Franſche gedierte ſeggen. Trebellius, in 't leven van Keyſer Claudius, prijſt grootelijcks de merrien van Vranckrijck. De Poëten Ovidius, Oppianus, Horatius, Pollux Grammaticus, en den Orateur Euphrada, loven de verſcheyde ſoorten van de Franſche honden. Plinius ſchrijft, dat hy geſien heeft, in 't Amphitheater van Pompejus, een wolf gelijck een hert, die uyt Vranckrijck gekomen was. Strabo ſchrijft, dat de verckens aldaer groot zijn, ſterck, ſnel in 't loopen, en gevaerlijck als de wolven, voor die niet gewent is daer mede om te gaen. Hierom prijſt Athenæus datſe goede hammen hebben; in ſulcken menig-

te, ſoo Strabo ſchrijft, datſe niet alleen die van Romen, maer heel Italien beſorgen. Varro, in 't tractaet van de Latijnſche tale, ſeyt, dat 'er groote haſen zijn, maeckt oock gewach van de Franſche wolle, die Strabo ſchrijft hart te zijn. Plinius ſeyt, dat 'er een vogel als een ſwaen is, Onocrotalus geheeten, aen den Oceaen omtrent het noorden; en dat men daer ſalmen in de rivieren vangt; dat men oock in den Oceaen een wonder gedierte ſiet, *Phyſeter* genaemt, welck ſich oprecht als een colom, en is hooger als de ſeylen van de ſchepen, en menighte van water ſpout; dat 'er oock Nereides zijn, oliphanten, en zee-beeren. Stobæus verhaelt uyt Calliſthenes, dat in de rivier Saone een ſekeren grooten viſch gevangen wordt, die de inwoonders Clupea noemen, en nu Aloſe, die wit is in 't waſſen van de maen, en ſwart in 't afgaen, dewelcke, heel groot wordende, van ſijn eygen graten gedoot wort. In 't hooft van deſe viſch is een ſteenken, ſoo groot als een korltjen ſout, oft, ſoo Plutarchus ſeyt, wieroock, welck een uytnemende kracht heeft tegen de vierde-daeghſche koortſe, als men het ſelve op de ſlincker zijde leyt, in 't afgaen van de maen. Anaſtaſius en Glycas noemen deſen viſch Clopea, Plutarchus Scolopidon. Maer wie ſoude gelooven dat 'er ſulcken menighte van vorſſen is, datſe als met een leger een ſekere ſtadt geplaeght hebben. Plinius nochtans getuyght ſulcks uyt Varro; Trogus in ſijn vijftiende boeck, maeckt een vorſſen leger noch veel grooter, en ſchrijft dat het gekomen is by de ſtadt Abdera, oft Clazomene.

Andere wonderen, na der Ouden beſchrijvinge.

Laet ons tot andere wonderen van Vranckrijck komen. Pompejus Mela ſeydt, dat 'er viſſchen zijn, die men uyt de aerde graeft. In Narbonne (ſchrijft hy) is een fonteyn, wiens water ſouter is, als dat van de zee. Daer neffens is een veldt met kleyn groen riet, welck boven het water ſchijnt te hangen; gelijck men kan mercken in 't middelſte deel van 't ſelve, welck van het ander geſcheyden, drijft als een eylant, en laet hem trecken en ſtooten, ſoo men begeert. Men ſiet oock uyt de kuylen, die onder d'aerde zijn, dat 'er de zee over loopt. Hier van komt, dat de Grieckſche, en de onſe geſchreven hebben, dat men in dit landt de viſſchen uyt de aerde graeft, die, als ſy uyt de zee tot hier toe gekomen zijn, door deſe kuylen gevangen zijnde, gedoodt worden. Het ſchijnt dat Strabo en Athenæus hier van gewach maken: want Strabo ſeyt in ſijn vierde boeck, dat 'er een lac is omtrent de rivier Ruſcio, nu Tet genoemt; en een weynigh van de zee, een meir vol ſout-pannen, daer men een viſch uyt graeft, die de Latijnſche Mugil heeten, en de Françoyſen Mulet: Is 't dat ghy (ſeyt hy) twee oft drie voeten in de aerde graeft, en een gaffel in 't water ſteeckt, ghy ſult deſen grooten viſch vangen, die in 't ſlijck gevoedt wort, gelijck de palinck. Athenæus in ſijn achtſte boeck ſchrijft uyt het vier-en-dertighſte van Polybius aldus: van de Pyreneſche bergen tot Narbone is een vlackte, daer de rivieren Ebero en Tet doorloopen, in welcke vlackte viſſchen uytgegraven worden: de aerde van deſe vlackte is licht, en met veel groente bekleet; en gemerckt ſy tuſſchen de twee en drie cubiten diep ſandigh is, loopt het water daer lichtelijck door, en met het water de viſſchen, die wortelen van de kruyden komen eten, daerſe begeerigh na zijn; ſoo dat onder deſe aerde menighte van viſch is, die men, met weynigh gravens, haeſt kan vangen. Dalechampius, die op Athenæum geſchreven heeft, ſeyt, dat deſe manier van viſſchen hedensdaegs daer noch gebruyckt wort. Het ſchijnt dat Ariſtoteles hier van oock ſpreeckt in ſijne Wonderen, daer hy verhaelt, dat by de grenſen van Marſilien, omtrent Genua, een lack is, welck als 't overloopt, een ontallijcke menighte viſſchen geeft. Plinius, in 't ſeventiende cap. van ſijn negende boeck, ſeyt, dat in 't ſelve landt Narbone, een ſekere ſoorte van viſch is, van welcke, ſoo men ten tijde als de viſſchen paren, een manneken neemt, en met een lange lijn in de zee werpt, en ſoetjens naer ſich treckt, alle de wijfkens ſullen volgen tot op den oever, en desgelijcks ſullen de mannekens het wijfken volgen. De ſelve Plinius getuyght dat in deſe Provincie een fonteyn is, genoemt Orge, waer in ſeker kruyt waſt, ſoo ſeer van de oſſen begeert, datſe het heele hooft daer in ſteken, om 't ſelve te ſoecken en te eten. En in 't tweede capittel van ſijn dertighſte boeck ſeyt hy, dat 'er te Tungren, een ſtadt van Vranckrijck, ſekere fonteyn is, die vele kleyne bobbelen maeckt, en den ſmaeck van yſer heeft, welck men niet gewaer wordt dan

ALBIONIS SIVE BRITANNIÆ PARS

Septentrio.

MARIS GERMANICI PARS.

GERMANIÆ MAGNÆ PARS.

OCEANVS BRITANICVS

OCEANVS AQVITANICVS

Occidens.

Oriens.

Fretum Gallicum, Morinor. dictū.

Oceani Tacito Sabrinus.

Lingones.

Treuerorum.

Vbiorum.

Germania I. quæ et Superior.

Germania II. quæ et Inferior.

Belgica I.

Belgica II.

Aquitania I.

Aquitania II.

Aquitania III

Lugdunensis I.

Lugdunensis II.

Lugdunensis III.

Lugdunensis IV.

Belgica.

Viennensis I.

Viennensis II.

Viennensis III

Viennensis IV.

Viennensis V.

Alpes Maritimæ.

Pœninæ alpes.

Græiæ alpes.

Cottiæ alpes.

Sinus Gallicus

Stœchades insulæ

Maris Mediterranei pars.

Hispaniæ pars.

Galliæ pars.

TYPVS GALLIÆ VETERIS,

Ex conatib⁹ Geograph. ABRAH. ORTELII.

Excudebat Guilielmus Blaeu.

nae dat men daer van gedroncken heeft. Deſe ſuyvert het lichaem, verdrijft de derden-daeghſche koorts, en breeckt den ſteen. Het ſelve water by 't vuur verwarmt, wort dick, en ten laetſten root. By Grenoble in Daulfiné is een fonteyn, daer S. Auguſtijn af vermaent in ſijn boecken van de Stadt Godts, van de ſelfde natuur met die van Epirus; want ſy ontſteeckt de uytgedane toortſen, en ſy doet de brandende uyt. By den oever van de zee (ſoo Artemidorus ſchrijft) is een lack, dat men 't meyr van de twee ravens noemt, daer twee ravens haer vertoonen, wiens rechte vleugel wit is, en dat, die eenigh geſchil hebben, aldaer komen om het ſelve te ſcheyden, leggende op een hooge tafel elck een koeck, de koeck van die ongelijck heeft, wort van de ravens gegeten, en van die gelijck heeft, willenſe niet aenraken. Maer dit, ſeyt Strabo, gelijckt wel een fabel. Ariſtoteles ſchrijft oock in ſijn wonderen, dat 'er eenen wegh was, Heraclea genoemt, die van Italien naer Vranckrijck en Celtiberien ſtreckte, op welcken wegh de inwoonders ſorge droegen, dat de Griecken, oft den inlantſchen reyſenden man geen ongeluck oft ſchade ſoude overkomen, om datſe geſtraft wierden, en de ſchade moeſten vergoeden, in wiens palen de ſelve geſchiet was.

Steenen veldt. Vitruvius ſchrijft dat 'er te Marſilien een ſteen gebacken wort, die op 't water ſwemt. Nu ſullen wy wat van het ſteenen velt verhalen. Dit wort by alle Schrijvers geſtelt tuſſchen Marſilien en den mont van de Rhoſne. Plinius ſeyt, dat 'et een memorie is van Hercules-ſtrijt, welcke als op deſe plaetſe tegen Albion en Bergion, ſonen van Neptunus, vocht, en alle ſijn pijlen verſchoten hadde, Jupiter aengeroepen heeft, en van hem met eenen ſteenen regen geholpen is. Men ſoude meenen dat het hier ſteenen geregent heeft, ſoo veel leggen 'er overal. Mela, Solinus, Hyginus, en Martianus verhalen de ſelfde fabel. Dit gevoelen van Strabo is waerſchijnlijck, die dit velt uyt Xylander aldus beſchrijft: daer is een ront velt, omtrent hondert ſtadien van de zee, wiens diameter oock ſoo groot is. Dit wort het ſteenen-velt geheeten, om dat het vol ſteenen is, waer van elck een menſchen handt kan vullen, onder welcke genoegh gras waſt voor de beeſten; in 't midden zijn ſout-pannen, en ſout water. Al het lant dat boven dit velt leyt is de wint onderworpen, voornamentlijck den noorden, die met ſulcken gewelt op dit velt ſtormt, dat hy de ſteenen omwerpt, de menſchen van de wagens, en haer van wapenen en kleederen berooft. Poſidonius meent dat het een lac geweeſt is, welck, door te veel beroerte des waters, uytgedrooght, en in veel ſteenen verdeelt is. Ariſtoteles ſeyt ſulcks door aertbevinge geſchiet te zijn, en noemt dit het ſelfde Phlegreen veldt. Diodorus, in ſijn vijfde boeck, beſchrijft het ſelfde velt (hoewel hy het niet noemt) met den ſchadelijcken wint.

Ardenner-boſch. Het boſch Ardenne is hier oock in Gallia Belgica, daer Tacitus van ſpreeckt in ſijn vijfde boeck der Jaerlijckſche Geſchiedeniſſen, 't en waer dat 'er meer zijn van de ſelfde naem, welck ſwaerlijck te gelooven is; want in alle de oude hiſtorien wort 'er maer van een alleen geſproken, dat ſich wijt en breet uytſtreckte, en in veel boſſchen verſpreyt is met den ſelven naem. Cæſar ſeydt, dat het 't grootſte van heel Vranckrijck is; want het ſtreckte van den Rhijn door 't midden van 't lant van Trier, tot de grenſen van Rheims, en liep tot aen den t'ſamenloop van de Schelde en Maſe, ſoo dat het meer als 500000 treden lang was, welck zijn omtrent 4000 ſtadien, nae de rekeninge van Strabo, maer uyt geen geloofwaerdige Schrijvers, ſoo hy meent, is 't dat de plaetſe onvervalſt is; welck Caſaubonus niet wel en gelooft in de geleerde uytlegginge, die hy op deſen Auteur geſchreven heeft. Het is oock de waerheyt niet gelijck, dat Cæſar, die 't ſelve geſien heeft, de groote van 't boſch niet ſoude geweten hebben. Na dit boſch heeft Diana den naem Arduenna, gelijck een oude marmerſteen te kennen geeft, daer van wy hier nae wat breeder ſullen ſpreken.

Menighte van inwoonderen. Pauſanias ſchrijft dat Vranckrijck vol volcks is. Livius noemt het vruchtbaer van menſchen. Polybius getuyght dat Cæſar vier hondert Franſche volckeren verwonnen heeft. Jornandes, Hirtius, en Ammianus ſeggen, dat de Françoyſen hooger zijn als andere menſchen, en datſe wonder groote lichamen hebben. Cæſar ſchrijft, dat de Françoyſen, om haer groote lichamen, de kleynigheyt der Romeynen verſmaden. Strabo ſchrijft, datſe lang, wit, en ſacht van vleeſch zijn. Petronius ſpreeckt van deſe wittigheydt, als hy aen Gyrtonem ſchrijft, aldus:

Increta facies, ut ſuos Gallia cives putet.

Om datſe door konſt de natuurlijcke wittigheyt van deſe ſouden gelijcken, niet, ſoo ſommige meenen, dat de Françoyſen gewoon waren haer aenſichten met krijt te blancketten, welck by geen Schrijvers geleſen wort; en oock niet noodigh was, gemerckt de natuur haer deſe wittigheyt van ſelfs gunde. Daerom ſeydt de Poëet, datſe halſen gelijck melck hebben. Strabo en Clemens Alexandrinus ſeggen, datſe lang hair dragen, daer de naem *Gallia Comata* van komt, dat is te ſeggen, Gehairt Vranckrijck. Agathias ſchrijft, dat de Koningen van Vranckrijck haer noyt lieten ſcheeren, maer datſe van jongs af het hair lieten waſſen, welck haer achter çierlijck op de ſchouderen hing, en het voorſte ſcheyden ſy van een, latende het ſelve over de ooren hangen, niet over het voorhooft. Livius ſeydt, datſe lang en blont hair hadden. Diodorus ſchrijft, datſe van nature roodt hair hebben, welck ſy nochtans met konſt roſſer maeckten; want ſy 't ſelve geſtadigh met kalck wieſſen, en van voor naer achter op 't hooft trocken, om dat het hair 't aenſicht niet decken ſoude, maer datſe de Pans en Satyrs, welck Boſch-goden waren, ſouden gelijcken: ſy maken het hair oock dicht, dat het manen van paerden ſcheenen. Miſſchien dat Claudianus daerom ſeyt, *Gallia crine ferox*, dat is, de Fransman wreet door 't hair. Plinius ſeyt, dat de Françoyſen een ſoort van ſeep gevonden hebben, gemaeckt van ſmeer en aſſchen, om het hair root te maken; ſoo dat Claudianus van haer ſchrijft, datſe een geel hooft, en Virgilius, datſe gouden hair hebben. Hier toe dient oock dat Tertullianus ſeyt in het tractaet der vrouwen kleedinge, daer hy ſchrijft dat ſommige het hair met ſaffraen veranderen. Ammianus noemtſe bequamelijck wit en root, wit nae de huyt, root nae 't hair. Livius ſchrijft datſe altemael lange baerden dragen. Diodorus maeckt een onderſcheyt met deſe woorden van Caſtalio: ſommige ſcheeren den baert, andere laten hem een weynigh waſſen. De Edelen ſcheeren de wangen, en laten den baert waſſen om de lichamen te decken, &c. Strabo ſchrijft, datſe ſorge dragen om niet te dick of te vet te worden; en dat de jongmans geſtraft wierden, die de mate van haren gordel niet behielden.

Aerdt. Nu ſullen wy wat van haer natuur en aert ſpreken, welcke niemant van de oude Schrijvers beter gekent en beſchreven heeft, als Cæſar, die, in de boecken der Franſche oorlogen, aldus ſchrijft: De Françoyſen zijn vaerdigh en haeſtigh in haer raedtſlagen en reſolutien, waer uyt komt datſe dickmaels haer voornemen veranderen, en altijdt wat nieuws ſoecken. Sy hebben voor manier, datſe den reyſenden man, oock tegen ſijnen danck, ophouden, en van een iegelijck vragen watſe vernomen oft gehoort hebben: en het gemeen volck beſet in de ſteden rontom de koopmans, en dwingenſe te ſeggen van wat landt datſe komen, en watſe daer verſtaen hebben: en dickmaels door ſulken uytſtroyen en tijdingen beweegt, gaenſe te rade van wichtige ſaken, waer van ſy terſtont berouw hebben, gemerckt ſy den onſekeren roep te veel gehoors geven, en die haer ſulcks ſeggen, meeſtendeel wat verſieren, dat ſy geern hooren. Polybius, Oroſius, Trebellius, en Vopiſcus, ſeggen byna het ſelfde. Strabo ſchrijft een ſaeck die te bemercken is, dieſe in haer raedtſlagen gebruycken: is 't dat iemant een ander die ſijn gevoelen ſeydt met woorden oft anders moeyelijck is, terſtondt komt een dienaer van de juſtitie met een bloot mes in de handt, en gebiet hem met dreygementen te ſwijgen, tot twee en driemael toe; is 't dat hy daer op niet paſt, ſnijt hem den dienaer ſoo grooten ſtuck van den pantrock af, dat de reſte onbequaem is om te dragen. Diodorus en Strabo ſeggen, datſe ſcherpſinnigh zijn, en bequaem om te leeren. Polybius ſchrijft ter contrarien, datſe haer noch tot de geleertheydt noch eenige konſten begeven. Hirtius is haer gunſtiger: het zijn menſchen (ſeydt hy) die ront uyt handelen, niet bedriegelijck, gewent niet met bedrogh, maer kloekheyt en voor de vuyſt te vechten. Strabo noemtſe eenvoudigh en openhertigh. Miſſchien dat hyſe op een andere plaetſe daerom ſlecht heet. Servius, traegh van verſtant; Firmicus, ſot; Julianus, bot en boers. Florus hier tegen ſchrijft, datſe met bedrogh omgaen. Het welck ſoo het waerachtigh is, hebben ſy waerſchijnlijck naderhandt van de Romeynen ſulcks geleert, die, nae 't ſchrijven van Trogus, Servilius in Afriken geſonden hadden, om dat hy

Anni-

Annibal heymelijck door ſijn benijders ſoude doen ombrengen. Maer het is onwaerachtigh. Men moet meer den Keyſer Julianus hier in gelooven, die lang met haer omgegaen, alles doorſien, en, na alle oude Schrijvers, haer deſen lof geeft, datſe niet weten nae den mont te ſpreken, maer datſe recht uyt en vrymoedigh met iegelijck handelen; en datſe den houwelijcken ſtaet beminnen, alleen om kinderen te krijgen; en den wijn, om te drincken ſoo veel de natuur noodigh is, en niet meer. Ælianus ſeyt, datſe onder alle natien de gereedſte zijn om haer in 't perijckel te ſtellen. Florus, Cicero, en Eumenius noemenſe wreet en barbariſch: Lucanus, Trogus, Hegeſippus, wildt en bloetgierigh: Vopiſcus, de onruſtighſte van alle volckeren: Livius en Polybius, gemackelijck, welluſtigh, en ontrouw, geneyght tot braſſen en dronckenſchap: de ſelve Livius noemtſe geneyght tot gramſchap en gout-gierigh: Mela, hoovaerdigh, en in de godtsdienſt overtolligh: Silius, ydel en leugenaers: Plutarchus, niet te verſaden met gelt. Dit is de lof van deſe natie, maer van haer vyanden geſchreven. Niet te min, men vint twee exempelen van haer wreetheyt: een by Trogus, die ſchrijft, datſe in de oorlogh tegen Antigonus, als haer uyt het ingewand der ſlacht-offerhanden voorſeyt was, dat 'er niemant ſoude ontkomen, niet gevreeſt, maer geraeſt hebben, en haer vrouwen en kinderen omgebracht, en ſoo begonnen de voorſegginge waerachtigh te maken. Het ander exempel verhaelt Florus, ſeggende dat ſommige gevangenen de ketenen geproeft hebben door te bijten, en malkanderen de keel verworght. Dan 't kan weſen datſe dit gedaen hebben ter liefde van haer vryheyt, dieſe grootelijcks behertigen; gelijck Oroſius en Keyſer Leo ſchrijven. Pauſanias nochtans toont haer wreedheyt in de oorloge by Thermopylen. Ick ben verwondert dat Marius Victorinus haer bloode, bevreeſde, ſonder couragie noemt, en die den rugh naer den vyandt keeren: die Claudianus couragieus, ſtrijtbaer, ervaren in de wapenen en krijgh heet; en Saluſtius, in oorloghs-handel boven de Romeynen ſtelt. Het mach weſen, dat Victorinus oorſake neemt uyt de woorden van Cæſar, daer hy ſeyt: ſy zijn vlijtigh en gereet om den oorlogh te beginnen, maer ſlap en ſwack om het ongemack en ſchade te verdragen. En uyt Livius, als hy ſchrijft: de eerſte aenval der Françoyſen in 't gevecht is meerder als van mannen, de laetſte minder als van vrouwen: en op een andere plaetſe; de ervarentheyt leert, ſoo men den eerſten aenval der Françoyſen, welck ſy met een heet gemoedt en blinde gramſchap doen, kan wederſtaen, dat men haer licht verwinnen ſal; want ſy ſweeten terſtont, en worden moede, ſoo dat haer de wapenen ontvallen, &c. Florus ſeyt oock: Men heeft bevonden, dat gelijck de eerſte aenval der Françoyſen meerder is als van mannen, ſoo is de laetſte minder als van vrouwen: de lichamen, in de vochtige lucht opgevoedt, zijn gelijck haer ſneeuw, welcke, alſe door vechten warm worden, terſtont ſweeten, en door lichte beroerte ſmelten als van de ſon. Dio aldus: de Françoyſen loopen tot alle ſaken met een onverſadelijcke begeerte, en gebruycken geen middelmaet; want gelijckſe uytnemende ſtout zijn, ſoo wordenſe oock metter haeſt uytermaten bevreeſt. Strabo ſchrijft van de Françoyſen als volgt: het is een ſtrijdbare en wreede natie, gereet om te vechten; daer toe geterght zijnde, loopenſe met hoopen t'ſamen ſonder voordachtigheyt; welck veroorſaekt datſe licht bedrogen worden, als iemant krijghsliſten gebruyckt: want men kanſe lichtelijck ſoo dickmaels, en daer men wil, tot ſlaen brengen, daerſe niet mede brengen, als ſterckte en kloeckmoedigheyt ſonder eenige voorſichtigheyt. Keyſer Leo, in ſijn tractaet van de krijghs-gereetſchap, oordeelt heel anders: de Françoyſen, ſeyt hy, zijn onvervaert en kloeck in de oorloge, ſy houden de luyigheyt, en te rugh wijcken, voor groote ſchande, en achten 't als vluchten, &c. Is 't dat deſe natie ſoo weeck is, en geen ongemack oft arbeyt kan verdragen, en in den ſlagh tot het laetſte niet kan herden, hoe komt dan dat Cicero ſchrijft, dat de Françoyſen ſoo grootelijcks van de Romeynen gevreeſt wierden? Waerom ſeyt Salluſtius, dat heel Italien door vreeſe van dit volck gebeeft heeft? ſoo datſe met haer niet om eer, maer om haer leven te behouden ſtreden. Waerom ſchrijft Trogus van de Koningen in 't ooſten? daer was ſulcken ſchrick van de Franſche naem, en haer geluckige en onwinbare wapenen, datſe haer lieten voorſtaen, datſe ſonder de Franſche macht haer Majeſteyt niet konden bevryen, oft, ſooſe verloren ware, niet weder krijgen. Appianus ſeyt, dat de Françoyſen ſoo vreeſſelijck waren voor de Romeynen, dat in de ordinantie, daer de Prieſters en de oude perſoonen mede bevrijt worden van de krijgh, de Franſche oorlogen niet mede begrepen zijn.

Soſipater ſeyt uyt Varro, dat de Françoyſen altijdts arbeyden om wel te vechten en çierlijck te ſpreken. Daerom ſchrijft Juvenalis:

——— *Accipiat te*
Gallia, vel potius nutricula cauſidicorum
Africa, ſi placuit mercedem ponere linguæ.

En de ſelve:

Gallia cauſidicos docuit facunda Britannos.

De H. Ambroſius, ſchrijvende aen Ruſticus, prijſt de ſtudien in Vranckrijck florerende, en haer welſprekentheyt. *Welſprekentheyt.* Claudianus, in het eerdicht van 't IV Conſulaet Honorii, looft de geleerde inwoonders van Vranckrijck. Van haer oorlogh ſchrijft Cæſar op deſe manier: Eer datſe beginnen te oorlogen, houden ſy krijghsraedt, in welcke moeten alle *Krijgsraet.* de jongmans gewapent verſchijnen, en die laetſt komt, wort in 't aenſien van allen met veelderley pijnen gedoodt. Haer wapenen zijn, ſoo Strabo getuyght, nae de mate van haer *Wapenen.* lichamen, een lang ſwaert hangende aen de rechter zijde, eenen langen ſchilt, de lancie na advenant met een yſer een cubit lang, en een weynigh min als twee palmen breet, na 't ſeggen van Diodorus. Sy hebben een ſoorte van een werppijl. Sommige gebruycken oock bogen en ſlingers. Noch gebruyckenſe een ſtock, gemaeckt als een pijl, dieſe met geen riem oft bant, maer met de hant alleen verder als een pijl werpen. Varro en Nonnius maken gewach van ſekere wapenen die ſy *Gæſa* noemen. Waer van Virgilius ſchrijft:

Duo cuique Alpina coruſcant
Gæſa manu.

Servius deſe woorden uytleggende, ſeydt, dat het mans ſpietſen waren; en voeght daer by, dat de ſtercke mannen *Geſi* by de Françoyſen genoemt wierden. De ſelve Strabo ſeydt, dat de Franſche ruyterye beter was, als 't voetvolck: Cæſar ſchrijft, dat de ruyters altijts met veel karren en bagagie marcheerden. Livius en Pomponius verhalen, dat het voetvolk eerſt van de karren en wagens met werp-pijlen tegen den vyant vochten, daer na te voet met de ſwaerden. Vegetius ſchrijft, datſe benden van ſes duyſent mannen hadden. Boven de navel warenſe bloot, maer deckten haer met de lange ſchilden, doch niet heel; want die, na de proportie van 't lichaem, niet breet genoegh waren, ſoo Livius en Polybius getuygen. Hier van ſpreeckt Virgilius:

Scutis protecti corpora longis.

Diodorus ſeyt, dat haer wapenen ſchilden zijn, lang als een menſch, verçiert, na 't goet duncken van iegelijck, met verheven beelden van beeſten: oock wapenden ſy haer hoofden met kopere helmetten, daer hoornen, vogels, en viervoetigh gedierte op geſneden waren: ſy gebruyckten oock trompetten, die, met haer geklanck, vreeſe onder den vyant brachten. Haer ſweerden waren lang, ſoo Livius, en ſwaer, ſoo Polybius ſeyt, ſonder punten, alleen bequaem om den vyandt van boven met ſlagen neder te houwen, en het hooft af te ſnijden: doch waren van ſacht en qualijck getempert yſer, gelijck Polyænus in ſijn achtſte boeck getuyght: daerom ſchrijft Suidas uyt Polybius; met den eerſten ſlagh krommen en buygenſe ſoo ſeer, dat de tweede ſlagh te vergeefs ſoude zijn, 't en ware datſe terſtont achterwaerts liepen om die met den voet te herſtellen. Diodorus noemtſe *ſpathas*, en ſeydt datſe aen de rechter zijde met een kopere keten hangen: niet te min Julius Pollux prijſt deſe Franſche ſwaerden. Polybius, Strabo, en Diodorus ſchrijven, datſe goude ketenen om den hals dragen, daerom ſeyt Virgilius:

Lactea colla auro innectuntur.

en om de handen en armen braſeletten: en die in de Magiſtraet eenigh officie bedienden, hadden ſchoone gecoleurde en vergulde kleederen. Daerom ſeyt Virgilius:

Atque aurea veſtis.

Plinius ſchrijft, datſe haer ſweerden en ſchilden met korael çierden. Diodorus ſeyt, dat ſommige hare yſere harnaſſen met gout amalieerden. Als ſy begonnen te vechten, ſongenſe, huyldenſe, danſtenſe, en maeckten een groot getier der wapenen en ſchilden, dieſe op de manier van haer vaderlandt ſchudden, jae ſoo groot, dat al de omleggende plaetſen een geluyt ſcheenen te maken, ſoo Polybius en *Maniere van vechten.*

Livius getuygen. Strabo en Diodorus ſeggen oock, datſe met honden vochten. Poſſidonius by Athenæus en Diodorus ſeyt, datſe gewoon zijn flatteerders oft pluymſtrijckers in de oorlogh mede te leyden, van wien ſy haer lof geſongen wouden hebben, aen haer afgoden, gelijck Athenæus verhaelt uyt Soſipater. Alsſe uyt den ſlagh komen, ſeyt Strabo, hangenſe de hoofden der vyanden aen de halſen van de paerden, en ſpijckerenſe aen de ſtadts-poorten ten toon. Sy balſemen de hoofden der edelen, ſeydt Diodorus, en bewarenſe ſorghvuldigh in kaſſen, toonenſe den vreemdelingen, en willenſe om geen gelt de ouders oft andere geven. Livius ſchrijft, datſe den roof en het afgeſneden hooft van L. Poſthumius, met groote ſtacie en blijdtſchap in haer kerck gedragen hebben, die ſy voor een heylige plaets houden: en nae datſe de herſenen daer uyt genomen, en het hooft geſuyvert hadden, hebbenſe het beckeneel in 't gout geſtelt, en een beker daer van gemaeckt, om die in haer offerhanden te gebruycken, en daer de Prieſters en overſte der kercke uyt ſouden drincken; daerom ſeydt Silius Italicus:

At Celtæ vacui capitis circumdare ſueti
Oſſa (nefas) auro, & menſis ea pocula ſervant.

Die begeert te weten wat ordre datſe hielden in 't gevecht van de ruyterye, datſe *Trimarſiam* noemden, leſe Pauſanias. Uyt Athenæus en Cæſar kan men oock verſtaen, wie haer *Silodunen* oft *Soldurien* waren. Voeght hier by het gene de Keyſer Leo heeft in 't 18 cap. n. 88. van de krijghsgereedtſchappen.

Maniere van leven. Laet ons nu komen tot haer particulier leven en huyshoudinge. In heel Vranckrijck, ſeyt Cæſar, zijn twee ſoorten van perſoonen, die in eenigh aenſien en geacht zijn: de Druiden, en de Edelen: deſe moeyen haer alleen met de oorlogh, en hoe iemant hooger van geſlacht, oft rijcker is, hoe hy meer dienaers en onderdanen by hem heeft. De Druides dragen ſorge van 't gene den godtsdienſt aengaet, en doen de publijcke en particuliere offerhanden, en leeren oft leggen de religie uyt, &c. Het gemeene volck wordt niet veel meer geacht als ſlaven, en moet alles doen, als de knechten aen hunne meeſters. Sy laten haer kinders niet by haer komen, voor datſe oudt genoegh zijn om de wapenen te dragen; en houden het voor groote ſchande, dat een ſoon in 't publijck by ſijn vader ſtaet, als hy noch een kindt is. De mannen doen 't houwelijcks-goedt van haer vrouwen ſchatten, en leggen 'er ſoo veel van 't hare by; dit gelt wint t'ſamenderhant, en de profijten worden bewaert: die eerſt ſterft, laet ſijn deel aen den ander met alle de vorige inkomſten. De macht der mannen over de vrouwen en kinderen is abſoluyt, ſoo datſe recht hebben over haer leven en doot. Dit hebben wy hier en daer uyt het ſeſte boeck der Franſche oorlogen van Cæſar genomen. Diodorus ſeyt, dat haer vrouwen ſchoon, groot, en ſterck zijn als mannen. Strabo ſchrijft, datſe geluckigh in 't baren en opvoeden der kinderen zijn. Plutarchus verhaelt, datſe in de badtſtoven, daerſe haer met de kinderen waſſen, potten met bry oft pap brachten. De ſelve ſeyt, dat de mans ſoo veel van haer hielden, dat het de manier geworden was, datſe met haer van vrede en oorlogh te rade gingen, en alles in haer goetduncken ſtelden. Stobæus getuyght, dat de Celten ſwaerder ſtraffen de doodt van een vreemdeling, als van een ingeſeten; want de doodt van deſe wort alleen met ballingſchap, en van de vreemdeling met de doodt geſtraft.

Kleedinge. Wat de kleedinge belangt; de Françoyſen gebruycken, na 't ſchrijven van Strabo, een kleet, dat de Schrijvers *Saga* heeten:

Virgatis lucent ſagulis, ſeyt Virgilius.

En een kleet van wol geweven, oft kappe, dienſe *lænas* noemen, oock wijde broecken. In plaets van een tabbaert hebbenſe een geſneden kleet met mouwen, dat wy nu kaſacken heeten, welck maer half over de billen komt,

Dimidiaſque nates Gallica palla tegit,

ſeydt Martialis. Dit fatſoen van kleederen is noch hedensdaeghs by de Nederlanders in 't gebruyck, welck ſy pallatrocken oft paltrock noemen: rock is in Nederduyts een kleet te ſeggen. Het is waerſchijnlijck, dat Ariſtoteles in ſijn ſevende boeck van de Politie dit ſelfde meent, daer hy ſeydt, dat de Françoyſen een kort kleet dragen. De ſelve Martialis maeckt gewach van de kappe van Xainctonge. Plinius ſeyt, datſe noch een kleet maken van wolle die ongeweven is, maer van ſelfs t'ſamen vergadert, daer men met geen yſer door kan ſteken, ſoo verre men daer eeck by doet. Hy ſeydt oock, datſe de kleederen met ſchildekens hebben leeren ſnijden oft pickeeren. Diodorus ſchrijft, datſe ringen aen de vingeren droegen; Plinius ſeydt, alleen aen den middelſten. Cæſar ſchrijft, datſe vermaeck hadden in beeſten.

Manieren van eten. Soo veel haer manieren van eten aengaet: ſy gebruycken ſteenen vaten, met bloemen verçiert: ſy eten ſittende, niet op ſtoelen, maer plat op de aerde, bedeckt met wolfs- oft honts-vellen. De jonge kinderen dienen de tafel. Neffens haer is goet vuur, daer potten, en ſpitten met vleeſch geſtoffeert zijn, meeſt van verſche en geſouten verckens, hoewelſe allerley vleeſch eten. Dit ſchrijft 'er Diodorus van. Sy eten oock veel melck, ſoo Strabo ſchrijft. Athenæus verhaelt uyt Poſidonio, datſe op hoy ſitten, en aen lage tafelen eten: en datſe weynigh broot gebruycken, (het welck Plinius ſeydt, datſe met deeſem oft heef licht maken) maer veel vleeſch, geſoden, en op de kolen oft aen 't ſpit gebraden: en ſteken, als de leeuwen doen, heele lidtmaten met beyde handen in de mondt, daerſe van bijten: is 'er iet datſe met de tanden niet konnen ſcheuren, dat ſnijdenſe met kleyne meskens. Die by de rivieren ofte zee woonen, eten viſch met ſout, eeck, en cumijn gebraden, welck ſy oock in haren dranck doen. Als 'er veel t'ſamen eten, ſittenſe in 't rondt, en ſetten in 't midden de voornaemſten van het geſelſchap, die de andere door kloeckheyt, adel, oft rijckdom te boven gaen. De ſchenckers dragen den dranck in ſilvere oft aerde kannen: de ſchotelen, daerſe de ſpijſe mede op dragen, zijn van de ſelfde ſtof; ſommige gebruycken kopere, andere korven van teenen gevlochten, in plaets van ſchotelen. De rijcke drincken wijn, dieſe uyt Italien oft Marſilien ontbieden, meeſt ongemengt, ſomtijts met weynigh waters. Sy drincken oft ſlorpen ſoetjens, dickmaels haer verhalende, en proevende. Een jongen draeght de bekers in bey de handen. Plinius ſeyt, datſe met geweeckt koren dranck maken, daerſe droncken van worden. Diodorus ſchrijft, datſe ſeker gebrouw van gerſt maken, dieſe zyth heeten, en een ander van water en honighraet: Ammianus, datſe verſcheyden dranck hebben, ſmakende als wijn. Men leeſt by Diodorus, datſe oock menſchen-vleeſch eten, miſſchien van hare vyanden, gelijckſe gedaen hebben by Thermopylen, ſoo Pauſanias ſchrijft. Sextus Rufus getuyght, dat de Françoyſen die men *Scordiſcos* noemt, ſomtijdts menſchen-bloet gedroncken hebben uyt de beckenelen der gevangenen. Sy roepen den reyſenden man oock te gaſt, en na de maeltijdt vragenſe, wie hy is, en waerom dat hy gekomen is.

Sy hadden oock een manier, om eenige woorden over tafel gereſen, malkanderen na den eten te beroepen, en te vechten ſonder eenigh achterdenken van haer leven; welck Poſſidonius by Athenæus aldus verhaelt: Sy hebben een ſekere oeffeninge van wapenen, daerſe malkanderen toe beroepen, en brengen alleen het uyterſte van hare handen aen de punt van het rapier, malkander mijdende: nochtans wordenſe ſomtijdts gequetſt, waer doorſe van gramſchap ſoo ontſteken, datſe tot 'er doodt toe vechten, 't en zy datſe van de omſtanders geſcheyden worden. Hierom ſeyt Horatius miſſchien, *Non paventis funera Galliæ*, dat is, Vranckrijck, welck de doot niet vreeſt. Eertijdts was oock by haer de manier, dat, als 'er eenige lidtmaten van beeſten op tafel geſet wierden, de ſterckſte van het geſelſchap nam de dye, en waer 't dat een ander de ſelve wilde hebben, vochten ſy ſoo lang met rapieren, dat een van beyden doot bleef. Andere namen gout oft ſilver op 'et theatre oft toonneel, oft oock een ſeker getal van vaten met wijn, en alsſe met eedt belooft hadden datſe 't gene ſouden lijden, daeromſe de giften ontfangen hadden, na datſe de ſelve aen haer beſte en naeſte vrienden gegeven hadden, gingenſe langs op den rugh leggen in haer ſchilden, en lieten haer ſoo de keel afſteken. Polybius ſeyt, datſe op hoy ſlapen; Diodorus, op vellen van wilde beeſten.

Hare huyſen. Hare huyſen ſtaen meeſt, ſoo Cæſar ſchrijft, in de boſſchen oft langs de rivieren, om de hitte te mijden, gedeckt met eycken berden oft ſtroo, nae 't ſeggen van Vitruvius en Plinius. Strabo ſchrijft, datſe ront zijn van bert en wiſſen, gemaeckt met een hooge gevel. Nimmermeer ſluytenſe haer deuren, ſoo 't waer is, 't gene Nicolaus by Stobæus ſeyt.

Datſe

Datſe kachel-ſtoven gehad hebben, is genoegh bekent uyt de hiſtorie van Keyſer Juliaen in ſijn Miſopogone. Haer dorpen waren met geen wallen beſloten, ſeydt Polybius: welcke ſy van de Marſiliens daer nae geleert hebben, ſoo Trogus ſchrijft. Waer van het fatſoen by Cæſar beſchreven is in 't ſevende boeck der Franſche Oorlogen: daer hy oock verhaelt, dat, als 'er iet groots oft beſonders voorvalt, ſy ſulcks met geroep doôr de velden, en contreyen, te kennen geven: welck de naeſte hooren, en voorts haer nabuuren toeroepen. Ammianus ſchrijft, datſe gewent zijn te ſwemmen. Cornelius Celſus ſeyt, datſe op de jaght met vergifte pijlen ſchoten. Gellius verhaelt, uyt Plinius, dat de Françoyſen haer pijlen met helleborus ſtrijcken, om dat het wildt-braet, hier mede geſchoten, teerder en delicater van ſmaeck is; maer ſy ſnijden het vleeſch rontom af, dat gequetſt is, om dat het venijn niet voorts ſoude kruypen. Ariſtoteles ſeydt in ſijn Wonderen, dat men in Vranckrijck venijn vint, datſe *toxicum* noemen, welck ſoo haeſt doodt, dat de jagers, alſe een hart geſchoten hebben, terſtont loopen, en ſnijden het gequetſte vleeſch uyt, op dat door 't voortkruypen des venijns 't wild-braet niet bederve. Het is waerſchijnlijck, dat dit venijn van de ypen-boom gemaeckt wierde, die venijnigh is, ſoo wy hier voor geſeyt hebben, en by de Latijnſche *taxus* genoemt wort; om dat Plinius ſeyt, dat het venijn welck nu *toxicon* heet, eertijts *taxicon* genoemt wierde, daer men de pijlen mede ſtrijkt. Strabo ſchrijft oock uyt andere, dat 'er een boom in Vranckrijck waſt, de vijgeboom gelijck, wiens vrucht is, als 't capiteel van de colom Corinthiaca, met wiens ſap de pijlen geſtreken, doodelijk quetſen.

Ariſtoteles en Plutarchus getuygen, dat de Françoyſen niet vervaert zijn voor de aertbevinge. Siet noch een exempel van ſtoutigheyt, oft, om beter te ſeggen, van onvertſaeghtheyt, ſoo verre het waerachtigh is. Ælianus ſchrijft in ſijn hiſtorie, datſe het vluchten ſoo groote ſchande achten, datſe dickmaels uyt de omvallende oft brandende huyſen niet vlieden, ſoo datſe in het vuur ſterven. Vele verwachten oock den vloet van de zee. Andere ſpringen gewapent in de golven, en ontfangen haer gewelt met bloote en uytgereyckte ſwaerden en ſpitſen, gelijck oftſe de zee begeerden vervaert te maken oft te quetſen. Dit mach gelooven die wil. Nochtans heeft Stobæus ſulcks gelooft, en voor hem Nicolaus. Hier mede wort waerachtigh gemaeckt, 't gene Plinius ſeydt, dat 'er niet lichter om te gelooven is als een leugen, alſe beveſtight wordt van een treffelijck Auteur. Dit is miſſchien het ſchouwſpel by den weſter-Oceaen, tot welcken Sabinus gereyſt is, na dat hy Vranckrijck doorwandelt had, gelijck Lucianus in ſijn Apologie ſchrijft.

De begraeffeniſſen der Françoyſen, ſeyt Cæſar, zijn heerlijck en koſtelijck; ſy werpen in 't vuur, al 't gene de levende beminnen, oock beeſten: en voor deſen wierden oock de knechten en onderdanen, die men wiſt dat ſy in haer leven bemint hadden, na de begraeffeniſſe te ſamen verbrant. Mela voeght 'er by: met de dooden branden en begravenſe al 't gene de levende aengenaem was. De rekeningen en ſchulden wierden uytgeſtelt tot het ander leven. Sommige wierpen haer vrolijck in 't vuur van haer maeghſchap; gelijck oftſe met haer ſouden leven. Diodorus ſchrijft, dat ſommige brieven in 't vuur wierpen, meenende datſe de dooden ſullen leſen. Want ſy gelooven met Pythagoras, dat de zielen der menſchen onſterffelijck zijn, en datſe, na de doodt van de overleden, weder in andere lichamen komen. Valerius Maximus ſeydt: Ick word indachtigh van de oude maniere der Françoyſen, die men ſeydt, datſe het gelt plachten te leenen, datſe na dit leven ſouden ontfangen. Het is niet te verwonderen datſe dit gevoelen van Pythagoras volgen, is 't waer dat Pythagoras in Vranckrijck geweeſt is, gelijck ſekere Alexander getuyght by Clemens Alexandrinus. Tertullianus verhaelt uyt Nicander, datſe heele nachten by de graven van voorname mannen bleven, om eenige orakelen ofte voorſegginge te bekomen.

Ick acht niet 't gene Cicero ſeyt in de oratie voor M. Fonteius, dat de Françoyſen geen religie hebben, gemerckt dat Livius, hoeweldeſe natie niet gunſtigh, nochtans ſchrijft, datſe niet onachtſaem in de religie was; en Cæſar, die goede kenniſſe van dit volck hadde, getuyght mede, datſe de Godtsdienſt gantſch toegedaen waren, wiens woorden aldus luyden: ſy vieren meeſt den god Mercurius, dienſe veel beelden maken; en ſeggen den vinder te zijn van alle konſten, leydtsman van de reyſende lieden, hulper en beſchermer van de koophandel en kooplieden, (deſen offerdenſe menſchen, ſoo Minutius Felix ſchrijft.) Nae deſen eerden ſy Apollo, Mars, Jupiter, en Minerva. Van deſe hebbenſe 't gevoelen met andere volckeren; te weten, dat Apollo de ſieckten geneeſt; dat Minerva de meeſtereſſe van de ambachten en konſten is; dat Jupiter den Hemel regeert; dat Mars de oorlogh gouverneert. Max. Tyrius getuyght dat de Françoyſen Jupiter vierden, dienſe den hooghſten eycken-boom toe-eygenden. Plinius, in het ſevende capittel van 't 34 boeck, verhaelt van een groot gehouwen beelt van Mercurius, welck Zenodorus heeft doen maken, in de ſtadt d'Auvergne, daer men tien jaren over arbeyde, en koſten 20000 pont van fatſoen. Strabo ſchrijft dat Diana Epheſia te Marſilien een kerck gehad heeft. Polyænus in ſijn achtſte boeck, en Plutarchus in het tractaet van de Deughden der vrouwen, getuygen dat de *Gallo-Græci*, dat is, Griecxſche Françoyſen, de goddinne Diana geviert hebben. Daer is een oude marmerſteen, die toont dat de Franſchen noch een andere geëert hebben, die den tytel van Arduenna had. Het is waerſchijnlijck datſe in 't boſch Arduenna geviert is. 't Opſchrift van den ſteen ſullen wy hier onder ſtellen. Die in de oude opſchriften ervaren zijn, weten wel, dat men DEANÆ ARDUINNÆ, voor DIANÆ ARDUENNÆ, ſchrijft. Want de oude Schrijvers gebruyckten dickwils I voor E, en E voor I. En het en is niet te verwonderen dat de Romeynen haer dit boſch toege-eygent, ofte, het welcke waerſchijnlijcker is, een kerck hier in gebouwt hebben, als in 't grootſte boſch van haer Rijck, en deſe goddinne alderwaerdighſt. Lactantius, Lucanus, en Minutius Felix vermanen oock van Heſus ofte Eſus, Teutates en Taranes, goden van Vranckrijck. Maer het meeſte deel der geleerde ſeggen, dat deſe Mars, Mercurius, en Jupiter zijn. Auſonius maeckt gewach van Belenci, een god der Françoyſen, die Herodianus Belis noemt, gelijck Joſephus Scaliger wel merckt. P. Pithæus onderſoeckt of het die ſelve is met Tibileno, daer Tertullianus van ſchrijft; doch meent dat het Apollo is. Abellio was oock een van haer goden, ſoo de ſelve Scaliger toont uyt een oudt opſchrift, in ſijn noten op Herodianus, daer hy oock gewach maeckt van de goddinne Onuava. De H. Auguſtinus, in de boecken van de ſtadt Gods, getuygt dat de Françoyſen eenige onſuyvere geeſten Duſios noemden. De ſelve Pithæus meent, uyt ſommige woorden van Ammianus in 't 16 boek, dat Serapis oock een van haer Goden geweeſt is. Wy hebben mede uyt Florus, datſe den godt Vulcaen aenbaden, dieſe de wapenen der Romeynen belooft hadden. Alſe haer goden aenbaden, keerdenſe haer naer de rechter zijde, nae 't ſchrijven van Athenæus: Plinius ſeyt ter contrarie, in het aenbidden kuſſen wy de rechter hant, welck de Françoyſen de goden meenen aengenamer te zijn, dat men 't met de ſlincker doet. Sy offerden de goden veelderley ſaken, onder andere beeſten en menſchen; Mars meeſtendeel, gelijck Cæſar ſchrijft met deſe woorden: alſe eenige oorlog beſloten hebben, beloven ſy aen Mars, al datſe van den vyant krijgen ſullen, en offeren hem al het vee datſe in de krijgh bekomen hebben, en werpen al de reſt van den roof in een plaets op een hoop. Men kan in veel ſteden op geheylighde plaetſen als berghskens van deſe goederen op malkanderen gehoopt ſien. En het geſchiet ſelden dat iemant wat van deſe ſaken, die hy genomen heeft, verberght, oft, van 't gene by een geleyt is, neemt: want tegens ſulcke zijn groote ſtraffen en penen geſtelt. In de kercken, ſeyt Diodorus, ſtroyenſe veel gout, datſe de goden offeren, welck niemant der inwoonders, door vreeſe der godtsdienſt, dorſt aentaſten. Cæſar ſchrijft voorts: die een ſware ſieckte hebben, oft in de krijgh, oft groot gevaer zijn, offeren menſchen, oft beloven die te offeren; en gebruycken tot ſulcken offerande de Druides, om datſe meenen dat de onſterffelijcke goden niet konnen verſoent worden, als door het offeren van 't leven van de eene menſch, om te behouden 't leven van een ander menſch. Andere hebben groote beelden van tienen gevlochten, dieſe met menſchen vullen, ſteken dan het vuur daer in, en doen alſoo de menſchen ſterven. Sy meenen dat de goden aengenamer zijn de ſtraffen en pijnen van de dieven en moorders; maer alſe die niet hebben, moeten de onſchuldige lijden. Het ſelfde ſeydt Strabo, doch wat verſcheyden: ſy doorſchieten ſommige in haer offeranden,

den, oft hangenſe aen kruycen: ſy maken oock eenen grooten hoybergh, en ſetten een ſtaeck in 't midden, daerſe verſcheyden beeſten en oock menſchen aen vaſt maeckten, en ſoo verbrandden. Diodorus ſeydt, datſe de miſdadigen vijf jaer bewaren, en daer nae aen palen vaſt maeckten, haer goden offerden, en met andere eerſte vruchten verbrandden op groote vuuren. Minutius Felix getuyght datſe Mercurio oock menſchen offerden. Tertullianus in ſijn Apologetico ſeyt, dat de eerſt-geboren ter eeren van Mercurius geſneden wort. Soo dat het beter ware, gelijck Plutarchus in het tractaet van de ſuperſtitie ſchrijft; dat de Françoyſen de Goden niet gekent hadden, dan datſe meenen dat 'er Goden zijn, die met het bloet van de menſchen, die men daer toe doodt, verſoent worden. Solinus ſchrijft mede, dat dit vervloeckt gebruyck tot oneer, niet tot eer van de religie ſtrekt. Deſe manier van menſchen te dooden gebruycken ſy niet alleen in haer offeranden, maer oock in haer waerſeggen. Want ſy ſloegen den rugh van de menſch, die daer toe verweſen was, met een rapier, en voorſeyden, uyt de beweginge van het deel dat gequetſt was, toekomende ſaken, ſeydt Strabo en Diodorus. En hoewel ten tijde van Keyſer Tiberius den Françoyſen verboden is menſchen te offeren, nochtans beklaeght Euſebius in 't vierde boeck *de Præpar. Euang.* dat het noch in ſijnen tijt duurde, welck was onder Keyſer Conſtantin de Groote. Plinius ſeydt oock, datſe het kruyt Verbenaca gebruyckten in haer tooveren en waerſeggen. By Spartianus in Peſcennio leeſt men, datſe ſekere ſacrificien hadden, die van niemant gedaen wierden, dan die heel ſuyver waren.

Om dat wy hier boven uyt Strabo geſeyt hebben, dat de Françoyſen de manier hadden 't hair te fatſoneeren, datſe de Panes, dat is der herders Goden gelijckten, hebben wy hier de beeltenisſe van een oude penning geſet, van C. Vi-

bius Panſa geſlagen, met het hooft van Pan, om dat men de een tegens de ander ſoude beſien en te beter verſtaen. Waer in te bemercken is, dat de Romeynen in 't gelt datſe munten gemeenlijck een beelt deden ſetten, dat met haren naem over een quam, gelijck in dit van Panſa, de Godt Pan, in de penningen van Florus een bloem, welck in 't Latijn *florem* beduyt, in Vitalis munte een kalf, in Latijn *vitulum*, en diergelijcke.

Dit is 't opſchrijft van de oude marmerſteen, daer wy hier boven van vermaent hebben:

DIS. MANIBVS.
Q. CÆSIVS. Q. F. CLAVD.
ATILIANVS. SACERDOS.
DEANNÆ. ARDVINNÆ.
FECIT. SIBI. SVIS. ET. HÆREDIBVS.
IN. FR. P. XII. IN. AGR. P. XV.
IIII. ID. OCT.
IMP. CÆS. FLAVIO. DOMITIANO. VIII.
ET. C. VALERIO. MESSALINO. COSS.

Deſe marmerſteen is gevonden op den wegh, die men Decia Salaria noemt, by de ſeven Baden, en tot Marſilien gebracht; gelijck Julius Jacobonius uyt P. Ligorio ſchrijft, in 't byvoeghſel van de uytlegginge van Bapt. Fontejus, van het oudt geſlacht Cæſia.

Men leeſt oock in het boeck Smetii der oude opſchriften DIANA ARDOINNA.

OVDT VRANCKRYCK,

Nae de beſchrijvinge van Iulius Cæſar.

DEſe kaerte noemen wy ſoo, om datſe geteeckent is alleen uyt de beſchrijvinge van Julius Cæſar: daerom hebben wy hier niet een naem oft plaetſe geſtelt uyt eenige andere Schrijvers; en oock geen achtergelaten, die hy beſchrijft in de boecken van de Franſche oorlogen. Dit heb ick willen ſeggen, om dat de leſer niet te vergeefs in deſe kaerte ſoecke, dat hy by andere oude Schrijvers van Vranckrijck leeſt. Ick ſal hier oock niet ſeggen van den aert des lants en volcks, om dat iegelijk 't ſelve uyt Cæſar genoegh kan verſtaen; maer in die plaetſe hier wat van de Druiden ſchrijven uyt de oude hiſtorien.

Cæſar dan ſeydt in 't ſeſte boeck der Franſche oorlogen, dat 'er in Vranckrijck twee ſoorten van menſchen van aenſien zijn, te weten de Druiden en de Edelen. Strabo noemt 'er drie, de Barden, *Vates*, dat is, Waerſeggers, en Druiden. En Lucanus in deſe veerſen:

Laudibus in longum Vates dimittitis ævum:
Plurima ſecuri fudiſtis carmina Bardi:
Et vos barbaricos ritus, moremque ſiniſtrum
Sacrorum Druides, &c.

En Marcellinus, die de *Vates* Eubages heet. Diodorus vermaent alleen van de Barden en Druiden, die hy Saronidas noemt, welck nochtans 't ſelfde beteeckent. Plinius heetſe met een gemeene naem *Magos*, dat is, Wijſe: Lucianus Philoſophen. De Ridders oft Edelen, ſeyt Cæſar, als 't noodigh is, zijn altijdt in de oorlogh, en hoe iemant van hooger ſtam oft rijcker is, hoe hy met meer dienaers en onderdanen vergeſelſchapt wordt. Hier in is haer meeſte eer en macht gelegen. Bardi zijn Poëten, die den lof en prijs van de doorluchtige helden met rijm ſingen, na de getuygeniſſe van Athenæus en Strabo. Diodorus ſchrijft, datſe op de orgelen en liere ſingen, den eenen prijſende, den anderen lakende. Feſtus Pompejus ſeydt mede, datſe den lof van de kloecke en ſtrijdbare mannen ſingen, en dat *Bardus* in de Franſche tael een ſanger beduyt. Marcellinus ſchrijft van de ſelfde aldus: de *Bardi* ſingen ſoetelijck de kloecke daden der vermaerde mannen met veerſen, die men heroike noemt. Uyt Strabo leert men datſe *Vates* genoemt wierden, offerhande deden, en de ſecreten der Natuur onderſochten. Ammianus (die de ſelve *Eubages* noemt) ſchrijft van haer aldus: Onderſoeckende groote en hooge ſaken der natuure, trachten ſy de ſelve uyt te leggen. De geleerde Petrus Pythæus meent dat de woorden, *Bardi*, *Vates*, *Eubages*, *Semnothei*, en *Saronidæ*, het ſelfde beduyden dat *Druides*, welk waerſchijnlijck is, om dat wy ſien, dat 't gene verſcheyden Auteurs elck van deſe toeſchrijven, alleen de Druiden toekomt: als blijckt uyt 't gene hier volght:

Diodorus ſeydt, dat de Druiden Philoſophen en Theologanten waren. Cæſar en Tacitus ſchrijven, dat haer leeringe in Engelant gevonden is, en van daer in Vranckrijck gekomen; en dat, dieſe naerſtelijcker wilde leeren, gemeenlijck naer Engelant ging. Maer laet ons Cæſar hooren die alderklaerſt van haer geſchreven heeft: deſe, ſeydt hy, beſorgen den Godtsdienſt en offeranden, en leggen de wetten en ceremonien uyt van den Godtsdienſt. Sy zijn grootelijcks geacht: en veel jongmans gaen by haer ter ſchole. Sy effenen alle geſchillen, ſoo wel publijcke als particuliere. Is 'er een quaet feyt oft moort geſchiet, is 'er twiſt van de palen, oft erffeniſſen, ſy-lieden moeten 't vonnis ſtrijcken: ſy ſtraffen mede, en vereeren die 't verdienen: is 't dat iemandt nae haer vonnis niet vraeght, dien doenſe in den ban, en laten niet toe dat hy in de offeranden kome; 't welck ſy voor de grootſte ſtraffe houden. Van nae de oorloge te trecken, acciſen,

ciſen, en ſchattingen zijnſe vry. Om deſe vryheydt zijn 'er veel die haer tot deſe leeringe begeven, oft van de ouders en vrienden geſonden worden, ſommige oock door een natuurlijcke genegentheyt. Men ſeydt datſe een groot getal van veerſen van buyten moeten leeren; ſoo dat eenige twintigh jaren ter ſcholen gaen. En hoewel ſy meeſt in alle haren handel en rekeningen de Griecxſche tael en letteren gebruyken, nochtans meenenſe dat 'et niet geoorloft is deſe leere te beſchrijven. Welck my dunckt om twee oorſaken geordineert te zijn; de eene, om dat ſy niet begeeren dat deſe leeringe onder den gemeenen man kome; de andere, om dat, dieſe leeren, op de boecken haer niet ſouden verlaten, gelijck 't dickmaels geſchiet, maer de memorie te beter oeffenen. Haer voornaemſte leere is, dat de zielen niet ſterven, maer datſe van 't een lichaem in het ander nae de doodt verhuyſen: en meenen dat men hier door tot de deught, en 't verſmaden der doodt verweckt wort. Sy diſputeren oock veel, en leeren de jonckheyt van de ſterren en haren loop, van de grootte des aertrijcks en werelts, van de natuure aller ſaken, van de macht der onſterffelijcke Goden. Dit ſchrijft Cæſar. Doch tot meerder kenniſſe ſullen wy hier byvoegen 't gene andere hier van ſeggen. By Pomponius leeſt men aldus: deſe beroemen haer datſe de grootte en 't fatſoen der aerde en werelt weten, de beweging der hemels en ſterren, en de wille der Goden: ſy leeren den meeſten Adel des volcks veel ſaken, twintigh jaren lang, in holen, oft boſſchen, die van de wegh leggen. Sy begeeren wel dat de gemeenen man een punt van haer leeringe weet, welck is de onſterffelijckheydt der zielen, en dat 'er na dit leven een ander is. Marcellinus ſeyt bynae het ſelfde, en voeght 'er by, datſe Pythagoras hier in volgen. Laërtius ſeyt, datſe met duyſtere ſpreucken philoſopheren, en leeren, dat men de Goden moet eeren, geen quaet doen, de kloeckheyt oeffenen. Strabo in 't vierde boeck ſchrijft 'er aldus van: de Druiden diſcoureren niet alleen van natuerlijcke ſaken, maer oock van de goede manieren. Alle menſchen hebben goet gevoelen van haer rechtvaerdigheyt; ſoo datſe publijcke en particuliere ſaken oordeelen: het is ſomtijdts geſchiet datſe de oorlogen nedergeleyt hebben, als de legers gereedt ſtonden om te vechten. De vonniſſen van doodtſlagers en moorden zijn haer oock bevolen. Als haer getal groot is, meenenſe dat de ackers vele vruchten ſullen dragen. Sy leeren, als oock eenige andere, dat de ziel onſterffelijck is, en dat de werelt niet vergaen ſal: maer nochtans van 't vuur en water verwonnen worden. Diodorus verhaelt datſe waerſeggers gebruycken in haer offeranden, die toekomende ſaken voorſeggen, die de gemeente eert en gehoorſaem is. Alſe van eenige gewichtige ſaken raedtſlagen, gebruyckenſe een wonderlijcke maniere: want ſy offeren eenen menſch, en ſlaen hem met een ſwaert dwars op ſijn borſt: lettende hoe hy valt, hoe haer de gequetſte litmaten roeren, hoe 't bloet loopt, en hier uyt voorſeggenſe toekomende dingen. Sy doen geen offerande, 't en zy dat 'er een Philoſooph by is. Want ſy meenen dat de ſacrificien moeten geſchieden door de onderſoeckers van de Goddelijcke natuur, die de Goddelijcke tael verſtaen, door wiens voorſprake alles goets van Godt moet komen; ſy doen oock niet in tijdt van oorlogh en vrede ſonder haren raedt. Van deſe offerhande der menſchen ſeydt Strabo in 't ſevende boeck, daer hy deſe waerſeggers *Vates* noemt. Nae 't ſeggen van Diodorus achtenſe de Poëten ſoo groot, dat niet alleen de vrienden, maer oock de vyanden ophouden te vechten als deſe tuſſchen beyden komen, al is 't dat de legers dicht by malkanderen zijn, en haer ſwaerden getrocken, en met pijlen geſchoten hebben: ſoo dat by de barbariſche en rouwe menſchen de gramſchap haer van de wijsheydt laet geſeggen, en de Godt Mars van de Muſen. Dion Pruſæus ſeyt: de Franſchen hebben hare Druiden, welcke ſtudeeren in de wijsheydt en toekomende ſaken, ſonder wien de Koningen niet geoorloft is iet te doen oft raden: ſoo dat, om de waerheydt te ſeggen, ſy regeeren, en de Koningen dienaers en uytvoerders zijn van hare meeningen en reſolutien, hoewel datſe in goude troonen ſitten, in groote paleyſen woonen, en koſtelijck eten. Waer toe deſe veerſen van Lucanus dienen:

Et vos barbaricos ritus, moremque ſiniſtrum
Sacrorum Druidæ poſitis repetiſtis ab armis.
Solis noſſe Deos, & cæli numina vobis,
Franckrijck.
Aut ſolis neſcire datum: nemora alta remotis
Incolitis lucis. vobis auctoribus, umbræ
Non tacitas Erebi ſedes, Ditiſque profundi
Pallida regna petunt, &c.

Onder de Druiden, ſeyt Cæſar, is 'er een Overſte, dienſe alle eeren en gehoorſaem zijn; nae ſijn doodt, komt de aenſienlijckſte in ſijn plaets; als 'er meer van gelijcke wijsheyt en achtbaerheyt zijn, wordt 'er een gekoſen met de meeſte ſtemmen van de Druiden. Somwijlen ſtrijt men oock met de wapenen om de overigheyt. Op ſekeren tijdt des jaers vergarenſe op de frontieren van Chartres, welck gehouden wort het middelſte deel des lants, en ſitten in een geheyligde plaets. Hier komen van alle zijden die eenigh geſchil met malkanderen hebben, en zijn met haer oordeel te vreden. In dit quartier van Chartres is noch hedensdaeghs de ſtadt Dreux, die den naem van de Druiden ſchijnt te hebben. Gab. Simeonius, ſchrijvende op Cæſar, verhaelt dat hy in de boſſchen van deſe contreye eenige overblijffelen geſien heeft van de paleyſen der Druiden. Plinius ſchrijft, dat haer waerſeggen, en manier van menſchen te offeren, geduert heeft tot ſijnen tijdt, hoewel datſe verboden was van Keyſer Tiberius. Suetonius, in 't leven van Claudius, ſchrijft, dat het van Auguſtus verboden was, maer de burgers alleen; en van Claudius t'eenemael te niet gedaen is. Welck Seneca oock getuyght in de klucht van Claudius doodt. Nochtans toont Tacitus, in het vierde boeck van ſijn hiſtorie, dat de naem van de Druiden te dier tijdt noch niet heel verſtorven was, daer hy ſeyt, dat de Druiden met een ydele hope voorſeyt hadden, dat door den brant van 't Capitolium oft Rooms raedthuys, onder Veſpaſiaen, het Rijck ſoude komen op de Over-Alpiſche volckeren. Ælius Lampridius ſchrijft, dat een vrouw van de Druiden aen Keyſer Alexander Severus in de Franſche tale geroepen heeft, als hy naer den oorlogh van Vranckrijck trock: gaet, maer hoopt geen victorie, oft betrouwt u ſoldaten niet; welck ſoo geſchiede, want hy in de ſlagh bleef. Fl. Vopiſcus verhaelt, dat Keyſer Valerianus de Franſche vrouwen der Druiden gevraeght heeft, of het Rijck in ſijn geſlacht ſoude blyven. De ſelve ſchrijft, dat een vrouw van de Druiden aen Diocletianus 't Rijck by Tungren voorſeyt heeft, als hy noch ſoldaet was. Nae deſen is 'er niemant die van de Druiden vermaent, 't en ware iemant wilde ſeggen, dat men van het ſacrificie der Druiden moet verſtaen, 't gene Euſebius in 't vierde boeck van de Euangeliſche bereydinge ſeydt, dat de Françoyſen noch tot ſijnen tijt, welck was onder Conſtantinus en Conſtantius, menſchen geoffert hebben. Plinius ſchrijft, dat de Druiden niets heyliger houden als lijm, en den eyken-boom, daer hy uyt komt. Sy ſoecken altijdt boſſchen van eyckeboomen, en doen geen ſacrificie oft ceremonien ſonder eycken, ſoo datſe haren naem hier van ſchijnen te hebben, volgens de Griecxſche tael. Al 't gene op deſen boom waſt, meenenſe uyt den Hemel geſonden te zijn, en houden 't als een teecken dat Godt dien voor hem gekoſen heeft. Sy noemen hem remedie van alle quaet: ſy maken gereedſchap van ſacrificie en maeltijden onder deſen boom, en binden aen hem met de hoornen twee witte oſſen, die noyt gebonden zijn. De Prieſter, in 't wit gekleet, klimt op den boom, en houdt de lijm af met een goude ſeiſſen, welck ſy in een wit kleet ontfangen. Daer nae doenſe ſacrificie en bidden Godt, dat hy ſijn gift tot geſontheyt van die gene laet ſtrecken, die hyſe verleent. Sy meenen dat alle de onvruchtbare beeſten, met dit lijm te drincken vruchtbaer worden, en datſe alle venijn verdrijft. De ſelve, in 't derde capittel van ſijn negen-en-twintighſte boeck, verhaelt wonder van een ſlangen-ey dat hy geſien heeft, groot als een middelbaren ronden appel, welck een merck-teecken is daer men de Druiden aen kent, en datſe gelooven kracht te hebben om proceſſen te winnen, en lichtelijck by de Koningen te komen. Sy plucken oock nuchteren, met de ſlincker handt, ſonder omſien, ſeker kruyt Samolum genaemt, welck, ſoo ſy ſeggen, de krancke oſſen en verckens helpt. Hy ſeydt oock, datſe met de rechter handt 't kruyt Selago plucken, ſonder mes oft yſer, door de ſlincker mou van den tabbaert; en dit doenſe met 'er haeſt, op de manier of ſy 't ſteelen, in 't wit gekleet, met gewaſſen voeten, nae datſe ſacrificie gedaen hebben met broot en wijn. Sy leggen 't in een witten en nieuwen lijnen doeck. De Druiden meenen dat dit een beſondere macht heeft tegen alle ſieckten, en

GALLIA VETVS, Ad Iul. Cæsaris Commentaria, ex Conatibus Geographicis Abrah. Ortelii.

IMPERATOR C. IVLIVS CÆSAR.

OCEANVS BRITANNICVS.

BRITANNIÆ PARS.

MARIS GERMANICI PARS.

GERMANIÆ MAGNÆ PARS.

OCEANVS AQVITANICVS.

HESPANIÆ PARS.

MEDITERRANEI MARIS PARS.

BELGAE

CELTAE, SIVE GALLI

AQVITANI

PROVINCIA Romana

GALLIAE CITERIORIS (QVÆ ET ITALIAE) PARS.

ARDVENNA SILVA.

ARMORICAE CIVITATES.

Rhenus flu. Batavorum insula. Vacalus flu. Mosa fluvius. Rhenus fluvius. Sicambri. Paemani. Ambivariti. napii. Grudii. Gordunni. Leuaci. Advatici. Vatuca. Eburones. Vbii. Nemetocenna. Segni. Treviri. Mediomatrices. Tulingi. Leuci. Tribocces. Harudes. Nantuates. Tigurinus Pagus. Helvetii. Lepontii. Verbigenus Pagus. Latobrigi. Seduni. Veragri. Alpes. Centrones. Allobroges. Garoceli. Vocontii. Aulerci, qui Brannovices. Ambivareti. Caturiges. Albici. Massilia. Auriol. Arelate. Avenio. Cabilonum. Genua. Octodurus. Lacus Lemanus. Rhodanus fluvius. Alpes maritimae. Matisco. Vienna. Ocelum. Sebusiani. Boii. Ambarri. Aedui, sive Haedui. Aedua civitas. Bibracte. Bibrax. Durocortum. Remi. Meldae. Parisi. Bellovaci. Caletes. Bellocassii, sive Velocasses. Sueßiones. Ambiani. Morini. Menapii. Catuaci. Atrebates. Veromandui. Nervii. Essui. Condrusi. Cerosi. Aduatuci. Centrones. Caerosi. Segni. Treviri. Mediomatrices. Tulingi. Leuci. Tribocces. Harudes. Rauraci. Sequani. Helvetii. Mandubii. Lingones. Senones. Agendicum. Lutetia. Matrona flu. Metiosedum. Melodunum. Samarobriva. Noviodunum. Axona flu. Sequana fluvius. Ambibari. Lexobii. Ambiliates. Sesunii. Aulerci, qui Eburovices. Ossismi. Lemovices. Curiosolites. Aulerci, qui Diablintres. Rhedones. Veneti. Cadetes. Venetia. Venetorum insulae. Ligeris fluvius. Nannetes. Pictones. Gergobina. Bituriges. Aulerci, qui Cenomani. Vnelli. Carnutes. Druidum sedes. Genabum. Vellaunodunum. Turones. Andes. Andecavi. Namnetes. Santones. Lemovices. Lemovicum. Elaver fluvius. Gergovia. Arverni. Petrocorii. Cadurci. Garumni. Cocosates. Vocates. Tarbelli. Garites. Preciani. Tarusates. Tarusatum oppidum. Ausci. Tolosates. Tolosa. Gabali. Rhuteni. Heleuterii. Helvii. Vellocassum. Gebenna mons. Vellocassum. Garumna fluvius. Cantabri. Bigerriones. Elusates. Sibutzates. Sontiates. Sontiatum oppidum. Pyrenaei montes. Narbona. Volcae. Nitiobriges. Arecomici. Rhodanus fluvius. Matisco. Vienna. Ocelum. Alpes maritimae. Auriol. Arelate. Massilia. Laurecuta. Vocontii. Aulerci, qui Branno vices. Ambivareti. Caturiges. Albici. Brannovii. Allobroges. Centrones. Garoceli. Graioceli. Ager Sequanus tobius Gallię optimus. Harudes. Latobrigi. Verbigenus Pagus. Helvetii. Sedunni. Veragri. Lepontii. Tigurinus Pagus. Nantuates. Rauraci. Sequani. Vesontio. Mosa. Matisco. Genua. Octodurus. Lacus Lemanus. Rhodanus fluvius. Alpes maritimae. Alpes Graiae. Rhenus fluvius. Mons Vogesus. Arar fluvius. Matisco. Cabilonum. Sebusiani. Boii. Ambarri. Aedui, sive Haedui. Aedua civitas. Bibracte. Gergovia. Arverni. Ligeris fluvius. Vienna. Rhodanus fluvius. Matisco. Cabilonum. Arar fluvius. Sebusiani. Allobroges. Centrones. Garoceli. Vocontii. Aulerci, qui Brannovices. Ambivareti. Caturiges. Albici. Massilia. Auriol. Arelate. Avenio. Laurecuta. Alpes maritimae. Graioceli. Ager Sequanus tobius Gallię optimus. Harudes. Latobrigi. Verbigenus Pagus. Helvetii. Sedunni. Veragri. Lepontii. Tigurinus Pagus. Nantuates. Rauraci. Sequani. Vesontio. Mons Vogesus. Arar fluvius. Matisco. Genua. Octodurus. Lacus Lemanus. Rhodanus fluvius. Alpes maritimae. Alpes Graiae. Rhenus fluvius. Mosa fluvius. Sicambri. Paemani. Ambivariti. napii. Grudii. Gordunni. Leuaci. Advatici. Vatuca. Eburones. Vbii. Nemetocenna. Segni. Treviri. Mediomatrices. Tulingi. Leuci. Tribocces. Harudes. Rauraci. Sequani. Helvetii. Mandubii. Lingones. Senones. Agendicum. Lutetia. Matrona flu. Metiosedum. Melodunum. Samarobriva. Noviodunum. Axona flu. Sequana fluvius. Ambibari. Lexobii. Ambiliates. Sesunii. Aulerci, qui Eburovices. Ossismi. Lemovices. Curiosolites. Aulerci, qui Diablintres. Rhedones. Veneti. Cadetes. Venetia. Venetorum insulae. Ligeris fluvius. Nannetes. Pictones. Gergobina. Bituriges. Aulerci, qui Cenomani. Vnelli. Carnutes. Druidum sedes. Genabum. Vellaunodunum. Turones. Andes. Andecavi. Namnetes. Santones. Lemovices. Lemovicum. Elaver fluvius. Gergovia. Arverni. Petrocorii. Cadurci. Garumni. Cocosates. Vocates. Tarbelli. Garites. Preciani. Tarusates. Tarusatum oppidum. Ausci. Tolosates. Tolosa. Gabali. Rhuteni. Heleuterii. Helvii. Vellocassum. Gebenna mons. Vellocassum. Garumna fluvius. Cantabri. Bigerriones. Elusates. Sibutzates. Sontiates. Sontiatum oppidum. Pyrenaei montes. Narbona. Volcae. Nitiobriges. Arecomici. Rhodanus fluvius. Matisco. Vienna. Ocelum. Alpes maritimae. Auriol. Arelate. Massilia. Laurecuta. Vocontii. Aulerci, qui Brannovices. Ambivareti. Caturiges. Albici. Brannovii. Allobroges. Centrones. Garoceli

dat ſijnen roock goet is tegen de kranckheyt der oogen. Soo groot was de ſuperſtitie van deſe natie.

Den oorſprong des naems Druides, ſeyt Goropius van een Duyts woort te komen, welck beduyt, een wijs man oft leeraer: Pomponius noemtſe meeſters der wijsheyt. Het ſchijnt dat deſe naem een Theologant beduyt, dat is, geleert in Goddelijcke ſaken, (gelijckſe Diodorus noemt) want **Druthin** in oudt Hooghduyts, Godt te ſeggen is, ſoo men kan ſien in 't gedruckt Euangeli van Otfridus; en noch hedensdaeghs in Yslant, daer men Hooghduyts ſpreeckt, gebruyckt het volck het woort **Druthin** in plaets van Godt. Dit gevoelen is niet vreemt van 't gene Laërtius uyt Ariſtoteles ſchrijft, dat de *Druides Semnothei* genaemt waren, welck dienaren der Goden beduyt. In Camdeni beſchrijvinge van Engelandt, ſeyt ſekeren Albericus, dat de Saxen eenen wijſen man Drii noemen, welck woort een Theologant oft Philoſooph beduyt: Plinius noemt deſe *Druidas* oock *Magos*, dat is wijſe: want hy genoegh te kennen geeft dat ſy den naem van den eycken-boom (in 't Griecx δρῦς genoemt) niet hebben, als hy ſeydt, datſe ſchijnen van den eycken-boom oft lijm den naem te hebben, volgens de Griecxſche tael, want tuſſchen ſchijnen en zijn is groot onderſcheyt. Cæſar getuyght mede, dat haer leere uyt Engelant gekomen is, daer de Griecken noyt een colonie gehadt hebben. Want de reyſe en aenkomſte van Ulyſſes in dit eylant wort van de verſtandige voor een fabel gehouden; die men met Eratoſthenes niet behoort te gelooven, tot dat 'er iemant toone wie de borſe genaeyt heeft, daer Ulyſſes de winden in geſloten hadde. Maer niemant kan loochenen dat men in Engelandt de Duytſche tale gebruyckt heeft. Want Cæſar ſchrijft, dat een colonie van de Belgen (welcke, ſoo hy ſeyt, Duytſche volckeren aen dees zijde des Rhijns zijn) in Engelant getrocken en met 'er woon gebleven waren: en Tacitus ſchrijft, dat de inwoonders van Caledonien, dat is Schotlant, welck een groot deel van dit eylant is, uyt Duytslant zijn geſproten. En gemerckt dat de Druiden niets ſoo heyligh achten als den eycken-boom en ſijn lijm, gelijck wy uyt Plinius verhaelt hebben, en datſe den hooghſten eycken-boom voor een teecken van Jupiter hielden, ſoo Tyrius Maximus ſeyt, daerom is te gelooven, dat Diodorus haer met een andere naem *Saronidas* noemt, die nochtans 't ſelve beteeckent; 't en waer dat deſe plaetſe bedorven waer, en men voor *Saronidas*, *Druidas* moeſt leſen. Annius ſchrijft uyt Beroſus, dat de Druiden deſen naem hebben van Druio Barro, en Sarrone, Koning der oude Françoyſen; maer ſonder fondament. Sommige meenen, dat deſe woorden, *Au Guy l'an neuf*, van haer gekomen is, welck noch alle jaer op nieuwe-jaers avondt publijck in Vranckrijck geſongen wordt. Waer van het veers van Ovidius miſſchien ſpreeckt:

Ad viſcum Druidæ, Druidæ cantare ſolebant.

Cornelius Celtes, Irenicus, Althamerus, en Aventinus ſeggen, dat de Druiden, van Keyſer Tiberius, en van Claudius uyt Vranckrijck verdreven zijnde, over den Rhijn getrocken zijn, en in Duytslant gewoont hebben: en dat van dien tijdt tot nu toe noch daer duert een ſeker nachtſpook, datſe **Druttenfus** noemen, welck den ſchoen van een Philoſooph beteeckent. Joachimus Camerarius ſchrijft, datſe meenen dat ſeker figuur van vijf hoecken een goet en geluckigh teecken is, en datſe dit op de wiegen ſnyden, meenende dat de kinderen daer door van deſe nacht-ſpoocken bevrijt worden. Cornelius Celtes beſchrijft eenige oude beelden van ſteen gehouwen, die hy geſien heeft in ſeker klooſter, aen den voet *Piniferi*, oft **Fichtelbergh**, in 't midden van Duytslandt, welcke hy meent de gelijckeniſſen der Druiden te zijn. Daer waren 'er ſes, ſeydt hy, by de kerckdeuren, in een muur geſet, elck ſeven voeten lang, met bloote voeten, gedeckte hoofden, Griecxſche mantel, met een kap, en male: ſy hadden een baert tot op den navel, boven neffens de neusgaten geklooft; in de handen hadden ſy een boeck, en ſtock, gelijck Diogenes, een ſtemmigh en droevigh aenſicht, met het hooft en oogen naer de aerde. Jacobus Schepperus beſchrijftſe geckelijk, met ketenen aen den hals, braſeletten aen de armen, ringen aen de vingeren, gekoleurde kleederen, en philoſophiſche ſchoenen. Van wien mach hy dit hebben? want Plinius, ſoo wy geſeyt hebben, kleetſe in 't wit; en Strabo in het ſevende boeck, daer hyſe *Vates*, dat is Waerſeggers, noemt, geeftſe oock een wit kleet, met een witten overrock van ſijn linnen, boven de ſchouderen met haken vaſt gemaeckt, een koperen gordel, en bloote voeten.

Deſen ſilveren penning hebben wy hier bygevoeght tot gedachtenis van Ser. Sulpitius Galba, ſtadthouder van Cæſar in Vranckrijck; oock om te toonen dat Vranckrijck, ſoo Cæſar oock getuyght, in drien gedeelt was, voor de tijden van Auguſtus, die het in vieren gedeelt heeft.

REGISTER en ORDRE
DER
LANDTKAERTEN
VAN HET
SESTE STVCK.

VRanckrijck.
't Gebiedt van Calis.
Boulogne, Guines, en Oye.
Picardien.
Vermandois, en Capelle.
Het Gouvernement van l'Isle de France.
Valois.
Beauvoisis.
Vexin le François.
't Landt en Bosch van Yveline.
L'Isle de France.
Brie.
Beausse.
Gastinois, en Hurepois.
Champagne.
Senonois.
Rheims, en Rhetelois.
Sedan, Raucourt, en Donchery.
Lothringen.
't Gebiedt der stadt Metz.
't Bisdom van Metz.
De beyde Burgundien.
Charolois.
't Hertoghdom Burgundien.
't Graefschap Burgundien.
Bresse Chalonnoise.
Genever-meir.
Bresse.
Dombes.
't Gouvernement van Lyonnois.
Lyonnois, Forest, Beaujolois, en Masconnois.
Limoges, en Limaine.

1 Auvergne.
2, b Bourbonnois.
't Gouvernement van Orleans.
Nevers.
3 Berry.
5 Blaisois, en Perche.
6 Touraine.
7 Lodun, en
8 Mirebalais.
9 Anjou.
9, b Le Maine.
9, c Normandien.
10 't Landt van Caux.
12 't Bisdom Evreux.
13 Bretagne.
Poictou.
14 Xainctonge.
15 Oleron, en
15, b S. Martin.
Perigord.
16 Sarlat.
't Gouvernement van Guyenne
Bourdeaux.
17 Bearn.
18 't Bisdom Aire.
19 Aiguillon.
19, b Quercy.
20 Languedoc.
21 't Bisdom Alby.
ibid. Roussillon.
ibid. Provence.
ibid. Orange, en
22 Venaissin.
23 Dolphiné.
24 Savoye.
24, b Het Rijck van Keyser Karel de Groote, voor
Oudt Vranckrijck, na de beschrijving van Strabo, en andere Oude.
25 Oudt Vranckrijck, na de beschrijving van Iulius Cæsar.
26

26, b
27
27, b
28
29
30
31
32
33
34
35
35, b
35, d
36
37
38
39
39, b
40
40, b
41
42
42, b
42, c
43
44
44, b
44, c
45
46
47
48
50
53
57

REGISTER
DER
KUPFERTAFELN